

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

الرأیا
علیها یصی
الرأیا

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

زیر نظر

محدثہ می شہری

بہ اختتام

مدی مہرزی . رضا پائی مجتہد قبری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشنامه ری

نویسنده:

محمد محمدی ری شهری

ناشر چاپی:

موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۴۵	دانشنامه ری جلد ۲
۴۵	مشخصات کتاب
۴۶	ع (ادامه)
۴۶	عبدالکریم بن ابراهیم بن محمد بن حسن نحوی رازی، ابوسعید
۴۶	عبدالکریم بن احمد وزان رازی، ابوسعید
۴۶	عبداللطیف بن عبدالله رازی رومی
۴۷	عبدالله آباد اجاق
۴۷	عبدالله اندرمانی رازی
۴۷	عبدالله بن ابی جعفر رازی
۴۸	عبدالله بن احمد رازی
۴۸	عبدالله بن جعفر بن محمد بن موسی دوریستی رازی، نجم الدین ابومحمد
۴۹	عبدالله بن جهیم رازی، ابوعبدالرحمن
۴۹	عبدالله بن حاضر بن صباح رازی
۵۰	عبدالله بن حرب رازی
۵۰	عبدالله بن حسن بن ایوب بیلی رازی، ابوعبدالله
۵۰	عبدالله بن داهر بن یحیی رازی، ابوسلیمان
۵۱	عبدالله بن سعد بن عثمان دشتکی مروزی رازی، ابوعبدالرحمن
۵۱	عبدالله بن عامر بصری ← جوانمرد قصاب
۵۱	عبدالله بن عبدالعزیز خواری رازی، ابومحمد
۵۱	عبدالله بن عبدالقدوس رازی تیمی، ابومحمد/ ابوسعید/ ابوصالح
۵۲	عبدالله بن عبدالله رازی، ابوجعفر
۵۳	عبدالله بن عمران اصفهانی رازی، ابومحمد
۵۳	عبدالله بن عمیر رازی

- ۵۳ ..... عبدالله بن محمد بن ابراهیم بن اسد/ ادریس شافعی رازی، ابوالقاسم
- ۵۳ ..... عبدالله بن محمد بن احمد بن سماک رازی، ابومحمد
- ۵۴ ..... عبدالله بن محمد بن حماد رازی
- ۵۴ ..... عبدالله بن محمد بن خالد رازی، ابوبکر
- ۵۴ ..... عبدالله بن محمد بن شاهور رازی ← نجم الدین دایه رازی، ابوبکر
- ۵۴ ..... عبدالله بن محمد بن عبدالکریم رازی، ابوالقاسم
- ۵۵ ..... عبدالله بن محمد بن عبدالوهاب بن نصیر قرشی سجزی رازی، ابوسعید
- ۵۵ ..... عبدالله بن محمد رازی ← عبدالله بن احمد رازی
- ۵۵ ..... عبدالله بن محمد بن علی بن عباس بن هارون تمیمی رازی
- ۵۶ ..... عبدالله بن محمد خراز رازی زاهد، ابومحمد
- ۵۶ ..... عبدالله بن موسی رازی
- ۵۶ ..... عبدالله بن نعمان رازی
- ۵۶ ..... عبدالله بن هاشم کوفی
- ۵۶ ..... عبدالله بن یحیی بن سلیمان رازی، ابوالحصین
- ۵۷ ..... عبدالله، امامزاده _ سه راه ورامین
- ۶۲ ..... عبدالؤمن بن خالد رازی
- ۶۲ ..... عبدالؤمن بن علی زعفرانی اسدی کوفی، ابوعلی
- ۶۲ ..... عبدالواحد بن محمد بن علی بن حریش اصفهانی، ابوالقاسم
- ۶۳ ..... عبدالوهاب، قنات
- ۶۳ ..... عبدوس بن بشر بن شعیب رازی، ابومحمد
- ۶۳ ..... عبدل آباد گردنه
- ۶۳ ..... عبدالله بن احمد بن منصور کسائی همدانی رازی، ابومحمد
- ۶۴ ..... عبید الله بن احمد رازی
- ۶۴ ..... عبدالله بن عبدالکریم بن یزید بن فروخ ← ابوزرعه رازی
- ۶۴ ..... عبدالله بن عبدالله رازی دارانی، ابوالقاسم
- ۶۴ ..... عبید الله بن محمد رازی

- ٦٤ ..... عبدالله بن مسعود بن عبدالعزيز رازی، ابوالبقاء
- ٦٤ ..... عبدالله بن یعقوب بن یوسف رازی انصاری مذکر، ابوالقاسم
- ٦٦ ..... عتّاب بن اعین کوفی رازی، ابوالقاسم
- ٦٦ ..... عتاب بن محمد بن احمد رازی ورامینی، ابوالقاسم
- ٦٦ ..... عتیق، مدرسه علمیه ← برهانیه
- ٦٧ ..... عثمان بن حامد تلاج رازی، ابوسعید
- ٦٧ ..... عثمان بن زائده بن قدامه کوفی رازی، ابومحمد
- ٦٨ ..... عثمان بن محمد بن سعید انماطی رازی دشتکی بصری، ابوالقاسم / ابوعمر
- ٦٨ ..... عجیبی
- ٦٨ ..... عدی بن زیاد
- ٦٨ ..... عروه بن زید الخیل طائی
- ٦٩ ..... عزالدین
- ٦٩ ..... عزیزآباد
- ٦٩ ..... عشق آباد
- ٧٠ ..... عشق آباد، تالاب
- ٧١ ..... عشق آباد، قلعه
- ٧٢ ..... عطایی رازی، ابوالعلاء
- ٧٣ ..... عطاء بن یعقوب کاتب رازی، ابوالعلاء ← عطایی رازی
- ٧٣ ..... عطیه بن نجیح رازی، ابومطهر
- ٧٣ ..... عظیم آباد
- ٧٣ ..... علاءالدوله رازی
- ٧٣ ..... علاء الدین خواری رازی
- ٧٣ ..... علاء بن اخی شعیب بن خالد بجلي رازی
- ٧٤ ..... علاء بن حسن رازی
- ٧٥ ..... علّان، خاندان
- ٧٥ ..... علّان کلینی ← علی بن محمد بن ابراهیم رازی کلینی

- علايين ٧٥
- علايين، محله ٧٥
- علی آباد قیصریه ٧٦
- علی آباد مجدالدوله ٧٦
- علیان ٧٦
- علی بن [حسین بن] جنید رازی، ابوالحسن ٧٧
- علی بن ابراهیم بن محمد دهکی رازی، ابوالقاسم ٧٧
- علی بن ابراهیم بن هارون رازی، ابوالحسن مالکی ٧٨
- علی بن ابراهیم رازی خطیب، ابوالحسن ٧٨
- علی بن ابوالقاسم محمد بن بابویه رازی، ابوالحسن ٧٨
- علی بن ابی بکر اسفیدنی رازی، ابوالحسن ٧٨
- علی بن ابی طالب خیاری رازی، رشیدالدین ٧٩
- علی بن احمد بن ابراهیم بن ثابت رازی بغدادی، ابوالقاسم ٧٩
- علی بن احمد بن علی بن یوسف، ابوالحسن ورامینی رازی ٧٩
- علی بن احمد بن علی خراز رازی، ابوالحسن ٧٩
- علی بن احمد بن محمد بن عمران دقاق رازی، ابوالقاسم ٨٠
- علی بن احمد بن مکی رازی، حسام الدین، ابوالحسن ٨٠
- علی بن احمد بن یزداد رازی ٨٠
- علی بن احمد نسوی، ابوالحسن ٨٠
- علی بن ازهر بن عبد ربه بن جارود رازی، ابوالحسن ٨٣
- علی ابن بَخَّار رازی، ابوالحسن ٨٣
- علی بن جعفر بن محمد سعیدی رازی حذاء، ابوالحسن ٨٣
- علی بن حسن بن سلم اصفهانی ٨٤
- علی بن حسن بن علی بن فهر رازی مصری، ابوالحسن ٨٥
- علی بن حسن بن محمد بن عبدالله بن حسین بن اشنویه رازی ٨٥
- علی بن حسن هسنجانی رازی ٨٥

- ۸۵ ----- علی بن حسین بن جعفر رازی
- ۸۷ ----- علی بن حسین وراق رازی
- ۸۷ ----- علی بن حسین قرچی رازی
- ۸۷ ----- علی بن حمزة بن طلحة بن علی رازی، علم الدین، ابوالحسن
- ۸۸ ----- علی بن خلیل بن ابراهیم رازی تهرانی نجفی
- ۸۹ ----- علی بن سعد بن عبدالله عسکری، ابوالحسن
- ۸۹ ----- علی بن سعید بن بشیر بن مهران رازی، ابوالحسن
- ۹۰ ----- علی بن سلیمان بن داوود رازی
- ۹۰ ----- علی بن شهاب بن حماد رازی، ابوالحسن
- ۹۰ ----- علی بن صالح رازی
- ۹۱ ----- علی بن عباس جرادینی رازی
- ۹۱ ----- علی بن عبدالاعلی بن عامر ثعلبی کوفی احول، ابوالحسن
- ۹۱ ----- علی بن عبدالجبار بن عبدالله رازی، ابوالحسن
- ۹۲ ----- علی بن عبدالصمد بن عبدالجلیل بن عبدالملک زاهد رازی، بدرالدین، ابوالحسن
- ۹۲ ----- علی بن عبدالله بن ابی منصور رازی، ابوالحسن
- ۹۲ ----- علی بن عبدالله بن حسن رازی
- ۹۲ ----- علی بن عبدالله بن راشد رازی عامری، ابوالحسن
- ۹۲ ----- علی بن عبدالله بن عائد رازی
- ۹۳ ----- علی بن عبدالله بن منصور مذکر رازی
- ۹۴ ----- علی بن عبدالؤمن بن علی زعفرانی کوفی، ابوالحسن
- ۹۴ ----- علی بن عبیدالله بن حسن بابویی قمی رازی ← منتجب الدین رازی، ابوالحسن
- ۹۴ ----- علی بن عثمان رازی
- ۹۴ ----- علی بن عمر بن عباس رازی، ابوالحسن قصار
- ۹۴ ----- علی بن قاسم بن عباس بن فضل بن شاذان، ابوالحسن
- ۹۵ ----- علی بن مجاهد بن مسلم بن رفیع کاپلی رازی کندی، ابومجاهد
- ۹۶ ----- علی بن محمد بن ابراهیم رازی کلینی

- ۹۶ ..... علی بن محمد بن حسین، ابوالفتح ← ابن غمید
- ۹۶ ..... علی بن محمد بن عبدالله وراق رازی
- ۹۶ ..... علی بن محمد بن علی خزاز / خزاز رازی قمی، ابوالقاسم
- ۹۸ ..... علی بن محمد بن عمر قَصَّار رازی، ابوالحسن
- ۹۸ ..... علی بن محمد بن متویه رازی
- ۹۸ ..... علی بن محمد بن حسین خزاعی رازی، ابوالحسن
- ۹۹ ..... علی بن محمد رازی طبیب
- ۹۹ ..... علی بن محمد رازی، زین الدین، ابوالحسن
- ۹۹ ..... علی بن محمود بن حسن حِمْصی رازی، جمال الدین
- ۹۹ ..... علی بن محمود بن محمد شاهرودی بسطامی هروی رازی
- ۱۰۰ ..... علی بن میسرۃ بن خالد همدانی رازی
- ۱۰۰ ..... علی بن نعمان اعلم نخعی رازی
- ۱۰۱ ..... علی بن ولاد رازی
- ۱۰۱ ..... علی بن هاشم بن مرزوق هاشمی رازی، ابوالحسن
- ۱۰۲ ..... علی بن یوسف بن جعفر کلینی رازی، ابوالقاسم
- ۱۰۲ ..... علی جاسبی، مدرسه
- ۱۰۲ ..... علی خلیلی رازی نجفی
- ۱۰۳ ..... علی رازی
- ۱۰۳ ..... علی عَصَّار، خانقاه و کتابخانه
- ۱۰۳ ..... علی کامه، خانه
- ۱۰۴ ..... علی میرعسگری ← عاقل خان رازی هندی بلخی
- ۱۰۴ ..... علی و قاسم، امامزاده
- ۱۰۶ ..... علیک ← علی بن سعید بن بشیر بن مهران رازی، ابوالحسن
- ۱۰۶ ..... عمادآور
- ۱۰۸ ..... عمارت بادگیر
- ۱۰۸ ..... عمار بن حسن بشیر رازی نسایی، ابوالحسن

- ۱۰۸ ----- عمر بن احمد بن ابی بکر رازی
- ۱۰۹ ----- عمر بن ثابت رازی
- ۱۰۹ ----- عمر بن حسین بن حسن رازی، ابوالقاسم
- ۱۰۹ ----- عمر بن حسین بن عبدالرحیم زعفرانی رازی
- ۱۰۹ ----- عمر بن حسین خرم آبادی رازی، ابوحفص
- ۱۱۰ ----- عمر بن عبدالملک بن خلف بن عبدالعزیز رازی شعیری، ابوالقاسم
- ۱۱۰ ----- عمر بن علاء رازی
- ۱۱۰ ----- عمر بن علی بن بار
- ۱۱۱ ----- عمر بن محمد بن اسحاق عطار رازی
- ۱۱۲ ----- عمر بن محمد بن عبدالله رازی شافعی بغدادی
- ۱۱۲ ----- عمر بن محمود بن ابوبکر رازی، سراج الدین
- ۱۱۲ ----- عمر بن مدرک قاضی رازی، ابوحفص
- ۱۱۲ ----- عمرو بن ابی قیس رازی ازرق
- ۱۱۳ ----- عمرو بن سلم صیرفی بصری خزاز، ابوعثمان
- ۱۱۳ ----- عمرو بن عباس بصری رازی، ابوعثمان
- ۱۱۳ ----- عمرو بن عثمان رازی
- ۱۱۳ ----- عمید خراسان، ابوعبدالله
- ۱۱۴ ----- عنایت الله رازی
- ۱۱۴ ----- عنایت رازی
- ۱۱۴ ----- عنبسه بن سعید ضریس اسدی رازی، ابوبکر
- ۱۱۵ ----- عوامل رازی، میر محمد
- ۱۱۵ ----- عیساباد
- ۱۱۵ ----- عیسی بن ابی فاطمه رازی
- ۱۱۵ ----- عیسی بن جعفر ریاحی رازی
- ۱۱۷ ----- عیسی بن حمید رازی
- ۱۱۷ ----- عیسی بن زیاد بن ابراهیم رازی

- ۱۱۷ ----- عیسی بن طلحه رازی
- ۱۱۷ ----- عیسی بن ماهان تمیمی رازی، ابوجعفر/ ابومعد
- ۱۱۸ ----- عین آباد
- ۱۱۸ ----- عین القضاة رازی
- ۱۱۹ ----- غ
- ۱۱۹ ----- غار/ قار
- ۱۱۹ ----- الغری
- ۱۱۹ ----- غضائری رازی
- ۱۲۱ ----- غضبان ← احمد بن محمد بن فضل هاشمی رازی، ابوالعباس
- ۱۲۱ ----- غفوری رازی
- ۱۲۱ ----- غنی آباد
- ۱۲۱ ----- غیوری، سید علی
- ۱۲۲ ----- غیبی، امامزاده - اشتهازان
- ۱۲۲ ----- غیبی، امامزاده _ زیوان
- ۱۲۳ ----- غیبی، امامزاده _ گل تپه کبیر
- ۱۲۵ ----- ف
- ۱۲۵ ----- فاضل اندرمانی، مهدی
- ۱۲۵ ----- فاطمه بنت محمد بن حسین بن فضلویه رازی، ام البهاء
- ۱۲۶ ----- فتح آباد
- ۱۲۶ ----- فخرالدوله و امینی، خانه
- ۱۲۶ ----- فخرالدوله، گنبد
- ۱۲۷ ----- فخرالدوله دیلمی
- ۱۲۸ ----- فخرالدین رازی
- ۱۳۶ ----- فخرالدین ربی
- ۱۳۷ ----- فرات بن خالد رازی، ابواسحاق
- ۱۳۸ ----- فرخان/ فرخام

- ۱۳۸ ..... فرهنگسرای ولا
- ۱۳۹ ..... فرودگاه امام خمینی
- ۱۳۹ ..... فشافویه / پشاپویه / فشاپویه
- ۱۴۱ ..... فضیل
- ۱۴۱ ..... فضل الله جلال الدين ملك الکلام خواری رازی
- ۱۴۲ ..... فضل بن اسماعیل رازی
- ۱۴۲ ..... فضل بن شاذان بن عیسی رازی، ابوالعباس
- ۱۴۲ ..... فضل بن عباس صائغ رازی مروزی، ابوبکر ← فضلک رازی
- ۱۴۲ ..... فضلک رازی
- ۱۴۳ ..... فضل بن یحیی بن خالد برمکی
- ۱۴۳ ..... فکری رازی نوربخشی
- ۱۴۳ ..... فلیسان ← بلیسان
- ۱۴۳ ..... فلیش ← بلیسان
- ۱۴۳ ..... فهمی طرشتی رازی
- ۱۴۳ ..... فیروزآباد
- ۱۴۵ ..... فیروزآبادی، بیمارستان
- ۱۴۶ ..... فیروزآبادی، سید رضا
- ۱۴۷ ..... فیروزآبادی، محله
- ۱۴۸ ..... فیروزآبادی، مسجد
- ۱۴۸ ..... فیروز بران ← فیروز بهرام
- ۱۴۸ ..... فیروز بهرام
- ۱۴۹ ..... فیروزرام ← فیروز بهرام
- ۱۴۹ ..... فیروزه
- ۱۵۱ ..... ق
- ۱۵۱ ..... قاسم آباد تهرانچی
- ۱۵۱ ..... قاسم آباد شورآباد

- ۱۵۱ ..... قاسم آباد قنات شور
- ۱۵۱ ..... قاسم بن عتاب بن اعین
- ۱۵۱ ..... قاسم بن محمد رازی
- ۱۵۲ ..... قاسم بن نوربخش رازی
- ۱۵۲ ..... قاسم دولابی رازی
- ۱۵۲ ..... قاسم، امامزاده
- ۱۵۳ ..... قاسم، امامزاده _ سلمان آباد
- ۱۵۴ ..... قاضی محمد صار
- ۱۵۴ ..... قانع طهرانی، میرزا احمد رازی
- ۱۵۴ ..... قتیبۀ بن سعید ثقفی
- ۱۵۴ ..... قتیبۀ بن مسلم باهلی، ابو حفص
- ۱۵۵ ..... قرشی، قنات
- ۱۵۵ ..... قصر آل سلجوق ← سرای ایالت
- ۱۵۵ ..... قطان رازی، ابو عمرو
- ۱۵۵ ..... قطب الدین رازی
- ۱۵۷ ..... قطب الدین عمادالدوله ← ساوتکین
- ۱۵۷ ..... قلعه سنگی
- ۱۵۷ ..... قلعه سید
- ۱۵۷ ..... قلعه شریفی
- ۱۵۷ ..... قلعه شیخ
- ۱۵۸ ..... قلعه عظیم آباد
- ۱۵۸ ..... قلعه کاسنی ری
- ۱۵۸ ..... قلعه گبری
- ۱۵۸ ..... قلعه نو
- ۱۶۰ ..... قلعه نو چمن زمین
- ۱۶۰ ..... قلعه نو خالصه ← قلعه نو

- ۱۶۰ ..... قلعه نو فشاپویه
- ۱۶۰ ..... قلعه محمدعلی خان
- ۱۶۰ ..... قمصر
- ۱۶۱ ..... قمی، خانه
- ۱۶۱ ..... قمی آباد
- ۱۶۱ ..... قنبرآباد
- ۱۶۱ ..... قنبری
- ۱۶۱ ..... قند کهریزک، کارخانه
- ۱۶۲ ..... قوامی رازی
- ۱۶۳ ..... قوج آغاز
- ۱۶۴ ..... قیامدشت
- ۱۶۴ ..... قیصرآباد
- ۱۶۵ ..... ک
- ۱۶۵ ..... کاتب رازی ← حسین بن ابراهیم بن احمد، مؤدب رازی، ابومحمد
- ۱۶۵ ..... کاروانسرای دوقلو
- ۱۶۶ ..... کاروانسرای عباسی
- ۱۶۶ ..... کاروانسرای کنارگرد
- ۱۶۸ ..... کبیرآباد
- ۱۶۸ ..... کتابخانه های عمومی شهری
- ۱۶۸ ..... ۱. کتابخانه عمومی امام خمینی (ره)
- ۱۶۹ ..... ۲. کتابخانه عمومی باقرالعلوم (ع)
- ۱۶۹ ..... ۳. کتابخانه عمومی صاحب بن عباد
- ۱۷۰ ..... ۴. کتابخانه عمومی حسن آباد
- ۱۷۰ ..... ۵. کتابخانه عمومی کهریزک
- ۱۷۱ ..... ۶. کتابخانه عمومی زکریای رازی
- ۱۷۱ ..... ۷. کتابخانه عمومی شهرسالم (۱)

- ۱۷۱ ..... ۸. کتابخانه عمومی شهرسالم (۲)
- ۱۷۲ ..... ۹. کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع)
- ۱۷۲ ..... کُنْتیر بن شهاب حارثی مَدَجی
- ۱۷۳ ..... کرج، رودخانه
- ۱۷۳ ..... کریم آباد تهرانچی
- ۱۷۳ ..... کریم آباد موقوفه
- ۱۷۳ ..... کریمان، حسین
- ۱۷۵ ..... کلابی رازی، ابوجعفر
- ۱۷۵ ..... کلاغ ایه
- ۱۷۵ ..... کلاه دوزان
- ۱۷۶ ..... کلثوم بن محمد حلبی رازی
- ۱۷۶ ..... کُله ← عمید خراسان
- ۱۷۶ ..... کُئین
- ۱۷۷ ..... کلین، یخچال طبیعی
- ۱۷۹ ..... کلیدداری، خانه
- ۱۷۹ ..... کلینی
- ۱۸۳ ..... کلینی، کتابخانه
- ۱۸۴ ..... کمره ای (پژوهش)، محمد باقر
- ۱۸۵ ..... کنارگرد
- ۱۸۶ ..... کنده کوه و سرچاهان
- ۱۸۶ ..... کنی، مهدی (سلطان العلماء)
- ۱۸۶ ..... کنی، شیخ آقا بزرگ
- ۱۸۷ ..... کنی، جواد ← شاه عبدالعظیمی، شیخ جواد
- ۱۸۷ ..... کنی، عبدالرحیم
- ۱۸۷ ..... کنی، مرتضی
- ۱۸۷ ..... کنی، موسی

- ۱۸۸ ..... کنی نجفی، مهدی
- ۱۸۸ ..... کورابلاغ
- ۱۸۸ ..... کوچۀ حضرتی ← سکہ الموالی
- ۱۸۸ ..... کوشک
- ۱۸۹ ..... کوشک دشت
- ۱۸۹ ..... کوهک ← طبرک
- ۱۸۹ ..... کوهه ← طبرک
- ۱۸۹ ..... کهریزک
- ۱۹۰ ..... کهریزک، آسایشگاه
- ۱۹۲ ..... کهریزک ری، تپه
- ۱۹۲ ..... کیاسارباد
- ۱۹۳ ..... کِنَغَنَغ
- ۱۹۵ ..... گ
- ۱۹۵ ..... گبرها، دخمه
- ۱۹۵ ..... گُسلِ ری
- ۱۹۵ ..... گسلۀ جنوب ری
- ۱۹۶ ..... گل تپۀ کویر
- ۱۹۶ ..... گل حصار
- ۱۹۶ ..... گل دسته خوانی / هوهوخوانی / پیش خوانی
- ۱۹۶ ..... گندم ری
- ۱۹۷ ..... گورستان ری
- ۱۹۸ ..... گیلانی / جیلانی
- ۲۰۱ ..... ل
- ۲۰۱ ..... لاله زاری، سید مهدی
- ۲۰۱ ..... لپه زنک
- ۲۰۲ ..... لطفی طهرانی رازی

- ۲۰۳ ----- م
- ۲۰۳ ----- ماد ← تاریخ ری
- ۲۰۳ ----- ماد پایین ← تاریخ ری
- ۲۰۳ ----- ماد راجیانا ← تاریخ ری
- ۲۰۳ ----- ماد رازی ← تاریخ ری
- ۲۰۳ ----- ماد راگیان/راگیانارگیانا ← تاریخ ری
- ۲۰۳ ----- ماشاء الله، مسجد
- ۲۰۴ ----- ماشین دودی
- ۲۰۵ ----- ماطا ← باطان
- ۲۰۵ ----- مافتان/ مافتون
- ۲۰۶ ----- ماه جان
- ۲۰۶ ----- ماهک بن بندار مجوسی رازی، ابوسعید
- ۲۰۶ ----- مبارک آباد
- ۲۰۶ ----- مبشر بن احمد بن علی رازی بغدادی شافعی، ابورشید
- ۲۰۷ ----- مجتبی بن حمزة بن زید بن مهدی حسینی رازی، مجد الدین ابوهاشم
- ۲۰۷ ----- مجتمع فرهنگی _ هنری شیخ ابوالفتح رازی
- ۲۰۷ ----- مجتبی بن داعی بن قاسم حسنی رازی، ابوحرب
- ۲۰۷ ----- مجتمع فرهنگی _ هنری شیخ صدوق (ره)
- ۲۰۸ ----- مجتمع فرهنگی _ هنری شهید رحیمی
- ۲۰۸ ----- مجتمع کتابخانه ای ۱۳ آبان
- ۲۰۹ ----- محروم رازی، ابوتراب
- ۲۰۹ ----- محسن فانی رازی کشمیری
- ۲۰۹ ----- محمدآباد
- ۲۱۰ ----- محمدآباد امین
- ۲۱۰ ----- محمدآباد چمبورک
- ۲۱۰ ----- محمدباقر بن محمدتقی رازی اصفهانی

- ۲۱۰ ----- محمدباقر رازی، میرزا
- ۲۱۰ ----- محمد بن ابان بن عایشة قصرانی رازی
- ۲۱۲ ----- محمد بن ابراهیم بن احمد رازی قزوینی، ابو عبدالله
- ۲۱۲ ----- محمد بن ابراهیم بن حبیب فوراردی رازی، ابویوب
- ۲۱۲ ----- محمد بن ابراهیم بن زیاد بن عبدالله طیالسی رازی، ابو عبدالله
- ۲۱۳ ----- محمد بن ابراهیم بن محمد بن عبدالعزیز رازی، ابوجعفر
- ۲۱۳ ----- محمد بن ابراهیم بن محمد قَصار رازی، ابو عبدالله
- ۲۱۳ ----- محمد بن ابراهیم بن غَلمان کلینی رازی
- ۲۱۳ ----- محمد بن ابی بکر بن عبدالقادر حنفی رازی، شمس الدین / زین الدین، ابو عبدالله
- ۲۱۴ ----- محمد بن ابی الحسن بن هموسه ورامینی رازی، افضل الدین
- ۲۱۴ ----- محمد بن ابی الیمین بن ابی الشمس مقری رازی، ابوالشمس
- ۲۱۴ ----- محمد بن ابی ثلج عبدالله بن اسماعیل رازی بغدادی
- ۲۱۴ ----- محمد بن ابی رشید رازی نجفی، ابونصر
- ۲۱۴ ----- محمد بن ابی زید رازی
- ۲۱۶ ----- محمد بن احمد بن ابراهیم شاهد رازی، ابو عبدالله
- ۲۱۶ ----- محمد بن احمد بن ابی بکر کاریانی / کرمانی رازی، ابوالفتح
- ۲۱۶ ----- محمد بن احمد بن ابی عوان رازی
- ۲۱۶ ----- محمد بن احمد بن حسن رازی، ابوالحسن
- ۲۱۶ ----- محمد بن احمد بن حسین نیشابوری خزاعی، ابوسعید
- ۲۱۷ ----- محمد بن احمد بن سعید رازی، ابوجعفر
- ۲۱۷ ----- محمد بن احمد بن سلام صوفی رازی
- ۲۱۷ ----- محمد بن احمد بن عباس فاخر دوریستی رازی، ابوجعفر
- ۲۱۸ ----- محمد بن احمد بن علی بن حمدان بن حمویه عثمانی رازی، ابوطاهر
- ۲۱۸ ----- محمد بن احمد بن عیسی بن عبدک رازی، ابوبکر
- ۲۱۸ ----- محمد بن احمد بن محمد رازی، ابوالفتح
- ۲۱۸ ----- محمد بن احمد بن موسی رازی، ابو عبدالله

- محمد بن احمد جامورانی رازی، ابوعبدالله ۲۱۸
- محمد بن احمد فارسی رازی، ابوعبدالله ۲۱۹
- محمد بن احمد کاتب اسکافی ← ابن جنید اسکافی ۲۱۹
- محمد بن ادريس بن منذر بن داوود بن مهران حنظلی ← ابوحاتم رازی ۲۱۹
- محمد بن اسحاق بن عاصم بزاد رازی، ابوعاصم ۲۱۹
- محمد بن اسماعیل بن احمد برمکی رازی، ابوعبدالله ۲۱۹
- محمد بن اسماعیل بن موسی بن هارون رازی، ابوالحسین ۲۲۰
- محمد بن [امیر] یوسف، امیر غیاث الدین شکرابی رازی ۲۲۰
- محمد بن ایوب بن هشام رازی، ابوعبدالله ۲۲۰
- محمد بن ایوب بن یحیی بن ضریس رازی، ابوعبدالله ۲۲۱
- محمد بن بدران/ بکران بن عمران بزاد رازی، ابوجعفر/ ابوعبدالله ۲۲۲
- محمد بن جریر بن رستم طبری، ابوجعفر ۲۲۲
- محمد بن جعفر اشنانی فقیه رازی، ابوبکر ۲۲۳
- محمد بن جعفر بن حکویه رازی، ابوالعباس ۲۲۳
- محمد بن جعفر بن محمد بن عون اسدی کوفی رازی، ابوالحسن ۲۲۳
- محمد بن جعفر بن محمد قُضار رازی، ابوجعفر ۲۲۳
- محمد بن حسان زینبی/ زبیبی رازی، ابوعبدالله ۲۲۴
- محمد بن حسن بن عبدالرحمن رازی خراسانی، ابوبکر ۲۲۴
- محمد بن حسن بن مختار تمیمی کوفی ۲۲۵
- محمد بن حسن رازی، مختص الدین ۲۲۵
- محمد بن حسن طائی رازی ۲۲۵
- محمد بن حسن طلاس مقری رازی، ابوعبدالله ۲۲۵
- محمد بن حسن فراء رازی ۲۲۵
- محمد بن حسین بن محمد، ابوالفضل ← ابن عمید ۲۲۷
- محمد بن حسین بن محمد بن زید حسنی کیسکی، ابوجعفر ۲۲۷
- محمد بن حسین بن مصلح، ابوبکر ۲۲۷

- ۲۲۷ ..... محمد بن حسین آبی، ابومنصور
- ۲۲۷ ..... محمد بن حسین بن حسن رازی آبی
- ۲۳۳ ..... محمد بن حسین طبرکی رازی، ابومعین
- ۲۳۳ ..... محمد بن حطاب رازی، ابوعبدالله
- ۲۳۳ ..... محمد بن حماد طهرانی رازی، ابوعبدالله
- ۲۳۴ ..... محمد بن حمدان بن اسحاق بزّار رازی، ابوبکر
- ۲۳۴ ..... محمد بن حمدان بن سفیان رازی طرائفی، ابوعبدالله
- ۲۳۵ ..... محمد بن حمویة بن عبدالعزیز سویداوی رازی
- ۲۳۵ ..... محمد بن حمید بن حیان رازی، ابوعبدالله
- ۲۳۶ ..... محمد بن خالد حنظلی رازی، ابوعبدالله
- ۲۳۷ ..... محمد بن خالد رازی، ابوالعباس
- ۲۳۷ ..... محمد بن خالد بن یزید شیبانی قلووسی رازی، ابوبکر
- ۲۳۷ ..... محمد بن خالد رازی خراز، ابوهارون
- ۲۳۷ ..... محمد بن خلف رازی، ابوبکر
- ۲۳۸ ..... محمد بن داوود ازدی رازی، ابوبکر
- ۲۳۸ ..... محمد بن زکریای رازی، ابوبکر
- ۲۴۱ ..... محمد بن سعد بن محمد، مَشَاط رازی، ابوجعفر
- ۲۴۱ ..... محمد بن سعید بن بلخ رازی
- ۲۴۱ ..... محمد بن سعید بن سابق رازی، ابوعبدالله/ ابوسعید
- ۲۴۲ ..... محمد بن سفیان کوفی
- ۲۴۲ ..... محمد بن سنان رازی
- ۲۴۲ ..... محمد بن سهل بَجَلی رازی
- ۲۴۲ ..... محمد بن سیف رازی
- ۲۴۴ ..... محمد بن سعد رازی کاتب
- ۲۴۴ ..... محمد بن شعیب بن خَطّاب رازی مؤدّب
- ۲۴۴ ..... محمد بن شکر الله ورامینی رازی

- ٢٤٤ ..... محمد بن صادق بن باقر خلیلی رازی نجفی
- ٢٤٥ ..... محمد بن صالح بن جعفر رازی، ابوالحسن
- ٢٤٥ ..... محمد بن صالح وراق رازی، ابوجعفر
- ٢٤٥ ..... محمد بن طلحة رازی، ابوعبدالله
- ٢٤٥ ..... محمد بن عاصم رازی
- ٢٤٥ ..... محمد بن عباس رازی، ابوجعفر
- ٢٤٥ ..... محمد بن عبدالجبار عتبی رازی، ابونصر
- ٢٤٧ ..... محمد بن عبدالرحمن بن شهر وراق رازی، ابوبکر
- ٢٤٧ ..... محمد بن عبدالرحمن بن قبة، ابوجعفر ← ابن قبة رازی
- ٢٤٧ ..... محمد بن عبدالرحمن هروی، ابوعبدالله
- ٢٤٧ ..... محمد بن عبدالکریم بن احمد رازی و زان، عماد الدین، ابوعبدالله
- ٢٤٨ ..... محمد بن عبدالله بجلی رازی
- ٢٤٨ ..... محمد بن عبدالله بن جورویه / جروریه رازی، ابوبکر
- ٢٤٨ ..... محمد بن عبدالله بن ابراهیم رازی، ابوالحسن
- ٢٤٨ ..... محمد بن عبدالله بن ابی النجیب طهرانی رازی، ابوعبدالله
- ٢٤٨ ..... محمد بن عبدالله بن بندار خفاف کرجی، ابوبکر
- ٢٥٠ ..... محمد بن عبدالله بن جعفر بجلی رازی دمشقی، ابوالحسین
- ٢٥٠ ..... محمد بن عبدالله بن حسن رازی، ابوعبدالله
- ٢٥٠ ..... محمد بن عبدالله بن حسین رازی، ابوبکر
- ٢٥١ ..... محمد بن عبدالله بن خالد رازی طویل، ابوبکر
- ٢٥١ ..... محمد بن عبدالله بن شاذان رازی
- ٢٥١ ..... محمد بن عبدالله بن شاذان رازی مدگر، ابوبکر
- ٢٥١ ..... محمد بن عبدالله بن قاسم رازی حارثی، ابوالحسین
- ٢٥٢ ..... محمد بن عبدالله بن یزداد رازی، ابوبکر
- ٢٥٢ ..... محمد بن عبدالله ریس، ابوالفتح
- ٢٥٢ ..... محمد بن عبدالله نصرآبادی رازی، ابوعمر رازی

- محمد بن عبدالواحد بن محمد بن زكريا بن يحيى رازى خزاعى، ابوحاتم ٢٥٣
- محمد بن عبدالوهاب بن عيسى سمان رازى، ابوالنجم ٢٥٤
- محمد بن عبدالوهاب بن مسلم بن اخى هلال رازى، ابويعبدالله ٢٥٤
- محمد بن عبيد الله رازى، ابوالحسن ٢٥٤
- محمد بن عثمان رازى ٢٥٤
- محمد بن عثمان صيدنانى رازى ٢٥٤
- محمد بن عزالدين يحيى رازى حسيني ديباجى، شرف الدين ٢٥٦
- محمد بن عطاء الله رازى هروى، برهان الدين ٢٥٦
- محمد بن عقيل كلينى ٢٥٦
- محمد بن على بن ابى القاسم رازى ٢٥٧
- محمد بن على بن بابويه، ابوجعفر ← صدوق، ابن بابويه ٢٥٧
- محمد بن على بن حسين همدانى رازى، ابوالعلاء ٢٥٧
- محمد بن على بن عمر جتبان رازى، ابومنصور ٢٥٧
- محمد بن على كيا، ابوزيد ← غضاثرى رازى ٢٥٨
- محمد بن على رازى، نصيرالدين ٢٥٨
- محمد بن عماد بن عطيه رازى ٢٥٨
- محمد بن عمار بن حارث بن وازع رازى، ابوجعفر ٢٥٨
- محمد بن عمر بن حسين بن حسن تيمى بكرى، ابو عبدالله ← فخرالدين رازى ٢٥٨
- محمد بن عمر بن هشام رازى، ابوبكر ٢٥٨
- محمد بن عمر عطار رازى، مهران ٢٥٩
- محمد بن عمران بن جنيد دشتكى رازى، ابوالبشر ٢٦٠
- محمد بن عمرو بن عتبة رازى، ابوجعفر ٢٦٠
- محمد بن عمرو بن بكر زنيج، طلاس رازى، ابوغسان ٢٦٠
- محمد بن عمير رازى، ابوبكر ٢٦٠
- محمد بن عيسى بن زياد دامغانى رازى، ابوالحسين ٢٦١
- محمد بن عيسى رازى تاجر، ابوحاتم ٢٦١

- ۲۶۱ - ..... محمد بن عیسی سلمة رازی، ابوبکر
- ۲۶۱ - ..... محمد بن عیسی بن محمد بن سعید وسقندی رازی، ابوحاتم
- ۲۶۲ - ..... محمد بن عین الدولة بن عبدالله رومی رازی
- ۲۶۲ - ..... محمد بن فضل بن موسی قسطنانی رازی، ابوبکر
- ۲۶۳ - ..... محمد بن قازن بن عباس رازی، ابوبکر
- ۲۶۳ - ..... محمد بن قدامة رازی
- ۲۶۳ - ..... محمد بن قطب الدین راوندی، مدرسه
- ۲۶۳ - ..... محمد بن قیس رازی، شمس الدین
- ۲۶۴ - ..... محمد بن کثیر بن سهل رازی
- ۲۶۵ - ..... محمد بن محمد ابراهیم رازی
- ۲۶۵ - ..... محمد بن محمد بن عاصم کلینی
- ۲۶۵ - ..... محمد بن محمد بابوی، ابوجعفر ← قطب الدین رازی
- ۲۶۵ - ..... محمد بن محمود بن ابی زید رازی رصاصی، ابوعبدالله
- ۲۶۵ - ..... محمد بن مرداس رازی قطان
- ۲۶۵ - ..... محمد بن مسلم ابن ابی الفوارس رازی، منتجب الدین، ابوعبدالله/ ابوجعفر
- ۲۶۶ - ..... محمد بن مسلم بن عثمان بن عبدالله رازی، ابوعبدالله ← ابن واره
- ۲۶۶ - ..... محمد بن معلی بن عبدالکریم همدانی یامی کوفی
- ۲۶۶ - ..... محمد بن مکران بن حمدان رازی، ابوجعفر
- ۲۶۷ - ..... محمد بن مقاتل رازی حنفی، ابوبکر
- ۲۶۷ - ..... محمد بن منده اصفهانی
- ۲۶۸ - ..... محمد/ احمد بن موسی بن معقل، ابوالعباس رازی
- ۲۶۸ - ..... محمد بن موسی بن جعفر دوریستی رازی، ابوجعفر
- ۲۶۸ - ..... محمد بن موسی بن نصر رازی، ابوعبدالله
- ۲۶۸ - ..... محمد بن موسی بن بشیر رازی
- ۲۶۸ - ..... محمد بن مهران رازی، ابوجعفر
- ۲۶۹ - ..... محمد بن مهرویه بن عباس رازی، ابوبکر

- ۲۶۹ ..... محمد بن میکائیل بن سلجوق بن دقاق، رکن الدین و الدوله، ابوطالب ← طغرل اول
- ۲۶۹ ..... محمد بن وژان
- ۲۶۹ ..... محمد بن هارون سرخسی
- ۲۷۰ ..... محمد بن هیثم تمیمی رازی
- ۲۷۰ ..... محمد بن یحیی احمدی رازی، ابوجعفر ← داهر بن یحیی احمدی رازی، ابوجعفر
- ۲۷۰ ..... محمد بن یحیی بن حارث
- ۲۷۱ ..... محمد بن یحیی بن زکریا رازی شافعی، ابوالحسن
- ۲۷۱ ..... محمد بن یزداد رازی
- ۲۷۱ ..... محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی، ابوجعفر ← کلینی
- ۲۷۱ ..... محمد بن یعقوب بن عبدالحی رازی
- ۲۷۲ ..... محمد بن یوسف بن یعقوب رازی، ابوعمر
- ۲۷۲ ..... محمدتقی بن عبدالرحیم طهرانی رازی اصفهانی
- ۲۷۳ ..... محمدتقی بن محمدرضا رازی
- ۲۷۴ ..... محمدحسن رازی
- ۲۷۴ ..... محمدحسین بن شاه قاسم بن شمس الدین ← بهاءالدوله رازی
- ۲۷۴ ..... محمدحسین بن عبدالرحیم طهرانی رازی
- ۲۷۴ ..... محمد خراسانی، ابوجعفر
- ۲۷۴ ..... محمد سلیم رازی
- ۲۷۵ ..... محمدصادق بن محمدرضا رازی
- ۲۷۵ ..... محمدصادق رازی
- ۲۷۵ ..... محمدصادق رازی تبریزی
- ۲۷۵ ..... محمدطاهر رازی
- ۲۷۷ ..... محمدعلی بن شاه قلی رازی
- ۲۷۷ ..... محمدعلی مرتضوی
- ۲۷۷ ..... محمدعلی موسوی آلموتی (گرمارودی)
- ۲۷۸ ..... محمدقاسم بن محمدکاظم رازی تهرانی

- ۲۷۸ ..... محمدقاسم واعظ رازی
- ۲۷۸ ..... محمد قاضی ورامینی رازی
- ۲۷۸ ..... محمدقلی سلیم طهرانی رازی
- ۲۷۸ ..... محمدمسیح بن محمدصادق طبیب رازی
- ۲۷۸ ..... محمدمقیم خطیب رازی عبدالعظیمی
- ۲۸۰ ..... محمد مؤمن ← امین احمد رازی
- ۲۸۰ ..... محمد مؤمن بن محمد صالح رازی
- ۲۸۰ ..... محمد نوربخش خراسانی
- ۲۸۱ ..... محمدیه
- ۲۸۲ ..... محمودآباد
- ۲۸۲ ..... محمود بن امیرک، نصره الدین رازی
- ۲۸۲ ..... محمود بن حسن بن خلیل رازی
- ۲۸۳ ..... محمود بن زین الدین محمد بن قاضی عبدالواحد رازی
- ۲۸۳ ..... محمود بن علی بن حسن حمصی رازی، سدیدالدین
- ۲۸۴ ..... محمود مزدقانی رازی
- ۲۸۶ ..... محیط طباطبایی، مقبره
- ۲۸۶ ..... مخلص بن مالک بن جابر رازی، ابوجعفر
- ۲۸۶ ..... مخلص بن موسی رازی، ابوالقاسم
- ۲۸۷ ..... مدی ← تاریخ ری
- ۲۸۷ ..... مرتضی بن داعی بن قاسم حسنی رازی، ابوتراب
- ۲۸۷ ..... مرتضی گرد، تپه
- ۲۸۸ ..... مرداوید زبیری / مرداواج / مرداوید
- ۲۸۹ ..... مرشد ترابی
- ۲۹۰ ..... مرقد امام خمینی (ره)
- ۲۹۷ ..... مرکز ری شناسی
- ۲۹۷ ..... مرندی، ابوالحسن

- ۲۹۸ ..... مساجد شهر ری
- ۳۰۰ ..... مستی رازی
- ۳۰۰ ..... مسجد صغرل ← جامع طغرل
- ۳۰۰ ..... مسجد مهمان کش ← هادی، امامزاده؛ ماشاء الله، مسجد
- ۳۰۰ ..... مسعود بن عبدالعزیز بن سماک رازی، ابوثابت
- ۳۰۰ ..... مسعود رازی
- ۳۰۲ ..... مسعود رازی قاضی
- ۳۰۲ ..... مُسکویة رازی، ابوعلی ← ابن مسکویه
- ۳۰۲ ..... مسلم بن خالد رازی
- ۳۰۲ ..... مسلمة رازی، ابو عبدالله
- ۳۰۲ ..... مسیح بن محمد سعید رازی طهرانی
- ۳۰۳ ..... مسیحی رازی
- ۳۰۳ ..... مُشکوی
- ۳۰۳ ..... مشهد الشجره ← مسجد شجره
- ۳۰۳ ..... مشهد امیرالمؤمنین
- ۳۰۳ ..... مصلاى ری
- ۳۰۵ ..... مصنفک رازی ← علی بن محمود بن محمد شاهرودی بسطامی هروی رازی
- ۳۰۵ ..... مصوغه بن عاصم رازی
- ۳۰۵ ..... مضرس بن عبدالله
- ۳۰۵ ..... مظفر بن صالح رازی مدیر، ابوالفتح
- ۳۰۵ ..... مظفریه
- ۳۰۵ ..... معاویة بن بغیل عجلی رازی
- ۳۰۶ ..... معروف بن محمد بن زیاد بن معروف، ابومحمد
- ۳۰۷ ..... معلی بن خالد رازی
- ۳۰۷ ..... معلی بن منصور رازی، ابویعلی
- ۳۰۸ ..... معمورین

- ۳۰۸ ..... معینی، سید حسن
- ۳۰۸ ..... معینی ها، خانه
- ۳۰۹ ..... مفید رازی، ابوالوفاء
- ۳۱۰ ..... مفید نیشابوری ← عبدالرحمن بن احمد بن حسین نیشابوری خزاعی رازی، ابومحمد
- ۳۱۰ ..... مقاتل بن سلیمان بن زید رازی خراسانی بلخی، ابوالحسن
- ۳۱۰ ..... مقاتل بن محمد ناقد رازی
- ۳۱۰ ..... مقام مکتفی
- ۳۱۱ ..... مقیم آباد
- ۳۱۱ ..... مکتب الہادی (ع)
- ۳۱۱ ..... ملک، امامزاده
- ۳۱۲ ..... ملکشاہ غازی لواسانی رازی
- ۳۱۲ ..... منتجب الدین حسنی ← مجتبی بن داعی بن قاسم حسنی رازی، ابوحرث
- ۳۱۳ ..... منتجب الدین بابویی، ابوالحسن
- ۳۱۵ ..... منجیک بن محمد رازی ← ابوالمفاخر رازی
- ۳۱۵ ..... منصورآباد شجاع السلطنہ
- ۳۱۶ ..... منصور بن حسین آبی، ابوسعید
- ۳۱۷ ..... منصور بن عباس رازی، ابوالحسین
- ۳۱۷ ..... منصور بن علی، ابومحمد ← منطقی رازی
- ۳۱۷ ..... منصور بن محمد بن عیینہ رازی، ابوالسری
- ۳۱۷ ..... منصوریه/ منگل، محلہ
- ۳۱۸ ..... منطقی رازی
- ۳۱۹ ..... منور رازی
- ۳۱۹ ..... مؤذنی، جواد
- ۳۲۱ ..... موسوی، سید محمد
- ۳۲۲ ..... موسی آباد
- ۳۲۲ ..... موسی الہادی

- ۳۲۲ ..... موسی بن ابی الحسن رازی
- ۳۲۲ ..... موسی بن اسحاق خطمی قاضی
- ۳۲۳ ..... موسی بن سهل رازی
- ۳۲۴ ..... موسی بن مبارک رازی
- ۳۲۴ ..... موسی بن محمد رازی
- ۳۲۴ ..... موسی بن نصیر رازی، ابوسهل
- ۳۲۴ ..... موسی جوکار
- ۳۲۴ ..... مهدی آباد
- ۳۲۶ ..... مهدی آباد
- ۳۲۶ ..... مهدی بن میرزا غیاث الدین رازی
- ۳۲۶ ..... مهران
- ۳۲۷ ..... مهران بن ابی عمر عطار رازی، ابوعبدالله
- ۳۲۷ ..... مهرقان
- ۳۲۷ ..... میر حیدر رازی
- ۳۲۷ ..... میر عبدالصمد رازی
- ۳۲۸ ..... ن
- ۳۲۸ ..... ناصر بن مهدی علوی رازی، نصیرالدین
- ۳۲۸ ..... ناهک/ ناهق
- ۳۲۹ ..... نبی تهرانی (غبار رازی)
- ۳۲۹ ..... نجفی رستگار، کاظم
- ۳۲۹ ..... نجم آباد
- ۳۳۰ ..... نجم الدین دایه رازی، ابوبکر
- ۳۳۱ ..... نجیب رازی ← سعد بن ابی طالب بن عیسی رازی، معین الدین، ابوالمکارم
- ۳۳۱ ..... نخاس رازی
- ۳۳۲ ..... نرمة/ رسته نرمة
- ۳۳۳ ..... نصرآباد

- ۳۳۴ ..... نصرآباد ← در رشقان
- ۳۳۴ ..... نصر بن ابی ناصر رازی
- ۳۳۴ ..... نصر بن عبدالعزیز
- ۳۳۴ ..... نصر بن مهدی بن نصر بن مهدی، ابوالفتح ونکی رازی
- ۳۳۴ ..... نصره الدین، ابوبکر ← پهلوان محمد
- ۳۳۴ ..... نصیب رازی
- ۳۳۴ ..... نصیر بن ابی نصیر رازی بغدادی، ابومنذر
- ۳۳۶ ..... نظام الدین ساوجی
- ۳۳۶ ..... نظام رازی
- ۳۳۶ ..... نظرآباد
- ۳۳۶ ..... نعیم بن مقرن
- ۳۳۷ ..... نعیم بن میسره رازی، ابوعمر و
- ۳۳۸ ..... نفرآباد، تکیه
- ۳۳۹ ..... نفرآباد، محله
- ۳۳۹ ..... نقاره خانه
- ۳۴۱ ..... نقاره خانه، کوه
- ۳۴۱ ..... نماز جمعه شهر ری
- ۳۴۳ ..... نوح بن انس رازی
- ۳۴۳ ..... نور الله رازی
- ۳۴۳ ..... نهر موسی ← گیلانی / جیلانی
- ۳۴۳ ..... نیروگاه گازی ری
- ۳۴۳ ..... نیستی رازی
- ۳۴۵ ..... و
- ۳۴۵ ..... واریان
- ۳۴۵ ..... ورزنین
- ۳۴۶ ..... وزان

- وزانیان ۳۴۶
- وسفنارد / وصفنارد ۳۴۶
- وسقند ۳۴۷
- وسقندی رازی، ابوالقاسم ۳۴۷
- وفائی رازی ۳۴۷
- ولی آباد ۳۴۷
- ولید بن ابان ضیبی رازی، ابوالحسن ۳۴۸
- ولی عصر، فرهنگسرا ۳۴۸
- وهب بن ابراهیم رازی ۳۴۸
- وهرنداران / وهراندازان / وهرندازان ۳۴۸
- ۳۴۹
- هاجر خاتون، امامزاده ۳۴۹
- هادی، امامزاده ۳۵۰
- هارون الرشید، ابوجعفر ۳۵۲
- هاشم آباد، محله ۳۵۴
- هبة الله بن حسن بن منصور طبری رازی، ابوالقاسم ۳۵۴
- هدایت الله رازی ۳۵۵
- هدایتی، میر سید احمد ۳۵۵
- هسنجان ۳۵۶
- هشام بن عبدالله / عبیدالله رازی مازنی ۳۵۶
- هشام بن مثنی رازی ۳۵۷
- هلاکو، مسجد ۳۵۷
- هوسنج / هوشنگ، مزرعه ۳۵۷
- هوهوخوانی ← گل دسته خوانی ۳۵۷
- هیثم بن یمان رازی، ابوبشر ۳۵۷
- ۳۵۹

- ۳۵۹ ..... یارحسین ← حسین، امامزاده پاکدشت
- ۳۵۹ ..... یحیی بن ابی بکر، ضریر رازی
- ۳۵۹ ..... یحیی بن ابی [علاء رازی، ابوجعفر
- ۳۵۹ ..... یحیی بن احمد بن علی صائغ، ابوسعید
- ۳۵۹ ..... یحیی بن حسن حسنی رازی، ابوالحسین
- ۳۶۰ ..... یحیی بن حسین بن زید جرجانی
- ۳۶۰ ..... یحیی بن ضریس بن یسار بجلی رازی، ابوزکریا
- ۳۶۱ ..... یحیی بن محمد ابوبشر بصری رازی، ابوزکریا
- ۳۶۱ ..... یحیی بن محمد بن سدید رازی
- ۳۶۱ ..... یحیی بن محمد بن علی بن مطهر رازی، عزالدین
- ۳۶۲ ..... یحیی بن معاذ رازی، ابوزکریا
- ۳۶۳ ..... یحیی بن معلی بن منصور رازی، ابوزکریا
- ۳۶۳ ..... یحیی بن مغیره رازی
- ۳۶۳ ..... یزید بن ابی یزید قطان، ابوخالد کوفی
- ۳۶۳ ..... یزید بن حجبۃ / حجبۃ بن عامر بن تیم الله بن ثعلبۃ بن عکابه
- ۳۶۴ ..... یزید بن عبدالعزیز رازی طلاس
- ۳۶۴ ..... یعقوب، امامزاده _ عباس آباد علاقیند
- ۳۶۶ ..... یعقوب بن اسحاق کلینی، بقعه
- ۳۶۷ ..... یعقوب بن اسحاق کلینی رازی
- ۳۶۷ ..... یعقوب بن محمد رازی، ابویوسف
- ۳۶۷ ..... یوسف بن حسین بن علی رازی، ابویعقوب
- ۳۶۸ ..... یوسف بن عاصم رازی، ابویعقوب
- ۳۶۸ ..... یوسف بن محمود بن محمد طهرانی رازی، عزالدین/ جمال الدین
- ۳۶۸ ..... یوسف بن موسی تستری
- ۳۶۸ ..... یونس آباد
- ۳۶۸ ..... یونس بن حماد رازی

- ۳۶۸ ..... ئوروپوس ← تاریخ ری
- ۳۷۰ ..... مشاهیر مدفون در حرم مطهر حضرت عبدالعظیم علیه السلام و شهرری
- ۳۷۰ ..... اشاره
- ۳۷۲ ..... آشتیانی، احمد
- ۳۷۲ ..... آشتیانی، اسماعیل
- ۳۷۳ ..... آشتیانی، محمدباقر
- ۳۷۴ ..... آشتیانی، محمدصادق
- ۳۷۴ ..... آشتیانی، میرزا جعفر
- ۳۷۴ ..... آشتیانی، میرزا مصطفی
- ۳۷۵ ..... آشتیانی، هدایت الله
- ۳۷۵ ..... آل احمد، جلال
- ۳۷۶ ..... ابطحی، سید رضا
- ۳۷۷ ..... ابن جنید اسکافی
- ۳۷۷ ..... احمدخان، سرتیپ
- ۳۷۷ ..... اخگر لاریجانی، احمد
- ۳۷۹ ..... ادیب الممالک فراهانی، محمدصادق
- ۳۸۰ ..... ادیب پیشاوری
- ۳۸۱ ..... آرائی، تقی
- ۳۸۲ ..... اردلان، امان الله
- ۳۸۴ ..... اسفندیاری، حسن
- ۳۸۴ ..... اسلامی، هادی
- ۳۸۵ ..... اشتری، احمد
- ۳۸۵ ..... اشتری، علی
- ۳۸۶ ..... اشکوری گیلانی، هاشم
- ۳۸۶ ..... اصطهباناتی، احمد
- ۳۸۷ ..... اصفهانی، غلام رضا

- ۳۸۷ ..... اعتضادا السلطنه، علی قلی
- ۳۸۸ ..... اعتمادی، سید احمد
- ۳۸۸ ..... افسر، محمد هاشم میرزا
- ۳۸۹ ..... اقبال آشتیانی، عباس
- ۳۸۹ ..... اکبر، فتح الله خان
- ۳۹۰ ..... امام شوشتری، سید محمد علی
- ۳۹۱ ..... امامی کاشانی، ابوتراب
- ۳۹۲ ..... امیر اعلم، دکتر امیر خان
- ۳۹۲ ..... امیر فضلی، حسین
- ۳۹۳ ..... امیری فیروز کوهی، سید کریم
- ۳۹۴ ..... انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم
- ۳۹۴ ..... انواری، محمد باقر محی الدین
- ۳۹۵ ..... باغچه بان، جتار
- ۳۹۶ ..... بامداد خراسانی، محمد علی
- ۳۹۶ ..... بامداد، مهدی
- ۳۹۷ ..... بَدر، احمد خان ← نصیرالدوله بَدر
- ۳۹۷ ..... برغانی، مرتضی
- ۳۹۷ ..... برکشلی، مهدی
- ۳۹۸ ..... بزرگ نیا، مصطفی
- ۳۹۸ ..... بساطی سمرقندی، سراج الدین
- ۳۹۸ ..... بُشروه ای، علی
- ۳۹۹ ..... بغایری، عبدالرزاق
- ۳۹۹ ..... بوذری، ابراهیم
- ۴۰۰ ..... بهرام میرزا، معزالدوله
- ۴۰۱ ..... بهزاد، حسین
- ۴۰۲ ..... پاینده، ابوالقاسم

- ۴۰۳ ..... پهلوان رزاز
- ۴۰۵ ..... پهلوی، رضا
- ۴۰۸ ..... پیرزاده، محمدعلی
- ۴۰۸ ..... پیشرفت، هادی
- ۴۰۹ ..... تحریری، محمود
- ۴۰۹ ..... تختی، غلام رضا
- ۴۱۰ ..... ترقی جاه، محمدعلی
- ۴۱۱ ..... تفرشی، سید علی اکبر
- ۴۱۱ ..... تقوی دامغانی، سید باقر
- ۴۱۱ ..... تنکابنی، محمدحسین
- ۴۱۲ ..... تنکابنی، محمدطاهر
- ۴۱۳ ..... تهرانی، عبدالعلی
- ۴۱۳ ..... تهرانی، مجتبی
- ۴۱۴ ..... تهرانی دعانویس، سید عزیزالله
- ۴۱۴ ..... تهرانی کلاتتری، ابوالقاسم
- ۴۱۵ ..... تیرافکن، صادق
- ۴۱۵ ..... تیمورتاش، عبدالحسین
- ۴۱۷ ..... تَقَفی، خلیل خان
- ۴۱۸ ..... تَقَفی، محمد
- ۴۱۹ ..... جزایری، سید مرتضی
- ۴۲۰ ..... جزایری شوشتری، سید صدرالدین
- ۴۲۰ ..... جزایری شوشتری نجفی، احمد بن جعفر
- ۴۲۰ ..... جلوه، میرزا ابوالحسن
- ۴۲۲ ..... جم، محمود
- ۴۲۲ ..... جندقی، حبیب الله
- ۴۲۳ ..... چهل ستونی (سعید تهرانی)، عبدالله

- ۴۲۳ ..... حائری مفشر، سید علی
- ۴۲۳ ..... حاج رضایی، طیب
- ۴۲۴ ..... حسینی اصفهانی، سید علی
- ۴۲۴ ..... حق شناس، عبدالکریم
- ۴۲۵ ..... حکمت، علی اصغر
- ۴۲۶ ..... حکمت، علینقی
- ۴۲۷ ..... حکیم الهی لواسانی، محمدجعفر
- ۴۲۷ ..... حکیم الهی لواسانی، میرزا شمس الدین
- ۴۲۸ ..... حکیمی، ابراهیم
- ۴۲۸ ..... حکیمی، محمدرضا
- ۴۲۹ ..... حلبی، محمود
- ۴۲۹ ..... حیدرقلی پریشان
- ۴۳۰ ..... خاتمی بروجردی، محمدرضا
- ۴۳۰ ..... خالدی، مهدی
- ۴۳۱ ..... خانعلی، ابوالحسن
- ۴۳۲ ..... خجندی، ابوالمظفر
- ۴۳۲ ..... خرقانی موسوی، سید اسدالله
- ۴۳۳ ..... خسروشاهی، سید ابراهیم
- ۴۳۳ ..... خسروی کرمانشاهی، محمدباقر میرزا
- ۴۳۴ ..... خلخالی، سید صالح
- ۴۳۴ ..... خوشدل تهرانی، علی اکبر
- ۴۳۵ ..... خوشوقت، عزیز
- ۴۳۵ ..... خوبی، میرزا حبیب الله
- ۴۳۶ ..... خیابانی، شیخ محمد
- ۴۳۷ ..... دادپی، مهدی
- ۴۳۷ ..... دبستانی، موسی

- ۴۳۸ ..... درخشانی، علی اکبر
- ۴۳۸ ..... دژی، سید جلال الدین
- ۴۳۹ ..... دهخدا، علی اکبر
- ۴۴۰ ..... دین پرور دربندی، سید جعفر
- ۴۴۰ ..... رازی، عبدالله
- ۴۴۰ ..... رزم آرا، حاجعلی
- ۴۴۲ ..... رشتی، میرزا کریم خان
- ۴۴۳ ..... رضایی، اسماعیل
- ۴۴۳ ..... رفعت سمنانی
- ۴۴۴ ..... رفیع بامداد، میرزا محمد
- ۴۴۴ ..... رقابی، حیدرعلی
- ۴۴۴ ..... رهنما، غلام حسین
- ۴۴۵ ..... ریاضی یزدی، سید محمدعلی
- ۴۴۵ ..... زاهد تهرانی، محمدحسین
- ۴۴۶ ..... زاهدی، فضل الله
- ۴۴۷ ..... سادات ناصری، سید حسن
- ۴۴۸ ..... سامی، کاظم
- ۴۴۸ ..... سبزواری، عمادالدین احمد
- ۴۴۹ ..... ستارخان
- ۴۵۰ ..... سحابی، یدالله
- ۴۵۲ ..... سراج، رضا
- ۴۵۲ ..... سراج الملک، رضا قلی خان
- ۴۵۲ ..... سرمد، سید صادق
- ۴۵۲ ..... سعدالدوله، جواد
- ۴۵۴ ..... سلم بن قتیبه باهلی بصری، ابوقتیبه
- ۴۵۴ ..... سمیعی، حسین

- ۴۵۵ ..... سه دهی / سدهی، سید جواد
- ۴۵۵ ..... سدهی / سه دهی، سید محمدعلی
- ۴۵۵ ..... سهیلی، علی
- ۴۵۶ ..... سیاح، احمد
- ۴۵۶ ..... سیاح، فاطمه
- ۴۵۷ ..... سینکی، میرزا محمد خان مجدالملک
- ۴۵۸ ..... شاه آبادی، محمدعلی
- ۴۵۹ ..... شبستری، سید مرتضی
- ۴۶۰ ..... شریعت رضوی، مهدی (آذر)
- ۴۶۰ ..... شریعتمداری، سید صادق
- ۴۶۰ ..... شریعتمدار، محمود
- ۴۶۱ ..... شریعتمداری، قوام الدین
- ۴۶۱ ..... شریعتمداری، محمدحسن
- ۴۶۱ ..... شَعرائی / شَعرائی، میرزا ابوالحسن
- ۴۶۲ ..... شمشیری، محمدحسن
- ۴۶۳ ..... شهنازی، علی اکبر
- ۴۶۳ ..... شهیدی، دکتر سیدجعفر
- ۴۶۴ ..... شهیدی قزوینی، ابوتراب
- ۴۶۵ ..... شیخ رئیس قاجار، ابوالحسن
- ۴۶۶ ..... شیبانی، محمد بن حسن، ابوعبدالله
- ۴۶۷ ..... شیخ خزعل
- ۴۶۸ ..... شیرازی، سید جعفر
- ۴۶۸ ..... صابر همدانی، اسدالله
- ۴۶۹ ..... صادقی، علی اکبر
- ۴۶۹ ..... صادقی آشتیانی، فضل الله
- ۴۷۰ ..... صبا، محمودخان

- ۴۷۰ ..... صدیقی نوری، غلامحسین
- ۴۷۱ ..... صفا / پیرصفا، رضا قلی خان
- ۴۷۱ ..... صفریان، محمدعلی
- ۴۷۲ ..... ضرغامی، عزیزالله
- ۴۷۲ ..... طالقانی، محمدتقی
- ۴۷۲ ..... طالقانی، میرزا مسیح
- ۴۷۳ ..... طاووس العرفاء
- ۴۷۳ ..... طباطبایی، سید ضیاءالدین
- ۴۷۴ ..... طباطبایی، سید محمد
- ۴۷۵ ..... طباطبایی، سید محمدصادق
- ۴۷۵ ..... طباطبایی سنگلجی، میر سید احمد
- ۴۷۵ ..... طباطبایی سنگلجی، سید جعفر
- ۴۷۶ ..... طباطبایی سنگلجی، سید محمدرضا
- ۴۷۶ ..... طباطبایی سنگلجی، سید محمدصادق
- ۴۷۶ ..... طباطبایی، سید ابوالقاسم
- ۴۷۶ ..... طُغزل بیک
- ۴۷۷ ..... طوطی همدانی
- ۴۷۸ ..... عباس میرزا مُلک آرا
- ۴۷۹ ..... عبدالله خان
- ۴۷۹ ..... عبرت نائینی
- ۴۷۹ ..... عدل، سید مصطفی
- ۴۸۰ ..... عراقی، حبیب الله
- ۴۸۱ ..... عصار، سید ابوالقاسم
- ۴۸۱ ..... عصار لواسانی، سید محمدکاظم
- ۴۸۲ ..... علی بن لیث صفار
- ۴۸۲ ..... عمادالکتاب سیفی قزوینی، محمدحسین

- ۴۸۳ ..... علوی تهرانی، سید محمدرضا
- ۴۸۳ ..... علی آبادی، عبدالحسین
- ۴۸۴ ..... غفاری، ابوالحسن
- ۴۸۵ ..... غفاری صفت، علی اکبر
- ۴۸۶ ..... فاضل گروسی، محمد
- ۴۸۶ ..... فاضل لاریجانی، جواد
- ۴۸۷ ..... فاطمی، سیدحسین
- ۴۸۹ ..... فخرالاسلام ارومی، محمدصادق
- ۴۸۹ ..... فخرالدوله، اشرف الملوک
- ۴۹۰ ..... فخر عظمی ارغون
- ۴۹۰ ..... فرزبان، محمد
- ۴۹۱ ..... فرمانفرما، عبدالحسین میرزا
- ۴۹۲ ..... فروزانفر، بدیع الزمان
- ۴۹۳ ..... فروغی، محسن
- ۴۹۴ ..... فروغی، محمدحسین ذکاءالملک اول
- ۴۹۴ ..... فروغی، محمدعلی
- ۴۹۵ ..... فرهنگ اورنگ شیرازی، محمود
- ۴۹۶ ..... فصیح الزمان شیرازی، سید محمد
- ۴۹۶ ..... فلسفی، محمدتقی
- ۴۹۶ ..... فلسفی، نصرالله
- ۴۹۷ ..... فومنی حائری، جواد
- ۴۹۸ ..... قآنی
- ۴۹۹ ..... قائم مقام فراهانی، سید ابوالقاسم
- ۵۰۰ ..... قاسم زاده، قاسم
- ۵۰۰ ..... قریب گرکانی، محمدحسین
- ۵۰۰ ..... قریب گرکانی، عبدالعظیم

- ۵۰۱ ..... قزوینی، محمد
- ۵۰۲ ..... قمشه ای، آقا محمدرضا
- ۵۰۲ ..... قندچی، احمد
- ۵۰۲ ..... کاتب السلطان شیرازی، محمدحسین
- ۵۰۳ ..... کاشانی، سید ابوالقاسم
- ۵۰۴ ..... کرمانشاهی تهرانی، محمدخان
- ۵۰۴ ..... کسائی
- ۵۰۵ ..... کفایی نجفی خراسانی، محمد
- ۵۰۶ ..... کلانتری تهرانی، ابوالفضل
- ۵۰۷ ..... کمال، رضا
- ۵۰۷ ..... کمال، محمدتقی
- ۵۰۸ ..... کنی، ملا علی
- ۵۰۸ ..... کوهی کرمانی، حسین
- ۵۰۹ ..... گرجی، ابوالقاسم
- ۵۱۱ ..... لرزاده، حسین
- ۵۱۱ ..... لسانی نائج، ابوالفضل
- ۵۱۲ ..... لنکرانی، حسین
- ۵۱۳ ..... لواسانی، ملا شکرالله
- ۵۱۴ ..... لواسانی، سید عبدالکریم
- ۵۱۴ ..... مازندرانی حائری، عبدالله
- ۵۱۴ ..... مؤذن زاده اردبیلی، رحیم
- ۵۱۵ ..... متین دفتری، احمد
- ۵۱۷ ..... مجدالملک، تقی خان
- ۵۱۸ ..... محدث ارموی، سید جلال الدین
- ۵۱۹ ..... محلاتی، ذبیح الله
- ۵۱۹ ..... محمدطاهر میرزا

- ۵۲۰ ..... محمود محمود
- ۵۲۰ ..... محیط طباطبایی، سید محمد
- ۵۲۱ ..... مختاری، رکن الدین
- ۵۲۲ ..... مدرس زُنوزی، آقاعلی
- ۵۲۲ ..... مدرسی یزدی، سید محمود
- ۵۲۲ ..... مرآت، اسماعیل
- ۵۲۳ ..... مرداواج/ مرداویژ/ مرداویج زیاری
- ۵۲۴ ..... مرشد چلوبی
- ۵۲۴ ..... مَرَوَسْتی ندامانی، سید یحیی
- ۵۲۵ ..... مستوفی صدرالممالک، محمدعلی
- ۵۲۵ ..... مسعودی، عباس
- ۵۲۶ ..... مشکان طبسی، حسن
- ۵۲۶ ..... ممتاز الملک، مرتضی خان
- ۵۲۷ ..... منجم باشی، عبدالباقی
- ۵۲۷ ..... منصور، حسنعلی
- ۵۲۸ ..... موبد بیدگلی، عبدالعلی
- ۵۲۸ ..... موسوی دُرچه ای، سید حسین
- ۵۲۹ ..... موسوی مدنی کرمانی، سید جواد
- ۵۲۹ ..... موسوی ملایری، ابوالقاسم
- ۵۳۰ ..... مهدوی کنی، محمدرضا
- ۵۳۱ ..... میرعماد غلام شاهی میر فندرسکی
- ۵۳۱ ..... میرزاده عشقی
- ۵۳۲ ..... مین باشیان، غلامحسین
- ۵۳۲ ..... ناصرالملک همدانی، ابوالقاسم قره گزلو
- ۵۳۴ ..... ناظرزاده کرمانی، احمد
- ۵۳۵ ..... ناهید شیرازی، ابراهیم

- ۵۳۵ ..... ناهید همدانی
- ۵۳۵ ..... نجفی میرلوحی، سید علی
- ۵۳۵ ..... نجم الدوله/ نجم الملک اصفهانی
- ۵۳۶ ..... نسیم شمال
- ۵۳۶ ..... نصر، سید علی
- ۵۳۷ ..... نصر، ولی الله
- ۵۳۸ ..... نصیرالدوله بَدْر، احمدخان
- ۵۳۸ ..... نصیری، لطفعلی
- ۵۳۹ ..... نظام الدین مشارالدوله
- ۵۳۹ ..... نظام السلطنه مافی، حسینقلی خان
- ۵۳۹ ..... نظام مافی، رضاقلی
- ۵۴۱ ..... نظام مافی، محمدعلی
- ۵۴۱ ..... نظام وفا
- ۵۴۲ ..... نظریاک کجوری، میرزا یدالله
- ۵۴۳ ..... نقیب الاشراف تبریزی، یوسف
- ۵۴۳ ..... نکوگویان، رجبعلی
- ۵۴۴ ..... نگارنده، عبدالعلی
- ۵۴۴ ..... نواب اصفهانی، محمدباقر
- ۵۴۵ ..... نوبرانی، علی
- ۵۴۵ ..... نوری، عبدالنبی
- ۵۴۶ ..... نیرزاده نوری، حسن
- ۵۴۶ ..... واعظ همدانی، محمدرضا
- ۵۴۷ ..... وحدت کرمانشاهی
- ۵۴۷ ..... وحید دستگردی، حسن
- ۵۴۸ ..... وکیل، سید هاشم
- ۵۴۹ ..... هاشم، محمد

۵۴۹	هزار جریبی مازندرانی، محمد
۵۴۹	هژیرو، عبدالحسین
۵۵۰	همایون، محمد
۵۵۰	هیئت، علی
۵۵۱	یمینی شریف، عباس
۵۵۲	کتابشناسی تاریخی حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری
۵۵۲	اشاره
۵۵۴	الف. کتاب های مستقل کهن و مرجع، به ترتیب تاریخ تألیف
۵۷۰	ب. کتاب های مستقل معاصر
۵۷۹	ج: کتاب های مشتمل
۶۰۰	نقشه ها
۶۰۸	کتابنامه دانشنامه ری
۶۸۸	فهرست مدخل های جلد ۲
۷۲۶	مشاهیر مدفون در حرم عبدالعظیم (ع) و شهر ری
۷۴۲	مقدمه
۷۴۲	اشاره
۷۴۳	اسلوب تدوین الموسوعه
۷۴۳	۱. تعریف
۷۴۳	۲. الأهداف
۷۴۳	۳. المجال الموضوعی
۷۴۵	۴. منهج إعداد وتدوین المقالات والبحوث
۷۴۵	۵. عناوین المداخل
۷۴۷	۶. طريقة ذکر المصادر
۷۴۷	۷. ملاحظات مهمه
۷۴۸	درباره مرکز

سرشناسه: محمدی ری شهری، محمد، 1325-1401.

Mohammadi Reyshahri, Mohammad, 1946-2022.

عنوان و نام پدیدآور: دانشنامه ری / زیر نظر محمد محمدی ری شهری؛ به اهتمام مهدی مهریزی، رضا بابایی، محمد قنبری؛ تهیه کننده مرکز همایش های علمی و پژوهش های آزاد دارالحدیث؛ [برای] آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام.

مشخصات نشر: قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، 1398.

مشخصات ظاهری: 2 ج.؛ 22×29 س م.

شابک: 400000 ریال: دوره: 9-996-493-964-978؛ ج. 1: 6-997-493-964-978؛ ج. 2: 3-998-493-964-978

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

یادداشت: ج. 2 (چاپ اول: 1398).

موضوع: ری -- دایره المعارف ها

Rey (Iran) -- Encyclopedias

شناسه افزوده: مهریزی، مهدی، 1341 -، گردآورنده

شناسه افزوده: Mahrizi, Mahdi

شناسه افزوده: بابایی، رضا، 1353 -، گردآورنده

شناسه افزوده: قنبری، محمد، 1350 -، گردآورنده

شناسه افزوده: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث. مرکز همایش های علمی و پژوهش های آزاد

شناسه افزوده: آستان حضرت عبدالعظیم (ع)

شناسه افزوده: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث. سازمان چاپ و نشر

رده بندی کنگره: DSR2089 / 2 م 3 1397

رده بندی دیوبندی: 955/1262

شماره کتابشناسی ملی: 5220141

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فایا

ص: 1

ع (ادامه)

عبدالکریم بن ابراهیم بن محمد بن حسن نحوی رازی، ابوسعید

ادیب، نحوی و محدث. از ری به عراق، شام و بیت المقدس رفت تا دانش خود را در نحو و حدیث کامل کند. در عراق از ابوطالب محمد بن محمد بن غیلان بزاز دانش آموخت و حدیث شنید. در مسجد الاقصی، نصر بن ابراهیم قدسی و گروهی دیگر، نزد او قرائت آموختند.

منبع: انباء الرواة، ج 2، ص 190.

عبدالکریم بن احمد وزان رازی، ابوسعید

نخستین فرد از خاندان وزان در ری که به علم و فضل شهرت یافت. اصل او از ساوه بود و در ری سکنی گزید. در مرو نزد امام قفال فقه آموخت و از اصحاب خاص او گشت. از ابوالفضل کاغذی، ابوبکر حیری و گروهی دیگر از محدثان، روایت کرده و زاهر بن طاهر شجافی در نیشابور از او حدیث شنیده است.

منابع: الأنساب، ج 3، ص 363 و ج 5، ص 596؛ اللباب فی تهذیب الأنساب، ج 3، ص 363؛ یادداشت های قزوینی، ج 3، ص 103.

عبداللطیف بن عبدالله رازی رومی

عالم، محدث و قاضی حنفی. مدتی منصب قضا را در شهر استانبول بر عهده داشت. از تألیفات او است: الدر المکنون فی الفلك المشحون (در حکایات ترکی و نوادر که به نام ابراهیم پاشای مقتول، وزیر عثمانی تألیف کرد)؛ اصل الخبر من کلام سید البشر (در حدیث)؛ الدر الملتقط فی تبیین الغلط؛ الدر المکنون والسر المصون فی سلوک ملامية العالون. به سال 1146 ق. درگذشت.

منابع: ایضاح المکنون، ج 1، ص 448؛ معجم المؤلفین، ج 6، ص 12؛

ص: 1

عبدالله آباد اجاق

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در جنوب کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 25 نفر (7 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

عبدالله اندرمانی رازی

فقیه. در کودکی، پدرش میرزا محمد اندرمانی تهرانی حائری درگذشت، و وصی او، شیخ هادی مدرس تهرانی، تکفل عبدالله را بر عهده گرفت. در سال 1310 ق. به عتبات رفت و در کربلا ساکن شد. در جوانی با دختر شیخ هادی مدرس ازدواج کرد. در فقه و اصول و حدیث، مقامی برجسته داشت؛ اما بیشتر اوقات خود را به عبادت گذراند. در ماجرای مشروطه، ایرانیان مقیم کربلا که طرفدار مشروطه بودند، انجمنی به ریاست وی تشکیل دادند.

آیه الله عبدالله اندرمانی، روز جمعه 21 جمادی الاولی 1348 ق. در کربلا درگذشت و همان جا دفن شد.

منابع: اختران فروزان ری و طهران، ص 406؛ ماهنامه الکترونیکی بهارستان، شماره 128، ص 4.

عبدالله بن ابی جعفر رازی

محدث و مفسر. پدرش عیسی بن ماهان (م 161 ق.) از اصحاب امام صادق (ع) بود. از پدرش، ابن جریح، شعبه، عکرمة بن عمار، مسعودی، ایوب بن عتبه، مبارک بن فضاله، ابومنیب مروزی، ابوغسان محمد بن مطرف مدینی، ابوسنان شیبانی، موسی بن عبیده و سعید بن عبدالرحمن زبیدی روایت کرده است و ابومعمر اسماعیل بن ابراهیم، محمد بن عمرو زنیج، احمد بن عبدالرحمن بن عبدالله دشتکی، پسرش محمد بن عبدالله، ابراهیم بن موسی فراء، اسحاق بن حجاج، ابوعبید قاسم بن سلام، محمد بن عیسی بن طباع، جریر، وکیع، یحیی بن مغیره، حسن بن عمر بن شقیق جرمی بصری و... از او حدیث شنیده و نقل کرده اند.

محمد بن حمید، او را متهم به فسق کرده، می گوید از او ده هزار حدیث شنیدم و همه را رها کردم. اما ابوزرعه و ابوحاتم رازی او را صدوق دانسته و توثیقش کرده اند. ابن حبان، همه روایات او را معتبر می داند، مگر آنچه از پدرش شنیده است.

منابع: الطبقات الکبری، ج 7، ص 380؛ مجمع الزوائد، ج 1، ص 87؛ المعجم الکبیر، ج 18، ص 231؛ جامع البیان، ج 1، ص 131 و

ج 2، ص 445؛ سنن الدارمی، ج 1، ص 113؛ تفسیر القرآن العظیم، ابن ابی حاتم رازی، ج 1، ص 83 و ج 2، ص 650 و ج 5، ص 1680؛ الجرح و التعديل، ج 5، ص 127؛ الثقات، ج 8، ص 335؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 4، ص 216-217؛ تهذيب الكمال، ج 14، ص 385-387؛ میزان الاعتدال، ج 2، ص 404؛ تاریخ الاسلام، ج 12، ص 205-206؛ لسان المیزان، ج 7، ص 259؛ الوضاعون و احادیثهم، ص 209؛ الدر المنثور، ج 6، ص 424.

عبدالله بن احمد رازی

محدث. از بکر بن صالح (راوی ابن ابی عمیر) روایت کرده است و محمد بن احمد بن یحیی از او. متقدمان ذکر او را بیشتر در ذیل محمد بن احمد بن یحیی آورده اند. نجاشی در ترجمه محمد بن احمد بن یحیی، وی را ضعیف دانسته است. علامه حلی و برخی دیگر درباره او توقف کرده اند. محدثین قم، او را از رجال کتاب نوادر الحکمه که ابن ولید (ابوجعفر محمد بن حسن بن ولید قمی، استاد شیخ صدوق)، روایات آن را صحیح می دانست، استثنا کرده اند.

نام وی در منابع به صورت «عبدالله بن محمد رازی» و «عبدالله بن محمد رازی» نیز ثبت شده است؛ اگرچه برخی او را غیر از عبدالله بن محمد رازی دانسته اند.

منابع: اختیار معرفة الرجال، ج 1، ص 345؛ خلاصة الاقوال، ص 373؛ نقد الرجال، ج 3، ص 84؛ جامع الرواة، ج 1، ص 127 و 470؛ إکلیل المنهج فی تحقیق المطلب، ص 335؛ تعلیقة علی منهج المقال، ص 221؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 4، ص 156؛ مستدرکات علم رجال الحديث، ج 4، ص 476؛ معجم رجال الحديث، ج 11، ص 112-113 و 327.

عبدالله بن جعفر بن محمد بن موسی دوریستی رازی، نجم الدین ابومحمد

فقیه و محدث امامی. خاندان دوریستی به فضل و دانش شهرت داشت. یاقوت در ذیل دوریست (درشت/ طرشت) ری در معجم البلدان نوشته است: «ابومحمد دوریستی، که خود را از فرزندان حذیفه یمان، از صحابه رسول الله (ص) می داند، بدانجا منسوب است، و از فقیهان شیعه امامیه است، و به سال 566 ق. به بغداد درآمد، و چندگاهی در آنجا بنیست، و از نیای خویش، محمد بن موسی، در اخبار ائمه اثنا عشر حدیث گفت، و از بغداد به شهر خود بازگشت، و شنیدم که اندکی پس از سال 600 ق. درگذشت.» شیخ منتجب الدین در فهرست خویش وی را توثیق کرده و ستوده است. شیخ حر عاملی در امل الآمل نوشته است: «عبدالله بن جعفر... دانشمند و فاضل و راستگو بود... از جدّ خود، ابوجعفر محمد بن موسی بن جعفر، و او از جدّ خویش ابوعبدالله جعفر بن محمد الدوریستی،

و او از شیخ مفید، روایت کرده است.» ناصرالدین راشد بن ابراهیم بحرانی (م 605 ق.) و ابومنصور حسن بن معیه علوی حسنی و شاذان بن جبرئیل قمی از او روایت کرده اند.

منابع: معجم البلدان، ج 2، ص 621؛ فهرست منتجب الدین، ص 128، ش 276؛ امل الآمل، ج 2، ص 159؛ موسوعة طبقات الفقهاء، ج 7، ص 68-69؛ خاتمه مستدرک الوسائل، ج 3، ص 27 و 47 و 377؛ مشایخ فقه و حدیث در جماران و کلین و درشت، عزیزالله عطاردی، ص 181-240؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 4، ص 169-170؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 3، ص 58؛ معجم رجال الحدیث، ج 11، ص 157.

عبدالله بن جهم رازی، ابو عبدالرحمن

محدث. از عمرو بن ابی قیس، زکریا بن سلام عتبی کوفی، عکرمة بن ابراهیم (قاضی ری)، یحیی بن ضریس رازی، عبدالله بن مبارک، علاء بن حصین، ابی تمیله یحیی بن واضح، حکام بن سلم رازی، عبدالله بن علاء بصری و جریر بن عبدالحمید روایت کرده است، و یوسف بن موسی قطان، نوح بن انس، ابوهارون خزاز، علی بن شهاب رازی، موسی بن سفیان بن زیاد جندی شابوری، احمد بن ابی سریج رازی، محمد بن بکیر حضرمی، محمد بن خالد بن یزید خزاز رازی، نوح بن انس رازی مقری، از وی حدیث شنیده اند.

ابوزرعه ضمن گواهی به وثوق و صدق او، می گوید: او را دیدم ولی از او حدیثی ننویشتم. ابوحاتم می گوید او را در ری دیدم که نزد ابراهیم بن حکم بن حکم بن ظهیر نشسته بود. مردی کوتاه قد بود و به تشیع تمایل داشت. ابن حبان و ابن حجر او را در شمار ثقات نوشته اند.

منابع: الجرح و التعديل، ج 5، ص 27؛ المستدرک، ج 2، ص 34 و ج 4، ص 114؛ المعجم الاوسط، ج 2، ص 313-314؛ خلاصة تذهیب تهذیب الکمال، ص 194؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 55، ص 369؛ الکفایه فی علم الروایة، ص 425؛ تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر، ج 3، ص 207؛ تاریخ ابن معین، ص 25؛ تاریخ بغداد، ج 4، ص 427؛ تهذیب الکمال، ج 14، ص 389-390؛ رجال الشیعة فی اسانید السنه، ص 218-220؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 484؛ تهذیب التهذیب، ج 5، ص 155.

عبدالله بن حاضر بن صباح رازی

محدث. اصل او از ری است؛ در بغداد می زیست و به عبدوس شهرت داشت.

از محمد بن عبدالله انصاری بصری، شاذ بن فیاض بصری، قبیصة بن عتبه کوفی و ابراهیم بن موسی فراء رازی روایت کرده است. عبدالله بن محمد بن ناجیه، محمد بن یوسف بن بشر هروی، ابوبکر شافعی، محمد بن عبدالله بن ابراهیم

و عبدالصمد بن علی طستی، از او حدیث شنیده اند. دارقطنی، او را در حدیث قوی ندانسته است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 9، ص 454-455 و ج 10، ص 88؛ تاریخ الاسلام، ج 20، ص 380-381؛ سؤالات الحاکم، ص 122.

عبدالله بن حرب رازی

محدث. از سلمة بن کهیل روایت کرده است و مثنی بن ابراهیم آملی (از مشایخ طبری) از او.

منبع: جامع البیان، ج 14، ص 203.

عبدالله بن حسن بن ایوب بیلی رازی، ابوعبدالله

محدث و زاهد. از ابوحاتم رازی، سَهْلُ بن زَنْجَلَه و محمد بن حمید رازی و غیره حدیث شنیده، و ابوعمر و بن نُجَید سلمی، ابوجعفر عقیلی، احمد بن حسن بیلی، ابومنصور ابیوردی و ابوعبدالله حافظ از او روایت کرده اند. سمعانی در الأنساب و یاقوت در المشترك و معجم البلدان نام وی را در ذکر قریه «بیل» آورده و او را از «زهاد» خوانده اند. در سال 330 ق. درگذشت.

منابع: معجم البلدان، ج 1، ص 533؛ شعب الإیمان، ج 1، ص 515؛ توضیح المشتبّه، ج 1، ص 685؛ الأنساب، ج 1، ص 436. اللباب فی تهذیب الأنساب، ج 1، ص 200.

عبدالله بن داهر بن یحیی رازی، ابوسلیمان

مقری، محدث امامی، مشهور به احمری، یکی از طرق شیخ صدوق در امالی و شیخ مفید و ثقة الاسلام کلینی. نام او را محمد بن یحیی بن داهر نیز ثبت کرده اند. نام پدرش محمد، و داهر لقب او بوده است. در بغداد، از اعمش، حسین بن یحیی کوفی، ابی قتاده حرانی (عبدالله بن واقد)، عبدالله بن عبدالقدوس، ابن حماد، عمر بن جمیع و پدرش حدیث گفته است. احمد بن علی خراز، فضل بن سهل اعرج، ابراهیم بن خالد مقری کسای (واسطه او با شیخ صدوق)، حسین بن حسن، محمد بن اسماعیل برمکی (از مشایخ شیخ صدوق)، حسین بن احمد بن منصور سجاده، احمد بن ابی خیثمه، محمد بن حمید رازی، سعید بن بشیر، علی بن سعید، صالح بن محمد بن جزره، محمد بن غالب متمم، موسی بن هارون، احمد بن یحیی حلوانی و احمد بن حسن بن عبدالجبار صوفی از او روایت کرده اند. کتابی داشته است که آن را محمد بن اسماعیل برمکی روایت کرده و در آن از امام صادق (ع) روایت شده است. نجاشی، ابن داوود، ابن معین، علامه حلی، عقیلی و عده ای دیگر او را تضعیف کرده اند.

منابع: الضعفاء، ج 2، ص 250-251؛ تاریخ

بغداد، ج 9، ص 459-460؛ لسان المیزان، ج 5، ص 224؛ الامالی صدوق، ص 58؛ علل الشرایع، ج 1، ص 161-162؛ رجال النجاشی، ص 228 و 602؛ ایضاح الاشتباه، ص 242؛ رجال ابن داوود، ص 254؛ نقد الرجال، ج 3، ص 103؛ منتهی المقال، ج 4، ص 181؛ طرائف المقال، ج 1، ص 509-510؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 11-12؛ معجم رجال الحدیث، ج 11، ص 195-196؛ المجروحین، ج 2، ص 9-10؛ الكامل فی ضعف الرجال، ج 4، ص 228-229.

عبدالله بن سعد بن عثمان دشتکی مروزی رازی، ابو عبدالرحمن

محدث. از دشتک ری بود، و از پدر خویش سعد بن عثمان، و ابوسنان سعید بن سنان شیبانی، عثمان بن زائده مقری، اشعث بن اسحاق اشعری قمی، هشام بن حسان، هشام بن سعد، یزید نحوی، ابراهیم بن میمون صائغ، ابوحمزه محمد بن میمون سکری، خارجه بن مصعب خراسانی و مقاتل بن حیان روایت کرده است. پسرش عبدالرحمن بن عبدالله، علی بن علی حمیری عمار بن حسن، و عمار بن حسن رازی، ابوالحجر عمرو بن رافع قزوینی، ابن ابی فاطمه رازی، محمد بن عیسی دامغانی، ابوالولید طیالسی و محمد بن حمید رازی از وی روایت کرده اند. سمعانی و رافعی نام پدر او را سعد نوشته اند، ولی یاقوت، سعید ثبت کرده است. پسر و نوه او نیز از محدثان ری بودند. ابن حبان، در الثقات نام او را آورده و ابن حجر به صدق او گواهی داده است. ابوداوود و ترمذی و نسایی، روایت واحدی را از او در کتاب های خود نقل کرده اند.

منابع: منتهی المطلب، ج 4، ص 237؛ تهذیب التهذیب، ج 5، ص 234؛ الجرح و التعذیل، ج 5، ص 64؛ تهذیب الکمال، ج 15، ص 19؛ الکاشف فی معرفه من له روایة فی الکتب الستة، ج 1، ص 557؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 496؛ الأنساب، ج 2، ص 478؛ معجم البلدان، ج 2، ص 456؛ اللباب فی تهذیب الأنساب، ج 1، ص 501-502.

عبدالله بن عامر بصری ← جوانمرد قصاب

عبدالله بن عبدالعزیز خواری رازی، ابو محمد

از محدثان قرن پنجم. از ابوعبدالرحمن سلمی حدیث شنید و عیسی بن ابی صالح کتاب الأطحه سلمی را از او روایت کرد.

منبع: التدوین، ج 4، ص 9.

عبدالله بن عبدالقدوس رازی تیمی، ابو محمد / ابوسعید / ابوصالح

محدث امامی، از مشایخ ترمذی و بخاری و راوی فضایل اهل بیت (ع). اصل او از کوفه است و در ری سکونت داشت. از جابر جعفی، عاصم بن ابی نجود، سلیمان الاعمش، عبدالملک بن عمیر، عبیدالمکتب

و لیث بن ابی سلیم روایت کرده است. شماری از راویان او بدین شرح است: احمد بن حاتم بن یزید الطویل، ابوموسی اسحاق بن ابراهیم بن موسی هروی، حسین بن عیسی بن میسرۃ رازی، سعید بن سلیمان واسطی، عباد بن یعقوب رواجنی، عبادۃ بن زیاد اسدی کوفی، عبدالله بن داهر رازی (محمد بن یحیی)، محمد بن ابراهیم بن معمر هذلی، محمد بن ابراهیم اسباطی، محمد بن حمید رازی ترمذی، محمد بن عمرو بن عتبۃ رازی، محمد بن عیسی بن طباع، ولید بن صالح نحاس و یحیی بن مغیره رازی. ابوعبید آجری، زنیج رازی و یحیی بن عبدالله، او را به رفض سرزنش کرده اند، اما ابن عدی معتقد است که او از علمای عامه است و نقل فضائل اهل بیت (ع) بر تشیع او دلالت نمی کند. محمد بن عیسی و بخاری او را در اصل صدوق دانسته اند، اگرچه از ضعف نیز روایت کرده است. نسایی، ابن معین، ذهبی و عدہ ای دیگر در وثوق او تردید دارند؛ بر خلاف ابن حجر و ابن حبان که او را صدوق می دانند.

منابع: تاریخ الکبیر، ج 5، ص 141؛ الضعفاء و المتروکین، ص 198؛ الضعفاء، ج 2، ص 279-280؛ الجرح و التعدیل، ج 5، ص 104؛ الثقات، ج 7، ص 147 - 148؛ الكامل فی ضعف الرجال، ج 4، ص 197-198؛ تهذیب الکمال، ج 15، ص 242-244؛ المغنی من الضعفاء، ج 1، ص 549؛ تاریخ الاسلام، ج 12، ص 218-219؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 510؛ تهذیب التهذیب، ج 5، ص 265؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 1، ص 76-77؛ دلائل الامامه، ص 477؛ الامالی طوسی، ص 633؛ رجال الشیعه فی اسانید السنه، ص 231.

عبدالله بن عبدالله رازی، ابوجعفر

محدث و قاضی ری. اهل کوفه بود و در ری قضاوت می کرد و مدتی نیز در بغداد زیست. از عبدالرحمن بن ابی لیلی، سعید بن جبیر، عقبه بن علقمه یشکری و جابر بن سمره روایت کرده است. از او روایت کرده اند: سلیمان اعمش (در بغداد)، حکام بن سلم، حجاج بن ارطاه، فطر بن خلیفه، ابوالقاسم بن ولید همدانی، محمد بن عبدالرحمن بن ابی لیلی، حکم بن عتبۃ، سعید بن مسروق، عبیده بن معتب ضبی، حسن بن میمون خندقی. از احمد بن حنبل نقل شده است که او را می ستود. ابوحاتم رازی او را ثقه می دانست.

منابع: الجرح و التعدیل، ج 2، ص 9 و ج 3، ص 447 و ج 5، ص 91-92، المحلي، ج 1، ص 242؛ الثقات، ج 7، ص 7 و ج 8، ص 184؛ تاریخ اسماء الثقات، ص 124؛ تاریخ بغداد، ج 10، ص 4-6؛ تهذیب الکمال، ج 15، ص 183-185؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 506؛ الکاشف فی معرفه من له روایه فی الکتب السنه، ج 1، ص 566.

ص: 7

عبدالله بن عمران اصفهانی رازی، ابومحمد

محدث اهل سنت، ساکن ری. جد او ابوعلی در زمان عبدالملک بن مروان، خلیفه اموی به اصفهان آمد و عبدالله بن عمران در این شهر چشم به جهان گشود. در سال 225 ق. در اصفهان حدیث می‌گفته و از وکیع، ابوداود طیالسی، یحیی بن زریس رازی، یحیی بن آدم، حفص بن غیاث، جریر، ابومعاویه ضریر، اسحاق بن سلیمان، ابن ادیس، یحیی بن یمان، محمد بن فضیل، اسحاق بن اسماعیل حبویه، حمید بن عبدالرحمن رواسی، بهز بن اسد، روایت کرده است، و از او روایت کرده اند: علی بن سعید رازی، محمد بن صالح طبری، ابوحاتم رازی، محمد بن ایوب، ابن ماجه، جعفر بن محمد زعفرانی، جعفر بن احمد بن فارس. ابوحاتم رازی، به صدق و وثوق او گواهی داده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 5، ص 130؛ المعجم الاوسط، ج 3، ص 242؛ الثقات، ج 8، ص 359؛ الکاشف فی معرفة من له روایة فی الکتب الستة، ج 1، ص 581؛ تهذیب التهذیب، ج 11، ص 204؛ ذکر اخبار اصفهان، ج 2، ص 46-47.

عبدالله بن عمیر رازی

محدث. از عبدالله بن زبیر روایت کرده است و محمد بن جریر طبری از او.

منبع: جامع البیان، ج 5، ص 219.

عبدالله بن محمد بن ابراهیم بن اسد / ادیس شافعی رازی، ابوالقاسم

محدث و فقیه شافعی در اواخر قرن چهارم و اوایل قرن پنجم. ساکن مصر بود و مدتی نیز در ری و دمشق زیست. از محمد بن یحیی بن مسلم خوی، ابواسحاق ابراهیم بن حفص عسکری، عبدالرحمن بن ابی حاتم در ری، و از احمد بن ابراهیم بن عبادل و محمد بن یوسف هروی در دمشق، و از احمد بن ابراهیم در حلب، حدیث شنیده است. محمد بن مغلس بغدادی، عبدالجبار بن احمد بن عمر طرسوسی، عبدالکریم بن عبدالواحد حسن آبادی، عبدالوهاب بن محمد جعفری مصری، و ابو عمر طلینکی از وی روایت کرده اند.

منابع: تاریخ مدینه دمشق، ج 32، ص 162؛ تاریخ الاسلام، ج 27، ص 140؛ الوافی بالوفیات، ج 5، ص 32؛ معجم البلدان، ج 2، ص 409.

عبدالله بن محمد بن احمد بن سماک رازی، ابومحمد

فقیه و محدث. خطیب بغدادی او را صدوق خوانده است. از احمد بن خالد رازی روایت کرده است و عبدالباقی بن احمد بن عبدالله خومینی رازی (هم درس خطیب

ص: 8

منابع: تاریخ بغداد، ج 11، ص 91؛ الأنساب، ج 2، ص 418؛ احقاق الحق، ج 31، ص 163.

عبدالله بن محمد بن حماد رازی

مجهول، از اصحاب امام جواد (ع).

منابع: رجال الطوسی، ص 376؛ معجم رجال الحديث، ج 11، ص 327 رقم 7119؛ نقد الرجال، ج 3، ص 138.

عبدالله بن محمد بن خالد رازی، ابوبکر

محدث، حافظ، صاحب تصانیف، معروف به حبال رازی. در حدیث، مذهب کوفی داشت و در قزوین، به سال 311 ق. قضاوت می کرد. در برخی آثار، از گردآوری های او که به مشایخ خود نسبت داده است، سخن رفته است. از ابوزرعه، موسی بن نصر، عباس دور (در عراق)، صفانی (در کوفه)، ابوجعفر محمد بن غیلان بن شهردان (قاضی بغداد) و ابن ابی عنینس روایت کرده است، و ابن صالح، محمد بن سلیمان بن یزید از او حدیث شنیده و نقل کرده اند. در سال 312 ق. درگذشت.

منبع: التدوین، ج 3، ص 344.

عبدالله بن محمد بن شاهر رازی ← نجم الدین دایه رازی، ابوبکر

عبدالله بن محمد بن عبدالکریم رازی، ابوالقاسم

عبدالله بن محمد بن عبدالکریم بن یزید بن فروخ، حافظ، محدث، کثیر الحدیث و صاحب اصول. برادرزاده ابوزرعه رازی بود و در ری می زیست. از یونس بن عبدالاعلی (در مصر)، ابن عون، محمد بن عبدالرحمن برقی، احمد بن منصور رمادی، محمد بن عیسی بن حیان مدائنی (در بغداد)، عمرو بن ابی سلمه، بحر بن نصر، ربیع بن سلیمان، حسن بن منصور، یوسف بن سعید بن مسلم مصیصی، ابوحاتم رازی و عموی خود ابوزرعه و دیگران روایت کرده و از استادان و مشایخ عراق حدیث شنیده است. صدوق در الامالی، یک روایت از او نقل کرده است. ابوالحسن دارقطنی می گوید او از مشایخ و بزرگان ری بود. راویان او بسیارند؛ از جمله: ابوالقاسم جعفر بن عبدالله بن یعقوب، حسن بن عبدالله بن سعید عسکری، عبدالله بن محمد بن عبدالکریم، ابونعیم اصفهانی، عمر بن جعفر ابن سلم، ابوعلی حسن بن احمد بغدادی، ابومنصور محمد بن عبدالله بن کوار، عبدالله بن احمد اصفهانی، حسن بن اسحاق بن راهویه، ابوبکر محمد بن عبیدالله ذکوانی، احمد بن قاضی عسال و ابوبکر بن مقری. به سال 320 ق. در اصفهان درگذشت.

منابع: شذرات الذهب، ج 2، ص 286؛ الخصال، ص 486؛ وسائل الشیعه، ج 8، ص 590؛ الاربعون حدیثا، ص 49؛ بحار الانوار، ج 69، ص 36 و ج 74، ص 117-118 و ج 72، ص 143؛ الاحکام ابن حزم، ج 6، ص 790؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 94؛ تاریخ بغداد، ج 10، ص 141؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 4، ص 170 و ج 11، ص 135 و ج 28، ص 298؛ الأنساب، ج 3، ص 24-25؛ تاریخ الاسلام، ج 26، ص 666.

عبدالله بن محمد بن عبد الوهاب بن نصیر قرشی سجزی رازی، ابوسعید

محدث، صوفی و از مشایخ صدوق. جد او ابو حاتم محمد بن عبد الوهاب، بازرگان و اهل سجستان بود، ولی ساکن ری گشت. ابوسعید در ری به دنیا آمد. برای شنیدن حدیث، سفرهای بسیاری کرد و در کهن سالی به نیشابور و مرو رفت و مدتی در آنجا زیست. در دمشق، مصر، بغداد و چند شهر مهم، حدیث شنیده و گفته است و در سال 325 ق. برای شنیدن حدیث از ابوعلی ثقفی، مجاور بیت الله شد. در ری از محمد بن ایوب بن ضریس بجلی رازی، یوسف بن عاصم، عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی، و در بغداد از ابومحمد بن صاعد، ابوبکر یوسف بن یعقوب بن اسحاق تنوخی و در دمشق از ابوالعباس بن عطاء، احمد بن عمیر دمشقی، ابوالحسن بن جوصا، ابوهاشم محمد بن عبدالاعلی حدیث شنیده است. صدوق در نیشابور از او حدیث شنیده و در کتاب های التوحید و معانی الاخبار و کمال الدین و عیون اخبار الرضا (ع) نقل کرده است. دیگر راویان او عبارتند از: ابوحامد دلوی (در نیشابور)، ابومعاذ مزکی سجستانی (در بغداد)، ابوالقاسم بخاری (در بغداد)، ابوبکر محمد بن ابی هیثم ترابی مروزی، ابوسعید محمد بن عبدالرحمن، ابوعبدالله فراوی، ابومحمد سندی، ابوعلی صابونی، ابونعیم اصفهانی.

در سال های پایانی عمر به بخارا رفت و همان جا در ربیع الاول سال 382 ق. در نود و چهار سالگی درگذشت.

منابع: طبقات الصوفیه، ص 268؛ تاریخ بغداد، ج 5، ص 142 و ج 10، ص 303، و ج 14، ص 243؛ اکمال الکمال، ج 1، ص 534؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 4، ص 65 و ص 70-41 ج 30، ص 196 و ج 32، ص 252-254؛ الأنساب، ج 1، ص 454 و ج 5، ص 564؛ الوافی بالوفیات، ج 17، ص 264؛ التوحید، ص 311 و 345 و 379؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 1، ص 173.

عبدالله بن محمد رازی ← عبدالله بن احمد رازی

عبدالله بن محمد بن علی بن عباس بن هارون تمیمی رازی

محدث و از راویان امام رضا (ع). از شیعیان ری بود و دست نوشته ای از امام رضا (ع) در اختیار داشت که پسرش حسن بن عبدالله، آن

را روایت کرده است. پسرش نیز از امام رضا (ع) روایت کرده و نام هر دو در طریق صدوق به چشم می خورد.

منابع: الامالی، صدوق، ص 136؛ مسند الامام الرضا (ع)، ج 1، ص 113؛ رجال النجاشی؛ نقد الرجال، ج 3، ص 140؛ معجم رجال الحديث، ج 11، ص 331؛ جامع الرواة، ج 1، ص 506.

عبدالله بن محمد خراز رازی زاهد، ابومحمد

از مشایخ صوفیه. سال ها در مکه مجاور بوده و با ابوحفص نیشابوری و ابوعمران کبیر مصاحبت داشته است. اصحاب بایزید وی را بزرگ می داشتند. پیش از سال 310 ق. از دنیا رفت.

منابع: طبقات الصوفیه، ص 288؛ تاریخ الاسلام، ج 26، ص 91.

عبدالله بن موسی رازی

محدث قرن سوم. از ابراهیم بن محمد بن عرعره (م 231) روایت کرده است و ابوجعفر محمد بن عمرو بن موسی بن حماد عقیلی مکی (صاحب کتاب ضعفاء العقیلی) از او.

منابع: الضعفاء، ج 3، ص 143 و 284؛ الطبقات الکبری، ج 7، ص 309.

عبدالله بن نعمان رازی

محدث. از ابوحفص سائح روایت کرده است و اسحاق بن ابراهیم از او.

منبع: تاریخ جرجان، ص 339.

عبدالله بن هاشم کوفی

محدث. در ری می زیست و از عبدالرحمن بن محمد محاربی و عبدالرحیم بن سلیمان اشل طائی روایت کرده است و اسماعیل بن یزید از وی.

منبع: الجرح و التعديل، ج 5، ص 196 و 339.

عبدالله بن یحیی بن سلیمان رازی، ابوالحصین

محدث. از یونس بن بکیر، سفیان بن عیینه، یحیی بن سلیم، اسباط بن محمد، عبدالله بن ادریس اودی و ابراهیم بن حکم روایت کرده است، و ابوحاتم رازی، حسن بن عباس رازی مقری، محمد بن علی اهوازی از او روایت کرده اند. حدیث نبوی «ما بین قبری و منبری روضة من ریاض الجنة» را او از یحیی بن سلیم و او از عبدالله بن عثمان بن خیشم و او از نافع و او از ابن عمر نقل کرده است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 14، ص 32؛ تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر، ج 2، ص 374؛ الجرح و التعديل، ج 6، ص 137-138؛ المعجم الاوسط، ج 1، ص 192 و ج 4، ص 126؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 2، ص 344.

عبدالله، امامزاده _ سه راه ورامین

بقعه این امامزاده، در عرصه قبرستان و در

ص: 11

درباره امامزاده عبدالله سه قول وجود دارد: عبدالله ایض بن عباس؛ پسرش ابو عبدالله حسین؛ نواده اش عبدالله بن عباس. در کتاب نقض آمده است: «السید ابو عبدالله الزاهد الحسین که در جنب سید عبدالعظیم مدفون است...» محدث ارموی در ذیل این عبارت نقض، از محمد قزوینی نقل می کند: «این باید همان امامزاده عبدالله باشد، به احتمال قوی.» در جایی دیگر از کتاب نقض چنین آمده است: «اهل ری به زیارت سید عبدالعظیم روند و به زیارت سید ابو عبدالله الایض.» از بیان منتقلة الطالبیه چنین بر می آید که ابو عبدالله شاعر پسر عبدالله ایض که معروف به امامزاده عبدالله است، در ری مدفون است. در جنة النعیم در بیان احوال امامزاده عبدالله چنین آمده است: «عبدالله ایض بن عباس بن محمد بن عبدالله شهید بن حسن افضس بن علی بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب.» آیه الله میرزا خلیل کمره ای، در نوشتاری به نام «در بارگاه امامزاده عبدالله ری»، درباره نسب صاحب مرقد می نویسد: «کنیه امامزاده عبدالله، ابو عبدالله، اسم مبارکش حسین و لقبش الایض است و فرزند عبدالله بن عباس بن عبدالله شهید بن حسن الافضس بن علی الاصغر بن امام زین العابدین (ع) است که شخصی عالم، متبحر، فاضل و محدث بوده که در شهر قم متولد شده و در سال 319 ق. در ری وفات یافته.» منابع و تحقیقات دیگر، شبیه همین شجره نامه را برای او نوشته اند. اعتضاد السلطنه افزوده است: «چون پدر امامزاده عبدالله، عباس نام داشته، عوام فکر می کنند که وی از اولاد عباس بن علی بن ابی طالب است که در واقعه کربلا شهید شد؛ اما این اشتباه بزرگی است که در برخی کتب اهل سنت نیز ضبط شده است.» ولی ابونصر بخاری، از علمای نسب شناس، می گوید: «مزاری که در ری است، قبر ابو عبدالله

حسین بن عبدالله ایضی است که در سال 319 ق. به رحمت ایزدی پیوست و در ری مدفون شد. او عالم، فاضل و شاعر بود؛ اما در اینکه عبدالله ایضی یا پسر یا پسرزاده او فاضل و شاعر بوده است، بین علمای انساب اختلاف است.» ابوالحسن عمری در ذکر احوال بنی اَفسس می گوید «آنکه شاعر و فاضل بوده عبدالله بن حسین بن عبدالله ایضی است و در اینکه عبدالله ایضی فرزندی داشته یا نه، اختلاف است.» از عبارات عمده الطالب برمی آید که وی فرزند داشته است.

بنای قدیمی بقعه از آثار دوره صفوی است و رواقی بزرگ در شرق حرم داشته است. دری از رواق و در دیگری از حرم، رو به جنوب، مشرف به جاده ای که در قدیم از ری به قزوین می رفته، باز می شده است، و بقعه امامزاده در پشت شهر قدیم ری مشرف و متصل به این جاده و در سمت شمال آن قرار داشته است. در اواخ - رس - لطنت ف - تحعلی شاه قاجار، شاهزاده علی میرزا معروف به «ظل السلطان» که مدتی حاکم تهران بود، بازسازی و سرپرستی بنای امامزاده را ب - ه م - ی ر ز ا م - حمدجعفر حکیم الهی لواسانی سپرد. وی نیز مدتی در آبادانی این ناحیه کوشید و قنات های م - تعدد ب - یرون آورد؛ تا اینکه در سال 1276 ق به کرمانشاهان رفت و از این سمت کناره گرفت و در سال 1298 ق. در تهران درگذشت.

در سال 1232 ش. / 1274 ق. میرزا کاظم خان نظام الملک فرزند میرزا آقاخان صدراعظم نوری (بانی عمارت نظامیه)، ایوان شرقی و رواق دیگری را به جای رواق قدیمی ساخت و مدخل اصلی بقعه را رو به مشرق کرد؛ با گنبدی بر فراز آن و ایوانی در شمال حرم. در داخل حرم نیز تاریخ 1329 ش. / 1369 ق. سال تعمیرات داخلی حرم را نشان می دهد. پس از این تعمیرات کلی، از آثار بنای سابق، مرقد چوبی آن و اشعار کاشی های ایوان باقی ماند که متعلق به زمان ناصرالدین شاه است.

پیشتر، بقعه در انتهای خیابانی مشجر

بوده و زائران در سایه درختان نارون چتری و کنار نهر آب جاری آن اوقات فراغت را می گذرانند.

طرح بقعه در زمان حاضر، شامل يك ايوان اصلی، پیش فضای ورودی، گنبدخانه و تعدادی فضاهای جانبی است، و ورود به بقعه از طریق اتاقی است که در شمال ایوان قرار دارد. زائر، پس از ورود به این اتاق و گذر از ایوان و پیش فضا، به فضای گنبدخانه می رسد. در شمال و غرب گنبدخانه دو فضای جانبی قرار گرفته است که کاربری نمازخانه دارد. ورودی اصلی بنا در ضلع شرقی و در انتهای خیابان امامزاده است. آستانه ورودی، کاشی کاری شده و در آن خطنوشته هایی دیده می شود. دور تا دور آستانه از بیرون کتیبه «آیه الکرسی» به خط ثلث و با رنگ سفید بر زمینه آبی فیروزه ای چرخیده و در پایان آن آمده است: «اصفهان کاشی سازی جهانگیری.» دور تا دور این کتیبه، اسماء جلاله دیده می شود. در بالاترین قسمت آستانه و بالای این دوردیف کتیبه به خط نستعلیق نوشته شده است: «آستان مقدس حضرت امامزاده عبدالله (ع).» دور تا دور آستانه ورودی، از داخل، آیات سوره «شمس» به خط ثلث و با رنگ سفید بر زمینه آبی فیروزه ای حک شده و در پایان آن آمده است: «امنا بالله، سنه 1425.» در اطراف این کتیبه نیز اسماء الهی دیده می شود.

نمای اصلی بقعه، نمای شرقی آن است که ایوان اصلی نیز در میانه آن جای گرفته است. این نما آجرکاری، و لچکی قوس ایوان، کاشی کاری و دارای نقوش اسلیمی است. در هر طرف طاق ایوان، دو طاق نمای عمودی نیز قرار دارد. در این طاق نماها کاشی کاری هایی با نقوش اسلیمی اجرا شده است که در آنها خطنوشته هایی از آیات و اذکار دیده می شود.

ورودی گنبدخانه در ضلع غربی فضا قرار دارد. لچکی های طاق نمای درب گنبدخانه کاشی کاری و دارای نقوش اسلیمی است. این ترکیب با کتیبه ای عمودی و افقی احاطه شده است. نوشته بالای در، «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أبا عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِ 1365 ه. ش» است. همچنین کتیبه ای به خط ثلث از آیات قرآن، دور در چرخیده است. در حاشیه آن با خط کوفی و به رنگ زرد آیات سوره «ضحی» و «اخلاص» نقش بسته است. چهارچوب در، منبت کاری هایی دارد که نام های «اللَّهُ، محمد و علی» به خط کوفی در آن تکرار شده است و لفظ «احد» و عبارت «محمد رسول الله» نیز در قسمت فوقانی در آمده است. بالای در نیز

نوشته اند: «این درب خاتم را مرحوم میرزا کاظم خان نظام الملک در سنه 1276 هجری وقف آستان مبارک امامزاده عبداللّه نموده اند.»

ضریح فلزی طلائی رنگ مرقد، $2/46 * 3/56$ و ارتفاع آن، $2/34$ متر تا پایین قسمت تاج است. بالای ضریح با ابیاتی از «ترکیب بند» محتشم کاشانی و نام ائمه اطهار (ع) مزین است. پایه ضریح از سنگ مرمر و 26 سانتی متر است. در میناکاری تاج، آیات سوره مبارکه «بلد» نوشته شده و روی پلاک های تاج، اسماء الهی و اسامی ائمه آمده است. روی در ضریح نوشته شده است: «ساخت و قلمزنی سید مصطفی احمدی و نجاری حاج اکبر خوشانی اصفهانی 1368.»

صندوقی به ابعاد $2 * 1/5$ و ارتفاع یک متر، روی قبر و در داخل ضریح قرار دارد. کاشی کاری و رنگ های به کار رفته در آن سبز، مشکی و آبی است. روی صندوق آیه سی و پنجم سوره «نور» آمده است.

بنای فعلی امامزاده، با داشتن فضاهای مختلف، از شکل یک بنای منفرد خارج و تا حدی به الگوی «مجموعه» نزدیک شده است.

بیش از 80 مقبره خانوادگی در این آستانه وجود داشته است که بعضی از آنها در طول زمان از بین رفته و بعضی نیز تعمیر شده است. بیشتر این مقبره ها مربوط به چهل سال پیش است. جلو در ورودی حرم سنگ قبر آخرین متولی موروثی امامزاده عبداللّه بر بدنه دیوار نصب شده است. نام وی مهدی دربانی (م 1367 ش.) است و گفته می شود اجداد او پشت در پشت تولیت آستانه را بر عهده داشتند. برخی از مشاهیر مدفون در صحن امامزاده، عبارت اند از: صابر همدانی (شاعر)؛ صولت الدوله قشقایی؛ سید علی مفسر حائری؛ تیمورتاش، وزیر دربار رضا شاه؛ یدالله سحابی؛ سه دانشجوی شهید در شانزدهم آذر در دانشگاه تهران؛ احمد اصطهباناتی؛ علیرضا خان چنگی (نوازنده)؛ صنیع الملک زرگرباشی؛ خلیل خان تقفی؛

حسین موسوی حائری طهرانی؛ محمدعلی بامداد خراسانی؛ سید احمد ادیب پیشاوری؛ غلام حسین ظهیرالدینی؛ سید جلال دری طباطبایی؛ شیخ اسدالله ثقة الاسلامی یزدی.

منابع: نقض، چاپ دارالحدیث، ص 227؛ مزارات ری، ص 462-477؛ امامزاده ها و تربت برخی پاگان و نیکان، ج 1، ص 318-313؛ نقض، ص 185 و 643؛ جنة النعیم، ص 490-501؛ تاریخ قم، ص 229؛ الارشاد، ج 2، ص 86؛ زندگانی حضرت عبدالعظیم (ع)، ص 140؛ أعیان الشیعه، ج 8، ص 291؛ سر السلسله العلویه، ص 76؛ عمدة الطالب، ص 172؛ الفخری، ص 80؛ سراج الأنساب، ص 159؛ حدیقة الش - عراق، ج 2، ص 871؛ وقف، میراث جاویدان، «دو سند پرارزش از تاریخ امامزاده عبدالله»، زمستان 1387، ش 64، ص 55-62.

عبدالؤمن بن خالد رازی

محدث اهل سنت. ابوحاتم رازی از او روایت کرده است و او از عبدالسلام بن حرب.

منبع: السنن الکبری، ج 9، ص 126.

عبدالؤمن بن علی زعفرانی اسدی کوفی، ابوعلی

محدث و برادرزاده تمیم بن عبدالؤمن. در ری می زیست و از تمیم بن عبدالؤمن (عمو)، عبدالسلام بن حرب ملائی، مالک بن انس، عبدالعزیز بن ابی حازم، ابوبکر بن عیاش، تلید بن سلیمان، ایوب بن سیار، علی بن عباس روایت کرده است. ابوحاتم رازی، احمد بن یوسف همدانی، عمر بن مدرک قاص، حسن بن عباس رازی، علی بن سعید رازی، عبدالرحمن بن سلم رازی، علی بن حسین بن جنید و فضل بن عباس (صائغ) از او روایت کرده اند.

منابع: الجرح و التعدیل، ج 2، ص 194 و ج 6، ص 66؛ المستدرک، ج 3، ص 155؛ الدعاء، ص 511؛ المعجم الاوسط، ج 4، ص 261؛ المعجم الکبیر، ج 3، ص 169؛ الثقات، ج 8، ص 417؛ الکامل فی ضعف الرجال، ج 6، ص 103؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 7، ص 406.

عبدالواحد بن محمد بن علی بن حریش اصفهانی، ابوالقاسم

شاعر و نویسنده قرن پنجم. در اصفهان به دنیا آمد، در ری زیست، در غزنه به شهرت رسید و در نیشابور، به سال 424 ق. درگذشت. ری را به قصد خدمت به سلطان محمود غزنوی ترک کرد و به دربار او در غزنه پیوست. پس از مرگ سلطان محمود، در دربار فرزندش سلطان مسعود نیز تقرب داشت و همراه او به خراسان رفت. ثعالبی که با او در نیشابور مباحثه ادبی داشت، وی را «استاد» خوانده و نمونه هایی از شعرش را آورده است. مؤلف الغدیر نیز قصیده ای را از او ذکر کرده است.

منابع: یتیمه الدهر، ج 5، ص 132-141؛ الأعلام، ج 4، ص 177، الغدیر، ج 4، ص 105.

عبدالوهاب، قنات

در یکی از نسخه بدل های مسالك اصطخری، از این قنات، این گونه یاد شده است: «قنات عبدالوهاب، در روزه جاری است.» مطلب دیگری درباره آن یافت نشد.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 150.

عبدوس بن بشر بن شعیب رازی، ابومحمد

محدث. اصل او از ری است و در بغداد حدیث گفته است. از حماد بن زید، یزید بن زریع، عمران بن عیینه، ابویوسف قاضی، جریر بن عبدالحمید، عمر بن علی مقدمی، جریر بن مغیره و سلمة بن رجای کوفی روایت کرده است. برخی از کسانی که از او حدیث شنیده اند، عبارتند از: محمد بن مخلد عطار، یعقوب بن عبدالرحمن جصاص، احمد بن حسن صباحی، احمد بن محمد بن اسماعیل سوطی و عبدالله بن احمد بن ثابت بزّاز. دارقطنی حدیث او را معتبر خوانده است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 11، ص 117-118 و ج 14، ص 246؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 3، ص 332؛ تاریخ الاسلام، ج 19، ص 201-202.

عبدل آباد گردنه

روستا، از توابع بخش کهریزک. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 661 نفر (166 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

عبیدالله بن احمد بن منصور کسائی همدانی رازی، ابومحمد

محدث. اصل او از همدان بود و از حسن بن ابی بکر، محمد بن خالد حنفی، زکریا بن عمر دشتی، علی بن جعفر احمر، علی بن محمد طنافسی، ابوخیثمه زهیر بن حرب، حارث بن عبدالله، ابوعقیل شاه محمد بن حاتم، علی بن طاقسی، عمرو و ناقد و محمد بن اسحاق بن حرب (راوی مالک بن انس) روایت کرده است. ابوطیب احمد بن ابی عمران دینوری، دعلج بن احمد، عبیدالله بن محمد شیبیه، ابن فنجویه، یحیی بن صاعد، محمد بن مخلد، احمد بن سلمان نجاد، عبدالباقی بن قانع قاضی، محمد بن حسین بن فضل قطان و صالح بن احمد حافظ (مؤلف طبقات الهمذانیین) از او خبر و حدیث شنیده اند. صالح بن احمد در کتابش از او نقل کرده و او را صدوق خوانده است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 1، ص 249 و ج 10، ص 237-238؛ الوافی بالوفیات، ج 2، ص 134؛ فوائد العراقیین، ص 28 و 99؛ شعب الایمان، ج 5، ص 26؛ الكشف و البیان فی تفسیر القرآن، ج 9، ص 17 و 41؛ شواهد التنزیل، ج 1، ص 143 و 210؛ تاریخ الاسلام،

ج 21، ص 217؛ شرح منهاج الكرامه، ج 3، ص 267.

عبيد الله بن احمد رازی

قاضی و طبیب قرن چهارم. از تألیفات او رسوم التعالیم است که در آن کلیات طب و شرح حال برخی اطبای مشهور آمده است.

منبع: الذریعه، ج 11، ص 233.

عبدالله بن عبدالکریم بن یزید بن فروخ ← ابوزرعۀ رازی

عبدالله بن عبدالله رازی دارانی، ابوالقاسم

محدث. از ابو محمد بن ابونصر و محمد بن اسماعیل بن سمره روایت کرده است. برخی از راویان او بدین قرار است: عبدالعزیز کنانی، ابوبکر احمد بن نصر بن نصیر و امام ابوبکر محمد بن حسن بن یوسف.

منابع: تاریخ مدینة دمشق، ج 3، ص 281؛ شفاء السقام، ص 71.

عبيد الله بن محمد رازی

از اصحاب و راویان امام جواد (ع). عثمان بن عیسی از او روایت کرده است. نام او را «عبدالله» نیز نوشته اند و محتمل است که او همان عبدالله بن محمد رازی باشد.

منابع: جامع الرواة، ج 1، ص 530؛ التهذیب، ج 9، ص 126؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 193؛ معجم رجال الحدیث، ج 12، ص 93.

عبدالله بن مسعود بن عبدالعزیز رازی، ابوالبقاء

قاضی و محدث حنفی قرن پنجم و ششم. در سال 454 ق. در بغداد به دنیا آمده و برادرش نیز از محدثان و مورخان است. از قاضی ابوالحسین بن علی بن مهتدی و ابو محمد عبدالله بن محمد بن عبدالله صریفینی روایت کرده است و ابن عساکر، ابوالمعمر انصاری، یحیی بن بوش و ابوالقاسم بن موسی از او حدیث شنیده و نوشته اند. در سال 531 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ مدینة دمشق، ج 10، ص 486 و ج 18، ص 408 ج 42، ص 64-65 و 351 و ج 44، ص 94 و 363؛ ذیل تاریخ بغداد، ج 2، ص 103-120.

عبدالله بن یعقوب بن یوسف رازی انصاری مذکر، ابوالقاسم

واعظ، امام شافعیان در عصر خود، داماد ابوالعباس بن سریج. در بصره و نیشابور زیست و در گرگان و شام و مصر و موصل و بغداد نیز حدیث گفت و شنید. مجالس وعظ و ذکر او در خراسان شهرت داشت و او را «مذکر» _ یعنی واعظ _ می خواندند. از محمد بن غالب بن حرب، ابوزرعۀ دمشقی، محمد بن یونس کریمی، یزید بن محمد بن عبدالصمد

دمشقی، هلال بن علاء رقی، جعفر بن محمد سمیساتی، ابویعلی موصلی، ابواسماعیل ترمذی، اسماعیل بن اسحاق قاضی، احمد بن اسحاق قاضی، احمد بن حسن بن عبدالجبار صوفی، علی بن عیسی بن جراح وزیر، ابودجانه احمد بن ابراهیم مصری و بکر بن سهل دمیقاتی روایت کرده است. شماری از روایان او عبارتند از: ابومحمد عبدوس بن علی بن عباس جرجانی، ابوسعید عمرو بن محمد بن منصور عدل، ابوزکریا یحیی بن محمد عنبری، احمد بن عبدالله تاجر، ابوالحسین محمد بن ابی القاسم و ابونصر محمد بن ابوبکر اسماعیلی. به سال 333 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ جرجان، ص 276؛ فضائل الأشهر الثلاثة، ص 134؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 38، ص 149-151؛ ذکر أخبار أصبهان، ج 2، ص 102-103؛ تاریخ الاسلام، ج 25، ص 90.

عَنَاب بن اعین کوفی رازی، ابوالقاسم

محدث ساکن ری. از اعمش، اسماعیل بن ابی خالد، سفیان ثوری، مسعودی، مسعر، ابوعمیس، سعد بن اوس، خلف بن حوشب و شریک روایت کرده است، و جریر بن عبدالحمید و عبدالرحمن بن حکم بن بشیر و هشام بن عبید الله و عبدالصمد بن عبدالعزیز مقری و محمد بن حمید و پسرش از وی حدیث گفته اند. ابوزرعه و ابوحاتم رازی او را توثیق کرده اند؛ اما عقیلی در حدیث او تردید دارد.

منابع: الجرح و التعديل، ج 7، ص 12؛ ابن ابی حاتم رازی، تفسیر القرآن العظیم، ج 4، ص 1327؛ الثقات، ج 8، ص 523؛ المغنی من الضعفاء، ج 2، ص 38؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 27؛ تاریخ الاسلام، ج 12، ص 288-289 و ج 16، ص 254؛ الضعفاء، ج 3، ص 331-332.

عتاب بن محمد بن احمد رازی ورامینی، ابوالقاسم

محدث و حافظ. از حفاظ صدوق ری بود. ابن اثیر و سمعانی، او را حدیث شناس دانسته اند. از محمد بن محمد بن سلیمان باغندی، ابومحمد عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی، ابوالقاسم بغوی، علی بن مسلم، احمد بن عبدالرحمن بن عبدان شیرازی و غیر آنان روایت کرده است. ابوبکر محمد بن ابراهیم و ابن برکان و پسرش سلمه نیز از او حدیث شنیده اند. او را از مشایخ صدوق نیز دانسته اند. به سال 310 ق. درگذشت.

منابع: التهذیب، ج 9، ص 126؛ الخصال، ص 467؛ الأنساب، ج 5، ص 587؛ اللباب فی تهذیب الأنساب، ج 3، ص 358؛ معجم البلدان، ج 5، ص 370.

عتیق، مدرسه علمیه — برهانیه

ص: 19

عثمان بن حامد نلاج رازی، ابوسعید

محدث. به بغداد رفت و در آنجا از احمد بن محمد بن میمون، علی بن ابراهیم قطان قزوینی و ابوبکر بن سنی حافظ روایت کرد. عتیقی نیز از او روایت کرده است.

منبع: تاریخ بغداد، ج 11، ص 310.

عثمان بن زائده بن قدامه کوفی رازی، ابومحمد

محدث، مقری، شاگرد سفیان ثوری. اصل او از کوفه بود و در ری می زیست. از سفیان ثوری، زبیر بن عدی، عماره بن قعقاع، عطاء بن سائب، قاسم بن ولید همدانی، مسعر بن کدام، علاء بن مسیب، رقبه بن مصقله، عبدالعزیز بن ابی رواد و نافع مولی ابن عمر روایت کرده است. برخی راویان او بدین قرارند: ابواحمد ادریس بن محمد رازی، ابومسعود عبدالله بن عیسی، حکام بن سلم رازی، موسی بن داوود (قاضی طرسوس)، عبدالملک بن مهران، عبدالله بن سعد دشتکی، اسحاق بن سلیمان رازی، بکر بن عبدالرحمن بن مروزی، ابوالولید طیالسی رازی (از مشایخ ابوحاتم رازی)، عیسی بن جعفر (قاضی ری)، عیسی بن ابی فاطمه، عبدالصمد بن عبدالعزیز مقری (شاگرد سفیان ثوری)، حکم بن بشیر بن سلیمان نهدی، زافر بن سلیمان، سلم بن میمون خواص، سهل بن مصعب و عبدالرحمن بن یوسف بن معدان اصفهانی.

موسی بن داوود می گوید: از عثمان بن زائده شنیدم که گفت: از سفیان ثوری پرسیدم من قصد دارم که به کوفه بروم. در آنجا از چه کسانی حدیث بشنوم؟ گفت: از عثمان بن زائده بن قدامه و سفیان بن عیینه. گفتم نزد ابوبکر بن عیاش نروم؟ گفت: تفسیر را نزد او بیاموز. از هشام بن عبیدالله رازی نقل شده است که در ری کسی از او پرساتر نبود. ابن عیینه نیز گفته است: از عراق کسی فاضل تر از عثمان بن زائده به ری نیامده است. ابن حبان نیز می گوید: بسیار کوشا و اهل ورع بود. مزی او را یکی از عابدان بزرگ می خواند. ابوالولید عجللی او را ثقه و صالح دانسته است. عقیلی، حدیث او را در الفاظ دقیق نمی داند و ذهبی می گوید: صدوق است اما روایات منکر نیز نقل کرده است.

منابع: تاریخ الکبیر، ج 3، ص 432 و ج 6، ص 223؛ الضعفاء، ج 3، ص 202-203؛ الجرح و التعديل، ج 1، ص 33 و 81 و 121 و ج 3، ص 3 و ج 5، ص 127 و ج 6، ص 150-151 و ج 8، ص 13 و 493 و ج 9، ص 37-38؛ الثقات، ج 7، ص 195-196؛ تاریخ بغداد، ج 14، ص 380؛ تهذیب الکمال، ج 19، ص 367-368؛ المغنی من الضعفاء، ج 2، ص 43؛ سیر أعلام النبلاء، ج 14، ص 310؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 33-34؛

تاریخ الاسلام، ج 12، ص 291-292؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 658؛ تهذیب التهذیب، ج 7، ص 106.

عثمان بن محمد بن سعید انماطی رازی دشتکی بصری، ابوالقاسم / ابو عمر

محدث. در بصره می زیست. از عبدالرحمن بن عبدالله بن سعد دشتکی، و ابوسیار علاء بن محمد بن سیار بصری روایت کرده است و ابوداوود بکر بن ابی عاصم، عبدالله بن احمد اهوازی، ابراهیم بن اسحاق حربی، علی بن حسین بن جنید رازی، محمد بن عبدالله بن رسته و محمد بن محمد هروی قاضی از وی روایت کرده اند.

منابع: تقریب التهذیب، ج 1، ص 664 و ج 7، ص 138 و ج 1، ص 665؛ الجرح و التعديل، ج 6، ص 166؛ تهذیب الکمال، ج 19، ص 487-488؛ تاریخ الاسلام، ج 17، ص 271-272.

عجیبی

از شاعران و سادات ری در اوائل عهد صفویه بود. این مطلع از او است:

دارم به سینه ناوکی از چشم پر فنت / *** پنهان نمی کنم، نظری هست با منت.

منبع: تحفه سامی، ص 42.

عدی بن زیاد

حاکم ری در زمان حجاج بن یوسف ثقفی و یکی از سرداران حجاج در جنگ با مطرف بن مغیره. حجاج در نامه ای از او می خواهد که همراه براء بن قبیصه (حاکم اصفهان)، سپاهی فراهم آورد تا مطرف بن مغیره را که بر حکومت مرکزی در عراق شوریده بود، شکست دهند. مطرف، از سوی حجاج فرماندار مدائن بود و برادرش حمزة بن مغیره، حاکم همدان. اما در سال 77 ق. به قصد براندازی دستگاه خلافت، به کمک برادرش، سپاه گرانی گرد آورد. پس از چندین درگیری، سرانجام مطرف در رویارویی با سپاه شش هزار نفری عدی بن زیاد شکست خورد و کشته شد. پس از چندی، حجاج، عدی بن زیاد را نیز از امارت عزل کرد.

منابع: الکامل فی التاريخ، ج 4، ص 435-437؛ تاریخ طبری، ج 4، ص 264؛ تاریخ ابن خلدون، ج 3، ص 160؛ نهاية الأرب فی فنون الادب، ج 21، ص 194-196؛ البيان والتبيين، ص 333-334؛ تاریخ کامل بزرگ اسلام و ایران، ترجمه، ج 13، ص 37-39.

عروة بن زید الخیل طائی

سردار مسلمانان در جنگ با ایرانیان، فاتح ری و پسر صحابی رسول الله (ص).

در سال 19 یا 20 یا 21 ق. خلیفه دوم، عمر بن خطاب، عمار یاسر، والی کوفه را فرمان داد که عروة بن زید طائی را به سوی بلاد ری و دستی روانه کند تا این منطقه را به تصرف

مسلمانان در آورد. این فرمان، دو ماه بعد از جنگ نهاوند و پیروزی مسلمانان بود.

زید بن عروه با هشت هزار سرباز به سوی ری شتافت. مردم دیلم به کمک اهل ری آمدند و جنگی سخت درگرفت. سرانجام، عروه توانست ری را به تصرف حکومت اسلامی در آورد.

عروه بن زید در جنگ قادسیه حضور داشت و در جنگ صفین در سپاه علی (ع) بود. وی شاعر نیز بوده و نامش در کتاب شعر المخضرمین، نوشته یحیی جبوری آمده است. همچنین قصیده ای درباره فتح ری دارد. ابوالفرج اصفهانی در کتاب الاغانی، اشعاری از او نقل می کند که مضمون آن، درخواست معاویه از عروه برای برائت جستن از علی (ع) است؛ اما او می گوید: بهره ای که از علی (ع) برده ام بیش از آن است که او را رها کنم و به دشمنش پیوندم.

منابع: فتوحات اسلامی در روزگار عمر بن خطاب، ص 144؛ اخبار الطوال، ص 62 و 173؛ شعر المخضرمین، ص 256؛ الکلینی و الکافی، ص 131؛ معجم البلدان، ج 3، ص 118؛ الفصول فی الاصول، ج 1، ص 11؛ الاصابة فی معرفة الصحابه، ج 4، ص 404؛ الاعلام، ج 4، ص 226؛ فتوح البلدان، ج 2، ص 389؛ الاغانی، ج 17، ص 166-167.

عزالدین

از شاعران درویش مسلک ری در آغاز عهد صفویان. در طهران مکتب داری می کرد و این مطلع از او است:

مه من کاکل مشکین به روی خود پریشان کن/ *** برای چشم بد، خورشید را در ابر پنهان کن

منبع: تحفه سامی، ص 177.

عزیز آباد

روستا، از توابع بخش فشاپویه شهرستان ری. این روستا در دهستان حسن آباد واقع است و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 9 نفر (4 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

عشق آباد

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری، واقع در حدود یازده کیلومتری جنوب قلعه نو و چهارده کیلومتری جنوب شرق ری و غرب ایستگاه راه آهن. با نظر داشت تاریخ این روستا که به دوره پارتی می رسد، گویا «عشق آباد»، صورت تغییر یافته «اشک آباد» است. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 917 نفر (216 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

تالاب و از مراکز پرندۀ نگری در دو کیلومتری روستای عشق آباد و 25 کیلومتری مرکز شهر ری. تا کنون حدود 150 گونه پرندۀ در این تالاب، شناسایی شده است. شکل تالاب مربع و طول آن در حدود 700 متر است. ارتفاع تالاب از سطح دریا 960 متر و پوشش گیاهی حاشیه آن، گیاه نی است. دسترس به تالاب از طریق کمربندی شهر ری، جاده ورامین، بعد از فیروزآباد، خروجی تپه میل و پس از شهرک صنعتی و روستای عشق آباد است.

از جمله پرندگان آبی و کنارآبی تالاب، کلاغ ابلق، زاغی، کلاغ سیاه، گنجشک خانگی، دم جنبانک ابلق، قمری خانگی، کبوتر چاهی، سنقر تالابی، کورکور سیاه، آبچلیک تک زی، حواصیل خاکستری، حواصیل سفید بزرگ، خروس کولی، آبچلیک پاسرخ، خروس کولی دم سفید، سلیم طوقی کوچک، خوتکا، نوک خنجری، آگرت کوچک، چلچله، چکاوک کاکلی، چکاوک آسمانی، اردک سرحنایی، کاکایی صورتی، حواصیل ارغوانی، فلامینگو، آبچلیک آوازه خوان، کاکایی ارمنی، سلیم کوچک، دم جنبانک زرد، چکچک دشتی، پاشلک، تلیله نوک پهن، سینه سرخ، تلیله دم سفید، سسک چیفچاف، سار معمولی، چنگر نوک سرخ، پیپت تالابی، چنگر، پرستوی دریایی تیره، قرقی، سسک بزرگ نیزار و سنگ چشم دم سرخ است.

منبع: پایگاه مجازی کویرها و بیابان های ایران.

قلعه ساسانی، مشهور به چال ترخان و تپه عشق آباد (اشک آباد)، واقع در روستای عشق آباد، در دهستان قلعه نو، ده کیلومتری جنوب غربی شهرری. این مکان باستانی از دو بخش تشکیل شده است: بخش اول شامل قلعه است و بخش دوم شامل تأسیساتی است که گویا برای برگزاری مراسم مذهبی بوده است. محدوده قلعه در حدود $80 * 80$ متر و ارتفاع آن حدود سیزده متر از سطح دشت است. برج های چهارگانه قلعه، با خشت های $10 * 40 * 40$ و $10 * 20 * 40$ سانتی متر بالا رفته است. قلعه بر روی مصطبه ای عظیم از خشت هایی با همان ابعاد بنا شده است. باروهای قلعه نیز بیشتر از خشت است و ضخامت باروها در پایین به سه متر می رسد. محوطه داخلی قلعه به کلی دگرگون شده است. در نقشه ها و تصاویر کتاب «چال ترخان» تصویری از تالار قلعه عشق آباد رسم شده است که دارای شش ستون آجری در دوردیف و دیوارهای خشتی است و ستون ها و دیوارها با پوششی از گچ بری های زیبا تزئین شده است. اما از آن مجموعه، اکنون تنها دو ستون آسیب دیده بر جای مانده و دیوارهای خشتی نیز فروریخته است. در حفاری های اریک اشمیت (مؤلف کتاب چال ترخان) در تابستان سال 1315 ش/1936، به راهنمایی سید محمد محیط طباطبایی، آثاری از دوره ساسانی و کاخ بهرام گور آشکار شد. بقایای گچ بری های کاخ، اکنون در موزه های آثار باستانی نگهداری می شود و در شمار ارزشمندترین آثار گچ بری آن عهد است. نقش برجسته های گچی، نمایی از حیوان و انسان و نیز بهرام را در حال شکار و یکی دیگر از پادشاهان ساسانی را که سوار بر اسبی است، نشان می دهند. در سطح قلعه (تپه)، مقداری سفال های آجری ساده و بدون لعاب و شماری نیز لعاب دار به رنگ های سبز و آبی مربوط به اوایل دوره اسلامی یافته شده است. مصالح و معماری قلعه نیز شبیه معماری قلعه طالب آباد و قلعه کامین (قلعه سرخ حکیم آباد) است. در حدود صدمتری شمال قلعه، آثار حصاری از خشت های $10 * 40 * 40$ سانتی متری بر جای مانده است که تالاری ستون دار را به وسعت $20 * 30$ متر محصور کرده است.

در طول تالار، آثار سه ستون آجری در یک ردیف، با آجرهای $7 * 30 * 30$ سانتی متری و ملات ساروج، بر جای مانده است، قطر دایره ستون ها 210 سانتی متر و فاصله آنها از یک دیگر ده متر است. آجرها به صورت نره چین روی دورگ آجر خفته چین در پیرامون

دایره کار شده اند. سطح دایره نیز با آجر فرش شده است. همچنین نقش آناهیتا و نقش زن با گردن بند بر روی چند خشت مربع وجود دارد. از مجموع این آثار چنین برمی آید که بر روی همه قسمت های دیوار و سقف و ورودی ها و نیز ستون ها از تزئینات گچی استفاده شده و ستون ها را به شکل های مختلف گچ اندود کرده اند. بر روی گچ بری چال ترخان، بر روی شاخه ای از درخت تالك، پرنده ای شبیه عقاب یا كبك دیده می شود و اطراف آن نقش گل و بوته و انار نیز در هر دو اثر موجود به چشم می خورد.

این محوطه در تاریخ 1315/3/30 مطابق با 8 ژوئن 1936 به شماره 255 در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

عطایی رازی، ابوالعلاء

ابوالعلاء عطاء بن یعقوب کاتب رازی، شاعر، ادیب و دبیر قرن پنجم قمری، معروف به «ناکوک» و «عمید عطاء»، معاصر مسعود سعد سلمان و ابوالفرج رونی. سال تولد او روشن نیست، اما می دانیم که مقیم غزنه بود. بنا بر نوشته سعید نفیسی، پدران او در دربار غزنویان منصب دبیری داشتند و او نیز در دستگاه سلطان ابراهیم غزنوی (حك: 451-492 ق.) سمت دبیری داشت؛ اما سلطان بر اثر رنجشی که از او یافت، به لاهور تبعیدش کرد. حدود هشت سال از عمر خویش را در این شهر گذراند. سال وفات او را 471 و 491 ق. نوشته اند؛ اما بنا بر برخی شواهد، او بیش از هشتاد سال عمر کرد. بنابراین تاریخ 491 ق. درست تر می نماید. مسعود سعد در مدح و مرثیه او چند قصیده و قطعه سروده است. یاقوت حموی نیز گفته است: «سخن او از غزنه به عراق و از آنجا به دیگر آفاق عالم راه یافته است.» عطایی به دو زبان فارسی و عربی شعر می گفته و بخشی از اشعار او در تذکره ها، از جمله تذکره عوفی (ج 1، ص 74-75) آمده است. دو منظومه، به نام های «برزنامه» و «بیژن نامه» به او منسوب است، که اولی حماسی و به تقلید و بر وزن شاهنامه فردوسی است. «برزو»، پسر «سهراب» و از خاندان رستم است. مشابهت های زبانی میان برزنامه و شاهنامه و نزدیکی آن به سبک شاهنامه، از قدمت آن خبر می دهد. این اثر را زیباترین و بلندترین منظومه حماسی فارسی پس از شاهنامه دانسته اند. دو نسخه از این اثر در کتابخانه ملی پاریس نگهداری می شود.

منابع: دانشنامه زبان و ادب فارسی، ج 4، ص 641-642؛ تاریخ ادبیات در ایران، ج 2، ص 477؛ گنج سخن، ج 1، ص 254؛ لباب الألباب، ج 1، ص 71-74؛ تاریخ نظم و نثر در ایران، ج 1، ص 43.

عطاء بن یعقوب کاتب رازی، ابوالعلاء ← عطایی رازی

عطیة بن نجیح رازی، ابومطهر

از اصحاب امام صادق (ع). با امام (ع) مکاتبه داشته و صالح بن اسود از او روایت کرده است.

منابع: مستدرک الوسائل، ج 2، ص 415-416؛ رجال الطوسی، ص 153 و 264؛ نقد الرجال، ج 3، ص 204 و ج 5، ص 227؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 244؛ معجم رجال الحدیث، ج 12، ص 163.

عظیم آباد

روستا، از توابع بخش کهریزک، واقع در شمال کوی سیزده آبان در غرب شهر ری. قلعه عظیم آباد در این روستا قرار دارد. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 288 نفر (73 خانوار) بوده است.

منابع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش؛ گیتاشناسی، اطلس شهر تهران، ص 199.

علاء الدوله رازی

شاعر و متولی مزار اندرمان ری در آغاز عهد صفویان. در گشاده رویی و خدمت به فقرا شهره بود.

منبع: تحفه سامی، ص 178.

علاء الدین خواری رازی

از فضیلاتی بود و در نظم و نثر دست داشت. این ابیات از او است:

هر کجا شهری است اقطاع من است/ *** گر به ایران گر به توران می روم//

صد هزاران ترک دارم در ضمیر/ *** هر کجا خواهم چو سلطان می روم/

تخت منبر چون مسلم شد مرا/ *** چتر بگیرم چو شاهان می روم.

منابع: لباب الألباب، ج 1، ص 275، س 9؛ هفت اقلیم، ج 1، ص 31.

علاء بن اخی شعیب بن خالد بجلي رازی

محدث، برادرزاده شعیب بن خالد بجلي رازی و پدر یحیی بن علاء رازی که هر دو از محدثان نامی ری بودند. از اسماعیل بن ابراهیم و وی با یک واسطه از رسول الله (ص) روایت کرده است. شعبه بن حجاج نیز از وی، حدیث گفته است. ابن حبان او را از ثقات شمرده است.

منابع: تهذیب الکمال، ج 22، ص 546؛ الثقات، ج 8، ص 503؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 765.

در کتب رجالی نقل شده است که رقعہ ای از ناحیہ مقدسہ، از جانب امام حسن

ص: 26

عسکری (ع) صادر شده است که ابوحامد (از بزرگان امامیه) آن را به علاء بن حسن رازی داده است. مامقانی می گوید: این مطلب، گواه آن است که او از اُمنّا و بزرگان شیعه است؛ وگرنه ابوحامد رقعه را به وی نمی داده است.

منابع: تنقیح المقال، ج 1، ص 104 و ج 2، ص 256؛ معجم رجال الحدیث، ج 2، ص 16 و ج 11، ص 166.

عَلّان، خاندان

از خاندان های مشهور ری که بزرگان بسیاری از آن برخاسته اند. جدّ اعلاّی این خاندان، مشهور به عَلّان بوده است و به جز کلینی و پدرش، نام سه محدث دیگر در این خاندان به چشم می خورد: احمد بن ابراهیم بن عَلّان و محمد بن ابراهیم (دو نوه عَلّان اول) و علی بن محمد بن ابراهیم (که دایی کلینی و همان عَلّان مشهور است). شاید عَلّان، ساخت بومی از نام علی باشد، مثل حُسینان و عَلیان.

منابع: مشایخ فقه و حدیث در جماران و کلین و طرشت، ص 101؛ فهرسة مجدوع، ص 88.

عَلّان کلینی ← علی بن محمد بن ابراهیم رازی کلینی

علاّین

روستا، از توابع بخش مرکزی شهرستان ری. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 24179 نفر (6221 خانوار) بوده است. امروزه یکی از شهرک های شهری به شمار می رود.

مزرعه علاّین که نام آن در فرمان سال 961 ق. شاه طهماسب آمده است، در این روستا واقع است. مؤلف آستانه ری در ذکر پنج رقبه باقی مانده از شانزده رقبه موقوفه مذکور در فرمان شاه طهماسب، درباره این مزرعه نوشته است: «امروزه معمورترین این رقبات مزرعه علاّین است، که واقع شده در حومه ری فعلی، و تا خود صحن بیش از سه کیلومتر فاصله ندارد، و از آب چشمه علی معروف مشروب می شود.»

منابع: آستانه ری، ص 33؛ ری باستان، ج 3، ص 592؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

علاّین، محله

از محلات قدیم ری، در منطقه 20 و ناحیه 5 شهرداری تهران، واقع در ضلع جنوب شرقی حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع). این محله، از شمال به جاده ورامین، از جنوب به خیابان سیدالشهداء، از شرق به کانال عباس آباد و از غرب به اتوبان شهید آوینی

ص: 27

محدود می شود و در همسایگی محلات استخر، عباس آباد، تقی آباد و ولی آباد قرار دارد. حدود 3000 سال قدمت دارد و سه بنای تاریخی ری در آن واقع شده است که معروف ترین آنها قلعه گبری است. این قلعه، با 2000 سال قدمت و حدود 30000 متر مربع مساحت، بازمانده دوره ساسانیان است. اکنون از آثار معماری این قلعه، تنها يك چهاردیواری به مساحت 10 تا 13 متر و 4 برج باقی مانده است. زمین محله علایین بخشی از زمین های دو برادر به نام های علایین و علیمان و يك دانگ آن متعلق به شخصی به نام کنی بوده است. در دوره تقسیم اراضی در سال 1342، این دو برادر، سهم خود را وقف آستان حضرت عبدالعظیم (ع) کردند. دولت وقت، 53 سند مشاعی و سهمی صادر و به مردم واگذار کرد. پس از انقلاب اسلامی، سند های مذکور ابطال شد. در حال حاضر پنج دانگ از زمین های محله، موقوفه آستان حضرت عبدالعظیم (ع) است. محله علایین، اکنون جزء بافت فرسوده شهر به حساب می آید.

علی آباد قیصریه

روستا، از توابع بخش قلعه نو. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385، جمعیت آن 110 نفر در 23 خانوار بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385

علی آباد مجدالدوله

روستا. در تاریخ بیهقی در ذکر ورود محمود غزنوی به ری برای تسخیر این دیار، آمده است: «چون به ری رسیدند، امیر محمود به دولاب فرود آمد، به راه طبرستان، نزدیک شهر، و امیر مسعود به علی آباد لشکرگاه ساخت بر راه قزوین، و میان هر دو لشکر مسافت نیم فرسنگ بود.» این آبادی بزرگ و پررونق، در جنوب غربی فرح آباد قرار دارد و قسمت اعظم آن، از املاک ورثه مجدالدوله است.

به همین نام (علی آباد) روستایی در زیر قلعه طبرک بوده و افزون بر آن، چندین روستای دیگر به این نام در حوزه ری باستان و جدید وجود دارد.

منابع: اسامی دهات کشور، ج 1، ص 256-268؛ ری باستان، ج 3، ص 593.

علیان

روستا، از توابع بخش مرکزی شهرستان ری. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 271 نفر (65 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

ص: 28

علی بن [حسین بن] جنید رازی، ابوالحسن

محدث و حافظ، مشهور به «مالکی» به دلیل تصنیف حدیث مالک. در برخی منابع، نام او «علی بن حسین بن جنید رازی» ثبت شده است. برای شنیدن و گفتن حدیث، بسیار سفر کرد. نام او در کتاب های چهارگانه رجال نیامده است؛ ولی در چند کتاب رجال و مشیخه دیگر هست. در طریق صدوق واقع است؛ بدین ترتیب: «حدثنا علی بن احمد الدقاق _ رحمه الله _ قال: حدثنا حمزة بن القاسم، قال: حدثنا ابوالحسن علی بن الجنید الرازی، قال: حدثنا ابوعوانه.»

از ابوعوانه، ابوجعفر نقیلی، ابن نمیر، هیشم بن یمان بن ابی بشر رازی، عبدالسلام بن عاصم رازی جعفری هسنجانی، سهل بن عثمان، سهل بن زنجله، عبدالمؤمن بن علی زعفرانی اسدی کوفی، علی بن عبدالله بن جعفر، احمد بن صالح (در مصر)، معافی بن سلیمان، محمد بن ابی سمین، عبدالرحمن بن عمر، ابوخیثمه مصعب بن سعید، ابوعبدالله طهرانی، علی ابن مدینی، محمد بن احمد بن عیسی بن عبدک رازی، فضل بن یحیی انباری، عثمان بن محمد بن سعید انماطی، احمد بن جهم کوفی رازی، احمد بن عبدالرحمن بن عبدالله بن سعد بن عثمان دشتکی رازی و ازرق بن علی حدیث شنیده و نقل کرده است.

برخی راویان او بدین شرح است: حمزة بن قاسم، محمد بن عیسی رازی تاجر (در بغداد)، عقیلی (صاحب الضعفاء)، عبدالرحمن بن ابی حاتم، ابوکریب، سوید بن سعید انباری، دعلج بن احمد، ابوسعید احمد بن یعقوب بن احمد بن مهران ثقفی، ابوبکر محمد بن داوود بن سلیمان زاهد، محمد بن مهرویه بن عباس رازی و صباح بن محارب کوفی. ابن ابی حاتم او را صدوق دانسته است. بیش از 80 سال عمر کرد و در سال 291 ق. درگذشت.

منابع: تذکره الحفاظ، ج 2، ص 218؛ سیر أعلام النبلاء، ج 11، ص 201؛ العبر، ج 2، ص 94-95؛ المستدرک، ج 2، ص 112 و 247 و ج 3، ص 199 و ج 4، ص 54 و 211 و 244 و 324؛ الجرح والتعديل، ج 1، ص 12 و 167 و ج 2، ص 15 و ج 6، ص 216 و ج 9، ص 86؛ کمال الدین و تمام النعمه، ص 27؛ تهذیب التهذیب، ج 11، ص 219؛ بحارالانوار، ج 13، ص 367 و ج 32، ص 280؛ مستدرکات علم الرجال، ج 5، ص 321؛ البرهان فی تفسیر القرآن، ج 4، ص 442؛ السنن الکبری، ج 1، ص 39 و ج 4، ص 224؛ الضعفاء، ج 2، ص 214 و 243 و ج 3، ص 338 و ج 4، ص 54 و 214؛ تاریخ بغداد، ج 12، ص 353؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 40، ص 509 و ج 41، ص 355-356؛ تهذیب الکمال، ج 1، ص 344 و 453؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 72.

علی بن ابراهیم بن محمد دهکی رازی، ابوالقاسم

از راویان اخبار و گردآوران اشعار و زبان دان.

کتاب الاغانی را نزد مؤلف آن، ابوالفرج علی بن حسین اصفهانی خواند. ابن ندیم بغدادی می گوید: ایوب بن قاسم رقی، کتاب های سریانی، از جمله کتاب ایساغوجی را به عربی بازمی گرداند و علی بن ابراهیم بن محمد دهکی، نقل او را اصلاح می کرد.

منابع: معجم الادباء، ج 12، ص 216-218؛ الوافی بالوفیات، ج 20، ص 6-7؛ الفهرست ابن الندیم، ص 305؛ معجم البلدان، ج 2، ص 492.

علی بن ابراهیم بن هارون رازی، ابوالحسن مالکی

محدث، از مشایخ صدوق. از قاضی ابوالفرج معافی بن زکریا نهروانی و محمد بن عبدالرحمن مخلص و ابوالحسن علی بن عمر حربی سکری و عبدالله بن محمد بن ثلاج و ولید بن بکر اندلسی و محمد بن عمران مرزبانی و عبدالله بن ابراهیم اکفانی و ابراهیم بن محمد طبری و عیسی بن علی بن عیسی بن جراح وزیر و محمد بن احمد بن سمعون واعظ و ابی الفرج بیغاء و حسن بن محمد بن قاسم مخزومی و... روایت کرده است و سلیمان بن ابراهیم حافظ اصبهانی و حسن بن احمد بن بناء و محمد بن احمد بن محمد محالی از وی حدیث شنیده اند.

منابع: ذیل تاریخ بغداد، ج 3، ص 13؛ الوافی بالوفیات، ج 13، ص 188؛ منتهی المقال، ج 4، ص 324؛ الجرح و التعديل، ج 1، ص 5؛ تاریخ بغداد، ج 14، ص 320؛ تهذیب الکمال، ج 24، ص 387؛ سیر أعلام النبلاء، ج 13، ص 250 و 263.

علی بن ابراهیم رازی خطیب، ابوالحسن

محدث و تراجم نگار اهل سنت. از زندگی او اطلاعی در دست نیست، ولی از مصاحبش با ابن ابی حاتم و نیز شیخ صدوق برمی آید که در ری بالیده و پس از تحصیل، به نشر حدیث اشتغال داشته است. علی بن محمد بن عبده نیشابوری از او روایت کرده است. او را از مشایخ شیخ صدوق برشمرده اند و صدوق از او در عیون الاخبار، همراه ترصدی، نقل کرده است. وی امام و خطیب مسجد الحرام بوده است.

منابع: معجم رجال الحدیث، ج 12، ص 232؛ تاریخ بغداد، ج 14، ص 320؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 274 و 457.

علی بن ابوالقاسم محمد بن بابویه رازی، ابوالحسن

محدث و حافظ. کتابی به نام الاربعین داشته است.

منبع: کنز العمال، ج 10، ص 289.

علی بن ابی بکر اسفیدنی رازی، ابوالحسن

محدث. اهل دیه آسفیدن ری بود. از حسن بن سفیان، فضیل بن مرزوق، محمد بن

حمید، محمد بن عبید همدانی، سفیان ثوری و حمّاد بن یحیی (و او از قتاده و او از انس بن مالک و او از رسول الله) روایت کرده است. حسن بن علی بن حارث همدانی و مخلد بن مالک از او روایت کرده اند. ابوحاتم رازی او را ثقه دانسته و مخلد بن مالک و قاسم بن زکریا او را به پرهیزگاری ستوده اند.

منابع: معجم البلدان، ج 1، ص 180؛ تهذیب الکمال، ج 20، ص 333-335؛ المستدرک، ج 3، ص 26-27؛ الکامل فی ضعفاء الرجال، ج 5، ص 182؛ تاریخ الاسلام، ج 13، ص 309-310.

علی بن ابی طالب خیاری رازی، رشیدالدین

محدث، عالم و فقیه شیعی. کتابی به نام النظم اللطیف تألیف کرده است. صاحب ریاض العلماء احتمال داده است که «خیاری» منسوب به «خیاره» از توابع قزوین باشد.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 89؛ امل الآمل، ج 2، ص 173؛ معجم رجال الحدیث، ج 12، ص 259؛ بحار الانوار، ج 102، ص 253؛ الذریعه، ج 24، ص 228.

علی بن احمد بن ابراهیم بن ثابت رازی بغدادی، ابوالقاسم

محدث و حافظ. در دمشق، بغداد و ری حدیث گفته و شنیده است. از محمد بن یوسف بن نصر هروی، عمر بن سهل بن اسماعیل حافظ، سلیمان بن یزید قزوینی، محمد بن جعفر بن ملاس دمشقی، محمد بن احمد بن عبدالله رافقی، محمد بن سعید ترخمی حمصی، اسحاق بن ابراهیم بن بیان جوهری، حسن بن حبیب حصائری و گروهی دیگر روایت کرده است. برخی راویان او به این قرار است: قاضی ابوالعلاء واسطی، ابوعلی حسن بن حسین فقیه همدانی، و ابوعبدالرحمن محمد بن حسین سلمی. خطیب بغدادی و دیگران، او را ثقه و حافظ خوانده اند. در ری به سال 379 ق. درگذشت.

منبع: تاریخ بغداد، ج 11، ص 325-326 و ج 2، ص 138 و ج 6، ص 41؛ اکمال الکمال، ج 2، ص 460؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 41، ص 204-206؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوک، ج 14، ص 326-327؛ تاریخ الاسلام، ج 26، ص 646.

علی بن احمد بن علی بن یوسف، ابوالحسین ورامینی رازی

محدث قرن چهارم. از محمد بن منصور بن ابی الجهم روایت کرده و در قزوین، خلیل خلیلی قزوینی از وی روایت دارد.

منابع: التدوین، ج 4، ص 5.

علی بن احمد بن علی خراز رازی، ابوالحسن

متکلم و فقیه امامی قرن ششم، برادر ابوعلی احمد بن احمد. در ری زیست و درگذشت. در کلام صاحب تصانیف بود. از عبدالله بن داهر بن یحیی رازی، ابونصر محمد

بن محمد بن علی بن زینبی، و ابوالغنائم محمد بن علی بن ابوعثمان دقاق روایت کرده است و ابومعمر انصاری از وی.

منابع: تاریخ بغداد، ج 9، ص 453؛ لسان المیزان، ج 5، ص 224؛ نقد الرجال، ج 3، ص 259 و ص 228؛ جامع الرواة، ج 1، ص 554؛ ذیل تاریخ بغداد، ج 3، ص 78-79.

علی بن احمد بن محمد بن عمران دقاق رازی، ابوالقاسم

از مشایخ شیخ صدوق در معانی الأخبار و عیون أخبار الرضا (ع) و التوحید و من لایحضره الفقیه. صدوق هماره نام او را با ترضی (ذکر رضی الله عنه) و مانند آن آورده است. از ابوالحسین محمد بن جعفر اسدی، محمد بن ابی عبدالله کوفی، ثقة الاسلام کلینی، ابوالقاسم العلوی، و محمد بن هارون صوفی روایت کرده است.

منابع: الهدایه، ص 47؛ الرسالة السعدیه، ص 32؛ الفوائد الطوسیة، ص 221؛ فقه المصارف والنقود، ص 90-91؛ مدارك العروه، ج 2، ص 541 و ج 9، ص 329؛ الکلینی و الکافی، ص 192؛ مسند الإمام الرضا (ع)، ج 1، ص 15 و ص 30 و ص 42 و ص 271 و 298 و ج 2، ص 223؛ تعلیقة علی منهج المقال، ص 245؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 300؛ معجم رجال الحدیث، ج 12، ص 277-278.

علی بن احمد بن مکی رازی، حسام الدین، ابوالحسن

فقیه حنفی قرن ششم. چندی در ایام نورالدین محمود در حلب زیست و آنجا نزد ابوغانم (عموی ابن عدیم) و گروهی دیگر از فقهای حلب فقه آموخت. سپس به دمشق رفت و در مدرسه الصادریه، فقه تدریس کرد و در مسائل خلاف مناظره داشت. عمر بن بدر مؤصلی از او روایت کرده است. از مؤلفاتش خلاصة الدلائل فی تنقیح المسائل (شرح مختصر ابوالحسین قدوری)، شرح الجامع الصغیر للشیبانی، سلوة الهموم و مسند ابی حنیفه است. دست نوشته ای از کتاب اخیر، در کتابخانه احمد ثالث در استانبول موجود است. به سال 598 ق. در دمشق درگذشت.

منابع: معجم المؤلفین، ج 7، ص 30؛ الاعلام، ج 4، ص 256؛ موسوعة طبقات الفقهاء، ج 6، ص 183؛ هدیة العارفین، ج 1، ص 703.

علی بن احمد بن یزید رازی

محدث. به سال 384 ق. در قزوین از محمد بن سلیمان بن یزید حدیث نوشت.

منبع: التدوین، ج 3، ص 332-333.

علی بن احمد نسوی، ابوالحسن

ریاضی دان، منجم، طبیب، فلسفه دان، مشهور به استاد مختص. در سال 393 ق. در شهر ری به دنیا آمد و بیشتر عمر خود را نیز در ری گذراند. پدرش اهل خراسان بود و به دلیل

زمینه هایی که دولت های آل زیار و آل بویه در قرن چهارم، برای عالمان در ری فراهم کرده بودند، همچون بسیاری دیگر از اهل علم، به ری مهاجرت کرد. شهرت نسوی به «استاد مختص»، به علت مطالعات بسیار و مهارت فراوان وی در ریاضیات و نجوم بود. ناصر خسرو در سفرنامه اش نوشته است که در سال 437 ق. نسوی جوان را در سمنان دیده است که گروهی نزد وی اقلیدس و گروهی طب و گروهی حساب می آموختند و در اثنای سخن می گفته است: «من بر استادم بوعلی سینا _ رحمه الله _ چنین خواندم و از وی چنین شنیدم.» در مقدمه کتاب بازنامه نوشته است که از هشت سالگی به نگهداری مرغان شکاری علاقه داشته است. این علاقه، به نوشتن کتاب بازنامه در اواخر عمرش (سال 473 ق.) انجامید. در مقدمه کتاب مذکور نوشته است که به شغل سپاهیگری و خدمت پادشاهان اشتغال داشته و کتبی را به مجدالدوله ابوطالب رستم بن فخرالدوله دیلمی و نیز ابوالحسن مطهر بن ابوالقاسم (از نقبای علویان ری) تقدیم کرده است. همچنین در ری، به تدریس کتاب اقلیدس، حل اعمال زیج و فصول فرغانی در علم نجوم اشتغال داشته است. شهردان رازی (مؤلف زهت نامه علائی) از شاگردان او است و خواجه نصیر الدین طوسی از کتاب های وی بهره بسیار برده و بارها به آنها ارجاع داده است. مهم ترین آثار او به این شرح است:

1. اختصار صور الكواكب: خلاصه ای است از کتاب صور الكواكب اثر عبدالرحمن صوفی؛ 2. الزیج الفاخر: از این زیج که از منابع علم نجوم است، بیش از چند جدول نجومی باقی نمانده است؛ 3. المقنع فی الحساب الهندی: چهار مقاله است درباره اعمال مربوط به عددهای صحیح، کسرها و درجه ها و دقیقه ها.

این کتاب را ابتدا به زبان فارسی برای مجدالدوله ابوطالب رستم بن فخرالدوله نوشت و سپس آن را به خواش شرف الملوك به زبان عربی برگردانید؛ 4. بازنامه: کتابی است که در سال 473 ق. در اواخر عمر نوشت. موضوع کتاب، شیوه نگهداری و رام کردن باز (شاهین) و شناخت بیماری های آن است؛ 5. تفسیر کتاب مأخوذات ارشمیدس: «مأخوذ» در ریاضیات، قضیه ای

است که آن را به عنوان مقدمه، ثابت می کنند تا سپس در استدلال ها از آن سود برند. اصل یونانی کتاب ارشمیدس از بین رفته است، اما ترجمه عربی آن به قلم ثابت بن قره موجود است. 6. الاشباع فی شرح شکل القطاع. این کتاب، مهم ترین اثر نسوی است و آن را نیز به یکی از نقبای علویان ری تقدیم کرده است؛ 7. البلاغ فی شرح کتاب اقلیدس: اکنون اثری از آن نیست، اما نسوی نام آن را در صفحه آخر کتاب التجرید فی اصول الهندسه خود ذکر کرده است؛ 8. التجرید فی اصول الهندسه: کتابی مختصر در هندسه مقدماتی است؛ 9. مقالة فی عمل الدائرة: محتوای این مقاله حل این مسئله است که چگونه دایره ای رسم کنیم که مساحت آن مثلاً یک پنجم مساحت دایره مفروض باشد.

نسوی در سال 473 ق، در حدود هشتاد سالگی درگذشت.

منابع: زندگینامه ریاضی دانان دوره اسلامی، ص 479؛ کتاب ماه علوم و فنون، حمید بهلول، «ابوالحسن علی بن احمد نسوی»، خرداد 1388، ص 64-68.

علی بن ازهر بن عبد ربه بن جارود رازی، ابوالحسن

محدث. در خجند ساکن بود. از جریر بن عبدالحمید، فضیل بن عیاض، یحیی بن سلیم و مسلم بن خالد زنجی روایت کرده است و جعفر بن محمد فریابی (شیخ طبرانی) و حسن بن سهل عدوی، حاتم بن حسن شاشی و ابراهیم بن نصر عنبری و علی بن حسین بن عبدالرحیم از او. در سال 244 ق. درگذشت.

منابع: معجم الکبیر، ج 19، ص 111؛ الحد الفاصل، ص 235 و 238 و ص 546؛ حدیث الستة من التابعین، ص 42؛ نصب الرایه، ج 1، ص 26-27؛ الثقات، ج 8، ص 470؛ الکامل فی ضعفاء الرجال، ج 6، ص 89؛ تاریخ الاسلام، ج 18، ص 353-354.

علی ابن بَخَّار رازی، ابوالحسن

محدث. به بغداد رفت، و در آنجا جمعی از وی حدیث شنیدند و نوشتند. از ابوالعباس احمد بن جعفر جمال رازی روایت کرده است، و ابوالحسن دارقطنی (در دارقطن) و عبدالرحمن بن ابی حاتم (در بغداد) از او روایت کرده اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 11، ص 355؛ إكمال الکمال، ج 7، ص 334؛ توضیح المشتبه، ح 9، ص 34.

علی بن جعفر بن محمد سعیدی رازی حذاء، ابوالحسن

مقری، محدث، وکیل مسجدالاقصی. از سلیمان بن احمد، احمد بن نصر بن منصور

شذائی مقری، عبدالله بن محمد بن زید در دمشق، ابوالعباس فضل بن مهاجر مقدسی، احمد بن یحیی، عباس بن احمد بن عبدالله روایت کرده است، و احمد بن محمد بن عبدوس (در بیت المقدس)، نصر بن عبدالعزیز فارسی مقری، عیسی بن عبدالله موصلی مصاحفی و اسماعیل بن یوسف از او روایت شنیده اند. ابن ابی مریم (فخرالدین ابوعبدالله صدرالاسلام نصر بن علی بن محمد فسوی فارسی شیرازی، دانشمند مشهور قرن ششم) در مقدمه کتاب الموضح فی القراءات الثمان می گوید: «کتابم را در ذکر عللی نوشتیم که شیخ ابوالحسن علی بن جعفر بن محمد رازی در کتاب اختلاف القراء الثمانیه آورده است. زیرا می بینم که اهل دیار ما، در فن قرائت به کتاب او اقبال کرده اند و به آن مراجعه می کنند. در این کتاب، قرائات ائمه قرائت و علمای مشهور آمده است.»

مصنف فی القراءات الثمان و جزء فی التجوید، از دیگر آثار او است. تا سال 410 ق. زنده بود.

منابع: تاریخ مدینه دمشق، ج 5، ص 402 و ج 12، ص 13 و ج 32، ص 183 و ج 55، ص 86-87؛ طبقات القراء، ج 1، ص 539؛ معجم السفر، ص 406؛ احقاق الحق، ج 12، ص 62؛ شفاء السقام، ص 255؛ تطهیر الفؤاد، ص 111؛ کشف الفهارس، ص 437-439؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 52.

علی بن حسن بن سلم اصفهانی

محدث و حافظ. به ری رفت و در آنجا درگذشت. از محمد بن عصام بن یزید بن عجلان، ابراهیم بن یوسف هسنجانی، عمر بن شبه نمیری، صالح بن احمد بن حنبل، احمد بن فرات، محمد بن یحیی ذهلی، اسماعیل بن یزید قطان، محمد بن ولید بسری، احمد بن ازهر، یحیی بن حکیم مقوم روایت کرده است. حامد بن احمد بن محمد بن احمد، ابواحمد مروزی (معروف به زیدی)، ابوالقاسم بن قاسم میانجی، ابن حبان، قاضی ابواحمد عسال، حافظ ابوعلی نیشابوری، ابوبکر بن مقری و... از او خبر و روایت شنیده اند.

ابن حبان، او را صحیح الحدیث، کثیر الحدیث، صالح و صاحب معرفت خوانده است. ابوعلی حسین بن علی (حافظ نیشابوری) می گوید: «در سال 303 ق. از استادم ابوبکر محمد بن اسحاق بن خزیمه اجازه خواستم که برای شنیدن حدیث به عراق بروم. نخست به ری رفتم و در آنجا علی بن حسن بن سلم اصفهانی را یافتیم که حافظترین و دقیق ترین و سودمندترین مشایخ ما است.»

در سال 309 ق. در ری درگذشت.

منابع: صحیح ابن حبان، ج 1، ص 517 و

ج 7، ص 331 و ج 10، ص 428 و ج 11، ص 13 و 129 و ج 13، ص 282 و ج 15، ص 11-12؛ طبقات المحدثین بأصبهان، ج 3، ص 539-540؛ موارد الظمان، ج 6، ص 94-95؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 2، ص 69؛ تاریخ بغداد، ج 8، ص 167؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 6، ص 245 و ج 14، ص 272-273؛ تذکره الحفاظ، ج 3، ص 799-800؛ سیر أعلام النبلاء، ج 14، ص 411-412؛ تاریخ الاسلام، ج 23، ص 257؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 2، ص 9.

علی بن حسن بن علی بن فہر رازی مصری، ابوالحسن

محدث، حافظ، مجاور مسجدالحرام. از حسن بن رشیق و اسماعیل بن ابی محمد ازدی، و الموطأ را از مؤلفش در مکه روایت کرده است. ابوبکر احمد بن حسین بیہقی (مؤلف شعب الایمان) و عبیدالله بن ولید بن سعد انصاری (فقیہ مالکی) از او روایت کرده اند. در ذی قعدہ سال 368 ق. درگذشت.

منابع: شفاء السقام، ص 285؛ شعب الایمان، ج 4، ص 123؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 15، ص 166 و ج 17، ص 430؛ تطہیر الفؤاد، ص 130.

علی بن حسن بن محمد بن عبداللہ بن حسین بن اشنویہ رازی

از دانشمندان قرن ششم. نسخه ای از کتاب غرر المعانی، تألیف احمد بن محمد بن علی بن حسین بن دینویہ کہ ابن اشنویہ علی بن حسن در سال 508 ق. برای خود استنساخ کرده بود، اکنون در کتابخانہ مدرسہ سپہسالار نگہداری می شود. این نسخه در محرم 863 ق. در تملک عبدالرحمن فضل بن حسن بوده است. غرر المعانی، تفسیری است متوسط کہ در آن معانی آیات، اقوال مفسران متقدم (مانند مجاہد، ابن مسعود، مقاتل و ابن عباس)، مطالب ادبی و نحوی و برخی وجوه قراءات و روایات نبوی آمده است. این تفسیر از منابع اهل سنت است.

منابع: فہرست نسخ خطی مدرسہ سپہسالار، ش 2012؛ الذریعہ، ج 16، ص 43.

علی بن حسن ہسنجانی رازی

محدث. از روستای ہسنجان ری بود، و از ہشام بن عمّار و سعید بن ابی مریم و یحیی بن بُکیر و نعیم بن حمّاد و احمد بن حنبل و دیگران استماع حدیث کرد. عبدالرحمن بن ابی حاتم و حافظ ابوقریش محمد بن جمعہ و غیر آن دو، از او روایت کرده اند. در سال 275 ق. درگذشت.

منبع: معجم البلدان، ج 4، ص 975.

علی بن حسین بن جعفر رازی

محدث. از ہارون بن عبدالکریم جرجانی روایت کرده است.

منبع: تاریخ جرجان، ص 486.

علی بن حسین وراق رازی

محدث. در کتاب های رجال، ضعیف شمرده شده است. از محمد بن حسین زعفرانی، حسین بن محمد حلوانی (راوی شریف مرتضی علی بن حسین موسوی)، سلیم بن منصور بن عمار، عبدالرحمن بن عمر، عبیدالله بن سفیان، محمد بن قاسم محاربی و عبدالعزیز بن یحیی مدنی (راوی مالک بن انس) روایت کرده است. عقیلی (صاحب الضعفاء)، قاضی ابوعبدالله حسین بن علی صمیری / ضمیری (از مشایخ خطیب بغدادی)، محمد بن حسن مقرئ نقاش، محمد بن رومی، احمد بن محمد بن صالح نیشابوری، حطیم بن علی بن حطیم نیشابوری و طبری (مؤلف بشارة المصطفی) از او حدیث شنیده اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 1، ص 232 و 241 و ج 2، ص 300؛ السنن الکبری، ج 9، ص 209؛ بحار الانوار، ج 38، ص 199؛ کفایة الاثر، ص 254؛ الضعفاء، ج 4، ص 443؛ الکامل فی ضعفاء الرجال، ج 2، ص 125؛ اکمال الکمال، ج 3، ص 168؛ الموضوعات، ج 3، ص 273.

علی بن حسین قرچی رازی

محدث. از قریه قُرج بود و از ابراهیم بن موسی فراء روایت کرده است و عقیلی (مؤلف الضعفاء) نیز از او.

منابع: معجم البلدان، ج 4، ص 320؛ الضعفاء، ج 2، ص 259 و ج 4، ص 195.

علی بن حمزة بن طلحة بن علی رازی، علم الدین، ابوالحسین

کاتب و از مقامات دربار عباسی، مشهور به ابن بقشلان و ملقب به علم الدین. اصل او از ری بود، اما در بغداد در سال 515 ق. به دنیا آمد و در آنجا زیست. خطی خوش داشت و مصحف را به شیوه ابن بواب می نوشت.

در ایام خلافت المستضیء بالله و المسترشد حاجب آستان، خزانه دار و وکیل مطلق بود. گفتاری مسجع داشت و شعر نیز می سرود. در بغداد از ابوالقاسم هبة الله بن محمد بن حصین حدیث شنید و در بغداد و شام و مصر به نقل روایت پرداخت. ابوالمحاسن دمشقی، رشیدالدین و جمع بسیاری از او روایت کرده اند.

پس از المسترشد، مشاغل حکومتی را ترک کرد و به زهد روی آورد و به حج رفت و در مکه مجاور شد. مدرسه کمالیه را برای اصحاب شافعی تعمیر و ثلث ملکش را بر فقه آموزان وقف کرد. سپس به شام رفت و از آنجا به مصر سفر، و در شعبان سال 599 ق. در مصر درگذشت.

منابع: غرر الفوائد المجموعه، ص 52؛ الوافی بالوفیات، ج 21، ص 53؛ معجم الأدباء،

علی بن خلیل بن ابراهیم رازی نهرانی نجفی

محدث، فقیه، زاهد، رجالی و از مشایخ اجازه در قرن سیزدهم هجری. در سال 1226 ق. در نجف به دنیا آمد و پدرش میرزا خلیل نهرانی، از پزشکان ماهر، مشهور به «مرده زنده کن» بود که در عصر فتحعلی شاه مقیم نجف گردید. برادر کوچکترش، میرزا حسین خلیلی نهرانی، نخستین فقیه بزرگ نجف بود که مشروطه را امضا کرد و تا زمانی که زنده بود، نامش در کنار آخوند خراسانی و شیخ عبدالله مازندرانی، به عنوان مراجع ثلاث نجف که حامی مشروطه بودند، در بیانیه های تاریخی آن روزگار می آمد.

علی بن خلیل بن ابراهیم رازی نهرانی، در فقه و حدیث، مرجعیت داشت. محدث نوری، از شاگردان او، در کتاب نجم الثاقب نوشته است: «خبر داد مرا مشافهتاً عالم عامل فخر الأواخر و ذخر الأوائل، شمس فلك زهد و تقوا و حاوی درجات سداد و هدی، فقیه نبیل شیخنا الأجل حاجی ملا علی نهرانی خلف مرحوم حاجی میرزا خلیل طیب _ اعلی الله مقامه _ که مجاور نجف اشرف بود حیاً و میتاً و آن مرحوم در اغلب سال ها به زیارت ائمه سامراء (ع) مشرف می شد و انس غریبی به سرداب مطهر داشت و از آنجا استمداد فیوضات می کرد و در آنجا رجاء رسیدن به مقامات عالیه داشت و می فرمود هیچ وقتی نشد که زیارتی بکنم و مکرمتی نبینم و در ایام مجاورت حقیر به سامرا دو مرتبه مشرف شدند و در منزل حقیر منزل کردند.» از دیگر شاگردان او، بهاء الدین استرآبادی و محمدعلی عزالدین عاملی است.

از تألیفات او است: سبل الهدایة فی علم الدراية (الفوائد الرجالية)، رسالة صومیة، کتاب قضاء و شهادات، توضیح المقال فی شرح تعلیقة منهج الرجال (شرح تعلیقه وحید بهبهانی)، خزائن الأحكام فی شرح تلخیص المرام فی معرفة الأحكام للعلامة الحلی، حساب العقود، شرح حدیث ایمان ابوطالب، شرح الشرایع، کتاب الغصب. وفات او، در سال 1296 ق. روی داد و در وادی السلام دفن شد.

منابع: الفوائد الرضویة، ص 292-298؛ الذریعة، ج 12، ص 135 و ج 6، ص 39، ج 7، ص 11 و 152-153 و ج 13، ص 150 و 152 و 326 و 387 و ج 16، ص 56 و 338 و ج 23، ص 173؛ أعیان الشیعة، ج 3، ص 615 و ج 10، ص 147؛ ماضی النجف و حاضرها، ج 2، ص 226؛ معارف الرجال فی تراجم العلماء و الادباء، ج 1، ص 9-277؛ تاریخ بیداری ایرانیان، بخش دوم، ص 8-245؛ سیاحت شرق، ص 2-471؛ ثورة النجف، ص 34-30.

علی بن سعد بن عبدالله عسکری، ابوالحسن

محدث و حافظ. در ری می زیست و از ابو حفص فلاس و محمد بن مثنی و یعقوب دورقی و زبیر بن بکار و طبقه آنان حدیث شنیده است. ابوشیخ حافظ و ابوبکر قباب و ابو عمرو بن حمدان و میمون رازی و ابو عمرو بن مطر و اهل اصبهان و نیشابور از وی حدیث شنیده اند. از تألیفات او است: السرائر و الرائد. در سال 305 ق.

در ری درگذشت.

منابع: تذکره الحفاظ، ج 2، ص 749-750؛ هدیه العارفین، ج 1، ص 675؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 98-99؛ ایضاح المکنون، ج 2، ص 302.

علی بن سعید بن بشیر بن مهران رازی، ابوالحسن

محدث، حافظ، از مشایخ طبرانی و معروف به علیک. برای شنیدن و گفتن حدیث، بسیار سفر می کرد و در سال 250 ق. در مصر ساکن شد. او را ثقه و عالم دانسته اند؛ اما برخی به دلیل نزدیکی او به سلطان و برخی اعمالش، او را قدح کرده اند. شیخ صدوق، نام او را در الامالی، در طریق خود، با واسطه عبدالله بن احمد بن محمد بن عیسی آورده است. از جبار بن مغلس، ابن کاسب (راوی عبدالله بن میمون مکی، از اصحاب امام صادق)، نوح بن عمرو بن حوی، ابراهیم بن عتیق، عبدالسلام بن عتیق، ابوهریره محمد بن ولید، اسحاق بن حصین رقی، عبدالله بن داهر رازی، بشر بن معاذ عقدی، عبدالاعلی بن حماد نرسی، نصر بن علی جهضمی، عباد بن یعقوب رواجنی کوفی، اسماعیل بن توبه قزوینی، عبدالمؤمن بن علی زعفرانی رازی، عبدالله بن جعفر بن یحیی، حسن بن عبدالواحد خزاز کوفی، حسن بن داوود منکدری، حسن بن حماد حضر می، محمد بن ابی حماد، یزید بن سنان، یونس بن عبدالاعلی، محمد بن ابان، محمد بن عبداللطیف دیقی، احمد بن ازهر، عبدالرحمن بن حسن بن عبدالرحمن، محمد بن هاشم بعلبکی، بشر بن عبدالوهاب، شیب بن اسحاق، محمد بن عقبه، سهل بن زنجله، محمد بن یوسف غضیضی، زبیر بن بکار، عباد بن یعقوب، اسماعیل بن عبید بن ابی کریمه حرانی، جعفر خلدی و... روایت شنیده است. ابواحمد عبدالله بن عدی، علی بن بلال مهبلی، عبدالله بن جعفر بن ورد، هشام بن مروان، احمد بن حسن بن عتبه رازی، احمد بن بهزاد بن مهران، جعفر بن محمد بن نصیر، محمد بن محمد شیبانی، ابوطالب احمد بن نصر حافظ،

ص: 39

ابوسعبد بن اعرابی، ابومنصور محمد بن سعید ابیوردی، حسین بن جعفر زیات، محمد بن احمد بن خروف، سلیمان بن احمد طبرانی، حسن بن رشیق عسکری و گروهی دیگر از او روایت کرده اند. در سال 293 یا 297 یا 299 ق. درگذشت. ابن حبان، ذهبی و دیگران توثیقش کرده اند.

منابع: المعجم الكبير، ج 1، ص 136 و ج 3، ص 73؛ المعجم الاوسط، ج 4، ص 132؛ منتهی المطلب، ج 2، ص 135؛ وضوء النبی، ج 2، ص 539؛ الامالی صدوق، ص 348؛ کمال الدین، ص 392؛ شرح الاخبار، ج 2، ص 550؛ المستدرک، ج 3، ص 121 و 154 و 217؛ السنن الکبری، ج 6، ص 355؛ مجمع الزوائد، ج 6، ص 319 و ج 8، ص 45 و ج 9، ص 187؛ شرح معانی الآثار، ج 1، ص 14؛ مسند الشهاب، ج 2، ص 315 و 338؛ التمهید، ج 24، ص 180؛ الثقات، ج 9، ص 119؛ الکامل فی ضعفاء الرجال، ج 1، ص 7 و 138؛ اکمال الکمال، ج 2، ص 30؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 6، ص 212 و ج 10، ص 263 و ج 16، ص 21 و ج 19، ص 384 و ج 41، ص 510-512؛ تذکره الحفاظ، ج 2، ص 749-750؛ المغنی من الضعفاء، ج 2، ص 85-86؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 131؛ تاریخ الاسلام، ج 22، ص 210؛ الوافی بالوفیات، ج 21، ص 91-92؛ مستدرکات علم الرجال، ج 5، ص 378.

علی بن سلیمان بن داوود رازی

محدث، مجهول. شیخ طوسی، او را از اصحاب امام حسن عسکری (ع) شمرده است. از علی بن اسباط (فرزند صحابی و راوی امام رضا)، احمد بن محمد بن یحیی و محمد بن ابی عمیر روایت کرده است، و سعد بن عبدالله بن ابی خلف قمی (از مشایخ ابن قولویه) و محمد بن حسن صفار (صاحب بصائر الدرجات) از او حدیث نقل کرده اند.

منابع: الاختصاص، ص 61؛ اختیار معرفة الرجال، ج 1، ص 39-41 و 348؛ رسائل شهید الثانی، ج 2، ص 929 و 959؛ خاتمة مستدرک الوسائل، ج 4، ص 371؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 2، ص 335؛ شعب المقال فی درجات الرجال، ص 186؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 380-381.

علی بن شهاب بن حماد رازی، ابوالحسن

محدث. از ابوجعفر جمال محمد بن مهران، ابراهیم بن محمد شافعی، عیسی بن جعفر، هشام بن عبیدالله رازی، عبدالصمد بن عبدالعزیز عطار مقری، عبدالله بن جهیم و عبدالرحمن بن حکم بن بشیر روایت کرده است، و محمد بن ایوب از او. ابن ابی حاتم رازی می گوید از او حدیث نوشته ام و صدوق بود.

منبع: الجرح والتعديل، ج 1، ص 83 و 103 و 121، ج 6، ص 151 و 190.

علی بن صالح رازی

محدث. از ابراهیم بن خالد روایت کرده

است، و محمد بن ادريس (از مشايخ ابن عساکر) از او.

منبع: تاريخ مدينة دمشق، ج 47، ص 468.

علی بن عباس جرادینی رازی

فقیه، متکلم امامی و متهم به غلو. در ری به دنیا آمد و زیست و درگذشت. از محمد بن عمر بن هیاج ارحیبی و حسن بن راشد روایت کرده است و محمد بن اسماعیل برمکی از او. از آثار او است: الآداب و المروءات و الرد علی السلمانیة (طایفه ای از غلات). کتابی نیز درباره ممدوحین و مذمومین در حدیث داشته است که ابن غضائری، آن را پر از خطا و گمراه کننده دانسته است. مؤلفان کتب رجالی، از جمله ابن غضائری، نجاشی و ابن داوود، او را در حدیث، ضعیف شمرده اند.

منابع: رجال النجاشی، ص 255، ش 668؛ نضد الايضاح، ص 223؛ منهج المقال، ص 234؛ الضعفاء، ج 3، ص 368؛ الوافی، ج 1، ص 395؛ شرح أصول الکافی، ج 4، ص 69؛ الکلینی و الکافی، ص 147؛ رجال ابن غضائری، ص 790-80؛ خلاصة الاقوال، ص 367؛ رجال ابن داوود، ص 261؛ نقد الرجال، ج 3، ص 274-275؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 5، ص 27-28؛ معجم رجال الحدیث، ج 13، ص 72-73.

علی بن عبدالاعلی بن عامر ثعلبی کوفی احوال، ابوالحسن

محدث، قاضی ری و از اصحاب امام صادق (ع). از طریق منصور بن مهاجر، در طریق شیخ مفید قرار دارد. از امام صادق (ع)، پدرش، ابوسهل کثیر بن زیاد، ابونهمان، اسماعیل بن عبدالرحمن سدی و حکم بن عتیبه روایت کرده است، و ابراهیم بن طهمان، منصور بن وردان، حکام بن سلم رازی، هشیم، زهیر بن معاویه، ابوبدر شجاع بن ولید، سیف بن عمیره، عمرو بن ابی قیس رازی، علی بن عبید و بنا بر آنچه در مسند احمد آمده است، ابوخیثمه، از او روایت کرده اند. بخاری (به گواهی ترمذی)، احمد بن حنبل، نسایی، ترمذی و ابن حبان، حدیثش را پذیرفته اند؛ اما ابوحاتم رازی و دارقطنی او را در حدیث قوی ندانسته اند.

منابع: تهذیب التهذیب، ج 7، ص 314؛ خلاصة تذهیب تهذیب الکمال، ص 275؛ نقد الرجال، ج 3، ص 275؛ معجم رجال الحدیث، ج 13، ص 73؛ مسند أحمد، ج 6، ص 304؛ سنن ابن ماجه، ج 1، ص 213؛ سنن الترمذی، ج 1، ص 92؛ السنن الکبری، ج 1، ص 341؛ المصنف، ج 3، ص 435؛ رجال الطوسی، ص 244؛ معجم رجال الحدیث، ج 13، ص 73؛ الفائق فی رواة وأصحاب الإمام الصادق (ع)، ج 2، ص 409-410؛ التاريخ الكبير، ج 6، ص 286؛ الجرح والتعديل، ج 6، ص 195-196؛ الثقات، ج 7، ص 214؛ تهذیب الکمال، ج 21، ص 44-46.

علی بن عبدالجبار بن عبدالله رازی، ابوالحسن

فقیه امامی، قاضی، مقری، از شاگردان

شیخ طوسی و مفید رازی.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 109؛ امل الآمل، ج 2، ص 190-191؛ تعلیقة امل الآمل، ص 203؛ خاتمة مستدرک الوسائل، ج 2، ص 337.

علی بن عبدالصمد بن عبدالجلیل بن عبدالملک زاهد رازی، بدرالدین، ابوالحسن

فقیه و ادیب. در سال 564 ق. به دنیا آمد. در ری و دمشق زیست. در مکتب خانۀ جاروخ که در جوار عادلیه دمشق بود، معلم بود. ابوعبدالله برزالی، ابوالعباس بن حلوانیه، ابوعلی بن خلیل، ابومحاسن بن خرقی، ابوبکر عبدالله بن صائن عامری، عماد محمد بن بالسی و محمد بن احمد بن کرکریه از او روایت کرده اند. نیز او به گروهی اجازه روایت داد. در ربیع الاول 629 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ الاسلام، ج 46، ص 407؛ الوافی بالوفیات، ج 21، ص 156.

علی بن عبدالله بن ابی منصور رازی، ابوالحسن

محدث و فقیه امامی.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 83؛ معجم رجال الحدیث، ج 13، ص 84؛ جامع الرواة، ج 1، ص 590؛ امل الآمل، ج 2، ص 193؛ بحار الانوار، ج 102، ص 248.

علی بن عبدالله بن حسن رازی

محدث.

منبع: تاریخ مدینة دمشق، ج 56، ص 272.

علی بن عبدالله بن راشد رازی عامری، ابوالحسن

محدث. اصل او از مرو بود، اما در ری زیست. از عکرمه و عبدالکریم جزری روایت کرده است و حکم بن مبارک خاشتی، ابراهیم بن موسی، عمرو بن رافع، هشام بن عبیدالله رازی و یوسف بن موسی، از وی حدیث شنیده اند. ابوحاتم رازی و عبدالله بن مبارک، او را تصدیق کرده اند.

منابع: التاریخ الکبیر، ج 5، ص 88 و ج 6، ص 284؛ الجرح و التعذیل، ج 6، ص 193؛ الثقات، ج 8، ص 458.

علی بن عبدالله بن عائذ رازی

محدث. از حسن بن وجناء نصیبی روایت کرده است، و احمد بن علی رازی از او.

منابع: مستدرک الوسائل، ج 5، ص 70؛ الغیبه، ص 248 و 258-259؛ بحار الانوار، ج 92، ص 157؛ جامع أحادیث الشیعه، ج 5، ص 395؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 390.

علی بن عبدالله بن منصور مذکر رازی

محدث. در قزوین از ابوالفتح راشدی، حدیث شنیده است.

ص: 42

علی بن عبدالمؤمن بن علی زعفرانی کوفی، ابوالحسن

محدث. در ری می زیست و در بغداد حدیث شنیده است. از ابوبکر بن عیاش، محمد بن فضیل عبدالرحمن بن محمد محاریبی، وکیع، عبدالله بن نمیر، مسلم بن خالد زنجی (راوی امام صادق) و پدرش روایت کرده است، وقاضی محاملی، عبدالله بن محمد بن ناطویه (از مشایخ صدوق) از وی حدیث گفته اند. دارقطنی، او را متهم به وضع حدیث کرده است. ابن ابی حاتم می گوید: از او حدیث نوشتم و او را صدوق یافتم.

منابع: تاریخ الاسلام، ج 19، ص 216؛ الخصال، ص 506؛ الفصول المهمة فی أصول الأئمة، ج 3، ص 261؛ بحارالانوار، ج 5، ص 278 و ج 69، ص 210؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 409؛ تاریخ بغداد، ج 12، ص 20-21؛ الجرح و التعديل، ج 6، ص 196.

علی بن عبید الله بن حسن بابویی قمی رازی ← منتجب الدین رازی، ابوالحسن

علی بن عثمان رازی

از اصحاب امام کاظم (ع). محمد بن مهران از او روایت کرده است. در منابع علم رجال، توثیق یا تضعیفی درباره او ذکر نشده است.

منابع: تنقیح المقال، ج 1، ص 108؛ مسند الامام الکاظم، ج 3، ص 470؛ معجم رجال الحدیث، ج 13، ص 99 روضة المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، ج 3، ص 222؛ الوافی، ج 14، ص 1589؛ مدارک العروه، ج 9، ص 40؛ المزار، ص 216؛ جامع احادیث الشیعه، ج 12، ص 619؛ المفید من معجم رجال الحدیث، ص 404.

علی بن عمر بن عباس رازی، ابوالحسن قصار

فقیه شافعی قرن چهارم. ذهبی او را «شیخ الشافعیه» خوانده است. از ابن ابی حاتم، محمد بن قارن بن عباس، احمد بن محمد بن معاویه کاغدی، ابوعمر غلام ثعلب و احمد بن خالد بن مصعب حروری روایت کرده است، و ابویعلی خلیلی و هبة الله بن حسن طبری از او حدیث گفته اند. در هر علمی دست داشت و در فقه، به مقام پیشوایی رسیده بود. نزدیک صد سال عمر کرد و در سال 397 ق. درگذشت.

منابع: سیر أعلام النبلاء، ج 17، ص 61-62؛ العبر، ج 3، ص 64؛ تاریخ الاسلام، ج 18، ص 93؛ تغلیق التعلیق، ج 2، ص 38؛ مرآة الجنان و عبرة الیقظان، ج 2، ص 337-338.

علی بن قاسم بن عباس بن فضل بن شاذان، ابوالحسن

مورخ و قاضی القضاة ری. خطیب بغدادی

و رافعی از وی به نیکی یاد کرده اند. از عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی و احمد بن خالد حروری و محمد بن عبدالله بن جورویه و عمر بن احمد مروزی و طبقه آنان حدیث شنیده است. قاضی ابوالعلاء واسطی و احمد بن محمد عتیقی، از او روایت کرده اند. عتیقی می گوید: ابوالحسن علی بن قاسم بن عباس، در سال 382 ق. در سفر حج، به بغداد آمد و حدیث گفت. در سال 383 ق. در ری درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 12، ص 53؛ التذوین، ج 3، ص 394.

علی بن مجاهد بن مسلم بن رفیع کابلی رازی کندی، ابومجاهد

محدث، قاضی ری، از رجال ترمذی، معروف به ابن کابلی و عبدی. صاحب نقض درباره او گفته است: «علی از ری برفته بود به تعلّم، و با احمد حنبل به ری آمده بود، و مدتی به ری بمانده از مذهب احمد حنبل گفتی.» از محمد بن اسحاق بن یسار (در بغداد)، جعد بن ابی جعد ضبی بصری، یونس بن اسحاق، ابی معشر مدنی، موسی بن عبید ربذی، سفیان ثوری، مسعر بن کدام، عنبسه بن سعید رازی (قاضی ری)، حجاج بن ارطاه، زیاد بن ایوب، ابراهیم بن اسماعیل بن مجمع انصاری، جراح بن ضحاک کندی، خلیل بن زراره، رباح ابی محمد نوبی، سعید بن عبدالرحمن زبیدی، عمار بن سعد بن عمار مؤذن، عمرو بن ابی قیس رازی، ابوبهلول هذیل بن بلال و... روایت کرده است. شماری از روایان او بدین قرار است: جریر بن عبدالحمید، احمد بن حنبل، محمد بن عیسی بن طباع، زیاد بن ایوب طوسی، ابوصالح سلمویه، صلت بن مسعود جحدری، ابوموسی اسحاق بن ابراهیم هروی، حسین بن عیسی بن میسرّه رازی، سلیمان بن صالح سلمویه، علی بن محمد قرشی، ابوجعفر محمد بن بشیر کندی، محمد بن حمید رازی و یحیی بن مغیره رازی. از تصانیف او است: المغازی و اخبار بنی امیه.

جریر و ترمذی و ابن حبان حدیث او را معتبر دانسته اند. ابن معین، ابن حجر، ابن ابی حاتم و یحیی بن ضریس او را به وضع متهم کرده اند. گروهی از محدثان، مانند محمد بن مهران او را کذاب خوانده و گفته اند برای احادیث خود، سند درست می کرد. احمد بن حنبل می گوید من از او حدیث نوشته ام و عیبی در حدیث او ندیده ام.

کوی مجاهد در «درِ مصلحگاه ری» به نام

پدر وی نامگذاری شده بود. تا سال 182 ق. زنده بود.

منابع: تاریخ بغداد، ج 12، ص 105؛ نقض، ص 268؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 175؛ معجم الرجال والحديث، ج 2، ص 128؛ تهذیب التهذیب، ج 7، ص 330-331؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 702؛ لسان المیزان، ج 7، ص 313؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 174-175؛ الغدير، ج 5، ص 245؛ الوضاعون و أحادیثهم، ص 228-229؛ خلاصه تهذیب التهذیب الکمال، ص 277؛ تهذیب الکمال، ج 21، ص 117-120؛ الأنساب، ج 5، ص 5.

علی بن محمد بن ابراهیم رازی کلینی

محدث، مشهور به علان کلینی، دایی ثقة الاسلام کلینی و از آل علان. از محمد بن شاذان، محمد بن جبرئیل اهوازی و نصر بن صباح بلخی روایت کرده است، و سعد بن عبدالله (استاد علی بن محمد بن عبدالله وراق رازی، از مشایخ صدوق)، ابوعلی محمد بن همام و گروهی از راویان اسماعیلیه از او حدیث شنیده اند. کتاب اخبار القائم از تألیفات او است.

منابع: رجال النجاشی، ص 260-261، ش 682؛ الإمامة و التبصره، ص 141؛ کمال الدین و تمام النعمه، ص 485 و 486 و 488؛ الخرائج و الجرائح، ج 2، ص 703 و ج 3، ص 1116؛ دلائل الامامه، ص 487؛ بحار الانوار، ج 102، ص 245؛ مستدرکات علم رجال الحديث، ج 5، ص 447.

علی بن محمد بن حسین، ابوالفتح ← ابن عمید

علی بن محمد بن عبدالله وراق رازی

محدث و از مشایخ صدوق. نام او در آثار صدوق، گاهی به صورت «علی بن عبدالله الوراق» آمده و گاهی نیز به صورت «علی بن ابراهیم وراق رازی» ثبت شده است.

از شاگردان و راویان سعد بن عبدالله اشعری بوده است.

منابع: الامالی صدوق، ص 22؛ الخصال، ترجمه گیلانی، ج 1، ص 13؛ عیون اخبار الرضا (ع)، ج 1، ص 65؛ کمال الدین و تمام النعمه، ص 163 و 177 و 280؛ معانی الأخبار، ص 57؛ کفایة الأثر، ص 19؛ نقد الرجال، ج 3، ص 218-219؛ جامع الرواة، ج 1، ص 546؛ معجم رجال الحديث، ج 12، ص 231-232؛ سیر أعلام النبلاء، ج 13، ص 77؛ مستدرکات علم الرجال، ج 5، ص 407.

علی بن محمد بن علی خزاز / خزاز رازی قمی، ابوالقاسم

محدث، فقیه، متکلم امامی قرن چهارم، و از شاگردان صدوق. در ری زیست و در همان شهر درگذشت؛ اما اصل او از قم بود. مشایخ او در فقه و حدیث، بسیار است؛ از جمله: صدوق، محمد بن وهبان بصری، محمد بن عبدالله شیبانی، قاضی ابی الفرج معافی بن زکریا بغدادی، علی بن حسین بن محمد بن

منده، ابو عبدالله احمد بن اسماعيل سليمانى، محمد بن جعفر تمیمی نحوی (ابن نجار کوفی)، محمد بن حسین قمی، محمد بن عبدالله بن مطلب، احمد بن محمد بن عبدالله بن حسن بن عباس جوهری، حسین بن محمد بن سعید بن علی خزاعی، هارون بن موسی تلکبری، احمد بن زیاد بن جعفر همدانی، ابوعلی احمد بن سلیمان، احمد بن محمد بن اسحاق قاضی، احمد بن محمد بن عبدالله بن حسن عیاشی، احمد بن محمد بن عبیدالله بن حسن عطاردی، حسن بن علی، حسن بن محمد بن سعید، حسین بن علی بن حسن رازی، حسین بن محمد بن سعید صیرفی، حسین بن محمد بن اخی طاهر، علی بن حسین بن علی داری، علی بن محمد دقاق، علی بن محمد سندی، علی بن محمد بن متوله، ابومزاحم موسی بن عبدالله بن یحیی بن خاقان. شماری از روایان او بدین قرار است: ابوالبرکات علی بن حسین حسینی جورى، محمد بن ابی الحسن بن عبدالصمد قمی، محمد بن حسین بن سعید قمی.

نجاشی، شیخ طوسی، علامه حلی و دیگران، او را توثیق کرده اند. از تألیفات او است: الأحكام الشرعية علی مذهب الإمامیه؛ الايضاح فی أصول الدین علی مذهب أهل البيت علیهم السلام؛ کفایة الأثر فی النصوص علی الأئمة الاثنی عشر علیهم السلام.

کفایة الاثر، در شمار آثار مهم کلام شیعی است و بارها چاپ شده است. نخستین چاپ آن، سنگی و به ضمیمه کتاب الخرائج والجرائح راوندی و کتاب الأربعین مجلسی بود. صاحب ریاض العلماء، این کتاب را «متداول» خوانده است که حکایت از مراجعه فراوان به آن می کند. مجلسی نیز گفته است: کتابی است شریف که مانند آن در امامیه تألیف نشده است. ابن شهر آشوب نیز می گوید: من آن کتاب را دیده ام. کتابی است مبسوط و در غایت حُسن.

منابع: موسوعة طبقات الفقهاء، ج 5، ص 250-251؛ مستدرک الوسائل، ج 8، ص 211 و ج 11، ص 257-258؛ رجال النجاشی، ص 268؛ معالم العلماء، ص 106؛ ایضاح الاشتباه، ص 222؛ خلاصة الاقوال، ص 188؛ رجال ابن داوود، ص 141؛ جامع الرواة، ج 1، ص 600؛ أمل الآمل، ج 2، ص 201، - 202؛ تعلیقة علی منهج المقال، ص 251 و 259؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 5، ص 66-67؛ طرائف المقال، ج 1، ص 125 و 131-132؛ الرسائل الرجالیة، ج 3، ص 187-189؛ الکنی و الألقاب، ج 2، ص 206؛ معجم رجال الحدیث، ج 13،

ص 166؛ الذریعه، ج 1، ص 298 و ج 2، ص 312 و 489 و ج 18، ص 86-88؛ فهرس التراث، ج 1، ص 437-438؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 217؛ اعیان الشیعه، ج 8، ص 330.

علی بن محمد بن عمر قَصَّارِ رازی، ابوالحسن

متکلم، ادیب و فقیه شافعی قرن چهارم، معروف به ابن قصار. نزدیک به شصت سال مفتی ری بود. از عبدالرحمن بن ابی حاتم روایت کرده است و ابوعبدالله محمد بن احمد بن موسی (واعظ شیرازی) در بغداد، ابوزرعۀ رازی (روح بن محمد)، ابراهیم بن برزۀ اردستانی رازی جوهری واعظ از او روایت کرده اند. خلیل حافظ می گوید: او فاضل ترین کسی است که من در ری دیده ام. وفات او در سال 397 ق. واقع شد. وی، غیر از ابوالحسن قصار بغدادی مالکی، صاحب کتاب مسائل الخلاف است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 1، ص 376 و ج 2، ص 72 و 73 و ج 10، ص 327؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 34، ص 20-21؛ العبر، ج 3، ص 64؛ مرآة الجنان و عبرة الیقظان، ج 2، ص 337-338.

علی بن محمد بن متویه رازی

محدث. از ابوسلیمان محمد بن سلیمان بن یزید در قزوین، به سال 385 ق. حدیث شنیده است.

منبع: التذوین، ج 3، ص 416.

علی بن محمد بن حسین خزاعی رازی، ابوالحسن

عالم امامی، پدر و استاد ابوالفتوح رازی. پدرش ابوسعید محمد بن احمد بن حسین نیشابوری خزاعی، حافظ و محدث شیعی بود. خزاعه، از خاندان های برجسته و دوستدار اهل بیت (ع) بود. ابن اعثم کوفی در الفتوح از قول معاویه نقل می کند: «محبّت قبیلۀ بنی خزاعه به علی تا آنجا است که اگر زنانشان هم فرصت می یافتند، با ما می جنگیدند.» نسب این خاندان به بدیل بن ورقاء خزاعی، از اصحاب رسول الله (ص) و دوستان امام علی (ع) می رسد. پسران وی، عبدالله و محمد و عبدالرحمن در جنگ صفین به شهادت رسیدند. به درستی دانسته نیست که این خاندان در چه تاریخی به ایران آمده اند، ولی احتمالاً مهاجرت آنان در سده های اول یا دوم هجری به نیشابور بوده است. سپس ابوبکر احمد بن حسین بن احمد (جد دوم ابوالفتوح و از شاگردان سید مرتضی و سید رضی و شیخ طوسی)، در قرن پنجم از نیشابور به ری آمده است.

منابع: الذریعه، ج 25، ص 11؛ فهرست منتجب الدین، ص 7؛ اعیان الشیعه، ج 2،

ص 512؛ معجم رجال الحديث، ج 2، ص 89؛ دائرة المعارف تشیع، ج 1، ص 517؛ الذریعه، ج 20، ص 112؛ امل الآمل، ج 2، ص 240.

علی بن محمد رازی طیب

طیب و محدث. از محمد بن موسی روایت کرده است.

منبع: تاریخ الاسلام، ج 21، ص 148.

علی بن محمد رازی، زین الدین، ابوالحسن

از متکلمان قرن ششم. منتجب الدین، وی را استاد علمای امامیه در زمان خود می خواند و می افزاید: «در مدح اهل بیت (ع) سروده هایی لطیف دارد و مناظرات او با مخالفان مشهور است. از آثار او است: مسائل فی المعدوم و الأحوال؛ کتاب الواضح؛ دقائق الحقائق.» صاحب روضات الجنات و الذریعه احتمال داده اند که وی پدر ابوالفتح رازی است؛ اما علامه قزوینی و برخی دیگر، این سخن را به دلایلی نپذیرفته اند.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 79؛ نقض، ص 91؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 197؛ مقالات قزوینی، ج 1، ص 23. مقابس الأنوار و نفايس الأسرار فی أحكام النبی المختار و آله الأطهار، ص 10؛ جامع الرواة، ج 1، ص 597؛ معجم رجال الحديث، ج 13، ص 182؛ الذریعه، ج 8، ص 234 و ج 20، ص 368 و ج 22، ص 284 و ج 24، ص 230؛ أعيان الشیعه، ج 8، ص 328.

علی بن محمود بن حسن حمصی رازی، جمال الدین

اصولی و متکلم شیعی قرن هشتم. پدرش، سدیدالدین محمود بن علی بن حسن حمصی رازی، مؤلف التعلیق العراقی (در علم کلام)، از عالمان شیعه شام بود که مقیم ری گردید و به گفته منتجب الدین رازی، «علامه زمان خویش در میان اصولیان» و استاد ورام بن ابی فراس (مؤلف تنبیه الخاطر و نزهه الناظر، معروف به مجموعه ورام) بود. از تألیفات او مشکاة الیقین فی اصول الدین است. این کتاب را به پدر او نیز نسبت می دهند.

منابع: معجم المؤلفین، ج 7، ص 238؛ رسائل فقهیه، ص 368؛ امل الآمل، ج 2، ص 316؛ ریاض العلماء، ج 5، ص 202؛ مستدرک الوسائل، ج 3، ص 477؛ الکنی والألقاب، ج 2، ص 192؛ ایضاح المکنون، ج 2، ص 489؛ الذریعه، ج 21، ص 65.

علی بن محمود بن محمد شاهرودی بسطامی هروی رازی

علاء الدین، علی بن مجدالدین محمود بن محمد بن مسعود بن محمود بن محمد شاهرودی بسطامی هروی رازی فخری بکری، مشهور به مصنفک، فقیه حنفی، متکلم، نحوی، مفسر و منطقی. در سال 803 ق. به دنیا آمد و در سال 812 ق. برای تحصیل علوم دینی، همراه برادر خود به هرات سفر کرد. در

آنجا نزد جلال الدین یوسف اوبهی، قطب الدین احمد بن محمد بن محمود امامی هروی درس خواند و فقه حنفی را از فصیح الدین محمد بن علاء، و فقه شافعی را از عبدالعزیز بن ابهری آموخت و از آن دو برای تدریس و افتا، اجازه گرفت. تألیف را از سال 833 ق. آغاز کرد و چندان در تألیف و تصنیف، اهتمام و مهارت داشت که به «مصنفک» شهرت یافت. سفر دوم او به هرات در سال 839 ق. بود و در سال 848 ق. به بلاد روم رفت و در قونیه تدریس کرد. از آنجا به قسطنطنیه رفت. سلطان محمد عثمانی روزی هشتاد درهم برای او مقرر کرد. در قسطنطنیه از برخی خلفای زین الدین خوفاً، اجازه ارشاد نیز گرفت. در سال 875 ق. در همان شهر درگذشت و در جوار مقبره ابویوب انصاری خاکسپاری شد.

تألیفات او بسیار است، از جمله: الاحکام و الحدود فی الفقه الحنفیه، حاشیه علی شرح عقائد النسفی للتفتازانی، شرح المصباح للمطرزی فی النحو، حاشیه علی الکشاف للزمخشری فی التفسیر، حاشیه علی مطالع الأنوار للارموی فی المنطق، النقابه فی شرح وقایة الروایة، الوصول الی علم الاصول، ملتی البحرین فی تفسیر القرآن (شرح مصباح السنه)، شرح ارشاد الهادی فی النحو للتفتازانی، حاشیه علی المطول للتفتازانی، انوار الاحداق (به زبان فارسی) التحفة المحمودیه، شرح قصیده ابن سینا فی النفس و الروح، المحمدیه فی التفسیر (مشهور به تفسیر مصنفک)، شرح المثنوی للرومی، الکواکب الدریه فی شرح قصیده البردیه، مختصر المنتظم و ملقط الملتزم لابن الجوزی فی التاریخ.

منابع: موسوعة طبقات الفقهاء، ج 14، ص 1094-1095؛ الکنی و الالقاب، ج 3، ص 186؛ کشف الظنون، ج 1، ص 458؛ هدیة العارفین، ج 1، ص 735؛ الذریعه، ج 8، ص 13؛ الأعلام، زرکلی، ج 5، ص 9؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 240؛ شذرات الذهب، ج 7، ص 320-321.

علی بن میسرۃ بن خالد همدانی رازی

محدث. از حمزة بن سعید مروزی، علی بن حبیش مدینی، حسان بن حسان، عبدالله بن محمد ابونعیم انصاری بیاضی و عموی خود، ایوب بن خالد همدانی، روایت کرده است، و حسن بن عباس رازی و علی بن حبیش المدینی از او حدیث شنیده اند.

منابع: الجرح و التعذیل، ج 2، ص 245 و ج 5، ص 163-164؛ معجم الکبیر، ج 20، ص 279-280؛ تاریخ بغداد، ج 10، ص 55؛ تهذیب الکمال، ج 7، ص 327.

علی بن نعمان اعلم نخعی رازی

از اصحاب و راویان امام صادق (ع) و از

مشایخ صدوق از طریق سعد بن عبدالله. ایوب بن نوح بن دراج از او روایت کرده است.

منابع: الخلاف، ج 1، ص 406؛ نزهة الناظر فی الجمع بین الأشباه والنظائر، ص 38؛ مناهج الأخیار فی شرح الإستبصار، ج 1، ص 512؛ ذخیرة المعاد، ج 1، ق 2، ص 353؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 492؛ معجم رجال الحدیث، ج 13، ص 230-231؛ الفائق فی رواة وأصحاب الإمام الصادق (ع)، ج 2، ص 426؛ رجال الحدیث، ج 12، ص 216؛ تنقیح المقال، ج 1، ص 110.

علی بن ولاد رازی

محدث. از یحیی بن مغیره روایت کرده است و حسن بن داوود از او.

منبع: الضعفاء، ج 1، ص 196.

علی بن هاشم بن مرزوق هاشمی رازی، ابوالحسن

محدث. از عباد بن عوام، عبیدالله بن تمام، عبدالعزیز بن یعقوب بن ابی سلمه، ابومطیع حکم بن عبدالله (قاضی بلخ)، سلمة بن فضل رازی، عبدالوهاب بن عطاء، عبیده بن حمید، مروان، ابن عیینه، اسحاق بن یوسف ازرق، ابراهیم بن هراسه کوفی، ابواسحاق شیبانی اعور (راوی سفیان ثوری)، حسن بن زیاد لؤلؤی، حفص بن عمر بصری، ابوعثمان سعید بن شیب (راوی مالک بن انس)، سیف بن اسلم کوفی حیری، شعیب بن بکر، عبده بن نوح، مخلد بن فضل ازدی حرانی موصلی، هارون بن ایوب، سلیمان بن حسان یتامی، اسحاق بن نجیح ملطی، اسد بن عمرو بجلی، بشیر بن میمون واسطی، سلیمان بن عمرو نخعی، عبیدالله بن تمام، علی بن غراب، محمد بن اسماعیل بن ابی فدیك، محمد بن کثیر قرشی کوفی، محمد بن مصعب قرقسانی، هشیم بن بشیر، یوسف بن ابی زرعه، ابوبکر بن عیاش، ابوخلد احمر، ابوعاصم عبادانی و پدرش روایت کرده است. شماری از راویان او عبارتند از: حسن بن عباس رازی، علی بن سعید رازی، عبدالرحمن بن سلم رازی، ابوزرعه رازی، ابن ماجه، احمد بن جعفر بن نصر جمال رازی، احمد بن علی ابار بغدادی، حسن بن عباس، عبدالرحمن بن محمد بن سلم رازی، ابوحاتم محمد بن ادريس رازی، محمد بن عبدالله بن رسته، منصور بن محمد بن عبدالله اسدی رازی، حسن بن احمد بن لیث رازی. ابن حبان و ابوحاتم رازی و گروهی دیگر، او را توثیق کرده اند.

منابع: المستدرک، ج 2، ص 527؛ الجرح و التعديل، ج 2، ص 143 و ج 3، ص 15 و 183 و ج 4، ص 33 و 277-278 و 342 و ج 5، ص 399 و ج 6، ص 90 و 208 و ج 8، ص 349 و ج 9، ص 87؛ ابن ابی حاتم رازی،

ص: 50

تفسیر القرآن العظیم، ج 2، ص 354 و 598 و ج 4، ص 1283؛ المعجم الأوسط، ج 4، ص 136 و 203 و ج 5، ص 82؛ الثقات، ج 8، ص 280 و 475؛ تهذیب الکمال، ج 21، ص 170-171؛ میزان الاعتدال، ج 1، ص 565؛ تاریخ الاسلام، ج 17، ص 282-283؛ تقریب التهذیب، ج 1، ص 704؛ تهذیب التهذیب، ج 7، ص 343-344.

علی بن یوسف بن جعفر کلینی رازی، ابوالقاسم

فقیه امامی و از مشایخ حدیث ری. همه منابعی که از او نام برده اند، توثیقش کرده اند.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 84-85؛ بحار الانوار، ج 102، ص 249؛ جامع الرواة، ج 1، ص 610؛ أمل الآمل، ج 2، ص 210-211؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 502؛ معجم رجال الحدیث، ج 13، ص 255-256.

علی جاسبی، مدرسه

در کتاب نقض شرح این مدرسه این گونه آمده است: «مدرسه فقیه علی جاسبی به کوی اصفهانیان که خواجه میرک فرموده است، که بدان تکلف مدرسه در هیچ طایفه ای نیست، و سادات دارند و در آنجا مجلس وعظ و ختم قرآن و نماز به جماعت باشد، نه در عهد سلطان سعید ملکشاه فرمودند؟ در آن تاریخ که سرهنگ ساوتکین جامع جدید می کرد برای اصحاب حدیث، که ایشان را در ری مسجد آدینه نبود.» کوی اصفهانیان، به قرینه دروازه قم و اصفهان، در جنوب شهر ری بوده است.

منابع: نقض، چاپ دارالحدیث، ص 40؛ ری باستان، ج 1، ص 539.

علی خلیلی رازی نجفی

علی بن خلیل بن علی بن ابراهیم بن محمد علی خلیلی رازی نجفی (1216-1297 ق.) فقیه امامی. در نجف اشرف متولد شد. فقه را نزد علی بن جعفر کاشف الغطاء، محمد حسین بن محمد رحیم صاحب الفصول و محمد حسن بن باقر نجفی صاحب الجواهر فراگرفت و در اصول فقه شاگرد شریف العلماء مازندرانی و صاحب الفصول و محمد سعید مازندرانی بود. علم رجال را از محمد جعفر استرآبادی آموخت. از صاحب جواهر، شیخ مرتضی انصاری، محمد جواد احمدی ملا کتاب، محمد رضا بن زین العابدین عاملی نجفی، سید محمد عاملی و عبدعلی رشتی اجازه روایت گرفت. حافظ قرآن کریم و صحیفه سجادیه و بسیاری از ادعیه بود. به تدریس و تألیف و وعظ پرداخت. باقر شوشتری نجفی، جواد نجف، عبدالحسین طریحی، عبدالحسین حرزالدین، برادرش حسین بن خلیل خلیلی، سید حسن صدر و محدث نوری، شماری از شاگردان او بودند. خزائن الأحکام فی شرح

تلخیص المرام، غصون الأیكة الغروية فی الاصول الفقهية، سبیل الهدایة فی علم الدراية، الفوائد الرجالية و حاشية علی منتهی المقال فی أحوال الرجال، از کتاب های اوست. در نجف درگذشت.

منابع: خاتمة مستدرک الوسائل، ج 2، ص 137، ش 4؛ الفوائد الرضوية، ص 292؛ أعيان الشيعه، ج 8، ص 240؛ ماضی النجف و حاضرها، ج 2، ص 238، ش 17؛ الذريعة، ج 7، ص 152، ش 826؛ الأعلام، ج 4، ص 286؛ معجم المؤلفين، ج 7، ص 88؛ معجم مؤلفی الشيعه، ص 159؛ معجم رجال الفكر و الأدب فی النجف، ج 2، ص 517.

علی رازی

فاضل و صاحب آثار. از تألیفات او است: تهذیب الاسماء و اللغات. در سال 686 ق. درگذشت.

منبع: معجم المؤلفين، ج 7، ص 92.

علی عصار، خانقاه و کتابخانه

کتابخانه علی عصار، بیشتر حاوی کتب عرفانی بوده و ظاهراً بر اثر حمله مغول در آتش سوخته است. عبدالجلیل قزوینی رازی در نقض می نویسد: «خانقاه علی عصار که پیوسته منزل سادات عالم زاهد متدین بوده است، و در آن خانقاه نماز به جماعت و ختم قرآن متواتر و مترادف باشد، نه در عهد سلطان ملکشاه کردند و هنوز معمور و مشهور است؟»

منابع: نقض، ص 48؛ «تاریخچه کتاب و کتابخانه در ایران»، هنر و مردم، دوره 4-7، ش 53 و 54، اسفند 45 و فروردین 46، ص 15-20.

علی کامه، خانه

از خانه های اشرافی کهن در ری. علی کامه دیلم، از سرداران و دولت مردان در زمان آل بویه در ری و مازندران بوده است، و فخرالدوله در آغاز کار خویش به سال 373 ق. وی را متواری کرد. علی کامه، هم در شهر ری و هم در قصران داخل (لواسان) از نواحی ری، سرایی بزرگ و استوار داشت. از ذکر خانه وی در ری در ذیل کتاب تجارب الامم، چنین برمی آید که خانه علی کامه در کنار شهر واقع بوده و از پشت به صحرا اتصال داشته است. رسم چنین بوده است که سرداران و بزرگان در شهر ری در شمال غربی که خوش آب و هواتر بوده، می زیسته اند. اگر قصر علی کامه را نیز در همین محل بپنداریم، جای آن را در حدود مدخل راه آهن کهنه باید تصور کرد، که از پشت به صحرا می رسد، و در قسمت شرقی تر، صخره چشمه علی میان خانه های شهر و صحرا حائل بوده است.

خانه علی کامه در ری در آغاز دولت سلجوقیان همچنان آباد بوده و طغرل بدانجا

درآمده و گنجینه ای یافته است. در تاریخ گزیده آمده است: «[طغرل] ری را دارالملک ساخت. در ری به سرای علی کامه دیلم نزول کرد. آنجا نهانخانه ای یافت، [و] بسیاری خواسته از او بیرون آورد.»

در قصران داخل (لواسان) نیز وی را قصری بوده و در تاریخ طبرستان مرعشی از آن این گونه یاد شده است: «علی کامه در قصران به کنار جاجه رود قصر بنیاد کرد، و آنجا می بود، و الحال آن وادی را کوشک دشت می خوانند، و تلی که آنجا است قصر علی کامه بوده است.» در تاریخ رویان نیز بدان خانه اشارتی رفته است: «کوشک علی کامه که در جاجرود نهاده است، بدو منسوب است.» این قصر ظاهراً نزدیک گلندوک لواسان فعلی واقع است. صنیع الدوله در مرآة البلدان (ج 4، ص 9) در باب این قصر و محل آن بحث کرده است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 360.

علی میرعسگری ← عاقل خان رازی هندی بلخی

علی و قاسم، امامزاده

بقعه این امامزادگان، نزدیک حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، در میان بوستان دانش قرار گرفته است.

اطلاعاتی موثق درباره مدفونان در این بقعه، در دست نیست. در گذشته، لوحه ای به خط نستعلیق برجسته بر دیوار بقعه نصب بوده و صاحبان مرقد را این گونه معرفی می کرده است: «هو الحی الذی لا یموت. نور اللہ علی قبرهما و ارحم علی غربتہما و أسکنہ فی بحبوحات جنة النعیم، امامزاده قاسم و امامزاده علی بن جعفر بن ابی طالب بن حسین بن موسی بن محمد بن هارون بن زید بن امام حسن مجتبی (ع) بن امیرالمؤمنین (ع). این دو بزرگوار [را] در موضع کم چالک شهید کردند، در عهد متوکل علیه اللعنه. اللهم العن قاتلهما و ارحم علی زائر.» در بالای لوحه نیز چهره تخیلی دو برادر را کشیده بودند. زیر نقاشی تاریخ 1297 ق. وجود داشته است. همچنین زیارتنامه ای روی ضریح آویخته بودند که نسب صاحب مرقد را به شرح مذکور بیان می کرده است و در آخر آن آمده بود: «بر حسب دستور شریعتمدار آقا شیخ عبدالکریم مجتهد شاهزاده عبدالعظیم، [فرزند] مرحوم حجة الاسلام حاج شیخ آقابزرگ زاده مرحوم آية الله آقا حاج شیخ مهدی قدس سره، امام جماعت حضرت عبدالعظیم. کتبه نورالدین صالحی 18 صفر 1364 ه. ق.»

پژوهشگران احتمال داده اند که دو شخص

مدفون در این بقعه، دو برادر از سادات حسنی به اسامی سید ابوالحسن علی و سید قاسم از فرزندان حمزة بن محمد الاکبر بن هارون بن محمد بطحانی بن قاسم بن حسن بن زید بن امام حسن (ع) باشند که در اواخر قرن سوم هجری می زیسته اند.

طرح کلی بنا، قدیمی است اما اندودکاری های داخل و بیرونی آن جدید است. بیشتر در اطراف بقعه قبرستانی وجود داشته است که اکنون فضای سبز است. ساختمان بقعه، مربع کوچک (56 متر مربع)، بدون صحن، با ارتفاعی اندک و به صورت بنای منفرد است؛ با یک گنبدخانه و یک ایوان ورودی. نمای اصلی بنا، نمای ایوان ورودی است که در جنوب آن قرار دارد و بسیار ساده و متقارن است. عرض ایوان 3/84 و طول آن 2/29 متر و ارتفاع آن 4/30 متر است. در ایوان چند سنگ قبر قدیمی وجود دارد که تاریخ آنها 1303 ش. و 1310 ش. و 1340 ش. است.

محل کنونی امامزاده، در گذشته قبرستان عمومی بوده و در سال 1360 ش. از طرف شهرداری به پارک تبدیل شده است. در قدیم رودخانه ای به نام «لش آب» یا فیروزآباد، از این محل می گذشته است که در حال حاضر جریان آن از طریق کانال زیرزمینی ادامه دارد. در بالای در ورودی، نوشته اند: «مرقد مطهر دو فرزندان از نوادگان امام حسن مجتبی (ع)، علی و قاسم فرزندان زید». روی سنگ قبر اصلی نیز این عبارات به چشم می خورد: «دو برادران فرزندان حسن مجتبی هذا مرقد قاسم و علی که نسب ایشان به این طریق است: از فرزندان جعفر بن ابی طالب بن حسن بن موسی بن محمد بن هارون بن زید بن امام حسن مجتبی (ع) که در تاریخ 1297 ق. شجره نامه این بزرگوارها کشف شده.»

منابع: مزارات ری، ص 477-481؛ الشجرة المباركة فی انساب الطالبیه، ص 65؛ المجدی فی انساب الطالبین، ص 24؛ منتقلة الطالبیه، ص 155؛ امامزاده ها و تربت برخی پاکان و نیکان، ج 1، ص 341-342.

علیک ← علی بن سعید بن بشیر بن مهران رازی، ابوالحسن

عمادآور

روستا، از توابع جنوبی شهرستان ری، مجاور بزرگ راه شهید آوینی. این روستا در زمان ناصرالدین شاه از آبادترین روستاهای منطقه و تفرجگاهی برای مردم تهران به شمار می آمد. همچنین تنها روستای مجاور شهر ری بود که خیابان منتهی به آن آسفالت و مشجر بود. مردم محل، به آن احمدآور هم می گویند. از دیدنی های این روستا، گلستان گل

ص: 55

محمدی، باغ میوه و عمارت بادگیردار قاجاری (با شماره ثبت 13355 در فهرست آثار ملی) است. قلعه ای بزرگ نیز در روستا بوده است که اکنون اثری از آن نیست. بسیاری از ساکنان روستا، اصالت یزدی دارند و عمارت بادگیردار را نیز آنان ساخته اند. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 842 نفر (220 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

عمارت بادگیر

خانه ای بازمانده از عهد قاجار، واقع در محله عمادآور، مجاور بزرگ راه شهید آوینی، خیابان شهید سیل‌سپور، پلاک 1. اداره میراث فرهنگی و گردشگری ری، محله عمادآور را «نگین ری» لقب داده است. بادگیر روستای عمادآور تنها بادگیر تاریخی استان تهران است که هنوز پابرجا است. ساخت این عمارت را به یزدی های ساکن روستا نسبت می دهند. ساکنان عمارت بادگیر در دو‌یست سال گذشته، زمام امور روستا را در دست داشتند. زیرزمین عمارت، دارای در و پنجره های چوبی و مشبک است. در تزیینات عمارت، کاشی های هفت رنگ قاجاری بوده است که اکنون از محل خود جدا شده اند. سه درخت بلند و کهنسال کاج و آثار و بقایای آب نماها و حوض های اطراف عمارت، حکایت از آن دارد که این خانه در گذشته باغی بزرگ و مصفا بوده است. این عمارت در سال 1384 استحکام بخشی و در فهرست میراث فرهنگی ایران، به شماره 13355 ثبت و سپس در سال 1390 مرمت شد.

عمار بن حسن بشیر رازی نسایی، ابوالحسن

محدث. از ابراهیم بن هدبه فارسی و بشار بن قیراط نيسابوری و جریر بن عبدالحمید رازی و حمید بن عبدالرحمن رؤاسی و زافر بن سلیمان و سلمة بن فضل ابرش روایت کرده است. شجاع بن ابی نصر بلخی مقری و عامر بن فرات ذهلی و عبدالله بن ابی جعفر رازی و عبدالله بن سعد بن عثمان دشتکی و عبدالله بن مبارک و یحیی بن واضح از او روایت کرده اند. در سال 242 ق. درگذشت.

منبع: تهذیب الکمال، ج 21، ص 186.

عمر بن احمد بن ابی بکر رازی

فقیه شافعی و صاحب کتاب جامع الفتاوی فی أقوال الأئمة الأربعة. تا سال 707 ق.

زنده بود.

ص: 57

منبع: معجم المؤلفین، ج 7، ص 273.

عمر بن ثابت رازی

محدث. از طبقه محدثانی همچون عبدالملک بن عمیر، لیث بن ابوسلیم، اسماعیل بن ابوخالد، اعمش، فضیل بن غزوان، جویر بن سعید، جبریل بن احمر، محمد بن عمرو بن علقمه، مطرح بن یزید، عمار بن سیف و لیث بن سعد.

منبع: سیر أعلام النبلاء، ج 9، ص 137.

عمر بن حسین بن حسن رازی، ابوالقاسم

ضیاءالدین، عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی بکری قُرشی، محدث، ادیب، متکلم، فقیه شافعی، خطیب ری و پدر فخرالدین رازی. از آمل به ری آمد و تا پایان عمر در آنجا زیست. به گفته فرزندش، فخر رازی، جد اعلای ایشان ابوبکر (خلیفه نخستین) است. علم کلام را نزد ابوالقاسم انصاری، شاگرد امام الحرمین جوینی آموخت. فخرالدین رازی، آموختن فقه و کلام را نزد او آغاز کرد و در مقدمه رساله تحصیل الحق، آنجا که سلسله استادان خود را در فقه تا امام شافعی و در کلام تا ابوالحسن اشعری برمی شمارد، در هر دو رشته، نخست نام پدرش را ذکر می کند. همچنین در آثارش، نام پدر را با لقب «الامام السَّعید» یاد می کند.

از آثار ضیاءالدین، غایة المرام فی علم الکلام، در دو مجلد است. به دلیل زیبایی و قوت نثر این اثر، حریری در مقامات از آن استفاده کرده است. سبکی در طبقات الشافعیه می نویسد: این کتاب از نفیس ترین و محققانه ترین کتب اهل سنت است.

ضیاءالدین رازی تا سال 559 ق. در قید حیات بوده است.

منابع: طبقات الشافعیة الکبری، ج 7، ص 241-247؛ هدیه العارفین، ج 1، ص 784؛ معجم المؤلفین، ج 7، ص 282؛ ریحانة الادب، ج 2، ص 148-149؛ فخرالدین الرّازی وآراؤه الکلامیة و الفلسفیة، ص 1.

عمر بن حسین بن عبدالرحیم زعفرانی رازی

محدث. وی از فرزندان رؤسای زعفرانیه ری است. در سال 564 ق. در قزوین از قاضی عطاء الله بن علی، حدیث شنیده است.

منبع: التدوین، ج 4، ص 445.

عمر بن حسین خرم آبادی رازی، ابوحفص

محدث. خطیب جامع اصحاب حدیث در ری بود. از ابومحمد عبدالوهاب بن عبدالصمد بن اسعد مزکی روایت کرده است و ابوطاهر سلفی از وی. سلفی ولادت او را از قول خود وی، در حدود سال 442 ق. نقل کرده است. خرم آباد، از دیه های ری بوده است.

ص: 58

منابع: معجم البلدان، ج 2، ص 361؛ معجم السفر، ص 229.

عمر بن عبدالملك بن خلف بن عبدالعزيز رازی شعیری، ابوالقاسم

فقیه و از گواهان جرح و تعدیل. در سال 406 ق. به دنیا آمده است. از ابوالحسن محمد بن احمد بن رزق بزّاز، و عبدالرحمن بن عبیدالله حرفی و حسن بن احمد بن شاذان بزّاز، حدیث شنیده و ابوالقاسم اسماعیل بن احمد سمرقندی حافظ از او روایت کرده است. در پایان عمر، بیمار و خانه نشین شد و به سال 471 ق. درگذشت.

منبع: الأنساب، ج 3، ص 438-439.

عمر بن علاء رازی

وی از مردم ری و قصاب بود، و به هنگام خروج سنباد در ایام منصور عباسی، به سال 158 ق. با وی جنگید. جمهور/جمهور بن مرار عجلی، مأمور خلیفه عباسی برای جنگ با سنباد، وی را نزد منصور برد. منصور به او منزلت بخشید، و والی طبرستان کرد. از شاعران نامداری که او را مدح کرده اند، ابوالعتاهیه است. در حدود سال 165 ق. درگذشت.

منابع: الاغانی، ج 3، ص 134-136 و ج 4، ص 285؛ فتوح البلدان، ج 2، ص 416؛ معجم البلدان، ج 3، ص 506؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوك، ج 8، ص 198-199.

عمر بن علی بن بار

امیر ری و مستحفظ قلعه طبرک در زمان اتابک ایلدگز و اینانج. در نسائم الاسحار (ص 88) در احوال وزیر فخرالدین بن معین الدین مختص الملوك کاشانی چنین آمده است: «در عهد سلطنت سلطان ارسلان مستولی بر دولت و مقلّب احوال و مصرف امور مملکت، اتابک ایلدگز بود. معین الدین ساوی مستوفی دیوان، امیر عمر بن علی بن بار را که امیر ری و مستحفظ قلعه طبرک و حاکم آن ولایت بود، اغرا و اغوا داد تا به خدمت سلطان آمد و به اتفاق در قصد اتابک و وزیر سخن گفتند و امارت جهت امیر عمر علی بار و وزارت جهت خود مقرر گردانید. فخرالدین وزیر از آن سگالش آگاه شده، به دفع آن برخاست، و با آن سلطان به خلوت در مشاورت و تدبیر مقدماتی ترتیب کرد که منتج آمد بدانکه امیر عمر را گرفته، به قلعه النجق نخجوان فرستادند.» شرح روی کار آمدن عمر علی بار و عاقبت امر وی در سلجوق نامه و راحة الصدور بدین گونه است: «اتابک ایلدگز به سال 561 ق. ایالت ری را به وی داد، و او قلعه طبرک را عمارت کرد، و آن را به ذخائر و آلات و اسباب فراوان بینداشت؛ زیرا بیم داشت که اینانج صاحب سابق ری بدانجا هجوم برد.

ص: 59

اینانچ به سال 562 ق. با مددی که از خوارزمشاه به وی رسید، به ری آمد و چندی طبرک را در حصار گرفت. عمر بن علی بار پیش از وصول اینانچ به اتابک ایلدگز نامه فرستاد و از آن استعانت جست، و وی را به آمدن به ری تحریض کرد. اینانچ که گشودن قلعه را آسان نمی دید، ری را ترک گفت، و به ابهر و زنجان رفت تا دستبرد بزند و غارتی بکند و بازگردد. بدین هنگام اتابک ایلدگز بدان حدود نزدیک شد و سلطان ارسلان از زنجان به استقبال اتابک رفت. اینانچ و خوارزمیان که در قزوین و ابهر تباہکاری هایی کرده بودند، پس از اطلاع بر وصول اتابک، متوجه گرگان شدند. سلطان ارسلان و اتابک به ری آمدند. سلطان زمستان را در ری بماند. اتابک به آذربایجان رفت و زمستان به ساوه آمد. عمر علی بار به پشت گرمی استواری قلعه طبرک و ذخائر آن، راه طغیان پیش گرفت و به فرمان اتابک وقعی نهاد. سلطان او را به سال 563 ق. به فریب به درگاه خواند، و در ساوه وی و معین ساوجی را بگرفتند. چون خبر گرفتاری عمر علی بار به اینانچ رسید، قصد ری کرد. اتابک نیز به سال 564 ق. به ری آمد. بدین هنگام ولایت ری را به نصره الدین پهلوان محمد دادند، و عمر علی بار سه سال در دست موکلان در بند بماند تا درگذشت. مجیر بیلقانی را در مدح اتابک نصره الدین ابوبکر جهان پهلوان، قصیده ای است که در آن به واقعه عمر علی بار و قلعه طبرک اشارتی دارد.»

منبع: ری باستان، ج 1، ص 509.

عمر بن محمد بن اسحاق عطار رازی

حافظ و محدث اهل سنت در قرن سوم. در ری می زیست و از آنجا به طبرستان رفت و در آنجا ماندگار شد. از کدیمی، عبدالله بن احمد بن حنبل، محمد بن صالح ابو عبدالله بغدادی، احمد بن عبدالجبار عطاردی، عمر بن مدرک قاضی، محمد بن جهم، یعقوب بن اسحاق رازی، یزید بن مخلد، ابی حاتم رازی، موسی ابن قاضی، ابو جعفر تستری و دیگران حدیث شنید. ابو مسلم عبدالرحمن بن محمد بن عبدالله بن مهران، احمد بن عبدالله اصفهانی، علی بن محمود بن احمد بن یعقوب، ابوعلی حسین بن محمد بن عباس فقیه آملی و جماعتی دیگر از او روایت کرده اند. ابوالحسن بن بابویه گفته است که او بسیار حدیث می دانست و به عراق و حجاز سفر کرد؛ اما عقلش زایل گردید و آنچه می دانست از یاد برد.

منابع: لسان المیزان، ج 4، ص 326؛ تاریخ بغداد، ج 2، ص 435؛ سیر أعلام النبلاء، ج 13، ص 85.

ص: 60

عمر بن محمد بن عبدالله رازی شافعی بغدادی

مؤلف و تاریخ دان شافعی. از آثارش، مسامرة الندمان و مؤانسة الإخوان فی الأخبار و الأشعار است. در سال 728 ق. درگذشت.

منابع: معجم المؤلفین، ج 7، ص 312؛ ایضاح المکنون، ج 2، ص 473؛ هدیة العارفین، ج 1، ص 789؛ معجم البلدان، ج 3، ص 506؛ الاعلام، ج 5، ص 215.

عمر بن محمود بن ابوبکر رازی، سراج الدین

فقیه حنفی. از تألیفات او است:

جزء فی منع الاستبدال. در سال 717 ق. درگذشت.

منبع: معجم المؤلفین، ج 7، ص 319.

عمر بن مدرک قاضی رازی، ابوحفص

محدث و قاضی قرن سوم، ساکن ری. او را با لقب «بلخی» نیز خوانده اند. به بغداد سفر کرد و در آنجا حدیث گفت. خطیب بغدادی او را بلخی می داند که در ری ساکن شده و در بغداد نیز بوده است. از برخی اسانید او نیز برمی آید که مدتی در بلخ بوده و حدیث گفته و شنیده است. رجالیان اهل سنت، وی را تضعیف و متهم به دروغ گویی کرده اند. از مکی بن ابراهیم بلخی، عصام بن یوسف بلخی، عبدالله بن مسلمة قعنبی، ابوسلمه و... روایت کرده است، و ابوبکر خرائطی، عمر بن محمد بن اسحاق عطار رازی، محمد بن جعفر بن حمکویه رازی، محمد بن احمد بن براء، محمد بن عبدالله بن علاء، علی بن اسحاق مادرائی و گروهی دیگر از او حدیث شنیده اند. در سال 270 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 137 و 435 و ج 11، ص 211؛ الجرح و التعديل، ج 6، ص 136؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 127؛ سیر اعلام النبلاء، ج 13، ص 85؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 223؛ تهذیب الکمال، ج 28، ص 489؛ لسان المیزان، ج 4، ص 326.

عمرو بن ابی قیس رازی ازرق

محدث. کوفی بود و در ری ساکن شد.

از ابواسحاق سبیعی، منصور بن معتمر، منهال بن عمرو، ایوب سختیانی، ابراهیم بن مهاجر، سماک بن حرب، حجاج بن ارطأة، زبیر بن عدی، ابوفروه مسلم بن سالم، مطرف بن طریف، محمد بن منکدر، شعیب بن خالد، عاصم بن ابی نجود و دیگران روایت کرد. عبدالرحمن بن عبدالله بن

سعد دشتکی، حکام بن سلم، محمد بن سعید بن سابق، هارون بن مغیره، اسحاق بن سلیمان، یحیی بن ضریس رازی و مهران بن ابی عمر از او حدیث شنیدند. ابوبکر بزار در سنن، او را مستقیم الحدیث خوانده است.

منابع: تهذیب التهذیب، ج 8، ص 82؛ الثقات، ج 7، ص 220.

عمرو بن سلم صیرفی بصری خزاز، ابو عثمان

محدث و ادیب. در ری اقامت داشت و از جراح بن موسی، محمد بن طفیل عبدی، ابوقتاده لثی بصری، شعیب بن محرز، عبیدالله بن معاذ، عثمان بن هیثم، ابوحنیفه، عبدالله بن رجاء، عمرو بن مرزوق، سهل بن بکار، عباس بن اسماعیل و سهل بن محمد عسکری روایت کرده است. ابن ابی حاتم رازی، محمد بن احمد بن یزید، محمد بن عیسی، احمد بن حسن انصاری و احمد بن حسین از او روایت شنیده اند. ابن ابی حاتم رازی او را صدوق خوانده است.

منابع: الجرح و التعذیل، ج 6، ص 237 و ج 7، ص 293؛ تفسیر القرآن العظیم، ابن ابی حاتم رازی، ج 1، ص 144 و ج 9، ص 2829؛ تهذیب الکمال، ج 14، ص 498؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 1، ص 12 و 233 و ج 2، ص 30 و 32-33.

عمرو بن عباس بصری رازی، ابو عثمان

محدث. از عبدالرحمن بن مهدی و غندر (محمد بن جعفر)، یزید بن هارون (در اهواز) و محمد بن مروان عجلی روایت کرده است. بخاری در باب های صلوات و عیدین و مناقب و... از او روایت نقل کرده است. در سال 235 ق. درگذشت.

منبع: التاریخ الکبیر، ج 6، ص 361-362؛ الجرح و التعذیل، ج 3، ص 1104-1105.

عمرو بن عثمان رازی

از اصحاب و راویان امام کاظم (ع). محمد بن حسین بن ابی الخطاب از او روایت کرده و از همین طریق در اسناد ابن قولویه قمی در کامل الزیارات آمده است.

منابع: کامل الزیارات، ص 528؛ مسند الامام کاظم (ع)، ج 3، ص 483؛ معجم رجال الحدیث، ج 14، ص 129؛ مشایخ الثقات، ص 140.

عمید خراسان، ابو عبدالله

حسین بن محمد (336 275 ق)، معروف به کله و ملقب به عمید خراسان، پدر ابن عمید، وزیر و کاتب دربار آل زیار در ری و آل سامان در بخارا. در قم به دنیا آمد و در شهرهای قم و اصفهان تحصیل علوم کرد و در

حکمت، ادب و فن ترسل مقامی بلند یافت. در دستگاه مرداویدج ابتدا به سمت کاتب و سپس به مقام وزارت رسید. پس از قتل مرداویدج (323ق) به وزارت برادرش وشمگیر رسید، اما سپس به خدمت ماکان بن کاکای پیوست. پس از کشته شدن ماکان (329ق) به دست سپاهیان سامانی، وی را به اسیری به بخارا بردند؛ اما امیر سامانی وی را به پاس فضلش آزاد کرد و گرامی داشت و دیوان رسایل خود را به او سپرد. ابوعبدالله در دربار بخارا لقب عمید گرفت، و چون امیر نصر بن احمد درگذشت (331ق) وی مقام خویش را در خدمت نوح بن نصر حفظ کرد و از امیر لقب شیخ گرفت. عمید در اواخر عمر به دلیل ابتلا به نقرس زمین گیر شد و سرانجام بر اثر همین بیماری در سن 61 سالگی در 336 درگذشت. لقب عمید، در خراسان لقبی عام برای کاتبان بوده و «کُله» نیز به معنای «کوتاه قد» است. ابوالفضل بن عمید، وزیر آل بویه نویسنده نامدار خراسانی، فرزند او است.

منابع: یتیمه الدهر، ج 3، ص 159 و 160؛ دائرة المعارف تشیع، ج 1، ص 352؛ اخلاق الوزیرین، ص 325.

عنایت الله رازی

در تحفه سامی از او این گونه یاد شده است: متولی مزار امامزاده عالی مقدار سید عبدالعظیم در شهر ری است. این رباعی از او است:

ای دل طلب وصال جانان نکنی / *** تا محنت هجر بر خود آسان نکنی //

تا پا ننهی ز ورطه عقل برون / *** سر منزل خویش کوی جانان نکنی.

منبع: تحفه سامی، ص 41.

عنایت رازی

شاعر و تاجر در عهد صفوی. این مطلع از او است:

مرا تو دیده و از دیده هم عزیزتری / *** چه دیده ای که بر احوال من نمی نگری.

منبع: تحفه سامی، ص 177.

عنبة بن سعید ضریس اسدی رازی، ابوبکر

قاضی ری. اصل او از کوفه بود و از ابواسحاق همدانی، کثیر بن زادن، اعمش، خصاف بن عبدالرحمن، زکریاء بن خالد، عبدالملک بن زکریای انصاری، نصر خراسانی، عیسی بن جاریه و زبیر بن عدی و عاصم بن عبیدالله روایت کرده است، و ابن مبارک و جریر و حکام بن سلم و اسحاق بن سلیمان قیسی، ابراهیم بن موسی رازی، هارون بن مغیره و نصر بن مزاحم عطار منقروی از وی حدیث گفته اند. عجللی (مؤلف معرفة الثقات) و یحیی بن معین و ابوزرعه او را تصدیق کرده اند. احمد بن حنبل، او را در

ص: 63

حدیث ثقه و مقدم بر ابوجعفر رازی می دانست. ابن حبان در الثقات نوشته است که او گاهی در حدیث، خطا می کرده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 3، ص 404 و 597 و ج 5، ص 350-351 و ج 6، ص 399 و ج 7، ص 151 و ج 9، ص 95 و 387؛ الثقات، ج 7، ص 289؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 7، ص 38؛ تهذيب الكمال، ج 4، ص 393 و ج 22، ص 406 و ج 30، ص 282.

عوامل رازی، میر محمد

شاعر و از سادات اوائل عهد صفویان در ری. در شعر «متقی» تخلص می کرد. در تعریف مازندران گفته است:

اندرین مازندران کس را چراگیرد ملال/ *** کیک رقاص است و چنگی پشه و خوش خوان شغال.

منبع: تحفه سامی، ص 41، س 8.

عیسباد

مزرعه. نام این مزرعه در فرمان شاه طهماسب که به سال 950 ق. صادر شده است، آمده است.

منبع: آستانه ری، ص 78.

عیسی بن ابی فاطمه رازی

محدث قرن دوم و سوم. از انس بن مالک، نعیم بن میسره رازی (از اصحاب امام صادق)، یحیی بن ضریس، خارجه بن مصعب، ابراهیم بن مثنی، مهران بن ابی عمر عطار رازی، ایوب قصاب، شراحیل بن عییدالله سعدی، شوکر بن اسد جرجانی، عفان بن سیار جرجانی، یزید ابو خالد جلاب (راوی سفیان ثوری)، سلیمان بن ابی هوده، اسحاق بن نجیح ملطی، سفیان بن عیینه، یعقوب بن عبدالله اشعری قمی، معاویه بن بغیل عجلی و جریر بن عبدالحمید روایت کرده است.

ابوزرعه، ابوحاتم رازی، ابوبکر احمد بن علی بن ثابت از او حدیث نقل کرده اند. ابوزرعه و ابوحاتم رازی، به وثاقت او گواهی داده اند. ابوزرعه گفته است که من از او فراوان حدیث کتابت کرده ام.

منابع: الجرح و التعديل، ج 2، ص 139 و 235 و 252 و ج 4، ص 375 و 391 و ج 6، ص 279 و ج 7، ص 31 و ج 8، ص 302؛ ابن ابی حاتم رازی، تفسیر القرآن العظیم، ج 2، ص 370 و ج 5، ص 1697 و ج 9، ص 2816؛ الجامع لاحکام القرآن، ج 20، ص 249؛ تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر، ج 20، ص 249؛ تهذيب الكمال، ج 4، ص 493، ص 393؛ تاریخ الاسلام، ج 15، ص 183؛ نقد الرجال، ج 5، ص 17-18؛ الفائق فی رواة واصحاب الامام الصادق (ع)، ج 3، ص 359-360.

عیسی بن جعفر ریاحی رازی

محدث و قاضی ری. از سفیان ثوری، مسعر بن کدام، عبدالعزیز بن ابی رواد، مسلم بن خالد، مغیره بن شعبی، معمر بن یزید، ابن ابی ذئب، مندل بن علی، ابن ابی حازم و

ابراهیم بن طهمان روایت کرده است، و محمد بن عمار و حماد بن محمود مقری و محمد بن جارود بن دینار قطان و محمد بن علی اصفهانی و موسی بن سفیان جندی شابوری و اسماعیل بن فضل، خلیل بن خالد ثقفی و ابوحاتم رازی از او حدیث شنیده و نقل کرده اند. ابوزرعۀ رازی و ابوحاتم رازی او را صالح و صدوق خوانده اند.

منبع: المستدرک، ج 2، ص 344؛ السنن الکبری، ج 2، ص 501-502؛ طبقات المحدثین باصبهان، ج 3، ص 216؛ الجرح و التعديل، ج 6، ص 273 و ج 8، ص 258؛ ابن ابی حاتم رازی، تفسیر القرآن العظیم، ج 1، ص 198 و ج 2، ص 368 و ج 4، ص 1353 و...؛ الثقات، ج 8، ص 492 و ج 9، ص 163؛ تاریخ الاسلام، ج 15، ص 334؛ کنز العمال، ج 8، ص 287.

عیسی بن حمید رازی

محدث. محمد بن جمعة بن زهیر از او روایت کرده است و او از حرث بن مسلم رودی.

منبع: نهج السعادة، ج 2، ص 32.

عیسی بن زیاد بن ابراهیم رازی

محدث قرن سوم، پدر ابوالحسن، محمد بن عیسی بن زیاد دامغانی رازی. از نعیم بن میسره، ابن مبارک، یعقوب قمی، عبدالکریم بن محمد جرجانی، یحیی بن ضریس، فضل بن موسی سینانی، حکم بن بشیر بن سلمان، علی بن مجاهد، ابوزهریر، عمرو بن حرمان، خالد بن صبیح، محمد بن عیسی مروزی و عفان بن سیار روایت کرده است. ابوحاتم رازی او را تصدیق کرده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 6، ص 276؛ تفسیر القرآن العظیم، ج 1، ص 305؛ تاریخ الاسلام، ج 15، ص 335.

عیسی بن طلحة رازی

محدث. از هیشم بن یمان روایت کرده است و احمد بن هارون بردعی از او.

منبع: لسان المیزان، ج 6، ص 211-212.

عیسی بن ماهان تمیمی رازی، ابوجعفر / ابومعد

محدث، فقیه، از اصحاب امام صادق (ع) و از دوستان سفیان ثوری. نام وی به صورت های «عیسی بن عبدالله» و «عیسی بن ابی عیسی» و «عبدالله بن عیسی» نیز ثبت شده است. او را از فقها و محدثین ری شمرده و اصلش را از مرو دانسته اند. در دیه برز از قرای مرو سکونت داشت که ربیع بن انس بر او وارد شد. در برز از ربیع حدیث شنید و سپس به ری رحل اقامت افکند و در همان جا درگذشت. در بغداد و کوفه و ری، از عکرمة بن عمار و مسعودی و ایوب بن عتبه و مبارک بن ابی فضاله و ابومنیب مروزی و ابوغسان محمد

بن مطرف مدینی و ابوسنان شیبانی و موسی بن عبیده و سعید بن عبدالرحمن زبیدی و عطاء بن ابی رباح و ربیع بن انس خراسانی (راوی ابوهریره) و عمرو بن دینار و کیسان بن جریر و ابراهیم بن مهاجر و خالد بن سلمان و قتاده و منصور بن معتمر و حصین بن عبدالرحمن و یونس بن عبید حدیث شنیده است. شعبه و یونس بن بکیر و حکام بن سلم و احمد بن بشر و محمد بن عیسی بن طباع و ابراهیم بن موسی و یحیی بن مغیره و محمد بن عمرو زنیج و حسن بن عمر بن شقیق جرمی بصری و محمد بن عبدالله بن ابوجعفر و احمد بن عبدالرحمن دشتکی و شعبه و جریر و وکیع و طبری (مؤلف الامامه) و حاتم بن اسماعیل و ابواحمد زبیری و ابونصر هاشم بن قاسم و خلف بن ولید و علی بن جعد و ابونعیم از وی روایت کرده اند. ابوزرعه، همت او را در حدیث ستوده و صاحب الطبقات الکبری و ابن معین توثیقش کرده اند؛ اما احمد بن حنبل و نسایی و فلاس و ابن عدی جرجانی، او را در حفظ حدیث قوی ندانسته اند. ابن حبان نیز گفته است به حدیث او نمی توان احتجاج کرد، مگر آنچه با اخبار ثقه موافقت داشته باشد. نزد منصور عباسی، خلیفه وقت حرمت و اعتبار داشت. حج بسیار به جامی آورد، و در سال 161 ق. در ری درگذشت.

منابع: خاتمة مستدرک الوسائل، ج 8، ص 285؛ رجال الطوسی، ص 258؛ رجال ابن داوود، ص 149؛ نقد الرجال، ج 3، ص 396؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 6، ص 170؛ معجم رجال الحدیث، ج 14، ص 223؛ قاموس الرجال، ج 11، ص 256؛ الطبقات الکبری، ج 7، ص 379-380؛ تاریخ الکبیر، ج 6، ص 403-404؛ الکنی جزء من تاریخ الکبیر، ص 86؛ الضعفاء، ج 3، ص 388؛ الجرح و التعذیل، ج 3، ص 335-336 و ج 5، ص 127؛ المجروحین، ج 2، ص 120؛ الکامل فی ضعف الرجال، ج 5، ص 254-244؛ تاریخ بغداد، ج 11، ص 145-149؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 576؛ سیر أعلام النبلاء، ج 2، ص 576 و ج 7، ص 346-349؛ تاریخ طبری، ج 6، ص 116-118؛ منهج المقال، ص 256؛ نقد الرجال، ص 262؛ جنة النعیم، ص 52؛ تاریخ بغداد، ج 11، ص 143؛ شذرات الذهب، ج 1، ص 252.

عین آباد

مزرعه. نام این مزرعه در فرمان شاه طهماسب در سال 961 ق. آمده است.

منبع: آستانه ری، ص 31.

عین القضاة رازی

قاضی و شاعر. از خاندان قاضی میر عبدالصمد رازی، و قاضی ری در اوائل عهد صفویان. این مطلع از او است:

جهان طفل است و پیر عشق استاد سبق خوانش / سبق رسوایی و ویرانه ها کنج دبستانش.

منبع: الکنی و الاسماء، ج 1، ص 134، س 14.

ص: 66

غار / قار

منطقه ای در جنوب ری که در گذشته، مرکز آن حرم حضرت عبدالعظیم بود و هنوز به همین نام باقی است. در نزهة القلوب در ذکر نواحی ری آمده است: «چهارم ناحیت غار است، و سبب تسمیه غار آن است که امامزاده [ای] از فرزندان امام کاظم (ع) را در ری قصد کشتن او کردند، و او از آن ظالمان فرار نموده در نواحی "جال کولی" غاری پدید آمد؛ امامزاده پناه بدان غار برده، غایب شد. و الحال آن ناحیت را جهت غایب شدن آن بزرگوار به ناحیت غار نامیده شد.» گویا قریه قار ری که یاقوت در معجم البلدان و المشتک ذکر کرده، همین غار است.

منبع: ری باستان، ج 3، ص 594.

الغری

مسجد. نام این مسجد چندین بار در بشارة المصطفی آمده است. مطابق گفته های این کتاب، مسجد الغری در محله در زامهران بوده است.

منبع: بشارة المصطفی، ص 43-44 و 91 و 129.

غضائری رازی

ابوزید محمد بن علی کیا، مشهور و متخلص به غضائری، از شاعران بزرگ اوایل قرن پنجم، و از نخستین مدیحه سرایان اهل بیت (ع) به زبان فارسی. «غضائر» از «غضاره» به معنی سفال است. «غضائری» و «غضاری» به کسانی می گفتند که پیشه کاشیگری یا کاسه گری یا سفال گری داشتند. در آن روزگار، هنر کاشیگری در ری، رونق داشت و پدر غضائری نیز کاسه گری می کرد. غضائری در بیتی می گوید:

کجا شریف بود چون غضائری بر تو/ *** به طبع باشد چونان که زر سرخ و سفال.

تخلص شعری او غضائری و غضاری است؛

ص: 67

چنانکه منوچهری، او را با لقب «غضاری» یاد کرده است. غضائری، نخست از مداحان امرای دیلمی بود و پس از انقراض آنان، از ری به دربار سلطان محمود غزنوی در غزنین رفت، و با شاعران تخت گاه معارضه و مشاعره کرد. در غزنین، محسود شاعران دربار واقع شد؛ چنانکه می گویند عنصری (م 431 ق.) دیوان او را در حضورش با آب شست. برخی بر این باورند که غضائری به دلیل مذهبش که تشیع بود، به غزنین نرفت و از غزنویان دوری می جست؛ اگرچه آنان را مدح می کرد. مسعود سعد سلمان در قصیده ای به دوری غضائری از غزنین و ارسال شعر از ری به دربار غزنویان اشاره می کند:

غضائری که اگر زنده باشدی امروز/ *** به شعر من کندی فخر در همه احوال

// به هر قصیده که از شهر ری فرستادی/ *** هزار دینار او بستدی ز زر حلال....

//خدای داند کاندنر پناه شاه جهان/ *** غضائری را نشمرم به شعر همال.

از برخی اشعار او پیدا است که نخستین اشعاری که برای سلطان محمود به غزنین فرستاده است، در سال 400 ق. بوده است.

دو صنعت اغراق و اشتقاق در شعر او به کمال می رسد؛ چنان که در مدح سلطان محمود در قصیده لامیه می گوید:

صواب کرد که پیدا نکرد هر دو جهان/ *** یگانه ایزد دادار بی نظیر و همال//

وگرنه هر دو جهان را کف تو بخشیدی/ *** امید بنده نماندی به ایزد متعال.

سلطان محمود، برای این قصیده، چهارده هزار درهم به او صله داد. عنصری قصیده ای در پاسخ و نقد این قصیده سرود که از قدیم ترین نمونه های نقد ادبی در زبان فارسی محسوب می شود. غضائری نیز پاسخ او را در قصیده ای دیگر داد.

غضائری در مدح پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) نیز چندین قصیده و قطعه سروده و به همین دلیل او را از نخستین مرثیه سرایان و مدیحه گویان اهل بیت (ع) به زبان فارسی دانسته اند. از او است:

مرا شفاعت این پنج تن بسنده بود/ *** که روز حشر بدین پنج تن رهانم تن//

بهین خلق و برادرش و دختر و دو پسر/ *** محمد و علی و فاطمه، حسین و حسن//

ایا کسی که شدی معتصم به آل رسول/ *** زهی سعادت تو، لا تخف و لا تحزن.

از او به جز 219 بیت در دو قصیده، چند قطعه و ابیات پراکنده، در دست نیست. لقب «کیا» در میان القاب او، نشانه احتشام و موقعیتش در روزگار آل بویه بوده است. محمد معین در تعلیقات چهار مقاله نوشته است: «کیا کلمه ای است که غالباً در القاب ملوک و امرا و بزرگان و مشاهیر اهالی طبرستان و گیلان و دیالمه و آن صفحات در قرون وسطی اطلاق

وفات غضائری به نقل صاحب مجمع الفصحاء، سال 436 ق. بوده است؛ اما وفات او را در سال 426 ق. نیز نوشته اند.

منابع: تذکره الشعراء، ص 14 و 39؛ مجمع الفصحاء، ج 1، ص 368؛ کاروان شعر عاشورا، ص 21؛ سخن و سخنوران، ج 1، ص 108؛ عرائس الجواهر، ص 338؛ لباب الألباب، ج 2، ص 59؛ تعلیقات چهار مقاله، ص 143؛ دیوان م - نوچهری، ص 117؛ محاضرات راغ - ب، ج 2، ص 153-154.

غضبان - احمد بن محمد بن فضل هاشمی رازی، ابوالعباس

غفوری رازی

شاعر و خواننده در عهد صفوی. این مطلع از او است:

سیرتی گر هست خوبان را بود بسیار خوب/ *** ورنه صورت می نماید بر در و دیوار خوب.

منبع: تحفه سامی، ص 162.

غنی آباد

روستا، از توابع بخش مرکزی در شرق شهرستان ری، پس از روستای امین آباد. این روستا مرکز دهستان غنی آباد است و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 1754 نفر (441 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

غیوری، سید علی

عالم دینی و امام جمعه موقت شهرری. در سال 1309 ش. در نجف آباد متولد شد. پدرش کاسب بود. پانزده ساله بود که پیاده به اصفهان رفت تا در حوزه علمیه آن شهر علوم دینی بیاموزد. پس از چندی به قم رفت و در آنجا معمم شد در جوانی به «فدائیان اسلام» گرایید و نیز از سال 1327 ش. به حلقه شاگردان امام خمینی پیوست.

وی از تأمین کنندگان مالی مسلمانان انقلابی در سال های مبارزه با رژیم پهلوی بود. در زمان اعتصابات شرکت نفت نیز پرداخت دستمزد اعتصابیون شرکت نفت شهر ری را بر عهده گرفت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی

ایران، به کشورهای آفریقایی سفر کرد و در گسترش پیام انقلاب و تشیع کوشید. تأسیس حوزه علمیّه در کشور مالی و تأمین منابع مالی آن، یکی از فعالیت های او است. عضو جامعه روحانیت، عضو مجلس خبرگان رهبری (دوره دوم)، مؤسس مدرسه علمیّه عترت در قم (کوچه ارك) از دیگر مناصب اوست.

ایشان علاوه بر اینکه از اعضای هیئت امنای آستان حضرت عبدالعظیم بود، سال ها امامت موقت نماز جمعه در شهرری را بر عهده داشت. وی نماینده امام خمینی در جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی و تا پایان عمر، نماینده رهبری در این جمعیت بود. آیه الله غیوری پس از گذراندن يك دوره بیماری در آذر ماه 1393 ش. درگذشت و در صحن حرم عبدالعظیم حسنی (ع) دفن گردید.

منبع: آئینه دار مهر، خاطرات آیه الله غیوری.

غیبی، امامزاده - اشتهازان

بقعه این امامزاده در روستای اشتهازان، در بخش فشاپویه دهستان کلین قرار دارد. بنا بر گفته اهل محل، نام این مکان، امامزاده ملك بوده و چون هیچ نشانی از قبر او نیست، به امامزاده غیبی شهرت یافته است.

بنای بقعه قدیمی است و از يك گنبدخانه، بدون فضاهای جانبی و ایوان، تشکیل شده است. مساحت بقعه 4/5 متر و ارتفاع نماهای بقعه تا کف زمین در حدود 3/5 متر است. در ضلع جنوبی طاقی دیده می شود که متصل به فضای داخل است. لبه نماها، آجرکاری و به صورت دوال بندی است. پوشش سقف بقعه کاسه ای (چهار ترکی) است که از داخل و بیرون با کاهگل پوشیده شده است. محل دفن مشخص نیست.

منبع: امامزاده ها و تربت برخی پاکان و نیکان، ج 1، ص 282.

غیبی، امامزاده - زیوان

بقعه این امامزاده در روستای زیوان، در جنوب حسن آباد فشاپویه واقع است. درباره شخص مدفون در این مکان اطلاع معتبری در دست نیست.

بنا از يك اتاق مقبره و يك اتاق جانبی تشکیل شده است. حیاط بقعه در شرق اتاق ها قرار دارد. مساحت بنای امامزاده 62 متر مربع، مساحت عرصه آن 205 متر مربع و ارتفاع نمای بقعه تا کف حیاط 4/90 متر است. ورودی صحن يك در فلزی سبزرنگ به ابعاد 1 * 2 متر است. این ورودی به صحن گشوده می شود و در جنوب آن قرار دارد. صحن در شرق مجموعه قرار گرفته است. پوشش سقف بقعه، گهواره ای است و نمای بیرونی آن کاهگلی با اندود گچی در داخل.

ص: 70

منابع: امامزاده و تربت برخی پاکان و نیکان، ج 1، ص 483؛ مزارات ری، ص 483-484.

غیبی، امامزاده _ گل تپه کبیر

این امامزاده، فاقد بقعه و بنا است و جز ضریحی کوچک ندارد. روستای گل تپه کبیر در حدود پنج کیلومتری جاده خاوران، نزدیک روستای عباس آباد و در منطقه ای کشاورزی واقع شده است. ضریح فعلی در سال 1383 ش. نصب شد.

منبع: امامزاده ها و تربت برخی پاکان و نیکان، ج 1، ص 484.

ص: 71

فاضل اندرمانی، مهدی

عالم و مدرس علوم دینی، فرزند ملا علی اندرمانی، از علمای شهر ری. در سال 1255 ش. در ری متولد شد. مقدمات را از ملا رضاقلی در شهر ری فراگرفت و سطوح میانی را در مدرسه سید نصرالدین واقع در خیابان خیام تهران خواند و سطوح عالییه را در مدرسه مروی. از مدرسین بزرگ آنجا همچون میرزا مسیح طالقانی و شیخ محمدباقر معزالدوله و دیگران آموخت. سپس به مشهد رفت و از آیات عظام شیخ مرتضی آشتیانی و آیه الله زاده کفایی و شیخ محمد نهاوندی و ادیب بزرگ نیشابوری استفاده کرد. آنگاه به تهران و ری بازگشت و در مدرسه مروی به تدریس سطوح و مباحثات علمی پرداخت. در 21 تیرماه 1332 ش. درگذشت و در جوار عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد. بر روی سنگ قبرش این بیت نوشته شده است:

دنیا مثال بحر مهیب است پرنهنگ/ *** آسوده عارفان که گرفتند ساحلی.

منبع: اختران فروزان ری و طهران، ص 209.

فاطمه بنت محمد بن حسین بن فضلویه رازی، ام البهاء

محدث قرن ششم و از مشایخ عبدالرحمن بن جوزی و مشهور به بنت حمزه. در بغداد، مجلس وعظ داشت و از ابوبکر احمد بن خطیب و ابوجعفر بن مسلمه حدیث شنیده است. ابن جوزی، ابن عساکر، ابوالفضل بن ناصر و ابوسعید اسماعیل بن ابی صالح بن عبدالملک از او حدیث نقل کرده اند.

ابن جوزی «مسند شافعی» را نزد او قرائت کرده و درباره او گفته است: او زنی اندرزگو و متعبد بود. کاروانسرای او داشت که زنان زاهد

در آن اجتماع می کردند. در ربیع الاول سال 521 ق. درگذشت.

منابع: اعلام النساء، ج 4، ص 100؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 12، ص 123 و ج 27، ص 181 و ج 35، ص 54 و ج 36، ص 294 و ج 40، ص 377 و ج 44، ص 273 و ج 57، ص 248؛ اسد الغابه، ج 4، ص 71؛ المنتظم فی تاریخ الامم والملوک، ج 17، ص 247؛ تاریخ الاسلام، ج 36، ص 69؛ البدایة و النهایه، ج 12، ص 245.

فتح آباد

روستا، از توابع بخش مرکزی شهرستان ری، در غرب روستای بهشتی و جنوب غربی شهر ری. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 404 نفر (111 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

فخرالدوله و امینی، خانه

اولین خانه های بیلاقی اشرافی در حومه تهران، بخش کهریزک. این دو اثر تاریخی مربوط به دوره قاجار و متعلق به خانم اشرف الملوك فخرالدوله و پسرش علی امینی (نخست وزیر پهلوی دوم) است. معماری این دو بنا، تلفیقی از معماری سبک اروپایی و معماری سنتی ایرانی است. ایوان خانه ها، معماری ایوان های تخت جمشید و معماری معابد یونانی را در ذهن تداعی می کند؛ به ویژه به دلیل سقف های شیروانی و سنتوری جنوبی خانه فخرالدوله و سنتور شمالی خانه علی امینی و ستون های آن.

در چند سال گذشته، هر دو خانه ثبت ملی شده است.

خانه فخرالدوله

فخرالدوله، گنبد

از آثار دوره سلجوقی یا آل بویه که اکنون اثر چندانی از آن بر جای نمانده است. برخی از مورخان، آن را گورستان سلطنتی آل بویه دانسته اند. فخرالدوله حاکم آل بویه بود که در قلعه طبرک در سال 387 ق. درگذشت. در

ص: 74

مقابل، برخی منابع دیگر آن را به حسام الدین سنقر اینانج، والی ری در عصر سلجوقیان که به دست غلامش کشته شد، نسبت می دهند. از این گنبد که ساختمان آن تا دوران قاجار پابرجا و نسبتاً معمور بوده است، امروزه جز ویرانه ای و بقایای شالوده آن باقی نیست.

از اخباری که در کتب تاریخی درباره این گنبد آمده است، چنین برمی آید که گنبد فخرالدوله در بیرون شهر بوده است. نیز به گفته مؤلف تاریخ طبرستان، گنبد فخرالدوله، در کنار کوه و متصل به آن بوده است. به گواهی آن دو، طغرل سوم در آخرین نبرد خود با تکش از بالای آن کوه لشکر خصم را می دیده است. بنابراین، محل گنبد در شمال ری در فضایی باز میان کوه نقاره خانه و کوه ری بوده است.

برای اطلاع بیشتر ← اینانج، گنبد

منبع: ری باستان، ج 1، ص 451.

فخرالدوله دیلمی

پسر رکن الدوله و برادر مؤیدالدوله و عضدالدوله دیلمی. پس از مرگ رکن الدوله ولایت جبال به دو فرزندش مؤیدالدوله و فخرالدوله رسید و بر طبق وصیت پدر او می بایست از برادر بزرگ خود عضدالدوله فرماندار فارس تبعیت کند و امارت او به نیابت برادر و تحت نظارت او باشد. مؤیدالدوله از همان آغاز، تفوق و حمایت برادر بزرگ تر را پذیرفت، اما فخرالدوله زیر بار تحکم فرماندار فارس نرفت. بیشتر قلمرو جبال نیز به مؤیدالدوله رسید. پس از شکست از برادرش مؤیدالدوله که به اشارت برادر بزرگ تر به مقابله با او رفته بود، به خراسان گریخت.

پس از مرگ زودهنگام برادرش مؤیدالدوله دیلمی، صاحب بن عبّاد وزیر مقتدر مؤیدالدوله، او را از خراسان به ری فراخواند. فخرالدوله در ری بر تخت سلطنت ولایات جبال نشست و تقریباً تمام قلمرو پدرش که نواحی ری، اصفهان و جرجان را در بر می گرفت، تحت فرمانروایی او درآمد. وزارت هم به صاحب بن عبّاد رسید که فخرالدوله سلطنت خود را مدیون او بود. خلیفه بغداد نیز به درخواست صمصام الدوله برای وی خلعت و فرمان فرستاد؛ اگرچه به آن نیازی نداشت. اما این اقدام از جانب صمصام موجب دوستی برادرزاده و عمو گشت و موضع صمصام را در داخل خانواده قوت بخشید.

ص: 75

چند سال بعد در فترت بعد از مرگ شرف الدوله (379 ق.) که صمصام نیز در زندان بود، فخرالدوله با عنوان بزرگ خاندان آل بویه یا رفع اختلاف برادرزادگان به اندیشه تسخیر بغداد افتاد و از ری لشکر به همدان برد و از راه اهواز عزیمت بغداد کرد، اما با مقاومت برادرزاده دیگرش بهاءالدوله مواجه گشت. پس به امارت ولایات جبال بسنده کرد.

فخرالدوله در شعبان 387 ق. در قلعه طبرک نزدیک ری وفات یافت و چون وفاتش با شورش دسته ای از سپاه هم زمان شد، جنازه او چند روز بر روی زمین ماند. هنگام مرگ 46 سال داشت.

منبع: روزگاران، ص 448 و 449.

فخرالدین رازی

امام فخرالدین ابو عبدالله، محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی بکری قُرشی، متکلم اشعری، مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از متکلمان بزرگ و فیلسوف مشهور سده ششم هجری. وی از شخصیت های مهم در تاریخ تفکر اسلامی است. در فلسفه، کلام، ریاضیات، فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات، مقامی بلند داشت و بررسی های دقیق او در علم کلام و فلسفه و مذاهب اسلامی، چندان مؤثر افتاد که برخی، همچون مؤلف طبقات الشافعیة الکبری، او را در شمار «مجددان قرن» نام برده اند. ذهنی وقاد و تحلیل گر، دانشی بسیار، حافظه ای قوی و بیانی روشن داشت. بیشتر عمر شصت و دو ساله اش، به تحصیل و تدریس و تألیف و مناظرات علمی و وعظ گذشت و میراثی ارزشمند در رشته های مختلف علمی از خود باقی گذاشت.

فخرالدین رازی در خاندانی از اهل علم، در 25 رمضان 544 یا 543 ق. در شهر ری به دنیا آمد. نام و نسب او، به نوشته خودش در آثارش، محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی بکری قُرشی است. نسبت «بکری» از آن رو است که نسبش یا به ابوبکر (خلیفه نخستین) می رسد یا به کسی که بنده ابوبکر (مولی ابوبکر) بوده است. به درستی دانسته نیست که خاندان وی از چه زمانی به ری آمدند، ولی می دانیم که جد او (حسین) خطیب و مقیم ری بوده و پدرش نیز در ری کرسی فقه و کلام و خطابه داشته است. کتاب غایة المرام از آثار کلامی او است که سبکی آن را از بهترین آثار کلام اشعری می شمارد و بسیار می ستایند. فخرالدین، فقه و کلام را نخست نزد پدر آموخت؛ چنان که در مقدمه تحصیل الحق که سلسله استادان خود را در فقه تا امام شافعی و در کلام تا ابوالحسن

اشعری می‌رساند، در آغاز هر دورشته از پدرش ضیاءالدین عمر یاد می‌کند. از دیگر استادان او در فقه شافعی، کمال الدین سمنانی (م 575 ق.) و در حکمت، مجدالدین جیلی است که فخرالدین همراه او به مراغه رفت، و در آنجا با شهاب الدین یحیی بن حبش سهروردی (549-587 ق.) همدرس شد. پس از تحصیل علوم نقلی و عقلی، سفرهای علمی خود را آغاز کرد و در بیشتر شهرهای بزرگ خراسان و ماوراءالنهر، با عالمان به بحث و مناظره نشست و گاه نیز بر منبر وعظ رفت. در این میان، به تدریس و تألیف نیز پرداخت. از مقدمه کتاب جامع العلوم که آن را برای سلطان تکش نوشته است، چنین برمی‌آید که سه سال در آنجا «در نشر علم، روزگار گذرانیده است.» همچنین از برخی اشارات او پیدا است که یکی از مناظراتش با جمعی از معتزله، درباره جبر و اختیار بوده است. پس از چندی، او را از خوارزم اخراج کردند، و از آنجا به ماوراءالنهر رفت. چند سالی (حدود سال 580 ق. به بعد) در بخارا و سمرقند و خجند و بناکت اقامت کرد. در میانه راه سرخس بر ثقه الدین عبدالرحمن بن عبدالکریم سرخسی طیب وارد شد و چندی میهمان او بود. برای سپاسگزاری از میزبان، شرحی بر کلیات قانون ابن سینا نوشت و آن را به نام او کرد. در ماوراءالنهر که اکثر مردم آن در فقه حنفی و در کلام پیرو ماتریدی بودند، با علمای حنفی و ماتریدی مناظره کرد. برخی مناظرات وی به قلم خودش باقی مانده و چاپ شده است. از شهرهای ماوراءالنهر، نخست به بخارا وارد شد و سپس به سمرقند رفت. در سمرقند، با فریدالدین غیلانی که آثار فلسفی فخررازی (شرح اشارات و المباحث المشرقیه و الملخص) را تدریس می‌کرد، به گفت‌وگو نشست. از سمرقند دوباره به بخارا بازگشت و با رضی الدین نیشابوری مناظره کرد. در همین سفر، نوشتن رساله اثبات جزء لا یتجزی را آغاز کرد و هفت سال بعد در مرو به خواهش دوستی، آن را به اتمام رساند. پس از سال‌ها اقامت در ماوراءالنهر، به ری بازگشت؛ ولی دیری نگذشت که به سوی مشرق (غور و هرات) بار سفر بست. سلطان غور غیاث الدین محمد که در سال 595 ق. مذهب کرامیه را رها کرد و مذهب شافعی و عقیده اشعری را برگزید، در شهر هرات، مسجد جامع عظیمی برای امام فخرالدین رازی ساخت و به او لقب «شیخ الاسلام» داد. حضور فخر رازی در هرات و تغییر مذهب سلطان غیاث الدین با اعتراض غوریان مواجه شد و کار به مناظره میان او و علمای کرامی کشید. فخر رازی در این مناظرات پیروز شد؛

اما به تحريك علمای کرامی، از بیم جان به غزنه پناه برد که برادر سلطان غیاث الدین در آنجا امارت داشت. فخر رازی در رساله مناظرات می گوید: در غزنه با قاضی غزنه که مردی حسود و کم خرد بود، مناظره ای افتاد و او گروهی از عوام را جمع کرده، به مجلس آورد تا آشوبی برانگیزد. در التفسیر الکبیر هم می گوید که در محرم 601 و صفر 602 ق. در غزنه بوده است. در رساله مناظرات، به سفرش به هند نیز اشاره می کند. این احتمال وجود دارد که همراه شهاب الدین غوری (حاکم غزنه) که به هند لشکر کشیده بود، به هندوستان رفته است. در شعبان 602 ق. هنگامی که شهاب الدین در کنار رودی استراحت می کرد، چهارتن از ملاحده اسماعیلی او را به قتل می رسانند. از گزارش ابن اثیر درباره حادثه قتل سلطان شهاب الدین، چنین برمی آید که امام فخر رازی در آن سفر و هنگام وقوع آن حادثه، در اردوی سلطان بوده است.

در سال 601 ق. محمد فرزند جوان او درگذشت. ملك بهاءالدین تعزیت نامه ای برای او به هرات فرستاد و فخر رازی در پاسخ وی رساله ای کوتاه به زبان فارسی درباره روح و مرگ نوشت و به بامیان، تختگاه بهاءالدین سام فرستاد. کتاب شرح اسماء الله الحسنی را هم به نام او کرد و در مقدمه، از اکرام و احسان او سخن گفت. در زمانی که غوریان بر غور و غزنه و بامیان حکم می راندند، خوارزمشاه سلطان علاءالدین تکش که مازندران و نیمی از خراسان را در فرمان داشت، در سال 588 ق. به قلمرو سلاجقه عراق حمله کرد و ری و شهرهای دیگر عراق عجم را تا مرز اسدآباد همدان گرفت و طغرل بن ارسلان شاه سلجوقی را کشت. روابط سلطان تکش با خلیفه عباسی الناصر لدین الله (خ 575-622 ق.) تیره شد و جنگ هایی نیز میان سپاهیان خلیفه و خوارزمشاه در همدان در گرفت. خلیفه، غوریان را علیه خوارزمشاهیان تحريك کرد و در حدود سال های 590-592 ق. سفرایی به دربار غیاث الدین غوری فرستاد؛ از جمله امام فخر رازی را. همکاری فخر با خلیفه علیه سلطان تکش، از آن رو بود که وی اطاعت از خلیفه را واجب می شمرد. دانسته نیست که فخر رازی سفارت را به انجام رسانید یا نه؛ زیرا هیچ خبری از سفر او به بغداد در منابع نیست. پس از مرگ سلطان تکش در 596 ق. و سلطنت علاءالدین محمد خوارزمشاه، سرانجام میان خوارزمشاهیان و غوریان صلح افتاد. اما قتل شهاب الدین غوری در 602 ق. خوارزمشاهیان

را بر آن داشت که همه خراسان را به تصرف خود درآورند. فخر رازی در آن هنگام در هرات می زیست و چون بر علاءالدین محمد خوارزمشاه حق استادی داشت، از این دگرگونی ها آسیبی ندید. در سال 605 ق. فخر رازی در خوارزم بود که سخت بیمار شد. سبب این بیماری را برخی زهری دانسته اند که کرامیان در غذای او ریخته بودند. فخرالدین از خوارزم به هرات بازگشت و در آنجا بیماریش شدت گرفت. در آن حال، وصیت نامه اش را بر شاگردش ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرد. این وصیت نامه طولانی که عقائد و آرای فخرالدین را در ماه های پایانی عمرش بازمی نماید، از سندهای مهم برای مطالعه زندگی و افکار او است. سرانجام در روز دوشنبه اول شوال (عید فطر) سال 606 ق. درگذشت. بنا به وصیتش، مردم را از خبر مرگش آگاه نکردند و بدون تشریفات در هرات در دامنه کوهی نزدیک قریه مزداخان به خاکش سپردند. مزار فخر در عمارتی زیبا و بزرگ تا عهد صفوی بر جای بوده است؛ اما در جنگ های آن دوره، مانند بسیاری دیگر از عمارات و بناها، ویران شد؛ تا آنکه در سال 1324 ق. عمارت و ایوانی بر قبر او ساختند و سپس همان بنا را در سال 1370 ق. توسعه دادند. بر پایه یادداشت های ملك الشعراى بهار، در ورامین نیز قبری منسوب به اوست که سنگ نوشته ای تاریخی دارد.

مقام علمی او چنان بود که مولوی وی را نماینده تفکر عقلی، در برابر معارف شهودی می دانست و درباره او گفته است:

فخر رازی علم را لیتی کند/ *** پیش مرغان ریزد و تی تی کند.

مؤلف مجالس النفاثس، رباعی های زیر را به او نسبت داده است:

ای دل ز غبار جهل اگر پاک شوی

تو روح مجردی بر افلاک شوی

عرش است نشیمن تو شرمت ناید

کآیی و مقیم توده ای خاک شوی؟

کُنه خردم در خور اثبات تو نیست

و آرامش جان جز به مناجات تو نیست

من ذات تو را به واجبی کی دانم

داننده ذات تو به جز ذات تو نیست

هر جا که ز مهرت اثری افتاده است

سودازده ای بر گذری افتاده است

در وصل تو کی توان رسیدن کآنجا

هر جا که نهی پای، سری افتاده است.

برخی از مهم ترین آثار او بدین شرح است:

ص: 80

1. الاربعين في اصول الدين: بررسی چهل مسئله کلامی است که برای پسرش محمد تألیف کرده است. فصل پنجم این کتاب، «فی بیان أفضل الصحابه» نام دارد و در آن بر افضلیت علی (ع) استدلال می کند.
2. اساس التقدیس: در علم کلام است و برای سیف الدین ملک عادل نگاشته است.
3. اسرار التنزیل و انوار التأویل. در اصول و فروع دین. ناتمام.
4. الشجرة المباركة في أنساب الطالبيه.
5. الانارات في شرح الاشارات. اشارات ابن سینا را به شیوه «قال... اقول...» شرح و نقد کرده است. خلاصه ای از همین شرح را به نام لباب الاشارات، سامان داده است.
6. البيان و البرهان في رد علی اهل الزيغ و الطغیان.
7. تحصيل الحق. در علم کلام.
8. تعجيز الفلاسفه.
9. تفسیر کبیر، موسوم به مفاتیح الغیب. تفسیر ناتمام قرآن است. بارها در مصر و استانبول چاپ شده است. نجم الدین احمد بن محمد قمولی و قاضی القضاة احمد بن خلیل خویی، آن را به انجام رسانده اند.
10. تهذيب الدلائل و عیون المسائل.
11. زبدة العالم في الكلام.
12. شرح سقط الزند.
13. شرح قانون ابن سینا.
14. شرح مفصل زمخشری.
15. شرح نهج البلاغه.
16. الطريقة في الخلاف و الجدل.
17. عصمة الانبياء.
18. الفراسه.

19. فضائل الصحابه.

ص: 81

20. القضاء و القدر.

21. اللطائف الغيائية.

22. اللوامع البينات في شرح اسماء الله و صفاته.

23. المباحث العمادية في مطالب المعادية.

24. المباحث المشرقية. كتابي است بزرگ در علوم الهی و طبیعی که در آن، مهم ترین آرای حکما نقد و بررسی می شود.

25. محصل افکار المتقدمين و المتأخرين من الحكماء و المتكلمين.

26. المسائل الخمسون. در اصول كلام.

27. المطالب العالية في الكلام.

28. المعالم في اصول الفقه.

29. الملخص: در منطق و حکمت.

30. مناقب الامام الشافعي.

31. نهاية الايجاز. در علم بيان.

32. نهاية العقول في الكلام.

33. المحصول في علم اصول الفقه.

34. المناظرات.

منابع: طبقات الشافعية الكبرى، ج 1، ص 26 و ج 4، ص 271 و 249 و ج 8، ص 85-86؛ آثار البلاد و اخبار العباد، ج 1، ص 25؛ وفيات الاعيان، ج 4، ص 252؛ روضات الجنات، ج 1، ص 442؛ لسان الميزان، ج 4، ص 427-428 و ج 5، ص 317؛ معجم الادباء، ج 19، ص 123؛ التفسير الكبير، ج 2، ص 470 و ج 8، ص 83؛ تاريخ الحكماء، ص 227 و 291؛ كشف الظنون، ج 2، ص 131؛ مناظرات فخر رازی، ص 7 و 24 و 26؛ الكامل في التاريخ، ج 12، ص 151-154 و 181؛ غوريان، ص 203-212؛ نزهة الارواح، ص 144-148؛ سير أعلام النبلاء، ج 1، ص 35-40 و ج 21، ص 501؛ تهذيب الكمال، ج 1، ص 18-21؛ ريحانة الادب، ج 3، ص 192-194؛ مجالس النفائس، ص 322؛ مجله معارف، دوره سوم، ش 1، 1365، «زندگی فخر رازی»، احمد طاهري عراقی، ص 5-28.

فخرالدين ربي

از امرا يا حاکمان ری در عهد غازان خان. به گفته صاحب نزهة القلوب، وی در عهد غازان خان در ری اندک عمارتی افزود و جمعی را

ساکن گردانید. شاردن سیاح معروف از وی با لقب سلطان یاد کرده است.

منبع: ری باستان، ج 2، ص 216.

فرات بن خالد رازی، ابواسحاق

محدث. وی پدر ابومسعود، احمد بن فرات است. از سفیان ثوری و یونس بن ابی اسحاق و اسامة بن زید و بکیر بن مسمار و ابراهیم بن نافع و عبدالعزیز بن ابی رواد و عبدالحمید بن

ص: 82

جعفر و مالك بن مغول و ابوسنان شيبانی روايت کرده است و ابراهيم بن موسى و محمد بن حميد از وی روايت کرده اند.

منبع: الجرح والتعديل، ج 7، ص 80.

فرخان / فرخام

قلعه، منسوب به فرخان بن زينبدي. از دزهای مهم و آباد ری تا پيش از حمله اعراب بوده و به جوسق نیز شهرت داشته است. به گفته بلاذری در فتوح البلدان، پس از فتح ری و شکست سپاهيان مدافع، سردار عرب در آنجا اقامت گزید. گویا این قلعه همان است که امروز بقایای تعمیر یافته آن را در مشرق امین آباد و نزدیک به آن، به نام زندان، در جنب آبادی ای به همین نام می توان مشاهده کرد. مجموعه ای که قلعه فرخان در آن واقع بوده است، «سُر» نام داشته و محل آن، مشرق ری بوده است.

در منابع، در مقام ذکر این جوسق یا قلعه، ابیاتی که اشارتی به نحوست و ملعونی آن دارد، از شاعری به نام غطمش بن اعور بن عمرو ضبّی، ضبط شده است. در عجایب نامه که برای طغرل بن ارسلان فراهم آمده است، مذکور است: «قلعه فرخان قلعه ای عظیم بود به ری؛ بنایی بود عالی و دیوان غطمش ضبّی آنجا بود.»

لسترنج در سرزمین های خلافت شرقی، پس از ذکر قلعه زينبدي گفته است: «قلعه دیگری نیز در ری بود موسوم به قلعه فرخان، که کوشک هم نامیده می شد.» سپس می افزاید: «چون در قرن چهارم، فخرالدوله دیلمی آن را برای سکونت نپسندید، امر کرد خانه ای مخصوص خودش در وسط باغات شهر ساختند، که بعدها به فخرآباد معروف شد.» این دعوی را منابع دیگر تأیید نمی کند، و درباره وجه نام گذاری «فخرآباد» سخن های دیگری گفته اند.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 208 و 352 و 521.

فرهنگسرای ولا

در مهر ماه 1381 ش. با هدف گسترش فرهنگ ملی و شیعی در میدان نماز شهری آغاز به کار کرد. واحد آموزش و سالن اجتماعات، از جمله امکانات این مرکز است. خانه فرهنگ دولت آباد، خانه فرهنگ رازی، خانه فرهنگ 13 آبان، مجتمع فرهنگی _

ص: 83

هنری شیخ صدوق (ره)، مجتمع کتابخانه ای 13 آبان، مجتمع فرهنگی هنری شهید رحیمی و کتابخانه شیخ کلینی (ره) از مراکز تابع این فرهنگسرا است.

منبع: vela.farhangsara.ir

فرودگاه امام خمینی

پیش نویس طرح جامع فرودگاه در سال 1356 موافقت اصولی گرفت و اجرای آن آغاز شد. پس از چند سال توقف، در اسفند 1369، با تجدید نظر در طرح جامع و تصویب آن در سازمان هواپیمایی کشور، عملیات طراحی و اجرایی ادامه یافت. در سال 1381 برای تمام پروازهای بین المللی افتتاح شد.

منبع: سایت رسمی فرودگاه بین المللی امام خمینی (ره).

فشافویه / پشاپویه / فشاپویه

نام بلوکی در جنوب شرقی تهران و جنوب شهرستان ری، محدود به رودخانه سالور (از شاخه های رودخانه کن) و خط رأس کوه آراد، در طول شرقی 15 درجه و 40 دقیقه تا 15 درجه و 30 دقیقه و 35 درجه و 17 دقیقه تا 35 درجه و 35 دقیقه عرض شمالی. در متون قرن چهارم هجری از این منطقه، به نام های «بشاوویه» و «فشابویه» و «بسا / بشا» یاد شده است. این بخش، در کویری نسبتاً هموار و مسطح واقع شده است و اطراف آن را کوه های متصل به آن احاطه کرده اند. وسعت تقریبی آن 60 در 30 کیلومتر است. ارتفاع منطقه از سطح دریا 1191 متر، و آب و هوای آن خشک است و به علت مسطح بودن در معرض وزش بادهای غیر موسمی است. فشاپویه، وسیع ترین «بخش» شهرستان ری محسوب می شود، با مساحتی بالغ بر 1645 کیلومتر مربع؛ یعنی حدود 70 درصد وسعت شهرستان ری. بلوک پشاپویه از شمال محدود است به کوه سه پایه و حومه تهران و کن، و از مغرب به شهریار و از جنوب به دریاچه قم و کویر و از مشرق به ورامین. قسمت شمالی آن موسوم به غار و قسمت جنوبی پشاپویه است. ناحیه فشافویه، سی پاره آبادی دارد. کوشک، علی آباد، کلین، جرم و قوج آغاز از مهم ترین آنها است. در سال 1355 ش. شهرستان تهران پنج بخش داشت، به نام های حومه، رودبار قصه ران، لواسانات، ری و فشافویه/پشاپویه.

ص: 84

فشاپویه، اکنون از بخش های شهرستان ری محسوب می شود و با دو دهستان، در دره ای پهناور قرار دارد. قسمت جنوبی آن، مسکونی نیست و زمین های شمالی آن در قسمت هایی که شیب مناسب دارد، قابل کشت غلات، حبوبات، پنبه، چغندر، سیب زمینی، انجیر و انار است. در تقسیمات جدید کشوری، دهستان حسن آباد، دهستان کلین، شهر حسن آباد، شهرک های مسکونی احمدیه، بهشت، جانبازان، فرهنگیان و نیز روستاهای زیوان، کلین، خانلق، آراد، محمدآباد، سفرآباد، کوشک، اشتهازان، خمارآباد، قنبرآباد، حصارچوپان و انیس آباد، جزء بخش فشاپویه است. رود شور فشاپویه، از استان زنجان سرچشمه گرفته و پس از عبور از استان قزوین و جنوب غرب استان تهران و شهرستان زرندیه، به شهرستان ری می رسد. شاخه های مشهور این رود عبارتند از: خررود، ابهررود، کردان و سرود در شهرستان زرندیه. رود طولانی شور با جهت شمال غربی - جنوب شرقی، عرض شهرستان ری را طی می کند و از شش کیلومتری جنوب حسن آباد فشاپویه می گذرد و به شوره زار شرق دریاچه حوض سلطان قم می ریزد. رود شور در بخشی از شهرستان ری به موازات رود کرج و در جنوب آن و با فاصله متوسط ده کیلومتری روان است و با طی یک قوس بزرگ راستگرد از فشاپویه ری خارج و به دهستان قمرود شهرستان قم وارد می شود. این رود، دائمی است و 420 کیلومتر طول دارد. مطابق سالنامه آماری استان تهران در 1380 ش؛ بخش فشاپویه، دارای 58 روستای مسکونی و غیر مسکونی بوده است. در سال 1381 ش. در تقسیمات کشوری این بخش تغییراتی پدید آمد و مطابق مصوبه آن سال، دهستان وهن آباد بخش فشاپویه از این بخش جدا و به بخش مرکزی شهرستان رباط کریم الحاق شد. نیز روستای صنعتی چرم شهر مطابق مصوبه 1381/7/10 ش. از بخش فشاپویه جدا و به دهستان بهنام / بهرام ورامین پیوست. همچنین مطابق مصوبه 1381/5/29 ش. هیئت دولت، دهستان کلین به مرکزیت روستای کلین در نیمه شرقی بخش فشاپویه ایجاد و تأسیس گردید. بدین ترتیب، دهستان حسن آباد سابق به دو دهستان کلین و حسن آباد (با محدوده کوچک تر فعلی) تقسیم گردید. در حال حاضر بخش فشاپویه دارای 49 روستا و دو دهستان است. دهستان کلین به مرکزیت کلین با 19 روستا (مسکون) و دهستان حسن آباد به مرکزیت شهر حسن آباد با 30 روستا (15 مسکون و 15 غیر مسکون).

برخی از آثار تاریخی و زیارتی این منطقه

عبارتند از: آب انبار آراد، مسجد جامع، شاهزاده ابراهیم و اسحاق، هاجر خاتون، امامزاده بی بی ملک اشتهازان، کوره کبل پزی، قلعه روستای بوالقیطاس، قلعه زلف آباد، قلعه جاجی ها، امامزاده اسماعیل، قلعه سلمان آباد، امامزاده حسین کلین، امامزاده عبدالله و سید طاهر در قلعه نو، مسجد جامع آراد، تپه انیس آباد، تپه شوره پزخانه، تپه بیجین، تپه خماری آباد، تپه خانلق، تپه بیجین بالا، قلعه فشافویه، قلعه علی آباد، قلعه صفرآباد، مقبره کلینی، امامزاده قاسم در سلمان آباد، امامزاده سید اسماعیل در زیوان، امامزاده یوشع در انیس آباد، امامزاده سید باقر در کوشک، کاروانسرای شاه عباسی، کاروانسرای دیر اراضی و دیر اسدآباد. برخی مراکز تفریحی آن به این شرح است: دریاچه مصنوعی فشافویه، با مساحت هفت هکتار، سد خاکی (جت اسکی)، یخچال های متعدد، رودخانه شور، استخر عادل فر، شهر بازی آزادگان و پارک جنگلی شیخ کلینی.

منابع: جغرافیای سیاسی، ص 358؛ گیتاشناسی، اطلس استان های ایران، 1383 ش؛ نزهة القلوب، ص 54؛ فرهنگ جغرافیایی نیروهای مسلح، ص 248-250.

فصیل

قلعه ای در شمال شارستان. آثار و علائم موجود، مانند پاره آجرهای بناها، نشان می دهد که ردیف ساختمان های شهر ری، به ویژه از جهت غربی، تا نزدیک کوه ری ادامه داشته و کوه طبرک را در میان می گرفته است. دژ طبرک و حصن زینبندی _ که ظاهراً هر دو نام یک دژ، یا دو دژ در یک محل بوده _ در داخل آن قرار داشته است.

از عبارات فتوح البلدان (و کان عمالها ینزلون حصن الزینبندی و یجمعون فی مسجد اتخذ بحضرته و قد دخل ذلك فی فصیل المحدثه) چنین بر می آید که کارگزاران ری که به حصن زینبندی فرود می آمدند، در مسجدی (غیر از مسجد جامع مهدی، چون این مسجد در آن تاریخ هنوز احداث نشده بود) در جنب آن در فصیل نماز جمعه به پا می داشتند.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 179.

فضل الله جلال الدین ملک الکلام خواری رازی

شاعر. در اواخر عهد آل سلجوق می زیست. آنگاه که سلطان تکش خوارزمشاه بر دیار عراق استیلا یافت، و بر در ری پادگان ساخت، فضل الله به حضورش بار یافت و در مدح او شعر گفت.

منابع: لباب الألباب، ج 1، ص 278؛ هفت اقلیم، ج 3، ص 32.

ص: 86

فضل بن اسماعیل رازی

محدث اهل سنت. از حسن بن محمد زعفرانی روایت کرده است و عمر بن احمد واعظ از او.

منبع: تاریخ بغداد، ج 12، ص 373.

فضل بن شاذان بن عیسی رازی، ابوالعباس

مقری و شیخ القراء ری. تخصص او در علوم قرآنی و علم تفسیر، به ویژه دانش قرائت بود و فقه نیز می دانست. در طبقه ششم قراء از او نام برده اند. از احمد بن یزید حلوانی، محمد بن عیسی اصفهانی، اسماعیل بن ابی اویس، سعید بن منصور و گروهی دیگر روایت کرده است. ابوحاتم رازی و پسرش عبدالرحمن از او روایت کرده اند. ابوحاتم او را توثیق کرده است. محمد بن عبدالله بن حسن بن سعید، احمد بن محمد بن عبدالله، احمد بن محمد بن عمار بن شیبیب، پسرش عباس بن فضل نزد او قرائت آموخته اند. چندین کتاب در تفسیر، قراءات و فقه دارد. به سال 290 ق. درگذشته است.

منابع: تاریخ الاسلام، ج 30، ص 149؛ الجرح و التعديل، ج 7، ص 63؛ الفهرست ابن النديم، ص 287؛ شیعه شناسی، «التباس فضل بن شاذان شیعی و سنی از قرن سوم هجری»، مهدی بیات مختاری، بهار 1390؛ 9 (33)، ص 201-226.

فضل بن عباس صائغ رازی مروزی، ابوبکر ← فضلك رازی

فضلك رازی

ابوبکر، فضل بن عباس صائغ رازی مروزی، محدث، حافظ، ناقد، مشهور به فضلك رازی. ذهبی در تذكرة الحفاظ می گوید: او یکی از امامان حدیث بود که در پی حدیث در شهرها می گشت و تصانیف بسیار داشت. خطیب بغدادی وی را ثقه و ثبت دانسته است. برای ثبت حدیث، بسیار سفر کرد، از جمله به بغداد و اصفهان. از علی بن جعفر احمر، هیشم بن یمان، عصمة بن فضل نیشابوری، عیسی قالون، عبدالعزیز بن عبدالله اویسی، قتیبة بن سعید، سهل بن عثمان، محمد بن عباد رازی، عبدالمؤمن بن علی زعفرانی اسدی کوفی، ابراهیم بن عامر بن ابراهیم حموی اصفهانی رازی و هدبة بن خالد و دیگران روایت کرده است. ابوبکر نیشابوری، عبدالرحمن بن حسن، ابوبکر محمد بن حریث، مهران بن هارون رازی، علی بن رستم، ابراهیم بن قاسم، محمد بن مخلد عطار، عبید الله بن محمد بن شنبه، ابن جعفر بن حمدان، محمد بن جعفر مطیری، ابو عوانه اسفراینی، ابوبکر خرائط و گروهی دیگر از محدثان از او روایت کرده اند. به سال 270 یا 271 ق. در

ص: 87

منابع: الجرح و التعديل، ج 2، ص 23؛ تاريخ مدينة دمشق، ج 14، ص 122؛ تذكرة الحفاظ، ج 2، ص 159-160 و 600؛ سير اعلام النبلاء، ج 12، ص 629-631؛ شذرات الذهب في أخبار من ذهب، ج 2، ص 160؛ المستدرک، ج 1، ص 34؛ سنن الدارقطني، ج 1، ص 327 و ج 2، ص 228؛ تغليق التعليق، ج 2، ص 294 و ج 5، ص 411؛ الكشف و البيان في تفسير القرآن، ج 7، ص 194؛ طبقات المحدثين بأصبهان، ج 3، ص 164-166 و ص 538؛ هدية العارفين، ج 1، ص 818؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 2، ص 151-152.

فضل بن يحيى بن خالد برمكى

حاکم ری در زمان هارون عباسی؛ در سال 147 یا 148 ق. پدرش يحيى در دربار عباسيان مناصبی داشت. فضل، هفت روز پیش از هارون، زاده شد و برادر رضاعی یکدیگر شدند. چون يحيى به وزارت نشست، فضل نایب و قائم مقام پدر شد. هارون، در سال 176 یا 178 ق. فضل را حاکم خراسان کرد. فضل حکومت جرجان و سیستان و ری و جبال را نیز یافت. بیشتر مورخان شیوه حکمرانی فضل را ستوده اند. در خراسان جور و ستم امرا و قدرتمندان را برانداخت و آب انبارها و مسجدها و رباطها ساخت و کاتبان و وزیران ایالت را بی نیاز گردانید. گفته اند وقتی در خراسان بود، برای تثبیت ولایتعهدی محمد فرزند هارون، که زیر نظر و تربیت خودش قرار داشت، از مردم بیعت گرفت و او را امین لقب داد. وقتی هارون بر برمکیان بدگمان شد، جعفر برمکی را به قتل رساند و يحيى و فضل را به زندان انداخت. فضل در زندان فلج شد و در سال 193 ق. درگذشت.

منبع: تاریخ برمکیان، ص 62-67.

فکری رازی نوربخشی

شاعر. به حیدرآباد دکن سفر کرد و در آنجا به حلقه یاران شاه طاهر دکنی راه یافت، و سپس به ری بازگشت. تخلص او نخست «سیری» بود، ولی پس از مدتی تخلص «فکری» را برای خود برگزید.

منبع: الذریعه، ج 9، ق 3، ص 846.

فلیسان ← بلیسان

فلیش ← بلیسان

فهمی طرشتی رازی

شاعر. اصل وی از دیه طرشت (درشت) است؛ از او است:

که بر احوال زار من نگریست/ *** که بر احوال زار من نگریست.

منبع: آتشکده آذر، ج 3، ص 1111.

فیروزآباد

روستا، از توابع بخش قلعه نو در شهرستان

ص: 88

ری. این روستا از بزرگ ترین روستاهای جنوب شرقی شهر ری است و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 8579 نفر (2106 خانوار) بوده است. امامزاده شعیب در این روستا است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

فیروزآبادی، بیمارستان

مؤسس: آیه الله سید رضا فیروزآبادی، فرزند هاشم، متولد 1253 ش. و درگذشته 1344 ش. وی در چ - ندین دوره نماینده مجلس از شهر ری و سپس تهران شد و با آیه الله مدرس و محمد مصدق هم دوره بود. سرمایه نخست بیمارستان، چهل و دو هزار تومان بوده که از محل حقوق وی از مجلس در ادوار مختلف، تأمین شد. زمین بیمارستان در ابتدا باغی بود که ایشان به مبلغ بیست و چهار هزار تومان خرید، و سپس به کمک چند خیر دیگر، بیمارستان فیروزآبادی را ساخت.

در ك - تاب «تاریخ بیمارستان های ایران» آمده است: «مرحوم فیروزآبادی بیمارستان مجهزی در شهر ری بنا کرد که در جاده قدیم شهر ری ك - می پایین تر از ام - امزاده عبدالله واقع شده است. وی وقتی تصمیم گرفت که این بیمارستان را بسازد، حقوق خود را از مجلس [که تا آن روز نگرفته بود، یکجا] گ - رفت و ص - رف بنای آن نمود. فیروزآبادی قبلاً باغ بیست و شش هزار متری حرمت الدوله را از بازماندگان او از قرار متری يك قران خرید و در

این زمین ش - روع ب - ه احداث بیمارستان و مؤسسات وابسته به آن کرد.» ساختمان هایی که فیروزآبادی احداث نمود، عبارتند از بیمارستان صد تختخوابی، بیمارستان سیصد تختخوابی، و بالاخره شمار تخت های بیمارستان مزبور را به 640 تختخواب رسانید. این بیمارستان که در روز دوم آذر ماه 1313 ش. افتتاح شد، امروزه هنوز هم با نام بیمارستان فیروزآبادی دایر است و یکی از بهترین بیمارستان های تهران به شمار می آید. ای - ن ب - بیمارستان، اکنون گسترش یافته و موقوفاتی نیز دارد. از خاطرات برخی رجال معاصر، چنین برمی آید که بیمارستان فیروزآبادی، مکانی برای تجمع و هم فکری گروهی از اهل تدین و فرهنگ نیز بوده است. در گذشته این بیمارستان با کاشیکاری های فیروزه ای رنگش در ضلع جنوب شرقی بیمارستان فعلی قرار داشت و بر آن این جمله نقش بسته بود: «این مریض خانه وقف است بر فقرا و رعایا و غربا و بیچارگان، لعنت بر کسانی که تخلف نمایند.»

منابع: هفت وق - فنامه، ص 63 و 73؛ تاریخ بیمارستان های ایران، از آغاز تا عصر ح - اضرب ص 342.

فیروزآبادی، سید رضا

فقیه و نماینده مجلس شورا. در سال 1253 ش. در قریه فیروزآباد شهر ری به دنیا آمد. پس از اتمام دوره ابتدایی راهی تهران شد و در مدرسه آصفیه اقامت گزید و از شیخ مسیح طالقانی و سید ریحان الله کشفی بروجردی سطوح را آموخت. با از دست دادن پدر مسئولیت خانواده به وی محول شد. لذا دو روز را به زراعت در فیروزآباد و بقیه روزهای هفته را در تهران مشغول تحصیل بود. سپس به کربلا مهاجرت کرد و در درس سید اسماعیل صدر حاضر شد و در نجف از آخوند خراسانی و میرزا حسین خلیلی تهرانی و طباطبایی یزدی و شریعت اصفهانی استفاده نمود. پس از فوت آیه الله شریعت اصفهانی به ایران بازگشت و در شهر ری و فیروزآباد به تبلیغات دینی و اقامه جماعت پرداخت.

وی جزء هیئت علمیه تهران بود و در

ص: 90

دوره های سوم، ششم، هفتم و چهاردهم مجلس شورای ملی از طرف اهالی شهر ری و تهران به نمایندگی انتخاب شد. چند سالی حقوق خود را از مجلس نگرفت تا موقعی که به تأسیس بیمارستان فیروزآبادی شهر ری (افتتاح در سال 1313 ش.) همت گماشت. پس حقوق هشت ساله خود را يك جا گرفت و پس از مشورت با آية الله شيخ محمدتقی بافقی، باغ حرمت الدوله را برای ساخت بیمارستان خرید. ساختمان بیمارستان، نخست صد تختخوابی بود و سپس توسعه یافت.

آية الله فیروزآبادی از همفکران مدرس بود و در جریان های سیاسی و نیز در مجلس با ایشان، کم و بیش هم گرابی کرد. از موارد اشتراك و افتراق او با مدرس می توان به ترتیب، حمایت از دولت مستوفی الممالک و ادامه قرارداد میلسپورا نام برد. در دوره پنجم مجلس شورای ملی که زمزمه جمهوری در ایران آغاز شد، همراه سید حسن مدرس با جمهوریت مخالفت کرد و دست به اقداماتی نیز علیه جمهوریت زد؛ تا اینکه به دستور رضا شاه از طرف حکومت نظامی وقت (مرتضی خان یزدان پناه) دستگیر و به کلات نادری در خراسان تبعید شد. پس از گذشت 22 روز، بنا به تقاضای اهالی شهر ری آزاد و روانه مشهد شد و پس از اقامت يك ماهه و رفع کسالت به تهران مراجعت کرد.

سید رضا فیروزآبادی سرانجام در سال 1344 ش. درگذشت و در مقبره ای که در گورستان قدیمی جنب بیمارستان برای خود ساخته بود، دفن شد.

منابع: علما و رژیم شاه: نظری بر عملکرد سیاسی - فرهنگی روحانیون در سال های 1305-1320، ص 373؛ اختران فروزان ری و طهران، ص 308-305.

فیروزآبادی، محله

واقع در ناحیه دو از منطقه بیست شهر تهران. این محله، از شمال به خیابان یزدان خواه، از جنوب به جاده قم، از شرق به خیابان فداییان اسلام و از غرب به میدان شهید غیبی محدود می شود. از مهم ترین بناهای محله، مزار امامزاده عبدالله است که نشان می دهد محله فیروزآبادی، سابقه تاریخی دارد. از دیگر بناهای مهم محله، بیمارستان و مسجد فیروزآبادی است که هر دو را آية الله رضا فیروزآبادی، نماینده وقت مجلس شواری ملی بنیان گذاشت. یکی از گورستان های قدیم شهرری نیز کنار مسجد فیروزآبادی است. جمعیت محله، 22946 نفر است و از این تعداد، 11470 نفر را مردان و 11476 نفر را زنان تشکیل می دهند. بسیاری از ساکنان محله، از اقوام و اتباع مختلف ترک،

کرد، لر و افغان هستند. محله فیروزآبادی، شش مسجد دارد؛ به نام های چهارده معصوم، صاحب الزمان، فیروزآبادی، جوادالائمه، حجت بن الحسن و حجتیه. مدارس محل نیز عبارت اند از: سه مدرسه راهنمایی، یک مدرسه متوسطه و دو دبستان غیر دولتی.

فیروزآبادی، مسجد

مسجد. در سال 1329 ش. به دست آیه الله سید رضا فیروزآبادی در شهر ری بنا و وقف شد. مساحت بنا، حدود 1370 متر است و در کنار آن، مقبره خانوادگی فیروزآبادی قرار دارد. مسجد فیروزآبادی، هشت در و برخلاف اکثر مساجد، یک گلدسته (مناره) دارد.

جلال آل احمد و محمد همایون در این مسجد دفن شده اند.

دکتر حبیب الله فیروزآبادی، از نوادگان مؤسس و واقف مسجد و بیمارستان فیروزآبادی، تولیت این مسجد را برعهده دارد.

فیروز بران ← فیروز بهرام

فیروز بهرام

این آبادی که اکنون جزء حوزه غار است و در گوشه شمال غربی ری باستان و جنوب غربی تهران واقع است، از بناهای فیروز ساسانی است، و در طی تاریخ به نام های «رام فیروز» و «فیروزرام» و «فیروز بران» نیز خوانده شده است. پاره ای از روایات، این نام را بر شهر ری نیز اطلاق کرده اند.

در تاریخ بلعمی در خیر فیروز بن یزدگرد ذکر شده است: «سه شهر بنا کرد: یکی به حد ری، رام فیروزآباد، دیگر به حد گرگان نام او روشن فیروز، و به حد دیگر (آذربایگان) نام او شهرام فیروز.» مقدسی فیروزرام را از رساتیق ری دانسته است و یاقوت در معجم البلدان در ذکر این قریه اشاره کرده است که در آنجا میان یزید بن حارث، والی ری از سوی امویان، و فرخان پادشاه ری جنگی روی داد، و فرخان با کمک زبیر بن ماجور خارجی، یزید را با سی صد تن از اشراف کوفه با زنش بکشت. در نزهة القلوب در شرح دیه های ری ذکر گردیده است: «فیروزرام که فیروز ساسانی ساخت، و اکنون فیروزبران می خوانند...» در جایی دیگر از همین کتاب، در ذکر دیه های ناحیه غار، از آن به صورت فیروزبهرام یاد شده است.

منابع: ری باستان، ج 1، ص 19 و ج 3،

ص 596؛ گیتاشناسی، اطلس شهر تهران، ص 193.

فیروزرام ← فیروز بهرام

فیروزه

کوی، محله، مدرسه. در نقض آمده است:

«و مدرسه کوی فیروزه، نه در عهد این سلاطین (سلجوقیان) بنیاد کردند؟» جای این کوی به هیچ روی معلوم نیست، اما چون مدرسه کوی فیروزه از آن شیعیان بوده، می توان گفت که این محله نیز در نیمه غربی و جنوبی ری بوده است.

منابع: نقض، چاپ دارالحدیث، ص 41، ری باستان، ج 1، ص 209.

ص: 93

قاسم آباد تهرانچی

روستا، از توابع بخش قلعه نو و در شمال شرقی روستای قلعه نو. جمعیت روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385، 2281 نفر در 531 خانوار بوده است.

منابع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385؛ اطلس گیتاشناسی، ص 256.

قاسم آباد شورآباد

روستا، از توابع جنوبی بخش کهریزک. جمعیت روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385، 2433 نفر در 662 خانوار بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385.

قاسم آباد قنات شور

روستا، از توابع بخش کهریزک. جمعیت روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385، 43 نفر در 11 خانوار بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385.

قاسم بن عتاب بن اعین

محدث. پدرش که از دوستان سفیان ثوری بود، نسب کوفی داشت و سپس به ری آمد. قاسم بن عتاب در ری زاده شد. از حارث بن مسلم رودی رازی، روایت کرده است.

منبع: الجرح و التعديل، ج 7، ص 115-116.

قاسم بن محمد رازی

مجهول و از طرق ثقة الاسلام کلینی.

از علی بن محمد هرمزداری/هرمزانی (روای امام سجاد) و حسین بن اسماعیل روایت کرده است، و محمد بن عبدالجبار شییبانی، محمد بن عبدالغفار و احمد بن لیث کرمانی از او.

منابع: جامع الرواة، ج 1، ص 602؛

مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 5، ص 475 و ج 6، ص 258-259 و ج 7، ص 153؛ معجم رجال الحدیث، ج 15، ص 60 و ج 17، ص 216؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 44، ص 193؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 1، ص 124؛ الکافی، ج 1، ص 485.

قاسم بن نوربخش رازی

طیب، مرشد طریقت، ملقب به قوام الدین. وی فرزند سید محمد نوربخش، مؤسس طریقه تصوف نوربخشیه و پدر بهاءالدوله محمد حسین نوربخشی، طیب نامدار و مؤلف خلاصه التجارب در طب بود.

در سال 927 ق. درگذشت.

منابع: هدیه العارفین، ج 1، ص 832؛ تاریخ پزشکی ایران و سرزمین های خلافت شرقی؛ طب در دوره صفویه.

قاسم دولابی رازی

از قدمای مشایخ ری. اصل او از دولاب ری بود، ولی چهل سال در مکه زیست و یک سال پیش از آمدن قرمطیان، در همان شهر درگذشت. جعفر بن احمد رازی می گوید:

از کتانی شنیدم که می گفت: «قاسم دولابی، خیر محض بود. تا سی سال، فقیری به مکه وارد نشد که همچون وی باشد در زهد و انفاق.»

منبع: الأنساب، ج 2، ص 233.

قاسم، امامزاده

بقعه این امامزاده در روستای دوتویه سفلا در دهستان کهریزک واقع شده است. به اعتقاد اهالی، امامزاده قاسم از نوادگان امام کاظم (ع) است و در بین مردم به سید قاسم شهرت دارد. در برخی منابع، شجره امامزاده سید قاسم، این گونه ذکر شده است: سید قاسم بن محمد اعرابی بن حمزه بن محمد بن موسی بن محمد بن قاسم بن حمزه بن امام موسی (ع).

ساختمان بنا از قدیم به همین شکل بوده و مسجد و حمام نیز در جوار امامزاده بوده است. در حدود سال 1354 ش. سنگ قبر کنونی را بر آن نهاده اند.

طرح بقعه متشکل از یک گنبدخانه به ابعاد $4/90 * 5/14$ متر و یک ایوان ورودی در شرق گنبدخانه است. زیربنای بقعه حدود هشتاد متر مربع است. بنا، ورودی خاصی ندارد، و تنها نمای بقعه، نمای شرقی آن است که آجری و قدیمی است. ایوان امامزاده گنبدی کوچک و ضریح شکل دارد که از خشت و گل ساخته اند و روی

ص: 96

آن گچ کاری است. ایوان شامل دو طاقچه در قسمت شرقی و غربی است. امامزاده دو گنبد دارد: ارتفاع گنبد اصلی از روی پشت بام 1/50 متر است. لایه بیرونی گنبد، کاهگل و لایه داخلی آن گچ کاری است. بلندی گنبد نیم طاق ایوان (گنبد دوم) از روی پشت بام یک متر و لایه بیرونی آن کاهگلی است.

منابع: امامزاده ها و تربت برخی از پاکان و نیکان، ج 1، ص 85-84؛ مزارات ری، ص 487-488.

قاسم، امامزاده _ سلمان آباد

بقعه این امامزاده در غرب روستای سلمان آباد و در منطقه ای است که در جنوب شرق آن، شهرک حسن آباد فشاپویه و در شمال، روستای وهن آباد و فرودگاه امام خمینی قرار دارد. اهل محل، امامزاده قاسم را فرزند نوح بن موسی کاظم (ع) می دانند که منشأ صحیحی ندارد.

طرح فعلی بقعه از یک گنبدخانه، ایوان ورودی و یک فضای جانبی تشکیل شده است. پیرامون این مجموعه، صحنی نسبتاً بزرگ قرار دارد. ایوان اصلی در شمال شرقی گنبدخانه و فضای جانبی در شمال غربی آن است. مساحت بنای امامزاده 140 متر مربع و مساحت عرصه آن 8400 متر مربع است. ابعاد ضریح چوبی و مشبک امامزاده، 2 * 3 و به ارتفاع 1/50 متر است.

سقف گنبدخانه در پوشش داخلی، طاقی

ص: 97

تیزه دار است که لایه داخل آن را گچ کاری کرده اند. بالای طاق گنبدخانه مسطح، و روی آن گنبد کوچکی قرار گرفته است. سقف مسطح بقعه را در تمام قسمت ها آسفالت کرده اند. ارتفاع نوك گنبد كوچك فوقانی تا كف بقعه 10/5 متر و تا كف صحن 11/20 متر است. ارتفاع داخلی در گنبدخانه شش متر، قطر گنبد كوچك 2/20 متر و قطر ساقه آن 2/80 متر، و قطر داخلی گنبدخانه حدود 5 متر است. به دلیل وجود قبرستان و غسلخانه در این مکان، اهالی قدیم که اکنون ساکن حسن آباد هستند، برای خاکسپاری مردگانشان بدین مکان می آیند.

منابع: مزارات ری، ص 490-493؛ امامزاده ها و تربت برخی پاکان و نیکان، ج 1، ص 370-369.

قاضی محمد صار

کلاتر ری، شاعر و از سادات ری در عهد صفوی. وی فرزند شکرالله رازی و برادر عطاءالله رازی است. پدرش مدتی در ورامین قضاوت می کرده است. قاضی محمد، به «کلاتر ری» شهرت داشت.

منبع: الذریعه، ج 9، ق 3، ص 872.

قانعی طهرانی، میرزا احمد رازی

از شاعران اوائل عهد صفوی. در شعر «قانعی» تخلص می کرد و به کارهای دیوانی اشتغال داشت.

منبع: تحفه سامی، ص 177.

قتیبه بن سعید ثقفی

محدث. در ری می زیست. از لیث بن سعد و او از یزید بن ابی حبیب و او از ابوطیفیل و او از معاذ بن جبل و او از رسول الله (ص) روایت کرده است: ان النبی کان فی غزوة تبوک إذا ارتحل قبل زیغ الشمس آخر الظهر حتی یجمعها إلى العصر فیصلیهما جمیعا وإذا ارتحل بعد زیغ الشمس صلی الظهر والعصر جمیعا ثم سار وکان إذا ارتحل قبل المغرب آخر المغرب حتی یصلیهما مع العشاء وإذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء فصلاها مع المغرب. وی در نقل این روایت منفرد است.

منبع: السنن الکبری، ج 3، ص 163.

قتیبه بن مسلم باهلی، ابو حفص

حاکم ری در زمان عبدالملک بن مروان اموی. وی در سال 49 ق. به دنیا آمد. پدرش مسلم بن عمرو از نزدیکان یزید بن معاویه بود و در زمان قیام عبدالله بن زبیر در سپاه مصعب بن زبیر حضور داشت. همچنین بنا بر برخی اقوال، مسلم بن عمرو از همراهان عبیدالله بن زیاد نیز بود و همراه وی از بصره به کوفه آمد. پس از دستگیری مسلم بن عقیل (ع) و آوردن

او به قصر عبیدالله، وقتی مسلم بن عقیل طلب آب کرد، مسلم بن عمرو مانع اجابت درخواست او شد.

قتیبه به فرمان عبدالملک بن مروان، والی ری شد و در زمان حکومت ولید بن عبدالملک، به فرمان حجاج بن یوسف ثقفی، حاکم عراق، به حکومت منطقه بزرگ خراسان منصوب شد. دوران فتوحات قتیبه بن مسلم از همین زمان آغاز شد. وی در جنگ های پی در پی توانست بخش هایی از مناطق شرقی ایران را به تصرف خود درآورد و در آخرین مرحله کشورگشایی خود تا مرز چین پیش رفت. در سال 86 ق. به مناطق شمال شرقی خراسان حمله کرد و منطقه طخارستان را که در ساحل رود آمودریا واقع بود، فتح کرد. در سال 90 ق. پس از سه سال لشکرکشی و جنگ های فراوان، بخارا را نیز به سرزمین های اسلامی افزود. سرانجام قتیبه در سال 99 ق. به فرمان سلیمان بن عبدالملک، جانشین عبدالملک بن مروان، کشته شد. علت قتل، حمایت قتیبه از خلافت عبدالعزیز بن عبدالملک، برادر سلیمان بود.

منابع: الأنساب، ج 2، ص 71؛ الاعلام، ج 5، ص 189؛ الاخبار الطوال، ص 327؛ تاریخ ابن کثیر، ج 9، ص 77؛ نهاية الأرب فی فنون الادب، ج 21، ص 282 و 283؛ تاریخ طبری، ج 6، ص 506 و 507.

قرشی، قنات

این قنات در فلیسان (نزدیک اراضی جوانمرد قصاب فعلی) جاری بوده است. در شمال بقعه جوانمرد قصاب، چشمه بزرگی است که از زیر تپه های انتهای جنوبی خاک علی آباد بیرون می آید، و مانند چشمه علی، تا دهه شصت شمسی، محل و مرکز شستن فرش بوده است. چشمه مزبور نیز مانند چشمه علی از موقوفات آستانه عبدالعظیم حسنی (ع) است. تمام قنات های قدیم و جدید ری در سوی شمال غربی پهنه ری بوده و مسیر آنها به سوی جنوب شرقی و جنوب است، که در سابق شهر ری را مشروب می ساختند، و امروز به باغ ها و مزارع می ریزند.

منابع: ری باستان، ج 1، ص 150؛ اطلاعات ماهانه، ش 56 (8) آبان ماه 1331، ص 16.

قصر آل سلجوق ← سرای ایالت

قطان رازی، ابوعمرو

محدث اهل سنت. هشام بن عبیدالله از وی، و او از احمد بن حسن رازی جرجانی روایت کرده است.

منبع: تاریخ جرجان، ص 84.

قطب الدین رازی

ابوجعفر، محمد بن محمد بویه ای، حکیم،

ص: 99

منطقی، فقیه، مفسّر و ادیب. در سال 694 ق. در ورامین ری به دنیا آمد. وی از خاندان شیخ صدوق و از آل بابویه است؛ از این رو او را بابویی نیز می خوانند.

فقه را نزد علامه حلّی و حکمت را از قطب الدین شیرازی آموخت. دیگر استادان مشهور وی عبارتند از: قاضی عضدالدین ایجی و شمس الدین اصفهانی. علامه حلّی، اجازه نقل و روایت تألیفات خود و کتاب هایی که خود مجاز به نقل آنها بوده را به وی داده است. مشهور است که در زمان حکومت سلطان محمد خدابنده که علامه حلّی مدتی در ایران به سر می برد، رازی در ورامین کتاب قواعد الاحکام علامه را نزد وی خواند. علامه در اجازه ای که در ورامین برای او می نویسد، شاگرد خود را بسیار می ستاید و او را «شیخ دانشمند، فقیه فاضل، محقق مدقق، زبدة العلماء و الأفاضل، قطب الملة و الدین» می خواند. سپس می افزاید که وی کتاب قواعد را نزد من خواند و از مشکلات آن پرسید.

قطب الدین در پناه سلطان ابوسعید و وزیرش، غیاث الدین محمد بن رشیدالدین فضل الله، به تتبع و تحقیق و تألیف پرداخت و دو کتاب گرانسنگ خود شرح مطالع و شرح شمسیه را به نام غیاث الدین نوشت. پس از وفات ابوسعید و قتل غیاث الدین در سال 736 ق. قطب الدین نیز منزوی شد؛ تا اینکه در سال 763 ق. به دمشق رفت و سال های پایانی عمر خود را در آنجا گذراند. در دمشق، تحقیق و تدریس فقه و فلسفه و منطق را از سر گرفت و شاگردان بسیاری گرد او جمع شدند؛ از جمله شهید اول. میرسید شریف جرجانی و سعدالدین تفتازانی نیز از شاگردان او بودند.

برخی از دانشمندان اهل سنت و شیعه، قطب الدین را شافعی شمرده اند. صاحب روضات الجنات، بر پایه برخی شواهد، وی را سنی قلمداد کرده است؛ اما محدث نوری در خاتمة مستدرک الوسائل به تشیع او رأی داده و شواهد روضات را پاسخ گفته است. از آثار او است: لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار؛ تحریر القواعد المنطقیه؛ المحاکمات بین شرحی الاشارات؛ حاشیه بر قواعد الاحکام (موسوم به حواشی قطبیه)؛ شرح الحاوی؛ تحفة الأشراف فی حاشیة الکشاف؛ لطائف الأسرار.

قطب الدین رازی در 766 ق. در دمشق درگذشت و در دامنه کوه قاسیون (صالحیه)

دفن شد. سپس او را به جای دیگر منتقل کردند. شهید اول می گوید: «در اواخر شعبان سال 766 ق. در شهر دمشق با او ملاقات کردم؛ دریایی ژرف بود. از وی اجازه روایت خواستم، او اجازه آنچه را که مجاز بود به من داد و در دوازدهم ذی قعدة همین سال در دمشق رحلت کرد.»

منابع: فریادی به بلندای تاریخ، ص 325-334؛ أمل الآمل، ج 2، ص 300-301؛ روضات الجنات، ج 4، ص 35؛ ریاض العلماء، ج 5، ص 171؛ مجالس المؤمنین، ج 2، ص 212-213؛ مستدرک الوسائل، ج 3، ص 447-459؛ معجم المؤلفین، ج 11، ص 215؛ هدیه العارفین، ج 2، ص 163.

قطب الدین عمادالدوله ← ساوتکین

قلعه سنگی

روستا، از توابع بخش کهریزک. جمعیت روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385، 758 نفر در 191 خانوار بوده است.
منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قلعه سید

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 307 نفر (68 خانوار) بوده است.
منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قلعه شریفی

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن زیر سه خانوار بوده است.
منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قلعه شیخ

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 1402 نفر (344 خانوار) بوده است.
منابع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش؛ اطلس گیتاشناسی،

قلعه عظیم آباد

روستا، از توابع بخش مرکزی شهرستان ری، واقع در جنوب شرقی باقرشهر و شمال شرقی کهریزک. این روستا در دهستان عظیمیه قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 4073 نفر (987 خانوار) بوده است.

منابع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش؛ اطلس گیتاشناسی، ص 256.

قلعه کاسنی ری

قلعه باستانی. در فهرست آثار ملی ثبت شده است: مشخصات ثبت به این شرح است: قلعه کاسنی ری؛ قدمت: ساسانی؛ شماره ثبت: 19683؛ تاریخ ثبت: 1386/6/28؛ نشانی: جنوب شهر ری، انتهای سمت چپ خیابان میثم.

قلعه گبری

قلعه باستانی، بازمانده از دوران ساسانیان یا پیش از آن، واقع در جنوب شرقی شهر ری، در شهرک علائین. این قلعه، یکی از چهار قلعه ای بوده است که اهل ری در چهار گوشه شهر بنا کرده بودند. آثار دو قلعه (دژ رشکان و قلعه گبری) باقی است.

بر بالای این تپه، آثار برج سنگی و گچی بزرگی از دوران دیلمیان باقی مانده است که به احتمال قوی مقبره مرداوید زیار گیلی از سرداران معروف آل زیار (دیلمی) است. مساحت قلعه، حدود 3000 متر مربع است و از برج و باروهای قلعه، دیوارهای بلند و خشتی آن باقی مانده است. گویا در این قلعه، چهار برج دیدبانی به ارتفاع 17 متر وجود داشته که کاروان های قم، اصفهان و... در دیدرس آنها بوده است. در چند دهه گذشته، مدتی بنای قلعه در اختیار کارخانه باروت سازی بود و پس از مرگ صاحب کارخانه، قلعه به تملک آستان عبدالعظیم درآمد. از آنجا که فضای داخلی قلعه، از اهمیت چندانی برخوردار نیست، اکنون از آن به عنوان انبار استفاده می شود.

در چند شهر دیگر ایران، مانند آشتیان، زرنديه، کنگاور، سنقر، سرپل ذهاب، جهرم و قم، قلعه هایی به همین نام وجود دارد.

منابع: ری باستان، ج 1، ص 451؛ ری در آئینه تاریخ، ص 13.

قلعه نو

یکی از بخش های توابع شهرستان ری، واقع در حدود 20 کیلومتری ری به سمت شهرستان ورامین. قلعه نو، ابتدا مزرعه ای در پنج کیلومتری روستای فیروزآباد بود که اندک اندک

محل سکونت دهقانان شد و سپس گسترش بیشتری یافت. اکنون جمعیت آن، حدود 40 هزار نفر است. از بناهای مهم و باستانی منطقه قلعه نو، آتشکده بهرام است و سالانه گردشگران بسیاری از آن بازدید می کنند. شهرک صنعتی ولی عصر (عج) و عشق آباد (اشک آباد) از مراکز مهم صنعتی این بخش به شمار می آید. بخش قلعه نو با تولید بیش از 50 هزار تن گندم در سال، از مهم ترین مناطق تولید گندم در استان تهران است. این بخش دارای 31 روستا است. از این تعداد 13 روستا دارای شورا است و 12 روستا با دهیاری مدیریت می شود و 6 روستا نیز خالی از سکنه است. قلعه نو پیشتر جزء بخش کهریزک بود و سپس به بخش تبدیل شد.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قلعه نو چمن زمین

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 442 نفر (106 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قلعه نو خالصه ← قلعه نو

قلعه نو فشاپویه

روستا، از توابع بخش فشاپویه شهرستان ری. این روستا در شمال حسن آباد و شرق اتوبان تهران _ قم و مقابل فرودگاه بین المللی امام خمینی قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 386 نفر (94 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قلعه محمدعلی خان

روستا، از توابع بخش فشاپویه شهرستان ری. این روستا در دهستان حسن آباد قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 65 نفر (22 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قمصر

روستا، از توابع بخش کهریزک. بنا بر سرشماری سال 1390، جمعیتی بالغ بر 5676 نفر در 1539 خانوار در آن زندگی می کنند. چهار باب مدرسه ابتدایی تا متوسطه و سه باب مسجد دارد. درآمد مردم، بیشتر از راه اشتغال در کارگاههای اطراف روستا و واحدهای تجاری است. استادیوم ده هزار

نفری شهدای قمصر، واقع در خیابان ورزش، از مراکز مهم این منطقه است. این مجموعه در زمینی به مساحت هفت هزار مترمربع در ضلع شمال میدان امام حسین (ع) و در مرکز روستا واقع شده است. مجموعه بوستان فرهنگی و تفریحی دلگشا، از جمله مراکز تفریحی روستا است که سالن کتابخانه عمومی نیز دارد.

قمی، خانه

خانه قدیمی و تنها بازمانده خانه های خشتی شهر ری. معماری خانه منحصر به فرد است. در خانه قمی معماری اصیل ایرانی به کار رفته و علاوه بر هشتی ورودی، فضای خانه از راه در چوبی به اصطبل کوچکی در زیر زمین می رسد. این خانه مالک خصوصی دارد؛ اما از پلاک ثبتی میراث برخوردار است.

قمی آباد

روستا، از توابع بخش جنوبی قلعه نو، واقع در غرب جاده ری - ورامین. جمعیت روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385، 732 نفر در 185 خانوار بوده است. این روستا دارای قناتی است که طول آن 3200 متر است و تعداد 110 میله چاه دارد. عمق مادر چاه این قنات، 320 متر و فاصله مظهر تا محل آن 3600 متر است. دبی این قنات 30 لیتر بر ثانیه است. تعداد مالکان این قنات 16 نفر هستند و اراضی تحت کشت این قنات 110 هکتار است.

منابع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش؛ بانک اطلاعاتی قنات های کشور.

قنبرآباد

روستا، از توابع بخش فشاپویه شهرستان ری. این روستا در دهستان کلین قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 76 نفر (20 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

قنبری

شاعر. اهل زرّین کمران ری بود و در آغاز عهد صفویان می زیست. در شعر «قنبری» تخلص می کرد.

منبع: تحفه سامی، ص 178.

قند کهریزک، کارخانه

اولین کارخانه قند خاورمیانه. این کارخانه در سال 1273 ش. به دستور میرزا علی اصغر خان امین الدوله (صدر اعظم مظفرالدین شاه) و به دست مهندسان بلژیکی

در منطقه کهریزک در زمینی به وسعت 72 هزار مترمربع راه اندازی شد. دومین کارخانه قند ایران در سال 1312 ش. در شهرستان ورامین احداث گردید. کارخانه قند کهریزک در سال 1291، به دلیل واردات قند از روسیه ورشکست شد و در سال 1308، پس از 38 سال توقف، تحت مدیریت دولت و به کمک متخصصان آلمانی، دوباره به راه افتاد. در سال 1343 بار دیگر تعطیل شد. ساختمان کارخانه قند کهریزک که از قدیم ترین بناهای معماری صنعتی ایران و دارای نخستین باسکول تهران است، با شماره 4635 در تاریخ 1380/10/11 در فهرست آثار ملی به ثبت رسید.

منابع: فصل نامه تاریخ روابط خارجی، ش 33، مورخ 1386؛ روزنامه دنیای اقتصاد، ش 3203، مورخ سوم اردیبهشت 1393.

قوامی رازی

شرف الشعراء/ اشرف الشعراء، امیر بدرالدین قوامی خباز رازی، از شاعران معروف نیمه اول قرن ششم هجری. قدیم ترین کسی که اسم قوامی را آورده است، عبدالجلیل قزوینی رازی در کتاب نقض (بعض مثالب النواصب فی نقض بعض فضائح الروافض) است. در اوایل زندگی، نانوائی می کرده و دکان خبازی داشته است و خود در اشعارش بارها به «نانبایی» خود اشاره کرده و خود را «نان پز» و «نانبا» خوانده است:

— منم قوامی نان پز شاعر شیرین شعر

مراسم خاطر خباز شکل گرده شمار

— قوامیا تویی آن شاعری که می گفتمی

به شهر شعر منم نانبا نان سخن

از اشارات هیچ يك از تذکره نویسان اطلاعی درباره احوال او به دست نمی آید؛ جز اینکه او را از مداحان قوام الدین طغرایی دانسته و گفته اند تخلص خود را از لقب او گرفته است. عباس اقبال آشتیانی، قوام الدین طغرایی را قوام الدین درگزینی پسر قوام الدین ابوالقاسم ناصر بن علی درگزینی دانسته است که پس از قتل پدر در سال 528 ق. به لقب قوام الدین ملقب گردید و در عهد سلطنت طغرل سوم (571-590 ق.) پس از برادر خود جلال الدین، سمت وزارت او را یافت.

قوامی در اشعار خود نام قوام الدین طغرایی را آورده است؛ مانند این بیت:

چنین رسوا نمی ترسی که از حالت خبر یابد/ *** یگانه خواجه عالم قوام الدین طغرایی.

به تصریح عماد کاتب در تاریخ آل سلجوق، قوام الدین درگزینی به سال 512 ق. منصب طغرا یافت. بنابراین شاعر هم بعد از این تاریخ به

خدمت او راه یافته و اگر لقب شعری خود را از لقب او گرفته باشد، مسلماً بعد از این تاریخ است. در همین قصیده قوامی به «برنایی» خود نیز اشاره کرده است:

درین دولت همه پیران، جوان استند و من بنده/ *** چو پیران بگذرانم روز و شب ایام برنایی.

پس در حدود سال های بعد از 512 ق. هنوز جوان بوده و ولادت او را باید در اواخر قرن پنجم دانست.

از تاریخ وفات او هم اطلاعی دقیق در دست نیست و چون در دیوان او مدح شرف الدین محمد نقیب النقبای ری (م 566 ق.) آمده است، ممکن است تا اوایل نیمه دوم قرن ششم زندگی کرده باشد و چون عبدالجلیل قزوینی رازی اسم او را در شمار گذشتگان آورده و او دیگر شاعران شیعی را به عبارت «رحمة الله علیهم» دعا کرده است، باید در حدود سال 560 ق. که سال تألیف کتاب نقض است در گذشته باشد.

قوامی مردی شیعی مذهب و در میان شاعران شیعه معروف بوده است. نه تنها نام او در کتاب نقض در شمار شاعران شیعی ذکر شده، بلکه در آثار او اشعار فراوانی در منقبت خاندان رسالت دیده می شود. در دیوان قوامی، گذشته از این مناقب، مدایحی از رجال و معاریف زمان او در ری که غالباً از خاندان ها و رجال بزرگ شیعه و ممدوح شعرا بوده اند، و اشعاری در زهد و وعظ و ترجیعات و غزل های عاشقانه لطیف و دل انگیز و روان، فراوان است. قصائد وعظ و اندرز او لفظاً و معنیً متوسط و بیشتر ناظر به معانی و افکار دینی است. در مدح نیز متوسط است؛ لیکن غزل های عاشقانه اش در میان معاصران وی، اقبال یافته بود.

دیوان قوامی با مقدمه و تعلیقات محدث ارموی به سال 1334 ش. منتشر شد. این دیوان، 3359 بیت دارد که یازده بیت از آن، قطعه ای است از عمادی شاعر در نعت قوامی رازی. و چون نسخه دیوان او از ابتدا ناقص است، پس مجموع اشعار قوامی بیش از این بوده است.

منابع: تاریخ ادبیات در ایران، ج 2، ص 695؛ «ستایشگر شیعه»، مجله شیعه شناسی، بهار 1386، دوره پنجم، ش 17، ص 7-28؛ «شعرای گمنام: قوامی رازی»، مجله یادگار، سال دوم، شماره اول، شهریور 1324، ص 68-72.

فوج آغاز

روستای کهن در بخش فشاپویه.

منبع: نزهة القلوب، ج 3، ص 54.

ص: 107

کاتب رازی ← حسین بن ابراهیم بن احمد، مؤدب رازی، ابومحمد

کاروانسرای دوقلو

واقع در بازار قدیمی حضرتی، بازمانده از دوران صفوی، قاجار و پهلوی و با شماره ثبت 406. این کاروانسرا از دو قسمت مساوی (400 متر مربع) تشکیل شده است و ساخت آن به دوره شاه عباس صفوی برمی گردد و جزء ابنیه تاریخی و خوش ساخت شهر ری محسوب می شود از معدود کاروانسراهای ایران است که در دو طبقه احداث شده است. در زمان

ص: 109

قاجار، محلی برای تخلیه بارهای شتر و انتقال نفت از باکو شد و پس از چندی، تولید آن به ملاحظه کنی رسید. از سال 1377 ش. که بازسازی و احیای بازار ری، به کارفرمایی میراث فرهنگی و گردشگری استان تهران، آغاز شد، بخش هایی از این بنای تاریخی را نیز مرمت کردند؛ اما به دلایل حقوقی و اختلاف بر سر مالکیت آن، عملیات مرمتی و ساماندهی به فرجام نرسید.

منابع: ری در آینه تاریخ، ص 20 و 21؛ پایگاه مجازی سازمان میراث فرهنگی.

کاروانسرای عباسی

این کاروانسرای ثبت شده در فهرست آثار ملی، دارای ساختاری متشکل از گچ و آجر به صورت چهار ایوانه ساخته شده و از نظر قدمت متعلق به عصر صفویه است و در ضلع جنوب غربی میدان حضرت عبدالعظیم شهر ری و رویه روی مسجد خاتم النبیین قرار دارد و مساحت آن حدود هزار متر مربع است. این کاروانسرا دارای چندین اتاقک یا استراحت گاه و یک حیاط است و این اتاقک ها، که سردرشان گنبدی شکل است، برای استراحت تاجران و زائران بوده که هم اکنون جزو موقوفات آستان حضرت عبدالعظیم است. از این کاروانسرا به عنوان انبار استفاده می شد و در چند سال اخیر به نمایشگاه موقت صنایع دستی تبدیل شده و قرار است که با همکاری سازمان میراث فرهنگی این کاربری ادامه پیدا کرده، به نمایشگاه دائمی صنایع دستی تبدیل شود تا با این کار این بنای تاریخی حفظ و مکان مناسبی برای عرضه آثار تولیدکنندگان صنایع دستی فراهم شود.

منبع: روابط عمومی شهرداری منطقه 20 تهران.

کاروانسرای کنارگرد

کاروانسرای واقع در حسن آباد بخش فشاپویه، کنار جاده و هم جوار روستای کنارگرد. مصالح ساختمانی آن گل، گچ و آجر است و تاریخ ساخت آن به عهد صفویان می رسد. بخش غربی کاروانسرا قدمت چندانی نداشته، در صد سال گذشته به بنای اصلی اضافه شده است. بخش اصلی و قدیمی بنا، بیش از 4400 مترمربع مساحت دارد. در میانه اضلاع حیاط مستطیل شکل بنا، چهار ایوان و در طرفین آنها، ایوانچه هایی واقع است که در ارتفاع و دهانه تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند. هر یک از ایوانچه ها آستانه حجره ای است. پشت حجره ها و پیرامون کاروانسرا محل نگهداری چارپایان بوده است. ورود به این اصطبل ها هم از هشتی ممکن است و هم از پخ های چهار

ص: 110

گوشه حیاط. طرح گوشه های شمال شرقی و جنوب شرقی مشابه یک دیگرند و در آنها علاوه بر راه اصطبل ها، فضایی برای اقامت چهارپاداران و پلکان های بام تعبیه شده است. در گوشه جنوب غربی، دوراه عمود بر هم به اصطبل ها و انبارها می رسد؛ در گوشه شمال غربی، یکی از این راه ها به اصطبل و راه دیگر به فضایی منتهی می شود که گویا محل اقامت چهارپاداران بوده است. ایوان میانه ضلع غربی در انتها از دو سو گسترش و شکلی صلیبی یافته است. بازوهای طرفین این فضا به انبارهای پشت این جبهه راه دارد. ایوان میانه ضلع غربی نقش ارتباطی دارد و راه ورود به دیگر حیاط کاروانسرا است. بخش جدید یا حیاط دوم کاروانسرا را ایوانچه هایی در سه ضلع شمالی و جنوبی و غربی احاطه کرده است که تنها ایوانچه های ضلع غربی حجره دارند. اصطبل های این قسمت که در پشت جبهه های شمالی و جنوبی واقع است، از اصطبل های معمول کاروانسراها پهنای بیشتری دارند. راه ورود به این مجموعه از ضلع شرقی بخش قدیمی تر کاروانسرا است. سردر، برخلاف اکثر کاروانسراهای دوره صفویان، هم سطح دیوار خارجی است. ردیف طاق نماهای این ضلع اهمیت جبهه ورودی را نشان می دهد. در گوشه شمال شرقی بیرون کاروانسرا، یک حمام و یک آب انبار برای استفاده کاروانیان احداث شده است. این کاروانسرا که در کنار جاده کهن قم به ری قرار دارد و تا اواخر عصر قاجار، پرکاربرد بوده _ در سال 1355 در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید و مرمت آن را اداره کل میراث فرهنگی استان تهران در سال 1381 بر عهده گرفت. در سال 1391 نیز سنگ فرش و احداث زیرساخت های گردشگری، آبنا و نورپردازی آن به پایان رسید.

منبع: دیدنی های تاریخی استان تهران.

کبیرآباد

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 391 نفر (83 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

کتابخانه های عمومی شهری

1. کتابخانه عمومی امام خمینی (ره)

واقع در ضلع شرقی حرم حضرت عبدالعظیم (ع)، بوستان دانش (سه دختران). این کتابخانه از محل اعتبارات مقام معظم رهبری تأمین اعتبار و احداث گردید و دارای

ص: 112

500 مترمربع زیربنا در دو طبقه شامل مخزن کتاب، سالن مطالعه برادران، سالن مطالعه خواهران و بخش نشریات و روزنامه است. در سال 1379 هم زمان با عید غدیر افتتاح و بهره برداری شد. کتابخانه دارای 8366 جلد کتاب و 2000 نفر عضو فعال است. 140 عنوان نشریه و 5 عنوان روزنامه در ماه در این کتابخانه به اعضا و علاقه مندان عرضه می گردد. روزانه حدود 6000 نفر برای گرفتن کتاب مراجعه می کنند.

کتابخانه به طریق سیستم بسته و طبقه بندی دیوپی اداره می گردد و مجهز به سیستم رایانه است. کتاب ها بیشتر از طریق دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور و خانه تازه های کتاب تأمین می شود. درجه فرهنگی کتابخانه یک و درجه فیزیکی آن دو است.

2. کتابخانه عمومی باقر العلوم (ع)

واقع در باقرشهر، بلوار یادگار امام، خیابان 22 بهمن. این کتابخانه در سال 1381 هم زمان با هفته کتاب افتتاح گردید. زمین کتابخانه بالغ بر 1000 مترمربع با زیربنای 450 مترمربع، شامل مخزن کتاب، سالن مطالعه خواهران و سالن مطالعه برادران، بخش مطالعه نشریات و روزنامه و نمازخانه خواهران و برادران است. کتابخانه دارای 4000 جلد کتاب و 1018 نفر عضو فعال می باشد. تعداد 67 عنوان از نشریات به طور ماهانه و 4 عنوان روزنامه به طور روزانه در این کتابخانه در دسترس اعضا و علاقه مندان قرار می گیرد. تعداد مراجعین در ماه 2000 نفر است که حدود 1400 جلد کتاب را به امانت می برند. کتابخانه به طریق سیستم باز و طبقه بندی دیوپی اداره می شود و مجهز به سیستم رایانه است. کتاب ها از طریق دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور و خانه تازه های کتاب شهرستان ری تأمین می گردد.

درجه فیزیکی کتابخانه چهار و درجه فرهنگی آن دو است.

3. کتابخانه عمومی صاحب بن عباد

واقع در جاده خاوران، خاورشهر، بوستان شهید بابایی. این کتابخانه از محل بودجه استانی در سال 1376 ش. آغاز و در بهمن ماه سال 1381 ش. افتتاح و بهره برداری شد. زمین کتابخانه بالغ بر 1000 مترمربع و زیربنای آن 450 مترمربع است؛ شامل مخزن کتاب، سالن مطالعه خواهران، سالن مطالعه برادران و بخش مطالعه روزنامه و نشریات. کتابخانه بیش از 5000 جلد کتاب و 2000 عضو فعال دارد. تعداد 67 عنوان نشریات و چهار عنوان روزنامه در ماه در این کتابخانه به اعضا و مراجعین عرضه می گردد. شمار مراجعین،

2027 نفر در ماه است. کتابخانه به طریق سیستم باز و بر اساس طبقه بندی دیویی اداره می شود. کتب مورد نیاز کتابخانه از طریق دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور و خانه تازه های کتاب شهرستان ری تأمین می گردد. درجه فیزیکی کتابخانه چهار و درجه فرهنگی آن دو است. کتابخانه مجهز به سیستم رایانه است.

4. کتابخانه عمومی حسن آباد

واقع در حسن آباد، پارک آزادگان. این کتابخانه در سال 1379 در زمینی به مساحت 1000 متر مربع با زیربنای 1200 متر مربع در دو طبقه ساخته شده است؛ شامل مخزن کتاب، سالن مطالعه برادران، سالن مطالعه خواهران، کلاس های آموزشی، بخش نشریات و روزنامه و کودکان. کتابخانه دارای 9838 جلد کتاب و 1275 نفر عضو فعال است. تعداد 67 عنوان نشریه در ماه و چهار عنوان روزنامه در این کتابخانه در دسترس اعضا قرار می گیرد. تعداد مراجعین این کتابخانه در ماه 2402 نفر است. کتابخانه به طریق سیستم باز و به روش طبقه بندی دیویی اداره می شود. این کتابخانه مجهز به سیستم رایانه است. کتاب های کتابخانه از طریق دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور و خانه تازه های کتاب شهرستان ری تأمین می گردد. درجه فیزیکی کتابخانه یک و درجه فرهنگی آن دو است.

5. کتابخانه عمومی کهریزک

واقع در کهریزک، مقابل دبیرستان سعادت. این کتابخانه در سال 1379 تأسیس گردید زمین کتابخانه به مساحت 1210 متر مربع توسط شخص خیری به نام آقای محمدی تأمین و ساختمان کتابخانه در زیربنای 900 متر مربع در دو طبقه توسط فرد نیکوکاری دیگر به نام آقای جَدّدا احداث گردیده است. کتابخانه دارای سالن مطالعه خواهران و سالن مطالعه برادران، سالن نشریات و روزنامه و سالن مخصوص کودکان و اتاق های آموزشی است. همچنین کتابخانه دارای سرایداری مستقل است که توسط دفتر طرح های عمرانی و املاک اداره کل متبوع با هزینه ای بالغ بر 5 میلیون تومان احداث گردیده است. کتابخانه دارای 10463 جلد کتاب و تعداد 1458 نفر عضو فعال است. تعداد 67 عنوان نشریات و 4 عنوان روزنامه در این کتابخانه به اعضا و علاقه مندان عرضه می گردد. تعداد مراجعین این کتابخانه در ماه 4000 نفر و تعداد کتب به امانت داده شده در روز 150 جلد کتاب است. کتابخانه به طریق سیستم باز و طبقه بندی دیویی اداره می گردد و دارای بخش کودکان نیز است. این کتابخانه مجهز به سیستم رایانه

است و دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور و خانه تازه های کتاب شهرستان ری به طور مستمر، کتاب های آن را تأمین می کنند. درجه فرهنگی و فیزیکی کتابخانه دو است.

تعداد نیروی انسانی کتابخانه 3 نفر با مدرک تحصیلی کارشناسی به عنوان کتابدار و یک نفر نیروی خدماتی است. در این کتابخانه کلاس های آموزشی، خطاطی، شعر، خوشنویسی، طراحی و قرآن برگزار می گردد.

6. کتابخانه عمومی زکریای رازی

واقع در بوستان رازی. این کتابخانه در ساختمانی استیجاری تأسیس گردید و در سال 1358 به ساختمان فعلی انتقال یافت. کتابخانه دارای 600 مترمربع زیربنا در دو طبقه، شامل مخزن کتاب، دو سالن مطالعه و سالن نشریات و روزنامه است. حدود 20000 جلد کتاب و 4202 عضو فعال دارد. تعداد مراجعین کتابخانه در ماه 21409 نفر و تعداد کتب به امانت داده شده در روز 650 جلد است. کتابخانه به طریق سیستم بسته و به روش طبقه بندی دیویی اداره می شود. عمده کتب مورد نیاز کتابخانه از طریق دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور و خانه تازه های کتاب شهرستان ری تأمین می گردد. درجه فرهنگی کتابخانه یک و درجه فیزیکی آن دو است. کتاب ها از نظر موضوعی بیشتر ادبیات، علوم دینی و تاریخی است. کتابخانه مجهز به سیستم رایانه است.

7. کتابخانه عمومی شهرسالم (1)

واقع در فلکه اول دولت آباد. این کتابخانه در اردیبهشت ماه 1375 افتتاح شد و وابسته به ستاد شهر سالم (شهرداری) است. حدود 2000 مترمربع زیربنا دارد و بیش از 20000 کتاب. و اشتراك 110 عنوان نشریات در ماه و 17 عنوان روزنامه. مراجعین کتابخانه در ماه 2000 نفر است. کتابخانه به طریق سیستم بسته و به روش طبقه بندی کنگره اداره می شود. برگزاری کلاس های آموزش کامپیوتر، زبان، هنر و... از برنامه های مستمر کتابخانه است. درجه فیزیکی و فرهنگی آن یک است.

8. کتابخانه عمومی شهرسالم (2)

واقع در خیابان 45 متری شهرری. این کتابخانه در سال 1375 در ساختمانی با مساحت زیربنای 1100 مترمربع تأسیس گردید و وابسته به ستاد شهر سالم (شهرداری) است. کتابخانه دارای 16500 جلد کتاب و تعداد 7482 نفر عضو است و تعداد 20 عنوان روزنامه و 110 عنوان نشریه در ماه به اعضا و علاقه مندان عرضه می گردد. تعداد مراجعین در ماه 4600 نفر و تعداد کتب به امانت داده شده در همین مدت، 1400 جلد است.

کتابخانه به طریق سیستم بسته و به روش طبقه بندی کنگره اداره می شود. دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور، تأمین کتاب های کتابخانه را بر عهده دارد. درجه فرهنگی کتابخانه يك است. بخش نابینایان کتابخانه از بهمن سال 1382 با 56 عنوان کتاب بریل، 150 عنوان نوار، تجهیزات کامپیوتری با سیستم گویا، تلویزیون و... راه اندازی شد.

9. کتابخانه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع)

واقع در بست شمالی حرم. این کتابخانه دارای 5000 مترمربع زیربنا در دو طبقه شامل مخزن کتاب، سالن مطالعه برادران و خواهران (3500 مترمربع) است. کتابخانه دارای 45000 جلد کتاب به زبان های مختلف و 10157 نفر عضو است. کتابخانه دارای مخزنی بسته با سیستمی تلفیقی از دیویی و الفبائی اداره می شود و اکنون بیش از ده سال است که کار ثبت سرفصل های مندرج در کتب را با قید صفحه در رایانه شروع کرده اند. بیشترین کتب آن تاریخ، تفسیر، ادبیات، علوم پایه، فلسفه و فقه است و بیشترین مراجعین آن، محصلین، طلاب، دانشجویان و محققین اند. به علت وقفی بودن کتب، خارج کردن کتاب ها از محل کتابخانه مجاز نیست. مخزن کتابخانه در زیرزمین بوده، کتب به وسیله آسانسور جابه جا می شود. مخزن، گنجایش يك میلیون جلد کتاب را دارا است.

کثیر بن شهاب حارثی مدجی

والی ری در زمان خلیفه دوم و معاویه و از پیروان عثمان خلیفه سوم. در نبرد قادسیه حضوری فعال داشت و در اواخر خلافت عمر، مغیره بن شعبه امیر کوفه، او را والی ری و دستی گردانید. او مردم ری را که به بازگشت به دوران پیش از فتح ری میل کرده بودند، دوباره مطیع ساخت. در زمان معاویه نیز ولایت او بر ری و چند منطقه دیگر ادامه یافت. چندی نیز مغضوب معاویه گردید. بلاذری در فتوح البلدان درباره او می نویسد: «چون به ری رفت، بدید که اهل آن نقض فرمانبرداری کرده اند. پس با آنان بجنگید تا باز از در اطاعت درآمدند و خراج و جزیه به گردن گرفتند. سپس به غزای دیلم رفت و با آنان بجنگید و با بیر و طیلسان نیز غزا کرد. حفص بن عمر عمری از هیثم بن عدی و او از ابن عیاش همدانی و دیگران روایت کرد که کثیر بن شهاب بر ری و دستی و قزوین ولایت داشت.» از صفات بارز او دشمنی با امام علی (ع) بود. پسر او شهاب بن کثیر، در سال 60 ق. در زمان حضور مسلم بن عقیل در کوفه (به نمایندگی از امام حسین)، در ارباب مردم

و جدا کردن آنان از مسلم بن عقیل و پیروزی عبیدالله نقش فعالی داشت. مختار ثقفی، پس از تصرف کوفه و حکومت بر آن، قبر او را که به تازگی درگذشته بود، نبش کرد.

منابع: فتوح البلدان، ص 309-312، ترجمه فارسی، ص 445-449؛ البلدان، ص 89، ترجمه فارسی، ص 51؛ تاریخ یعقوبی، ج 2، ص 157-164؛ الاصابه فی تمییز الصحابه، ج 5، ص 293؛ ری باستان، ج 2، ص 122.

کرج، رودخانه

رود کرج از کوه البرز سرچشمه گرفته، پس از تأمین بخشی از آب تهران از طریق سد کرج و عبور از چندین شهرستان استان تهران و چند روستا در غرب شهرستان ری، به دریاچه نمک قم می ریزد. این رودخانه دائمی با درازای 245 کیلومتر، با جهت شمال غربی - جنوب شرقی، سرتاسر عرض شهرستان ری و شمال حسن آباد (مرکز بخش فساپویه) را طی می کند و پس از پیوستن به یکی از شاخه های جاجرود، به نام جاجارو، به دریاچه نمک قم می ریزد.

منبع: رودها و رودنامه ایران، ص 388.

کریم آباد تهرانی

روستا، از توابع بخش قلعه نو شهرستان ری. جمعیت این روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. 804 نفر (179 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

کریم آباد موقوفه

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 464 نفر (103 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

کریمان، حسین

نویسنده، مورخ، ادیب، خوش نویس، دانش آموخته حوزه و دانشگاه، نویسنده «ری باستان».

در سال 1292 ش. در اطراف تهران به دنیا آمد. در سال 1322 ش. موفق به اخذ لیسانس ادبیات فارسی از دانشسرای عالی شد. در 1324 ش. برای فراگیری علوم دینی و معارف اسلامی به قم رفت و هم زمان، در آموزش و پرورش این شهر، استخدام و در دبیرستان حکیم نظامی، مشغول تدریس گردید. در 1335 ش. موفق به دریافت دکتری زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران شد. خدمات تدریسی و تعلیمی خود را از دبستان آغاز کرد و

تا تدریس در دانشگاه های تهران و شهید بهشتی (ملی سابق) پیش رفت و همزمان به تحقیق و تألیف نیز اشتغال داشت. پژوهش های او در زمینه جغرافیای تاریخی و رسم نقشه ها (از جمله نقشه پیمایشی شهر قم)، زبانزد است. کتاب «ری باستان» که وی برای تألیف آن زحمت بسیاری کشید، از مهم ترین آثار ری شناسی است.

این اثر، در دو مجلد از سوی انجمن آثار ملی در سال های 1345-1349 ش. انتشار یافت. مجلد اول، شامل مقدمه و هفده فصل است. در مقدمه درباره تاریخ های از میان رفته ری سخن به میان آمده و در فصل های هفت گانه، محل شهر ری و پهناوری آن، ذکر ری در کتب مقدس و منابع باستانی، موقعیت جغرافیایی ری، مردم ری، پایه ارجمندی مقام و احترام و اعتبار ری، نهرها و کاریزهای ری، فتح ری، پهنه شهر ری به هنگام آبادی، اماکن عمده ری، برخی از بناهای تاریخی و خانه های رجال، مضاجع و مقابر، دروازه های ری، خانه ها و برخی اماکن دیگر ری، دروازه ها، فرهنگ و مدارس و کتابخانه ها، اقتصاد ری و برخی اوصاف و خصال و خصایص مردم ری، گزارش شده است. این مجلد، از نقشه و عکس هوایی و تصویر نیز برخوردار است. جلد دوم، مذهب و تاریخ و رجال و نواحی ری باستان را بررسی کرده و شامل سه باب (هفت فصل) و یک خاتمه است؛ به این شرح: مذهب ری در پیش از اسلام و دوره اسلامی، تاریخ عمومی ری، ری در مسیر تاریخ (پیش از اسلام و در دوره اسلامی)، حوادث طبیعی مهم ری در طول تاریخ، تمثیلات و ضرب المثل ها و طرایف مردم ری، رجال و معاریف، درگذشتگان و مدفونان در ری از رجال دیگر بلاد، خرابی ری و علل آن، نواحی ری، کلیاتی در باب روستاها و دیه ها، نام آبادی ها، کوه البرز و کوه قاف.

کتاب دیگر وی به نام «قصران»، شامل مباحث تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی و

مذهبی و آتشگاه منطقه کوهستانی ری باستان و تهران کنونی است که در دو مجلد از طرف انجمن آثار ملی در سال 1356 ش. (1172 ص، مصور، با نقشه جغرافیایی) انتشار یافته است. موضوع این کتاب، کوهستان های اطراف ری قدیم و آبادی ها و مردم و مذهب و گویش و آداب و رسوم و مثل ها و واژه های آنان است.

از دیگر آثار او درباره ری، کتابی است به نام «برخی از آثار بازمانده از ری قدیم» که نخستین بار دانشگاه ملی ایران در سال 1356 ش. منتشر کرد. از دیگر آثار او است: «جغرافیای شهرستان قم»؛ «طبرسی و مجمع البیان»؛ «تهران در گذشته و حال»؛ «سیره و قیام زید بن علی». هشتاد مقاله و رساله در موضوعات دینی و علمی و ادبی و تاریخی نیز از او بر جای مانده است؛ از جمله: برج طغرل، نظری به مقاله ری مندرج در دایرة المعارف اسلام، توضیحی بر مقاله «معرفی کتاب ری باستان»، آستانه عبدالعظیم حسنی (ع)، ابوالفتوح رازی، بی بی شهربانو، تفسیر ابوالفتوح. وی در آذر سال 1372 ش. درگذشت.

منابع: اثر آفرینان، ج 5، ص 36؛ کتاب ماه ادبیات و فلسفه، دی 1376، ش 3، ص 30-30.

کلابی رازی، ابوجعفر

متکلم و نویسنده کتاب «الرد علی الباطنیة و الغالیة».

منابع: فرهنگ ایران زمین، ج 12، ص 106؛ التنبیه و الاشراف، ص 343.

کلاغ ایه

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن زیر سه خانوار بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

کلاه دوزان

محلّه. مدرسه تاج الدین محمد کیسکی در آن واقع بوده و چون این مدرسه در جنوب ابن بابویه و در مشرق بقعه امامزاده عبدالله بوده است، محل کنونی آن باید حوالی میدان مجسمه باشد.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 533 و 208.

ص: 119

محدث. از ابن عیینه و عطاء بن مسلم خراسانی (راوی محمد بن مسلم بن شهاب زهری) روایت کرده است. حاتم بن لیث جوهری، اسحاق بن راهویه، یعقوب بن کعب، اسحاق حنظلی، یعقوب بن کعب حلبی، شجاع بن ولید و ابوهمام از وی حدیث شنیده اند. ابن حبان می گوید حدیث او معتبر است مگر مراسیلی که از عطاء خراسانی نقل کرده است. ابوحاتم رازی می گوید: او لشکری (نظامی) بود و حدیثش صحیح نیست.

منابع: الثقات، ج 9، ص 28؛ لسان المیزان، ج 4، ص 489؛ المعجم الأوسط، ج 4، ص 138؛ المعجم الكبير، ج 23، ص 74-75؛ مسند الشامیین، ج 3، ص 333؛ الجرح و التعديل، ج 7، ص 164؛ الثقات، ج 9، ص 28؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 6، ص 72-73؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 230؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 413-414.

کَلِه ← عمید خراسان

کَلین

دهستان، واقع در بخش فشاپویه شهرستان ری، شامل روستاهای ابراهیم آباد، آراد، اشتهازان، انیس آباد، بوالقیطاس، حسین آباد، حصارچوپان، خانلق، خمارآباد، دولت آباد خرابه، زلف آباد، زیوان، شریف آباد، صفرآباد، علی آباد موقوفه، قنبرآباد، کَلین (مرکز دهستان)، کوشک فشاپویه، محمدآباد، اسدآباد، کیق آباد، نجف آباد. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 3859 نفر (942 خانوار) بوده است.

در حوزه ری باستان دو دیه بدین نام (املا) موجود بوده است، که اکنون نیز هر دو وجود دارند: یکی در ناحیه فشاپویه و دیگری در بهنام سوخته ورامین. در تلفظ این کلمه که آیا بر وزن امیر است یا نگین یا حسین، و یا صحیح آن کیلین است یا کلین، اختلاف کرده اند. در فرهنگ آندراج اصل آن با گاف فارسی درج شده است: «گلین به کسر کاف فارسی، منسوب به گل را گویند... نام دیهی در حوالی ری که قلعه ای گلین داشته و منسوب بدانجا را گلینی می خوانند، و کلین به کاف عربی همانا معرب آن باشد.» فیروزآبادی در قاموس نوشته است: «کلین کامیر قریه بالرّی، منها محمد بن یعقوب الكلینی من فقهاء الشیعه.» عالمان مطلع شیعه، کلین فشاپویه را به تصغیر و بر وزن حسین تلفظ کرده اند. از مجموع روایات منقول در این باب می توان گفت: قریه ای که در فشاپویه واقع است مصغر و بر وزن حسین

است، و آنکه اکنون در ورامین است مکتب و بر وزن امیر یا نگین است. کلین فشاپویه از تهران، حدود سی و هشت کیلومتر، و از جاده قم، حدود پنج کیلومتر فاصله دارد، و ثقة الاسلام کلینی و چند تن دیگر از بزرگان شیعه از آنجا برخاسته اند. مزار یعقوب بن اسحاق (پدر ثقة الاسلام کلینی) و امامزاده حسین در این روستا است. از بناهای تاریخی آن می توان به یخچال طبیعی کلین و بقعه یعقوب بن اسحاق کلینی اشاره کرد. مردم روستای کلین به طوایف گلیان و قنبری و شیدوش تقسیم می شوند. دامداری و کشاورزی از قدیم در این منطقه رونق داشته است. کمبود امکانات زیستی و آموزشی، موجب مهاجرت شدید از روستا به سوی شهر شده است.

منابع: ری باستان، ج 3، ص 614؛ آندراج، ج 3، ص 53؛ قصص العلماء، ص 396؛ منهج المقال، ص 31؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

کلین، یخچال طبیعی

یخچال طبیعی کلین، در شرق بخش حسن آباد فشافویه از توابع شهرستان ری و به فاصله حدود چهارصد متری غرب بقعه شیخ کلینی قرار دارد که قدمت آن به چهارصد سال پیش و دوران صفوی باز می گردد. برای ساخت این بنا از خشت هایی به ابعاد $24 * 24$ و ضخامت 4 سانتیمتر و مصالح خاک رس و کاهگل در بنای گنبدی و از گچ، سنگ و ساروج در پی استفاده شده است. قطر یخچال هشت متر، عمق آن سه متر، مساحت بنا حدود 30 متر مربع و ارتفاع گنبد 10 متر است. فضای اطراف یخچال باز است و دو در به ارتفاع حدود دو متر و عرض یک متر و نیم که در هر دو طرف به یک اندازه است، به موازات هم در مسیر جریان باد قرار دارد که باد از یک در وارد محیط یخچال شده و پس از گردش جریان باد در داخل محوطه یخچال، از در دیگر آن خارج می شود که این حالت موجب برودت بیشتر فضای داخل یخچال و یخ زدن آب در درون گودال می شود. پس از ورود به بنا با عبور از چند پله، کف بنا ظاهر می شود. این پله ها در هر دو طرف وجود دارد و امتداد آن در یک راستا و از بالا تا کف، عرض پله ها یکی است. دور تا دور داخل بنا از بالای دیواره مخزن، پاگردی به پهنای 70 سانتیمتر قرار دارد که می توانید داخل یخچال را کاملاً دور بزنید. در محوطه بیرون دو طرف درها نیز دیوارهایی قرار داشته که به شکل قیف عمل کرده و کار هدایت باد به درون یخچال را با سهولت و میزان بیشتری انجام می داد که در حال حاضر از این دیوارهای قیفی اثری باقی نمانده است. قطر دیوار در پایین بنا بیشتر

است و هرچه بالاتر می رود، نازک تر می شود؛ به گونه ای که در پایین گنبد از سه ردیف خشت استفاده شده است و هرچه بالاتر می رود، از دو ردیف و در نهایت در بالای آن از یک ردیف خشت استفاده شده است که قطر سقف گنبد در بالا به 10 سانتیمتر می رسد. در پشت دیواره شرقی گنبد و محل سرازیر کردن آب به چال یخ، تأسیسات مربوط به یخچال، شامل اتاقکی کوچک با دو تاقچه قرار دارد که احتمالاً محل اقامت خدمه یخچال بوده است. روی فضای بیرونی گنبد با خشت سنگفرش شده است تا نفوذ گرما و خروج سرما از یخچال جلوگیری شود. روی این سنگفرش ها و نیز فضای اندرونی آن با کاهگل اندود شده است. در قسمت پی و جایی که به عنوان مخزن ذخیره یخ ساخته شده، از سنگ های تراش خورده منظم و ملات گچ، آهک یا ساروج استفاده شده است که استفاده از این نوع مصالح جلوی نفوذ آلودگی ها و نیز هدر رفتن آب موجود در خزینه یخچال را می گیرد و آب موجود در آن هم به پی ها نفوذ نمی کند و این امر موجب بالا-رفتن عمر بنا و جلوگیری از تخریب آن می شود. بنای مخروطی و دایره ای شکل یخچال موجب می شود که هوا به خوبی در فضای داخل یخچال بچرخد و برودت آن بیشتر شود. همچنین حالت دوار و گنبدی آن موجب شکستن اشعه خورشید شده و گرمای کمتری

را جذب می کند. از سوی دیگر، عمر مفید بنا را در برابر بارش نزولات جوی و سایر عوامل فرسایشی افزایش می دهد. حدود 20 تا 25 درصد این بنا آسیب دیده و مرمت شده است. فاصله این بنا تا خانه های مسکونی حدود 200 متر است که به همین خاطر برای مراقبت و محافظت از آن، یگان حفاظت میراث فرهنگی به صورت روزانه به بنا سرکشی می کند.

منبع: ایسنا، 5 خرداد 1394.

کلیدداری، خانه

خانه قدیمی، واقع در محله سرتخت. حدود نود سال قدمت دارد. از امتیازهای آن، کاشیکاری های زیبا است. این خانه که مالک شخصی دارد، روبه ویرانی کامل است.

کلینی

ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی، فقیه و محدث نامدار شیعه، در نیمه اول سده چهارم، ملقب به ثقة الاسلام و مؤلف مهم ترین کتاب حدیثی امامیه، به نام الکافی. برخی از شرح حال نویسان، مسلم دانسته اند که او در روستای گلین از توابع ری متولد شده است. درباره زمان ولادت وی برخی قراین تاریخی نشان می دهد که او کمی پیش یا پس از ولادت امام زمان (عج) یعنی در حدود سال 255 قمری ولادت یافته و در عصر غیبت صغری می زیسته است. بحرالعلوم احتمال داده که کلینی بخشی از حیات امام حسن عسکری (ع) را درک کرده است، ولی آیه الله خوبی معتقد است ولادت او پس از شهادت امام عسکری (ع) و در زمان امام زمان (عج) بوده است.

کتب رجالی و شرح حال نویسانی که به زندگانی او پرداخته اند، از وی با عناوین ابوجعفر، محمد بن یعقوب، ابن اسحاق، ثقة الاسلام، رازی، سلسلی (به دلیل سکونت در محله «درب السلسله» ی بغداد) و بغدادی نام برده اند. وی اولین دانشمند اسلامی است که عنوان «ثقة الاسلام» یافته است. به سبب تقوا، علم و فضیلت او، مردم در رفع مشکلات دینی و گرفتن فتوا به وی مراجعه می کردند.

ری و روستاهای آن، از روزگاران نخستین، جزء مراکز شیعه نشین در جهان اسلام بوده است؛ هر چند بیشتر مردم ری را سنیان حنفی و شافعی تشکیل می داده اند. آرامگاه پدر ثقة الاسلام کلینی، یعقوب بن اسحاق که از بزرگان شیعیان در زمانه خود بود، اکنون در قریه کلین، زیارتگاه مردم آن سامان است.

عَلانِ رازی (دایی ثقة الاسلام کلینی) و گروهی

دیگر از فقها و محدثان شیعه، همچون محمد بن عصام نیز از آن قریه بوده اند.

کلینی در ری که مرکز برخورد آرا و اندیشه های فرق اسماعیلی، حنفیه، شافعی و امامیه بود، به دنیا آمد و در آنجا در محضر ابوالحسن محمد بن اسدی کوفی که ساکن ری بود، حدیث آموخت. سپس راهی قم شد و با محدثانی که از زبان امام عسکری (ع) یا امام هادی (ع) بدون واسطه حدیث شنیده بودند ملاقات کرد. بنابر شواهد تاریخی، کلینی پس از پایان تألیف الکافی، در سال 327 ق. و دو سال پیش از پایان عمرش عازم بغداد، که آن زمان یکی از مراکز بزرگ علمی بود، شده است. یکی از شواهد بر پایان یافتن الکافی قبل از رفتن به بغداد آن است که وی در زمان نواب اربعه امام زمان (عج) می زیسته اما روایتی را بدون واسطه از آن ها در الکافی نقل نکرده است.

ثقة الاسلام کلینی در ری، قم، بغداد، کوفه و دیگر نقاط دور و نزدیک ممالک اسلامی در نیمه دوم سده سوم هجری، با دانشمندان بزرگ، فقها و محدثان بسیاری ملاقات کرد و از آنان بهره و اجازه روایت گرفت. در کتب رجال و تراجم، بیش از چهل فقیه و محدث را نام می برند که از استادان و مشایخ اجازه کلینی بودند و وی نزد آنان شاگردی کرده است. بیشترین تأثیر علمی و اخلاقی را علی بن ابراهیم قمی صاحب تفسیر القمی بر او داشته است. نام وی در بیش از 7000 سند حدیث الکافی آمده است. دیگر استادان مشهور وی عبارتند از: محمد بن یحیی اشعری، احمد بن ادریس قمی، احمد بن عبدالله بن احمد بن محمد بن خالد برقی، احمد بن محمد بن عیسی اشعری، عبدالله جعفر حمیری، حسن بن فضل بن یزید یمانی، احمد بن مهران، محمد بن حسن طائی، علی بن حسین بن موسی بن بابویه (پدر شیخ صدوق)، محمد بن یحیی عطار، قاسم بن علاء، احمد بن محمد بن سعید همدانی معروف به ابن عقده، احمد بن محمد بن عاصم کوفی، اسحاق بن یعقوب، حسن بن حنیف، حسن بن فضل بن یزید یمانی، حسین بن حسن حسینی اسود، حسین بن حسن هاشمی حسنی علوی، حسین بن علی علوی، حسین بن محمد بن عمران اشعری قمی، حمید بن زیاد نینوایی، داوود بن کوره قمی، سعد بن عبدالله بن جعفر حمیری، علی بن حسین سعدآبادی، علی بن عبدالله خدیجی اصغر، علی بن محمد بن ابراهیم بن ابان رازی (دایی وی)، معروف به علان رازی، علی بن محمد بن ابی قاسم بندار، علی بن موسی بن جعفر کمیدانی، ابوالحسن محمد بن عبدالله اسدی

کوفی (ساکن ری)، محمد بن حسن صفار، محمد بن علی بن معمر کوفی.

نیز عده ای از فقها و محدثان بنام شیعه، از شاگردان کلینی به شمارند؛ از جمله: احمد بن ابراهیم، معروف به ابن ابی رافع صیمری، احمد بن کاتب کوفی، احمد بن علی بن سعید کوفی، احمد بن محمد بن علی کوفی، ابوغالب احمد بن محمد زراری، جعفر بن محمد بن قولویه قمی، عبدالکریم بن عبدالله بن نصر بزاز تنیسی، علی بن احمد بن موسی دقان، محمد بن ابراهیم نعمانی، معروف به ابن ابی زینب (از شاگردان مخصوص و نزدیک او بود و کتاب الکافی او را نسخه برداری کرده است)، محمد بن احمد صفوانی، مقیم بغداد (او نیز از شاگردان مخصوص وی بود و کتاب الکافی را رونوشت کرده و از کلینی علم و ادب آموخته و به دریافت اجازه روایت حدیث، نایل آمده است)، محمد بن احمد سنانی زاهری (مقیم ری)، ابوالفضل محمد بن عبدالله بن مطلب شیبانی، محمد بن علی ماجیلویه و هارون بن موسی تلکبری شیبانی.

کتاب الکافی، از مهم ترین کتاب های حدیثی و معروف ترین اثر کلینی است. وی برای تدوین و تألیف این کتاب به شهرها و روستاهای مختلف مناطق جهان اسلام، از جمله خراسان، شام، عراق و عربستان مسافرت کرد. این کتاب در واقع نخستین کتابی است که به صورت جامع در همه زمینه های اعتقادی، فقهی، اخلاقی، تفسیر و تاریخ، روایات را جمع کرده است؛ به طوری که تعداد روایات آن برابر و بلکه بیش از همه روایات صحاح سته است. ثقة الاسلام کلینی کتاب خود را در سه بخش عمده مرتب کرده است: اصول دین (اصول کافی)، فروع دین (فروع کافی)، بقیه موضوعات (روضه کافی).

وی این کتاب را در پاسخ به درخواست برخی از شیعیان تدوین کرد که به علت تعدد و اختلاف روایت ها نمی توانستند مسائل و آموزه های اسلامی را به طور دقیق تشخیص دهند. به دلیل همین جامعیت، نام آن را الکافی نهاد.

کلینی هر مبحث کلی را با نام «کتاب» آورده و در هر یک از این کتاب ها چند عنوان مرتبط با موضوع را به نام «باب» ذکر کرده است. الکافی حدود شانزده هزار حدیث از چهارده معصوم (ع) را با اسناد آنها ذکر کرده

است. کتاب های الکافی به این ترتیب است:

1. «کتاب العقل و الجهل»؛ 2. «کتاب فضل العلم» که بیست و دو باب دارد؛ 3. «کتاب التوحید» که چهل باب از مسائل مهم عقیدتی را در بر دارد؛ 4. «کتاب الحجبه» که حدود یک صد و سی باب درباره مسائل مختلف امامت و ولایت را در ذیل آن آورده و در پایان آن نیز بیست باب درباره تاریخ زندگانی ائمه (ع) با عنوان «ابواب التاریخ» گرد آورده است؛ 5. «کتاب الایمان و الکفر» که حدود دویست و بیست باب درباره مسائل مختلف ایمان، اخلاق، تزکیه نفس و سیر و سلوک الی الله در ذیل آن درج کرده است؛ 6. «کتاب الدعاء»، حاوی حدود شصت باب در زمینه ها و ابعاد مختلف دعا؛ 7. «کتاب فضل القرآن»، دارای سیزده باب درباره فضل قرائت قرآن و مسائل مربوط به آن؛ 8. کتاب العشره (المعاشره) با حدود سی باب درباره مسائل مختلف آداب معاشرت و حقوق اجتماعی مسلمانان و سایر انسان ها.

«فروع کافی» نیز بیست و شش کتاب در همه ابواب فقهی از طهارت تا دیات را در بر دارد که بخش عمده کتاب، یعنی پنج جلد را شامل می شود. روضه کافی، شامل مواعظ، خطبه ها، تاریخ و احادیث متفرقه در زمینه های مختلف است و 586 حدیث را در بر دارد. در مجموع، کتاب الکافی سی و چهار کتاب و سیصد و بیست و شش باب است.

این کتاب از زمان تألیف مورد توجه و استفاده دانشمندان و محدثان جهان اسلام، به ویژه علمای تشیع قرار گرفت و کتاب درسی و منبع تحقیق بزرگان دانش و حدیث شد. شرح های فراوان، تعلیقه و حواشی بسیار نیز بر آن نوشتند که مهمترین آنها عبارتند از:

1. جامع الأحادیث و الأقوال، شیخ قاسم بن محمد الوندی (م 1100 ق.).

2. الدر المنظوم من کلام المعصوم، علی بن محمد بن حسن بن زین الدین، از نواده های شهید ثانی (م 1104 ق.).

3. مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول، علامه محمدباقر مجلسی (م 1111 ق.).

4. الوافی، فیض کاشانی (م 1090 ق.).

5. شرح اصول کافی ملاصدرا (م 1091 ق) که شرح بخشی از الکافی.

6. شرح الکافی، ملا صالح مازندرانی (م 1081 ق.). اصول و روضه کافی است.

شیخ طوسی، و نجاشی، علاوه بر کتاب

الكافی، كتاب های زیر را نیز جزء تألیفات کلینی به شمار آورده اند:

1. كتاب الرجال، 2. كتاب الردّ علی القرامطه، 3. كتاب رسائل الائمة (ع)، 4. كتاب تعبير الرؤيا، 5. مجموعه شعر (مشمول بر قصایدی که شعرا در مناقب و فضایل اهل بیت عصمت و طهارت سروده اند).

دانشمندان مذاهب مختلف، کلینی را به راستی گفتار و درستی کردار و احاطه کامل بر احادیث و اخبار ستوده اند؛ به طوری که نوشته اند شیعه و سنی برای استفتا به وی مراجعه می کردند و به او وثوق و اعتماد داشتند. کلینی در امانت و عدالت، تقوا و فضیلت، حفظ و ضبط احادیث، شهره بود و به گفته محمدتقی مجلسی: «وی در میان تمام دانشمندان ما، و همچنین در نظم و ترتیب کتابش الكافی بی نظیر است.» ابن اثیر از مورخان اهل سنت، کلینی را در زمره بزرگان و علمای امامیه می شمارد. ذهبی، کلینی را شیخ شیعه، عالم امامیه و صاحب تألیفات معرفی می کند. ابن عساکر هم در کتاب خویش از وی به بزرگی یاد می کند.

ثقة الاسلام کلینی، در سال 329 ق. که مصادف با سال پایان غیبت کبری امام زمان (ع) بود در شهر بغداد چشم از جهان فرو بست. آرامگاهش امروز در ساحل شرقی دجله، در غرب بغداد، در «جامع الأصفیه» در مجاورت قبر حارث بن اسد محاسبی، معروف و زیارتگاه مسلمانان است.

منابع: مفاخر اسلام، ج 3، ص 40؛ مجالس المؤمنین، ج 1، ص 92؛ معجم البلدان، ج 3، ص 117؛ شرح مشیخة من لایحضره الفقیه، ص 267؛ رجال الطوسی، ص 495؛ الفهرست طوسی، ص 135؛ رجال النجاشی، ص 266؛ مقدمه الكافی؛ وصول الأخیار، ص 69؛ مرآة العقول، ج 1، ص 3؛ لسان المیزان، ج 5، ص 433؛ روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات، ج 6، ص 108؛ الفوائد الرجالیه، ج 3، ص 325-336؛ معجم رجال الحدیث، ج 19، ص 54-59؛ الكلینی و الكافی، ص 124 و 125 و 264-267؛ ریحانة الادب، ج 5، ص 79؛ معالم العلماء، ص 134؛ خلاصة الاقوال، ص 245؛ نقد الرجال، ج 4، ص 352؛ الكامل فی التاریخ، ج 8، ص 364؛ سیر اعلام النبلاء، ج 15، ص 280؛ لسان المیزان، ج 5، ص 433؛ اکمال الکمال، ج 7، ص 186؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 56، ص 297.

کلینی، کتابخانه

کتابخانه شیخ کلینی (ره) با زیربنایی به مساحت 1100 مترمربع، دارای دو سالن مطالعه

ص: 127

مجزا (ویژه خواهران و برادران) هرکدام به ابعاد 115 مترمربع، با ظرفیت 200 نفر، در سال 1375 تأسیس شد. این کتابخانه، به طور میانگین 11000 مراجعه کننده در ماه و 9415 نفر عضو و نزدیک به 1900 عضو فعال دارد. واحدهای مختلف کتابخانه عبارتند از: بخش امانت، بخش مرجع، بخش نشریات، بخش کودکان و نوجوانان، بخش نابینایان، واحد سمعی و بصری، بخش خدمات فنی، بخش تازه های کتاب، واحد مشاوره، واحد آموزش و سالن های مطالعه. بخش نابینایان (کتابخانه بصیرت)، در بهمن 1382 ش. فعالیت خود را آغاز کرد. این بخش دارای 494 نسخه کتاب به خط بریل در زمینه های ادبی، علوم اجتماعی، روانشناسی، تاریخ، حقوق، فلسفه و... است. همچنین از 1116 کتاب گویا (نوار کاست) و امکاناتی نظیر ماشین پرکینز، ضبط صوت و دستگاه های بهدید (برای افراد کم بینا) برخوردار است. کلاس های آموزشی کتابخانه در زمینه های قرآن برای خردسالان، خوشنویسی، نقاشی کودکان و پیش دبستانی، معرق، طراحی، زبان و هنرهای دستی است.

کمره ای (پژوهش)، محمد باقر

عالم دینی و فقیه. پس از سال 1320 ق. در کمره (منطقه خمین) به دنیا آمد.

آموختن علوم حوزوی را نزد پدرش، حاج شیخ محمد که از دانش آموختگان حوزه علمیه اصفهان بود، آغاز کرد. سپس برای ادامه تحصیل به اراک رفت و در سال 1341 ق. به

قم مهاجرت کرد. در قم، در درس مرحوم آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی حاضر شد. هم زمان از درس های آیات عظام سید ابوالحسن اصفهانی و میرزای نائینی که در آن سال (1342 ق) در قم به سر می بردند، استفاده کرد. منطق و هیئت و علوم ریاضی را نیز از ملا محمد طاهر اشعری آموخت. در سال 1346 ق. که علمای اصفهان در مخالفت با حکومت رضاخان به قم مهاجرت کردند، در درس مرحوم آیه الله حاج شیخ محمدرضا مسجدشاهی حاضر شد. در سال 1347 ق. به اصفهان رفت و در سال 1349 ق. به نجف عزیمت کرد. در سال 1358 ق/ 1318 ش. پس از مراجعت به ایران، به شهر ری کوچید و تا پایان عمر در آنجا اقامت گزید. از آثار قلمی او است: تقریرات فقه و اصول مراجع قم و نجف اشرف (چاپ نشده)؛ اصول الفوائد الغرویه؛ حاشیه بر مکاسب؛ رساله در مکاسب محرمه؛ فصل الخصومه فی الورد و الحکومه؛ فروع دین و نصوص احکام یا فقه فارسی؛ راهنمای حج؛ خداشناسی؛ الدین فی طور الاجتماع؛ ستون دین؛ روحانیت در اسلام؛ مرامنامه اتحاد روحانیون و علمای اسلام؛ السیف المشتبه فی تحقیق اسم المصداق؛ عید نوروز یا عروس مدینه؛ خودآموز علم بلاغت؛ خودآموز صرف زبان عربی؛ انتخابات اساسی حکومت ملی یا اصلاح مجلس شورای ملی؛ کانون حکمت قرآن (تفسیر سوره لقمان)؛ کانون عفت قرآن (تفسیر سوره یوسف)؛ ترجمه و شرح اصول کافی؛ ترجمه و شرح روضه کافی؛ ترجمه امالی صدوق؛ ترجمه خصال صدوق؛ ترجمه کمال الدین و تمام النعمه؛ ترجمه کنز الفوائد کراچی به نام «گنجینه معارف شیعه امامیه»؛ ترجمه نفس المهموم به نام «رموز الشهاده»؛ ترجمه جلد دوم الکنی و الالقاب به نام «مشاهیر دانشمندان اسلام»؛ ترجمه «مفاتیح الجنان»؛ ترجمه کتاب السماء و العالم بحار الانوار، به نام «آسمان و جهان»؛ ترجمه «تحف العقول»؛ ترجمه «الغارات»؛ حمزه سالار شهیدان در جنگ احد؛ همت بلند، پرتوی از زندگانی سید الشهداء، ترجمه «سمو المعنی فی سمو الذات»؛ دیوان اشعار؛ حکومت شاهی مایه تباهی (تأیید جمهوری اسلامی)؛ پاسداری از حکومت جمهوری اسلامی؛ مروارید حکمت (نظم کلمات قصار علی علیه السلام در نهج البلاغه).

سرانجام در 95 سالگی در تاریخ 5 محرم الحرام 1416 ق/ 14 خرداد 1374 ش. بدرود حیات گفت و در صحن حرم مطهر حضرت عبد العظیم حسنی _ علیه السلام _ به خاک سپرده شد.

منبع: پایگاه مجازی کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران.

کنارگرد

روستا، از توابع بخش فشاپویه شهرستان ری. این روستا به دو قسمت کنارگرد بالا در شمال حسن آباد و کنارگرد پایین در شرق حسن آباد، تقسیم شده است. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت کنارگرد پایین، 207 نفر (52 خانوار)

بوده است. این روستا دارای رباط تاریخی به همین نام است که قدمت هزارساله دارد و در فهرست میراث ملی ایران به ثبت رسیده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

کنده کوه و سرچاهان

دو قلعه. در حدود سال 582 ق. به فرمان اردشیر بن حسن بن رستم، هفتمین پادشاه فرقهٔ ثانیه از خاندان باوندیهٔ ملوک طبرستان ساخته شدند. در تاریخ طبرستان مذکور است: «شاه، آن سال (582 ق.) قلعهٔ سرچاهان و کنده کوه که به محله های ری پدید باشد، بفرمود کرد.» چون بنای این دو قلعه در اواخر عهد آبادانی ری اتفاق افتاده، از این رو در کتب تواریخ کمتر نامشان به چشم می خورد.

قلعه سرچاهان گویا به مناسبت يك یا چند چاه که در درون آن ساخته بودند، بدین نام موسوم شده، و این شیوه در قدیم برای بند کردن زندانیان در چاه معمول بوده است؛ چنانکه مجیر بیلقانی در باب عمر علی بار سروده است:

«زان قلعه می‌شوم برون آمد و در حال / چاه سرچاهانش مقام و مقر آمد.»

(مرادش از قلعهٔ می‌شوم، قلعهٔ طبرک است) هم اکنون آثار بنایی خراب و عظیم در شمال ری در فاصلهٔ میان کوه نقاره خانه و کوهک امین آباد به چشم می خورد، که دارای چاه های عمیق است، و هنوز پس از قرن ها این چاه ها از سیلابه های باران پر نشده است، و احتمالاً بقایای همان قلعهٔ سرچاهان باشد. قلعه کنده کوه نیز به قرینهٔ نامش در شمال ری بوده است که کوهستانی است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 524 و 513.

کنی، مهدی (سلطان العلماء)

از نوادگان ملا علی کنی. در شهر ری متولد شد و پس از گذراندن مقدمات و سطوح اولیه، برای استفاده از استادان قم، به آن دیار رفت. مدتی نیز از محضر شیخ عبدالکریم حائری بهره جست و در سال 1347 ق. همراه پدر، به مکه مشرف شد و پس از مراجعت از حج، در نجف رحل اقامت افکند. در نجف، از محضر آیه الله سید ابوالحسن اصفهانی و آیه الله ضیاءالدین عراقی بهره گرفت. پس از فوت این دو استاد بزرگ نجف، در سال 1373 ق. به ری بازگشت. در سال 1389 ق. درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ره) مدفون شد.

منبع: گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 252.

کنی، شیخ آقا بزرگ

عالم، فرزند آیه الله مهدی لاریجانی و از شاگردان میرزا حسین خلیلی طهرانی در

نجف. در حدود 1322 ق. در مسجد جامع صحن حرم امام علی (ع) اقامه جماعت می کرده است. در 1343 ق. از دنیا رفت و در ایوان شریف دفن شد.

منابع: المآثر و الآثار، ص 175؛ اختران فروزان ری و تهران، ص 79.

کنی، جواد ← شاه عبدالعظیمی، شیخ جواد

کنی، عبدالرحیم

عالم دینی، فرزند آقا بزرگ کنی. در 1323 ق. در شهر ری به دنیا آمد. تحصیل را در آنجا آغاز کرد و پس از چندی به قم رفت و از محضر آیه الله میرزا محمد فیض، شیخ عبدالکریم حائری، آیه الله خوانساری و آیه الله حجت و دیگران استفاده کرد. او همچنین در رشته معقول و منقول دانشنامه مدرسی گرفت. پس از بازگشت به شهر ری در مسجد صحن مطهر اقامه جماعت کرد. در سال 1410 ق. درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 638-639؛ اختران فروزان ری و طهران، ص 85.

کنی، مرتضی

عالم دینی و سومین فرزند مهدی لاریجانی. پس از تحصیلات دینی، سال ها در شهر ری به وظایف دینی اشتغال داشت. خاک جای او ایوان شریف آستانه عبدالعظیم حسنی (ع) است.

منبع: اختران فروزان ری و طهران، ص 82.

کنی، موسی

از ادبا و ارباب فضل شهر ری بود. طبعی روان و ذوقی سرشار داشت. در بیت علم و تقوا تربیت یافته و در زاویه مقدسه مورد احترام و تکریم بود؛ زیرا افزون بر اینکه اهل علم و عمل بود، نواده ملا علی کنی و داماد تولیت آستانه، میرزا ابوالحسن هدایتی نیز بود. در فضایل و مناقب اهل بیت (ع) اشعاری ملیح و ساده سروده است و در دوازدهم جمادی الاولی 1375 ق. دار دنیا را وداع کرد.

از اشعار او است این قطعه که در

ص: 131

میلاذ مسعود ولی الله اعظم امام زمان (عج) سروده است:

دوستان مژده شب هجر به پایان آمد/ *** وارث علم نبی حجت یزدان آمد

منبع: اختران فروزان ری و طهران، ص 85.

کنی نجفی، مهدی

عالم دینی، فرزند آیه الله آقا بزرگ، نواده آیه الله مهدی لاریجانی، داماد ملا علی کنی. پدرش شیخ آقا بزرگ که در ایوان حرم حضرت عبدالعظیم مدفون است، امام جماعت آستانه و از علمای شهر ری بود و سال ها در مسجد جامع اقامه جماعت می کرد.

مهدی کنی نجفی، در ری متولد شد و برای تحصیل علوم دینی به قم رفت. ورود او به قم، همزمان بود با ریاست شیخ عبدالکریم حائری بر حوزه علمیه قم. پس از چندی اقامت در قم، با پسر عمویش حاج سلطان کنی به عراق رفت و در نجف رحل اقامت افکند و سال های متمادی در دروس آیات عظام نجف حاضر شد.

پس از فوت آیه الله سید ابوالحسن اصفهانی و اصطهباناتی، به ری بازگشت و در مسجد جامع صحن، اقامه جماعت کرد. پس از انقلاب، از اقامه نماز در مسجد منع و خانه نشین شد. درگذشت وی در دهم فروردین 1363 ش. است.

منبع: اختران فروزان ری و طهران، ص 202-203.

کورابلاغ

کوه، واقع در محل تلاقی چهار شهرستان زرنديه، ساوه، ری و قم. کورابلاغ یکی از کوه های ناحیه مرکزی ایران است که دو ارتفاع بلند آن (1915 متر و 1940 متر) در شمال استان قم قرار دارد. جنوب غرب شهرستان ری به دامنه های شمالی این کوه ختم و بخش شرقی کوه (گوی داغ) در شمال کوه کورابلاغ در شهرستان ری است.

منابع: ر. ک: گیاتشناسی، نقشه 183؛ کوه ها و کوهنامه ایران، ص 453.

کوچه حضرتی ← سکه الموالی

کوشک

محلله ای در ری باستان. نام این مکان، در نزهة القلوب در ردیف آبادی های فشابویه ذکر شده است. گویا این دیه یا محلله همان است که در نقشه اشتال آلمانی در نزدیکی کلین فشابویه به صورت کوشک ثبت گردیده است؛ چون در کتاب اسامی دهات کشور، به جای کوشک، کوشک مذکور آمده است.

روستای موسوم به کوشک که اکنون از توابع حسن آباد در بخش فشافویه است، بیش از 400

سال دیرینه دارد و پیش از خشک سالی، حدود هزار نفر در آن زندگی می کردند. هوای معتدل آن، باعث شده بود که گروهی از مردم تهران و ری برای قشلاق به آنجا روند. در گذشته، محصول کوشک، غله و بادام بود و اهالی آن به صنعت قالی بافی مشغول بودند. در سرشماری سال 1385 ش. معلوم شد که تعداد اهالی این روستا به حدود 29 نفر در 5 خانواده رسیده است و امروز کاملاً خالی از سکنه است.

منابع: ری باستان، ج 3، ص 616؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

کوشک دشت

قصر علی کامه به گفته نویسنده تاریخ طبرستان، علی کامه در قصران داخل، کنار جاجرود قصری ساخت و از آن پس آنجا را کوشک دشت نامیدند. اولیاء الله نیز در تاریخ رویان کوشک علی کامه را ذکر کرده است.

منبع: ری باستان، ج 3، ص 617.

کوهک ← طبرک

کوهه ← طبرک

کهریزک

از قدیم ترین مناطق مسکونی در ایران، واقع در جنوب غربی شهر ری. وجود آثار و تپه های باستانی و اشارات فراوان در منابع تاریخی به ری و اطراف آن، نشانگر آن است که کهریزک یکی از قدیم ترین سکونت گاه ها در فلات ایران است. کهریزک، از شمال به بهشت زهرا (س)، از غرب به اتوبان تهران - قم، از شمال شرقی به باقرشهر، از شرق به کمربندی جنوب شرق تهران و جلگه های ورامین و از جنوب به حسن آباد محصور و در 13 کیلومتری شهرستان ری واقع شده است. جمعیت حوزه شهری آن، بیش از 40 هزار نفر و جمعیت روستایی آن در 32 روستای مسکونی، شامل 30 هزار نفر است. کارخانه قند کهریزک، اولین کارخانه قند خاورمیانه، در سال 1273 بنا گردید و متعلق به دوره قاجاریه است. این اثر تاریخی با شماره 4635 در تاریخ 1380/10/11 ش. در فهرست آثار ملی ثبت شده است. از دیگر بناهای تاریخی کهریزک، خانه های فخرالدوله و امینی است. این دو اثر تاریخی مربوط به دوره قاجار و متعلق به فخرالدوله (مادر علی امینی) و علی امینی (نخست وزیر پهلوی دوم) است. معماری این دو بنای متصل به هم تلفیقی از معماری سبک اروپایی و معماری سنتی ایرانی است. این خانه ها علاوه بر یادآوری معماری ایوان های تخت جمشید، معماری

ص: 133

معابد یونانی را نیز در ذهن تداعی می کند؛ به دلیل سقف های شیروانی و سنتوری جنوبی خانه فخرالدوله و سنتور شمالی خانه امینی. بقعه امامزادگان سید ابراهیم و سید اسماعیل نیز در این منطقه است. بنای بقعه، تک اتاقی معمولی و فاقد گنبد است، با زیربنای 120 متر. ضریح آن چوبی و بدون شیشه محافظ است. بقعه امامزاده بی بی رقیه، نیز در روستای تبائین، بین کهریزک و اتوبان قم - تهران واقع شده است. بنای بقعه محقر و نوساز، دارای گنبد کوچک ضربی سیمانی و یک ورودی است. نمای ورودی تماماً کاشی شطرنجی جدید سبزمفام است و نام صاحب بقعه بر بالای آن بر کاشی کوچک لاجوردی نقش بسته و نیز در طرفین درب ورودی دو کتیبه عمودی کوتاه به خط نستعلیق بر کاشی لاجوردی وجود دارد. در سال 1382 ش. ضریح هشت ضلعی با طرح مشبك با روکش آب طلا بر روی مرقد مطهر نصب گردید.

از اماکن کهریزک می توان به سالن ورزشی غلامرضا تختی، به مساحت 1100 متر اشاره کرد که در سال 1386 ش. احداث و در سال 1388 ش. بهره برداری شد.

در دهه هشتاد شمسی، زندانی در منطقه کهریزک برای نگهداری محکومان اوباشگری تأسیس شد که پس از وقایع تیرماه 1388 به دستور رهبر جمهوری اسلامی تعطیل گردید.

کهریزک، آسایشگاه

آسایشگاه معلولین و سالمندان، از نهادهای درمانی بزرگ در ایران، مؤسسه خیریه و غیر انتفاعی. در مرداد 1352 ش. در زمینی اهدایی به مساحت 28000 متر مربع، در روز ولادت حضرت فاطمه زهرا ساخت و ساز آن شروع شد. پس از کمک های مردمی گسترش یافت و امروز حدود 420000 متر مربع مساحت دارد و 160000 متر مربع زیربنا، با بخش های بهداشتی، درمانی، توان بخشی، آموزشی، فضای سبز و امور فرهنگی و ورزشی. در سال 1391 ش. شمار مددجویان آسایشگاه به 1750 نفر رسید، با بیش از 40000 همکار داوطلب در طول ماه و به طور پراکنده و غیر مستقیم، از داخل و خارج کشور. بخش توان بخشی آسایشگاه، در سال 1360 ش. راه اندازی شد و در حال حاضر، دارای سالن هایی بزرگ برای فیزیوتراپی، هیدروتراپی (ورزش در آب و آب درمانی) و کاردرمانی است. بخش فرهنگی و آموزشی آسایشگاه، شامل کتابخانه، اتاق های برگزاری کلاس، کارگاه های آموزش زبان انگلیسی، خط، نقاشی، شطرنج، تئاتر، موسیقی، رایانه و خط بریل است. بخش درمانی آسایشگاه که در

سال 1370 ش. افتتاح شد، 200 تخت دارد، همراه اتاق هایی با تجهیزات پزشکی. همچنین در مانگاه عمومی آسایشگاه، دارای خدمات کلینیکی و پاراکلینیکی، ارتوپدی، اورولوژی، چشم، مامایی و زنان، اطفال، قلب، گوش و حلق و بینی، دندان پزشکی، آزمایشگاه و داروخانه است. شهرک امید نیز به همت خانواده ای نیکوکار در سال 1358 ش. با بیست واحد مسکونی، برای اسکان معلولین متأهل ساخته شد. از سال 1380 ش. شهرک امید با تغییر کاربری، برای سالمندانی که توانایی زندگی مستقل دارند، اختصاص یافت. از دیگر توابع آسایشگاه کهریزک، شهرک گل ها است که در سال 1372 ش.

به بهره برداری رسید و شامل 54 واحد مسکونی برای اسکان کارکنانی است که در آسایشگاه حضور دائمی دارند. در سال 1378 ش. یک نیکوکار ایرانی مقیم خارج از کشور، شهرک عمید را با 20 واحد مسکونی برای زوج های معلول شاغل در آسایشگاه ساخت و در سال های بعد بر واحدهای آن افزودند.

امکانات ورزشی آسایشگاه کهریزک، شامل چندین ورزشگاه کوچک برای مسابقات رقابتی و تمرینی در رشته های بسکتبال، والیبال نشسته، دو، تیس روی میز، شطرنج و... است. منابع مالی آسایشگاه معلولین و سالمندان کهریزک، بدین قرار است: کمک های مردمی داخل و خارج کشور، کمک های مستمر هیئت امناء و هیئت مدیره، فروش تولیدات کارگاه ها، و کمک سازمان ها و نهادهای دولتی و مردمی.

منبع: وب سایت آسایشگاه خیریه کهریزک.

کهریزک ری، تپه

تپه باستانی، متعلق به هزاره اول پیش از میلاد، در جنوب گورستان بهشت زهرا. سفال نگاره های این تپه انواعی از مار و نیز انسان را در حالت های گوناگون نشان می دهد. در یکی از نمونه ها مردی دیده می شود که باری را بر دو سوی چوبی آویزان کرده و بر شانه خود نهاده است.

منبع: فرهنگنامه ایران: دانشنامه فرهنگ و تمدن ایران و پیرامون آن، ذیل عنوان «تپه کهریزک».

کیاسارباد

این نام در کتاب منتقلة الطالبیه در بیان امامزاده هایی ذکر شده است که به ری آمدند. کیاسارباد، به صورت های کناساباد و کیاساباد نیز در منابع آمده است، که صورت نخستین سهو کاتب و صورت ثانی مخفف کیاسارباد است.

منبع: ری باستان، ج 3، ص 618.

ص: 136

از امرای ری و از امیران بنام عباسی در اواسط سده سوم. وی در روزگار خلافت مهتدی (255-256 ق) و معتمد (256-279 ق) در اوج شهرت بود و در عصر این دو خلیفه مناصب نظامی و سیاسی داشت. در 262 که صالانی (والی ری) درگذشت، کیغَلغ بر جای او نشست. ابن اثیر در حادثه حمله اساتکین به سجستان، ری و قزوین از امارت برادر کیغَلغ در قزوین یاد کرده است. برخی از فرزندان او نیز بر ری امارت داشتند. همچنین این کیغَلغ، شهرت چندتن از امیران ترك در سده های سوم و چهارم هجری، در دوره عباسیان است.

منابع: الكامل فی التاریخ، ج 7، ص 305 و 332؛ العیون و الحدائق، ج 4، ص 135؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 7، ص 154.

گبرها، دخمه

دخمه یا قلعه گبرها، در دامنه شمالی کوه ری. مزار بی بی شهربانو و کوه طبرک در جنوب آن قرار دارد. در گذشته پیروان مذهب زردشت در آنجا اجساد مردگان خود را رها می کردند تا غذای طیور شکاری (لاشخورها) شوند، تا بر حسب دستور اوستا موجب آلودگی عناصر چهارگانه (آب، باد، خاک و هوا) نگردند. استخوان های مردگان را پس از ریزش گوشت در استودان (استخوان دان) قرار می دادند. تاریخ این دخمه کهن، به عهد ساسانیان یا جلوتر می رسد. گیرشمن در کتاب تاریخ ایران (ص 334) گفته است: «در این عصر (عهد ساسانیان) اموات را در برج های خاموشان می نهادند، و پس از ریزش کامل گوشت ها، استخوان ها را در منسوجی می پیچیدند، و در ستودان ها در آرامگاه هایی که در کمر کوه حفر می کردند، و یا در اطاق های مخصوص تدفین، جای می دادند.» این رسم اکنون در میان زرتشتیان منسوخ شده است.

منابع: ری باستان، ج 1، ص 479؛ برهان قاطع، ج 1، ص 127.

گسل ری

یکی از گسل های معروف زلزله در منطقه تهران است. این گسل از جاده خاوران شروع شده و با گذر از دولت آباد و حرکت بر مسیر جاده کمربندی تهران و در حد نصاب کوره های آجرپزی چهاردانگه به پایان می رسد.

منابع: همشهری دانستنی ها، شماره 193.

گسله جنوب ری

دیواره کوتاه و فرسوده ای است در جنوب تپه باستانی تپه غار در آبادی قلعه نو که در نتیجه رانش زمین در هزاره های پیشین پدید آمده است. درازای گسله جنوب ری، حدود 18/5 کیلومتر است و ادامه خاوری و باختری

ص: 139

آن در زیر رسوبات جوان رودخانه ای و دشتی ناپدید می گردد.

گل تپه کویر

روستا، از توابع شرقی بخش قلعه نو در شهرستان ری با دو هزار و 543 نفر جمعیت، 290 خانوار، در انتهای جنوب شرقی محدوده شهرستان ری، در کیلومتر 18 جاده ورامین، نرسیده به قرچک. بقعه «امامزادگان غیبی»، در این روستا است. هوای آن معتدل و آب آن از قنات و محصول آن غلات، صیفی و چغندر قند است. طول قنات گل تپه، 4000 متر است، با تعداد 110 میله چاه. عمق مادرچاه آن، 18 متر و فاصله مظهر تا محل بهره گیری از آن 2500 متر است.

منابع: فرهنگ جغرافیایی ایران، ج 1، ذیل عنوان؛ فهرست قنات های استان تهران؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

گل حصار

روستا، از توابع بخش کهریزک، در جنوب شهر ری. با مصوبه دولت وقت در نهم بهمن 1391، روستاهای قوچ حصار و سلمبر در یک دیگر ادغام و روستای گل حصار نامگذاری شدند؛ اگرچه اهالی محل، همچنان از نام های قدیم استفاده می کنند.

روستای قوچ حصار براساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385، 4099 نفر (1046 خانوار) جمعیت داشته و جمعیت روستای سلمبر 2643 نفر (636 خانوار) بوده است.

منابع: پایگاه اطلاع رسانی دهیاری گل حصار؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

گل دسته خوانی / هوهوخوانی / پیش خوانی

از آیین های مذهبی در میان ایرانیان قدیم بوده است. آیین گل دسته خوانی در شهر ری بیشتر در مسجد جامع حرم حضرت عبدالعظیم (ع) برگزار می شده است. در این مراسم، گل دسته خوان به گل دسته مسجد می رفته و اذان می گفته است. پیش از اذان صبح برای بیدار کردن مردم از خواب، اشعاری را خوانده و هوهو راه می انداخته است. به این کار پیشخوانی هم می گفتند.

گندم ری

کنایه از ملک ری، که بنا بر برخی روایات تاریخی، در کلام امام حسین (ع) خطاب به عمر بن سعد بن ابی وقاص آمده است. عمر سعد، در کنار یزید بن معاویه و عبیدالله بن زیاد، یکی از سه شخصیت اصلی در جبهه مقابل امام حسین (ع) در نهضت کربلا بود. فرماندهی او بر سپاه کوفه، به دلیل دلاوری و

سلحشوری او در میدان جنگ نبود؛ بلکه عبیدالله قصد داشت از اعتبار او و پدرش در این رویارویی استفاده کند. از مجموع قرائن و شواهد نیز چنین پیدا است که یکی از انگیزه های او برای حضور در سپاه کوفه، حکومت بر ملک ری بود که به او وعده داده بودند. به واقع جاه طلبی و ریاست طلبی، او را به این جنگ نابرابر واداشت. این واقعیت در اشعار منسوب به او نیز پیدا است:

ءَأَتْرِكُ مُلْكَ الرَّيِّ وَ الرَّيِّ مُنِيَّتِي *** وَ أَصْبِحُ مَاثُومًا بِقَتْلِ حُسَيْنٍ

وَ فِي قَتْلِهِ النَّازُ الَّتِي لَيْسَ دُونَهَا *** حِجَابٌ وَ لِي فِي الرَّيِّ قُرَّةٌ عَيْنٍ

بنا بر برخی اخبار، امام حسین (ع) در دیداری با او می پرسد: آیا تو قصد کشتن مرا داری؟ عمر بن سعد در پاسخ، از بیم ها و امیدهای خود می گوید و اینکه اگر از اینها جدا شوم، اموال و املاک مرا از من می گیرند. امام (ع) می فرماید: بهتر از آن را به تو می دهم. ابن سعد، بودن در سپاه کوفه را در مجموع به نفع دنیای خود می بیند. امام حسین (ع) در پایان گفت وگو به او می گوید: «مرا می کشی و گمان می کنی که عبیدالله ولایت ری و گرگان را به تو خواهد داد؟ به خدا سوگند که گوارای تو نخواهد بود و این، عهدی است که با من بسته شده است. تو هرگز به این آرزوی دیرینه ات نخواهی رسید! پس هر کاری که می توانی، بکن، که بعد از من دنیا و آخرت بر تو تلخ خواهد شد. من می بینم که سر تو را در کوفه بر سر نی می گردانند و کودکان به سوی تو سنگ می اندازند.» طبق برخی نقل ها امام حسین (ع) پس از آنکه دلباختگی عمر سعد را به حکومت ری دید، فرمود: امیدوارم از گندم ری، جز اندکی نخوری! در برخی منابع، به جای گندم ری، گندم عراق آمده است.

منابع: سفینه البحار، ج 3، ص 673، ذیل کلمه «عمر»؛ مقتل الحسین، ص 248؛ الخصائص الحسينية، ص 71.

گورستان ری

سراسر کوهستان شمالی ری زیرین، گورستانی بزرگ بوده است که در زمان های پیش از اسلام در آنجا بر طبق سنت زردشت، استخوان مردگان را دفن می کردند. در قرون اسلامی نیز مسلمانان اموات خویش را در دامنه آن کوه به خاک می سپردند.

ری، شهر مقدس زرتشتیان بوده است. به اعتقاد پیروان این دین باستانی، دفن جسد مرده در خاک یا انداختن آن در آب رودخانه یا سوزاندن در آتش، حرام است؛ چون عناصر چهارگانه را مقدس و آلودن آنها را به لاشه مرده ناروا می دانستند. از این رو جسد را در دخمه یا در مکان بلندی می گذاشتند تا طعمه

لاشخورها شود و استخوان آن را پس از جدا شدن از گوشت و خشک شدن، در استودان (استخوان دان) که از سنگ یا آهک یا گل می ساخته اند، قرار می داده اند. از بررسی های باستان شناسی برمی آید که اشکانیان مرده های خود را در تابوت های سفالی می نهاده اند، و دفن می کردند. بنابراین استودان ها و قبرهای قدیمی موجود در کوه ری را باید منسوب به عهد ساسانیان دانست. به گزارش فردوسی، انوشیروان بزرگ ترین پادشاه این خاندان در باب آرامگاه خود چنین وصیت کرد:

چو من بگذرم زین جهان فراخ

بر آورد باید مرا خوب کاخ

به جایی کز او دور باشد گذر

نپرد بر او کرکس تیز پر

دری دور بر چرخ ایوان بلند

به بالا بر آورده چون ده کمند

گویا نخستین بار قول گورستان بودن کوهستان شمالی ری، و اشارت به وجود بناها و نوآوری فرس (قبرهای زردتشتیان) در آنجا در الرسالة الثانية ابودلف، از مؤلفات قرن چهارم است. پس از وی، مقدسی در احسن التقاسیم، آنجا که اهرام مصر را وصف می کند، استطراداً از گنبدهایی که دیالمه بر روی مزار خود در ری ساخته بودند، یاد می کند و می گوید: این گنبدها همه در دامن کوه ری واقع بودند. این سخن می رساند که به هنگام تألیف احسن التقاسیم، دیلمیان را در ری گورخانه هایی عظیم بوده است. پس از احسن التقاسیم، در باب مدفون بودن بزرگانی در قلعه طبرک در شمال ری زیرین در کتاب مطلع سعدین و مجمع بحرین، تألیف کمال الدین عبدالرزاق سمرقندی، در شرح مرگ شاهرخ تیموری چنین مذکور افتاده است: «حضرت خاقان سعید عازم قلعه طبرک شده، احرام زیارت مقابر اکابر بست.» گذار، مستشرق معروف، کوهسار نقاره خانه را گورستان ری در عهد دیلمیان و سلجوقیان دانسته و گفته است: «کوهسار نقاره خانه مشرف به امین آباد، محل قبرستان شهر ری در عهد دیلمیان و سلجوقیان بوده است.»

ظاهراً از میان شاهان ساسانی، استخوان هرمز پسر یزدگرد دوم و سه تن از خاندان او در ری نهاده شده است. این احتمال وجود دارد که دخمه هرمز پسر یزدگرد دوم و خاندان وی در کوه ری، بعدها به نام آرامگاه بی بی شهربانو دختر یزدگرد سوم شناخته شده است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 366.

گیلانی / جیلانی

رود. اصطخری در المسالك، در شرح

ص: 142

آب های ری، پس از ذکر سورین می نویسد: «و کاریزی دیگر را گیلانی خوانند، و گیلانی برکوی ساربانان گذرد و بیشتر آب از آن خوردند.» در صورة الارض ابن حوقل نیز پس از ذکر نهر سورین، همان سخن اصطخری تکرار شده است. بنابراین نهر مصنوعی «گیلانی» یا «گیلانی» در بازار ساربانان روان بوده و به وسط مدینه (شهرستان) می رفته و به مصرف آشامیدن می رسیده است. مدینه یا شهرستان در دامنه جنوبی کوه بی بی شهربانو قرار داشته است.

مسیر آب در پهنه ری، از شمال غرب به جنوب شرق بوده و نهر جیلانی نیز به ناچار بر همین مسیر جریان داشته است و به احتمال نزدیک به یقین همان جا است که امروز در نقشه های رسمی به نام مسیل حسین آباد در جنوب کارخانه گلیسیرین مشهود است؛ زیرا به طور طبیعی آب این نقطه است که به وسط شارستان ری می رسد. در وضع طبیعی و شیب ری نیز تغییری پدید نیامده و مسیر آب ها همان است که در قدیم بوده و چون قسمت اعظم ری (مدینه و قلعه) در پای کوه افتاده بود، آب آن از سوی شمال غرب تأمین می شده است؛ چنانکه اکنون نیز آب امین آباد در همین مسیر جاری است. بنیان گذار جیل آباد، مرداویدج زیاری است که به سال 315 ق. در صحنه سیاست ظاهر شد و وی را مرداویدج گیل گفته اند و در اصل از مردم جیلان (گیلان) بوده است، و به همین سبب این محل بدین نام شهرت یافت. بنابراین نام نهر جیلانی که آب محل جیل آباد را تأمین می کرده است، از همان کلمه مأخوذ و بدان منسوب است.

گویا این نهر را قبل از بنای جیل آباد، «نهر موسی» می گفته اند. در کتاب سرزمین های خلافت شرقی تألیف لسترنج در باب این رود چنین ذکر رفته است: «می توان آن را با رود گیلانی یا جیلانی، که ذکر آن گذشت یکی دانست.» این احتمال با شواهد و قرائن، مطابقت کامل دارد؛ از جمله اینکه مؤلفان و منابعی که نهر جیلانی را ذکر کرده اند، از نهر موسی سخنی به میان نیاورده اند. موسی در «نهر موسی» به احتمال قوی، موسی الهادی برادر هارون الرشید است که بناهایی نیز در ری احداث کرده بود.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 143-145.

ص: 143

لاله زاری، سید مهدی

عالم دینی، مجتهد، فرزند حاج سید محمدصادق لاله زاری، از علمای مشهور تهران. وی در سال 1324 ق. در روستای درکه تهران به دنیا آمد و دروس حوزه را نخست نزد شیخ مهدی نوری و میرزا طاهر تنکابنی خواند و سپس به نجف رفت. در نجف از محضر آیات عظام ابوالحسن مشکینی، ضیاءالدین عراقی، نائینی، کاظم شیرازی و سید ابوالحسن اصفهانی استفاده کرد و در سال 1360 ق. به ایران بازگشت. در سال 1372 ق. در شهر ری رحل اقامت افکند و به وعظ و منبر اشتغال ورزید. همچنین بانی تعمیر و احداث چندین مدرسه علمی و مسجد در تهران و ری شد. وی در کنار مشاغل معنوی و حوزوی، کشاورزی نیز می کرد. برگزاری مراسم چهلم آیه الله سید مصطفی خمینی در شهر ری که پیامدهای انقلابی بسیاری نیز در پی داشت، به همت وی بود. در 25 اسفند 1361 ش. درگذشت و در مقبره ای در مسجد خاتم النبیین شهر ری مدفون گردید.

منابع: گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 640؛ اختران فروزان ری و تهران، ص 292.

لپه زنک

روستایی در شرق غنی آباد شهرستان ری. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 628 نفر در 201 خانوار بوده است. غیر از کشاورزی، جاجیم بافی نیز در روستا رایج است. قنات لپه زنک، 1500 متر

ص: 145

طول دارد، با 30 میله چاه. عمق مادرچاه قنات 8 متر و فاصله مظهر آن تا محل بهره برداری از آن 2000 متر است. این قنات، 40 هکتار زمین را آبیاری می کند.

منابع: بانک اطلاعاتی قنات های کشور؛ نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

لطفی طهرانی رازی

شاعر. در طهران به شغل صرافی اشتغال داشت، و شعر نیز می گفت. این مطلع از او است:

آه کز دیدن او گریه بر آورد مرا/ *** آخر این گریه بلایی به سر آورد مرا.

منبع: آتشکده آذر، ج 3، ص 1112.

ص: 146

ماد ← تاریخ ری

ماد پایین ← تاریخ ری

ماد راجیانا ← تاریخ ری

ماد رازی ← تاریخ ری

ماد راگیان / راگیانا / رگیانا ← تاریخ ری

ماشاء الله، مسجد

در شمال قبرستان ابن بابویه و مجاور دیوار به دیوار ضلع غربی بقعه امامزاده هادی، و مشهور به مسجد مهمان کش و آدم کش و غریب کش. برخی از محققان، احتمال داده اند که این مسجد، همان مسجد مهمان کش است که مولوی در یکی از داستان های دفتر سوم مثنوی آورده است:

يك حكايت گوش كن ای نيك پي / *** مسجدی بُد در کنار شهری //

هیچ کس در وی نخفتی شب ز بیم / *** که نه فرزندش شدی آن شب یتیم //

هر که در وی بی خبر چون کور رفت / *** صبحدم چون اختران در گور رفت.

بدیع الزمان فروزانفر در کتاب مآخذ قصص و تمثیلات مثنوی، در تعیین محل این مسجد، می نویسد: «مطابق روایات مردم شهر ری و پیران زمان، مسجد مهمان کش، همان مسجد ماشاء الله است که در شمال ابن بابویه واقع است.» در افسانه های کهن نیز آمده است که در شهر ری مسجدی بوده است که هر کس در آن بیتوته می کرد، فردا جنازه او را بیرون می آوردند؛ تا اینکه شبی غریبه ای شجاع به نام ماشاء الله در مسجد می خوابد و

نیمه شب صدایی می شنود؛ اما چون ترسی به دل راه نمی دهد به سمت صدا حمله ور می شود. با حمله او بخشی از دیوار مسجد فرومی ریزد و گنجی از درون آن هویدا می گردد. ماشاء الله، مسجد را بازسازی می کند و نام خود را بر آن می نهد.» این داستان البته در بخش مربوط به نام غریبه و نامگذاری مسجد، عامیانه و متأخر به نظر می رسد.

در ساختمان جدید مسجد، سه در ورودی در شمال، شرق و غرب آن ساخته اند. ورودی شرقی، راهرویی است متصل به بقعه امامزاده هادی. دو ورودی دیگر یکی در طاق نمای ضلع شمالی بقعه است و دیگری طاق نمای میانی ضلع غربی بنا.

منابع: مآخذ قصص و تمثیلات مثنوی، ص 122؛ اختران فروزان ری و طهران، ص 394-395؛ آثار تاریخی طهران، ص 163؛ بناهای آرامگاهی، ص 214؛ مزارات ری، ص 499-500؛ ری باستان، ج 1، ص 331.

ماشین دودی

اولین قطار و خط راه آهن ایران که تهران و شهر ری را به هم متصل می کرد. علت نامگذاری آن به ماشین دودی، دود و بخاری بود که از دودکش و سوپاپ بخار قطار بیرون می آمد. این راه آهن در 1261 ش / 1305 ق. ساخته شد و امتیاز آن را یک مهندس فرانسوی به نام مسیو بوتال (نماینده شرکت بلژیکی) از ناصرالدین شاه گرفت. دولت ایران برای راه اندازی راه آهن، زمین هایی را در جنوب دارالخلافه و همچنین شهر ری به شرکت بلژیکی واگذار کرد. این شرکت همچنین اجازه داشت چوب مورد نیاز موتور بخار قطار را از جنگل های سلطنتی تأمین کند. شرکت راه آهن و تراموای ایران برای ورود ادوات راه آهن از پرداخت گمرکی و هرگونه مالیات معاف بود. شرکت بلژیکی، علاوه بر خط آهن شاه عبدالعظیم، چند خط تراموای اسبی نیز کشید که از میدان توپ خانه به سوی شرق می رفت، و از خیابان چراغ گاز و جلو بازار و پامنار و سفارت روسیه عبور می کرد.

ماشین دودی دو ایستگاه داشت که یکی در مبدأ آن بود و دیگری در مقصد. ایستگاه مبدأ، نزدیک خیابان دروازه خراسان (میدان قیام و پارک کوثر فعلی) و ایستگاه مقصد، جلو آستان شاه عبدالعظیم در شهر ری بود. مردم

به ایستگاه های ماشین دودی «گار» می گفتند که واژه ای فرانسوی است. هر يك از گارها، دو سالن انتظار برای مردان و زنان و يك راهرو داشت. دست فروش ها در راهرو بساط خود را پهن می کردند. درویش ها و معرکه گیران هم به نوبت با قصیده خوانی و ذکر مصیبت و داستان سرایی، مردم منتظر را دور خود جمع می کردند. در آغاز کسی جرأت نمی کرد بر آن سوار شود؛ تا اینکه ناصرالدین شاه برای زیارت حضرت عبدالعظیم (ع) از آن استفاده کرد. مدیر کمپانی برای جلب نظر مساعد علما يك واگن را هم به آنان اختصاص داد.

این قطار شهری، از چند قسمت تشکیل می شد: واگن لوکوموتیو یا آتش خانه، يك واگن شاهی، واگن آبدارخانه، واگن وزراء، واگن خدمه، چند واگن مخصوص زنان، هشت واگن برای مردان و هشت واگن نیز مخصوص بار و کالاهای تجاری.

این وسیله پس از رواج اتوبوس با عدم اقبال مردم تهران و ری مواجه و سرانجام در سال 1330 ش. تعطیل شد. اکنون، نمونه ای از ماشین دودی سابق، برای بازدید در محوطه متروی شهر ری، نگهداری می شود.

منابع: طهران قدیم، ص 171؛ تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران، ج 2، راه آهن در ایران، ص 50؛ خاطرات و خطرات، ج 1، ص 294.

ماطا ← باطان

مافتان / مافتون

مزرعه، واقع در غار شرقی. نام این مزرعه در فرمان شاه طهماسب، به سال 961 ق.

در باب رقبات موقوفه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) آمده است. این مزرعه در بلوک غار ری واقع بوده است و نصف آن را فرزند امیر قباد و نصف دیگر آن را امیر فولمار قباییک وقف آستان و تولیت آن را به سید علی شاه فرزند سید شرف الدین حسین، از متولیان آستان در عصر پیش از صفوی، واگذار کرده اند. این مزرعه جزو بلوک شرقی است و اکنون در مجاورت کهریزك قرار دارد. پس از احداث پالایشگاه و بهشت زهرا در مجاورت آن، به شهر متصل شده است. براساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 155 نفر در 36 خانوار بوده است.

منبع: تاریخ آستانه ری، ص 32 و ص 33.

ص: 149

از نام های قدیم ری. در مجمل التواریخ مذکور است که منوچهر، بدین جایگاه (ری) شهری از نو بنا نهاد... و آن را ماه جان نام کرد.

منبع: مجمل التواریخ، ص 69.

ماهک بن بندار مجوسی رازی، ابوسعید

کاتب و کارگزار دیوان دیلمیان. از وی اطلاع چندانی در دست نیست، مگر آنچه ابن خلکان در شرح حال هلال بن محسن صابئی حرانی آورده و گفته است که ماهک بن بندار مجوسی رازی، از کاتبان و خادمان و کارگزاران حاکم دیلم بوده است. ابن خلکان از تنوخی نقل می کند که ابوسعید، در پایان نامه های دربار می نوشت: «والحمد لله و صلی الله علی محمد و حاشیته». وقتی از او پرسیدند که مرادت از «حاشیه» کیست، گفت:

علی و فاطمه.

منابع: وفیات الاعیان، ج 6، ص 102، ش 785؛ الهفوات النادره، ص 337-338.

مبارک آباد

مزرعه. نام این مزرعه در فرمان شاه طهماسب، صادره به سال 961 ق. آمده است: «مزرعه مبارک آباد معروف به خیرآباد غار ری، مزار سلطان عبدالعظیم است، و طغرل [بن محمد بن ملکشاه بن آلب ارسلان سلجوقی، معاصر المسترشد بالله، خلیفه بیست و نهم عباسی، متوفای 529 ق.] وقف آستانه منوره نموده، و تولیت آن را به سید شرف الدین ماضی داده.» امروزه خیرآباد در جنوب غربی شهر ری واقع است.

منابع: تاریخ آستانه ری، ص 90 و 49؛ ری باستان، ج 3، ص 621.

مبشر بن احمد بن علی رازی بغدادی شافعی، ابورشید

ریاضی دان و محدث شافعی، مشهور به حاسب. در حساب و جبر و مقابله و مساحت و خواص اعداد و محاسبه ارث، سرآمد روزگار خویش بود، و چندین کتاب در این علوم تألیف کرد. نزد ابوالوقت سجزی حدیث شنید. در سال 589 ق. از سوی الناصر لدین الله مأموریت داشت که با ابوبکر بن ایوب دیدار کند که در نصیبین (شهری قدیمی در جنوب ترکیه) درگذشت. از آثار او است: الفرائض علی مذهب الشافعی و مالک.

منابع: طبقات الشافعیه، ج 7، ص 276؛ لسان المیزان، ج 5، ص 12؛ الاعلام، ج 6، ص 153؛ معجم المؤلفین، ج 8، ص 175؛ کشف الظنون، ج 2، ص 1245؛ هدیه العارفین، ج 2، ص 4.

مجتبی بن حمزة بن زید بن مهدی حسینی رازی، مجد الدین ابوهاشم

از سادات نامدار ری. نام کامل وی چنین است: مجتبی بن حمزة بن زید بن مهدی بن حمزة بن محمد بن عبدالله بن علی دینوری بن حسن بن حسین بن حسن افطس بن علی بن علی زین العابدین (ع).

منبع: الجریدة فی اصول انساب العلویین، ج 4، ص 360.

مجتمع فرهنگی _ هنری شیخ ابوالفتوح رازی

وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان ری. از برنامه های آن، تدریس موسیقی سنتی، هنرهای تجسمی، خوشنویسی، تئاتر و موسیقی و فیلمنامه نویسی است. مجتمع فرهنگی _ هنری شیخ ابوالفتوح رازی در سال 1382 افتتاح شد و در میدان نماز، جنب فرهنگسرای ولاء قرار دارد.

مجتبی بن داعی بن قاسم حسینی رازی، ابوحرب

فقیه امامی قرن پنجم و مشهور به منتجب الدین حسینی. وی از سادات و فقیهان بنام و برادر سید مرتضی بن داعی رازی و از مشایخ شیخ منتجب الدین رازی است. سید مجتبی و برادر و پدرش از مشاهیر فقهای عصر خویش بوده اند. منتجب الدین رازی در فهرست خویش این دو برادر را محدثان عالم و صالح خوانده و گفته است که من آن دو را دیدم و بر آنان قرائت کردم و نیز همه مرویات شیخ عبدالرحمن مفید نیشابوری را برای من روایت کردند. منتجب الدین، همچنین حدیث هجدهم و حکایت دوم از کتاب اربعین خویش را از سید مجتبی روایت کرده است. وی از ابومحمد عبدالرحمن بن احمد بن حسین حافظ و شیخ ابوجعفر طوسی و دوریستی روایت کرده است و فضل الله راوندی (قطب راوندی) از او.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 35؛ النوادر، ص 23؛ الأربعون حدیثا، ص 43 و ص 76-77؛ الأربعون حدیثا للشهید الأول، ص 39-40؛ نقد الرجال، ج 4، ص 89؛ أمل الآمل، ج 2، ص 227-228؛ مستدرکات أعیان الشیعه، ج 2، ص 193؛ قصص الأنبیاء، ص 68.

مجتمع فرهنگی _ هنری شیخ صدوق (ره)

دو بخش مهم این مجتمع، کتابخانه و خانه فرهنگ است. کتابخانه عمومی شیخ صدوق (ره) در زمینی به مساحت 2100

ص: 151

مترمربع و با زیربنای 3200 مترمربع در سال 1375 ش. تأسیس شد.

بخش امانت کتاب (با بیش از 30000 جلد کتاب در حوزه های گوناگون دین، فلسفه، روانشناسی، علوم اجتماعی، زبان، علوم محض، هنر، تاریخ، جغرافیا، علوم کاربردی)، بخش مرجع (با بیش از 2500 جلد کتاب)، بخش کودک و نوجوان (با بیش از 6000 جلد کتاب)، بخش نشریات (با بیش از 100 عنوان نشریه)، دو تالار برای بانوان و آقایان، و بخش کتاب های کمک درسی، از بخش های مختلف کتابخانه است. سایر قسمت های این مجتمع فرهنگی - هنری، عبارتند از: بخش آموزش، سایت رایانه ای و گالری. بخش آموزش نیز متولی برگزاری کلاس های آموزش قرآن، کامپیوتر، هنرهای تجسمی، کمک های اولیه، فوریت های پزشکی و کارگاه های ادبی است.

مجتمع فرهنگی - هنری شهید رحیمی

واقع در شهرک 13 آبان. در سال 1376 ش. در مساحت 2000 مترمربع در 5 طبقه تأسیس شده است. از مهم ترین بخش های آن، واحد آموزش، مشاوره، خلاقیت کودک، سالن آمفی تئاتر، سایت کامپیوتر و سالن ورزشی است.

مجتمع کتابخانه ای 13 آبان

کتابخانه 13 آبان، واقع در شهرک 13 آبان، بزرگ ترین کتابخانه جنوب پایتخت و چهارمین کتابخانه بزرگ شهر تهران است. مخزن این کتابخانه، مشتمل است بر بیش از 40 هزار جلد کتاب، همراه 2 هزار جلد کتاب اهدایی از سوی کتابخانه ملی ایران و اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان تهران. بخش های مختلف کتابخانه عبارتند از: امانت کتاب (با بیش از 30000 جلد کتاب در حوزه های گوناگون دین، فلسفه، روانشناسی، علوم اجتماعی، زبان، علوم محض، هنر، تاریخ، جغرافیا، علوم کاربردی و...)، بخش مرجع (بیش از 2500 جلد کتاب)، کتابخانه

كودك و نوجوان آذر يزدی (با بیش از 8000 جلد كتاب برای ارائه خدمات به گروه سنی 7 تا 12 سال و پژوهشگران حوزه كودك و نوجوان)، باشگاه كودك (كارگاه های كتاب سازی، كتاب خوانی، نقاشی، اوریگامی یا كاغذ و تا، كلاژ)، معرفی اماكن و مفاخری، ویژه گروه سنی ب، ج، د، با هدف پرورش فكري و ارتقای سطح مهارت های ذهنی و ارتباطی كودكان. دو تالار مطالعه برای بانوان و آقایان و تالار اجتماعات با گنجایش 120 نفر و سایت رایانه و بخش كمك آموزشی ویژه دانش آموزان (شامل سه هزار جلد كتاب، مشاوره های انفرادی و گروهی درسی و برگزاری دوره های تقویتی و كنكور)، واحد آموزش های دینی و هنری و زبانی، از دیگر امکانات این مجموعه فرهنگی است.

محروم رازی، ابوتراب

شاعر قرن دهم. وی برادر قاضی اسیری (م 982 ق.) است. برخی از اشعار او در تذکره ها آمده است.

منابع: الذریعه، ج 9، ص 974؛ اثر آفرینان، ج 1.

محسن فانی رازی کشمیری

محمد محسن بن حسن بن محمد، شاعر. دیوانی مشتمل بر غزل و رباعی و غیر آن دارد.

نزد عموی خویش، شیخ یعقوب صرفی (م 1003) شاگردی کرد و در کودکی عازم کشمیر شد.

در جوانی به بلخ رفت و چون آوازه داراشکوه به گوشش رسید به هند رفت و در دربار وی صدارت یافت.

از آثار او است: مصدر الآثار (به استقبال از مخزن الاسرار نظامی) و اخلاق عالم آرا. برخی از مستشرقان (سر ویلیام جونز) به غلط كتاب دبستان مذاهب را از تألیفات او دانسته اند. در سال 1082 ق. درگذشت.

منبع: الذریعه، ج 9، ق 1، ص 804.

محمد آباد

روستا، از توابع بخش فشاپویه شهرستان ری. این روستا در دهستان کلین قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 113 نفر (35 خانوار) بوده است.

ص: 153

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

محمدآباد امین

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 280 نفر (83 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

محمدآباد چمبورك

روستا، از توابع بخش کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن زیر سه خانوار بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

محمدباقر بن محمدتقی رازی اصفهانی

محدث و از شاگردان محدث نوری، صاحب جواهر، شیخ انصاری و شیخ حسن کاشف الغطاء (دایی اش). در سال 1301 ق درگذشت.

از آثار اوست: شرح نظم اللالی؛ الاعسار و الرجعة فی النکاح.

منبع: تراجم الرجال، ج 2، ص 604؛ ریحانة الأدب، ج 3، ص 402.

محمدباقر رازی، میرزا

شاعر، متخلص به دارایی. دیوان او در ایران چاپ شده است.

منبع: الذریعه، ج 9، ق 1، ص 311.

محمد بن ابان بن عایشه قصرانی رازی

محدث سنی مذهب سده سوم. وی برادر ولید بن ابان، کاتب عیسی بن جعفر بن منصور عباسی است. وی اهل قصران خارج، از توابع ری بود و ظاهراً نخستین بار نام قصران در نسب این دو برادر آمده است. استاد وی در حدیث، هشام بن عبیدالله فقیه حنفی است.

در مسجد الحرام برای مردم حدیث می گفت. ابن ابی حاتم رازی، به نقل از پدرش ابوحاتم محمد بن ادريس رازی و ابوزرعۀ رازی، او را کذاب و جاعل خوانده اند. به گفته او: وقتی به ری آمد از مردم آنجا پرسید که دوست دارید چه احادیثی از پیامبر (ص) برای شما نقل کنم؟ گفتند: احادیثی درباره امید. پس وی در این باره جعل حدیث کرد.

منابع: الجرح و التعديل، ج 3، ص 201؛ الأنساب، ج 10، ص 171؛ ری باستان، ج 1، ص 585.

محمد بن ابراهیم بن احمد رازی قزوینی، ابو عبدالله

مورخ، محدث و مصنف. به «قزوینی اخباری» شهرت داشت. در معجزات و مبعث و مغازی و قصص و تواریخ، کتاب های مفصل و مختصر نوشته است. مشهورترین و مفصل ترین اثر او مجموع التواریخ است که در چندین جلد، از ابتدای خلقت و تاریخ انبیا آغاز می شود و پس از تاریخ ملوک و خلفا، حوادث و وقایع منطقه قزوین را گزارش می کند. اخباری قزوینی، از پدرش ابواسحاق ابراهیم بن احمد قاضی، نصر بن علی عجلی، علی بن ابراهیم و گروهی دیگر حدیث شنیده است. خلیل حافظ، او را با لقب «صاحب التاریخ»، در میان مشایخ خود نام برده است.

منبع: التدوین، ج 1، ص 503-504.

محمد بن ابراهیم بن حبیب فوراردی رازی، ابویوب

محدث. از دیه فوراردی ری بود، و از شیبان بن فروخ، محمد بن عمرو زنیج، داوود بن رشید، اسماعیل بن ابراهیم ترجمانی، عبدالاعلی بن حماد نرسی و چند تن دیگر حدیث روایت کرده است. ابن ابی حاتم رازی از او حدیث نوشته و او را صدوق دانسته است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 2، ص 506 و ج 4، ص 146 و ج 7، ص 187؛ الأنساب، ج 4، ص 405.

محمد بن ابراهیم بن زیاد بن عبدالله طرابلسی رازی، ابو عبدالله

محدث قرن چهارم. ساکن کرمانشاه بود و جوال و کثیر السفر. عمری دراز یافت و در بغداد و مصر و طرسوس و کرمانشاه، از ابراهیم بن موسی فراء، معافی بن سلیمان رسغنی، یحیی بن معین، عبدالله بن عمر قواریری، ابومصعب زهری، علی بن حکیم اودی، محمد بن حمید رازی، ابوغسان ذبیح، هارون بن عبدالله بغدادی، ابوسلمه مخزومی، عبدالکریم بن ابی عمیر دهقان، عبدالرحمن بن یونس رقی، محمد بن حسان ازرق، محمد بن حمید رازی و دیگران حدیث گفت. عبدالله بن یوسف بن احمد بن مالک، یحیی بن محمد بن صاعد، حسن بن محمد بن شعبه، ابن عدی جرجانی، یحیی بن محمد بن صاعد، حسن بن محمد بن شعبه، مکرّم بن احمد قاضی، جعفر بن محمد خلدی و ابوبکر بن جعابی از او روایت کرده اند. دارقطنی و ابواحمد حاکم او را در حدیث جاعل دانسته اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 1، ص 404؛ المعجم

ص: 155

الأوسط، ج 4، ص 162؛ الكشف و البيان في تفسير القرآن، ج 8، ص 344؛ الكامل في ضعفاء الرجال، ج 5، ص 43؛ تاريخ بغداد، ج 1، ص 421-423؛ تاريخ مدينة دمشق، ج 51، ص 201؛ ميزان الاعتدال، ج 3، ص 448؛ لسان الميزان، ج 5، ص 22-23؛ تنزيه الشريعة المرفوعة عن الأخبار الشنيعة الموضوعه، ج 1، ص 99.

محمد بن ابراهيم بن محمد بن عبدالعزيز رازی، ابوجعفر

فقيه حنفی. وی شیخ حنفیان و مدرّس ایشان در موصل بود، و به اربیل (اربل) تردد داشت. کتاب های الفرائض، الفقه، النوری فی مختصر القدوری از تألیفات او است. به سال 615 ق. در موصل درگذشت.

منابع: هدیة العارفين، ج 2، ص 109؛ الاعلام، ج 6، ص 186؛ معجم المؤلفين، ج 8، ص 218؛ موسوعة طبقات الفقهاء، ج 7، ص 202-203.

محمد بن ابراهيم بن محمد قنّار رازی، ابو عبدالله

محدث قرن چهارم. از حسن بن علی بن زیاد سری و محمد بن ابراهيم بن عبد الملك حدیث گفته است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 1، ص 426؛ توضیح المشتبه، ج 5، ص 81.

محمد بن ابراهيم بن علّان کلینی رازی

دانشمند امامی. از رجال قرن سوم و از کلین فشافویه ری بوده است. کتاب های رجالی شیعی، او را به وصف «خیر» ستوده اند.

منابع: منهج المقال، ص 273؛ نقد الرجال، ص 282؛ تنقیح المقال، ج 3، ص 66.

محمد بن ابی بکر بن عبدالقادر حنفی رازی، شمس الدین / زین الدین، ابو عبدالله

لغوی، ادیب، مفسر، فقیه حنفی، صوفی، شاگرد صدرالدین قونوی، عموی شهاب الدین محمود بن عبدالقاهر و مؤلف مختار الصحاح. اصل او از ری بود و به شام و مصر سفر کرد و در قونیه زیست. درباره او گفته اند: هیچ گاه از مطالعه خسته نمی شد و پیوسته دیگران را نیز به خواندن و پژوهش دعوت می کرد.

نیز گفته اند کتاب جامع الأصول فی أحادیث الرسول صدرالدین قونوی را از مؤلف شنیده است.

شماری از تألیفات او به این شرح است:

1. مختار الصحاح؛ 2. روضة الفصاحة في علم البيان؛ 3. حدائق الحقائق في الوعظ؛ 4. دقائق الحقائق في التصوف؛ 5. معاني المعاني (اشعار برگزیده)؛ 6. كنز الحكمة في الحديث النبوي الشريف؛ 7. الأمثال والحكم؛ 8. انموذج جليل في اسئلة و اجوبة من غرائب التنزيل؛ 9. الذهب الابريز في تفسير الكتاب العزيز؛ 10. كنوز البراعة في شرح المقامات للحريزي؛ 11. هداية الاعتقاد

فی شرح بدء الأمالی. کتاب مختار الصحاح بارها در کشورهای عربی با تصحیح احمد شمس الدین و رضوان الدایه چاپ و منتشر شده است. مؤلف الذریعه می گوید: نسخه ای از کتاب نقد الشعر او را به خط جواد شبیبی نزد فرزند او محمدرضا شبیبی (رئیس وقت مجلس اعیان در بغداد) دیده ام.

منابع: کشف الظنون، ج 1، ص 929 و ص 633؛ ایضاح المکنون، ج 1، ص 457 و ج 2، ص 389؛ الاعلام، ج 6، ص 279-55؛ معجم المؤلفین، ج 9، ص 112؛ هدیة العارفين، ج 2، ص 127 و ص 124؛ تفسیر الصراط المستقیم، ج 1، ص 81؛ الذریعه، ج 24، ص 276؛ مختار الصحاح، ص 1-2. مجله تراثنا، ج 22، ص 72.

محمد بن ابی الحسن بن هموسه ورامینی رازی، افضل الدین

فقیه و واعظ شیعی و برادر حسین بن ابی الحسین هموسه.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 114، ش 429؛ امل الآمل، ج 2، ص 233.

محمد بن ابی الیمین بن ابی الشمس مقری رازی، ابوالشمس

محدث و مقری. به گفته رافعی در قزوین از ابوالعباس احمد بن محمد مقری حدیث شنیده است.

منابع: التدوین، ج 1، ص 199.

محمد بن ابی ثلج عبدالله بن اسماعیل رازی بغدادی

محدث و از اصحاب احمد بن حنبل و از مشایخ بخاری. اصل او از بغداد بود، اما در ری زیست. از زید بن هارون و علی بن حفص روایت کرده و او از ابراهیم بن عبدالله بن حاطب و او از عبدالله بن دینار و او از ابن عمر و او از رسول الله (ص). بخاری و ترمذی و ابن خزیمه از او روایت کرده اند. در حدود سال 260 ق. درگذشت.

منابع: سنن الترمذی، ج 4، ص 32؛ الثقات، ج 9، ص 136؛ الوافی بالوفیات، ج 2، ص 208؛ توضیح المشتبه، ج 1، ص 584.

محمد بن ابی رشید رازی نجفی، ابونصر

مستنسخ کتب دینی. در نجف می زیسته و نسخه ای از کتاب تلخیص الشافی شیخ طوسی را در سال 532 ق. رونوشت کرده است.

منبع: تراجم الرجال، ج 1، ص 482.

محمد بن ابی زید رازی

از اصحاب امام جواد (ع). اصل وی از قم است.

منابع: منهج المقال، ص 277؛ 285؛ رجال الطوسی، ص 379؛ نقد الرجال، ج 4، ص 102؛ معجم رجال الحدیث، ج 15، ص 255؛ قاموس الرجال، ج 9، ص 27؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 6، ص 382.

محمد بن احمد بن ابراهيم شاهد رازی، ابو عبدالله

محدث و مسندنویس، معروف به ابن خطاب رازی. در سال 434 ق. متولد شد و در سال 525 ق. درگذشت. در مصر و اصفهان و کوفه زیست. از ابوعلی تستری و ابوالحسن بن نقور و طبقه آنها روایت کرد. به اصفهان و کوفه کوچید. از آثار اوست: السداسیات فی الحدیث؛ المشیخه.

منابع: معجم المؤلفین، ج 8، ص 226؛ شذرات الذهب، ج 4، ص 75؛ ایضاح المکنون، ج 2، ص 6؛ هدیة العارفين، ج 2، ص 86.

محمد بن احمد بن ابی بکر کاریانی / کرمانی رازی، ابوالفتح

مؤلف زلال الصفا فی أحوال المصطفی، به زبان فارسی. مدتی در کرمان، در دربار پادشاه خاتون بود و پس از آن به یمن رفت و کتاب مذکور را برای ابوالنصر دیاج بن فیلساه، حاکم گیلان نوشت. نسخه ای از آن کتاب در کتابخانه لنینگراد موجود است. این کتاب از منابع کاشفی در روضه الشهداء است. در حدود سال 525 ق. درگذشت.

منابع: کشف الظنون، ج 2، ص 955؛ ادبیات فارسی استوری، ج 2، ص 777؛ هدیة العارفين، ج 2، ص 86؛ «ملاحسین واعظ کاشفی و کتاب روضه الشهداء»، آینه پژوهش، ش 33.

محمد بن احمد بن ابی عوان رازی

محدث. از عمار بن حسن روایت کرده است. در سال 254 ق. درگذشت.

منبع: الثقات، ج 1، ص 94.

محمد بن احمد بن حسن رازی، ابوالحسن

محدث. در مرو از محمد بن یعقوب نیشابوری حدیث شنیده و ابوسهل محمد بن علی بن حسن سرخسی از او روایت کرده است.

منبع: فضائل التسمیة باحمد و محمد، ص 21.

محمد بن احمد بن حسین نیشابوری خزاعی، ابوسعید

حافظ، محدث شیعی و جد ابوالفتح رازی. وی از خاندان برجسته و با سابقه در تشیع بوده است. نسبت این خاندان به بدیل بن ورقاء خزاعی، از اصحاب رسول الله (ص) و دوستان امام علی (ع) می رسد. پسران وی، عبدالله و محمد و عبدالرحمن در جنگ صفین به شهادت رسیدند. به درستی دانسته نیست که این خاندان در چه تاریخی به ایران آمده اند، ولی احتمالاً مهاجرت آنان در سده های اول یا دوم هجری به نیشابور بوده

است. سپس ابوبکر احمد بن حسین بن احمد (جد دوم ابوالفتح)، در قرن پنجم از نیشابور به ری آمده است. احمد بن حسین از شاگردان سید مرتضی و سید رضی و شیخ طوسی است.

محمد بن احمد، چندین تصنیف داشته است؛ از جمله: الروضة الزهراء فی تفسیر فاطمة الزهراء، الفرق بین المقامین و تشبیه علی (ع) بذی القرنین؛ کتاب الأربعین عن الأربعین فی فضائل امیرالمؤمنین؛ کتاب منی الطالب فی ایمان ابی طالب؛ التفهیم فی بیان التقسیم؛ الرسالة الواضحة فی بطلان دعوی الناصبه.

منابع: فهرست شیخ منتجب الدین، ص 7؛ اعیان الشیعه، ج 2، ص 512؛ معجم رجال الحدیث، ج 2، ص 89؛ دائرة المعارف تشیع، ج 1، ص 517؛ الذریعه، ج 20، ص 112؛ امل الآمل، ج 2، ص 240.

محمد بن احمد بن سعید رازی، ابوجعفر

محدث و از مشایخ حاکم نیشابوری و مصاحب ابن واره. از عباس بن حمزه، محمد بن مسلم بن واره، حسین بن داوود بلخی، ابوحاتم محمد بن ادريس رازی، سعید بن سلیمان، حسین بن داوود بن معاذ، ابوعبدالرحمن سلمی و ابوزرعه عبیدالله بن عبدالکریم رازی روایت کرده است، و ابوحامد احمد بن محمد بن حمویه، ابویعلی حمزة بن عبدالعزیز مهلبی، حاکم نیشابوری (صاحب المستدرک علی الصحیحین) و ابوطاهر فقیه از او حدیث شنیده و نقل کرده اند.

منابع: الخصال، ص 602؛ المستدرک، ج 1، ص 65 و ج 4، ص 48؛ معرفة علوم الحدیث، ص 102؛ السنن الکبری، ج 10، ص 288؛ شعب الایمان، ج 1، ص 226 و ص 370 و ج 2، ص 173 و ج 3، ص 493 و ج 4، ص 89؛ طبقات الصوفیه، ص 8 و 22؛ نفحات الازهار، ج 19، ص 433-434.

محمد بن احمد بن سلام صوفی رازی

محدث. در سال 356 ق. از میسرة بن علی، حدیث شنیده است.

منبع: التدوین، ج 1، ص 181.

محمد بن احمد بن عباس فاخر دوریستی رازی، ابوجعفر

فقیه امامی، شاگرد و راوی شیخ صدوق و از نوادگان حذیفة بن یمان عبسی از اصحاب رسول الله (ص). فرزندش (جعفر بن محمد) از او روایت کرده است. شیخ حر عاملی و قطب راوندی، وی را فقیهی فاضل خوانده اند.

منبع: موسوعة طبقات الفقهاء، ج 5، ص 380؛ ریاض العلماء، ج 5، ص 26؛ الأمالی صدوق، ص 26 و 27 و 42؛ منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه، ج 1، پاورقی ص 142؛ تفسیر الإمام العسکری (ع)، پاورقی ص 7؛ أمل الآمل، ج 2، ص 241؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 6، ص 421؛ معجم رجال الحدیث، ج 16، ص 7-9.

محمد بن احمد بن علی بن حمدان بن حمویه عثمانی رازی، ابوطاهر

محدث. نخست از توانگران بود و سپس احوالش دگرگون شد. در روزگار توانایی و برخورداری، گروهی از بزرگان و مشایخ را مستمری می داد. در ری و نیشابور و مرو حدیث شنید و احادیث صحاح را از کشمیهنی استماع کرد. از زاهر و ابوالفضل فامی و ابوطاهر بن خزیمه حدیث نقل کرد. در سال های پایانی عمر به ری بازگشت و در همان جا درگذشت.

منبع: تاریخ نیشابور (المنتخب من السیاق)، ص 47.

محمد بن احمد بن عیسی بن عبدك رازی، ابوبکر

محدث. در بغداد ساکن شد، و از محمد بن ایوب رازی، ابوعامر عمرو بن تمیم رویانی، علی بن حسین بن جنید، حسین بن اسحاق تستری دقیقی و دیگران حدیث گفت. ابوالحسن دارقطنی، ابن رزقویه، ابوعبدالله حافظ، ابوالحسن بن فضل قطان، محمد بن احمد بن رزق، عمر بن احمد واعظ (از مشایخ خطیب بغدادی) و دیگران از او روایت کرده اند. خطیب بغدادی او را توثیق کرده است. در سال 348 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 1، ص 317 و ص 333-334 و ج 12، ص 353؛ السنن الکبری، ج 2، ص 496 و ج 7، ص 81؛ شعب الإیمان، ج 2، ص 438-439 و ج 4، ص 294؛ سنن الدارقطنی، ج 3، ص 11؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوك، ج 14، ص 122؛ تاریخ الاسلام، ج 25، ص 405.

محمد بن احمد بن محمد رازی، ابوالفتح

محدث. در سال 447 ق. از مهدی بن سراهنك قاضی حدیث شنیده است و هزارسب بن عوض و حسین بن محمد بلخی از او روایت کرده اند.

منبع: المختصر من تاریخ ابن الدیثی، ص 5.

محمد بن احمد بن موسی رازی، ابوعبدالله

فقیه حنفی و قاضی ری و فرغانه و هرات. از محمد بن ایوب و عبدالله بن علی لؤلؤی (در جرجان) روایت کرده است و ابوعبدالله محمد بن عبدالله حافظ و حاکم نیشابوری از او. در سال 360 ق. درگذشت.

منابع: تاج العروس، ج 18، ص 176؛ السنن الکبری، ج 4، ص 81؛ شعب الإیمان، ج 7، ص 413؛ تاریخ جرجان، ص 425.

محمد بن احمد جامورانی رازی، ابوعبدالله

از محدثان متقدم. به گفته ابن غضائری، قمی ها او را تضعیف کرده اند. نجاشی می گوید در عقیده اش ارتفاع و مبالغه است؛ اما بسیاری از متکلمان و محدثان، کتاب

نوادر الحکمه ی او را استشنا و قبول کرده اند. مؤلف معجم رجال الحديث می گوید: جامورانی در اسناد چهارده روایت واقع شده است. از حسن بن علی بن ابی حمزه روایت کرده و عمران بن موسی، احمد بن محمد بن خالد برقی، سعد بن عبدالله، احمد بن ابی عبدالله، محمد بن احمد بن یحیی و احمد بن محمد بن خالد از او حدیث روایت کرده اند.

منابع: کامل الزیارات، ص 111 و 288؛ نقد الرجال، ج 5، ص 181؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 7، ص 197؛ معجم رجال الحديث، ج 16، ص 55-56 و ج 24، ص 77-78؛ الذریعه، ج 6، ص 309.

محمد بن احمد فارسی رازی، ابو عبدالله

عالم و فاضل. کتابی به نام الوزراء داشته و در سال 361 ق. درگذشته است.

منابع: معجم المؤلفین، ج 8، ص 307؛ هدیه العارفین، ج 2، ص 47.

محمد بن احمد کاتب اسکافی ← ابن جنید اسکافی

محمد بن ادريس بن منذر بن داوود بن مهران حنظلی ← ابو حاتم رازی

محمد بن اسحاق بن عاصم بَرّاد رازی، ابو عاصم

محدث. پدر و عموی او (اسحاق بن عاصم و محمد بن عاصم) نیز از محدثان اهل سنت بودند. ابن حجر در لسان المیزان، نام وی را به نقل از تاریخ ری منتجب الدین آورده است. از علی بن داوود قنطری روایت کرده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 2، ص 211؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 53، ص 336-337؛ لسان المیزان، ج 5، ص 70.

محمد بن اسماعیل بن احمد برمکی رازی، ابو عبدالله

محدث، مجهول، مشهور به صاحب الصومعه و از راویان امام جواد (ع). ساکن قم بود و از حسن بن فضال، عبدالعزیز بن مهتدی، محمد بن سعید، احمد بن سلیمان، محمد بن ایوب، یونس بن محمد، عبیدالله بن موسی، علی بن حبیب مدائنی و سلیمان بن جعفر جعفری روایت کرده است. ابن ماجه، علی بن احمد رزاز، سهل بن زیاد، حمدویه بن نصیر و برادرش ابراهیم بن نصیر، محمد بن عیسی بن عبید و محمودی از او روایت کرده اند. ثقة الاسلام کلینی در باب نوادر صوم کافی از طریق سیاری، از او روایتی را از امام جواد (ع) نقل کرده و کشی از طریق حمدویه بن نصیر و ابراهیم بن نصیر از او روایت کرده است. در تفسیر قمی، از طریق محمد بن عیسی بن عبید از او روایتی آمده است. ابن غضائری، بر خلاف دیگران، او را

تضعیف کرده است. محمد بن جعفر اسدی، کتابی را به نام توحید از او روایت کرده است.

منابع: الکافی، ج 4، ص 169؛ رجال کشی، ج 1، ص 276؛ الکلینی و الکافی، ص 14؛ مسند الإمام الرضا (ع)، ج 2، ص 336؛ موسوعة أحاديث أهل البيت (ع)، ج 4، ص 261؛ سنن ابن ماجه، ج 1، ص 28 و 44؛ اختیار معرفة الرجال، ج 1، ص 7 و ج 2، ص 600 و ص 783؛ الإكمال فی أسماء الرجال، ص 177؛ نقد الرجال، ج 2، ص 421؛ جامع الرواة، ج 2، ص 76؛ تعلیقة علی منهج المقال، ص 299؛ تنقیح المقال، ج 2، ص 82؛ قاموس الرجال، ج 9، ص 119؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 5، ص 373؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 6، ص 46؛ معجم رجال الحدیث، ج 16، ص 96-100 و ص 102-103 و ص 116-117 و ج 22، ص 123.

محمد بن اسماعیل بن موسی بن هارون رازی، ابوالحسین

محدث. به بغداد رفت و در قصر (رباط) عیسی بن علی ساکن شد. از ابوعمران موسی بن نصر مقانعی (دوست جریر بن عبدالحمید)، ابوحاتم رازی، ابراهیم حربی، یحیی بن عیدم قزوینی، عمر بن تمیم طبری، ابراهیم بن اسحاق و محمد بن ایوب رازی و دیگران روایت کرده است، و روایت کرده اند از او: ابوالحسن بن رزقویه، علی بن احمد رزاز و ابوعلی بن شاذان. متهم به وضع بوده و خطیب بغدادی او را غیر ثقه خوانده است. تا سال 350 ق. زنده بوده است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 48-50؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 484-485؛ الكشف الحثیث، ص 219-220؛ لسان المیزان، ج 5، ص 80-81؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوك، ج 14، ص 159.

محمد بن [امیر] یوسف، امیر غیاث الدین شکرابی رازی

عالم، حاکم شرع خراسان در زمان شاه اسماعیل صفوی و شاعر. شکراب، از مضافات دماوند ری (قصران) است. شکرابی در آغاز نزد عم خود امیر فخرالدین تلمذ کرد، سپس به حلقه مولانا سیف الدین تفتازانی درآمد، و به اندک روزگاری سرآمد عالمان زمان گردید. شاه اسماعیل صفوی نخست زمام قضایای شرعی خراسان را به او سپرد، و پس از آن امارت را نیز بر آن منصب افزود. وی شعر نیز می سرود و «خلقی» تخلص می کرد. این بیت از او است:

به استغناى قدت سرو را رفتار بایستی / *** به تعریف دهانت غنچه را گفتار بایستی.

منابع: هفت اقلیم، ج 3، ص 87؛ آتشکده آذر، ج 3، ص 1078.

محمد بن ایوب بن هشام رازی، ابو عبدالله

محدث امامی، ملقب به کاکا. از حمیدی و هشام بن عبدالملك روایت کرده است، و

ابومحمد نخشی، ابوسعید عبدالله بن محمد بن عبدالوهاب رازی، ابوعلی محمد بن جعفر بن احمد، محمد بن ابراهیم بن خالد بن مخلد، احمد بن حسن بن حیده رازی، احمد بن علی بن عمر و محمد بن احمد بن عیسی بن عبدك رازی از او حدیث شنیده اند. نام وی در تاریخ ری، نوشته منتجب الدین آمده است. ابوحاتم رازی او را تکذیب کرده است.

منابع: لسان المیزان، ج 5، ص 87 و ج 7، ص 166؛ تاریخ بغداد، ج 1، ص 333 و 427 و ج 2، ص 139 و ج 4، ص 311 و ج 7، ص 221؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 32، ص 253؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 487.

محمد بن ایوب بن یحیی بن ضریس رازی، ابوعبدالله

حافظ، محدث، ثقة، مصنف، مشهور به ابن ضریس و محدث ری. جدش، یحیی بن ضریس، از یاران سفیان ثوری بود و پدرش، ایوب، نیز از محدثان است و بدین رو او را محدث بن محدث لقب داده اند.

از اسحاق بن محمد فروی، قعنبی، یحیی بن معین، معاذ بن راشد غنوی، مسلم بن ابراهیم، ابوالولید طیالسی، عبید بن یعیش، عبیدالله بن معاذ عنبری، هود، عمار بن هارون، جندل بن والی تغلبی، علی بن جعفر بن زیاد احمر و محمد بن کثیر عبیدی حدیث شنید. احمد بن اسحاق طیبی، اسماعیل بن نجید، احمد بن عبید همدانی، عقیلی، عبدالله بن محمد بن عبدالوهاب رازی، اشعث بن سوار، ابوعمر و بن مطر، موسی بن ابی موسی کوفی، احمد بن محمد بن یوسف بن مسعدة اصفهانی، محمد بن اسماعیل رازی، فرزندش ابوسعید عبدالله بن محمد و بسیاری دیگر از او روایت کرده اند. ابن ضریس را شیخ و مسند خوانده اند و عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی وی را محدثی ثقة می دانست و از او روایت می کرد. حدود سال 200 ق. به دنیا آمد و وفاتش عاشورای سال 294 ق. در ری بوده است. فضائل القرآن (در چند مجلد) و تفسیر القرآن (مشهور به تفسیر محمد بن ایوب رازی) از تألیفات او است.

منابع: معجم احادیث الامام المهدی (ع)، ج 2، ص 483؛ السنن الكبرى، ج 4، ص 90؛ حدیث الستة من التابعین، ص 25؛ رجال الطوسی، ص 445؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 6، ص 476؛ الضعفاء، ج 1، ص 32 و 231 و 251 و ج 2، ص 141 و ج 3، ص 3 و 229 و 319؛ الجرح والتعديل، ج 3، ق 2، ص 198 و ج 7، ص 198؛ تاریخ بغداد، ج 2، ص 49 و ج 10، ص 354؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 4، ص 175 و ص 352 و ج 23، ص 401؛ تهذیب الکمال، ج 3، ص 308 و ج 5، ص 123؛ تذکرة الحفاظ، ج 2، ص 643-644؛ الاعلام، زرکلی، ج 6، ص 46؛ معجم المؤلفین، ج 9، ص 83-84.

ص: 163

محمد بن بدران / بکران بن عمران بزّاز رازی، ابوجعفر / ابوعبدالله

محدث، عالم بزرگ شیعی در ری و مشهور به ابن رازی. در کوفه ساکن شد، و باقی عمر مجاور مزار امیرالمؤمنین گردید. نام پدر وی را بکران نیز نوشته اند. از کتاب های او است: الکوفه، موضع قبر علی (ع) و شرف التربه. از حسین بن اسماعیل محاملی و محمد بن مخلد دوری روایت کرده است. ابوبکر برقانی و عبدالعزیز بن علی الازجی و حسن بن علی بن عبدالله مقری و ابوبکر احمد بن سلیمان بن علی واسطی از او روایت کرده اند. در بیستم جمادی الآخره 402 ق. از دنیا رفت و در مقبره شونیزی به خاک سپرده شد.

منابع: منهج المقال، ص 285 و ص 287؛ رجال النجاشی، ص 394؛ ری باستان، ج 2، ص 350؛ اختران فروزان ری و طهران، ص 511.

محمد بن جریر بن رستم طبری، ابوجعفر

محدث شیعه و مؤلف دلائل الامامه و رواة عن اهل البيت (ع). عبدالعزیز کتّانی، او را به رفض متهم کرده است. منتجب الدین بابویه در تاریخ ری از وی نام می برد و می گوید: او آملی بود؛ اما به ری رفت و در آنجا ساکن شد. او از بزرگان متکلمان معتزله بود و صاحب تصانیف است. ابومحمد حسن بن حمزه رعینی از وی و او از ابوالفرج اصفهانی روایت کرده است.

وی غیر از محمد بن جریر بن یزید طبری آملی (از علمای اهل سنت و صاحب تفسیر و تاریخ مشهور) است، و نیز غیر از محمد بن جریر طبری از علمای شیعه و صاحب کتاب «المسترشد» است که شیخ طوسی به وی لقب کبیر داده است؛ زیرا راوی کتاب المسترشد، ابومحمد حسن بن حمزه، متوفی 358 هجری است، در حالی که ابوجعفر محمد بن جریر بن رستم طبری، معاصر شیخ طوسی، متوفی 460 هجری است و مشایخ وی همان مشایخ شیخ طوسی است. ابوجعفر محمد بن جریر بن رستم طبری، کتاب «دلائل الإمامه» را پس از سال 411 هجری نوشته و با یک واسطه از شیخ صدوق روایت کرده است و شیخ صدوق نیز با یک واسطه، کتاب المسترشد را نقل می کند. پس میان این دو، سه واسطه وجود دارد.

منابع: لسان المیزان، ج 5، ص 762؛ مجله علوم حدیث، ش 12، «محدثان و علمای امامی ری»؛ رجال النجاشی، ص 376.

ص: 164

محمد بن جعفر اشنانی فقیه رازی، ابوبکر

محدث و فقیه و صاحب تألیفاتی در فقه و حدیث. از یحیی بن معاذ و محمد بن یوسف الفراء و طاهر بن احمد بن حمدان رازی لاسکی روایت کرده است و عباد بن عباس رازی از او.

منابع: الأنساب، ج 5، ص 667؛ شعب الإیمان، ج 1، ص 380؛ طبقات المحدثین باصبهان، ج 4، ص 247؛ الإصابه، ج 1، ص 261؛ الکامل فی التاریخ، ج 3، ص 400؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 1، ص 352 و ج 2، ص 138؛ تاریخ الاسلام، ج 29، ص 310-311.

محمد بن جعفر بن حمکویه رازی، ابوالعباس

محدث. در بغداد از ابوحاتم محمد بن ادريس رازی، عمر بن مدرک قاضی و محمد بن ابی یحیی زعفرانی حدیث گفته و از یحیی بن معاذ واعظ حکایاتی نقل کرده است. ابوحفص کتانی، حافظ محمد بن اسحاق بن منده، عمر بن ابراهیم مقری، معافی بن زکریا و احمد بن محمد بن مقسم مقری از وی روایت کرده اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 135-136 و ج 10، ص 333؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 38، ص 19؛ المنتظم فی تاریخ الامم والملوک، ج 13، ص 277.

محمد بن جعفر بن محمد بن عون اسدی کوفی رازی، ابوالحسن

متکلم و محدث امامی. در حدود سال 312 ق. از دنیا رفت. اصل او از کوفه بود؛ به ری مهاجرت کرد و در آن شهر اقامت گزید. از محمد بن اسماعیل برمکی و سهل بن زیاد رازی روایت کرده است و حسن بن حمزه علوی، احمد بن حمدان قزوینی، احمد بن موسی دقاق، احمد بن محمد بن حسن، ابن مسکان و فرزندش ابوعلی از او حدیث شنیده اند. به گفته شاگردش حسن به حمزه علوی، وی کتابی به نام «جبر و استطاعت» داشته است. نجاشی او را صحیح الحدیث می خواند؛ اما بر او خرده می گیرد که به جبر و تشبیه اعتقاد داشته و گاه از محدثان ضعیف نیز روایت می کرده است. شیخ طوسی و شیخ صدوق و کلینی از احادیث او در کتاب های خود آورده اند و شیخ صدوق، او را از معاصران نواب خاص امام زمان (ع) و معتمدان ایشان دانسته است. شیخ طوسی نیز به توقیعی در تاریخ 290 ق. اشاره می کند که در آن، حضرت ولی عصر (عج) وی را از معتمدان خود در ری معرفی کرده اند. نظر داشت اعتماد فقهای بزرگ شیعه به او و ذکر کتابی از او در رد جبر، سخن نجاشی را تخطئه می کند.

منابع: معجم الرجال، ج 15، ص 165-167؛ دائرة المعارف شیعه، ج 15، ص 168.

محمد بن جعفر بن محمد قُصار رازی، ابوجعفر

محدث. ابن حجر عسقلانی به نقل از تاریخ

ری منتجب الدین نقل کرده است که وی از ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن موسی فقیه (شیخ صدوق) حدیث شنیده است و ابوسعید محمد بن احمد رازی و برادرش عبدالرحمن از او روایت کرده اند. در سال 446 ق. درگذشت.

منابع: لسان المیزان، ج 5، ص 105؛ مستدرکات أعیان الشیعه، ج 3، ص 211.

محمد بن حسان زینبی / زبیبی رازی، ابو عبدالله

محدث و مصنف شیعی قرن سوم و از اصحاب امام هادی (ع). شیخ طوسی او را از اصحابی شمرده است که از امامان روایت نکرده اند. در جوانی به قم رفت و در آنجا از اسماعیل بن مهران، محمد بن حسین نوفلی و دیگران کسب دانش کرد. از مهم ترین شاگردان او محمد بن حسن صفار قمی (مؤلف بصائر الدرجات) و محمد بن یحیی اشعری قمی و احمد بن ادريس قمی است. از ابراهیم بن ابی بکر، محمد بن زید رزازی (خادم الرضا)، ابوعمران موسی بن رنجویه ارمنی، ادريس بن حسن، ابومحمد نوفلی، اسحاق بن یشکر کاهلی روایت کرده است. برخی از راویان او به این شرح است: محمد بن حسن صفار، محمد بن یحیی اشعری قمی، احمد بن ادريس، حسن بن متیل، احمد بن علی بن محبوب، عبدالله بن خطاب و احمد بن ادريس. چندین کتاب به او نسبت می دهند؛ از جمله: العقاب، ثواب الاعمال، ثواب إنا انزلناه، الشیخ و الشیخه. نجاشی او را در وثاقت، میانه دانسته است، زیرا از ضعفها نیز روایت کرده است؛ اما غضائری او را در حدیث، تضعیف می کند. بیشتر رجالیون متأخر او را ثقه دانسته اند؛ به ویژه به دلیل توثیق محمد بن ولید قمی که در توثیق رجال، مشهور به سخت گیری است.

منابع: رجال النجاشی، ص 338-339؛ رجال الطوسی، ص 392 و ص 445؛ الفهرست طوسی، ص 201 و ص 224؛ رجال ابن الغضائری، ص 95؛ معالم العلماء، ص 139؛ ایضاح الاشتباه، ص 263؛ خلاصة الاقوال، ص 401؛ رجال ابن داوود، ص 271؛ نقد الرجال، ج 1، ص 49 و ج 4، ص 34 و 167-168؛ جامع الرواة، ج 2، ص 88-89 و ص 157؛ تعلیقة علی منهج المقال، ص 305؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 6، ص 6-7؛ معجم رجال الحدیث، ج 14، ص 373 و ج 16، ص 87 و ج 16، ص 202-204.

محمد بن حسن بن عبدالرحمن رازی خراسانی، ابوبکر

محدث و مشهور به ابن وارث. خطیب بغدادی می گوید در عهد ابوعمر بن مهدی بر ما وارد شد و از محمد بن احمد بن بانیك ارجانی حدیث گفت. ابوالولید باجی در

ص: 166

اندلس از او حدیث گفته است. در سال 450 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 231؛ الأنساب، ج 5، ص 559-560؛ اللباب فی تهذیب الأنساب، ج 3، ص 345-346؛ تاریخ الاسلام، ج 30، ص 507-508.

محمد بن حسن بن مختار تمیمی کوفی

محدث. در ری می زیست و پسرعموی عبدالمؤمن بن علی زعفرانی اسدی کوفی بود. از علی بن مسهر، یعقوب بن محمد بن عقبه مدینی، مسلم بن خالد زنجی، عبدالحمید بن سلیمان مدینی، یونس بن ابی یعفر، عمرو بن عطیه عوفی، عمرو بن ابی مقدم، علی بن هاشم بن برید، علاء بن حصین قاضی ری و سلیمان بن ابی هوذه روایت کرده است. ابوحاتم رازی و ابوزرعه نیز از وی روایت کرده و او را صدوق دانسته اند. در سال 421 ق. درگذشت.

منابع: الجرح و التعديل، ج 6، ص 66 و ج 7، صص 228-229 و ج 9، ص 215؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 25، ص 363؛ تاریخ الاسلام، ج 16، ص 351-352.

محمد بن حسن رازی، مختص الدین

عالم شیعی و اخلاقی.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 126؛ معجم رجال الحدیث، ج 16، ص 270.

محمد بن حسن طائی رازی

محدث و از مشایخ ثقة الاسلام کلینی. وی نزد برخی از رجالیون، متهم به غلو است. از سهل بن زیاد آدمی، علی بن عباس جراذینی (متهم به غلو)، روایت کرده است و احمد بن عمران دقاق (از مشایخ شیخ صدوق) و محمد بن یعقوب کلینی از او حدیث گفته اند.

منابع: رجال النجاشی، ص 143 و 255؛ الکلینی و الکافی، ص 181؛ الوافی، ج 1، ص 536؛ نقد الرجال، ج 3، ص 274؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 32؛ قاموس الرجال، ج 9، ص 203-204.

محمد بن حسن طلاس مقری رازی، ابو عبدالله

محدث اهل ری. در گرگان از ابوحاتم محمد بن ادريس رازی روایت کرده است. عبدالله بن عدی حافظ و ابو محمد ربیع بن عبدالوهاب طلاس از وی حدیث شنیده و نقل کرده اند.

منابع: الأنساب، ج 4، ص 90؛ اللباب فی تهذیب الأنساب، ج 2، ص 292.

محمد بن حسن فراء رازی

محدث. از محمد بن قاسم اسدی، قاسم بن حکم عرنی و اسماعیل بن حماد بن ابی حنیفه، روایت کرده است، و ابوحاتم رازی و علی بن

سعید رازی از وی.

ص: 167

منابع: الجرح و التعديل، ج 7، ص 229؛ المعجم الأوسط، ج 4، ص 206.

محمد بن حسين بن محمد، ابوالفضل ← ابن عميد

محمد بن حسين بن محمد بن زيد حسنی کيسکی، ابوجعفر

فقيه امامی، شاعر، محدث، خطیب و رئیس سادات ری، ملقب به سید تاج الدین. صاحب نقض، او را از علمای متبحر و متأخر و شوکت شیعه در ری خوانده و گفته است اولین مکان از مکان های شیعه در ری، مدرسه بزرگ سید تاج الدین محمد کيسکی است. وی از جد خویش، ابومحمد زید بن علی بن حسین حسنی روایت کرده است، و علی بن حسین جاسبی فقیه و منتجب الدین به طریق املا، از او منتجب الدین او را محدث صالح خوانده است. در سال 447 ق. درگذشت.

منابع: نقض، ص 184؛ موسوعة طبقات الفقهاء، ج 5، ص 287-288 و ج 6، ص 186؛ الأربعون حدیثا، ص 89؛ فهرست منتجب الدین، ص 44 و ص 103 و ص 420؛ بحار الانوار، ج 102، ص 214 و ص 267؛ امل الآمل، ج 2، ص 45 و ص 251؛ معجم رجال الحدیث، ج 4، ص 281-282 و ج 17، ص 22؛ الذریعه، ج 7، ص 185 ج 24، ص 210؛ أعيان الشیعه، ج 1، ص 204 و ج 9، ص 254.

محمد بن حسين بن مصلح، ابوبکر

فقیه و محدث. در ری می زیست و از محمد بن ایوب و محمد بن احمد بن یزید واسطی و او از وهیب بن خالد و او از خالد حذاء و او از ابوعالیه و او از عایشه و او از رسول الله (ص) روایت کرده است. از راویان او، حاکم نیشابوری است.

منابع: المستدرک، ج 1، ص 220 و ج 3، ص 148؛ مناقب الإمام امیر المؤمنین (ع)، ج 2، ص 170؛ جامع أحادیث الشیعه، ج 1، ص 25.

محمد بن حسين آبی، ابومنصور

ادیب، دانشمند و وزیر ملوک طبرستان و برادر ابوسعید منصور بن حسین آبی، فقیه امامی مشهور. از زندگی و آثار او چیزی در دست نیست.

منبع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 1، ص 70.

محمد بن حسين بن حسن رازی آبی

متکلم شیعی قرن هفتم، ملقب به جمال الدین، مرتضی، علم الهدی و ابوعبدالله مرتضای رازی، و نویسنده کتاب های تبصرة العوام فی معرفة مقالات الانام؛ نزهة الکرام و بستان العوام.

از زندگی و سوانح عمر او اطلاعی چندان در دست نیست. در نیمه نخست قرن هفتم

می زیسته و دست کم تا نیمه قرن هفتم زنده بوده است. وی به گفته خود، کوشیده است که آثاری به زبان فارسی، مطابق فهم عامه مردم پدید آورد. در آثار او هم میراث ایرانی شیعه قم و ری به چشم می خورد و هم میراث عراقی - عربی. مخاطب آثار او بیشتر توده های مردم است. مهم ترین اثر بازمانده از او کتاب تبصرة العوام، از آثار مشهور در حوزه فرقه شناسی با نگاه شیعی است که تا چندی پیش، به غلط آن را به دیگران (به ویژه ابن الداعی سید مرتضی بن قاسم رازی) نسبت می دادند. برخی از دلایل تعلق تبصرة العوام به محمد بن حسین بن حسن رازی آبی، به این شرح است:

يك. در نسخه خطی ترجمه عربی تبصرة العوام (به قلم حسین بن علی بطیعی)، مؤلف کتاب، «الشیخ الامام جمال الدین محمد بن الحسین بن الحسن الآبی الرازی» معرفی و تاریخ تألیف آن سال 630 ذکر شده است.

دو. در نزهة الكرام، چندین بار از کتاب دیگرش به نام تبصرة العوام نام می برد.

سه. سید بن طاووس (متوفی 664 ق.) در فرج المهموم، پس از نقل روایتی از نزهة الكرام، مؤلف آن را «محمد بن حسین بن حسن الرازی» نام می برد.

با وجود این، مؤلف ریاض العلماء، تبصره را به دو نفر منسوب می کند: مرتضای رازی و ابوالفتح رازی. عباس اقبال آشتیانی نیز می گوید: «مشهورترین انتساب به سید مرتضی بن داعی رازی است.» آیه الله شبیری زنجانی در مقاله ای مفصل، دلایل اقبال را نقد می کند. ابهام درباره مؤلف کتاب باقی بود تا اینکه نسخه ای از کتاب نزهة الكرام و بستان العوام یافت شد و ایرج افشار در سال 1338 مقاله ای درباره آن در مجله دانشکده ادبیات (سال هفتم، دی ماه 1338، ش 2، ص 43-54) نوشت.

تاریخ تألیف تبصرة، باید در میانه سال های 600 تا 630 ق. باشد؛ زیرا مؤلف در آن، ابوالفتح عجلی (متوفی 600 ق.) را به گونه ای

یاد می‌کند که از مرگ او در زمان تألیف کتاب حکایت می‌کند، و نیز جانشینان حسن صباح را که در سال‌های 653-654 ق. برافتادند، صاحب قدرت می‌خواند. عباس اقبال آشتیانی در مقدمه چاپی کتاب، می‌کوشد با ارائه شواهد و قرآنی از متن کتاب، تاریخ تألیف آن را پس از 600 نشان دهد؛ از جمله اینکه در جایی از کتاب درباره اسماعیلیه آمده است: «بعد از آن ملوک مصر (فاطمیان) منقطع شدند و اتباع حسن تا زمان ما هنوز باقی اند.»

تبصرة العوام، چنانکه از نام آن پیدا است، روی سخن با عامه مردم دارد. تألیف کتاب‌های ملل و نحل، با گرایش اخباری و کلامی به زبان فارسی و برای عامه، اندکی پیش از هجوم مغول و پس از ورود علامه حلی (متوفی 726 ق.) به ایران و گروه الجایتو (سلطان خداپسند، م 716 ق.) به مذهب شیعه، اوج گرفت که از گسترش تبلیغ تشیع دوازده امامی در میان فارسی‌زبانان آن دوره حکایت می‌کند. برگردان کتاب از فارسی به عربی، به قلم حافظ حسین بن علی بطیعی در سال 658 ق. در استرآباد، نشان می‌دهد که کتاب مذکور در مدتی کوتاه پس از تألیف، مخاطب عربی زبان نیز یافته است.

تاکنون، بیش از هفتاد نسخه خطی از این کتاب پیدا و معرفی شده است که از مقبولیت آن در میان خوانان حکایت می‌کند. در صد سال گذشته، چندین بار، همراه قصص العلماء تنکابنی (در سال‌های 1313 و 1319 ق) چاپ شده بود. نخستین چاپ مصحح آن به همت عباس اقبال آشتیانی، همراه مقدمه و فهرس در سال 1313 ش. منتشر شد. این چاپ با استفاده از چاپ سنگی و دو نسخه خطی متأخر است. به گفته عباس اقبال آشتیانی، از تبصرة العوام نسخه‌های خطی فراوان بر جای مانده و در سال‌های 1296، 1309 و 1313 ق. در لاهور و تهران به چاپ رسیده است. اکنون، کهن‌ترین نسخه‌ای که از تبصرة در دست است، در تاریخ 13 محرم 716 کتابت شده است. در این نسخه نام مؤلف نیامده است؛ اما نویسنده‌ای در حاشیه کتاب، آن را به سید مرتضی بن داعی رازی نسبت داده است.

تبصرة العوام درباره فرق و مذاهب اسلامی و پیش از اسلام است، و پس از بیان الادیان (اواخر قرن پنجم)، قدیم‌ترین کتاب به زبان فارسی در موضوع ملل و نحل است که بر جای مانده است. مؤلف در مقدمه نوشته است: «بدان که مدت مدید است که جماعتی از سادات عظام و علما و غیرهم از این ضعیف التماس می‌کردند که مختصری

از عقاید اصحاب مقالات و ادیان و ملل به پارسی جمع کن از کتب علمای این صنعت و مشایخ علمای این فن. عوایق روزگار مانع آن بود. چون وعده دادن از حد بگذشت و اشتیاق ایشان هر روز زیادت بود، لازم شد شروع کردن و به قدر وسع بعضی از مذاهب و اعتقاد هر قومی یاد کردن بر وجه اختصار تا جماعتی که به مطالعه آن مشغول شوند از تطویل آن ملول و متحیر نشوند و عقیده های صحیح از فاسد بدانند و جامع و کامل از باری تعالی ثواب جزیل و عطای جمیل یابند. و این کتاب تبصرة العوام فی معرفة مقالات الأنام نام نهاده شد و بر بیست و شش باب مرتب ساخته. «ابواب مذکور بدین شرح است: در ذکر مقالات فلاسفه؛ در مقالات مجوس و دین ایشان؛ در بعضی از مقالات جهودان و ترسایان و صابیان؛ در اصل فرق اسلام؛ در ذکر فرق خوارج؛ در ذکر فرق معتزله؛ در مقالات جهم صفوان؛ در مقالات مرجیان؛ در بیان ظهور مقالت نجاریان؛ در مقالات کرامیان؛ در مقالات مشبّهه و مجسمه؛ در مقالات اصحاب تناسخ؛ در مقالات اهل سنت و جماعت؛ مالک و اصحابش و شافعی و اصحابش؛ در مقالات ابن کلاب و ابو الحسن اشعری؛ در مقالات صوفیان؛ در کلمات قشیری در رساله اش؛ در مقالت قومی که دعوی سنت و جماعت می کنند؛ در مقالت اصحاب اهل دوم که شیعه خوانده می شوند؛ در دانستن حق که با کدام قوم است؛ در ذکر اندکی از اعتقاد امامیان؛ در حکایت فدک؛ در حدیثی چند که اهل سنت بر امامیان زدند؛ در ذکر بعضی از فضایح بنی امیه؛ در بیان چند مسئله بین اهل عدل و جبر؛ در ذکر چند مسئله که بر امامیه تشنیع می زنند.

هدف اصلی رازی از تألیف این کتاب، افزون بر شرح عقاید فرقه های گوناگون، دفاع از عقیده امامیه و شناخت «عقیده های صحیح از فاسد» است؛ چنانکه ابواب پایانی کتاب را به حقانیت امامیه و اعتقادات آنان و رد مخالفان ایشان اختصاص داده است. او در تألیف این کتاب از منابع متعددی بهره برده و نقل مطلب کرده است؛ چنانکه از مقدمه اثر هم برمی آید، تتبع و گردآوری در آن، بر تحقیق و تحلیل غلبه دارد. از این رو مؤلف از تعصب و ایراد برخی نسبت های نادرست و سست به مذاهب دیگر، مصمون نمانده و برخی گزارش های آن خلاف واقع است. فلاسفه و صوفیان را نیز بسیار مذمت می کند. با وجود این، اطلاعاتی که از برخی وقایع تاریخی، فرقه ها و عقاید آنان در روزگار خود می دهد، دارای اهمیت بسیار است؛ مانند آنچه درباره جانشینان حسن صباح، فخر رازی و فرقه های

نثر تبصرة العوام روان و بی پیرایه و دارای ویژگی های متون ساده قرن هفتم قمری است، اما کلمات عربی در آن فراوان است. رازی در این کتاب و نیز در نزهة الکرام، معمولا آیات، احادیث، عبارات و ابیات عربی را به فارسی برنمی گرداند.

کتاب دیگر وی، الفصول التامة فی هدایة العامة، به زبان عربی است. این کتاب در دوره صفویه در اختیار مؤلف حدیقة الشیعه بوده و چنانکه از نقل او و عنوان کتاب برمی آید، موضوعی همانند تبصرة العوام داشته است، اما اکنون هیچ نسخه ای از آن در دست نیست.

کتاب نزهة الکرام و بستان العوام، دومین کتاب مهم محمد بن حسین رازی است که در سال 1362 ش. در دو مجلد (902 صفحه) به کوشش محمد شیروانی منتشر شد. پیشتر نسخه ای ناقص از آن به همت ایرج افشار در مجله دانشکده ادبیات منتشر شده بود. نزهة الکرام، به زبان فارسی و اثری روایی، تاریخی و کلامی با رویکرد اخباری است که تبیین معارف شیعی را برای عامه مردم و جهة همت خود کرده است. از عبارات او در مقدمه کتاب چنین برمی آید که وی در این اثر نیز بیشتر به گردآوری نوشته های دیگران اهتمام داشته است؛ چنانکه در پایان نزهة الکرام از خود با عنوان «نویسنده و مترجم» یاد می کند. این عرشاه نیز در ترقیمة نسخه ای از کتاب، که به سال 741 ق. کتابت کرده، کار رازی را تخریج و ترجمه از کتب معرفی می کند. استفاده از منابع حدیثی متنوع، منابع تاریخی معروف مانند آثار ابن اسحاق یا واقدی، و برخی آثار ضعیف و مجهول از ویژگی های این اثر است. ابواب سی گانه کتاب به قلم مؤلف به این شرح است: «و نام کتاب، نزهة الکرام و بستان العوام کردیم و آنچه در این جلد است سی باب است: باب اول در ذکر میلاد سید رسل محمد (ص)؛ باب دوم در ذکر عبد الله و آمنه و حال ولادتش؛ باب سوم در ذکر ایمان آباء و اجداد رسول (ص)؛ باب چهارم در ذکر قومی از ملوک و کاهنان؛ باب پنجم در ذکر معرفت بحیراء راهب؛ باب ششم در ذکر آنچه حکایت کرد خالد بن اسید؛ باب هفتم در ذکر خبر سطح از حال رسول (ص)؛ باب هشتم در ذکر آنچه از یوسف جهود روایت است؛ باب نهم در ذکر بعضی از آنچه لازم شود از قبایح بر آن کس که آباء رسول - صلی الله علیه و آله - کافر داند؛ باب دهم در ذکر میلاد امیر المؤمنین علی علیه الصلاة و السلام؛ باب یازدهم در ذکر ایمان ابوطالب رضی الله عنه؛ باب دوازدهم در ذکر وفات ابوطالب رضی الله عنه؛ باب

سیزدهم در ذکر آنکه مناظره کردن در آنچه تعلق به امور دین دارد روا بود و رسول _ صلعم _ کرده است؛ باب چهاردهم در حجت گرفتن رسول (ص) با جماعتی از مشرکان؛ باب پانزدهم در ذکر معجزه رسول الله (ص)؛ باب شانزدهم در ذکر حجت گرفتن رسول (ص) با یهود در جواز نسخ شرایع؛ باب هفدهم در ذکر آنچه میان رسول (ص) رفت و میان منافقان در احتجاج؛ باب هیجدهم در ذکر احتجاج رسول (ص) در روز غدیر خم و دیگر مواضع؛ باب نوزدهم در ذکر قصه صحیفه که رسول گفت ایشان اصحاب صحیفه اند؛ باب بیستم در ذکر نوشتن آن صحیفه که رسول در خطبه غدیر یاد کرده است؛ باب بیست و یکم در ذکر بعضی آنچه میان صحابه رفت بعد از وفات رسول (ص)؛ باب بیست و دوم در ذکر حجت گرفتن امیرالمؤمنین بر ابوبکر؛ باب بیست و سوم در ذکر جاثلیق و مناظره کردن با او ابوبکر؛ باب بیست و چهارم در ذکر جواب دادن امیرالمؤمنین جاثلیق را از آنچه ابوبکر از آن عاجز بود؛ باب بیست و پنجم در مسائلی چند که از عمر سؤال کردند و او را هیچ از آن معلوم نبود و آنچه واقع شد از مشکلات؛ باب بیست و ششم در ذکر قصه امیرالمؤمنین (ع) و خالد بن ولید؛ باب بیست و هفتم در ذکر خالد و بنی زاهر و مالک بن نویره و حال فجاه که ابوبکر وی را بسوزانید؛ باب بیست و هشتم در ذکر حکایت خضر (ع) و عبدالله بن عباس و جز ایشان؛ باب بیست و نهم در ذکر حکایت ابوموسی اشعری و مغیره بن شعبه با عمرو بن عاص با عمر؛ باب سی ام در ذم بدعت و بیان آنکه اهل حق کدامند.»

کفایة الانام، نام یکی دیگر از آثار محمد به حسین رازی است. این کتاب نیز به زبان فارسی و درباره فقه امامیه است.

منابع: فهرست کتاب های چاپی فارسی، ج 1، ص 1175؛ کفایة الانام فقه فارسی شیعه از قرن هفتم هجری، حسین بن محمد بن حسن رازی آبی، به کوشش رسول جعفریان، مقدمه؛ دانشنامه زبان و ادب فارسی، ج 2، ص 242؛ جرعه ای از دریا، ج 1، ص 19-34؛ ریاض العلماء، ج 2، ص 160 و ج 3، ص 308؛ تبصرة العوام فی معرفة مقالات الانام، به کوشش عباس اقبال آشتیانی، مقدمه مصحح؛ سفینه البحار، ج 1، ص 526؛ معجم المؤلفین، ج 12، ص 215؛ ری باستان، ج 2، ص 381-390؛ الذریعه، ج 3، ص 318-319 و ج 16، ص 239 و ج 24، ص 123 و ج 26، ص 84 و ج 3، ص 75؛ خاتمة مستدرک الوسائل، ج 3، ص 75؛ «کتابی از مؤلف تبصرة العوام»، مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، سال 7، ش 2 (دی 1338 ش.)؛ «کتاب شناسی فرق و ادیان»، فرهنگ ایران زمین، ج 12 (شهریور 1344 ش.)؛ دائرة المعارف تشیع، ذیل «تبصرة العوام»؛ محمد عمادی حائری، «شیعه ایرانی پیش از ایران شیعی»، مجله معارف، دوره 22، ش 3، آذر و اسفند 1385.

محمد بن حسین طبرکی رازی، ابومعین

محدث و حافظ. الأنساب، کنیه او را ابوعبدالله ثبت کرده است. در دمشق و مصر، درس خوانده و از ابوعبدالله محمد بن عیسی دامغانی، هشام بن عمار، سعید بن حکم بن ابی بکر، یحیی بن بکر، ربیع بن نافع حلبی، ابوسلمه موسی بن اسماعیل، احمد بن عبدالله بن یونس یربوعی، منصور بن ابی مزاحم، حسان بن حسان و ابوجعفر جمال روایت کرده است. ابوعبدالله محمد بن احمد بن مسعود بزینی، ابویعقوب یوسف بن ابراهیم همدانی، احمد بن جشمرد، محمد بن فضل محمد آبادی، ابوعمران موسی بن عباس، محمد جوینی، ابونعیم عبدالملک بن محمد بن عدی جرجانی، ابومحمد شیرجی، ابوبکر محمد بن عبدالله بن یزداد رازی، ابواحمد محمد بن محمد حافظ و ابومحمد بن حبان از روایان او هستند. طبرک (کهن دژ) از مکان های ری باستان بوده است.

منابع: معجم البلدان، ج 4، ص 17؛ اسد الغابه، ج 1، ص 148؛ سیر أعلام النبلاء، ج 11، ص 144 و ج 19، پاورقی ص 419؛ الأنساب، ج 4، ص 45.

محمد بن خطاب رازی، ابوعبدالله

محمد بن احمد بن ابراهیم شاهد، عالم.

در سال 434 ق. تولد و در سال 525 ق.

وفات یافت.

منبع: معجم المؤلفین، ج 8، ص 226.

محمد بن حماد طهرانی رازی، ابوعبدالله

محدث و حافظ. برای شنیدن حدیث، بسیار سفر کرد و در مصر و بغداد و اسکندریه و شام حدیث گفت. از اسماعیل بن عبدالکریم صنعانی، ابونعیم، یزید بن هارون، حفص بن عمر عدنی، عبیدالله بن عبدالمجید حنفی، حارث بن مسلم روذی، عبیدالله بن موسی، سندی بن عبدویه ذهلی، عبدالرزاق بن همام، عبدالرزاق (راوی قتاده)، یعلی بن عبید، زکریا بن عدی، ابوعاصم ضحاک بن مخلد، عفان بن مسلم، مکی بن ابراهیم بلخی، یعلی بن عبد طنافسی، ابوعلی حنفی و دیگران حدیث شنیده است. برخی از روایان او عبارتند از: پسرش عبدالرحمن بن محمد بن حماد، ابن ماجه، احمد بن ابراهیم بن ابی سفیان، محمد بن حسن بن قتیبه، احمد بن عمیر بن یوسف، علی بن حسین بن جنید، احمد بن عمرو بن جابر، احمد بن محمد بن ابراهیم غزی، عثمان بن محمد سمرقندی، قاضی احمد بن عبدالله بن نصر، ابوبکر بن ابی دنیا، محمد بن یوسف بن بشر هروی، ابوبکر احمد بن عمرو بن جابر رملی، ابوعلی اسماعیل بن حسن عسقلانی، ابوعلی حسن بن احمد بن هارون خلیل رملی و

ص: 174

نام طهران، نخستین بار در منابع حدیثی و کهن، در ترجمهٔ احوال وی آمده است. احوال وی به اختصار و همراه توثیق و تمجید در تاریخ بغداد خطیب و الأنساب سمعانی و التدوین رافعی و معجم البلدان و المشترك تألیف یاقوت و تذکرة الحفاظ و میزان الاعتدال و العبر ذهبی و لسان المیزان ابن حجر و شذرات الذهب ذکر شده است. ابن ابی حاتم رازی می گوید من و پدرم از او حدیث شنیده ایم و او مردی صدوق و ثقة بود. ابن عدی در کتاب الكامل فی ضعفاء الرجال نقل می کند که شیخ ما گفته است من آرزو می کنم که در فضل مانند محمد بن حماد باشم. ابن حبان نام او را در کتاب الثقات درج کرده است. ابوسعید بن یونس می گوید وی ثقة و صاحب حدیث بود. لقب او به خطا در تذکرة الحفاظ، و میزان الاعتدال ذهبی و شذرات الذهب عبدالحی، «الظهرانی» ضبط شده است. به سال 261 ق. (یا 271 ق.) در عسقلان شام درگذشت.

منابع: المحلی، ج 9، ص 512؛ تاریخ بغداد، ج 2، ص 167 و 269-271؛ معجم البلدان، ج 3، ص 564؛ المشترك، ص 298؛ تذکرة الحفاظ، ج 2، ص 610؛ الکاشف فی معرفة من له روایة فی کتب الستة، ج 2، ص 165؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 527؛ العبر، ج 2، ص 48؛ لسان المیزان، ج 6، ص 687؛ شذرات الذهب، ج 2، ص 161؛ مناقب علی بن ابی طالب (ع)، ص 175-176؛ جامع أحادیث الشیعة، ج 15، ص 302-303؛ سنن ابن ماجه، ج 2، ص 834؛ السنن الکبری، ج 6، ص 104؛ صحیح ابن حبان، ج 13، ص 309 و ج 14، ص 468؛ الثقات، ج 8، ص 304 و ج 9، ص 129؛ الجرح و التعديل، ج 7، ص 240؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 2، ص 345 و ج 7، ص 185؛ علل الدارقطنی، ج 10، ص 396؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 30، ص 167 و ص 287 و ج 35، ص 362 و ج 52، ص 364-365؛ تهذیب الکمال، ج 25، ص 89-92؛ تهذیب التهذیب، ج 9، ص 109-110؛ لسان المیزان، ج 7، ص 356؛ ری باستان، ج 2، ص 352.

محمد بن حمدان بن اسحاق بزّار رازی، ابوبکر

محدث. در قزوین از منذر بن شادان حدیث گفته است.

منبع: التدوین، ج 1، ص 272.

محمد بن حمدان بن سفیان رازی طرائفی، ابوعبدالله

محدث قرن چهارم و شاگرد ربیع بن سلیمان مرادی، از اصحاب شافعی. از فضلك رازی، محمد بن یزید بن عبدالله بن سلمان، علی بن مسلم طوسی، حسن بن عرفه، محمد بن عبدالملک بن زنجویه، محمد بن زیاد بن عبدالعزيز ثقفی، موسی بن نصر رازی، علی بن مسلم طوسی، محمد بن سلیمان بن ابی فاطمه، ابراهیم بن احمد بن

نعمان ازدی، فهد بن سلیمان، حسن بن محمد بن صباح زعفرانی، حمدون بن عباد فرغانی، ابراهیم بن مرزوق، عیسی بن جعفر وراق، علی بن عبدالرحمن بن مغیره مصری، ابوزرعۀ رازی، ابوحاتم رازی و... روایت کرده است. احمد بن علی بن حسن بصری، ابن یوسف، صالح بن احمد تمیمی، احمد بن قاج وراق، محمد بن مظفر، ابوعلی حسن بن فتح بن نصر بن محمد نیشابوری و محمد بن عبیدالله بن شخیر از او حدیث شنیده اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 284-285 و ج 14، ص 304؛ المجموع، ج 1، ص 9؛ شعب الإیمان، ج 7، ص 68؛ الكشف و البیان فی تفسیر القرآن، ج 9، ص 119 و 265؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 17، ص 224 و ج 51، ص 412؛ تهذیب الکمال، ج 8، ص 479؛ الأنساب، ج 4، ص 58؛ اللباب فی تهذیب الأنساب، ج 2، ص 278؛ تاریخ الاسلام، ج 23، ص 570-571.

محمد بن حمویة بن عبدالعزیز سويداوی رازی

محدث امامی قرن سوم. نام وی در کتب رجالی نیامده است. حدیث میلاد امام زمان (عج) را از محمد بن ابراهیم بن مهزیار اهوازی روایت کرده است. از دیگر مشایخ او حسین بن رزق الله است. محمد بن همام، ثقة الاسلام کلینی و محمد بن یحیی عطار از او روایت کرده اند. ابراهیم و احمد، پسران او نیز محدث بودند.

منابع: الغیبه، ص 237 و 362؛ مستدرکات علم الرجال، ج 7، ص 76؛ الخصال، ص 602؛ معجم أحادیث الإمام المهدي (ع)، ج 4، ص 354؛ المستدرک، ج 1، ص 34؛ معجم رجال الحدیث، ج 1، ص 279 و ج 13، ص 135 و ج 17، ص 52-53.

محمد بن حمید بن حیان رازی، ابو عبدالله

محدث، حافظ و مشهور به ابن حُمید. از ری به بغداد رفت و حدیث گفت. از حکم بن بشیر بن سلمان، زافر بن سلیمان، زید بن حباب، سلمة بن فضل، ابوداود سلیمان بن داود طیالسی، عبدالله بن یزید مقرئ ابوزهیر عبدالرحمن بن مغراء، عبدالعزیز بن عبدالله نرمقی، علی بن ابی بکر اسفذنی، علی بن مجاهد، فرات بن خالد رازی، فضل بن موسی سینانی، کنانة بن جبلة، مهران بن ابی عمر، نعیم بن میسرۀ نحوی، ابوحفص هارون بن مثنی حنفی، هارون بن مغیره، یحیی بن ضریس، ابوتمیله یحیی بن واضح، جریر بن عبدالحمید، یعقوب بن عبدالله اشعری قمی، عبدالله بن مبارک، ابراهیم بن مختار، محمد بن معلی، حکام بن سلم و عبدالله بن عبدالقدوس روایت کرده است، و احمد بن حنبل و پسرش عبدالله بن حنبل، محمد بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم،

حسن بن علی بن شیبیب معمری، احمد بن علی ابار، عبدالله بن محمد بغوی، محمد بن محمد باغندی، ابوداود، ترمذی، ابن ماجه قزوینی، ابراهیم بن مالک قطان، احمد بن جعفر بن نصر جمال، احمد بن خالد رازی حروری، اسحاق بن ابی عمران اسفراینی شافعی، جعفر بن احمد بن نصر حافظ، صالح بن محمد اسدی حافظ، عبدالله بن عبدالصمد بن ابی خدش موصلی، عبدالله بن محمد بن ابی الدنیا، قاسم بن زکریا مطرز، محمد بن ابراهیم بن شعیب غازی، محمد بن احمد بن تمیم، محمد بن هارون رویانی، محمد ابن یحیی ذهلی، ابوبکر محمد بن یوسف بن یعقوب رازی و یحیی بن معین و دیگران از او روایت کرده اند. بخاری گفته است که در وثاقت او تردید دارد. ابراهیم بن یوسف گفته است ابوزرعه و محمد بن مسلم از او فراوان روایت نوشتند، اما سپس آنها را رها کردند. ابن معین، او را توثیق کرده است. ابن حنبل میان روایات او قائل به تفصیل بود و پسرش از او نقل می کند که گفته است تا وقتی محمد بن حمید در ری بود، علم نیز در این شهر بود. صالح بن محمد و ابن خراش او را تکذیب کرده اند. آرای اهل رجال درباره وی بسیار متفاوت است. به سال 248 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 255-260 و ج 3، ص 397؛ العبر، ج 1، ص 452؛ تذکره الحفاظ، ج 2، ص 67 و ص 490-492؛ شذرات الذهب، ج 2، ص 118؛ الاعلام، زرکلی، ج 6، ص 343؛ الجرح و التعديل، ج 7، ص 80؛ الضعفاء، ج 4، ص 61؛ المجروحین، ج 2، ص 303-304؛ خلاصة تهذيب تهذيب الكمال، ص 333؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 1، ص 23؛ الموضوعات، ج 1، ص 108؛ تهذيب الكمال، ج 25، ص 97-108؛ سير أعلام النبلاء، ج 11، ص 502-506؛ تقريب التهذيب، ج 2، ص 69 و ج 9، ص 111-115؛ المنتظم فی تاريخ الامم و الملوك، ج 12، ص 15.

محمد بن خالد حنظلی رازی، ابو عبدالله

محدث و فقیه اهل سنت و مشهور به صاحب الفرائض. نصیر نحوی رازی، برادرزاده او است. در استرآباد سکونت داشت. علی بن احمد بن بوکرد استرآبادی گفته است در استرآباد مسجد جامع ساخت و او نخستین فقیهی است که در جامع استرآباد به مردم فقه آموخت. از عمران بن وهب طائی، عبدالعزیز بن ابی رواد، بشیر بن سلمان، ابوجعفر رازی، جراح بن ضحاک کندی، محمد بن فضل بن عطیه، ابراهیم بن یزید خوزی، ابویوسف قاضی، ربیع بن بدر و مبارک بن مجاهد روایت کرده است. می گویند با مالک بن انس دیدار داشته است و شماری از راویان او عبارتند از: اسحاق بن ابراهیم طلقی، عمار بن رجاء و یوسف بن حماد. از ابوزرعه نقل کرده اند که

وی را صدوق می دانسته است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 7، ص 244؛ تاريخ جرجان، ص 406-407.

محمد بن خالد رازی، ابوالعباس

عالم شیعی و از اصحاب امام هادی (ع).

منابع: منهج المقال، ص 295؛ نقد الرجال، ص 305؛ الکلینی و الکافی، ص 145؛ رجال الطوسی، ص 392؛ نقد الرجال، ج 4، ص 197؛ معجم رجال الحديث، ج 17، ص 77.

محمد بن خالد بن یزید شیبانی قلوصلی رازی، ابوبکر

محدث و قاضی. برای شنیدن حدیث، بسیار سفر کرد و در نیشابور زیست. از احمد بن حنبل، عبدالله بن حسین، احمد بن ابی حواری، عبدالصمد بن عبدالعزيز مقری رازی، قاسم بن عثمان عبدی جوعی، هشام بن عمار، سری سقطی (صوفی نامدار)، حمید بن زنجویه، فضل بن زیاد و محمد بن مصفی روایت کرده است و ابومحمد عبدالرحمن بن ابی حاتم، و ابوعمرو حیری و حسن بن یعقوب بخاری و زکریا بن یحیی بستی و اسحاق بن احمد فارسی از او حدیث شنیده و نقل کرده اند. ابن ابی حاتم رازی، او را راستگو شمرده است.

منابع: الملاحم و الفتن، ص 326؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 20، ص 165-166 و ج 49، ص 116-117 و ج 52، ص 389؛ تاریخ الاسلام، ج 20، ص 443-444؛ الجرح و التعديل، ج 7، ص 244-245.

محمد بن خالد رازی خراز، ابوهارون

محدث. از اسحاق بن سلیمان، عبدالله بن جهم، اسحاق بن سلیمان، عبدالصمد بن عبدالعزيز مقری، مکی بن ابراهیم، حسن بن موسی اشیب، عبدالصمد بن عبدالعزيز عطار، عبید الله بن موسی و یحیی بن ابی الخصیب رازی روایت کرده است. علی بن حسین بن جنید، یوسف بن اسحاق بن حجاج، محمد بن عبدالله بن مستورد (ابی سیار)، حسن بن فضل بن سمح (از مشایخ طبری)، محمد بن علی مروزی، مهران بن هارون، ابوزرعه و ابو حاتم رازی نیز از او حدیث شنیده و نوشته اند. ابن ابی حاتم، او را توثیق کرده و گفته است: وی هر روز، قرآن را ختم می کرده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 1، ص 46 و ج 7، ص 254؛ رجال الشیعة فی أسانید السنه، ص 219-220؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 64، ص 150 و ج 54، ص 26؛ تاریخ الاسلام، ج 19، ص 286؛ المعجم الكبير، ج 4، ص 191؛ الثقات، ج 9، ص 144؛ علل الدارقطنی، ج 9، ص 402؛ تاریخ بغداد، ج 7، ص 413.

محمد بن خلف رازی، ابوبکر

متکلم امامی ری و از اصحاب امام

هادی (ع). به گفته نجاشی، او متکلمی جلیل القدر، از علمای امامیه بود و کتابی در امامت نوشته است. جعفر بن معروف، از او روایت کرده است.

منابع: منهج المقال، ص 295 و ص 384؛ نقد الرجال، ص 305؛ رجال النجاشی، ص 381؛ خلاصة الاقوال، ص 266؛ رجال ابن داوود، ص 172؛ نقد الرجال، ج 4، ص 200؛ جامع الرواة، ج 2، ص 111؛ تعلیقة علی منهج المقال، ص 307؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 6، ص 44-45 و ج 7، ص 125؛ طرائف المقال، ج 1، ص 214 و ص 255-266؛ معجم رجال الحدیث، ج 17، ص 79-80؛ قاموس الرجال، ج 9، ص 255 و ص 228.

محمد بن داوود ازدی رازی، ابوبکر

محدث و خطیب. در گرگان از یزید بن مخلد سدوسی، محمد بن یوسف زبیدی، حفص بن عمر مهرقانی، ابوزرعۀ رازی و احمد بن شریح رازی روایت کرده است و ابواحمد بن عدی، ابوالحسن احمد بن موسی بن عیسی وکیل و اسماعیل بن سعید جرجانی و ابوحامد سیاری، از او.

منابع: تاریخ جرجان، ص 411؛ الثقات، ج 9، ص 170؛ المجروحین، ج 2، ص 33؛ سیر أعلام النبلاء، ج 12، ص 173؛ تاریخ الاسلام، ج 18، ص 48؛ القاموس المحيط، ج 4، ص 263.

محمد بن زکریای رازی، ابوبکر

ابوبکر محمد بن زکریا بن یحیی رازی (251-313 ق) پزشک، فیلسوف، فیزیکی دان و شیمی دان، کاشف الكل، معروف به طبیب المسلمین و جالینوس العرب. مورخان شرقی در کتاب هایشان او را محمد بن زکریای رازی خوانده اند و مورخان غربی از او به نام های رازس (Rhazes = razes) و الرازی (Al-Razi) و ری زی یاد کرده اند. به گفته ابوریحان بیرونی وی در شعبان سال 251 هجری در ری زاده شد و دوران کودکی و نوجوانی و جوانی اش در این شهر گذشت.

مجسمه محمد بن زکریای رازی در چهارتاقی دانشمندان ایرانی - وین - دفتر سازمان ملل متحد

مشهور است که در جوانی عود می نواخته و گاهی شعر می سروده است. سپس به زرگری و پس از آن به کیمیاگری روی آورد. در

میان سالی طب و چند دانش دیگر را آموخت. بیرونی معتقد است او در ابتدا به کیمیا اشتغال داشته و پس از آنکه در این راه چشمش بر اثر کار با مواد تند و تیزبو آسیب دید، برای درمان به پزشکی روی آورد. در کتاب های مورخان اسلامی آمده است که رازی، طب را در بیمارستان بغداد آموخته است. در آن زمان بغداد مرکز بزرگ علمی دوران و جانشین دانشگاه جندی شاپور بود و رازی برای آموختن علم به بغداد سفر کرد و مدتی نامعلوم در آنجا اقامت گزید و به تحصیل علم پرداخت و سپس ریاست بیمارستان «معتضدی» را بر عهده گرفت.

پس از مرگ معتضد عباسی، به ری بازگشت و عهده دار ریاست بیمارستان ری شد و تا پایان عمر در این شهر به درمان بیماران مشغول بود. رازی مردی خوش خو و در تحصیل کوشا بود. در درمان بیماران، هیچ کوششی را فروگذار نمی کرد و تا زمان تشخیص بیماری، از پا نمی نشست و بر فقیران و بینوایان بسیار رئوف بود. رازی برخلاف بسیاری از پزشکان که بیشتر مایل به درمان پادشاهان و امراء و بزرگان بودند، میان مردم کوچه و بازار رفت و در مداوای آنان کوشید. ابن الندیم در کتاب الفهرست می گوید: «به همه کس، به ویژه فقرا و بیماران تفقد و مهربانی داشت و از حالشان جويا می شد و به عیادتشان می رفت و به آنان کمک مالی می کرد.»

ابن الندیم، شمار آثار رازی را بالغ بر صد و شصت کتاب و رساله ذکر کرده است. ابوریحان بیرونی، مجموع نوشته های رازی را در ریاضیات، نجوم، فلسفه، طب، الهیات، کیمیا، کفریات و دیگر فنون، صد و هشتاد و چهار مجلد می داند. ابن اصیبعه در عیون الانباء فی طبقات الاطباء دویست و سی و هشت کتاب برای رازی می شمارد. محمود نجم آبادی استاد دانشگاه تهران کتابی با عنوان: مؤلفات و مصنفات ابوبکر محمد بن زکریای رازی نوشته است که در سال 1339 از سوی انتشارات دانشگاه تهران چاپ شده است. در این کتاب، پس از بررسی فهرست های ابن الندیم، ابوریحان بیرونی و قفطی و ابن اصیبعه، دویست و هفتاد و یک کتاب و رساله و مقاله، به نام زکریای رازی فهرست شده است. مشهورترین آثار او به این شرح

است: الحاوی یا الجامع الکبیر، الکناش المنصوری، الطب الروحانی، المرشد، من لایحضره الطیب، کتاب الجدری و الحصبة، دفع مضار الاغذیه، الابدال، تقاسیم العلل، فی محنة الطیب و کیف ینبغی ان یکون.

رازی اولین پزشکی بود که تشخیص تفکیکی بین آبله و سرخک را بیان کرد و در ارائه نظریه ایمنی اکتسابی پیشگام است. نیز نخستین پزشکی است که از راه تشریح جسد انسان، مغز و شعب اعصاب را در سر و گردن نشان داد. همچنین او را از کاشفان تأثیر تغذیه در سلامتی و درمان انسان می دانند. رازی، اسراف در دارو را بسیار مضر می دانست و معتقد بود طیب موفق، کسی است که بتواند بیماری ها را با غذا درمان کند. آزمایش داروها در حیوانات و سپس تجویز آن برای انسان، از روش های او است. او نخستین پزشکی است که داروهای الکلوئیدی غیر سمی را ساخت و در درمان بیمارانش استفاده کرد. رازی در جراحی نیز صاحب نظر بود و درباره سنگ کلیه و سنگ مثانه کتابی دارد که در آن تأکید می کند اگر درمان سنگ مثانه با روش های طبی امکان پذیر نباشد، باید آن را جراحی کرد. او اولین طبیبی است که سل مفصلی انگشتان را شرح داده است و نیز نخستین دانشمندی است که اجسام را به سه گروه جمادی، نباتی و حیوانی، و همچنین مواد را به دو دسته فلز و شبه فلز تقسیم کرد. مقام علمی رازی در داروسازی و دانش شیمی، هم تراز بزرگ ترین شیمی دانان جهان تا آن روزگار است. الکل، اسید سولفوریک، اسید کلریدریک، اکسید ارسنیک و اسید سیتریک، شماری از کشفیات او است.

نقاشی غربی از رازی در حال دیدن قاروره حاوی نمونه ادرار بیمار

محمد زکریای رازی، در پنجم شعبان 313 ق. در زادگاه خود، ری درگذشت.

منابع: دائرة المعارف فارسی؛ الفهرست؛ تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی تا اواسط قرن پنجم هجری؛ فرهنگ نفیسی؛ فیلسوف ری؛ مؤلفات و مصنفات رازی؛ حکیم رازی.

محمد بن سعد بن محمد، مشاط رازی، ابوجعفر

فقیه شافعی، متکلم اشعری و واعظ. در سال 506 ق. در ری به دنیا آمد و در همان شهر زیست. پدرش سعد بن محمد نیز از فقیهان شافعی در ری بود. وی را از بنیان گذاران کلام اشعری دانسته اند و همچون پدرش، در مناظره توانمند بوده است. قاضی ابوالمحاسن عمر بن علی قرشی از شاگردان او است.

منابع: تاریخ الاسلام، ج 27، ص 241؛ طبقات الشافعية الكبرى، ج 6، ص 104.

محمد بن سعید بن بلخ رازی

محدث و مقرئ. در ری زیسته و از عبدالرحمن بن حکم بن بشیر بن سلمان، محمد بن حمید، محمد بن علی بن حمزه، محمد بن عبدالله مدینی و ابراهیم بن موسی فراء حدیث گفته است. حسن بن علی بن منصور، ابوعلی حسین بن علی حافظ، محمد بن احمد بن یحیی، عبدالرزاق و عقیلی (مؤلف الضعفاء)، از راویان او هستند. عقیلی، نام وی را دو گونه ضبط کرده است: محمد بن سعید بن بلخ رازی و محمد بن سعید بن خالد رازی.

منابع: الضعفاء، ج 1، ص 56 و ج 1، ص 37، ج 3، ص 71 و 449؛ الجرح والتعديل، ج 1، ص 77 و ج 4، ص 65 و ج 6، ص 231؛ معرفة علوم الحدیث، ص 63؛ کنز العمال، ج 2، ص 682؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 16، ص 111 و ج 51، ص 164 و ج 55، ص 359؛ تهذیب الکمال، ج 24، ص 83؛ تاریخ الاسلام، ج 12، ص 111.

محمد بن سعید بن سابق رازی، ابو عبدالله / ابوسعید

محدث. اصل او از ری بود و در قزوین زیست. از عمرو بن قیس رازی (بیش از همه)، اسد بن عمرو بجلی قاضی، پدرش سعید بن سابق، عبدالله بن مبارک، علی بن مسهر، مهران بن ابی عمر عطار، ابوجعفر رازی و طبقه او، یعقوب بن عبدالله قمی، محمد بن سهل بن زنجله رازی، ابوخیثمه زهیر بن معاویه جعفی و دیگران روایت کرده است. برخی از راویان او عبارتند از: احمد بن ابی سریج رازی، ابوزرعه عبیدالله بن عبدالکریم رازی، ابوحاتم محمد بن ادريس رازی، عبدالملک بن مسعود مقرئ (عبدالملک بن ابی عبدالرحمن)، کثیر بن شهاب مذحجی، محمد بن مسلم بن واره، یحیی بن عبدک، کثیر بن شهاب بن عاصم، ابوعمرو یعقوب بن یوسف قزوینی، ابوعلی هارون بن موسی اشنانی، محمد بن ایوب بن یحیی بن ضریس رازی، احمد بن عبدالرحمن بن عبدالله بن سعد دشتکی، احمد بن محمد بغدادی، حسن بن علی مناطقی، حفص بن عمر مهرقانی، سهل بن زنجله رازی، ابوبکر

عبدالله بن محمد بن نعمان اصفهانی، علی بن یونس زیات، عمرو بن سلمه جعفی قزوینی، عیسی بن احمد عسقلانی، عیسی بن بشیر صیدلانی رازی، محمد بن زیاد عجلی، محمد بن سهل بن زنجله رازی، محمد بن عمار بن حارث رازی، محمد بن عمران بن حبیب بن قاسم قرشی همدانی، ابوعلی هارون بن موسی اشنانی، یحیی بن عبدالعظیم (یحیی بن عبدک قزوینی)، یعقوب بن شیبه، ابوعمرو یعقوب بن یوسف قزوینی.

ابوعلی، او را ثقه و بزرگوار خوانده است. ابوحاتم رازی می گوید: از ابوزرعہ درباره او سؤال کردم، گفت: او شیخ ما، فقیه، صدوق و صحیح الکتب بود. من در ری از او حدیث نوشتم.

منابع: شذرات الذهب، ج 2، ص 38؛ الجرح و التعديل، ج 5، ص 255 و 277 و 371 و ج 7، ص 153 و 265 و ج 8، ص 302؛ خلاصة تذهیب تهذیب الكمال، ص 338؛ التاريخ الكبير، ج 1، ص 96؛ الثقات، ج 9، ص 62؛ تاریخ بغداد، ج 4، ص 21 و ج 12، ص 482 و ج 14، ص 288؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 18، ص 185 و 393 و ج 31، ص 179 و ج 44، ص 436 و ج 47، ص 501-502 و ج 53، ص 336 و ج 59، ص 205؛ تهذیب الكمال، ج 17، ص 212 و ج 25، ص 270-272؛ تقریب التهذیب، ج 2، ص 80؛ تهذیب التهذیب، ج 9، ص 165-166؛ الأنساب، ج 4، ص 493-495؛ تاریخ الاسلام، ج 15، ص 367-368؛ الوافی بالوفیات، ج 3، ص 80.

محمد بن سفیان کوفی

محدث. مدتی در ری زیسته و از اصحاب ابوبکر بن عیاش بوده است. ابوحاتم رازی از او روایت کرده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 4، ص 279-280 و ج 5، ص 360؛ تهذیب الكمال، ج 18، ص 374.

محمد بن سنان رازی

محدث امامی. از سهل بن زیاد آدمی رازی (از اصحاب حضرت عبدالعظیم حسنی) و محمد بن یحیی روایت کرده است. در کتاب های رجالی، از او ذکری به میان نیامده است، اما نام او در طریق صدوق در کتاب ثواب الأعمال، مذکور است.

منابع: ثواب الاعمال، ص 52؛ مستدرکات علم الرجال، ج 7، ص 128.

محمد بن سهل بَجَلی رازی

از اصحاب امام رضا (ع).

منابع: رجال الطوسی، ص 389؛ طرائف المقال، ج 1، ص 350؛ معجم رجال الحدیث، ج 17، ص 179؛ حیاة الإمام الرضا (ع)، ج 2، ص 162.

محمد بن سیف رازی

محدث. طبری شیعی می گوید به بغداد وارد شد و برای ما از حرث بن بنان حدیث گفت.

منبع: نوادر المعجزات، ص 74.

محمد بن سعد رازی کاتب

خوش نویس و ادیب. برخی او را در خط ثلث و محقق، هم تراز ابن بواب (ابوالحسن، علاء الدین علی بن هلال، خوشنویس مشهور سده پنجم) شمرده اند. مؤلف الوافی بالوفیات می نویسد: بعد از ابن بواب، کسی ثلث و محقق را مانند محمد بن سعد ننوشت. برخی حتی او را بر ابن بواب تفضیل داده اند. «خط محقق» از شیوه های مهم خوش نویسی اسلامی و یکی از خطوط شش گانه ای است که ابداع یا اصلاح آن را به ابن مقله نسبت می دهند. خط محقق را پدر خطوط عربی دانسته اند. این خط نزدیک ترین خط به کوفی ساده است.

منابع: الوافی بالوفیات، ج 3، ص 76؛ دائرة المعارف هنر.

محمد بن شعیب بن خطاب رازی مؤدب

محدث. در استرآباد سکونت داشت. از عبدالسلام بن عاصم رازی هسنجانی حدیث گفته و جعفر بن احمد بن شهریل از وی روایت کرده است.

منبع: تاریخ جرجان، ص 407.

محمد بن شکر الله ورامینی رازی

قاضی و شاعر. از سادات ورامین و کلاتر ری بود. سپس به خدمت سلاطین صفوی درآمد. وی برادر قاضی عطاء الله، قاضی دربار شاه طهماسب (930-984 ق.) بود. مدتی نیز در ورامین و ری، مقام و منزلت رسمی داشت. برادر و پسرخاله او (وصالی) نیز به شاعری شهرت داشتند.

منبع: الذریعه، ج 9، ق 3، ص 872.

محمد بن صادق بن باقر خلیلی رازی نجفی

طیب، ادیب، رجالی، شاعر و نویسنده معجم اُدباء الأُطباء. در سال 1318 ق. به دنیا آمد و در نجف زیست. برخی از آثار چاپ شده وی به این شرح است: الطب فی القرآن؛ القرآن و الطب الحدیث؛ القرآن و مکارم الاخلاق؛ أمالی الإمام الصادق؛ المغریات العشر؛ المطهرات فی الاسلام؛ شرح توحید المفضل؛ طب الامام الرضا (ع)؛ در سال 1388 ق. درگذشت.

منابع: الذریعه، ج 13، ص 155؛ الاعلام، زرکلی، ج 6، ص 162؛ مستدرکات أعیان الشیعه، ج 1، ص 156.

ص: 184

محمد بن صالح بن جعفر رازی، ابوالحسن

قاضی ری و محدث، مشهور به ابن رازی. از اسماعیل بن علی خطیب حدیث شنیده است. راستگو و موثق بود و در ری، نزدیک خانه اسحاق معتزلی، خانه داشت. ابن رازی، در جمادی 334 ق. به دنیا آمده و در ششم جمادی الاولی 415 ق. در هفتاد و یک سالگی از دنیا رفته است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 440-441؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 10، ص 397 و ج 44، ص 350.

محمد بن صالح وزّاق رازی، ابوجعفر

محدث اوایل قرن چهارم. از عبدالقدوس بن عبدالکبیر و ابوزرعۀ رازی حدیث گفته است و حسن بن سلمه، عتکی، حمزه کنانی و ابراهیم بن فراس (در مکه) از او.

منابع: التمهید، ج 24، ص 36-37؛ کنز الفوائد، ص 62؛ بحار الانوار، ج 27، ص 229؛ شعب الإیمان، ج 3، ص 491؛ توضیح المشتبه، ج 7، ص 338.

محمد بن طلحه رازی، ابوعبدالله

راوی قرن ششم. از عبدالله بن محمد صریفینی روایت کرده و ابن عساکر از او حدیث شنیده است.

منبع: تاریخ مدینه دمشق، ج 25، ص 23 و ج 39، ص 392.

محمد بن عاصم رازی

محدث. از ابونعیم فضل بن دکین، عبدالرزاق و یحیی بن نصر بن حاجب روایت کرده است، و عبدالرحمن بن سلم رازی، احمد بن ابی الصباح (از مشایخ شیخ صدوق)، حفص بن عمر مهرقانی، ابن ابی حاتم و احمد بن علی خراز (از مشایخ خطیب بغدادی) از او. ابن حجر و برخی دیگر، وی را تصدیق کرده اند.

منابع: معانی الاخبار، ص 331؛ المعجم الکبیر، ج 3، ص 182؛ تاریخ بغداد، ج 9، ص 376؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 42، ص 257؛ تقریب التهذیب، ج 2، ص 91؛ تهذیب التهذیب، ج 9، ص 213.

محمد بن عباس رازی، ابوجعفر

محدث و مؤلف امامی. از محمد بن خالد و ابوحاتم رازی روایت کرده است.

منابع: الارشاد، ج 1، ص 37؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 150؛ الرخصة فی تقبیل الید، ص 76.

محمد بن عبدالجبار عتبی رازی، ابونصر

مورخ، نویسنده، ادیب، منشی دربار خراسان، شافعی مذهب. اصل وی از ری بود؛ ولی در نیشابور زیست. ریاست انشا در خراسان و

عراق به او منتهی می شد، و از شمس المعالی قابوس در خراسان نیابت داشت. از تألیفات او لطائف الکتاب فی

ص: 185

الأدب، و الیمنی (تاریخ العتبی) است. کتاب اخیر را برای یمین الدوله سیف الاسلام سلطان محمود بن سبکتین نوشت. الیمنی که به «تاریخ العتبی» نیز مشهور است، بارها در مصر و هند چاپ شده است، و شروح بسیاری نیز دارد. این کتاب، در شرح سیره سلطان محمود غزنوی و اهل خوارزم و والیان آن است. سبکی در طبقات الشافعیة نوشته است: «تاریخ عتبی را به لحاظ بلاغت و استواری نثر، با مقامات الحریری مقایسه می کنند و برخی آن را برتر می دانند.» امیرنظام گروسی، نویسنده نامدار ایرانی و والی آذربایجان در دوره قاجار، قسم سوم کتاب (بث الشکوی) را به فارسی برگردانده است. این ترجمه در سال 1318 ق. در تبریز انتشار یافته است.

در سال 427 ق. در نیشابور درگذشت. ثعالی احوال او را در جلد چهارم یتیمه الدهر آورده است.

منبع: یتیمه الدهر، ج 4، ص 346 و 458-465؛ الاعلام، ج 7، ص 56؛ معجم المؤلفین، ج 10، ص 126؛ الذریعه، ج 3، ص 256؛ اختیار مصباح السالکین، ص 46؛ الوافی بالوفیات، ج 3، ص 178؛ طبقات الشافعیة الکبری، ج 5، ص 314-315؛ کشف الظنون، ج 2، ص 2052-2053؛ مرآة الکتب، ص 11.

محمد بن عبدالرحمن بن شهر وراق رازی، ابوبکر

محدث. ساکن گرگان بود و از محمد بن قطن خفاف حدیث گفته است و ابراهیم بن موسی سهمی از وی.

منبع: تاریخ جرجان، ص 393.

محمد بن عبدالرحمن بن قبه، ابوجعفر ← ابن قبه رازی

محمد بن عبدالرحمن هروی، ابوعبدالله

محدث. در ری می زیست. از حسین جعفی، ابن ابی فدیك، حسین جعفی، عبدالله بن ولید عدنی و یزید بن هارون روایت کرده است و علی بن حسین بن جنید از وی. ابن ابی حاتم رازی او را تصدیق کرده است.

منبع: الجرح و التعديل، ج 7، ص 326-327.

محمد بن عبدالکریم بن احمد رازی و زان، عماد الدین، ابوعبدالله

فقیه، اصولی و از رؤسای معروف شافعیان ری در قرن ششم هجری. همچون پدرانش

در ری منزلتی والا داشت و مدرسه وزّانیان ری به نام او است. نزد پدر و ابی بکر خجندی (در اصفهان) فقه آموخته و از ابن النقر حدیث شنیده است. کتابی در شرح الوجیز غزالی نوشته است. در سال 598 ق. در ری درگذشت.

منابع: موسوعة طبقات الفقهاء، ج 6، ص 370؛ طبقات الشافعیه، ج 2، ص 37؛ معجم المؤلفین، ج 10، ص 186-187؛ الوافی بالوفیات، ج 3، ص 231.

محمد بن عبدالله بجلی رازی

ابوبکر، محمد بن عبدالله بن عبدالعزیز بن شاذان، راوی، محدث و واعظ. به «صوفی» نیز شهرت داشته است. پسرش، ابومسعود احمد بن محمد بن عبدالله بجلی رازی، از او روایت کرده است.

منابع: العبر، ج 3، ص 3؛ هدیه العارفين، ج 1، ص 77؛ الأنساب، ج 1، ص 446.

محمد بن عبدالله بن جورویه / جروریه رازی، ابوبکر

محدث قرن چهارم. برخی او را رازی و برخی جندی شاپوری گفته اند. از جمله رجال حدیث ری است. به بغداد مسافرت کرد و در آنجا از ابوحاتم رازی و برخی دیگر از طبقه او، و نیز پدرش روایت کرد. ابوالعباس عبدالله بن موسی هاشمی و محمد بن مظفر و محمد بن عبدالله شیبانی، از او روایت کرده اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 3، ص 55-56؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 170.

محمد بن عبدالله بن ابراهیم رازی، ابوالحسن

محدث و معروف به ابن صینی.

در ری زیست و از ابوعمر و عثمان بن احمد بن سماک روایت کرده است. ابوالفضل محمد بن عبدالعزیز بن مهدی هاشمی از او روایت کرده است. سمعانی و خطیب بغدادی او را یکی از شهود تعدیل، صالح، اهل قرآن و کثیر الصلاة و التهجد خوانده اند. در سال 410 ق. درگذشت.

منابع: الأنساب، ج 3، ص 578؛ تاریخ بغداد، ج 3، ص 95.

محمد بن عبدالله بن ابی النجیب طهرانی رازی، ابوعبدالله

محدث. رافعی در التدوین، او را از محدثان قرن ششم شمرده است.

منبع: التدوین، ج 2، ص 72.

محمد بن عبدالله بن بندار خفاف کرجی، ابوبکر

محدث. از ری به بغداد رفت و در آنجا ساکن شد. از احمد بن یوسف بن

خلاد نصیبی حدیث گفته و فرزندش از او روایت کرده است. خطیب بغدادی می گوید: «حدیث کرد ما را عبدالله فرزند محمد بن عبدالله بن بندار. و چون از وفاتش پرسیدم، گفت: پدرم به سال 480 ق. وفات کرد.»

منابع: تاریخ بغداد، ج 3، ص 94؛ الأنساب، ج 2، ص 387.

محمد بن عبدالله بن جعفر بجلی رازی دمشقی، ابوالحسین

محدث، حافظ، معروف به ابوالرستاق، پدر تمام بن محمد رازی. از مشایخ ری و خراسان و عراق و شام، همچون محمد بن ایوب بن صُریس، محمد بن حفص مهرقانی و عبدالوهاب بن مسلم بن واره حدیث شنید، و در دمشق سکونت گزید. از تألیفات او است: الْمُصَنَّف فی اخبار الشافعی و احواله. به سال 347 ق. درگذشت.

منابع: تذكرة الحفاظ، ج 3، ص 105؛ شذرات الذهب، ج 2، ص 376؛ معجم المؤلفین، ج 10، ص 207.

محمد بن عبدالله بن حسن رازی، ابو عبدالله

محدث و مقری قرن چهارم. بر محمد بن سنان بن سرج بن ابراهیم و فضل بن شاذان بن عیسی قرائت کرده است و علی بن اسماعیل بن حسن بصری قطان بر او.

منبع: ذیل تاریخ بغداد، ج 3، ص 137؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 53، ص 150؛ تاریخ الاسلام، ج 20، ص 149.

محمد بن عبدالله بن حسین رازی، ابوبکر

فقیه و متکلم حنفی، قاضی القضاة ری، ملقب به ناصح. از فقیهان نامدار مذهب حنفیه در ری بود، و به اعتزال گرایش داشت. پیش از ری، مدتی در نیشابور قضاوت کرد، اما در آنجا متهم به ارتشا شد. در رجب سال 484 ق. درگذشت.

منابع: المنتظم فی تاریخ الامم و الملوك، ج 16، ص 297-298؛ الكامل فی التاريخ، ج 10، ص 201-202؛ البداية و النهایه، ج 12، ص 170.

ص: 188

محمد بن عبدالله بن خالد رازی طویل، ابوبکر

محدث اهل سنت. در گرگان از حمید بن مسعده و عبدالله بن معاویه جمحی روایت کرده است و ابواحمد بن عدی حافظ از او. در سال 295 ق. درگذشت.

منبع: تاریخ جرجان، ص 399.

محمد بن عبدالله بن شاذان رازی

محدث. ابوعلی احمد بن محمد بن فضالہ نیشابوری در ری از او روایت کرده است و او از ابوجعفر تستری (راوی ابوزرعه).

منبع: الامالی الخمیسیه، ج 1، ص 3 و 17.

محمد بن عبدالله بن عبدالعزیز بن شاذان رازی مذکر، ابوبکر

محدث، مورخ، دانشمند، صوفی، واعظ، از مشایخ ری و نیشابور، پدر محدث و حافظ نامدار ابومسعود احمد بن محمد بَجَلی رازی، شاگرد ابوبکر بیکندی و یوسف بن حسین (از شاگردان ذوالنون مصری). در سال 340 ق. وارد نیشابور شد و در آنجا مجلس درس و وعظ داشت. ابوعبدالله سلمی، مورخ مشهور از شاگردان وی بوده و تاریخ خود را بر اساس تاریخ وی نوشته است. اخبار و حکایات صوفیانه از یوسف بن حسین رازی، ابوبکر کتانی، ابومحمد جریری، ابوبکر بن طاهر ابهری، ابوبکر شبلی، حمزه بزار، ابوعمر انماطی، ابوبکر محمد بن سعید حرابی صوفی، جعفر بن محمد خُلدی، ابوصالح بصری و دیگران، نقل کرده است. حاکم نیشابوری روایت وی را مقبول ندانسته و وی را متهم به جعل سند کرده است. در هفت اقلیم، در ذکر بزرگان ری، دوربای به وی منسوب شده است، که یکی از آن دو، این است:

زجان و تن می باید//*** در هر گامی هزار بند افزون است/

در دور جهان بندشکن می باید.

در نیشابور به سال 376 ق. درگذشت.

منابع: هفت اقلیم، ج 3، ص 11؛ تاریخ بغداد، ج 5، ص 464؛ شذرات الذهب، ج 3، ص 87؛ طبقات الصوفیه، ص 18-19 و 47 و 50 و 157 و 166 و 189 و 207؛ تاریخ بغداد، ج 2، ص 379 و ج 3، ص 83-84؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 333؛ سیر أعلام النبلاء، ج 16، ص 310-311 و ج 18، ص 62؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 606-607؛ الأنساب، ج 5، ص 242؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوك، ج 14، ص 320؛ الوافی بالوفیات، ج 3، ص 251 و ج 16، ص 41.

محمد بن عبدالله بن قاسم رازی حارثی، ابوالحسین

محدث، نحوی، ادیب، ملقب به جراب الکذب. از ری به طبرستان رفت و چندی در آنجا مقیم بود؛ سپس به ری بازگشت. از وهب بن ابراهیم فامی، ابوالفیض صالح ابن احمد نحوی و ابوحاتم رازی (در جرجان) روایت کرده و نحو را نزد مبرد و ثعلب آموخته است. ابوحاتم

محمد بن عبدالواحد رازی و ابوبکر بن خیر از او روایت کرده اند. احمد بن عبدالرحمن حافظ او را به کذب متهم کرده است. در سال 264 ق. درگذشت.

منابع: میزان الاعتدال، ج 2، ص 604؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 331؛ الوضاعون وأحادیثهم، ص 53-54؛ توضیح المشتبه، ج 3، ص 163؛ الأنساب، ج 5، ص 469؛ المحاضرات والمحاویرات، ص 375؛ جراب النورة بین اللغة والاصطلاح، ص 16-17؛ تاریخ بغداد، ج 1، ص 148؛ اکمال الکمال، ج 2، ص 442؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 42، ص 567؛ لسان المیزان، ج 5، ص 225-226؛ تاریخ جرجان، ص 440.

ص: 189

محمد بن عبدالله بن یزداد رازی، ابوبکر

محدث، مشهور به خباز. در قزوین از حمویة بن یونس آملی و در بغداد از ابوالعباس عبدالله بن عبیدالله طیالسی و ابوعلیسی محمد بن عیسی مروزی، و در دمشق از ابوبکر عبدالرحمن بن محمد بن عباس غسانی و ابو عبدالله محمد بن یوسف هروی، و در ری از ابوبکر محمد بن جعفر فقیه و ابوبشر محمد بن عمران بن جنید صفار و ابوعلی موصلی و ابوالقاسم بغوی و ابومحمد بن صاعد حدیث شنیده، و در بغداد از ابو عبدالله نفطویه روایت کرده است. از دیگر مشایخ او در حدیث، ابوالحسن طاهر خثعمی، ابوتمام وهیب غزی، ابوصالح بزّاز و ابوبکر بن ابی المضاء است. ابوسهل بن نصرویه مزنی، ابوبکر محمد بن حمد بن یحیی فارسی، عبدالخالق، ابونصر احمد بن محمد حازمی بخاری، محمد بن ابی بکر وراق (از مشایخ خطیب بغدادی)، ابوسهل محمد بن محمد بن احمد بن احمد عاصمی، ابومحمد اسماعیل بن حسین بن علی، ابوالخیر محمد بن علی بن حسن و... از او روایت کرده اند.

منابع: شعب الإیمان، ج 7، ص 228-229؛ جامع بیان العلم و فضلہ، ج 2، ص 180؛ الکشف و البیان فی تفسیر القرآن، ج 10، ص 39؛ تاریخ بغداد، ج 3، ص 207؛ اکمال الکمال، ج 7، ص 78؛ بشارة المصطفی، ص 251؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 54، ص 56-58.

محمد بن عبدالله ریس، ابوالفتح

محدث. در ری از جعفر بن عبدالله بن یعقوب روایت گفته است.

منبع: السنن الکبری، ج 7، ص 111.

محمد بن عبدالله نصرآبادی رازی، ابو عمر رازی

محدث. از محله نصرآباد ری بود، و از ابوزهیر عبدالرحمن بن مغراء استماع حدیث کرده است و محمد بن یوسف رازی از وی. ابن جوزی او را «کبیر القدر» خوانده است.

منابع: الأنساب، ج 5، ص 493؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوک، ج 14، ص 256.

محمد بن عبدالواحد بن محمد بن زکریا بن یحیی رازی خزاعی، ابوحاتم

محدث قرن چهارم. در ری می زیست. در سفر حج به بغداد رفت و در آنجا حدیث گفت. از بکر بن عبدالله بن حبال، عتاب بن محمد ورامینی، میسرّة بن علی قزوینی، عبدالله بن عدی جرجانی، ابوالقاسم حسین بن محمد بن قاسم عجلی فارسی، ابوبکر احمد بن محمد عنبری و حامد بن محمد هروی روایت کرده است. قاضی ابوالعلاء واسطی، حسن بن محمد

خلال، حسن بن علی جوهری، ابو یعلی احمد بن عبدالواحد بن محمد بن جعفر، ابوالقاسم رضوان بن محمد بن حسین دینوری، ابوالحسین بن مهتدی و گروهی دیگر از او حدیث گفته اند. سمعانی و دیگران، او را تصدیق کرده اند. در سال 392 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 3، ص 163؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 32، ص 329 و ج 36، ص 318؛ الأنساب، ج 5، ص 125-126؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوك، ج 7، ص 348؛ تاریخ الاسلام، ج 27، ص 275.

محمد بن عبدالوهاب بن عیسی سمان رازی، ابوالنجم

فقیه قرن ششم، محدث، حافظ و مؤلف چندین کتاب در فقه. در ری می زیست و از ابوسعید محمد بن احمد بن حسین نیشابوری خزاعی روایت کرده است. در کتاب نقض، نام او در شمار علمای شیعی آمده است. عمادالدین ابوجعفر محمد بن ابی القاسم طبری در بشارة المصطفی، دوازده حدیث از وی نقل کرده است.

منابع: بشارة المصطفی، ص 70-72 و ص 88-89 و 116 و 126 و...؛ فهرست منتجب الدین، ص 423 و 353 و 104؛ نقض، ص 186؛ الجواهر السنیة، ص 273؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 275-276، خاتمه مستدرک الوسائل، ج 3، ص 15 و ص 386.

محمد بن عبدالوهاب بن مسلم بن اخی هلال رازی، ابو عبیدالله

محدث. از محمد بن بلال کندی (از مشایخ محمد بن اسماعیل بخاری) روایت کرده است و ابوامیه سلم بن عصام از او.

منابع: تهذیب الکمال، ج 24، ص 545-546؛ ذکر اخبار اصبهان، ج 1، ص 327؛ الثقات، ج 9، ص 60؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 14، ص 265.

محمد بن عبید الله رازی، ابوالحسن

محدث. از اسحاق بن اسماعیل بن ابراهیم بن طاهر بن حسین بن مصعب خزاعی، حدیث کتابت کرده است.

منبع: الوافی بالوفیات، ج 8، ص 263.

محمد بن عثمان رازی

محدث. از سهل بن بکار و او از ابوعوانه و او از اسود بن قیس و او از نبیح عنزی و او از جابر بن عبدالله و او از رسول الله (ص) روایت کرده است، و محمد بن جریر طبری و ابراهیم بن نصیر از او.

منابع: خلاصة الاقوال، ص 35-36؛ جامع البیان عن تأویل آی القرآن، ج 15، ص 172.

محمد بن عثمان صیدنانی رازی

محدث. در قزوین از علی بن احمد بن صالح، حدیث شنیده است.

محمد بن عزالدین یحیی رازی حسینی دیباجی، شرف الدین

محدث و نقیب. پس از آنکه پدرش (عزالدین) را که او نیز از نجبا و نقبای ری بود، کشتند، به بغداد گریخت و در آنجا مقام یافت و منصب نقابت طالبیه را عهده دار شد. در فهرست منتجب الدین آمده است: «چون عزالدین یحیی نقیب ری و قم و آبه با ابن القصاب هم داستان بود، خوارزمشاه پیش از رفتن به همدان یا در بازگشت از آن سفر در ری، او را به خواری بسیار کشت و پسرش شرف الدین محمد به بغداد گریخت و به پایمردی نصیرالدین ناصر بن مهدی که پیش از آن نیابت پدر را داشته است و در همان واقعه ری به بغداد گریخته و پس از مردن ابن القصاب به وزارت ناصر [عباسی] رسیده بود، به دربار خلیفه عباسی راه یافت و به منصب نقیب الطالبیین رسید.»

منابع: الذریعه، ج 3، ص 491؛ فهرست منتجب الدین، ص 376؛ مصادقة الاخوان، ص 26.

محمد بن عطاء الله رازی هروی، برهان الدین

دانشمند، شاعر و مدرّس مدارس هرات در سده نهم. از اوایل زندگی و تحصیلات او اطلاعی در دست نیست. مجالس النفائس امیر علیشیر نوایی که در زمان حیات وی نوشته شده است، قدیم ترین منبعی است که آگاهی هایی درباره او به دست می دهد. امیر علیشیر، برهان الدین رازی را از «بزرگ زادگان هرات» شمرده که در مدرسه شاهرخ میرزا تدریس می کرده است. آقا بزرگ تهرانی وی را در شمار شاعران شیعه مذهب آورده و از دیوان او نیز یاد کرده است. به نوشته منابع، برهان الدین در فضل و دانش بر بیشتر فضلا و دانشوران عصر خویش برتری داشت. وی علاوه بر تدریس، در خانقاه امیر علیشیر موسوم به «اخلاصیه» نیز به افاده مشغول بوده است.

منبع: دانشنامه جهان اسلام، ج 3، ص 284-285.

محمد بن عقیل کلینی

محدث. ثقة الاسلام کلینی از طریق او و گروهی دیگر، از سهم بن زیاد روایت کرده است.

منابع: الکافی، ج 1، مقدمه، ص 48؛ وسائل الشیعه، ج 20، پاورقی ص 34؛ خاتمة مستدرک الوسائل، ج 9، ص 79؛ الکلبینی و الکافی، ص 500؛ معالم المدرستین، ج 3، ص 229؛ نقد الرجال، ج 4، ص 267؛ جامع الرواة، ج 2، ص 150؛ طرائف المقال، ج 2، ص 315؛ معجم رجال الحدیث، ج 17، ص 307؛ قاموس الرجال، ج 9، ص 418-419.

محمد بن علی بن ابی القاسم رازی

محدث، فقیه و صوفی. ساکن قزوین بود و در سال 571 ق. از قاضی عطاءالله بن علی و علی بن مختار غزنوی حدیث شنیده است.

منبع: التدوین، ج 1، ص 466.

محمد بن علی بن بابویه، ابوجعفر ← صدوق، ابن بابویه

محمد بن علی بن حسین همدانی رازی، ابوالعلاء

کاتب، ادیب، شاعر، خوش نویس، سیاست مدار شیعی، ملقب به صفی الدین. از مردم همدان بود، اما در ری به دنیا آمد و در ری (محلّه زامهران) زیست. پدرش ابوالقاسم علی بن حسین نیز ادیب و کاتب بود. از صاحب بن عبّاد و ابن فارس، حدیث و ادب آموخت. به دستور صاحب بن عباد، مدتی در زندان به سر برد.

ابوالعلاء در نظم و نثر از زبندگان عصر خود بود و به تدبیر و وزارت، شهرت داشت. ثعالبی می گوید او را در نیشابور دیدم و از نور او بهره گرفتم و اکنون در ری زندگی می کند، در بهترین حال. سپس برخی از اشعار او را می آورد.

شهرت او در عصر آل سلجوق، بالا- گرفت. نخست در دستگاه آل بویه ری عهده دار دیوان رسائل بود، سپس به وزارت ابوطالب مجدالدوله رسید. وقتی سلطان محمود، ری را به تصرف خود درآورد، وی نیز همراه سلطان شد و با او به غزنه رفت. در زمان جانشینان سلطان محمود نیز مقام و مکتبی فراوان داشت. به دستور سلطان مسعود به ری رفت و رئیس دیوان رسائل سلطانی شد. در سال 434 ق. به هنگام تسلط ترکان سلجوقی بر ری به خدمت آنها درآمد و منشی عبدالملک کندی شد. سال مرگ او را 450 ق. نوشته اند. کتاب تفصیل الاتراک علی سائر الأجناد از تألیفات او است.

منابع: تاریخ مدینه دمشق، ج 64، ص 348-349؛ الاعلام، ج 7، ص 162؛ معجم المؤلفین، ج 10، ص 318؛ تاریخ الاسلام، ج 27، ص 92-93 و ج 30، ص 266؛ الوافی بالوفیات، ج 4، ص 98-99؛ یتیمه الدهر فی محاسن أهل العصر، ج 5، ص 127-132.

محمد بن علی بن عمر جَبّان رازی، ابومنصور

لغوی، محدث. یاقوت حموی درباره او گفته است: «از نیکان و علمای بزرگ ری، لغت شناس و دانشمندی بزرگ بود.» در اصفهان حدیث گفت و مُسند ابوبکر محمد بن هارون (م 307 ق.) را شنید. در لغت تصنیفی بزرگ به نام شامل دارد. به گفته

ص: 193

قفطی، این کتاب بزرگ، کثیر الالفاظ و قلیل الشواهد است. وی نخست از ندیمان صاحب بن عبّاد بود، و سپس از او هراسید و کناره گرفت. به سال 416 ق. درگذشت.

منابع: انباء الرواة، ج 3، ص 194؛ معجم الادباء، ج 18، ص 260-262؛ بغية الوعاة، ص 79؛ توضیح المشتبه، ج 2، ص 156؛ لسان المیزان، ج 7، ص 110-111.

محمد بن علی کیا، ابوزید ← غنائری رازی

محمد بن علی رازی، نصیرالدین

وی از شیعیان فاضل ری و مقیم ورامین بوده است.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 120؛ معجم رجال الحدیث، ج 18، ص 49.

محمد بن عماد بن عطیه رازی

محدث. از احمد بن صباح بن ابی سریح و او از یحیی بن ابی حجاج منقری و او از عون بن محمد بن سیرین و او از ابوهریره و او از رسول الله (ص) روایت کرده است. از راویان او عقیلی است.

منبع: الضعفاء، ج 4، ص 397.

محمد بن عمار بن حارث بن وازع رازی، ابوجعفر

محدث قرن سوم و چهارم. از یحیی بن ضریس و عاصم بن مضرس روایت کرده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 6، ص 351؛ تهذیب الكمال، ج 31، ص 383-386؛ سیر أعلام النبلاء، ج 13، ص 453-499.

محمد بن عمر بن حسین بن حسن نیمی بکری، ابوعبدالله ← فخرالدین رازی

محمد بن عمر بن هشام رازی، ابوبکر

محدث، حافظ، معروف به قماطیری.

در ری زیست و در استماع و گردآوری روایت اهتمام داشت. از محمد بن یحیی و احمد بن علاء بن هلال قاضی (در مرو) روایت کرده است و ابوبکر احمد بن ابراهیم اسماعیلی (در گرگان)، ابوالحسن محمد بن محمود بن عبدالله فقیه و ابواسحاق ابراهیم بن محمد بن عمرویه قهستانی از او. در حدود سال 293 ق. درگذشت.

منابع: معجم البلدان، ج 3، ص 120؛ الکلینی و الکافی، ص 143؛ الكشف و البیان فی تفسیر القرآن، ج 1، ص 104؛ الأنساب، ج 4، ص 564؛ بغية الطلب فی تاریخ حلب، ج 7، ص 3299.

محدث و از اصحاب سفیان ثوری. از شیرویه روایت کرده است و محمد بن خلف بن حیان از وی.

منابع: اخبار القضاة، ج 1، ص 282؛ الجرح و

ص: 194

محمد بن عمران بن جنید دشتکی رازی، ابوالبشر

محدث اهل سنت. از سجیب بن محمد همدانی روایت کرده است و ابوالحسن علی بن احمد بن صالح مقری قزوینی از او. ابن حجر در لسان المیزان از حاکم نیشابوری نقل کرده است که بیشتر احادیث ابی بشر محمد بن محمد بن عمران بن جنید دشتکی پذیرفتنی نیست.

منابع: لسان المیزان، ج 3، ص 100؛ معجم السفر، ص 31.

محمد بن عمرو بن عتبۀ رازی، ابوجعفر

محدث. از حسین/حسن بن مبارک، ابونعیم و حسین اشقر روایت کرده و محمد بن خالد برقی از کتاب او نقل کرده است. از دیگر راویان او عبدالله بن حسین مختار، ابن اعرابی، اصم و احمد بن عبدالحمید بن خالد است. از طریق احمد بن عبدالحمید در اسناد شیخ مفید واقع شده است. ابوحاتم رازی او را مجهول خوانده است؛ اما ذهبی می گوید: او مشهور و ثقة است. ابن حجر او را همان محمد بن عمرو بن بکر طیالسی معروف به زنیج المعنون دانسته است که خطا است.

منابع: الامالی مفید، ص 154؛ الضعفاء، ج 3، ص 223؛ الجرح و التعديل، ج 8، ص 32-33؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 357؛ میزان الاعتدال، ج 3، ص 675؛ موسوعة أحاديث أهل البيت (ع)، ج 2، ص 75؛ مستدرکات علم رجال الحديث، ج 1، ص 338 و ج 3، ص 29 و ج 7، ص 257؛ التاريخ الكبير، ج 1، ص 193.

محمد بن عمرو بن بکر زنیج، طلاس رازی، ابوغسان

محدث و فقیه اهل سنت. اصل او از بنی تمیم بود و به «زُنیج صاحب طیالسه» شهرت داشت. از جریر بن عبدالحمید، حکام بن سلم، سلمة بن فضل ابرش، عبدالرحمن بن سعدالله دشتکی رازی و... روایت کرده است و برخی مؤلفان صحاح سته (مسلم، ابوداود، ابن ماجه) و ابان بن مخلد اصفهانی، احمد بن خلیل رازی، ابوحاتم رازی، ابوزرعہ رازی و گروهی دیگر از او حدیث شنیده اند. علمای اهل سنت او را توثیق کرده اند. ابن حجر او را همان ابوجعفر محمد بن عمرو بن عتبۀ رازی دانسته است که خطا است. به سال 240 ق. درگذشت.

منابع: تهذیب الکمال، ج 26، ص 200 و ج 34، ص 174؛ تهذیب التهذیب، ج 9، ص 228؛ الجرح و التعديل، ج 8، ص 24؛ الثقات، ج 9، ص 112.

محمد بن عمیر رازی، ابوبکر

محدث و حافظ. در مروزیست و در همان جا در سال های پایانی قرن

سوم درگذشت. از عبید بن فراس بصری، ابودجانه محمد بن احمد، عمرو بن اسحاق بن علاء و عامر بن محمد بن یزید خشنی بلاطی روایت کرده است و ابواحمد بکر بن محمد صیرفی، ابوبکر احمد بن ابراهیم جرجانی، محمد بن محمود (در مرو)، ابوبکر اسماعیلی (در جرجان) و ابوعلی حسن بن مهدی مروزی از او حدیث گفته اند.

منابع: معجم البلدان، ج 3، ص 120؛ معرفة علوم الحدیث، ص 206؛ تاریخ بغداد، ج 7، ص 448؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 26، ص 93؛ اسد الغابه، ج 5، ص 545؛ معجم البلدان، ج 3، ص 120؛ دلائل النبوة و معرفة أحوال صاحب الشریعه، ج 7، ص 120؛ ذم الکلام و أهله، ج 3، ص 76.

محمد بن عیسی بن زیاد دامغانی رازی، ابوالحسین

محدث اهل سنت و مقیم ری. از ابن مبارک و ابن عیینه و ابی تمیله و جریر بن عبدالحمید و حکام بن سلم رازی و سلمة بن فضل ابرش و حماد بن نجیح و مسلم بن خالد رازی و عبدالله بن سعد دشتکی و گروهی دیگر از محدثان، روایت کرده است. نسایی و حسین بن محمد قبائی و احمد بن جعفر بن نصر حمال و ابوعبدالله محمد بن علی بن علویة جرجانی و محمد بن ابان أصبهانی و ابوبکر بن ابی داوود و حسن بن فضل رضاضی و محمد بن اسحاق بن خزیمه و محمد بن جریر طبری و ابونعیم ابن عدی جرجانی و ابوحاتم رازی و گروهی دیگر از حدیث نگاران از او روایت کرده اند. در سال 279 ق. درگذشت.

منابع: تقریب التهذیب، ج 2، ص 121؛ تهذیب التهذیب، ج 9، ص 344؛ تهذیب الکمال، ج 7، ص 84 و ج 26، ص 248-250؛ تقریب التهذیب، ج 2، ص 121.

محمد بن عیسی رازی تاجر، ابوحاتم

محدث. در بغداد از علی بن حسین بن جنید و عبدالله بن محمد نشار روایت کرده است، و حاکم نیشابوری و ابومحمد بن اسحاق از او حدیث شنیده اند.

منابع: المستدرک، ج 4، ص 54؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 7، ص 375 و ج 32، ص 383؛ اکمال تهذیب الکمال، ج 2، ص 273-274.

محمد بن عیسی سلمة رازی، ابوبکر

محدث و قاضی، ملقب به زیات. در سال 316 ق. در قزوین، تفسیر می گفته است، به روایت محمد بن ابان از ابن جابر... از ابن عباس.

منبع: التدوین، ج 1، ص 485

محمد بن عیسی بن محمد بن سعید وسقندی رازی، ابوحاتم

محدث. «وسقند» بر ورزن «در بند» از قرای

ری بوده است. وسقندی رازی در ری ساکن بوده و از عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی و اسحاق بن ابراهیم دبری روایت کرده است. ابوعلی منصور بن عبدالله ذهلی، ابوهیثم کشمیهنی، ابوالقاسم عبدالعزیز بن عبدالله بن عبدالرحمن اصفهانی، ابن المزکی، ابومحمد عبدالرحمن بن محمد بن یوسف رازی و حسین بن محمد رودباری فقیه از او حدیث شنیده اند. صدوق در امالی، از عبدالله بن محمد صائغ و او از ابوحاتم وسقندی، حدیث آورده است. به سال 341 ق. درگذشت.

منابع: معجم البلدان، ج 5، ص 376؛ الامالی صدوق، ص 427؛ السنن الكبرى، ج 3، ص 212؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 278؛ تاریخ بغداد، ج 10، ص 300؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 54، ص 316؛ سیر أعلام النبلاء، ج 16، ص 494 و 496-497.

محمد بن عین الدولة بن عبدالله رومی رازی

قرآن شناس قرن هفتم و مؤلف البصائر فی تحقیق الوجوه و النظائر. این کتاب با مقدمه ای درباره نسخه و برخی دیگر از اصطلاحات علوم قرآنی آغاز می شود و باب های دیگر آن به معانی برخی الفاظ قرآن می پردازد. آقا بزرگ تهرانی می گوید: این کتاب به فارسی است و نیمه اول آن در دو جلد، در کتابخانه آستان قدس رضوی نگهداری می شود. در پایان نیمه نخست این عبارت آمده است: تم النصف الأول من کتاب البصائر فی الوجوه والنظائر علی ید العبد الضعیف الراجی رحمة ربه وغفرانه محمد بن عین الدولة بن عبدالله الرومی ثم الرازی فی الخامس من المحرم 610 فی بلدة ساوه.

منبع: الذریعه، ج 3، ص 122.

محمد بن فضل بن موسی قسطنی رازی، ابوبکر

عالم و محدث. اهل قسطنطنیه ری و از رجال قرون نخست اسلامی بوده است.

در بغداد از محمد بن خالد عبیدی، شیبیان بن قروخ، طالوت بن عبّاد، هدبة بن خالد بن اسحاق سمرقندی، صالح بن عبدالله ترمذی، خلیل بن سالم و گروهی دیگر روایت کرده است، و محمد بن مخلد، ابوبکر شافعی، قاسم بن زکریا مطرز، ابن ابی حاتم رازی، حمزة بن محمد بن عباس، حمزة بن عبید الله مالکی و ابوسهل قطن، از او حدیث، شنیده اند. ابن ابی حاتم و دیگران، او را توثیق کرده اند.

منابع: معجم البلدان، ج 4، ص 928؛ تاریخ الاسلام، ج 20، ص 465-466 و ج 21، ص 285-286؛ الکفایة فی علم الروایه، ص 253؛ تاریخ بغداد، ج 3، ص 370-371؛ الضعفاء، ج 1، ص 190؛ الجرح والتعديل، ج 8، ص 60؛ اکمال الکمال، ج 7، ص 144؛ الأنساب، ج 4، ص 498.

ص: 197

محمد بن قازن بن عباس رازی، ابوبکر

محدث شافعی قرن سوم. در ری می زیست و گاهی برای شنیدن حدیث سفر می کرد. از ابومعین حسین بن حسن رازی (از بزرگان حدیث در ری) حدیث شنیده و احمد بن محمد بن حسین رازی ضریح/ بصیر، ابوالعباس احمد بن عبدالله بن علی فرائضی رازی در بغداد و علی بن عمر بن عباس رازی، ابوالحسن (مشهور به «شیخ الشافعیه») از او روایت کرده اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 4، ص 453؛ بغیة الطلب فی تاریخ حلب، ج 3، ص 921؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 35، ص 173؛ سیر اعلام النبلاء، ج 8، ص 520-521 و ج 17، ص 61؛ تذکرة الحفاظ، ج 3، ص 1028-1029 و ج 2، ص 606-607؛ اکمال الکمال، ج 7، ص 167.

محمد بن قدامه رازی

محدث. ابوحفص عمر بن محمد بن حکم نسایی از او روایت کرده است.

ابن حجر احتمال داده است که وی، همان محمد بن مخلد است. اطلاع دیگری درباره او در دست نیست.

منابع: تهذیب التهذیب، ج 9، ص 365؛ لسان المیزان، ج 7، ص 372-373؛ میزان الاعتدال، ج 4، ص 15؛ تهذیب الکمال، ج 26، ص 314-315.

محمد بن قطب الدین راوندی، مدرسه

محدث ارموی، مصحح نقض، از نسخه مخطوطی از صحیفه کامله، روایتی در مقدمه نقض و تعلیقات آن نقل کرده است، که نام مدرسه محمد بن قطب الدین راوندی در آن ذکر شده است: «يقول العبد الضعيف المذنب الفقير الى رحمة الله تعالى علي بن احمد المشهدي الغروي المعبر المعروف بابن القاشاني احسن الله عاقبته بمحمد و آله الطاهرين: حدثني شيخی المولى الشيخ الامام العبد الزاهد ظهير الملة و الدين حجة الاسلام و المسلمين عماد الحاج و الحرمین بقیة المشایخ، ابوالفضل محمد بن الشيخ قطب الدين الراوندی - رحمه الله - و اجازنی بقراتی علیه بمدرسة ببلدة الری بمحلة باب المصالح فی شهور سنة تسع و تسعين و خمسمائه.» موضوع روایت وصیتی است از رسول الله به امام علی (ع). این مدرسه چنانکه در عبارت پیش گفته مذکور است، در محله باب المصالح (در مصلحگاه) بوده و تقریباً با حدود مغرب یا شمال غربی امامزاده عبدالله قابل انطباق است.

منابع: ری باستان، ج 1، ص 540 و 254؛ نقض، مقدمه مصحح، ص 146.

محمد بن قیس رازی، شمس الدین

شاعر، عالم به فنون ادبی فارسی و عربی و

مؤلف المعجم فی معایر اشعار العجم. از احوال او اطلاعات دقیقی در دست نیست و آنچه از اقوال و اشارات او در المعجم برمی آید این است که در ری به دنیا آمده است؛ چنانکه گفته است: «سلسله حب الوطن در جنبانید، و داعیه مقام ری که مسقط الرأس و مقطع سره بود در باطن ظاهر گردانید، عزیمت اقامت را تصمیم داد.» دیر زمانی در ماوراء النهر و خراسان و خوارزم زیست، تا آنکه در سال 614 ق. که سلطان علاء الدین محمد خوارزمشاه روی به عراق (جبال) نهاد، او نیز همراه سلطان به عراق آمد. خود در این باره چنین گفته است: «[در شهور سنه اربع عشرة و ستمائه] رایات اعلی سلطان سعید محمد بن تکش _ أعلى الله درجتها و لئن یوم الحساب حجتها _ بر صوب عراق در حرکت آمد، و خاطر خدمت رکابش را مستحکم گشت... بعد تراخی مدّة الغربه و تمادی امد الغیبه به عراق رسیدم.»

از این تاریخ به بعد تا مدت هفت یا هشت سال که کشور ایران پایمال ستوران مغول بود، محمد بن قیس در شهرهای مختلف عراق از بیم جان از شهری به شهر دیگر نقل مکان می کرد، و در حدود سال 623 ق. به فارس رفت و به خدمت اتابک سعد بن زنگی (599-628 ق.) پیوست. پس از درگذشت سعد به سال 628 ق. و جلوس پسرش اتابک ابوبکر بن سعد، وی در سلك ملازمان آن پادشاه قرار گرفت. سال وفاتش معلوم نیست.

غیر از المعجم، تألیفات دیگر وی عبارتند از: المعرب فی معایر اشعار العرب؛ الکافی فی العروضین و القوافی؛ حدائق المعجم.

منبع: المعجم فی معایر اشعار العجم، مقدمه محمد قزوینی.

محمد بن کثیر بن سهل رازی

محدث. در بغداد سکونت داشت و در آنجا از عموی خود، ابوصالح شعیب بن سهل بن کثیر رازی (قاضی بغداد)، معروف به شعبویه قاضی، احادیث غریب (به گفته خطیب بغدادی) روایت کرده است و عبدالباقی بن قانع قاضی از وی. در سال 287 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 3، ص 412 و ج 9، ص 243؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 23، ص 105-106؛ لسان المیزان، ج 5، ص 353؛ میزان الاعتدال، ج 4، ص 20.

ص: 199

محمد بن محمد ابراهیم رازی

ادیب، نویسنده و شاعر. در پایان تقریظی که به نظم و نثر بر الدرۃ النجفیه نوشته است، تاریخ «سنه 1281 ق.» را ثبت کرده است. الدرۃ النجفیه، نوشته میرزا ابراهیم بن حسین دنبلی خوبی (م 1324 ق.) شرح نهج البلاغه، در دو جلد، بر پایه شرح ابن میثم است.

منابع: تراجم الرجال، ج 2، ص 465؛ فهرست نسخه های خطی مدرسه نمازی خوی، ص 146، نسخه های شماره 296 و 295 و 294؛ فهرست نسخه های خطی کتابخانه حضرت آیه الله مرعشی، ج 12، نسخه شماره 4419.

محمد بن محمد بن عاصم کلینی

محدث. از روایان ثقة الاسلام کلینی و مشایخ شیخ صدوق است. صدوق، روایات ثقة الاسلام کلینی را به واسطه او و دیگران نقل کرده است؛ اگرچه با وی هم عصر است.

منابع: عیون اخبار الرضا (ع)، ج 1، ص 110؛ بحار الانوار، ج 3، ص 288؛ زبدة المقال فی خمس الرسول والآل، ص 122؛ الکلینی و الکافی، ص 199-200؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 311؛ معجم رجال الحدیث، ج 18، ص 209.

محمد بن محمد بابویی، ابوجعفر — قطب الدین رازی

محمد بن محمود بن ابی زید رازی رصاصی، ابو عبدالله

حکیم و طبیب. در سال 660 ق. در قاهره، در هشتاد و چهار سالگی درگذشت.

منابع: تاریخ الاسلام، ج 48، ص 430؛ الوافی بالوفیات، ج 5، ص 9.

محمد بن مرداس رازی قطان

محدث. از سفیان بن عیینه، عبدالرحمن بن عبدالله دشتکی، نصر بن شمیل و عمرو بن زراره روایت کرده است و ابوحاتم رازی از او. ابن حجر و ابوحاتم رازی، او را تصدیق کرده اند.

منابع: تقریب التهذیب، ج 2، ص 131؛ تهذیب التهذیب، ج 9، ص 385.

محمد بن مسلم ابن ابی الفوارس رازی، منتجب الدین، ابو عبدالله / ابوجعفر

محدث قرن ششم. اطلاعی از زندگانی وی در دست نیست و آگاهی ما درباره او، منحصر به کتاب اربعین او است. از این کتاب چنین برمی آید که وی برای

شنیدن حدیث، بسیار سفر کرده است. تنها شاگرد ابن ابی الفوارس که می شناسیم، ابوالفضل سدیدالدین شاذان بن جبرئیل بن اسماعیل بن ابی طالب قمی (م ح 660 ق.) است. وی در اول کتاب فضائل خود، در سند اولین حدیث کتاب، به شنیدن حدیث از وی تصریح کرده است. همچنین فضل بن شاذان قمی، دارای اجازه روایی از ابن ابی الفوارس بوده که در کتاب بحار الانوار، در ضمن اجازه به سید شمس الدین محمد بن سید جمال الدین احمد بن ابی المعالی (استاد شهید اول) به آن اشاره شده است.

تنها اثری که از ابن ابی الفوارس بر جای مانده و نام وی نیز به وسیله آن زنده مانده است، کتاب اربعین است. در این کتاب، ابن ابی الفوارس، چهل حدیث را در مناقب و فضائل امام علی (ع) به نقل از سی و هشت شیخ، نقل کرده است. مؤلف، در آغاز هر حدیث، نام شیخی که حدیث را از وی شنیده و تاریخ دقیق سماع (روز، ماه، سال) و پس از آن، نام محلی که حدیث را در آنجا شنیده، ذکر می کند.

از آنجا که سید بن طاوس در کتاب الیقین گفته است از ابن ابی الفوارس در سال 581 ق. حدیث شنیده است، درگذشت او باید بعد از این سال باشد.

منبع: میراث حدیث شیعه، ج 5، ص 63-76.

محمد بن مسلم بن عثمان بن عبدالله رازی، ابوعبدالله ← ابن واره

محمد بن معلی بن عبدالکریم همدانی یامی کوفی

محدث، برادرزاده زبید یامی کوفی. اصل او از کوفه بود، اما در یکی از قرای ری می زیست. از عبیدالله بن عمر، زیاد بن خثمه، محمد بن اسحاق، جراح بن ضحاک، یحیی بن سعید انصاری، عبدالله بن عمر و اشعث بن سوار روایت کرده است، و محمد بن مهران جمال، ابوغسان محمد بن عمرو زنیج و مقاتل بن محمد، علی بن بحر بن بری، محمد بن حمید رازی، مقاتل بن محمد رازی و هشام بن عبیدالله رازی و گروهی دیگر از روات کوفی و رازی، از او حدیث گفته اند. ابوحاتم رازی، ابوزرعه، ابن حبان و ابن حجر او را تصدیق کرده اند، بر خلاف عقیلی.

منابع: تقریب التهذیب، ج 2، ص 135؛ التاریخ الکبیر، ج 1، ص 244-245؛ الجرح و التعدیل، ج 8، ص 101؛ الثقات، ج 9، ص 43؛ الکامل فی ضعف الرجال، ج 4، ص 133؛ تهذیب التهذیب، ج 9، ص 411.

محمد بن مکران بن حمدان رازی، ابوجعفر

دانشمند امامی قرن چهارم و نویسنده کتاب موضع قبر امیر المؤمنین (ع). ساکن کوفه بود. از ابوالحسین محمد بن علی بن فضل بن تمام دهقان کوفی روایت کرده است.

منابع: فرحة الغری، ص 11؛ الذریعه، ج 16، ص 160 و ج 23، ص 269؛ مجموعه الرسائل،

محمد بن مقاتل رازی حنفی، ابوبکر

فقیه حنفی. ابن حجر می گوید: او امام اصحاب رأی در ری بود و در همان شهر درگذشت. پسر وی احمد و عمار بن عبدالحمید و ابوبشر دولابی و ابوعبدالله بن محمد بن محمد سکسکی و محمد بن ایوب و محمد بن علی بن حکیم ترمذی و احمد بن خالد بن جعفر و حسین بن حمدان و محمد بن جریر طبری و ابوالفضل خطیب عباس بن احمد از او روایت کرده اند، و او از سفیان بن عیینه، محاربی، حکام بن سلم، سلم بن فضل، ابوالعباس جعفر بن هارون واسطی، عبدالرحمن بن مغراء، وکیع و طبقه او و... .

در الذریعه و أعیان الشیعه، به نقل از ابوالحسن احمد بن حسین طبری (شاگرد شاگرد صدوق) آمده است که ابن مقاتل با علی بن بابویه (صدوق) در باب امامت مناظره داشته و همین مناظره، او را به تشیع مایل کرده است. ابن تیمیه در مجموعه الفتاوی، او را از پیشوایان مذهب حنفی خوانده است. از آثار وی المدعی و المدعی علیه است. به سال 248 ق. درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 10، ص 25 و ج 12، ص 150؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 30، ص 41؛ الاصابه، ج 6، ص 330؛ تقریب التهذیب، ج 2، ص 415؛ لسان المیزان، ج 5، ص 388؛ الذریعه، ج 22، ص 297-298؛ أعیان الشیعه، ج 2، ص 328؛ مجموعه الفتاوی ابن تیمیه، ج 33، ص 83؛ معجم المؤلفین، ج 12، ص 45.

محمد بن منده اصفهانی

محدث و حافظ قرن چهارم. در ری می زیست. از حسین بن حفص و بکر بن بکار و محمد بن بکیر حضرمی و محمد بن حمید روایت کرده است، و ابن ماجه قزوینی، ابوبکر محمد بن علی بن علی فقیه، ابوعبدالله علی بن محمد بن سختهویه، احمد بن حسین بن یزید قزوینی، اسماعیل بن محمد فقیه، ابوبکر احمد بن محمد بن احمد مروزی و علی بن حمشاذ، از او. ابن ابی حاتم رازی، او را تصدیق نمی کند. با ابومسعود احمد بن فرات رازی (م 258 ق.) نزاع علمی داشته است. در سال 310 ق. درگذشت.

منابع: امالی الصدوق، ص 296؛ الجرح و التعديل، ج 8، ص 107؛ حلیة الابرار، ج 2، ص 223؛ موسوعة طبقات الفقهاء، ج 4، ص 439؛ بحار الانوار، ج 39، ص 114؛ المستدرک، ج 2، ص 315 و ج 3، ص 107 و ج 4، ص 173؛ السنن الکبری، ج 1، ص 296؛ شعب الإیمان، ج 3، ص 353؛ فهرست منتجب الدین، ص 16؛ الثقات، ج 9، ص 154؛ تاریخ بغداد، ج 5، ص 123؛ الموضوعات، ج 1، ص 80؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 377؛ معجم السفر، ص 26.

محمد / احمد بن موسی بن معقل، ابوالعباس رازی

محدث. از عبیدالله بن فضاله نسوی، سلیمان بن سلمه، ابولقمان محمد بن عبدالله بن خالد خراسانی حدیث شنیده است. ابن ماجه، جعفر بن ادريس مقررى و على بن ابراهيم عزيزى از او روايت کرده اند.

منابع: خلاصة تذهيب تذهيب الكمال، ص 13؛ تهذيب التهذيب، ج 1، ص 73 و ج 12، ص 254؛ لسان الميزان، ج 2، ص 193.

محمد بن موسی بن جعفر دوریستی رازی، ابوجعفر

فقيه و محدث شیعی. از طریق جد خود، جعفر بن محمد دوریستی، از شیخ مفید روایت کرده است.

منابع: امل الآمل، ج 2، ص 308؛ معجم رجال الحدیث، ج 18، ص 296.

محمد بن موسی بن نصر رازی، ابو عبدالله

محدث. شیخ صدوق در کتاب عیون الاخبار، از او فراوان نقل کرده است و او از پدرش که از راویان امام رضا (ع) است. از دیگر راویان او محمد بن یحیی صولی است.

منابع: عیون اخبار الرضا (ع)، ج 2، ص 93؛ تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ج 12، ص 348.

محمد بن موسی بن بشیر رازی

ادیب و تاریخ نگار (قرن سوم). نخست پیشه تاجری داشت و برای تجارت به مغرب و اندلس می رفت؛ تا اینکه در سال 250 ق. نامه ای از ابراهیم بن احمد از امیران اغلی برای امیر محمد بن عبدالرحمن اموی به اندلس آورد. امیر اموی نیز رازی را به عنوان سفیر برای استوار کردن روابط امویان اندلس با اغالبه نزد امیر اغلی فرستاد. بعد از مرگ این امیر اموی، پسرش منذر از محمد بن موسی رازی دعوت کرد تا نزد او بماند. محمد بن موسی رازی در سال 277 ق. در البیره درگذشت. شهرت او به سبب تألیف کتابی درباره فتح اندلس، به نام کتاب الرایات است.

منابع: نفع الطیب، ج 2، ص 103؛ الاعلام، ج 7، ص 117؛ معجم المؤلفین، ج 12، ص 62؛ عبدالواحد ذنون طه، «شکل گیری دانش تاریخ در اندلس اسلامی»، ترجمه رسول جعفریان، وبگاه کتابخانه تخصصی تاریخ ایران و اسلام.

محمد بن مهران رازی، ابوجعفر

محدث، حافظ، ملقب به جمال و محدث خراسان. کتابی به نام «العوالی فی الحدیث» تألیف کرده است. از معتمر بن سلیمان، عبدالعزیز درآوردی، عیسی بن یونس و ابن عیینه، محمد بن سلمه، حصین بن عمر احمسی، جریر بن عبدالحمید، حاتم بن

اسماعیل، عیسی بن یونس، عبدالرزاق، ولید بن مسلم، مسکین بن بکیر، نوح بن قیس الحدانی و گروهی دیگر حدیث شنیده است. برخی از روایان او بدین قرار است: بخاری، مسلم، ابوزرعه، ابوداود، ابوالعباس محمد بن اسحاق سراج، موسی بن هارون، ابراهیم بن سعید جوهری، هارون بن اسحاق، محمد بن ابراهیم طرابلسی، جعفر بن حمد بن فارس و موسی بن هارون. ابوحاتم رازی گفته است: احادیثی که جمّال در خاطر داشت، بیشتر از احادیثی است که ابراهیم بن موسی فراء می دانست؛ اما حافظه ابراهیم بن موسی قوی تر بود. ابوبکر اعین گفته است: مشایخ خراسان سه نفر بودند: قتیبه، محمد بن مهران و علی بن حجر.

به سال 239 ق. درگذشت.

منبع: تذکرة الحفاظ، ج 2، ص 448-449؛ تاریخ الاسلام، ج 17، ص 347-348؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 2، ص 396؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 42، ص 417؛ تهذیب الکمال، ج 2، ص 220 و ج 20، ص 358 و ج 35، ص 9؛ هدیه العارفین، ج 2، ص 13؛ معجم المؤلفین، ج 12، ص 61؛ الوافی بالوفیات، ج 5، ص 55؛ البداية و النهایه، ج 5، ص 223-224.

محمد بن مہرویة بن عباس رازی، ابوبکر

محدث شافعی. از علی بن حسن بن زیاد و علی بن حسین بن جنید و ابوحاتم رازی و محمد بن هاشم بن طرماح طوسی روایت کرده است و محمد بن فضل بلخی و ابوعلی رودباری از او روایت کرده اند.

منابع: طبقات الشافعیة الكبرى، ج 2، ص 326؛ السنن الكبرى، ج 2، ص 152 و ج 8، ص 290؛ الكشف و البیان فی تفسیر القرآن، ج 8، ص 123؛ تاریخ مدینة دمشق، ج 45، ص 155؛ سیر أعلام النبلاء، ج 13، ص 267.

محمد بن میکائیل بن سلجوق بن دقاق، رکن الدین و الدوله، ابوطالب — طغرل اول

محمد بن وّزان

پیشوای شافعیان ری در قرن ششم. اسماعیلیان، او را پس از بردن به قلعه الموت، کشتند.

منبع: الكامل فی التاریخ، ج 12، ص 153.

محمد بن هارون سرخسی

از حاکمان ری و طبرستان. در سال 289 ق. بر ری چیره شد و نماینده خلیفه عباسی (معتضد) را کشت. يك سال و نیم نیز در طبرستان حکومت کرد و پس از آنکه پایه های قدرت خود را در طبرستان محکم دید، بر امیر اسماعیل و خلیفه عباسی شورید، اما زمانی که امیر سامانی برای سرکوب او عازم طبرستان شد، به دیلمان پناه برد. پس از

مدتی، به دعوت اهالی ری برای سرکوب حاکم ترك و بدرفتارشان (اوکرتمش) به آن شهر رفته، پس از قتل او و پسرانش و نیز یکی از سرداران خلیفه به نام «ابرون» بر شهر ری مسلط شد. امیر اسماعیل سامانی برای جنگ با او عازم ری گردید.

جنگ در حومه شهر رخ داد و نتیجه آن، شکست و گریختن محمد بن هارون به سوی سرزمین دیلم بود. جستان بن وهسودان (حاکم دیلم)، از طریق او با پیشوای علوی (ناصر کبیر) بیعت کرد. ناصر کبیر به اتفاق جستان و هارون به طبرستان هجوم آورد. در آن حال ابوالعباس عبدالله که از جانب امیر اسماعیل حاکم طبرستان بود، به حکمرانان محلی تابع سامانیان دستور بسیج داد و از امیر اسماعیل که در بخارا بود، تقاضای کمک کرد. جنگ چهل روزه ناصر علوی با حاکم طبرستان، به هزیمت سپاه حاکم طبرستان انجامید و آنها تا ممطیر عقب نشستند؛ اما در حملات بعدی ضربات سختی به هواداران ناصر علوی وارد ساختند. هنوز سرنوشت جنگ علویان و سامانیان در طبرستان مشخص نبود که ابوالعباس برای دریافت کمک به ری رفت و یکی از سرداران بزرگ سامانی به نام «پارس» را برای دستگیری محمد بن هارون مأمور کرد. از سوی دیگر محمد بن هارون با سپاه خویش به آمل بازآمد و پارس با خدعه و نیرنگ او را به سوی لشکرگاه خود کشاند و سپس او را دستگیر و روانه بخارا کرد. محافظین محمد بن هارون از آمل تا بخارا وی را شبانه روز دوانیدند. در بخارا با وضعی فجیع به قتل رسید.

منابع: تاریخ طبرستان، ج 1، ص 262-263؛ الکامل فی التاریخ، ج 7، ص 517؛ تاریخ طبری، ج 15، ص 6714-6724.

محمد بن هشتم تمیمی رازی

محدث ثقة امامی و اهل ری. اصل وی از کوفه بود و پدرش (هشتم) از امام صادق (ع) روایت کرده است. پسرش احمد و نوه اش (حسن بن احمد بن محمد) نیز از علمای امامیه اند. نجاشی و علامه حلی، او و فرزند و نوه اش را توثیق کرده اند.

منابع: معجم رجال الحدیث، ج 18، ص 345؛ خلاصة الاقوال، ص 270؛ رجال ابن داوود، ص 186؛ رجال النجاشی، ص 65؛ قاموس الرجال، ج 9، ص 645-646.

محمد بن یحیی احمدی رازی، ابوجعفر ← داهر بن یحیی احمدی رازی، ابوجعفر

محمد بن یحیی بن حارث

والی ری در دوره عباسیان. پس از آنکه هارون الرشید بر برمکیان خشم گرفت،

ص: 205

فضل بن یحیی بن خالد برمکی را نیز از امارت ری معزول کرد و فرمان به دست محمد بن یحیی داد.

منابع: تاریخ طبری، ج 6، ص 470؛ الکامل فی التاریخ، ج 5، ص 585-586 و ج 6، ص 47.

محمد بن یحیی بن زکریا رازی شافعی، ابوالحسن

فقیه شافعی، اصولی، محدث، حافظ و مشهور به ابن حیکویه. در قزوین (از سال 323 تا 327 ق.) و در همدان منصب قضا و خطابه داشت. پدرش (حیکویه) نیز محدث و قاضی بود. نزد ابوالعباس بن سَریج فقه آموخت و از سهل بن سعد، ابوشعبان حرّانی (در بغداد) و مُطین (در کوفه) و علی بن ابی طاهر حدیث شنید. ابن ثابت (علی بن احمد) می گوید: در قزوین کسی شأن و مقام او را نداشت. ذهبی نوشته است: «وی حدیث و فقه را گسترش داد و تا پایان عمر ابن سَریج، ملازم وی بود. به سنت تعصب و تصلب داشت و پیوسته یاریگر اهل سنت بود. پدرش از معدّلان در حدیث و ثقه بود.» ابن حیکویه، در اصول و فروع فقه چندین کتاب نوشت و در سال 338 ق. کشته شد.

منابع: معجم المؤلفین، ج 12، ص 102؛ موسوعة طبقات الفقهاء، ج 4، ص 473-474؛ سیر أعلام النبلاء، ج 15، ص 378-379؛ تاریخ الاسلام، ج 25، ص 168.

محمد بن یزداد رازی

عالم شیعی و از اصحاب غیر راوی امام حسن عسکری (ع). از محمد بن حسین بن ابی الخطاب و محمد بن علی حداد روایت کرده است و حمد بن حسن برائی و عثمان بن حامد از او. شیخ طوسی و ابن مسعود، او را تصدیق کرده اند. صدوق در کمال الدین در بخش توقیعات، از ابوالقاسم بن ابی حلّیس نقل می کند که گفته است: محمد بن یزداد برای امام زمان (عج) نامه نوشت و از ایشان درخواست دعا برای والدین خود کرد. امام در پاسخ نوشت: خداوند تو را و والدین تو را ببخشد و نیز خواهرت را که زنی صالح بود.

منابع: اختیار معرفة الرجال، ج 1، ص 288 و 340 و ج 2، ص 492 و 515 و 606 و 812؛ رجال ابن داوود، ص 187؛ نقد الرجال، ج 4، ص 350-351؛ جامع الرواة، ج 2، ص 218؛ طرائف المقال، ج 1، ص 359؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 370؛ معجم رجال الحدیث، ج 19، ص 48-49؛ کمال الدین، الباب 45؛ المفید من معجم رجال الحدیث، ص 590؛ مشایخ الثقات، ص 230.

محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی، ابوجعفر ← کلینی

محمد بن یعقوب بن عبدالحی رازی

محدث. در سال 378 ق. در قزوین از علی

بن احمد بن صالح بیاع الحدید حدیث شنیده است.

منبع: التدوین، ج 2، ص 55.

محمد بن یوسف بن یعقوب رازی، ابو عمر

محدث، قاضی و مقری. منابع تاریخی، از او با نام «محمد بن طریف حنفی مؤدب» و کنیه های «ابوبکر» و «ابوعبدالله» و لقب «خطیب» نیز یاد کرده اند. پیش از سال 300 ق. به بغداد رفت و در آنجا سکونت گزید. از احمد بن ابراهیم، احمد بن سعید همدانی، محمد بن هاشم بعلبکی، اسحاق بن ابی حمزه، اسحاق بن وهب جمحی مصری، ابو عمر محمد بن عبدالله قسام رازی، محمد بن حمید رازی، ابونعیم فضل بن عبدالله بن عباس طالقانی و... روایت شنید. در سال 281 ق. در قادسیه، کتاب ابان بن تغلب را برای ابن عقده (احمد بن محمد بن سعید) روایت کرده است. ابوبکر محمد بن حسن نقاش مقریان، ابوبکر محمد بن حسن مقری، محمد بن مخلد دوری، محمد بن عباس بن نجیح، هبة الله بن جعفر، عثمان بن علی صیدانی، حبیب بن حسن قزاز و ابوعبدالله محمد بن عباس بن احمد معروف به عصمی از او حدیث شنیده اند. ابن مجاهد مدتی از او روایت کرد و سپس حدیث وی را ترك گفت. وی متهم به وضع و تدلیس در حدیث و قرائت است. ابوحسن دارقطنی، او را «دجال و کذاب و وضاع حدیث و قرائت و نسخه ها» خوانده است. دیگران (همچون ذهبی) نیز همین اتهامات را بر او وارد دانسته اند.

در کتاب التدوین از کسی به نام ابوعبدالله محمد بن یعقوب بن یوسف بن شعیب رازی یاد شده است که احتمالاً همین شخص باشد.

منابع: تاریخ بغداد، ج 2، ص 460-461 و ج 3، ص 335-336 و ج 4، ص 167-168؛ الوضاعون و احادیثهم، ص 284-285؛ التدوین، ج 2، ص 55؛ قاموس الرجال، ج 9، ص 663؛ المعنی من الضعفاء، ج 2، ص 321 و 389-390؛ میزان الاعتدال، ج 4، ص 72؛ لسان المیزان، ج 5، ص 435-436؛ رجال النجاشی، ص 11؛ معجم رجال الحدیث، ج 18، ص 68 و ج 19، ص 72؛ تنقیح المقال، ج 1، ص 147 و ص 202؛ تفسیر الصراط المستقیم، ج 2، ص 321؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 7، ص 378؛ الأنساب، ج 4، ص 57.

محمد تقی بن عبدالرحیم طهرانی رازی اصفهانی

فقیه امامی، شاگرد وحید بهبهانی و نویسنده هدایة المسترشدین فی شرح أصول معالم الدین. پدرش شیخ محمدرحیم بن محمد قاسم از خاندان استاجلو در عهد صفویان است که از رجال کشوری

ص: 207

محمد رحیم، در شهر «ایوان کیف» در اطراف تهران، سمت دولتی داشت و در سال 1217 ق. به عراق رفت.

محمد تقی، حدود 1185-1187 ق. و احتمالاً در شهر «ایوان کیف» به دنیا آمده و در کربلا تحصیل کرده است.

برخی از استادان درس عالی او به این شرح است: سید محمد مهدی بحر العلوم، سید علی طباطبایی (صاحب ریاض المسائل)، سید محسن اعرجی مقدس کاظمی (صاحب المحصول)، شیخ جعفر کاشف الغطاء نجفی.

محمد تقی با دختر کاشف الغطاء ازدواج کرد. در سال 1216 ق. که وهابیان حجاز به کربلا حمله کردند، شیخ محمد رحیم به ایران بازگشت و چهارده ماه در مشهد رحل اقامت افکند و علوم دینی را برای طلاب خراسان تدریس کرد. سپس به یزد رفت و سرانجام (در سال 1225 ق.) مقیم اصفهان شد. شماری از شاگردان او در اصفهان عبارتند از: سید محمدباقر خوانساری (صاحب روضات الجنات)، میرزا محمد حسن مجدد شیرازی، برادرش شیخ محمد حسین طهرانی رازی (صاحب الفصول) و ملا هادی سبزواری. وی در روز جمعه نیمه ماه شوال سال 1348 ق.

در اصفهان درگذشت و در تخت فولاد آرمید. از آثار او است: تبصرة الفقهاء، هداية المسترشدين. کتاب اخیر در حوزه های علوم دینی شهرت بسزایی دارد.

منابع: الاعلام، ج 6، ص 62؛ الذریعه، ج 2، ص 67؛ هداية الرازی، ص 38؛ الكرام البرره، ج 1، ص 21؛ ريحانة الأدب، ج 2، ص 449؛ «هداية المسترشدين و مؤلف آن»، آینه پژوهش، ش 63، خرداد 1379.

محمد تقی بن محمد رضا رازی

منجم و از شاگردان محمدباقر مجلسی. «نوروزیه» و «کیسه» از آثار او است. در ابتدای رساله الكیسه می نویسد: «... چنین گوید فقیر مذهب راجی، ابن محمد رضا، محمد تقی الرازی، که این چند کلمه ای است در بیان حقیقت کیسه که از چه ناشی شده و به چه سبب در مدت سی سال، یازده مرتبه کیسه

واقع می شود.» در کتاب خانه مسجد اعظم قم، نسخه ای از کتاب «مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین» نوشته شیخ بهایی نگهداری می شود که آن را محمدتقی بن محمدرضا الرازی در سال 1028 ق. از روی نسخه اصل، استنساخ کرده است. تا سال 1147 ق. در حیات بوده است.

منابع: تلامذة المجلسی، ص 84؛ الذریعه، ج 17، ص 260-261؛ تراثنا، ج 17، ص 134.

محمدحسن رازی

فقیه پرهیزگار، فرزند ملا علی تهرانی، از شاگردان طبقه اول میرزا محمدحسن شیرازی. از آنجا که ناظر شرعی مدرسه فخریه تهران بود، به شیخ محمدحسن ناظر مشهور گردید. حدود سال 1311 ق. درگذشت.

منابع: أعیان الشیعه، ج 9، ص 158؛ الذریعه، ج 1، ص 173؛ الفوائد الرضویه، ص 463.

محمدحسین بن شاه قاسم بن شمس الدین ← بهاءالدوله رازی

محمدحسین بن عبدالرحیم طهرانی رازی

فقیه و اصولی امامی، مشهور به صاحب فصول. پدرش شیخ محمدرحیم بن محمد قاسم از خاندان استاجلو در عهد صفویان است که از رجال کشوری محسوب می شدند. برادرش محمدتقی، شاگرد وحید بهبهانی و نویسنده هدایة المسترشدین فی شرح أصول معالم الدین و الفصول الغرویة فی الاصول الفقهیة. در سال 1261 ق. در کربلا درگذشت.

منابع: الکنی و الالقاب، ج 2، ص 7؛ مستدرک سفینه البحار، ج 5، ص 266؛ الاعلام، ج 6، ص 104.

محمد خراسانی، ابوجعفر

منجم و ریاضیدان. در خراسان به دنیا آمد و در ری منصب منجمی ابن عمید، وزیر رکن الدوله دیلمی را بر عهده داشت. وی از بزرگ ترین منجمان مسلمان است که معادله های ماهانی را به وسیله قطع مخروطی حل کرد. از تألیفات او است: الآلات العجیبة الرصدیة، زیج الصفناح، المدخل الکبیر فی علم النجوم، سر العالمین، المسائل العددیة، تفسیر مقاله دهم از کتاب اصول اقلیدس. بین سال های 349 تا 360 ق. درگذشت.

منابع: الاعلام، ج 6، ص 329؛ تاریخ ادبیات در ایران، ج 1، ص 35؛ تاریخ الحكماء، ص 534؛ خیامی نامه، ص 57؛ دائرة المعارف الاسلامیة، ج 8، ص 187-188؛ دائرة المعارف فارسی، ج 8، ص 876؛ زندگینامه ریاضیدانان، ص 63-68؛ معجم المؤلفین، ج 9، ص 189-239.

محمد سلیم رازی

دانشمند امامی قرن یازدهم و از شاگردان

سلطان‌العلمای آملی. در تهران مرجعیت علمی یافت. از آثار او است: الملتقطات؛ شرح مزجی صحیفه سجادیه؛ رساله فی الصید و آداب و محسناته؛ شرح لغز قانون بوعلی. آقا بزرگ تهرانی درباره شرح لغز قانون می نویسد: «این کتاب، شرحی به زبان لطیف فارسی بر کتاب قانون ابن سینا است و مشتمل بر بسیاری از مسائل طب و ریاضیات. اصل کتاب را به اضافه پاسخی به برخی اشکالات در کتاب «الملتقطات» آورده است. کتاب رساله فی الصید را به نام امیر خراسان صدرالسلطنه نوشت.

منابع: اعیان الشیعه، ج 9، ص 350؛ الذریعه، ج 9، ص 465 و ج 13، ص 351-352 و ج 14، ص 46 و ج 15، ص 105؛ الغدیر، ج 11، ص 271؛ مجله تراثنا، ج 6، ص 103.

محمدصادق بن محمدرضا رازی

شاعر و از نوادگان دختری سعدی شیرازی. پدران او همگی از شعراء بودند. در الذریعه، نسب او با ذکر تخلص شعری هر یک این گونه بیان شده است: محمدصادق بن محمدرضا رازی، فرزند جعفر (قاصر) فرزند اسماعیل (حیران)، فرزند محمد مؤمن (مؤمن)، فرزند محمدحسین (سائل)، فرزند محمد (رضایی)، فرزند سعیدالدین (فروغ)، فرزند ستاره بانو (کوکب) دختر سعدی شیرازی.

منبع: الذریعه، ج 9، ق 3، ص 1023.

محمدصادق رازی

دانشمند قرن یازده و دوازدهم قمری. شرح ابن میثم بحرانی بر نهج البلاغه، موسوم به مصباح السالکین را نزد صالح بن عبدالکریم بحرانی قرائت کرده و بر آن تعلیقه‌هایی افزوده است. تاریخ تعلیقات میان سال‌های 1088 تا 1091 ق. است.

منبع: تراجم الرجال، ج 3، ص 273.

محمدصادق رازی تبریزی

شاعر. از آثار او منظومه فارسی «آیین حج» است. این اثر، همراه دو منظومه دیگر به نام‌های «زن» و «هفت خان جهان»، در سال 1328 ش. در تهران، در 83 صفحه چاپ شد.

منبع: الذریعه، ج 9، ق 2، ص 579 و ج 12، ص 263 و ج 23، ص 57.

محمدطاهر رازی

خواجه محمدطاهر، پسر امیدی رازی. در تحفه سامی از وی به صورت طایری رازی یاد شده است. وی را به کاردانی و عطوفت و مهربانی ستوده‌اند. گاه به سنت آبای خویش به سرودن شعر طبع آزمایی می‌کرد. این بیت از او است:

آن که رفت از سر کوی تو به آزار منم/ *** و آن که برد از تو به دل حسرت دیدار منم.

منابع: تحفه سامی، ص 141؛ هفت اقلیم، ص 67.

محمدعلی بن شاه قلی رازی

لغت شناس. کتابی به زبان فارسی به نام القسطاس المستقیم فی لغات القرآن الکریم دارد که در آن، هفت هزار لغت قرآن را توضیح داده است. این اثر را در هند نوشته و در سال 1083 ق. از آن فارغ شده است.

منبع: الذریعه، ج 17، ص 81.

محمدعلی مرتضوی

میرسید محمدعلی مرتضوی، مشهور به صدرالحفاظ، از حافظان و خدام آستان حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع). در سال 1330 ق. در کربلا به دنیا آمد و تا پنج سالگی در همین شهر زندگی کرد. پدرش، میرسید عبدالکریم، مسئول کتابخانه مدرسه امین السلطان شهر ری بود. سید محمدعلی دروس حوزوی را تا سطح در محضر علمای شهر ری، همچون میرزا سید حسن معینی، سید مهدی لاله زاری، شیخ محمدرضا خاتمی بروجردی و شیخ محمد باقری آموخت. سپس به خادمان حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) پیوست و منصب «صدرالحفاظ» را برعهده گرفت.

مسئولیت «صدرالحفاظ» برنامه ریزی برای قرائت قرآن و دعا و توسل در حرم بوده است. بنا بر رسم معمول، شماری از حافظان و قاریان قرآن یک ساعت بعد از نماز مغرب و عشاء در حرم، حضور به هم می رساندند و به ترتیب، هر یک از آنها، یک حزب از قرآن را می خواند. سپس هر کدام از آنها یک بند از چهارده بند توسل منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی را قرائت می کرد. این گروه از حافظان و قاریان قرآن، سرپرستی داشتند که به او صدرالحفاظ می گفتند. سید محمدعلی مرتضوی تا پایان عمر، مسئولیت صدرالحفاظی حرم را برعهده داشت. افزون بر این، کلیددار حرم نیز بود. وی در اسفند 1368 ش. درگذشت و در مقبره آیه الله کاشانی (ناصرالدین شاه سابق) به خاک سپرده شد.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 137.

محمدعلی موسوی آلموتی (گرمارودی)

از علمای شهر ری. روز جمعه، سوم شوال سال 1331 ق. در گرمارود الموت قزوین به دنیا آمد. مقدمات دروس حوزوی را در تنکابن، از شیخ جعفر مشایخی آموخت. در ربیع الاول سال 1349 ق. به قم مشرف شد و سطوح عالی حوزه را نزد علمایی همچون شیخ ابوالقاسم نحوی و میرزا محمدعلی ادیب تهرانی و میرزا ابوالفضل زاهدی و شیخ علی اکبر الهیان فراگرفت. در سال 1356 ق. به نجف رفت و شش ماه از درس آیه الله اصفهانی و استاد اخلاق شیخ مرتضی طالقانی و آیه الله میرزا ابوالحسن مشکینی بهره مند شد و سپس به قم

ص: 211

بازگشت. در قم از آیات عظام ثلاث، حجت، خوانساری و صدر استفاده کرد. در سال 1382 ق. به شهر ری هجرت کرد و مجاورت سیدالکریم را برگزید. وی پدر دکتر سید علی موسوی گرمارودی (نویسنده «بازنگاشت نقض») است.

منبع: گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 646.

محمد قاسم بن محمد کاظم رازی تهرانی

از دانشمندان بزرگ تهران در قرن دوازده. زیارت جامعه کبیره را در سال 1133 ق. شرح کرده است.

منبع: تراجم الرجال، ج 3، ص 354.

محمد قاسم واعظ رازی

مؤلف طرب القلوب فی اخذ الثار و تواریخ المختار بن ابی عبید الثقفی. این کتاب در دوازده مجلس، تاریخ قیام مختار را بازگو می کند. مؤلف الذریعه می گوید نسخه ای از این کتاب در 450 صفحه وزیری وجود دارد که در سال 1244 ق. کتابت شده است.

منبع: الذریعه، ج 15، ص 160.

محمد قاضی ورامینی رازی

از سادات ورامین و برادر قاضی عطاءالله. مدتی کلاتر ری بوده و به دربار سلاطین صفوی آمد و شد داشته است.

منابع: آشکده آذر، ج 3، ص 1093؛ مجمع الفصحا، بخش 4، ص 79.

محمد قلی سلیم طهرانی رازی

شاعر شیعی و از ملازمان میر عبدالسلام مشهدی، وزیر شاه جهان در کشمیر. در شعر «سلیم» تخلص می کرد. اصل او از طرشت تهران است ولی برای سکونت به کشمیر رفت. در سال 1057 ق. درگذشت و در کنار قبر کلیم و قدسی خاک سپاری شد. دیوان شعر و مثنوی های قضاء و قدر، حاتم نامه و مدح کشمیر و ذم تزویر از آثار او است.

منابع: هدیه العارفین، ج 2، ص 284؛ الذریعه، ج 19، ص 465.

محمد مسیح بن محمد صادق طیب رازی

ادیب و از طبیبان نامدار عهد صفوی. طب را نزد حکیم محمد مؤمن تنکابنی آموخت و در داروسازی مهارت یافت. به روزگار شاه سلیمان (1078-1105 ق.) و شاه سلطان حسین به طبابت مشغول شد. از آثار او است: معجون مسیحی، مفرح مسیحی و دستور مسیحی.

منبع: تراجم الرجال، ج 3، ص 377.

محمد مقیم خطیب رازی عبدالعظیمی

واعظ و مؤلف کتاب «مجلس آرا». کتاب مذکور را در سال 1242 ق. به فارسی نوشته و

ص: 212

مشحون از مطالب تاریخی و حکایات و اخلاق و مواعظ است. این کتاب پنجاه باب دارد و باب آخر درباره «معجزات الأئمه» است. نویسنده در خطبه کتاب، نام يك يك امامان (ع) را ذکر کرده و منابع خود را بدین شرح آورده است: حبيب السیر، مصابيح القلوب، راحة الروح، شهاب الاخبار، حقوق الاخوان، قصص الانبياء، اخلاق المحسنين، روضة الاحباب...

منابع: الذریعه، ج 20، ص 11-12؛ أعيان الشیعه، ج 10، ص 58.

محمد مؤمن ← امین احمد رازی

محمد مؤمن بن محمد صالح رازی

عالم دینی. به گفته تراجم الرجال، وی و شاگردش جلال الدین بن محمدباقر رازی، بخشی از کتاب الکافی را در ورامین، در شعبان سال 1092 ق. مقابله کرده اند.

منبع: تراجم الرجال، ج 3، ص 370.

محمد نوربخش خراسانی

سید علاء الدین محمد موسوی، معروف به سید محمد نوربخش، مؤسس طریقه نوربخشیه، صوفی قرن نهم هجری و از شاگردان ابن فهد حلّی. در سال 795 ق. در خراسان به دنیا آمد. در جوانی، در دستگاه قضایی شاهرخ، حاکم تیموری، به اتهام قیام علیه تیموریان و دعوی مهدویت محکوم به مرگ شد و از همین رو به ری گریخت و در روستای سولقان اقامت گزید. «نوربخشیه» شاخه ای شیعی از سلسله کبرویه است. این گروه، توسط عده ای از کبرویه خراسان و علیه شاهرخ تیموری شکل گرفت. سید محمد نوربخش، در ری نیز طرفداران بسیاری یافت و فرزندان او در آن منطقه، شهرت و نفوذ بسیاری داشتند.

سید جعفر پسر بزرگ او، به شاعری نیز شهرت یافت و شاه قاسم فرزند دیگر او، نزد اسماعیل صفوی، ارج و قرب داشت. یکی از بزرگان این دودمان شاه قوام است که سلسله نوربخشیه را به اوج شهرت رساند.

ص: 213

بسیاری از وقایع منطقه ری در عهد صفویان با سرگذشت بزرگان این طریقت، گره خورده است. سید محمد نوربخش در سال 869 ق. در سولقان ری درگذشت و پیروانش بر مزار او بارگاهی ساختند.

منابع: روزگاران، ص 631؛ لغت نامه دهخدا، مدخل نوربخش؛ فرهنگ فرق اسلامی، ص 318؛ دائرة المعارف فارسی، ج 2؛ هفت اقلیم، ص 42.

محمدیه

بخشی از ری قدیم. محمدیه بر مجموع کهن دژ و شارستان گفته می شد و بر مسجد مهدی و دارالاماره اشراف داشته است. مسجد مهدی، در فاصله میان کوه نقاره خانه و تقی آباد فعلی واقع بوده است. بدین ترتیب محل حصن زینبیدی را نیز در همان حوالی باید پنداشت. حصن زینبیدی در محمدیه و بر طبق گفته ابن فقیه در مختصر کتاب البلدان، در مدینه یا شارستان ری قرار داشته است. مؤلف مجمل التواریخ، در ذکر بناهای منوچهر پیشدادی، می نویسد: «و در جمله شهر ری بود، و منوچهر بدین جایگاه از نو بنا نهاد که عمارت آن هیچ نمانده بود، و از نو آسان تر بود کردن، و آن را ماه جان نام کرد و آن خرابه را ری برین خواندندی، و دیگر ری زیرین. مهدی امیرالمؤمنین در آن بیفزود، محمدیه خواندند.» در جای دیگر این کتاب آمده است: «پسر منصور، مهدی، به فرمان پدر آنجا رفت بر عزم خراسان، و دیوار شهر بفرمود کردن و بسیاری زیادت اندر گرفت و قصرها کرد و شهرستان و مسجد جامعه، و به نام خود، محمدیه نام کرد این جایگاه که اکنون ری زیرین است و شهر قدیم اول خراب گشت و اینجا عوض کردند چنانکه یاد کردیم، و ابتداء این عمارت در شهر سنه اثنین و خمسین و مائه بود و بعد سال ها تمام گشت.» تردیدی نیست که داستان عمارت منوچهر در شهر ری که در مجمل التواریخ آمده است، ارزش علمی ندارد؛ اما تقسیمی که صاحب مجمل التواریخ در باب ری در سال 520 ق. که سال تألیف

ص: 214

این کتاب است، نقل کرده و آن را به «ری برین» و «ری زیرین» منقسم دانسته است، با ارزش و مهم است.

مدینه داخله یا شهرستان، در عهد اسلامی بر آن بخش از ری اطلاق می شده است که مهدی عباسی در «ری زیرین»، در مشرق بناهای پیشین پی افکنده بود. تقی آباد امروز تا مسافتی از اراضی مزروع اطراف در سه سوی جنوب و مشرق و مغرب، در آن پهنه افتاده است. در مجمل التواریخ آمده است: «و [مهدی] زان پس [یعنی پس از شکست عبدالجبار بن عبدالرحمن الازدی] به ری باز آمد، و شهرستان ری را بنا نهاد و آن را محمدیه نام نهاد.» یعقوبی در البلدان آورده است: «و اسم مدینه الری المحمدیه، و ائما سمیت بهذا الاسم، لانّ المهدی نزلها فی خلافة المنصور، لَمَّا توجه الی خراسان لمحاربة عبدالجبار بن عبدالرحمن الازدی و بناها.» ابن فقیه نیز در مختصر البلدان، همین داستان را تأیید می کند. آغاز این بنا، بر طبق روایت مجمل التواریخ، سال 152 ق. بوده است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 167 و 176 و 174 و 517-520.

محمودآباد

روستا، از توابع بخش قلعه نو شهرستان ری. این روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیتی بالغ بر 3322 نفر (764 خانوار) داشته است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

محمود بن امیرک، نصره الدین رازی

متکلم شیعی قرن ششم. صاحب نقض، وی را از مفاخر شیعه و با عنوان «السید محمد بن ابی المحاسن» یاد کرده است و منتجب الدین با عبارت «الشیخ سدیدالدین محمود بن ابی المحاسن بن امیرک عالم فاضل»، و ابوالحسن بیهقی در تاریخ بیهق، با عنوان «امام سدیدالدین محمود بن امیرک رازی متکلم». وی غیر از سدیدالدین علی بن محمود بن حسن حمصی رازی، متکلم شیعی قرن ششم است.

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 109 و 439-440؛ جامع الرواة، ج 2، ص 220؛ أمل الآمل، ج 2، ص 314؛ معجم رجال الحدیث، ج 19، ص 96؛ نقض، ص 211، تعلیقات نقض، ج 1، ص 527؛ تاریخ بیهقی، ج 1، ص 230؛ معارج نهج البلاغه، مقدمه، ص 70-71.

محمود بن حسن بن خلیل رازی

طیب. کتابی در طب نوشته است که محمد بن طاهر سماوی نجفی، آن را تهذیب کرده است. در سال 1340 ق. در نجف درگذشت.

ص: 215

محمود بن زین الدین محمد بن قاضی عبدالواحد رازی

فقیه و محدث، ملقب به تاج الدین. از علامه حلی اجازه روایت و فتوا داشت. تاریخ اجازه نامه، سال 709 ق. است و متن آن در اجازات البحار آمده است.

منابع: مجمع الفائدة و البرهان، ج 1، ص 26؛ إرشاد الأذهان، ج 1، ص 46؛ بحار الانوار، ج 104، ص 142؛ الذریعه، ج 1، ص 178 و ج 3، پاورقی ص 311-378.

محمود بن علی بن حسن حمصی رازی، سدیدالدین

فقیه و متکلم امامی و از مهم ترین دانشمندان شیعی در قرن ششم. منتجب الدین رازی، از شاگردان او است و در فهرست می نویسد: «شیخ امام سدیدالدین محمود بن علی بن حسن حمصی رازی، در اصول عقاید و اصول فقه علامه زمان و دانشمندی پارسا و موثق بود.» شیخ عبدالجلیل قزوینی رازی در کتاب نقض، او را از «متبحران و علمای بزرگ» خوانده است. صاحب معالم العلماء گفته است: «بیشتر فقهای پس از شیخ طوسی، در فتوا مقلد شیخ بودند. پیش از من، از کسانی که متوجه این مطلب شدند، شیخ فاضل محقق سدیدالدین محمود حمصی و سید رضی الدین بن طاووس است.» همو از سید بن طاووس نقل می کند که جد مادری ام ورام بن ابی فراس، شاگرد حمصی بوده است. محدث نوری نیز در خاتمة مستدرک الوسائل، عظمت علمی حمصی را یادآوری می کند. ابن ادریس در کتاب السرائر، از او با عبارت «شیخ ما» تعبیر کرده و وی را به اخلاق نیکو ستوده است. صاحب روضات الجنات، به استناد شرح مکانی به نام «حمص» در کتاب قاموس فیروزآبادی، سدیدالدین را «حمصی» می خواند، نه «فروشنده حمص (نخود) یا منسوب به حمص، از شهرهای سوریه». اما محدث نوری، نسبت وی به حمص شام را درست دانسته، می گوید: «محقق داماد در تعلیقات قواعد شهید اول نوشته است: هر جا شهید در کتاب های خود می نویسد شامیون، مقصودش شیخ فقیه متکلم سدیدالدین محمود حمصی و... است.» مؤلف ریاض العلماء می نویسد: «گویا وی اهل ری بوده و سپس به حمص رفته و مشهور به حمصی شده است؛ یا بر عکس.» وی از شیخ بهایی نقل می کند که «به خط یکی از علما دیده ام که حمصی از دانشمندان مجتهد ما است و منسوب است به حمص، قریه ای در ری که اکنون اثری از آن باقی

نیست.» ابن حجر عسقلانی می نویسد: «محمود بن علی بن حسن بن محمود حمصی (به تشدید میم و صاد بی نقطه) رازی... در مذهب امامیه، استادی شایسته بود، و با مخالفان شیعه مناظره می کرد.» ابن ابی طی می نویسد: «شیخ منتجب الدین، در ذیل تاریخ ری شرح حال او را نوشته و گفته است: گویند وی نخودفروش بود. روزی میان او و فقیهی بر سر معامله نخود نزاع افتاد و همین باعث شد که نخودفروشی را رها کرده، به کسب علم اشتغال ورزد. آن هنگام، پنجاه سال داشت؛ ولی در اندک زمانی در علوم مهارت یافت؛ تا جایی که از مبرزترین دانشمندان زمان خود گردید. امام فخرالدین رازی و بسیاری دیگر از دانشمندان اسلامی، شاگرد وی بودند. صد سال زندگی کرد، در حالی که تا پایان عمر، مزاجی سالم داشت و تا سال 600 ق. زیست.» آنچه مسلم است، وی بر پایه گزارش های ابن ابی طی، در حمص و حلب، حدیث گفته و حدیث شنیده و از مشایخ امامیه شام شمرده می شده و در بلاد عرب، حضور جدی داشته است.

از آثار او است: بدایة الهدایه؛ التبیین و التنقیح فی التحسین و التقیح؛ المنقذ من التقليد والمرشد إلى التوحید المسمی بالتعلیق العراقی؛ التعلیق الکبیر؛ التعلیق الصغیر؛ نقص الموجز للنجیب ابی المکارم؛ المصادر فی اصول الفقه؛ رساله فی فناء النفس بعد الموت ثم رجوعها إما للعذاب أو الثواب.

منابع: امل الآمل، ج 2، ص 316؛ مستدرک الوسائل، ج 3، ص 478؛ روضات الجنات، ج 7، ص 163؛ لسان المیزان، ج 1، ص 317؛ فهرست منتجب الدین، ص 164؛ ریاض العلماء، ج 5، ص 203-20؛ الذریعه، ج 23، ص 151-152؛ التفسیر الکبیر، ج 8، ص 81؛ طبقات اعلام الشیعه، ص 277 و 295؛ رجال ابن ابی طی، جمع و ترتیب رسول جعفریان؛ کتابات ابن ابی طی، شیرین شلبی العشماوی؛ سلسله التراث العلوی.

محمود مزدقانی رازی

شرف الدین ابوالمعالی، محمود بن عبدالله مزدقانی رازی، صوفی. در سال 698 ق. به دنیا آمد و در 761 ق. درگذشت. از طریق علاءالدوله سمنانی به سلسله کبرویه پیوست. میرسید علی همدانی، صوفی مشهور در قرن هشتم و خواهرزاده علاءالدوله سمنانی، از شاگردان او است.

«مزدقان» شهری است بر سر راه همدان به

ساوه، و مردم آن پیشتر سنی شافعی بودند. به گفته یاقوت حموی، «در رباط مزدقان، صوفیان مأوا و مسکن داشتند و آن شهر منزلگاهی بود در کنار شاهراه بزرگی که از

ص: 218

ناحیه جبال (عراق عجم) عبور می کرد.» این نام، معرّب «مزدکان» و یادآور نام «مزدک بامدادان» است، اما اینکه آیا تسمیه آن به نحوی با حضور پیروان مزدک در آنجا مربوط می شود، دانسته نیست. حمدالله مستوفی در همین سده، از وجود پیروان مزدک در «عراق عجم» سخن گفته است. آرامگاه مزدقانی در مؤمن آباد سمنان، چهارگوش و دارای ایوان است.

منابع: روضات الجنات، ج 2، حواشی، ص 589، نقل از نزهة القلوب؛ جغرافیای تاریخی سرزمین های خلافت شرقی، ص 229؛ مروج اسلام در ایران صغیر، ص 34-35.

محیط طباطبایی، مقبره

واقع در محله ظهرآباد، در محوطه برج طغرل. سید محمد محیط طباطبایی، محقق، تاریخ پژوه و نسخه شناس معاصر، در سال 1281 ش. در روستای گزلا از توابع اردستان چشم به جهان گشود و در 27 مرداد 1371 ش. چشم از جهان فرو بست. بنا به وصیتش او را در محوطه برج طغرل به خاک سپردند.

منبع: «به یاد محیط ادب»، مجله دنیای سخن، ش 50، تابستان 71.

مخلد بن مالک بن جابر رازی، ابوجعفر

محدث اهل سنت، ساکن نیشابور. از ابو عوانه، در آوردی، ولید بن مسلم، یحیی بن سعید اموی، ابن عیینه، ابن نمیر، وکیع، عبدالرحمن بن مهدی، ابونضر هاشم بن قاسم، نضر بن شمیل، حماد بن خالد خیاط، ابوزهریر عبدالرحمن بن مغراء و مبشر بن اسماعیل روایت کرده است، و بخاری، محمد بن اسماعیل (صاحب الصحیح)، مسلم بن حجاج (صاحب الصحیح)، عبدالله بن عبدالرحمن دارمی، سعید بن عثمان، محمد بن عبدالوهاب، فراء، حسن بن سفیان، احمد بن نضر بن عبدالوهاب، علی بن حسن هلالی، علی بن حسن لبقی، محمد بن نعیم نیشابوری و غیر آنان، از او حدیث شنیده اند. ابن حبان او را ثقة و ابن حجر «ثقة من [الطبقة] العاشرة» دانسته و محمد بن عبدالوهاب نیز گفته است که وی مردی صالح بود. در سال 241 ق. در نیشابور درگذشت.

منابع: معجم الرجال و الحدیث، ج 2، ص 180؛ توضیح المشته، ج 2، ص 409؛ تقریب التهذیب، ج 2، ص 167؛ تهذیب التهذیب، ج 10، ص 68؛ تاریخ الاسلام، ج 18، ص 493.

مخلد بن موسی رازی، ابوالقاسم

مشهور به صیقل. به روایت ثقة الاسلام کلینی و شیخ طوسی، از محمد بن احمد و او از محمد بن عیسی، در نامه ای به امام زمان (عج) از برخی احکام حج سؤال

ص: 219

کرده است.

منابع: تنقیح المقال، ج 1، ص 147؛ الکافی، ج 4، ص 538؛ معجم رجال الحدیث، ج 18، ص 160؛ تنقیح المقال، ج 3، ص 207؛ جامع الرواة، ج 2، ص 222 و 411؛ معجم رجال الحدیث، ج 19، ص 115؛ الکافی، کتاب الحج، باب قطع تلبیة المحرم، ح 9؛ التهذیب، باب الخروج إلى الصفا، ح 545؛ الاستبصار، باب من أحل من إحرام المتعه، ح 854؛ قاموس الرجال، ج 10، ص 18 و ج 11، ص 472؛ موسوعة الامام الهادی (ع)، ج 2، ص 276 و ج 4، ص 189-190.

مدی ← تاریخ ری

مرتضی بن داعی بن قاسم حسنی رازی، ابوتراب

محدث، متکلم امامی قرن پنجم و اوایل ششم. ملقب به صفی الدین و علم الهدی. او و برادرش سید مجتبی رازی از مشایخ منتجب الدین رازی بودند و هر دو بدون واسطه از شیخ طوسی و با واسطه عبدالرحمن بن احمد نیشابوری، از سید مرتضی و سید رضی روایت کرده اند. گروهی از تراجم نگاران، کتاب مهم و فارسی تبصرة العوام فی معرفة مقالات الانام را به او نسبت داده اند؛ اما بنا بر تحقیقات متأخرین (از جمله آیه الله شبیری زنجانی)، مؤلف تبصرة العوام، همان ابوعبدالله محمد بن حسین رازی، صاحب نزهة الکرام است. گویا مدرسه ای در صحن امامزاده حمزه (ع) که معروف به مدرسه درب آهنی است، مدرسه مرتضای رازی بوده و به احتمال قوی قبر او نیز همان جا است. ابوعبدالله جعفر دوریستی / طرشتی _ که قبرش در طرشت تهران زیارتگاه مردم است _ و قطب راوندی و ابن شهر آشوب و شجاع الدین محمد بن احمد بن محمد نیشابوری و بیهقی از او روایت کرده اند.

منابع: هدیه الاحباب، ص 203؛ سفینه البحار، ج 1، ص 526؛ فهرست منتجب الدین، ص 163؛ قصص العلماء، ص 416-418؛ ری باستان، ج 2، ص 389-390؛ الذریعه، ج 3، ص 318-319 و ج 16، ص 239 و ج 24، ص 123 و ج 26، ص 84 و ج 3، ص 75؛ دانشنامه زبان و ادب فارسی، مدخل «تبصرة العوام».

مرتضی گرد، تپه

تپه ای باستانی، در نزدیکی چشمه علی. از سفال های یافته شده در این تپه، چنین پیدا است که حدود سه هزار و پانصد سال پیش مسکونی بوده است. تکه سفال ها ساده، صیقلی و به رنگ خاکستری است. برخی از این سفال ها مربوط به دوره آهن است. دو نمونه از ظروف سفالین این تپه در موزه ملی ایران نگهداری می شود. تپه مرتضی گرد در 31 تیر 1313 در فهرست آثار ملی ایران به شماره 214 قرار گرفت. در سال 1375 میراث

ص: 220

فرهنگی استان تهران، حریم تپه مرتضی گرد را زمین های حفاظت شده اعلام کرد و هیئتی را برای بررسی های بیشتر به ری فرستاد.

در سال های اخیر این تپه به کلی تخریب شده و اثری از آن باقی نیست.

منابع: نگاهی به گنجینه های باستانی و هنری ایران، 1354، ش 7، ص 432؛ روزنامه همدلی، 19 مرداد 1395، کدخبر 16272.

مرداویج زیاری / مرداواج / مرداویژ

مرداویج بن زیار بن وردان شاه گیلی، مؤسس سلسله زیاری در سده چهارم هجری. او یک قرن پس از شکست سرخ جامگان و سپیدجامگان، فرماندهی تیره های گیل و دیلم را به دست گرفت و با پیروزی بر سپاه المقتدر، خلیفه عباسی، قلمرو حکومتی خود را از طبرستان در شمال تا خوزستان در جنوب گسترش داد. مرداویج، مخالف وابستگی حکومت های داخلی به دستگاه خلافت بود و خود را میراث دار شاهان ساسانی می دانست. به دستور وی، تختگاه تیسفون (طاق کسری) بازسازی شد. زیاریان، میان سال های 316 تا 435 ق. بر بخش هایی از سرزمین های گرگان، قومس، طبرستان، دیلم، گیلان، قزوین، ری، اصفهان و خوزستان فرمان راندند.

مرداویج، در سال های نخست فرمان روایی نصر بن احمد سامانی (حك: 301-330 ق.) در سپاه سامانیان خدمت می کرد. سپس به خدمت اسفار بن شیرویه سردار گیل درآمد و سپهسالار وی شد. اسفار، نخست در خدمت ماکان بن کاکلی بود و پس از او به حکومت ری رسید. مرداویج به یاری محمد بن مسافر بر اسفار شورید و او را در سال 319 ق. کشت. پس از آن، بر ری، قزوین، ابهر، گرگان و طبرستان چیره شد. سپس خواهرزاده خود، ابوالکرادیس را با لشکر بسیار به فتح همدان فرستاد تا حکومت همدان را از دست نماینده خلیفه بازستاند. در نبردی که میان این دو درگرفت، مردم همدان به یاری عامل خلیفه شتافتند و در نتیجه سپاه مرداویج شکست خورد و خواهرزاده او همراه چهار هزار نفر به قتل رسید. مرداویج، با سپاهی عازم همدان شد و پس از کشتار بسیار با سپاه خلیفه در محلی میان قزوین و همدان درگیر و بر آن پیروز شد.

ابوعلی مسکویه می گوید: او ترکان را خوار می شمرد و به آنان اعتماد نداشت و یاران دیلمی خویش را می نواخت و برعکس بر غلامان ترك سخت می گرفت. در شمار لشکریان او، غلامان زرخرید ترك نیز بود. در یکی از روزهای سال 323 ق. در اصفهان، تنی چند از این غلامان که تا پاسی از شب سرگرم تیمار اسبان بودند، مانع خفتن مرداویج

شدند. مرداویج بر آنان خشمناک شد و فرمان داد که آنان را افسار زده، در طویلهٔ اسبان بیندازند. این توهین موجب شد که ترکان، وی را در گرمابه کشتند. جنازهٔ مرداویج را به ری بردند و پس از تشییعی باشکوه در شمال دامنهٔ کوهی که به نام او مشهور است، دفن کردند.

منابع: ری باستان، ج 1، ص 445؛ الکامل فی التاریخ، ج 1، ص 246 و ج 6، ص 198؛ تاریخ گزیده، ج 1، ص 417؛ تاریخ طبرستان، ص 185؛ «مرداویج زیاری»، مجله تخصصی زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، 1379.

مرشد ترابی

ولی الله ترابی سفیدآبی، مشهور به مرشد ترابی، طومارنویس، پرده خوان و از مرشدان و نقالان مشهور ری. در سال 1315 ش. در روستای اسبی آب (اسپیدآب) یا همان سفیدآب از توابع شهرستان تفرش در استان مرکزی به دنیا آمد. در کودکی، همراه خانواده به تهران رفت و در محلهٔ دروازه غار ساکن شد. خواندن و نوشتن را در مکتب خانه های تهران آموخت و چون پدرش تعزیه خوان بود، او نیز در کودکی، نقش طفلان مسلم را در نمایش ها بازی می کرد. در نوجوانی و جوانی، شبیه حضرت قاسم (ع)، حضرت علی اکبر (ع) و حضرت یوسف (ع) را خواند. در بیست سالگی، تعزیه خوانی را رها کرد و به سراغ آموختن فنون ورزش های رزمی قدیم (کشتی، چوب بازی، شمشیرزنی، پرتاب نیزه و کارد و...) رفت.

در حدود سال 1335 ش. به خدمت مرشد روح الله شوقی نقال رفت و روایت های سینه به سینه نقالی را از ایشان آموخت و پس از مدتی در نقالی مهارت یافت. در حدود سال 1340 ش. از محله دروازه غار به محله ای در شهرری نقل مکان کرد و در قهوه خانهٔ همان محل، اجرای نقالی را شروع کرد. در سال 1353 ش. به عنوان نقال افتتاحیهٔ جشن طوس انتخاب شد و پس از آن نیز در جشنواره های شیراز و اصفهان و...، مقام اول نقالی را کسب کرد. وی چندین طومار نقالی بر پایهٔ روایت های گوناگون شاهنامه، گردآوری

کرد که با عنوان مشکین نامه منتشر شد. وی مختارنامه، حمله حیدری، امیر ارسلان نامدار، هزار و یک شب و حمزه نامه را نیز نقاشی و پرده خوانی (مرشدی) می کرد. در دهه هفتاد، در فرهنگسراهای تهران و در جشنواره نمایش های آیینی و سنتی، هنرنمایی کرد و شهرت بسیار یافت. وی در عصر روز شنبه، دوازده مرداد 1392 ش. در سن هفتاد و هفت سالگی بر اثر بیماری سرطان در بیمارستان مدائن تهران درگذشت.

منبع: همشهری آنلاین، چهارشنبه 23 مرداد 1392 ش. کد مطلب: 226888.

مرقد امام خمینی (ره)

حرم مطهر، محل دفن امام خمینی و همسر و فرزند و چند تن از وابستگان نسبی و سببی ایشان و آیه الله هاشمی رفسنجانی و دکتر حسن حبیبی.

ساخت آرامگاه، پس از دفن ایشان در 16 خرداد 1368 با مدیریت جهاد سازندگی و سپاه پاسداران در زمینی در مجاورت بهشت زهرا آغاز گردید. مراسم سالگرد درگذشت ایشان، و برخی مناسبت های مذهبی و انقلابی در این مکان برگزار می شود. تولیت مرقد، بر عهده بازماندگان ذکور امام خمینی (ره) است.

از زمان ارتحال تا اربعین، بنای نخست حرم با مرکزیت ضریح شکل گرفت و با سازه های فضایی مسقف شد. گنبد اصلی نیز هشت ستون و هشت متر ارتفاع داشت، با چهار گلدسته در شمال، جنوب، شرق و غرب. در بنای جدید، فضای سرپوشیده آرامگاه، حدود 60 هزار متر مربع است و بخش اصلی آرامگاه 15 هزار متر مربع مساحت دارد. سازه اصلی، تا ده ریشتر زلزله را تاب می آورد. اسکلت فولادی گنبد، 340 تن وزن دارد و در مجموع به 400 تن می رسد. ارتفاع گنبد به مناسبت دوازده بهمن (سالروز ورود امام به ایران) دوازده متر است. در اطراف آرامگاه چهار گلدسته به بلندی 91 متر قرار دارد و بلندای آرامگاه تا بالای چراغ پرچم، برابر با سن ایشان است. غیر از گنبد اصلی که فلزی است، چهار گنبد دیگر در مجموعه آرامگاه هست که نمای آنها کاشی کاری شده است. گنبدها در سه ارتفاع 42، 57 و 68 متری ساخته شده است تا اشاره ای به سال های مهم در تاریخ انقلاب

ص: 223

اسلامی باشد. گنبد اصلی در سال 1386 ش. تعویض گردید. پنج ورودی اصلی در صحن های شرقی و غربی وجود دارد.

موزه مقبره، حاوی آثار مربوط به امام خمینی (ره) است. همچنین دانشگاه های آزاد اسلامی و دانشگاه شاهد و بیمارستان در اطراف آرامگاه احداث گردیده است. صحن های شرق و غرب به مساحت 120 هزار متر مربع زیربنا، پارکینگ، زائرسرا، هتل، فروشگاه های زنجیره ای، شهربازی، شهرک سلامت و شهر آفتاب (شهرک نمایشگاه ها) از دیگر بناهای مجموعه است.

در ساخت بنای حرم و متعلقات آن، پذیرایی از حدود 500 هزار نفر در گرم ترین روزهای سال پیش بینی شده است. مهار بادهای شدید زمستانی و انتقال بادهای کویری در تابستان، از ویژگی های بنا است. هشت نورگیر در هشت ضلع پایین کمر بند گنبد نصب شده و هر کدام نه پنجره دارد که مجموع آنها 72 نورگیر، به عدد شهدای کربلا- است. در دو طرف صحن مطهر دو سردر، به ارتفاع 22 متر، به مناسبت 22 بهمن، ساخته شده و ارتفاع سقف کاذب 42 متر است، به مناسبت سال شروع انقلاب (1342 ش.). سقف کل داخل حرم (پانزده هزار متر) روی چهار ستون قرار دارد که بی سابقه است. به گفته مهندسان ساختمان، ساخت سازه های بتونی حرم، پس از تأیید شرکت های

ص: 224

ساختمان سازی اروپایی و اطمینان از درستی محاسبات آغاز شد. طراحی و ساخت ستون ها به گونه ای است که سیستم های برودتی و گرمایی و صوتی از طریق همان ستون سامان یافته اند و دیده نمی شوند. در مجموع، بنا به گونه ای ساخته شده که نمودار هنرهای ایرانی – اسلامی امروزمین آنها باشد.

گفتنی است که نسب امام خمینی، با 33 واسطه به امامزاده حمزه (ع) در ری می رسد.

برخی دیگر از کسانی که در حرم امام خمینی دفن شده اند، بدین قرار است:

1. خدیجه ثقفی، همسر امام خمینی (ره): خدیجه ثقفی، معروف به قدس ایران، دختر محمد ثقفی تهرانی، در سال 1292 ش. به دنیا آمد. پدرش، از شاگردان آیه الله عبدالکریم حائری یزدی بود. در سال 1308 با امام خمینی که در آن هنگام 27 سال داشت، ازدواج کرد. ثمره این ازدواج، دو پسر، به نام های مصطفی و احمد، و سه دختر به نام های فریده، زهرا و صدیقه بود. وی صبح روز اول فروردین 1388 در 96 سالگی در بیمارستان خاتم الانبیاء تهران در گذشت. در دوم فروردین و پس از اقامه نماز آیه الله سید علی خامنه ای بر جنازه وی، در آرامگاه امام خمینی، در کنار همسر و پسرش دفن شد.

2. سید احمد خمینی، فرزند امام خمینی: وی در 24 اسفند 1324 ش. در قم به دنیا آمد.

دوره های تحصیل ابتدایی و متوسطه را در قم به پایان رساند. سال های پایانی دوره دبیرستان او مصادف با قیام 15 خرداد شد. پس از آن به تحصیل علوم اسلامی پرداخت و بعد از تبعید امام خمینی (ره)، در سال 1345 ش. مخفیانه برای دیدار پدر عازم نجف شد و در همان جا، به سلك روحانیت درآمد. چندی بعد به وطن بازگشت و در سازماندهی به نیروهای فعال مذهبی کوشید. دوره متوسطه و عالی حوزه را نزد آیه الله سلطانی (پدر همسرش)، آیه الله مرتضی حائری و آیه الله شبیری زنجانی خواند. در سال 1356 ش. مخفیانه ایران را ترك کرد و به نجف رفت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بیت امام خمینی (ره) را اداره می کرد و در امور سیاسی کشور نیز مشاور پدر بود. وی از تأثیرگذارترین شخصیت های سیاسی در سال های پس از انقلاب بود. پس از درگذشت پدر نیز به عضویت شورای

عالی امنیت ملی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، مجمع تشخیص مصلحت نظام و نمایندگی تهران در مجلس خبرگان رهبری رسید. در شامگاه 25 اسفند 1373 ش. درگذشت و در حرم امام خمینی (ره)، دفن شد.

3. سلطانی طباطبایی بروجردی، سید محمدباقر: عالم دینی، پدر همسر سید احمد خمینی.

در سال 1290 ش. (1329 ق) در بروجرد به دنیا آمد. پدرش، سید علی اصغر، ملقب به سلطان العلماء، از عالمان و سادات طباطبایی بروجرد بود که نسبش به امام حسن مجتبی (ع) می رسد. خواندن و نوشتن و قرائت قرآن را از پدر آموخت. پس از آن، برای فراگیری علوم دینی وارد حوزه علمیه بروجرد شد. در 1348 ق. به قم رفت و هفت سال در آنجا ماند. سپس عازم مشهد شد و یک سال در آنجا اقامت کرد. در 1356 ق. به نجف رفت و دو سال نزد بزرگان نجف درس خواند. در 1359 ق. (1328 ش) به قم بازگشت و بیش از 50 سال به تدریس پرداخت. برخی از آثار قلمی او به این شرح است: رساله در استصحاب؛ رساله در واجب مطلق و مشروط؛ رساله در خیارات؛ رساله در ادبیات فارسی؛ رساله در شرح منظومه فقهی مرحوم میرزا محمد تنکابنی؛ الفوائد الفاطمیه فی الاصول. روز شنبه 31 خرداد 1376 ش. / 15 صفر 1418 ق. در هشتاد و شش سالگی درگذشت و در آرامگاه امام خمینی (ره) به خاک سپرده شد.

4. طباطبایی، سید صادق: سیاستمدار، استاد دانشگاه، نویسنده، مترجم، روزنامه نگار، فرزند سید محمدباقر سلطانی، برادر همسر سید احمد خمینی، خواهرزاده امام موسی صدر.

در پنجم فروردین 1322 ش. در شهر قم به دنیا آمد. پس از گذراندن دوران دبیرستان در

شهر قم، برای ادامه تحصیل راهی آلمان شد و ابتدا در رشته شیمی در دانشگاه آخن و سپس در دانشگاه بوخوم به تحصیل در رشته بیوشیمی پرداخت و سرانجام موفق به اخذ درجه دکتری در رشته بیوشیمی، در شاخه آنزیمولوژی و ژنتیک گردید و در سی و دو سالگی استاد دانشگاه بوخوم شد. در سال 1971 م. / 1350 ش. به عضویت در جامعه پژوهشگران آلمان (DFG) درآمد و نتایج پژوهش های او در مجله علمی FEBC، ارگان فدراسیون اروپایی بیوشیمیست ها منتشر شد. همزمان، سردبیر نشریه «دانشجوی مسلمان» در آلمان بود که به نقد فلسفی رژیم شاه و اهمیت استراتژیک دموکراسی اسلامی و اسلام میانه رو در ایران و خاورمیانه می پرداخت. وی از بنیان گذاران اتحادیه انجمن های اسلامی دانشجویان در اروپا، آمریکا و کانادا بود. در دوازدهم بهمن 1357 ش. همراه امام خمینی به ایران آمد و ابتدا در وزارت کشور، معاونت سیاسی و اجتماعی آن وزارتخانه و نیز برگزاری همه پرسی نظام جمهوری اسلامی را در ایران عهده دار شد. در دولت مهدی بازرگان، معاونت سیاسی نخست وزیر و سخنگویی دولت را بر عهده داشت و بعد از استعفای بازرگان و تا شروع نخست وزیر رجایی، وی با حکم امام خمینی (ره)، نهاد نخست وزیری را سرپرستی کرد. در 2 اسفند 1393 ش. در سفری به دوسلدورف آلمان برای دیدار دخترش درگذشت و در آرامگاه امام خمینی (ره) به خاک سپرده شد.

5. حبیبی، حسن: سیاستمدار و حقوق دان.

در سال 1315 ش. به دنیا آمد. در دوران دانشجویی، در تهران و پاریس، همراه گروه های ملی گرا با رژیم شاه مبارزه کرد. در رشته حقوق و جامعه شناسی دکتری گرفت. پیش نویس قانون اساسی جمهوری اسلامی به قلم او است. در سال 1369 ش. به عضویت پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی درآمد و به عنوان نخستین رئیس فرهنگستان، در دو دوره، از سال 1370 تا 1387 ش. ریاست این فرهنگستان را بر عهده داشت. تا پایان عمر، در شورای عالی انقلاب فرهنگی و مجمع تشخیص مصلحت نظام، عضویت داشت. عهده داری وزارت ارشاد، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، وزارت دادگستری، معاونت اول

ص: 227

رئیس جمهوری، ریاست بنیاد ایران شناسی، عضویت شورای نگهبان، عضویت هیئت امنای فرهنگستان های جمهوری اسلامی ایران، عضویت هیئت امنای کتابخانه مجلس شورای اسلامی، عضویت کمیسیون ملی یونسکو (ایران) و عضویت دیوان بین المللی داوری (لاسه) از دیگر منصب های رسمی او است. از تألیفات او است: دیالکتیک یا سیر جدالی و جامعه شناسی؛ افضل الجهاد؛ دیالکتیک و روش شناسی؛ مبادی جامعه شناسی حقوقی؛ جبرهای اجتماعی و آزادی یا اختیار انسانی؛ یادی از یار و دیار؛ عهدین، قرآن و علم؛ اسلام و مسلمانان در روسیه؛ دو سرچشمه اخلاق و دین؛ اخلاق نظری و علم آداب؛ تقسیم کار اجتماعی؛ هنر جنگ؛ جامعه، فرهنگ، سیاست؛ اسلام و بحران عصر ما؛ در آینه حقوق: مناظری از حقوق بین الملل، حقوق تطبیقی و جامعه شناسی (تألیف و ترجمه)؛ در جست و جوی ریشه ها (تألیف و ترجمه)؛ حسب حال يك دانشجوی کهن سال؛ يك حرف از هزاران؛ حقوق بین المللی عمومی. وی روز پنجشنبه دوازدهم بهمن 1391 ش. در بیمارستان فرهنگیان تهران درگذشت. پیکر وی را روز جمعه 13 بهمن 1391 ش. پس از تشییع از مقابل بنیاد ایران شناسی، در آرامگاه امام خمینی (ره) دفن کردند.

6. توسلی محلاتی، محمدرضا: عالم دینی، سیاست مدار، رئیس دفتر امام خمینی، نماینده دوره چهارم مجلس شورای اسلامی، عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام، عضو شورای بازنگری قانون اساسی و نماینده مجلس خبرگان رهبری.

تحصیلات حوزوی را در سال 1323 در حوزه علمیه محلات آغاز کرد و در سال 1325 وارد حوزه علمیه قم شد. شماری از استادان او عبارتند از: آیات عظام: بروجردی، خمینی، سلطانی طباطبایی، صدوقی، مرتضی حائری، مجاهدی، اصفهانی و موسی صدر. توسلی، قریب 25 سال در مساجد و مدارس علمیه تهران، تدریس فقه داشت. وی صبح

شنبه 27 بهمن 1386 در جلسه مجمع تشخیص مصلحت نظام در حال سخنرانی درباره مهدویت و گسترش خرافه گرایی در ایران و برخی نامهربانی ها با بیت امام خمینی، دچار عارضه قلبی شد و پس از انتقال به بیمارستان درگذشت. در روز یکشنبه 28 بهمن مراسم تشییع وی از حسینیه 2 جماران به سوی حرم امام خمینی (ره) با حضور جمع کثیری از مردم برگزار شد و سپس در آرامگاه امام خمینی (ره) دفن گردید.

7. هاشمی رفسنجانی (بهرمانی)، اکبر: عالم دینی، مفسر قرآن، سیاست مدار، دولت مرد، رئیس اسبق مجلس شورای اسلامی (دو دوره)، رئیس جمهور اسبق (دو دوره)، رئیس اسبق مجلس خبرگان، رئیس مجمع تشخیص مصلحت و...

در سوم شهریور 1313 در روستای نوق منطقه بهرمان شهرستان رفسنجان به دنیا آمد. وی یکی از مؤثرترین شخصیت های سیاسی در تاریخ معاصر ایران است. فعالیت سیاسی را از زمان رژیم پهلوی آغاز کرد و چندین بار زندانی و شکنجه شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مسئولیت های مختلفی را پذیرفت و از نزدیک ترین معتمدان رهبر انقلاب به شمار می آمد. نخستین رئیس مجلس شورای اسلامی (از سال 1359 تا 1368)، ریاست جمهوری ایران (از 12 مرداد 1368 تا 12 مرداد 1376)، فرماندهی جنگ، فرماندهی کل نیروهای مسلح، ریاست مجمع تشخیص مصلحت نظام و بنیان گذاری دانشگاه آزاد اسلامی، بخشی از مسئولیت های وی بود. در همه ادوار مجلس خبرگان رهبری، نمایندگی استان تهران را با بیشترین آرا بر عهده داشت. برخی از آثار قلمی وی به این شرح است: فلسطین (ترجمه)؛ امیرکبیر: قهرمان مبارزه با استعمار؛ فرهنگ قرآن (33 جلد)؛ تفسیر راهنما (22 جلد)؛ کارنامه و خاطرات؛ آزاداندیشی اسلامی و روشنفکری اسلامی؛ جایگاه مساجد در نظام اسلامی از منظر قرآن؛ جهان در عصر بعثت؛ همبستگی امت اسلامی. وی در 19 دی 1395 در تهران بر اثر سکته قلبی، در هشتاد و دو سالگی درگذشت. تشییع جنازه او در تهران، در روز سه شنبه 21 دی ماه 1395 که با نماز آیه الله خامنه ای آغاز شده بود، بسیار باشکوه

برگزار شد و پس از تشییع جنازه امام خمینی (ره) در سال 1368، پرجمعیت ترین تشییع جنازه در نیم قرن اخیر در ایران به شمار می آید. پیکر او را در ضریح امام خمینی (ره) به خاک سپردند.

مرکز ری شناسی

نخستین مرکز تخصصی ری شناسی، وابسته به شهرداری منطقه 20 تهران، واقع در میدان شهید مدرس، ضلع غربی حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع). از برنامه های اصلی این مرکز، معرفی اماکن تاریخی و فرهنگی ری به علاقه مندان از راه برپایی تورهای ری گردی، احداث کتابخانه تخصصی ری باستان (حقیقی و مجازی)، برگزاری نشست های علمی و نمایشگاه های صنایع دستی ری و کارآفرینی در این حوزه است. کتابخانه مرکز ری شناسی، حدود ده هزار جلد کتاب را در دسترس علاقه مندان و پژوهشگران قرار داده است.

منبع: rayshenasi.com

مردی، ابوالحسن

ابوالحسن نجفی دولت آبادی مردی، عالم دینی، رجالی و از ائمه جماعات حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع). بین سال های 1250 تا 1260 ق. در دهستان دولت آباد مرد به دنیا آمد و پس از تحصیلات ابتدایی به نجف رفت. بیش از پانزده سال نزد فاضل شریانی، میرزا محمدحسن شیرازی، میرزا حبیب الله رشتی، محمدحسن مامقانی، سید محمدکاظم یزدی، آخوند خراسانی، میرزا محمدتقی شیرازی، ملاحسینقلی همدانی، جعفر شوشتری، سید حسین کوه کمری تبریزی و شیخ الشریعه شاگردی کرد. پس از فوت فاضل شریانی، به ایران مراجعت کرد و در زادگاهش سکونت گزید.

با آغاز نهضت مشروطیت و به دعوت برخی علمای تهران، به تهران رفت و در مخالفت با مشروطه، با شیخ فضل الله نوری همراهی و همکاری کرد. وی ساکن شهرری بود و در محرم سال 1349 ق. رحلت کرد و در مقبره ناصرالدین شاه قاجار در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون گردید. از تألیفات او است: نور الأنوار فی علائم ظهور الغائب عن الابصار (ع)؛ بستان الابرار و یا لمعات الأنوار؛ مجمع النورین

ص: 230

و ملتی البحرین؛ لوامع الانوار؛ دلائل براهین الفرقان فی ابطال القوانین الناسخات لمحکمات القرآن (به زبان فارسی)؛ شرح جرائد سبعه. گفتنی است در نور الأنوار و شرح الجرائد، روایات ضعیف و مجعول اخبار ظهور را هم نقل کرده است.

منابع: الذریعه، ج 3، ص 105 و ج 5، ص 93 و ج 8، ص 248 و ج 13، ص 174 و ج 16، ص 364 و ج 20، ص 46 و ج 24، ص 360-361؛ فهرس التراث، ج 2، ص 309-310؛ معجم المؤلفین، ج 3، ص 294؛ أعیان الشیعه، ج 2، ص 338.

مساجد شهری

مهم ترین مساجد ثبت شده در اداره اوقاف شهری عبارت اند از:

1. علی بن ابی طالب، کوی نصر؛ 2. مسجد افضلیه، خیابان فداییان اسلام؛ 3. باب الحوائج، اقدسیه؛ 4. ابراهیم خلیل الله، اقدسیه؛ 5. امام الزمان (عج)، اقدسیه؛ 6. صاحب الزمان (عج)، اقدسیه؛ 7. حضرت ابوالفضل (ع)، اقدسیه؛ 8. امام محمد باقر (ع)، اقدسیه؛ 9. حضرت مهدی (عج)، صفائیه؛ 10. امام زمان (عج)، صفائیه؛ 11. امام حسین (ع)، صفائیه؛ 12. ساجدین، صفائیه؛ 13. قاسم ابن حسن (ع)، باغ سنگی؛ 14. امام حسن عسکری (ع)، میدان صفائیه؛ 15. حضرت ابوالفضل (ع)، صفائیه، پشت کارخانه گلیسیرین؛ 16. سجاده، ابن بابویه؛ 17. موسی بن جعفر (ع)، صفائیه، خ حکیم الهی؛ 18. قائمیه، صفائیه، نرسیده به چهارراه خط آهن؛ 19. صدوق، ظهیرآباد، جنب برج طغرل؛ 20. چهارده معصوم، ظهیرآباد؛ 21. فاطمة الزهراء، ظهیرآباد؛ 22. صاحب الزمان (عج)، ظهیرآباد؛ 23. رضوی، ظهیرآباد؛ 24. مسجد النبی، منگل؛ 25. امیرالمؤمنین (ع)، جوانمرد؛ 26. ولی عصر (ع)، جوانمرد؛ 27. حضرت زینب (س)، جوانمرد؛ 28. سیدالشهداء (ع)، جوانمرد؛ 29. مرتضی علی (ع)، جوانمرد؛ 30. فاطمیه (س)، جوانمرد؛ 31. زین العابدین (ع)، جوانمرد؛ 32. زینبیه، جوانمرد؛ 33. حضرت زینب (س)، حمزه آباد؛ 34. علی بن ابی طالب (ع)، حمزه آباد؛ 35. موسی بن جعفر (ع)، حمزه آباد؛ 36. حضرت ابوالفضل (ع)، حمزه آباد؛ 37. سیدالشهداء (ع)، دیلمان؛ 38. امام حسین (ع)، دیلمان؛ 39. حضرت ابوالفضل (ع)، دیلمان؛ 40. مرتضی علی (ع)، دیلمان؛ 41. ولی عصر (ع)، دیلمان؛ 42. الهادی (ع)، دیلمان؛ 43. جوادالائمه (ع)، فیروزآبادی؛ 44. چهارده معصوم (ع)، فیروزآبادی؛ 45. حجتیه (ع)، فیروزآبادی؛ 46. حجت ابن الحسن (ع)، فیروزآبادی؛ 47. صاحب الزمان (ع)، فیروزآبادی؛ 48. جامع

امام رضا (ع)، 13 آبان؛ 49. ابوالفضل (ع) 13 آبان، خیابان عنایتی؛ 50. ابوالفضل (ع)، 13 آبان، شهرک معراج؛ 51. ابوالفضل (ع)، 13 آبان، امانی جنوبی؛ 52. ابوالفضل (ع)، 13 آبان، خیابان هادی رشیدی؛ 53. پنج تن آل عبا، 13 آبان؛ 54. سیدالشهداء (ع)، 13 آبان، خیابان آبان؛ 55. سید الشهداء (ع)، 13 آبان، خیابان مولایی جنوبی؛ 56. المهدی (ع)، 13 آبان؛ 57. امام زمان (عج)، 13 آبان؛ 58. مسلمین (ع)، 13 آبان؛ 59. حضرت ابوالفضل (ع)، 13 آبان، میدان کلهر؛ 60. صاحب الزمان (ع)، 13 آبان؛ 61. الشهداء، 13 آبان؛ 62. اباذر، دولت آباد؛ 63. جامع المهدی (عج)، دولت آباد؛ 64. سید الشهداء (ع)، دولت آباد؛ 65. چهارده معصوم (ع)، دولت آباد؛ 66. صاحب الزمان (عج)، دولت آباد؛ 67. امام حسن مجتبی (ع)، دولت آباد؛ 68. سیدالشهداء (ع)، دولت آباد؛ 69. ابوطالب (ع)، شهادت؛ 70. امام حسین (ع)، شهادت؛ 71. حجتیه (عج)، شهادت؛ 72. امام سجاد (ع)، شهادت؛ 73. فاطمیه (س)، شهادت؛ 74. حجتیه (عج) شهادت؛ 75. امام سجاد (ع)، شهادت؛ 76. باب الحوائج (ع)، شهادت؛ 77. امام رضا (ع)، شهادت؛ 78. رسول اکرم (ص)، شهادت؛ 79. امیرالمؤمنین (ع)، استخر؛ 80. مسلم بن عقیل (ع)، استخر؛ 81. قمر بنی هاشم (ع)، استخر؛ 82. اباعبدالله الحسین (ع)، بهشتی؛ 83. فاطمیه (س)، بهشتی؛ 84. ثامن الائمه (ع)، سرتخت؛ 85. مسجدالحسین (ع)، سرتخت؛ 86. مسجدالرضا (ع)، سرتخت؛ 87. خاتم النبیین (ص)، سرتخت؛ 88. حسین بن علی (ع)، سرتخت؛ 89. باقرالعلوم (ع)، سرتخت؛ 90. خضرالنبی (ع)، سرتخت؛ 91. سیدالشهداء (ع)، علائین؛ 92. حضرت ابوالفضل (ع)، علائین؛ 93. امام حسن (ع)، علائین؛ 94. ولی عصر (ع)، علائین؛ 95. مسجد بافقی، علائین؛ 96. مسجد جامع صحن حرم حضرت عبدالعظیم (ع)؛ 97. مسجد کیهانی، نقرآباد؛ 98. شیخ طاهر، نقرآباد؛ 99. ولی عصر (ع)، ولی آباد؛ 100. حضرت زینب (س)، ولی آباد؛ 101. امام حسن (ع)، ولی آباد؛ 102. امام حسن (ع)، ولی آباد، روستای عمادآور؛ 103. رضویه، ولی آباد؛ 104. حسینیه همدانی ها، امین آباد؛ 105. حضرت زهرا (س)، امین آباد؛ 106. حضرت ابوالفضل (ع)، تقی آباد؛ 107. حضرت ابوالفضل (ع)، جاده نظامی، ابتدای بلوار نظامی؛ 108. حضرت ابوالفضل (ع)، جاده نظامی، بنی جمالی؛ 109. حضرت زینب (س)، جاده نظامی؛ 110. حضرت

مهدی (ع)، جاده نظامی؛ 111. چهارده معصوم (ع)، جاده نظامی؛ 112. چهارده معصوم، جاده نظامی، کوچه حمام؛ 113. مهربانی ها، جاده نظامی؛ 114. مغالوها، جاده نظامی؛ 115. چهارده معصوم (ع)، جاده نظامی، ابتدای بلوار؛ 116. قمر بنی هاشم (ع)، عباس آباد؛ 117. امام حسن مجتبی (ع)، عباس آباد؛ 118. حضرت ابوالفضل (ع)، عباس آباد؛ 119. حضرت ابوالفضل (ع)، عباس آباد؛ 120. ابا عبدالله الحسین (ع)، شهرک توحید.

مستی رازی

از شاعران اوائل عهد صفوی.

منبع: تحفه سامی، ص 168.

مسجد صغرل ← جامع طغرل

مسجد مهمان کش ← هادی، امامزاده؛ ماشاء الله، مسجد

مسعود بن عبدالعزیز بن سماک رازی، ابوثابت

قاضی، فقیه و محدث حنفی. به بغداد رفت و از ابو عبدالله صیمری و ابوالحسن قدوری فقه آموخت. در فقه و علم خلاف مقامی بلند یافت و کرسی تدریس داشت.

از ابن غیلان و صیمری حدیث شنید و اسماعیل بن محمد بن فضل و عبدالله بن سمرقندی از او روایت کرده اند. پسرش عبیدالله بن مسعود نیز از محدثان بغداد بود. مسعود، در سفری از بغداد به قصد غزنه برای رساندن پیامی به امیر آن دیار، در خراسان درگذشت.

منابع: تاریخ الاسلام، ج 33، ص 163 و ج 36، ص 247-248؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 18، ص 408 و ج 42، ص 64-65؛ ذیل تاریخ بغداد، ج 2، ص 102-103.

مسعود رازی

شاعر. وی از مداحان سلطان مسعود غزنوی (421-432 ق.) بود و آنگاه که دشمنان سلطان بر او شوریدند، مسعود رازی او را اندرزی داد، که او را خوش نیامد. این داستان در تاریخ بیهقی این گونه آمده است: «امیر _ رضی الله عنه _ به جشن مهرگان نشست، روز سه شنبه بیست و هفتم ذو الحجه (سال 430 ق.) و بسیار هدیه و نثار آوردند، و شعرا را هیچ نفرمود، و بر مسعود رازی خشم گرفت، و فرمود تا او را به هندوستان فرستادند، که گفتند که او قصیده ای گفته است، و سلطان را در آن نصیحت ها کرده، و در آن قصیده این دو بیت بود:

مخالفتان تو موران بدند و مار شدند/ *** بر آر زود ز موران مارگشته دمار//

مده زمانشان زین بیش و، روزگار مبر/ *** که ازدها شود ار روزگار یابد مار.

این مسکین سخت نیکو نصیحتی کرد، هر چند فضول بود، و شعرا را با

ملوکان [کذا] این نرسد.» همچنین در این کتاب در باب شفاعت برای مسعود رازی ذکر گردیده است: «روز پنجشنبه هژدهم ماه جمادی الاخری (سال 431 ق.) امیر به جشن نوروز بنشست، و هدیه های بسیار آورده بودند، و تکلف بسیار رفت، و شعر شنود از شعرا... مسعود شاعر را شفاعت کردند، سیصد دینار صله فرمود، به نامه و هزار دینار مشاخره هر ماهی.» از اشعار مسعود رازی اندکی بیش به جا نمانده است.

منابع: لباب الألباب، ج 2، ص 63؛ مجمع الفصحا، بخش 3، ص 117؛ تاریخ بیهقی، ص 594 و ص 611؛ هفت اقلیم، ج 3، ص 38؛ حدائق السحر، ص 109-111؛ چهارمقاله، ص 28.

مسعود رازی قاضی

قاضی ری در اوائل عهد صفوی. پدر وی (قاضی میرعبدالصمد) و اجدادش در ری به شغل قضا اشتغال داشتند. کتاب «دستور قضات» به زبان فارسی از او است.

منبع: الذریعه، ج 8، ص 165؛

مُسکویه رازی، ابوعلی ← ابن مسکویه

مسلم بن خالد رازی

محدث قرن سوم و چهارم. از او روایت کرده اند: ابراهیم بن موسی رازی، اسحاق بن اسماعیل طالقانی، ابومعمر اسماعیل بن ابراهیم هذلی، جعفر بن محمد بن عمران، حسن بن محمد زعفرانی، خالد بن خداهش، عبدالله بن جهم رازی، عبدالله بن محمد بن اسحاق اذرمی، ابوبکر عبدالله بن محمد بن ابی شیبه، علی بن بحر بن بری، عمرو بن رافع قزوینی، محمد بن حمید رازی، محمد بن سعید بن اصبهانی، محمد بن عبدالله بن نمیر، محمد بن عمرو رازی، ابوکریب محمد بن علاء، محمد بن عیسی زیاد دامغانی، ابویحیی محمد بن یحیی بن ایوب ثقفی مروزی، مخلد بن مالک جمال، نصر بن عبدالرحمن و شاء، یحیی بن معین و یحیی بن مغیره رازی.

منبع: تهذیب الکمال، ج 7، ص 84.

مسلمه رازی، ابو عبدالله

محدث، از ابوعمر و بجلی حدیث شنیده است و داود بن عبدالرحمن از وی.

منبع: الإكمال فی ذکر من له روایة فی مسند احمد، ص 410.

مسیح بن محمد سعید رازی طهرانی

فقیه امامی و از شاگردان برجسته میرزای قمی. آموختن دروس دینی را در استرآباد، نزد پدرش، قاضی سعید استرآبادی آغاز کرد. سپس به قم رفت و در محضر میرزای قمی، فقه و اصول فقه آموخت. پس از مدتی

به تهران رفت و به «مجتهد طهرانی» مشهور شد.

از آثار او، الاجتهاد و التقليد است. برخی از شاگردان او عبارتند از: میرزا نصرالله مشهدی تربتی (م 1298 ق.)، میرزا احمد ساوجی (م 1305 ق.)، عبدالرحمن شیخ الاسلام. در 1263 ق. درگذشت و در صحن نجف اشرف خاکسپاری شد.

منبع: الذریعه، ج 1، ص 273.

مسیحی رازی

شاعر قرن یازدهم، متخلص به «خوش گو».

منبع: الذریعه، ج 9، ص 1043.

مُشکوی

روستا، از توابع ری قدیم. در حال حاضر، موقعیت دقیق آن روشن نیست. برخی احتمال داده اند که در میانه دشت مشکین (در غرب ری امروز) بوده است. منسوبان به آن را در فارسی، مُشکویی و مشکویه و در عربی مِسکویه و مُسکویة گفته اند. ابن مُسکویة مؤرخ، صاحب تجارب الأمم از مردم این ناحیه بوده است.

منابع: جغرافیای تاریخی سرزمین های خلافت شرقی؛ جغرافیای تاریخی کشورهای اسلامی، قرچانلو، ج 1؛ ترجمه تجارب الأمم، امامی، ج 1، ص 36 (مقدمه مترجم).

مشهد الشجره ← مسجد شجره

مشهد امیرالمؤمنین

نام محلی در کوی زامهران ری. در کتاب نقض آمده است: «الفقیه بوطالب البزوفری بمشهد امیرالمؤمنین.» مصحح کتاب نقض، در مقدمه، می افزاید: نیز عمادالدین طبری در بشارة المصطفی گفته است: «اخبرنا الشیخ الفقیه ابوالنجم محمد بن عبدالوهاب بن عیسی الرازی بالری فی درب زامهران بالمشهد المعروف بالغری.» [از این جمله وی] برمی آید که مشهد غری نام محلی بوده است در محله زامهران ری. مصحح نقض در حاشیه کتاب در باب «مشهد الغری» آورده است: «مظنون به ظن قوی متأخم به علم آن است که مراد از این مشهد، همان مشهد است که در محله زامهران ری بوده است.»

منبع: ری باستان، ج 1، ص 213.

مصلا ری

از پاره ای مطالب کتاب نقض استفاده می شود که در شهر ری، شیعه و سنی مصلاهی جداگانه داشتند. صاحب فضایح الروافض گفته است: «رافضیان نماز آدینه و نماز عید به مصلی گاه مسلمانان نکنند.» مراد وی از مصلی گاه مسلمانان،

مصلاّی اهل سنت است. در ذکر مصلاّی شیعه در این کتاب چنین آمده است: «مدرسه شیخ حیدر مکی به در مصلاّی گاه/ مصلحگاه.»
گویا مراد از مصلاّی مذکور در قصیده ابن کربویه رازی، آنجا که گفته است:

«او کالمدينة شطّاه و شارعها/ *** من المصلّی الی صحراء اُزدان»

همان مصلاّی شیعیان است؛ زیرا مدینه یا شهرستان از سوی مشرق به صحرا و از سوی مغرب به محالّ شیعه نشین محدود بوده است. به احتمال، نمازگاهی که جنازه صاحب بن عبّاد را بدانجا بردند، همین مصلاّی بوده است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 329.

مصنّف رازی ← علی بن محمود بن محمد شاهرودی بسطامی هروی رازی

مصوغه بن عاصم رازی

محدث. از سعید بن شرحبیل روایت کرده است.

منبع: معجم الاوسط، ج 4، ص 175.

مضرس بن عبدالله

محدث. مدتی در ری اقامت داشته است. وکیع از او روایت کرده و او از شعبی.

منبع: المصنّف، ج 2، ص 432.

مظفر بن صالح رازی مدیر، ابوالفتح

شاعر. ثعالبی می گوید: موبک سلطان را که از ری به راه افتاده بود، همراهی می کرد.

منبع: یتیمه الدهر، ج 5، ص 283.

مظفریه

روستا. در دهستان غار غربی. 1390 ش. حدود 150 نفر سکنه است.

منابع: فرهنگ جغرافیایی ایران، ج 1؛ لغت نامه دهخدا، ج 13، ص 18621.

معاویه بن بغیل عجلی رازی

محدث. از عنبسه بن سعید قاضی ری روایت کرده است و عیسی بن ابی فاطمه رازی و ترمذی از او.

منبع: تهذیب الکمال، ج 4، ص 394.

معروف بن محمد بن زیاد بن معروف، ابومحمد

محدث و مشهور به ابن ابی بکر رازی عجلی جرجانی. از جعفر بن احمد دامغانی و حسن بن احمد سواق و سهل بن شاذویه و گروهی دیگر از محدثان روایت کرده است. ابوبکر اسماعیلی و ابواحمد بن عدی و ابویعقوب یوسف بن ابراهیم سهمی و ابوالحسین بن مظفر و ابوزید بن عامر کندی در کوفه و گروهی دیگر، از او

ص: 236

معلی بن خالد رازی

محدث. بیش از بیست هزار حدیث از سفیان ثوری و شعبه (و او از عبدالملک بن میسره و او از ضحاک و او از ابن عباس) روایت کرده است و عبدالرحمن بن مهدی، ابواسامه، ثابت بن محمد قال ازدی، یحیی بن آدم و ابونعیم، از او. درباره حدیث او سخنان تردیدآمیز گفته اند.

منابع: الجرح و التعديل، ج 8، ص 33-334؛ المغنی فی الضعفاء، ج 2، ص 420؛ میزان الاعتدال، ج 4، ص 148.

معلی بن منصور رازی، ابویعلی

محدث، حافظ و فقیه اهل رأی و از اصحاب ابویوسف قاضی. اهل ری بود و در بغداد و مکه و دمشق، از مالک بن انس، لیث بن سعد، سعید بن سلیمان، محمد بن جعفر بن یزید، شعیب بن رزیک طائفی، هیشم بن حمید، یحیی بن حمزه، ابوعوانه، سلام بن ابی صهبا، عبدالوهاب ثقفی، عبدالرحمن بن ابی الموالم، ابوقتیبه مسلم بن فضل آدمی، صدقه بن خالد، موسی بن أعین، یحیی بن زکریا بن ابی زانده، ابویوسف یعقوب بن ابراهیم قاضی و دیگران حدیث گفته است، و علی بن مدینی، محمد بن حاتم، ابوقدامة عبید الله بن سعید سرخسی، حمید بن ربیع، محمد بن شاذان جوهری، ابوامیه طرسوسی، محمد بن اسحاق صغانی، ابوخیثمه، محمد بن عبدالله بن ابی ثلج، حجاج بن حمزه خشابی رازی، ابوبکر بن ابی شیبه، ابوثور ابراهیم بن خالد، الثلج، سهل بن عمار عتکی، ابویحیی صاعقه، فضل بن سهل اعرج، محمد بن عبدالله مخرمی، حسن بن سلام سواق، عباس دوری و ابوبکر بن ابی شیبه و دیگران از او روایت کرده اند.

در بغداد با بخاری و احمد بن حنبل دیدار داشته است و احمد حنبل می گوید: از او روایتی ننوشتیم. ابوحاتم رازی، ذهبی و ابن حجر او را تصدیق کرده اند. به رغم درخواست های فراوان، منصب قضا را نپذیرفت و در سال 211 ق. در بغداد درگذشت.

منابع: تاریخ بغداد، ج 13، ص 188؛ فتاوی السبکی، ج 1، ص 394؛ المحلی، ج 8، ص 212؛ المستدرک، ج 4، ص 269؛ السنن الكبرى، ج 7، ص 334 و ج 7، ص 438؛ مقدمه فتح الباری، ص 444؛ تقریب التهذیب، ج 2، ص 202؛ نصب الرایه، ج 1، ص 36؛ معرفة الثقات، ج 2، ص 289؛ الجرح و التعديل، ج 4، ص 257 و ج 8، ص 334؛ الثقات، ج 9، ص 182؛ الكامل فی ضعفاء الرجال، ج 6، ص 374-376؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 21، ص 98 و ج 48، ص 134 و ج 59، ص 377-386؛ الکاشف فی معرفة

من له رواية في كتب الستة، ج 2، ص 282؛ المغني في الضعفاء، ج 2، ص 421.

معمورین

از روستاهای فشافویه. تپه سفالی معمورین متعلق به هزاره های پیش از میلاد، در محدوده فرودگاه امام خمینی (ره) واقع شده است. این اثر تاریخی در سال 1377 ش. با شماره 2260 در مرکز آثار ملی ایران به ثبت رسید. برخی از کارشناسان میراث فرهنگی ایران عقیده دارند که سفال های خاکستری این تپه اطلاعات بسیار مهمی را از عصر آهن بازگو می کند. همچنین پیدا شدن مهوری استوانه ای شکل در تپه معمورین، از وجود حکومت و قانون در این منطقه در هزاره های پیش از میلاد خبر می دهد.

منبع: فرهنگ جغرافیایی ایران، ج 1، ذیل عنوان.

معینی، سید حسن

عالم دینی، فرزند سید طاهر معینی. در سال 1309 ق. در شهر ری متولد شد. مقدمات و ادبیات را در ری خواند و سپس به تهران رفت و دروس سطح را از آقا بزرگ ساوجی و شیخ محمدعلی لواسانی و میرزا محمدعلی شاه آبادی فراگرفت و در سال 1343 ق. به قم مهاجرت کرد. در قم، از محضر شیخ عبدالکریم حائری و شیخ ابوالقاسم کبیر و شیخ حسن فاضل و سید محمدتقی خوانساری بهره برد. در سال 1354 ق. به زادگاهش برگشت و به خدمات دینی، از جمله اقامه نماز جماعت در باغ طوطی و تدریس و تبلیغ احکام و ترویج دین پرداخت. در سال 1362 ش. در نود و پنج سالگی بدرود حیات گفت و در حرم مطهر دفن شد.

منبع: اختران فروزان ری و طهران، ص 104.

معینی ها، خانه

از خانه های قدیم و زیبای ری، واقع در محله سرتخت. معماری اصیل ایرانی در این خانه بسیار هویدا است. بنای ضلع شرقی حیاط این خانه به دوره قاجاری تعلق دارد. طبقه بالای خانه بر دو ستون بزرگ و زیبا استوار است که رواق این طبقه را شکل می دهد. سقف کاذب اتاق ها و رواق، چوبی است. بخشی دیگر از خانه به دوره پهلوی اول تعلق دارد. از ویژگی های مهم این خانه تاریخی، بیشتر بودن مساحت زیربنای خانه از

ص: 238

وسعت زمین آن است. طبقه زیرین با نمای آجری و عمودی متشکل از طاق و قوس و طبقه فوقانی با نمای رواق، ستون دار است.

مفید رازی، ابوالوفاء

عبدالجبّار بن عبدالله بن علی رازی، فقیه، محدث و مقری امامی در ری، شاگرد شیخ طوسی. اصل وی از نیشابور بود و سپس ساکن ری گردید. برای استفاده از شیخ طوسی به بغداد و نجف رفت و در آنجا همه تألیفات شیخ طوسی را بر او قرائت کرد و در تاریخ 455 ق. از استاد اجازه گرفت. نویسنده ریاض العلماء می گوید: «پشت جلد نسخه ای از کتاب التبیان، اجازه ای را دیدم که شیخ طوسی به خط خود برای ابوالوفاء عبدالجبّار نوشته بود.» قاضی ابن البرّاج (م 481 ق.) و سلّار بن عبدالعزيز دیلمی (م 448 ق.) و جعفر بن محمد دوریستی و ابوالجوائز حسن بن علی بن محمد کاتب و ابوالعباس نجاشی، از دیگر استادان و مشایخ او در فقه و حدیث بودند.

در ری، در عهد ملک‌شاه سلجوقی و برکیارق، مدرسه ای بزرگ داشت که برای شیعیان احداث گردیده بود. در این مدرسه، به گفته عبدالجلیل قزوینی رازی در نقض، «چهارصد تن از فقیهان و متکلمان و متعلمان از بلاد جهان از محضرش استفادت می جستند.» شیخ منتجب الدین در احوال وی نوشته است: «فقیه اصحاب ری بود و بیشتر دانشمندان و طالبان ری نزد او قرائت کردند. صاحب تصنیفات و تألیفات بسیاری در فقه، به عربی و فارسی است.» امین الاسلام طبرسی مؤلف تفسیر مجمع البیان، از شاگردان او بوده و در اعلام الوری او را ستوده است. نیز سید فضل الله راوندی، مسعود بن علی صوابی، محمد بن حسین شوهانی، الیاس بن محمد بن هشام حائری، علی بن شهر آشوب (پدر ابن شهر آشوب)، محمد و علی پسران علی بن عبدالصمد تمیمی نیشابوری، داعی بن علی حسینی سروی، رشیدالدین علی بن زبیر قمی، ابوالفتاح احمد بن علی رازی (م 552) و ابوهاشم مجتبی بن حمزه از وی روایت کرده اند. از شاگردان او در فقه، سید طیب بن هادی بن زید حسینی شجری و ابوصابر بن احمد بن محمد است. علی بن زبیر قمی و مجتبی بن حمزه بن زید حسینی، کتاب النهایة فی مجرد الفقه والفتاوی نوشته شیخ طوسی را نزد او قرائت کردند. سید رضا بن امیرکا حسینی مرعشی نیز بر او قرائت کرده است. برخی دیگر از شاگردان او عبارتند از: عبدالجلیل بن عیسی بن عبدالرب رازی، محمد بن حسن سودانی و ابوجعفر محمد بن علی بن حسن حلّی.

منتجب الدین می گوید: اخبار و آثار او را از ابوالفتوح رازی شنیدم. حسین بن احمد بن طحّال مقدادی می گوید: من در 503 ق. از او حدیث شنیدم. وفات او اندکی پس از این سال یا بنا بر قولی در سال 506 ق. بوده است. مرگ او در طرابلس شام اتفاق افتاد و پیکرش را در حجرة قاضی [ابن براج] دفن کردند.

منابع: هدیه الاحباب، ص 244؛ فهرست منتجب الدین، ص 108؛ ری باستان، ج 1، ص 536؛ تقض، ص 47 و ص 182؛ ریاض العلماء، ج 3، ص 71؛ خاتمة مستدرک الوسائل، ج 3، ص 116؛ المهذب، ج 1، ص 9؛ موسوعة طبقات الفقهاء، ج 6، ص 24 و ص 128-129؛ بحار الأنوار، ج 102، ص 242؛ مستدرک سفینه البحار، ج 8، ص 350؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 4، ص 368-369؛ أمل الآمل، ج 2، ص 142؛ معجم رجال الحدیث، ج 10، ص 283-284؛ أعيان الشیعه، ج 7، ص 433-434.

مفید نیشابوری ← عبدالرحمن بن احمد بن حسین نیشابوری خزاعی رازی، ابومحمد

مقاتل بن سلیمان بن زید رازی خراسانی بلخی، ابوالحسن

مفسر. ابوحنیفه او را در حدیث، ضعیف ولی در تفسیر دانا می دانست. شافعی نیز گفته است که سهم او در تفسیر به اندازه سهم زهیر در شعر و ابوحنیفه در کلام است. کفعمی در کتاب بلد الامین دعایی را از امام سجاد (ع) نقل می کند و می گوید: این دعا را مقاتل بن سلیمان از آن حضرت روایت کرده و گفته است هر کس که این دعا را صد مرتبه بخواند و دعایش اجابت نگردد، من (مقاتل) را لعنت کند. در سال 150 ق. درگذشت.

منابع: قاموس الرجال، ج 10، ص 224؛ مفاتیح الجنان، ص 236؛ الاعلام، ج 7، ص 281؛ خلاصة الأقوال، ص 260، نقد الرجال، ج 4، ص 412.

مقاتل بن محمد ناقد رازی

محدث. از ابن ادریس، یحیی بن ضریس بن یسار بجلی، محمد بن معلی بن عبدالکریم همدانی یامی کوفی، عبدالرحمن بن مغراء بن عیاض بن حارث دوسی رازی، ابوزهیر و صباح بن محارب تیمی کوفی رازی روایت کرده است و ابوحاتم رازی از او.

منابع: الجرح و التعديل، ج 4، ص 443 و ج 6، ص 216 و ج 8، ص 334؛ تهذیب الکمال، ج 31، ص 383-386؛ سیر أعلام النبلاء، ج 13، ص 453-499.

مقام مکتفی

نام مکانی در ری. اطلاعی چندان از آن در دست نیست، جز اینکه در کتاب مختصر البلدان آمده است که مرگ محمد بن خالد بن یزید بن مزید در زمان خلافت معتضد در «مقام مکتفی در ری» رخ داد.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 339.

روستا، از توابع بخش قلعه نو شهرستان ری و در شمال ایستگاه راه آهن بهرام. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 172 نفر (41 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

مکتب الهادی (ع)

از گروه های مبارز و انقلابی شهرری. در سال 1348 ش. با اساسنامه ای متأثر از برنامه های حسینیه ارشاد افتتاح شد و هدف آن، تربیت جوانان مذهبی و مبارز بود. مرکز فعالیت های مکتب الهادی (ع) مسجد حضرت باقرالعلوم (ع) در محله سرتخت، به پیشنهادی حجة الاسلام رمضانعلی زمانی نجف آبادی بود و مدیریت برنامه ها را حجة الاسلام زمانی بر عهده داشت. در این مسجد، محمدتقی فلسفی، ابوالقاسم خزعلی، سید علی خامنه ای، محمد امامی کاشانی، محسن قرائتی و بسیاری دیگر از علما و مبارزان سخنرانی کرده اند.

ملك، امامزاده

در چند متری بقعه بی بی هاجر خاتون اشتهازان. مشهور است که شخص مدفون در این بنا، سید ملك شاه، نواده امام سجاد (ع) است که با 15 واسطه به آن حضرت نسب می رساند؛ بدین قرار: «سید ملك بن محمد بن علاء الملك المرتضی بن فخرالدین حسن بن محمد جلال الدین بن حسن بن ابی زید بن ابی زید علی الهادی بن علی کیاکی بن عبدالله علی بن ابراهیم بن اسماعیل المنقذی بن جعفر الصحیح بن عبدالله العقیقی بن حسین الاصغر بن علی بن الحسین السجاد (ع)». اکثر اجداد او از بزرگان و سادات ری و ورامین به شمار می آمدند و به زهد و تقوی شهره بودند. ابراهیم بن اسماعیل بن جعفر حسینی، نخستین شخص از این خاندان است که به ورامین مهاجرت کرد. او فرزندی به نام سید علی داشته است که در روستای خاوه ورامین مدفون و دارای گنبد و بارگاه است. سید علی بن ابراهیم، فرزندی به نام عبدالله داشته است که از او سید علی کیاکی، جد ملوک و امرای ری، به دنیا آمده است. شاخص ترین فرزند او سید ابوزید علی الهادی است که مدتی امارت ری و ورامین را بر عهده داشت. در قرن ششم هجری این امارت به نوادگان او سید علاءالملک و سید فخرالدین و سید جلال الدین رسید. سید ملك که به ملك شاه مشهور است، از این خاندان بوده و موقعیتی

ممتاز در شهرهای ری و ورامین داشته است. برخی وفات او را در دهه اول قرن هشتم هجری دانسته و معتقدند او همسر سیده بی بی هاجر خاتون است؛ اما دلیلی بر این مدعا وجود ندارد.

منبع: مزارات ری، ص 111.

ملکشاه غازی لواسانی رازی

از رجال سیاسی لواسان. ذکرش در حوادث و وقایع مازندران در عهد خاندان آق قوینلو، در سال های 890-900 ق. به چشم می خورد. حوزه فرمانروایی اش کلاره دشت و نواحی آن بود. در تاریخ خانی، در ذکر وقایع سال 899-900 ق. آمده است: «ملکشاه غازی حاکم کلاره دشت با ملک جهانگیر، سلسله دوستی پیش گرفته... کیا محمد کیا الغاره به کلاره دشت برده، شاه غازی و برادر او ملک مظفر و فرزندان او را دستگیر کرده، روانه خدمت میرزاعلی گردانید (تاریخ خانی، ص 74-75).

و نیز می نویسد: «کیا محمد کیا از منزل جنگ عنان گردانیده، در پی ملکشاه غازی رفت، و به اتفاق متوجه لواسان شدند، و از آنجا به کلاره رستاق، و از آنجا به تنکابن سعادت خدمت سلطان هاشم را دریافت.» ظاهراً وی همان کس است که نامش بر روی صندوق بقعه امامزاده یحیی در طهران، از سال 895 ق. بازمانده است؛ بدین عبارت: «قد امر بنَحْتِ هذا القبر خلاصة المملوك و السلاطين عضدالدوله ملکشاه غازی (ایدالله دولته)، ابن المرحوم [ال] مغفور ملک شاهرخ (نور قبره) تقرّبا الی الله.» بدین قرار پدر وی ملک شاهرخ نام داشته و کلمه «ملک»، حاکی است که صاحب سمت بوده است. برخی از نویسندگان به قرینه «ملک شاهرخ» این ملکشاه را فرزند شاهرخ تیموری پنداشته اند، که به هیچ روی درست نیست؛ زیرا گذشته از اینکه از سال فوت شاهرخ تیموری تا این تاریخ، بالغ بر چهل و پنج سال می گذرد، و ری مدت ها پیش، از تصرف خاندان تیموری بیرون رفته و به اختیار قراقوینلوها و سپس آق قوینلوها در آمده بود، هیچ یک از کتب تاریخی فرزندی به نام ملکشاه غازی به شاهرخ تیموری نسبت نداده است.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 17، ص 218؛ اطلاعات ماهانه، سال چهارم، شماره 6، 42، شهریور 1330.

منتجب الدین حسنی ← مجتبی بن داعی بن قاسم حسنی رازی، ابو حرب

ص: 242

علی بن عبید الله بن حسن رازی قمی رازی، مشهور به علی بن حسکا بابویه و منتجب الدین، نواده شیخ حسکا، عالم و مؤلف بزرگ شیعی. در سال 505 یا 504 ق. در ری به دنیا آمد. پدرش عبیدالله از عالمان ری و از خاندانی مشهور به علم و تشیع بود. نسب منتجب الدین تا پدر شیخ صدوق چنین است: علی بن عبیدالله بن حسن بن حسین بن حسن (مشهور به حسکا) بن حسین بن علی بن حسین بن بابویه. منتجب الدین در کتاب الفهرست درباره حسکا می گوید: «جد بزرگوارم حسن بن حسین، معروف به حسکا، از فقیهان و بزرگان عصر، دانشمندی نام آور و موثق و چهره ای برجسته و ساکن ری بود. او از شاگردان شیخ طوسی است و در نجف همه کتاب های شیخ را بر او قرائت کرد.»

شیخ منتجب الدین بیشتر عمر خود را در ری گذراند. برخی از مشایخ او در حدیث که شمار آنها از پنجاه می گذرد، بدین شرح است: ابوالفتح رازی، امین الاسلام طبرسی (صاحب تفسیر مجمع البیان)، محمد بن ناصر بن محمد بغدادی، هبة الله بن محمد بن عبدالواحد شیبانی، محمد بن حسن بن علی ماوردی، عبدالله بن احمد بن محمد بزّاز، محمد بن هیشم، قیس بن محمد مؤذن، سید فضل الله راوندی، کاشانی، محمد بن ناصر بن محمد بغدادی، احمد بن محمد بن عبدالقاهر طوسی، ابوعمار محمد بن سعدون بن موجی بن سعدون، محمد بن ابراهیم بن محمد بن سعدویه، محمد بن محمد بن حسین بن غرا، احمد بن عبدالله بن احمد بن رضوان، ابو عبدالله حسین محمد نحوی بارع، محمد بن احمد بن یحیی دیباجی، محمد بن عبدالباقی بن محمد بن عبدالله، احمد بن علی بن محمد بن حسین، ثعلب بن جعفر بن احمد سراج، عبدالرحمن بن عبدالرحمن بن محمد بن عبدالواحد قزاز، ابو محمد عبدالله بن محمد بن نجا بن محمد بن علی معروف به ابن شاسل، علی بن عبید الله بن راعونی، احمد بن محمد بن عبدالعزیز عباسی، منصور بن محمد بن حسن طالقانی، عبدالوهاب بن مبارک بن احمد بن حسن انماطی، ابوالقاسم زاهر بن طاهر شحامی، وجیه الدین بن طاهر، قاضی عبدالکریم بن اسحاق بن سهلویه، ابو جعفر محمد بن زید بن محمد هارونی، ابونصر فضل بن محمد نصری حسنی، اسماعیل بن ابی فضل ناصحی، ابوالقاسم محمد بن امیرک بن عبدالملک، ابو ثابت صالح بن خلیل رویانی، ابوالحسین بن ذکوان بن احمد خطیب، ابو هاشم احمد بن

ابی مسلم انصاری، ملکه بنت الامام ابی الفرج محمد قزوینی، ابوبکر لاحق بن بندار خیاط، ابوالعباس احمد بن ابراهیم اخباری، ابونصر حسن بن محمد بن ابراهیم، ابوالوفا احمد بن ابراهیم بن عبدالواحد صالحانی، اسماعیل حمامی، محمد بن هیثم و پدرش.

نامدارترین شاگرد منتجب الدین، عبدالکریم رافعی قزوینی، از علمای اهل سنت و مؤلف التدوین است. وی درباره استادش منتجب الدین می گوید: «از خرمن دانش این مرد بزرگ بهره های فراوان برده ام؛ آن قدر که نمی توانم حق او را در این نوشتار به جای آورم... او تشنه معارف و روایات اهل بیت (رض) بود و هر نکته دقیقی را که می یافت، می نوشت و هر سخن عمیقی را که می شنید، ثبت می کرد و هر جا دانشمندی می یافت، به دیدارش می شتافت. لذا از جهت شمار استادان، در میان عالمان هم عصر خود کم نظیر است. استادان او را از شیعه و سنی، بیش از صد نفر نام برده اند.»

شهید ثانی، شیخ منتجب الدین را محدثی دقیق خوانده، می گوید: «او روایات فراوانی و با اسنادی مختلف نقل می کند که از پدرانش نیز روایت کرده و از حافظه قوی و ضبط دقیق برخوردار بود.» مؤلف ریاض العلماء نیز می گوید: «او دریای بیکران دانش است. مردی است سعادتمند و دانشوری فقیه و محدثی توانا که سرآمد دانشمندان روزگار خویش بود.» محدث قمی، منتجب الدین را «قطب و محور محدثین شیعه در عصر خودش» می خواند. از تألیفات او است:

1. الفهرست. معروف ترین کتاب شیخ منتجب الدین و مرجعی برای شناخت علمای پیش از او. الفهرست از هنگام تألیف تا امروز، یکی از منابع معتبر در تراجم علمای امامیه است. منتجب الدین درباره انگیزه اش در تألیف این اثر می نویسد: «روزی در مجلس عزالدین یحیی بن ابی الفضل که ریاست علوین را در قم به عهده داشت، حضور داشتم. سخن از کتاب اربعین ابوسعید محمد بن احمد نیشابوری و الفهرست شیخ طوسی به میان آمد. عزالدین، آن دو کتاب را ستود و گفت: بعد از شیخ طوسی در این زمینه دیگر کتابی نوشته نشده است. به او گفتم: اگر خداوند به من عمری عطا کند، کتاب هایی خواهم نوشت. پس اربعین و الفهرست را در شرح حال

دانشمندان پس از شیخ طوسی آغاز کردم.»

2. تاریخ الری. این کتاب در شرح حال علمای ری است. اصل کتاب در دست نیست، اما دیگران، فراوان از آن نقل کرده اند.

3. الاربعین عن الاربعین من الاربعین فی فضائل امیرالمؤمنین (ع). شامل چهل حدیث، از چهل شیخ روایت از چهل صحابی، در فضائل امیر مؤمنان (ع).

4. رساله فی اداء الفرائض لمن علیه القضاء.

5. کتاب التحفه.

تاریخ وفات او را از سال 585 ق. تا بعد از سال 600 ق. ذکر کرده اند.

منابع: التدوین، ج 3، ص 377؛ امل الامل، ج 2، ص 167 و ص 194؛ معجم رجال الحدیث، ج 12، ص 87؛ ریحانة الادب، ج 6، ص 9، تنقیح المقال، ج 1، ص 273 و ج 2، ص 29؛ مستدرک الوسائل، ج 3، ص 174؛ الفهرست، ص 7-8 و 59 (مقدمه محدث ارموی) و ص 46 و 96-99.

منجیک بن محمد رازی ← ابوالمفاخر رازی

منصورآباد شجاع السلطنه

روستا، واقع در غرب پل سیمان کنونی و شمال غربی روستای حسین آباد. منصورآباد، پیشتر از روستاهای ری بود و اکنون از محلات این شهر به شمار می آید و بقعه جوانمرد قصاب در آن واقع است. این روستا در زمان پهلوی اول، ارمنی نشین بود. شجاع السلطنه، که تابعیت روس نیز داشت، از پسران مظفرالدین شاه و از رجال دوره قاجار، و در زمان سلطنت پدر، والی فارس بود. پس از تشکیل ژاندارمری خزانه در ایران، اموال وی مصادره شد. شجاع السلطنه و سالارالدوله بر ضد حکومت مشروطه قیام و اموال مردم را غارت کرده بودند. پس از فتح تهران، هیئت وزیران در ذی القعدة 1329 ق. حکم مصادرة اموال آنان را صادر و پس از تأیید مجلس، آن را برای خزانه دار کل (شوستر) ابلاغ کردند. شوستر هیئتی برای ضبط شش پارچه از املاک شجاع السلطنه و سالارالدوله مأمور شناسایی و ضبط اموال آنان کرد. از جمله دارایی های شجاع السلطنه در تهران، روستای منصورآباد و دولت آباد در سر راه تهران به حرم عبدالعظیم (ع) بود. مصادرة اموال وی موجب تنش میان دولت های روس و ایران شد؛ اما شوستر توانست این اختلاف را از راه های دیپلماتیک حل کند.

ص: 245

منصور بن حسین آبی، ابوسعد

نویسنده، شاعر، فقیه، مورخ و دولتمرد شیعی، معروف به «وزیر ذوالمعالی» و «زین الکفاة». در سال 421 یا 422 یا 432 ق. در آبه/ آوه به دنیا آمد. از شیخ صدوق روایت کرده و در جوانی با صاحب بن عبّاد رابطه دوستی داشته است. دو بیت مطایبه آمیز از صاحب، خطاب به او در دست است. در آن زمان، صاحب بن عبّاد سالمند و مقتدر، و آبی شاعری نوخاسته بود. مجدالدوله رستم بن فخرالدوله بویه، حاکم ری و همدان و اصفهان (387-420 ق.)، ابوسعد را به وزارت برگزید. بنا بر قصیده بلند و لطیفی که ثعالبی (م 429 ق.) از او آورده، وی چندی در فیروزکوه ساکن بوده و آنجا را «مقرّ عزّ و ارتقای خود» وصف کرده است. بیشتر اشعار او لطیفه سرایی است. نزد نویسندگان شیعه، وی بیشتر به عنوان فقیه و محدث شهرت یافته است؛ با این همه، دو کتابی که از او باقی مانده، بیشتر در باب ادب و نکت است. کتاب مشهور وی که در آغاز نُزْهَة الأَدب نام داشته و گویا بسیار مفصل بوده است، به قلم نویسنده اش در هفت جلد خلاصه شده و نثر الدرّ فی المحاضرات نام یافته است. دست نوشته های این اثر متعدد است و نسخه ای کهن از این کتاب، مورخ 565 ق. به شماره 4416 در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. این کتاب در هشت جلد چاپ شده است. کتاب شامل چهار فصل است و فصل یکم دارای پنج باب، بدین ترتیب: 1. آیاتی متشابه و متشاکل از کتاب خدا که نویسنده بدان نیازمند می شود؛ 2. سخنانی کوتاه و فصیح از پیامبر گرامی (ص)؛ 3. نکته هایی از گفتارهای امیرالمؤمنین (ع)؛ 4. نکته هایی از گفتارهای امامان یازده گانه (ع) پس از حضرت علی (ع)؛ 5. نکته هایی از گفتارهای بزرگان بنی هاشم. فصل دوم دارای 10 باب از جدّ و هزل است؛ فصل سوم دارای 20 باب و فصل چهارم دارای 11 باب است. از کتاب دیگر او، تاریخ الرّی، نسخه ای نمی شناسیم. اما یاقوت در معجم الادباء، حدود 10 صفحه از آن را که شامل نکته هایی ظریف درباره زندگی صاحب بن عبّاد است، نقل کرده است. صاحب مجمل التواریخ در ذکر تواریخ آل بویه و

بعض اخبارشان می گوید: «فن این تاریخ از مجموعه بوسعد آبی، بیرون آوردم که شاهنشاه او را به آخر عهد وزارت داده است.» کتاب دیگرش الأئس و العرس که ایفلین فریدیارد چاپ کرده است، هنوز محلّ بحث است که از آن او باشد. برادرش، ابومنصور محمد بن حسین آبی نیز ادیب و دانشمند و وزیر ملوک طبرستان بوده است، اما از زندگی و آثار او چیزی معلوم نیست.

منبع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 1، ص 70.

منصور بن عباس رازی، ابوالحسین

از اصحاب امام جواد (ع) و امام هادی (ع). در بغداد در باب الکوفه خانه داشت و در همان شهر درگذشت. نجاشی، او را مضطرب الامر دانسته است. آیه الله خویی می گوید: «اضطراب امر، اگر به مذهب راوی مربوط شود، خللی به وثاقت او وارد نمی کند و اگر در روایت، اضطراب داشته است، به این معنا است که هم روایت صحیح نقل کرده است و هم روایت منکر. این نیز مخل وثاقت نیست.» وی همچنین شمردن او را از اصحاب امام جواد (ع) و امام هادی (ع)، دچار اشکال می داند؛ زیرا او از دو امام مذکور (ع) روایتی نقل نکرده است و بنا بر مبنای شیخ طوسی - که او را از اصحاب شمرده است - شرط صحبت، نقل روایت است. کتابی به نام «نوادیر کبیر» تألیف کرده و به همین دلیل او را «صاحب صحف» لقب داده اند. احمد بن بُناداد، سلمة بن خطاب و برقی از وی روایت کرده اند.

منابع: معجم رجال الحدیث، ج 19، ص 378-379؛ منتهی المقال فی احوال الرجال، ج 6، ص 336-337؛ جامع الرواة، ج 2، ص 267؛ نقد الرجال، ج 4، ص 420-421؛ رجال ابن داود، ص 281؛ خلاصة الاقوال، ص 408؛ الفهرست طوسی، ص 246؛ رجال النجاشی، ص 413.

منصور بن علی، ابومحمد ← منطقی رازی

منصور بن محمد بن عیینه رازی، ابوالسری

محدث اهل سنت، معروف به اسد السنه، هم عصر ابن ماجه. از قاسم بن محمد بن عریب و علی بن هاشم بن مرزوق هاشمی روایت کرده است.

منابع: تاریخ مدینه دمشق، ج 26، ص 222؛ تهذیب الکمال، ج 7، ص 34 و ج 21، ص 170-171.

منصوریه / منگل، محله

واقع در ناحیه دو، منطقه بیست. مساحت محله 1039855 متر مربع و از شمال و غرب به بلوار بسیج و پل سیمان، از جنوب به بلوار غیوری و از شرق به خیابان سید حسن غیوری محدود است. محله های همجوار آن عبارتند از: شهادت، در شمال و بخشی از غرب؛

ص: 247

صفاییه در شرق؛ شهید غیوری و دیلمان در جنوب؛ جوانمرد قصاب در غرب. این محله مجموعه ای از روستاهای شمالی ری و در نزدیکی بافت تاریخی آن است.

شهرسازی در محله منصوریه یا منگل، از سال 1350 ش. آغاز شد و قبل از آن زمین های کشاورزی و باغات میوه بود. «منگل» نقطه ای از زمین است که نهر زیرزمینی آب از آن بیرون زده است. معنای دیگر منگل، «گرداب» است. در این محله دو شاخه آب به نام دبیر و آب متکا جاری بوده است و شاخه آب متکا، منگل را جدا می کرده است.

در این محله باغ های بزرگ میوه وجود داشته است؛ از جمله باغ معروف به «ظهیر» که متعلق به ظهیرالدوله بوده است. برخی از مهم ترین اماکن این محله عبارت اند از: پاتوق محله، باغ ظهیر، بوستان فرهنگیان، مجتمع خدمات بهزیستی فدائیان اسلام، شرکت توزیع نیروی برق و شهرک انقلاب. اکثر افراد ساکن در این محل کارگران کارخانه چیت سازی و ممتاز ری بوده اند. اقوام ساکن در این محله عبارت اند از: آذری، لر و کرد. اکثر روزبهرانی ها، پری ها، مهرابی ها، زنگنه ها و محلاتی ها در این محله ساکن هستند. جمعیت منصوریه/ منگل در سال 1385، 13092 نفر در 3720 خانوار بوده است.

منبع: پرتال محله منصوریه و منگل: <http://mangol.mytehran.ir>

منطقی رازی

ابومحمد، منصور بن علی، شاعر سده چهارم. او را قدیم ترین شاعر پارسی گوی عراق عجم (ری و جبال) دانسته اند. مانند بندار و غضائری از ری برخاسته، و هر سه تن با آل بویه همزمان و مداح آن خاندان بوده اند. منطقی، مداح فخرالدوله دیلمی بود، و با صاحب بن عبّاد نیز ارتباط داشته و او را ستوده است. در دوازده سالگی محضر بدیع الزمان همدانی را درک کرد و نزد او دانش آموخت. وی گاه منطقی و گاه منصور تخلص می کرد. بنا به تحقیق محمد معین در تعلیقات چهار مقاله، در تذکره ها 48 بیت به

نام او ثبت شده و ابیاتی از وی در حدائق السحر و المعجم شمسی آمده است. میان سال های 367 تا 380 هجری درگذشت. از اشعار او است:

مه گردون مگر بیمار گشته است/ *** بنالید و تنش بگرفت نقصان//

سپرکردار سیمین بود و اکنون/ *** بر آمد بر فلک چون نوك چوگان//

تو گفתי خنگ صاحب تاختن کرد/ *** فگند این نعل زرین در بیابان//

درم گر جود او دانسته بودی/ *** ز کانش نامدی بیرون به پیمان//

بدین معنی پشیمان است دینار/ *** نبینی زرد رویش چون پشیمان.

منابع: تاریخ ادبیات در ایران، ج 1، ص 434-435؛ المعجم فی معاییر اشعار العجم، ص 230 و 251؛ چهار مقاله، ص 45؛ لباب الألباب، ج 2، ص 16-18؛ مجمع الفصحاء، بخش 3، ص 1180؛ حدائق السحر، ص 91؛ چهار مقاله، ص 141؛ مجمع الفصحاء، بخش 3، ص 1180.

منور رازی

صوفی. از مریدان محمدجعفر همدانی بود و چندی نیز خدمت محمدرضا همدانی کرد. صاحب ریاض العارفين با وی ملاقات کرده است. از او است:

مهر ازلی در دل بی کینه ماست/ *** منزلگه اسرار نهران سینه ماست//

ما گرچه خرابیم ز ما در مگذار/ *** کآن گنج خفی درون گنجینه ماست.

منبع: ریاض العارفين ص 304.

مؤذنی، جواد

مؤذن و کتابدار آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع). در سال 1290 ش. در شهر ری به دنیا آمد. جد او شیخ حسین، مؤذن و قاری آستان و حافظ قرآن بود و صوتی خوش داشت. شیخ حسین، در ابتدای سلطنت ناصر الدین شاه قاجار به عنوان مؤذن و قاری آستانه، مأمور شد. پسر او، شیخ رضا مؤذن، پس از پدر عهده دار این منصب گردید.

جواد مؤذنی، فرزند شیخ رضا، مقدمات علوم دینی را در مدرسه علمیه امینیه (امین السلطان) نزد شیخ محمد خراسانی، خواند. شیخ محمد خراسانی با شاگردان خود شرط می کرد که هرگز از راه دین و علم دین، امرار معاش نکنند. جواد مؤذنی تا پایان دروس سطح، نزد شیخ محمد خراسانی و شیخ ابوالحسن مرندی درس خواند. پس از آن در محضر سه تن از دانشمندان عصر که برای اقامت به ری آمده بودند، تحصیلات خود را ادامه داد. آن سه عالم، شیخ مرتضی

آشتیانی (تبعیدی رضا شاه از مشهد)، شیخ محمدتقی بافقی (تبعیدی رضا شاه از قم) و شیخ هادی مجتهد تبریزی بودند.

پیش از احیای کتابخانه متروک آستانه عبدالعظیم حسنی (ع)، جواد مؤذنی مسئولیت برق آستانه را برعهده داشت و از این راه امرار معاش می کرد. در سال 1323 ش. به پیشنهاد وی و موافقت تولیت وقت، سید احمد هدایتی، کتابخانه آستانه، احیا شد و جواد مؤذنی، همراه دکتر محمدعلی هدایتی (فرزند متولی وقت آستانه) کتابخانه جدید را بنیاد نهادند. در ابتدا 600 جلد از کتاب های نظریات (یکی از استادان مدرسه سپهسالار) را خریداری و کتابخانه ای در ضلع شرقی صحن امامزاده حمزه (ع) راه اندازی کردند و در اول تیر 1324 بهره برداری از آن آغاز شد. جواد مؤذنی برای غنی سازی این کتابخانه، تا پایان عمر کوشید و از راه مکاتبه با مؤلفان نجف اشرف و کتابخانه های الازهر مصر، بر شمار کتاب های آستانه افزود. بخش نشریات قدیمی کتابخانه از اهمیتی ویژه برخوردار است. در میان آنها، نشریه ای است مربوط به دوره ناصرالدین شاه که در آن اخبار دربار چاپ می شده است.

جواد مؤذنی، در پانزدهم شعبان سال 1413 ق. برابر با 1371/11/18 ش. در هشتاد و یک سالگی درگذشت و در آستانه حضرت عبدالعظیم (ع) دفن شد. از آثار او است: تاریخ مختصر کتابخانه مقدسه حضرت عبدالعظیم (ع).

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 209؛ دانشمندان و مشاهیر حرم عبدالعظیم (ع) و شهر ری، ج 1؛ زندگانی حضرت عبدالعظیم (ع)، ص 342.

موسوی، سید محمد

واعظ، ملقب به سید الخطباء و المحدثین، فرزند سید الذاکرین آقا سید تقی معروف به «مدیر موسوی»، فرزند حاج سید مرتضی، بزرگ خاندان موسوی و آستانه دار آستانه حضرت عبدالعظیم (ع)، مدفون در بین الحرمین ری. سید محمد، در تهران، در حدود 1300 ش. برابر با 1341 ق. در شهر ری چشم به جهان گشود و پس از گذراندن دروس ابتدایی، برای تحصیل علوم دینی به قم مهاجرت کرد. پس از خواندن ادبیات، سطوح متوسطه و نهایی، فقه و اصول را از مدرسین بزرگ، همچون آیه الله مرعشی نجفی و آیه الله میرزا محمد مجاهدی تبریزی و آیه الله محمدجواد خندق آبادی آموخت و دروس اخلاق و معارف را از آیه الله حاج آقا حسین فاطمی و آیه الله عباس طهرانی و آیه الله حسن

ص: 250

مصطفوی و ملا آقا جان زنجانی استفاده کرد. مدتی نیز در درس خارج فقه آیه الله بروجردی حضور به هم رساند. در جریان ملی شدن صنعت نفت، به تهران مراجعت و با سخنرانی های آتشین و انقلابی خود، مردم را به همراهی با نهضت دعوت کرد. غیر از تهران، در شهرهای کرمان، گرگان، کاشان، مشهد و شیراز نیز مجالس سخنرانی داشت.

در ظهر روز پنجشنبه، 16 اسفند ماه 1369 ش. برابر با بیستم شعبان 1411 ق. دیده از جهان بست و جنازه اش در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) دفن شد.

منبع: اختران فروزان ری و طهران، ص 199-201.

موسی آباد

یاقوت در معجم البلدان نوشته است: «موسیاباذ قریه ای در ری، و منسوب به موسی الهادی [خلیفه عباسی] است؛ زیرا او این قریه را بنا نهاد.» اکنون روستایی به همین نام در جنوب کهریزک وجود دارد.

منابع: ری باستان، ج 2، ص 625؛ اسامی دهات کشور، ج 1، ص 263 و ص 268؛ فرهنگ جغرافیایی نیروهای مسلح، ج 38، ص 342.

موسی الهادی

خلیفه عباسی، برادر هارون الرشید.

در منابع، چندین آبادی در ری منسوب به او است. وی هنگام مرگ پدرش مهدی عباسی (سال 169 ق.) در جرجان سرگرم نبرد با شروین بود، و در این سال، پس از مرگ پدر بر مسند خلافت نشست، و پس از يك سال و سه یا چهار ماه، در بیست و شش سالگی درگذشت.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 146.

موسی بن ابی الحسن رازی

از اصحاب و راویان امام رضا (ع).

ابراهیم بن هاشم کوفی از او روایت کرده است.

منابع: مسند الامام الرضا، ج 2، ص 189-190 و 552-553؛ منتهی المطلب، ج 9، ص 96؛ معجم رجال الحدیث، ج 20، ص 18.

موسی بن اسحاق خطمی قاضی

محدث امامی و قاضی ری در قرن سوم. از ابونعیم ضرار بن صرد تیمی روایت کرده است. در کتاب های نخستین رجال، نامی از او به میان نیامده است. در طریق صدوق و خزاز واقع شده است.

منابع: مستدرکات علم الرجال، ج 8، ص 3؛ کمال الدین و تمام النعمه، ص 290.

محدث. از یحیی بن عوف و او از فرات بن

ص: 251

سائب و او از میمون بن مهران و او از ابن عباس روایت کرده است، و محمد بن جریر طبری از او.

منبع: جامع البیان، ج 1، ص 112.

موسی بن مبارک رازی

محدث. از سلیمان بن ابی هوذه روایت کرده است و ابوحاتم رازی از وی.

منبع: الجرح و التعديل، ج 8، ص 164 و ج 8، ص 164.

موسی بن محمد رازی

فقیه شافعی. منظومه «نظم الوجیز للغزالی فی فروع فقه الشافعی» از آثار او است. در سال 730 ق. درگذشت.

منابع: هدیه العارفین، ج 2، ص 479؛ معجم المؤلفین، ج 13، ص 45؛ کشف الظنون، ص 2004.

موسی بن نصیر رازی، ابوسهل

فقیه حنفی و مشهور به فقیه رازی. با محمد بن حسن شیبانی، فقیه نامدار حنفی، مصاحبت داشت. احمد بن عباس رازی و ابوسعید بردعی و محمد بن حاتم بن سرف ازدی از او روایت کرده اند. از آثارش، الشفعه و المخارج است.

منابع: شرح معانی الاخبار، ج 1، مقدمه، ص 23؛ احکام القرآن، ج 1، ص 3؛ معجم المؤلفین، ج 13، ص 49؛ تاج العروس، ج 12، ص 268.

موسی جوکار

از فرمانروایان ری در عهد تیموری. نام او در جنگ های مظفریان فارس با سلطان زین العابدین آمده است. سلطان زین العابدین، پس از جنگ با شاه منصور در سال 791 ق. به ری گریخت. موسی جوکار که فرمانروای ری بود، او را دستگیر کرد و نزد شاه منصور فرستاد. در تاریخ آل مظفر آمده است: «چون شاه منصور را فتحی چنین مهیا شد، به شیراز آمد و لشکر کرمان و اصفهان، به او ملحق شد. چون به نزدیک اصفهان رسید، سلطان زین العابدین را مجال مقاومت نبود، متوجه خراسان شد. با معدودی چند به طرف ری رسید. موسی جوکار، آن ناانصاف که والی ری بود، غدر کرد و سلطان زین العابدین را بگرفت و بند کرد و به شاه منصور فرستاد. شاه منصور، همان روز آن سلطان سیدزاده را میل کشید و در این واقعه، خون از اهل آن ممالک روان گردانید.» پس از این واقعه، شاه منصور، ولایت بر ری را به موسی جوکار داد.

منابع: تاریخ آل مظفر، ص 130؛ تاریخ الفی، ج 7، ص 4781 و 4905؛ زبدة التواریخ، ج 2، ص 724.

مهدی آباد

روستای قدیم. معجم البلدان، به نقل

از تاریخ ری ابوسعید می نویسد: «در آن هنگام که مهدی عباسی به ری آمد و به فرمان وی محمدیه و مسجد جامع آنجا را پی می افکندند، در وقت کندن زمین، به پایه های خانه هایی برخوردند که سیل آنها را در هم فرو ریخته و خراب کرده بود.

مهدی فرمان داد تا صاحبان آن خانه ها را حاضر آوردند، و آنان را مختار کرد که یا قیمت بستانند یا خانه ای دیگر بگیرند. برای دسته اخیر در سال 158 ق. مهدی آباد را ساخت.» مردم ری را رسم بر آن بود که خانه های خود را در زمین گود می ساختند. بی گمان سیل از نهر ساربانان که امروز آنجا را مسیل حسین آباد گویند، در مواقع بارندگی های فراوان، از صحرای جنوبی تهران به سوی شارستان ری می رفته و به درون خانه ها می ریخته است. مسجد جامع ری، در جنوب کوه نقاره خانه فعلی یا قلعه طبرک قدیم واقع بوده است. از این رو می توان گفت که مهدی آباد نیز که بنای آن همزمان با محمدیه و جامع ری پایان یافته بود، در داخل محمدیه و در جنوب مسجد جامع، نزدیک خانه های خراب شده از سیل، بوده است؛ زیرا صحرای ری جز در این محل سیلگاهی نداشته است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 209.

مهدی آباد

روستا، از توابع بخش جنوب غربی کهریزک شهرستان ری. این روستا در دهستان کهریزک قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 218 نفر (51 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

مهدی بن میرزا غیاث الدین رازی

شاعر و صاحب کتابی به نام مثنوی، به پیروی از مثنوی معنوی مولوی.

منبع: الذریعه، ج 19، ص 100.

مهران

خاندان و ده. خاندان بزرگ مهران، سال ها مرزبانی ری را بر عهده داشتند، و بزرگانی چون شاپور رازی و بهرام چوبینه از میان ایشان برخاستند. مهران از دیه های کهنه و باستانی قصران خارج ری بوده، و از بسیاری از آبادی ها و روستاهای ری قدیم تر است. در تاریخ بلعمی در ذکر سلطنت قباد پدر انوشیروان درج آمده است: «او را سپهبدی بود به ری شاپورنام، از دهی نام آن مهران.» هدایت در ملحقات روضة الصفاء نوشته است: «تهران و مهران، در این اراضی دو قریه بودند، و بعد از خرابی ری بازماندگان این نواحی به تهران جمع شدند.»

ص: 253

دیه مهران به مرور اهمیت پیشین خویش را از دست داد، و در زمان قاجاریان دیهی کوچک و مرکز باروت سازی شد. در روزگار ما از دیه عظیم مهران قدیم تنها باغی به این نام در مشرق جاده قدیم شمیران، در حدود سه راه ضرابخانه به جا مانده است. دروازه و محله زامهران ری باستان از نام این دیه اشتقاق یافته است. در فرهنگ آندراج آمده است: «مهران، نام دهی است کوچک در نزدیکی شهر طهران، که در آنجا کارخانه بارودسازی دولتی است.»

منابع: ری باستان، ج 2، ص 626؛ آندراج، ج 3، ص 481.

مهران بن ابی عمر عطار رازی، ابو عبدالله

محدث. از اسماعیل بن ابی خالد و ابی حیان تیمی و سفیان ثوری و سعید بن ابی عروبه و علی بن عبدالاعلی و عیسی بن عمر روایت کرده است و محمد بن عیسی بن طباع، ابراهیم بن موسی، عبدالله بن عمر قرشی، علی بن حسن بن شقیق مروزی، سعید بن سلیمان واسطی، محمد بن سعید بن سابق، هشام بن عبیدالله رازی، عبدالرحمن بن حکم بن بشیر، علی بن بحر بربری، عیسی بن ابی فاطمه، محمد بن امیه ساوی، عمرو بن رافع و محمد بن حمید از او حدیث نقل کرده اند.

منبع: الجرح و التعديل، ج 8، ص 302.

مهرقان

از قرای ری باستان. ابو عمر حفص بن عمر مهرقانی رازی، محدث ثقه و از مشایخ ابوحاتم رازی از آنجا بوده است.

منابع: الأنساب، ج 5، ص 415؛ معجم البلدان، ج 5، ص 233.

میر حیدر رازی

میر حیدر بن علی حسینی رازی، مورخ در سده یازدهم قمری. تألیف مشهور او، «مجمع التواریخ» یا «تاریخ حیدری» یا «زبدة التواریخ» است که تاریخ عمومی از آغاز تا روزگار نگارنده است.

میر عبدالصمد رازی

قاضی، فقیه و شاعر. در آغاز عهد صفویان در ری شغل قضا داشت، و اسلاف او نیز در ری همه قاضی بودند.

منبع: تحفه سامی، ص 40، س 13.

ص: 254

ناصر بن مهدی علوی رازی، نصیرالدین

وزیر خلیفه عباسی. پس از درگذشت ابن قصاب وزیر در سال 592 ق. به وزارت الناصر بالله رسید. در فهرست منتجب الدین آمده است: «چون عزالدین یحیی نقیب ری و قم و آبه با ابن القصاب هم داستان بود، خوارزمشاه پیش از رفتن به همدان یا در بازگشت از آن سفر در ری او را به خواری بسیار کشت و پسرش شرف الدین محمد به بغداد گریخت و به وسیله نصیرالدین ناصر بن مهدی که پیش از آن نیابت یحیی را داشته و در همان واقعه ری به بغداد گریخته و پس از مردن ابن القصاب به وزارت ناصر رسیده بود، به دربار خلیفه عباسی راه یافت و به منصب نقیب الطالبین رسید.»

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 376؛ مصادقة الاخوان، ص 26.

ناهک / ناهق

محلّه. در کتاب نقض مذکور است: «بندانسته است که در بیشتر بقاع، که تربت های سادات است، سنّیان خواب دیده اند، چنانکه به بارکرسب و ساوه، و به ناهق و باطان ری.» در قصیده ابن کربویه رازی آمده است:

«و کم بناهک من دار کلفتُ بها/ *** و ظیبة ترتعی فی سفح غدّران.»

در باب وجه تسمیه و محل آن هیچ گونه ذکری در منابع موجود نیامده است، جز آنکه بنا به نقل صاحب نقض، در این مکان سیدی از بزرگان شیعه (احتمالاً امام زاده عبدالله) مدفون است. گویا ناهک یا ناهق، مخفف نودهک (نو + دهک = از قرای ری) بوده است؛ چنانکه ساربانان را سربان، و دروازه مهران را زامهران، و دروازه اکباتان را دروازه باطان می گفته اند. این

ص: 255

نام در کتاب ابن حوقل به تصحیف به صورت «دهک بر» آمده است. تقدیم و تأخیر اجزا (دهک نو/ نودهک) نظیر «فیروز رام» و «رام فیروز» است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 211.

نبی تهرانی (غبار رازی)

شاعر. در سال 1272 ق. به دنیا آمد. در کودکی نابینا شد و در جوانی به قدر امکان تحصیل علوم کرد. حدود دوازده سال به حرفه عطاری پرداخت و در اواخر عمر به زیارت مشهد مقدس رفت و سال ها آنجا مجاور گردید و پس از بازگشت در سال 1338 ق. از دنیا رفت.

نجفی رستگار، کاظم

فرمانده تیپ سیدالشهداء، شهید. در سال 1339 در شهر ری در خانواده ای کشاورز به دنیا آمد. تا سوم متوسطه تحصیل کرد و پس از آن وارد فعالیت های انقلابی علیه رژیم پهلوی شد. پس از پیروزی انقلاب، همراه مصطفی چمران به کردستان رفت و آموزش های چریکی را در آنجا فرا گرفت. در همان سال به عضو سپاه پاسداران شد و مسئولیت واحد عملیات پادگان توحید را بر عهده گرفت. طی مأموریتی به لبنان رفت تا در آموزش نیروهای حزب الله لبنان مشارکت کند. هم زمان در چند عملیات جنگی نیز شرکت کرد. پس از بازگشت به ایران، فرماندهی عملیات تیپ دوم سپاه تهران، به نام تیپ سیدالشهدا (ع) را بر عهده او گذاشتند. در مهر ماه سال 1361 ازدواج کرد و چند روز پس از آن، به جبهه رفت. سرانجام در روز پنجشنبه 25 اسفند ماه 1363، در عملیات بدر، در شرق دجله (منطقه هور الهویزه) در حال شناسایی منطقه، همراه چند نفر از فرماندهان تیپ سیدالشهدا (ع) به شهادت رسید.

منبع: ایسنا، سرویس فرهنگ حماسه، کد خبر: 93122514378، دوشنبه 25 اسفند 1393.

نجم آباد

روستا، از توابع بخش قلعه نو شهرستان ری، میان روستای چاله طرخان و بی بی مریم. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال

ص: 256

1385 ش. جمعیت آن 336 نفر (86 خانوار) بوده است.

نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

نجم الدین دایه رازی، ابوبکر

ابوبکر عبدالله بن محمد بن شاهور دایه رازی، صوفی نامدار قرن هفتم. محل تولد وی ری و لقبش نجم الدین و شهرتش دایه و کنیه اش ابوبکر بوده است و از مریدان شیخ نجم الدین کبری بود. پس از حمله مغول، از خوارزم به دیار روم (آناتولی) رفت و در قونیه با صدرالدین قونوی و جلال الدین بلخی (مولوی) ملاقات کرد. مدت سیر و سفر نجم الدین رازی در روم نامعلوم است. مطابق نوشته اش در مقدمه مرموزات اسدی، سه سال در روم بوده و در این مدت، برای متاع دین و معرفت در آن دیار خریداری نیافت. در ارزنجان روم واقع در 35 فرسنگی غرب ارزروم، مسلمانان، «رو نیاورده سوی قبله او» دل آزرده اش کردند و او ناچار شد از همان راه به بغداد رود. در آنجا سالیان درازی زیست و به سال 654 ق. درگذشت. آثار نجم الدین رازی «دایه» به شرح زیر است:

1. مرصاد العباد من المبدأ الی المعاد، به فارسی.

2. تفسیر عربی نجم رازی که به نام بحر الحقایق و المعانی فی تفسیر سبع المثانی در استانبول چاپ شده است.

3. منارات السائرین الی الله و مقامات الطائرین بالله، که تعریب مرصاد العباد است.

4. مرموزات اسدی.

5. رساله الطیور. گویا از آثار دوره جوانی نجم رازی و اقامت او در ری است و نامه گونه ای است ادبی و آراسته به صنایع معنوی و لفظی از زبان ستمدیدگان ری، خطاب به وزیری به نام جمال الدین شرف که از ری بیرون رفته و نجم الدین در این نامه، از او می خواهد که بازگردد.

6. رساله عقل و عشق. به اهتمام دکتر تقی تفضلی و انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب در تهران چاپ و منتشر شده است.

7. سراج القلوب. رساله کوچکی است به فارسی به شیوه سؤال و جواب، شامل سی و سه سؤال فقهی و

ص: 257

نجم الدين رازی شاعر نیز بوده و اشعاری از خود در مرصاد العباد و مرموزات و رساله عقل و عشق آورده است. وفات او را در سال 654 ق. در بغداد ثبت کرده اند. قبر او در کنار قبر سری سقطی و جنید بغدادی (نهاوندی) در بغداد است.

منابع: مرصادالعباد، مقدمه محمدامین ریاحی؛ نفحات الأنس، ص 437؛ تذکره ریاض العارفین، ص 293؛ تاریخ الإسلام، ج 14، ص 756؛ شذرات الذهب فی اخبار من ذهب، ج 7، ص 457؛ الذریعة إلى تصانیف الشیعه، ج 21، ص 280؛ کشف الظنون عن أسامی الکتب والفنون، ج 2، ص 1823.

نجیب رازی ← سعد بن ابی طالب بن عیسی رازی، معین الدین، ابوالمکارم

نُحَاس رازی

بُلْمَعَالی نحاس یا نحاس یا نحاسی، شاعر، نقاش و نگارگر رازی در نیمه اول سده ششم، در دوره سلجوقیان، ملقب به «دهخدا» و «ملک الکلام». آگاهی های تاریخی درباره او اندک است. برخی از تذکره نویسان، در اینکه ابوالمعالی رازی همان ابوالمعالی نحاس باشد، تردید کرده اند. عباس اقبال آشتیانی و ذبیح الله صفا و برخی دیگر از محققان تاریخ ادبیات فارسی، این دو را یک تن دانسته اند. عباس اقبال آشتیانی گفته است: «ابوالمعالی نحاس رازی که در زمان دهخدا ابوالمعالی رازی می زیسته است، با او یکی است، و تذکره نویسان متأخر این دو ابوالمعالی را دو نفر شمرده و احوال و اشعار آنها را مخلوط نموده، و شرح و تفصیل های نامربوط در این باب ذکر کرده اند.» در منابع کهن، به روشنی از مذهب وی سخنی نرفته است، ولی مضمون برخی اشعارش بر علاقه شدید او به امام علی (ع) دلالت می کند. در قصیده ای، شرط پیروی از مصطفی را پیروی از مرتضی دانسته است. از سوی دیگر، بیشتر اشعار باقی مانده از وی در ستایش خواجه نظام الملک طوسی و فرزند او است که هر دو از مخالفان سرسخت اسماعیلیان بودند.

ابوالمعالی، مدتی در مرو و در دستگاه سنجر بوده و سپس به دستگاه سلاجقه عراق در اصفهان پیوسته است. نظامی عروضی، نام او را در شمار شعرای آل سلجوق، همچون فرخی گرگانی، لامعی دهستانی و امیرمعزی آورده است. امین احمد رازی در هفت اقلیم، از او در ذیل شعرای اصفهان نام برده است که به گفته عباس اقبال آشتیانی، مستند نیست. دولتشاه سمرقندی، او را از شاعران زمان سلطان غیاث الدین ابوالفتح محمد بن ملکشاه و از معاصران ابوالمفاخر رازی و

منجیک و شبل الدوله شمرده است. جوینی به رازی بودن وی تصریح کرده است. برخی شواهد، گواه است که وی در اواخر حکمرانی ملکشاه سلجوقی (465-485 ق.) در دستگاه وی حضور و اعتبار داشته است. اعتبار او در دربار ملکشاه به قدری بوده که گاهی در اشعارش زبان به انتقاد نیز می‌گشوده است؛ چنانکه از عزل خواجه نظام‌الملک و دو تن دیگر از دیوانیان، اظهار ناخشنودی کرده و پریشانی ملک را نتیجه آن دانسته است. ابوالمعالی پس از مرگ ملکشاه ستایشگر خاص امیر دادبک حبشی شد که از جانب برکیارق بر خراسان حکومت می‌کرد. به گفته بیهقی این امیر در سال 489 ق. در جنگی با فزل سارغ، از امرای ملکشاه که پس از مرگ ملکشاه، دعوی امارت بر خراسان داشت، پیروز شد و همو ضمن اشاره به این واقعه، از شاعری به نام ابوالمعالی قومسی یاد می‌کند که قصیده‌ای در وصف این پیروزی سروده است. گفته اند چون شاعری به نام ابوالمعالی قومسی ناشناخته است، گویا منظور بیهقی، همان ابوالمعالی رازی است. بیشتر اشعار ابوالمعالی رازی، در ستایش ابوالفتح مظفر بن نظام‌الملک طوسی است که از 488 تا 500 ق. وزارت برکیارق و سنجر را بر عهده داشت. عبدالجلیل قزوینی رازی در کتاب نقض چند بار از ابوالمعالی با القاب نحاس، نقاش و نگارگر یاد کرده و ریاحی نیز در تعلیقات نزهة المجالس، با نظر به گفته مؤلف نقض و با استناد به ابیاتی از قصیده منسوب به او، نحاس را نقاش نیز دانسته است. قصاید و ابیاتی از ابوالمعالی به صورت پراکنده در تذکره‌ها و سفینه‌ها موجود است. عوفی سه قصیده در کتابش به او نسبت می‌دهد. شش رباعی نیز در نزهة المجالس از او نقل شده است. مرگ او را در نیمه اول قرن ششم دانسته اند.

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 6، ص 269-270؛ لباب الألباب، ج 2، ص 228 و 230 و 231 و 236؛ تذکره دولتشاه سمرقندی، ص 88؛ حدائق السحر، ص 120-124؛ مجمع الفصحاح، ج 1، ص 195-197؛ تاریخ ادبیات فارسی، ج 2، ص 56-57.

نومه / رسته نومه

روستا و بازار قدیم ری. در عصر ما بدان نارمک می‌گویند، و نارمک را عرب زبانان نرمق گفته‌اند. در انساب سمعانی مذکور است که نرمق از قرای ری است و به آن نرمقه نیز گویند. این قریه در شمال غربی ری واقع است، و مردم قصران داخل و لواسان از راه آن به دولا ب، و از آنجا از دروازه دولا ب ری وارد این شهر می‌شده‌اند، و تا این اواخر راه تهران به لواسان نیز از آنجا می‌گذشته است. این بازار

(راسته) ظاهراً ساربانان را به روده می پیوسته، و چهاربازار روده را به وجود می آورده و پیش می رفته است. گرچه اکنون ری باستانی خراب شده و بناهای آن از بین رفته است، اما مکان خیابان های عمده آن که مردم را همه روز در آنجاها آمدوشد بوده، تغییری نیافته است؛ از آن جمله است همین رسته نرمة، که پس از خرابی ری نیز پیوسته از تهران و آبادی های اطراف آن از راه دولاب و دولت آباد از همین محل به زیارت ابن بابویه و حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) می رفته اند.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 226.

نصرآباد

بازار، قنات، محله. به احتمال بسیار زیاد، نصرآباد نام دز رشکان در قرون دوم و سوم هجری بوده، و همان محله است که به زمان آل بویه، فخرالدوله آنجا را تجدید عمارت کرده، فخرآباد نام نهاد. بازار نصرآباد، در شمال غربی ری در محله نصرآباد واقع بوده، و گویا از حدود پل کارخانه سیمان فعلی به سمت محله نصرآباد آغاز می شده است. قنات نصرآباد، در وسط «مدینه» (شارستان) جاری بود. محله نصرآباد، در ری برین بوده و ابوعمر محمد بن عبدالله نصرآبادی و عبدالعزیز بن محمد رازی نصرآبادی از آنجا برخاسته اند. در معجم البلدان نیز آمده است که نصرآباد محله ای است در بالای ری، منسوب به نصر بن عبدالعزیز، والی ری در زمان سفاح. از مطالب گذشته می توان دانست که از این محله سه نشانی در منابع بر جای مانده است، که همراه قرائن دیگر جای آن را در شمال ری برین، در حدود کارخانه گلیسیرین و صابون، یعنی حوالی قلعه باستانی رشکان مشخص می سازد؛ زیرا ری برین همان ری باستانی و کهنه است، و ری زیرین، در جنوب کوه ری قرار داشته است. اینکه قنات نصرآباد به وسط شارستان می رفته، دلیل آن است که محل آن در سوی شمال غربی شهر یعنی ری برین واقع بوده است.

ابن کربویه رازی در قصیده خویش، از ساکنان عرصه نصرآباد شکایت کرده است که وی را از ری رانده و از قوم و اهل خود دور کرده بوده اند. می توان چنین گفت که این کار به دست والی ری صورت گرفته و ولایت آن عهد در همان دارالاماره که نصر بن عبدالعزیز هنگام ولایت برای خویش ساخت، مقیم بوده اند و می دانیم که شمال غربی ری، به ویژه محل دز رشکان جایگاه اقامت شاهان و بزرگان و الیان بوده است.

نام نصرآباد پس از نصر بن عبدالعزیز

ص: 260

به تدریج فراموش شد، و در زمان فخرالدوله به فخرآباد موسوم گردید.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 148 و 212 و 226 و 208.

نصرآباد ← درِشقان

نصر بن ابی ناصر رازی

محدث. ابوالحسن قطان از وی روایت کرده است.

منبع: التدوین، ج 3، ص 217.

نصر بن عبدالعزیز

از والیان ری در عهد عباسیان. در معجم البلدان آمده است که نصرآباد محله ای است در بالای ری، منسوب به نصر بن عبدالعزیز، والی ری در زمان سفاح.

منبع: معجم البلدان، ج 4، ص 786.

نصر بن مهدی بن نصر بن مهدی، ابوالفتح ونکی رازی

محدث، معدّل، فقیه زیدی مذهب و از سادات و دانشمندان ونک. ولادتش به سال 478 یا 475 ق. در ری بود. از ابوالفضل یحیی بن حسین علوی زیدی و ابوبکر اسماعیل بن علی خطیب نیشابوری و سلیمان بن داوود غزنوی (در مرو) و ابویوسف عبدالسلام بن محمد بن یوسف قزوینی (در بغداد، در سفر حج) و طاهر بن حسین سمان و گروهی دیگر حدیث شنیده و عبدالکریم بن ابومظفر از او روایت کرده است. علی بن محمد بن نصر بن مهدی ونکی نسابه، از منسوبان وی است.

منابع: الأنساب، ج 3، ص 292-293؛ ادوار فقه، ج 3، ص 843، پاورقی؛ تاریخ الاسلام، ج 37، ص 435-436.

نصرة الدین، ابوبکر ← پهلوان محمد

نصیب رازی

شاعر عهد صفوی. با محمدطاهر نصرآبادی، صاحب تذکره، هم روزگار بوده است. در تذکره نصرآبادی آمده است که نصیب رازی به هند سفر کرد و در آنجا زیست.

منبع: الذریعه، ج 9، ص 1196.

نصیر بن ابی نصیر رازی بغدادی، ابومنذر

مقری، محدث، ادیب، قرائت شناس و نحوی. نصیر از ادیبان و نحودانان بزرگ ری بود، و اصمعی و ابوزید انصاری را دیده و نحو را از

کسایی آموخته است. از هری در مقدمه کتاب خود، از او یاد کرده و گفته است: در نحو علامه بود و با کسایی هم نشینی داشت. او به کسایی قرائت آموخت و کسایی به او، نحو. چندین کتاب در باب قرائت و نحو

ص: 261

تألیف کرد. به سال 240 ق. درگذشت.

منابع: إنباه الرواة على أنباء النحاة، ج 3، ص 347؛ بغية الوعاة، ص 404؛ شذرات الذهب، ج 2، ص 95؛ الوافی بالوفیات، ج 27، ص 63، معجم المؤلفین، ج 13، ص 100.

نظام الدین ساوجی

عالم امامی، فقیه، اصولی، محدث، متکلم، رجالی و ریاضی دان اهل ساوه و از شاگردان شیخ بهایی. پس از مرگ پدرش تحت نظر شیخ بهایی تربیت یافت و پس از درگذشت استادش، در دربار صفویه زندگی کرد. در سال 1033 ق. برای زیارت، به عتبات عالیات رفت. به امر شاه عباس کتاب جامع عباسی شیخ بهایی را، که تا باب حج تألیف شده بود، تا آخر دیات تکمیل کرد و تحفه عباسی، در فضائل و مناقب را در تتمیم جامع عباسی نگاشت. پس از عزل خلیل قزوینی از مدرسی بقعه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، عهده دار تدریس در آن شد و اندکی پس از درگذشت شاه عباس (1038 ق.) در حدود چهل سالگی در شهر ری درگذشت. از دیگر آثارش: زینة المجالس، نظام الاقوال، الصحیح العباسی، رساله ای در وجوب نماز جمعه.

منابع: ریحانة الادب، ج 4، ص 498؛ سماء المقال فی علم الرجال، ج 1، پاورقی ص 299؛ کشف الحجب و الأستار، ص 582؛ الذریعه، ج 7، ص 108 و ج 24، ص 191؛ معجم المؤلفین، ج 9، ص 250؛ أعیان الشیعه، ج 1، ص 151-152؛ الکنی و الألقاب، ج 3، ص 257؛ ریاض الجنة، زنوری، ج 4.

نظام رازی

شاعر، خطاط و از حفاظ آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در اوائل عهد صفوی (قرن دهم). در کتبه نویسی مهارت داشت.

منبع: الذریعه، ج 9، ص 1204.

نظرآباد

روستا، از توابع بخش قلعه نو شهرستان ری، واقع در جنوب چاله طرخان. این روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن 16 نفر (4 خانوار) بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

نعیم بن مقرن

سردار عرب و فاتح ری در عهد خلیفه دوم. وی در جنگ با مردم ری به فرماندهی سیاوخش پیروز شد و پس از کشتار بسیار، در سال 22 ق. ری را فتح کرد. در تاریخ طبری آمده است: «عمر، نعیم بن مقرن را نامه کرد و

ص: 262

به ری فرستاد... مردی بود نام وی سیاوخش، نواسهٔ بهرام چوبین. یزدجرد وی را مُلک ری داده بود و خود به خراسان رفته. عرب روی به ری نهادند... به جمله سپاه سیاوخش در، مردی بود از دهقانان ری، نام او زینبی (زینبد)، او را عداوتی بود با سیاوخش از بهر ضیاع و ده ها... چون زینبی بشنید که نعیم بن مقرن آمد با سپاه، پیش وی باز شد به زنهار و گفت: دوهزار مرد مرابده تا به کمین اندر نشینم، چون تو با سیاوخش حرب کنی من از کمین بیایم وی را بشکنم. او را اجابت کرد... زینبی آن لشکر بر راه روستا ببرد و از پس کوه بداشت. دیگر روز ایشان به حرب بایستادند و حرب اندر گرفتند. منذر [بن عمرو، برادرزادهٔ نعیم] سپاه بیاورد از پس کوه طبرک به شهر اندر آورد و خبر به سیاوخش آمد... هرکسی از غم خان و مان و زن و فرزند روی باز پس نهادند و به شهر اندر آمدند و سیاوخش تنها بماند، چون او نیز بازگشت، شمشیر اندر نهاد، و عجم [را] پیش و پس بگرفتند و کشتن کردند؛ چنانکه خون به شهر اندر برفت.»

منابع: ترجمهٔ تاریخ طبری، ص 1975؛ تاریخ طبری، ج 3، ص 230.

نعیم بن میسره رازی، ابوعمرو

محدث، نحوی و از اصحاب امام صادق (ع). اصل او از کوفه بود، اما در ری زیست و در همان شهر درگذشت. از ابواسحاق همدانی، زبیر بن عدی، عصام بن بهدله، مطرف، عکرمه، حماد بن ابی سلیمان، عطاء بن سائب، اسماعیل بن ابی خالد، اسماعیل بن عبدالرحمن سدی، قیس بن مسلم جدلی، ولید بن عیزار، اعمش، عبدالعزیز بن عمر و پدرش روایت کرده است. جریر بن عبدالحمید، یحیی بن ضریس بجلی، اسحاق بن سلیمان رازی، فضل بن موسی سینانی، ابولید طیالسی، ابوریع زهرانی، عیسی بن ابی فاطمه، عبدالرحمن بن سنان مقری، یحیی بن مغیره رازی، محمد بن عمرو زنیج رازی، محمد بن حمید رازی، یحیی بن یحیی نیشابوری، یحیی بن ابی بکیر کرمانی، حسن بن ابراهیم (اشکاب)، ابوریع زهرانی، عبیدالله بن ادیس نرسی، حماد بن زاذان عطار، عمرو بن رافع قزوینی، پسرش عمر بن نعیم و عده ای دیگر از او روایت کرده اند. ابن مبارک نیز از او اجازهٔ کتابت داشت. محمد بن عمرو زنیج می گوید: ابن مبارک را دیدم که نزد او نشست است و حدیث می نویسد. احمد بن حنبل، کسایی، ابن معین و دیگران او را ثقة دانسته اند. ابن حبان می نویسد: روایت او معتبر است، مگر آنچه محمد بن حمید رازی از او نقل کرده است. صاحب قاموس الرجال می گوید: «از ظواهر امر

چنین پیدا است که مذهب عامه داشته و اینکه از رجال شیخ بوده است، ظهور در امامی بودن او ندارد.» وفات او را به سال 174 و 175 ق. نوشته اند.

منابع: الجرح و التعديل، ج 6، ص 137-138 و ج 8، ص 461-462؛ تاریخ بغداد، ج 13، ص 305-306؛ تهذيب الكمال، ج 29، ص 493-496؛ تقريب التهذيب، ج 2، ص 251؛ تهذيب التهذيب، ج 2، ص 251؛ تاريخ الاسلام، ج 11، ص 385-386؛ انباة الرواة في أنباة النحاة، ج 3، ص 352-353؛ قاموس الرجال، ج 10، ص 398؛ تاريخ ابن معين، ج 2، ص 285؛ تاريخ الصغير، ج 2، ص 190؛ معجم رجال الحديث، ج 20، ص 191-192؛ رجال الطوسي، ص 316؛ نقد الرجال، ج 5، ص 17-18؛ الفائق في رواة اصحاب الامام الصادق (ع)، ج 3، ص 359-360.

نفرآباد، تکیه

قدیم ترین محل برگزاری تعزیه و عزاداری مردم ری و تهران، در منطقه 20 شهرداری تهران. این تکیه، نزدیک چهارصد سال محل برگزاری مراسم عزاداری ها در ماه های محرم و صفر بوده است. محل آن، در ضلع جنوب شرقی حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) است. در زمان صفویه، یکی از تیره های ایل قشقایی به نام «نفر» به این ناحیه کوچ کردند و از آن زمان به محله «نفرآباد» شهرت یافت.

تاریخ بنای کنونی آن به دوره قاجار برمی گردد. سردر آن کاشیکاری، با نقش لحظه شهادت حضرت علی اکبر (ع) است. بر اساس وقف نامه موجود، تکیه نفرآباد در سال 1060 ق. یعنی حدود 100 سال پس از نخستین حصارکشی پیرامون تهران ساخته شده و در آن زمان، خیمه ای بزرگ با چند ستون و دیوار بوده است. در سال های نخست دهه 1340 ش. متولی وقت تکیه (حاج غلامعلی نصیری) آن را بازسازی کرد و توسعه داد. در این مرحله از بازسازی، طبقه دوم تکیه مخصوص بانوان ساخته شد. در حال حاضر سه دانگ زمین و بنای تکیه، موقوفه است.

منابع: پایگاه مجازی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ایران؛ روزنامه ایران،

نفرآباد، محله

از محله های قدیم و مشهور شهر ری. بازارچه «باباخان» در شرق این محل بوده و در آن مراسم تعزیه برگزار می شده است.

در حال حاضر تکیه نفرآباد گسترش یافته و بازسازی شده است. همچنین در محله نفرآباد و هاشم آباد دو سقاخانه وجود داشت.

سقاخانه هاشم آباد تخریب شده و سقاخانه نفرآباد به سقاخانه حضرت ابوالفضل (ع) مشهور است. کوچه حضرتی، کوچه شیرازی ها، کوچه باغ، کوچه شاه غلامان، کوچه غضنفری ها از جمله کوچه های قدیمی نفرآباد است. شماری از این کوچه ها در حال حاضر به نام های دیگر وجود دارند. ساکنان قدیمی نفرآباد معتقد بودند که در کوچه حضرتی که اکنون اثری از آن باقی نمانده است، باغی وجود داشته که از املاک حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) بوده است. قدیم ترین مسجد نفرآباد در حال حاضر، مسجد خضر النبی (ع) است که توسعه نیز یافته است. در گذشته برای حفظ امنیت این محله قدیمی سه دروازه وجود داشت که علاوه بر حفاظت از محل، عوارضی هم از واردین می گرفتند.

یکی از دروازه ها در محله نفرآباد قرار داشت و دو دروازه دیگر در بازارچه باباخان و میدان کوچک بوده است. از یادگارهای طبیعی محله نفرآباد درخت توت کهن سال است که حدود سی صد سال عمر دارد. قُطر بن درخت حدود دو متر است.

منبع: همشهری محله؛ پایگاه مجازی محله نفرآباد و هاشم آباد.

نقاره خانه

برج، کوه، مقبره. این برج در شمال شهرستان ری و در غرب امین آباد بر فراز کوه طبرک یا تپه گبری واقع است.

بنای نقاره خانه، ساختمانی هشت ضلعی با ارتفاع حدود پنج و نیم متر است که از داخل دارای طرح مدور به قطر بیست و سه دهم متر است.

این بنا که گنبد آن فروریخته، بر سکویی به ارتفاع تقریبی 40 سانتی متر بنا گردیده است. نمای خارجی آن، طاق نمایی با قوسی جناغی است که از سنگ های لاشه ساخته شده و در نیش هر یک از طاق ها یک جرز آجری با برجستگی 20 سانتیمتر از روی قاعده تا زیر پایه گنبد امتداد یافته است. عرض هر یک از طاق نماها به جز ضلع جنوب غربی که ورودی در آن جای گرفته، سه و یک دهم و ارتفاع آنها 65 و دو دهم متر است. محیط خارجی بنا

حدود یازده متر است. مدخل بنا در جهت جنوب غربی و مشرق به اراضی تقی آباد قرار دارد. ورودی کم عرض بنا ساده و بدون تزئین هنری است. دربارهٔ ساخت و صاحب مدفن، در کتاب سیاست نامه (منسوب به خواجه نظام الملک طوسی) آمده است: «در شهر ری به

ص: 266

روزگار فخرالدوله که صاحب بن عباد وزیر او بود، گبری بود توانگر که وی را بزرجمید (بزرگ امید) گفتندی، و بر کوه طبرک ستودانی [= مقبره ای] کرد از جهت خویش و امروز بر جای است و اکنون آن را دیده سپاه سالاران خوانند و بر بالای گنبد فخرالدوله نهاده است و بسیار رنج و زر هزینه کرد بزرجمید تا آن ستودان به دو پوشش بر سر آن کوه تمام کرد.»

منابع: منبع: دائرة المعارف تشیع، ج 3، ص 171-172؛ ری باستان، ج 1، ص 467؛ آثار تاریخی طهران، ص 274-279.

نقاره خانه، کوه

نام دیگر کوه طبرک بوده است. با توجه به اینکه اکثر مطالب تاریخ طبرستان مرعشی، برگرفته از تاریخ طبرستان ابن اسفندیار است، می توان گفت که زبان این دو کتاب در باب طبرک یکی است، و مطالب منقول از این دو در شرح قلعه طبرک، کوه طبرک را با کوه نقاره خانه منطبق می سازد.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 467.

نماز جمعه شهر ری

در تاریخ 4 آبان 1358 بنا به درخواست مردم شهر ری، امام خمینی (ره) طی نامه ای مرحوم حجة الاسلام محمدباقر رفیعی را به عنوان امام جماعت مسجد جامع صحن حضرت عبد العظیم حسنی (ع) منصوب کرد و 20 روز پس از آن، در حکمی جدید، امامت جمعه شهر ری را بر عهده ایشان گذاشت. نماز جمعه شهر ری سال ها در صحن آية الله کاشانی اقامه می شد و حجة الاسلام رفیعی، 17 سال امام جمعه شهر ری بود.

پس از ساخت مصلاهی شهر ری محل اقامه نماز جمعه به آنجا منتقل شد. در سال 1375، شورای سیاستگذاری ائمه جمعه، سید علی غیوری، قربانعلی دری نجف آبادی، عباسعلی اختری و سید محمد امین را به عنوان ائمه جمعه موقت شهر ری برگزید. در تاریخ اول مرداد 1389 با موافقت رهبر انقلاب، حجة الاسلام سید علی شاهچراغی منصب امامت جمعه شهر ری را عهده دار شد.

نماز جمعه، علاوه بر شهر ری، در شهرهای باقر شهر، حسن آباد فشافویه، قیامدشت، قلعه نو و خاور شهر از شهرستان ری نیز اقامه می شود.

منبع: پایگاه اطلاع رسانی امام جمعه شهر ری.

ص: 267

نوح بن انس رازی

محدث و مقری. از حماد بن نجیح رازی و عبدالله بن جهم رازی روایت کرده است، و ابراهیم بن عیسی سنی رازی از وی.

منابع: تهذیب الکمال، ج 7، ص 289؛ میزان الاعتدال، ج 1، ص 600؛ الجرح و التعديل، ج 5، ص 27؛ معجم البلدان، ج 3، ص 269؛ الأنساب، ج 3، ص 326-327.

نور الله رازی

متولی آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در عهد صفوی و پدر امیر عنایت الله رازی شاعر.

منبع: تحفه سامی، ص 41؛ ری باستان، ج 1، ص 145.

نهر موسی ← گیلانی / جیلانی

نیروگاه گازی ری

نیروگاه ری، که یکی از قدیمی ترین نیروگاه های حرارتی ایران است، در جاده قدیم قم - باقرشهر، کیلومتر هفت شهر ری، نزدیک پالایشگاه تهران واقع شده است. بهره برداری از آن در سال 1356 ش. آغاز شد. اکنون با ظرفیت تولید 9794 مگاوات برق، در زمینی به مساحت 525 هکتار قرار دارد. این نیروگاه شامل 29 واحد توربین گازی است و شرکت های آسک بلژیک، هیتاچی ژاپن، فیات ایتالیا، میتسوبیشی ژاپن و آ. ا. گ آلمان در ساخت و راه اندازی آن مشارکت داشتند. سوخت واحدها گاز طبیعی و گازوئیل است.

اکنون با گذشت 40 سال از فعالیت نیروگاه ری، نیاز به بازتوانی و بازسازی تجهیزات آن به حدی زیاد شده که جمع آوری کلی آن در دستور کار وزارت نیرو قرار گرفته است.

نیستی رازی

شاعر عهد صفوی. در ری می زیسته و این مطلع از او است:

بی لب لعلت به بزمی جام نتوانم گرفت / *** بی تو ای آرام جان - آرام نتوانم گرفت.

«روحی رازی» که وی نیز شاعر بوده است، برادر او است.

منابع: تحفه سامی، ص 163؛ الذریعه، ج 9، ق 4، ص 1243.

ص: 269

واریان

محلّه ای در ری باستان. در تاریخ طبرستان مرعشی، در ذکر هجوم امرای ایغور به ری و نواحی آن به عهد سلطان جلال الدوله از آل بادوسپان به سال 759 ق. آمده است: «موکب همایون ملک اعظم جلال الدوله _ نور قبره _ در آن وقت به موضع واریان اقامت داشت.» ظاهراً واریان همان است که امروز نیز در دهستان ارنگه موجود است.

منبع: ری باستان، ج 3، ص 630.

ورزنین

از قرای مهم ری باستان. علی (ع) در خطبه 128 نهج البلاغه می فرماید: «كَأَنِّي بِهِ وَقَدْ سَارَ بِالْجَيْشِ...». سید رضی می گوید: «علی (ع) در این کلام به صاحب زنج (علی بن محمد علوی) اشاره می کند و چون با نقاب راه می رفت، مکتباً به برقعی شد و زادگاهش در شهر ری، در روستایی به نام ورزنین بود.» دیگران نیز این نسبت را تأیید کرده اند. صاحب زنج در زمان خلافت مهتدی، بر دستگاه خلافت شورید. مسعودی تاریخ قیام او را 255 ق. ثبت کرده است. از مادر صاحب زنج، دختر علی بن رجب، نقل کرده اند: «جدم محمد بن حکیم، از کسانی بود که با زید بن علی بن حسین بر ضد هشام بن عبدالملک قیام کرد و چون زید کشته شد، گریخت و به ری پیوست و به ورزنین پناه برد و آنجا بماند.» اصطخری نوشته است: در ری، آبادی های بسیاری است که بزرگ ترین آنها ورامین، ارنبویه، ورزنین، دزا و قوسین است.

منابع: نهج البلاغه، خ 128؛ معجم البلدان، ج 5، ص 371؛ الوافی بالوفیات، ج 21، ص 268؛ تجارب الامم، ج 4، ص 397؛ مروج الذهب و معادن الجواهر، ج 4،

ص: 271

ص 107-108؛ تاریخ طبری، ترجمه پاینده، ج 14، ص 6307؛ تاریخ الطبری، ج 7، ص 543؛ المسالك و الممالك، ص 171.

وژان

خانه ای مشهور در ری باستان. سمعانی در الأنساب نوشته است این خانه در ری، خانه علم و فضل بوده و اصل آن منسوب است به ابوسعید عبدالکریم بن احمد وژان رازی. وجه تسمیه آنان به وژان، آن است که اجداد آنها، شغل توزین داشتند.

منابع: الأنساب، ج 5، ص 596؛ یاداشتهای قزوینی، ج 3، ص 103.

وزانبان

مدرسه. این مدرسه از مدارس مهم اهل سنت و جماعت شهر ری بوده است. در کتاب نقض آمده است: «وزین الملك ابوسعید هندوی قمی که به ده شهر و قلعه هر روز او را سه نوبت بزدندی، و مدرسه قاضی محمد وژان او فرموده، و بر همه سنیان تا به قیامت منت نهاده.» نیز می گوید: «هر رباطی و مدرسه ای که رفیع تر و عالی تر و نیکوتر است همه خواجگان شیعی کرده اند، چون مجدالملك وزین الملك که مدرسه وژانبان کرده اند.» مقصود از محمد وژان، عمادالدین ابوعبدالله محمد بن ابوسعید عبدالکریم بن ابوالعباس احمد بن ابوسعید طاهر بن ابوالعباس احمد الوژان از رؤسای معروف شافعیه در ری است، که بنا به نقل ذهبی در العبر و منابع دیگر، در ربیع الآخر سال 598 ق. درگذشت. در تاریخ طبرستان ابن اسفندیار نیز نام مدرسه عماد وژان بدین شرح مذکور است: «او [یعنی عزالدین یحیی] را بسته پیش سلطان اعظم [تکش بن ایل ارسلان] بردند. گفت: سیدی! چون می بینی خویشان را، و در دل سلطان نبود که او را هلاک کند. او از سر تهوّر و گرم مزاجی که در طبیعت او مرکوز بود، گفت: خویشان را چنان می بینم که حسین بن علی را. سلطان از این در طیره شد، و فرمود تا سرش برداشتند و به ری فرستاد در مدرسه عماد وژان که دشمن سیدی بود، فرو آویختند.» محل مدرسه وژان معلوم نیست، و هیچ قرینه ای در این باب به نظر نرسید. تنها احتمالی که می توان داد آن است که چون محله شافعیان میان برج طغرل و گنبد فخرالدوله و مسجد مهدی بوده است، این مدرسه نیز در همان حدود قرار داشته است.

منبع: ری باستان، ج 1، ص 541.

وسفنارد / وصفنارد

روستا. نام این قریه در فرمان صادر از سوی شاه طهماسب صفوی به سال 961 ق. در باب رقبات موقوفه ری چنین ذکر شده است: «... يك قطعه باغچه واقع در

ص: 272

قریه و سفنارد بلوک غار ری...» این آبادی اکنون نیز بر جای است. شهرت این روستا از دهه سی شمسی به این سو، به دلیل تلاش های مهندس بازرگان و چند تن از یاران اوست که در این روستا، تعاونی و کارگاه فنی - صنعتی و کارخانه تأسیس کردند و خدمات فرهنگی و اجتماعی گسترده ای به مردم روستا عرضه داشتند.

منابع: ری باستان، ج 3، ص 634؛ فرهنگ آبادی های ایران، ص 487؛ شرکت وصفنارد (اینترنت)؛ جریان ها و سازمان ها، رسول جعفریان.

وسقند

از قرای ری باستان و زادگاه ابوالقاسم وسقندی (محدث امامی قرن چهارم) و ابوحاتم محمد بن عیسی بن محمد بن سعید وسقندی رازی.

منبع: معجم البلدان، ج 4، ص 928.

وسقندی رازی، ابوالقاسم

محدث امامی، از مردم روستای وسقندی ری. در سال 317 ق. درگذشت.

منبع: معجم البلدان، ج 4، ص 928.

وفائی رازی

شاعر و از پیروان طریقت نوربخشیه.

منبع: تحفه سامی، ص 163.

ولی آباد

محلّه. از شمال به خیابان شهرداری و میدان مدرس، از جنوب به بلوار سلمان فارسی و کمربندی شهرری، از غرب به 45 متری آوینی و خط راه آهن تهران - مشهد و از شرق به خیابان آستانه رحیمی و دیوار کارخانه بازسازی واگن محدود می شود. محلّه های هم جوار آن عبارتند از: سرتخت و حمزه آباد در شمال، هاشم آباد در شرق، شهید بهشتی در غرب و حریم منطقه 20 در جنوب. محلّه ولی آباد دارای بناهای تاریخی، از جمله باغ ملک، قلعه دولت آباد قیصریه، رخت شورخانه مسجد، آب انبار مسجد امام حسن (ع)، قنات دولت آباد قیصریه، قنات عمادآور، امارت عمادآور و کوره های آجرپزی است. از باغ های معروف این محلّه، باغ حاج علی مغاری و باغ احمدوند بوده است. در این محلّه پلی به نام پل آسان سیه (ایستگاه، به زبان فرانسه) وجود داشت که از روی آن قطار عبور می کرد و از بالای آن پل محلّه بهشتی در ضلع جنوبی ولی آباد معلوم بود. این پل اکنون خراب شده است. این محلّه به دلیل نزدیکی به حرم حضرت عبدالعظیم (ع)، از فضا و پیرامون حرم تأثیر پذیرفته و رشد کرده است. از آنجا که این محلّه ابتدای محور مواصلاتی شهر ری و تهران با جنوب کشور است، اکثر

ساکنان آن مهاجران شهرهای اصفهان، یزد، کاشان، اردستان و نائین بوده اند. در بخشی از محله که کوره های آجرپزی بیشتر در آنجا بوده است، به سر کوره یا چاله سرخ شهرت دارد. جمعیت محله های ولی آباد و بهشتی، در سال 1385، مجموعاً 8021 نفر در 2251 خانوار بوده است.

منبع: پرتال محله.

ولید بن ابان ضبّی رازی، ابوالحسن

محدث، از اصحاب امام رضا (ع)، کاتب دیوانی و برادر محمد بن ابان. از علی بن جعفر بن محمد (فرزند امام صادق) روایت کرده است و ابوحنیفه محمد بن یحیی سابق از او. در طریق صدوق و کلینی واقع است.

منابع: رجال البرقی، ص 54؛ رجال الطوسی، ص 368؛ نقد الرجال، ج 5، ص 26؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 8، ص 105؛ معجم رجال الحدیث، ج 20، ص 213؛ الکلینی و الکافی، ص 145.

ولی عصر، فرهنگسرا

مجتمع تفریحی - آموزشی. در بهمن 1371 ش. با مساحت 5000 متر مربع افتتاح شد. این مجموعه بخش هایی همچون موزه ری شناسی، سالن چند منظوره، دریاچه و جزیره دارد. موزه ری شناسی در شمال فرهنگسرا با مساحت 750 متر مربع، به دلیل شکل دایره ای آن بارزترین بخش فرهنگسرا است. سالن چند منظوره چادری نیز اندکی بعد از افتتاح فرهنگسرا، در همان سال 1371، به آن افزوده شد که مساحتی بالغ بر 1600 متر مربع دارد. سبک معماری فرهنگسرای ولی عصر (عج)، سنتی و برگرفته از آتشکده ری (تپه میل) است.

وهب بن ابراهیم رازی

محدث. از ابوعبدالله اسرائیل بن حاتم مروزی و او از مقاتل بن حیان و او از اصبع بن نباته و او از امام علی (ع) روایت کرده است.

منبع: الکشف و البیان فی تفسیر القرآن، ج 10، ص 311.

وهرنداران / وهراندازان / وهرندازان

روستایی در ری باستان، نزدیک دروازه ری. به گفته یاقوت حموی، وهرندازان دیهی بزرگ در ری بوده است. نام این قریه در کتاب های تاریخی فراوان آمده است و نوشته اند: پادشاهان و امرای ری، از آنجا سفر خود را به بلاد دیگر آغاز می کردند.

منابع: معجم البلدان، ج 5، ص 386؛ مراد الاطلاع علی اسماء الامکنه و البقاع، ج 3، ص 1446.

ص: 274

هاجر خاتون، امامزاده

این امامزاده در شرق روستای اشتهازان از بخش فشافویه قرار دارد. بر خلاف شهرت محلی، بانوی مدفون در قبر، از نوادگان امام سجاد (ع)، در اوایل قرن هشتم است؛ بدین شرح: سیده هاجر خاتون بنت حسین بن محمد مسیح بن حسن بن محمد مسیح بن بهاء الدین احمد بن محمد بن مطهر بن عزالدین علی بن شرف الدین محمد بن ابی الحسن مطهر ذی الفخرین بن علی الزکی بن ابی جعفر محمد بن ابی القاسم علی بن ابی جعفر بن ابی القاسم حمزة

ص: 275

الاکبر بن احمد الدخ بن محمد الاکبر بن اسماعیل المنقذی بن محمد الارقط بن عبداللّه الباهر بن علی بن الحسین السجاد (ع). بیشتر نیاکان او، از بزرگان سادات و از مشاهیر علویان ری، قم و بغداد به شمار می روند. نخستین شخص از این خاندان که به ایران مهاجرت کرد، سید احمد است که در اواسط قرن سوم هجری، در قم سکنا گزید و فرزندش سید ابوالقاسم حمزه نقابت و سرپرستی سادات قم و ری را عهده دار شد. نواده او، ابوجعفر محمد، مشهور به سلطان محمد شریف، نقابت سادات قم، آبه و ری را عهده دار بود. فرزند او (علی الزکی) با سکینه، از نوادگان امام کاظم (ع) ازدواج کرد و ثمره آن، سید ابوالحسن مطهر، نقیب النقباء قم، ری، قزوین و آمل بود.

هاجر، فرزندی به نام شرف الدین محمد داشت که از بزرگان سادات ری به شمار می آمد. جد بی بی هاجر، محمد مسیح، محبوبیت و اعتبار بسیاری در میان مردم ری داشت و به زهد و کرامت شهره بود.

منابع: مزارات ری، ص 104-111؛ سایت سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان تهران؛ امامزاده ها و تربت برخی از پاکان و نیکان، ج 1، ص 425-426؛ تحفة الازهار، ج 2، ص 496؛ التذکره فی الأنساب المطهره، ص 176 و 254.

هادی، امامزاده

بقعه این امامزاده در شمال شرقی قبرستان ابن بابویه قرار دارد؛ با گنبدی کوچک و کم ارتفاع و بدون گلدسته. سکویی که ساختمان روی آن استقرار یافته است، بقعه را از قسمت های دیگر قبرستان و مقبره های خانوادگی جدا می کند. بقعه امامزاده هادی به مسجد ماشاء الله نیز مشهور است و این مسجد، به اعتقاد برخی از محققان، همان است که در داستان های تاریخی به مسجد مهمان کش مشهور است.

نویسنده کتاب مزارات ری، نسب این امامزاده را این گونه می نویسد: ابوالقاسم هادی بن احمد بن محمد (شهدانق) بن حمزه بن احمد بن عبیدالله بن محمد بن عبدالرحمن الشجری بن القاسم بن الحسن بن زید بن الإمام حسن (ع). «سپس دلایل خود را بر پایه منابع کهن ذکر می کند؛ از جمله اینکه ابن طباطبا، نسابه قرن پنجم، نوشته است که ابوالقاسم محمد، مشهور و ملقب به شهدانق در شهر ری بوده و از او دو فرزند باقی مانده است: جعفر و احمد، که پدر امامزاده هادی شهر ری است. این شجره را نسابه های دیگری همچون سید جعفر اعرجی (م 1332 ق.) و عبیدلی (م 435 ق.) تأیید می کنند.

بنای آجری بقعه، به دوران صفویه بازمی‌گردد. يك نوشته قدیمی با کاشی معرّق روی مقبره درون حرم، حکایت از بنای بقعه به فرمان شاه طهماسب می‌کند. نوشته ای دیگر، تاریخ 1286 ق. را نشان می‌دهد که پایین نام امامزاده هادی و خواهرش زینب آمده است.

بنای بقعه، شامل ایوان ورودی، گنبدخانه اصلی، مسجد (موسوم به ماشاء الله) و غرفه های متعدّد است. یکی از غرفه ها نیز متصل به فضای گنبدخانه است. گنبدخانه از ضلع غربی به مسجد راه دارد. مسجد ماشاء الله علاوه بر ورودی از راه بقعه، ورودی های دیگری نیز دارد.

بنای ساختمان، ده ضلعی و متقارن است. تمام نماهای بیرونی بنا با مرمر سفید سنگ کاری شده است. ضلع شرقی، نمای اصلی است که ایوان ورودی به بقعه نیز در آن قرار دارد. کتیبه ای از سنگ مرمر، بالای نیم طاق ورودی دیده می‌شود که به خط نستعلیق روی آن نوشته اند: «بسم الله الرحمن الرحيم امامزاده هادی ابن سراوین ابن موسی بن جعفر (ع).»

حرم امامزاده، مربع است و بیست و شش و نیم متر مربع، مساحت دارد. گوشواره های گنبدخانه اسکنج سازی شده و در فضای بین گوشواره ها نیز چهار طاق نما وجود دارد که عمق آن حدود ده سانتی متر است. طاق راهرو

متصل به ایوان، مسجد و غرفه به صورت تخت است. در طاق نمای غربی حرم، ورودی به مسجد ماشاءالله قرار دارد. طاق نمای جنوبی به غرفه ای با شکل نامنظم منتهی می شود، که چند قبر در آن دیده می شود. در جنوب غرفه، دری فلزی با پنجره های شیشه ای نصب کرده اند تا بخشی از نور حرم را تأمین کند. سقف این قسمت تخت و جدید است. ضریح آلومینیومی مشبك و ساده ای، با ابعاد 2/80 * 2 و ارتفاع 1/5 متر روی قبر نصب شده و قسمت بالای آن با تیرهای چوبی به شکل هرم درآمده است. این ضریح در سال 1382 ش. از بقعه سه دختران به این مکان منتقل شده است. ابعاد مرقد 90 * 2/15 سانتی متر و ارتفاع آن 85 سانتی متر است. در این مکان دو تن دفن شده اند که يك مرقد دارند. اطراف مرقد با خشت های کاشی مزین به گل و بته های ظریف عهد قاجاریه تزیین شده است. سطح فوقانی مرقد، کاشی معرق قدیمی صفوی است که به خط ثلث سفیدرنگ بر زمینه لاجوردی، این عبارت را روی آن نوشته اند: «قد امر باحداث هذه العمارة الرفيعة السلطان ابن السلطان المؤيد من عندالله ساحة الخير و الاحسان ابوالمظفر شاه طهماسب بهادر خان خلد الله تعالى ملكه.» شجره نامه امامزاده از کتاب بحرالأنساب فاضل دربندی است که اعتباری ندارد. کتیبه دیگری به خط نستعلیق ریز در بالای ضلع شرقی مرقد (پایین پا) روی خشت های کوچک دیده می شود که حاوی این عبارت است: «این مرقد شریف حضرت امامزاده هادی ابن سراوین ابن حضرت امام موسی کاظم (ع) با يك خواهرش حضرت زینب خواتون [کذا] در اینجا مدفون و شهید می باشند و قاتل ایشان منصور دمشقی 1286.»

بنا در مجموع سالم، ساده و بدون تظاهر خارجی است و در شمار آثار ملی ثبت شده است. این بقعه به نام مسجد ماشاءالله هم شهرت دارد و در محوطه آن برخی از شاعران و درویش تهران دفن شده اند.

منابع: مزارات ری، ص 493-502؛ آثار تاریخ تهران، ص 163-165؛ بناهای آرامگاهی، ص 214؛ دائرة المعارف تشیع، ج 2، ص 477؛ لباب الأنساب، ج 2، ص 594؛ الفخری، ص 151-152؛ الشجرة المباركة، ص 56؛ امامزادگان ری، ج 1، ص 555-556؛ بقاع متبرکه استان تهران، ص 111؛ امامزاده ها و تربت برخی از پاکان و نیکان، ج 1، ص 430-427.

هارون الرشید، ابوجعفر

پنجمین و مشهورترین خلیفه عباسی، که دوران خلافتش، جهان اسلام به اوج رشد اقتصادی و علمی رسید. در سال 145 ق. در

منطقه ری به دنیا آمد. پدرش مهدی عباسی، در زمان تولد وی، در منطقه ری و خراسان امارت داشت و مادرش کنیزی به نام خیزران بود. هنگامی که هادی عباسی درگذشت خزیمه بن خازم در نیمه های شب بر بستر جعفر بن هادی آمد و با ارباب و تهدید برای هارون بیعت گرفت. هارون خلافت خود را مدیون مادرش و کوشش های یحیی بن خالد برمکی بود. یحیی که به دلیل پشتیبانی از هارون در زندان هادی به سر می برد، پس از آنکه هارون بر تخت خلافت نشست، از زندان بیرون آمد و ردای وزارت بر تن کرد. هارون در آغاز حکومتش، سیاست های خشونت بار هادی را رها کرد و به علویان امان داد و علویان ساکن بغداد را به مدینه بازگرداند و استاندار علوی ستیز مدینه را تغییر داد؛ اما با استمرار قیام های علویان، همچون یحیی بن عبدالله، سیاست های خلیفه نیز تغییر کرد. دوران طولانی خلافت هارون با قیام ها و شورش های مختلفی همراه بود. گروهی از خوارج نیز که قدرت خلفا و احکام شرعی آنان را قبول نداشتند، در منطقه جزیره (شمال عراق) به فرماندهی ولید بن طریف شاری قیام کردند و قدرت خود را تا آذربایجان و ارمنستان گسترش دادند. هارون در سال 179 ق. بر آنان چیره شد. در سرزمین شام نیز برخوردهای قبیله ای میان قحطانی ها و عدنانی ها در سال 176 ق، در دمشق به بالاترین حد خود رسید و نزدیک دو سال این درگیری ها طول کشید. سرانجام هارون با کمک برمکیان توانست اوضاع را سامان دهد.

سقوط برمکیان از حوادث مهم دوران خلافت هارون الرشید است. آنها در هفده سال اول خلافت هارون، کارهای کشوری و لشکری را در دست داشتند. قدرت و ثروت گسترده آل برمک حس رقابت و حسادت بزرگان عرب را برانگیخت و موجب دشمنی آنان با برمکیان و سعایت ایشان نزد خلیفه شد. سرانجام این دشمنی ها مؤثر افتاد و خلیفه را نسبت به خاندان برمکی بدگمان ساخت. به دستور هارون این خاندان و وابستگان آنها دستگیر شدند و به قتل رسیدند. از آن پس، قدرت هارون نیز رو به زوال گذاشت.

هارون در زمان خلافتش درگیری هایی نیز با شیعیان داشت. امام کاظم (ع) دوبار به دستور هارون به زندان افتاد. زندان دوم، از سال 179 تا 183 ق. به طول انجامید و منجر به شهادت آن حضرت شد.

از موفقیت های مهم هارون الرشید، جنگ های او با رومیان است. هارون اهتمام فراوانی به جنگ با رومیان داشت و یکی

از پسرانش به نام قاسم را وقف این کار کرده بود. سرانجام نیز توانست به آسیای صغیر لشکر کشیده، قسطنطنیه (استانبول) را به حوزة نفوذ خود بیفزاید.

ناحیه خراسان از زمان امارت علی بن عیسی بن ماهان، صحنة فتنه های خونین بود. اهالی خراسان که از دادرسی خلیفه ناامید شده بودند سر به شورش برآوردند و پرچم رهبری را به دست رافع بن لیث دادند. هارون، هرثمة بن اعین را برای برقراری آرامش به خراسان فرستاد. هرثمة، علی بن عیسی را در بند و اموالش را مصادره کرد؛ ولی شورش رافع همچنان در سمرقند و اطراف آن ادامه داشت. هارون در سال 192 ق. راهی خراسان شد تا قدرت خلافت را در آن دیار استحکام بخشد، ولی در طوس در دهکده ای به نام سناباد بر اثر بیماری منزل کرد و در جمادی الاولی سال 193 ق. در چهل و شش سالگی درگذشت.

منابع: تاریخ الطبری، ج 8، ص 347-357؛ دولت عباسیان، ص 89؛ تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه، ص 48؛ تاریخ یعقوبی، ترجمه ابراهیم آیتی، ج 2، ص 422-433؛ التنبیه و الاشراف، ص 199.

هاشم آباد، محله

از نخستین محلات ری، همسایه نفرآباد و در جنوب حرم. حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در محله هاشم آباد و در ضلع جنوبی امامزاده طاهر (ع) و امامزاده حمزه (ع) ساکن بوده و مدتی در خانه یکی از اهالی همین محله در کوچه حضرتی سکنا گزیده است. امروز از محله هاشم آباد، غیر از چند خانه مخروبه چیزی باقی نمانده است. تکیه هاشم آباد تنها مکان باقی مانده از گذشته این محله است که ساخت آن در سال 1340 ش. بوده و پیش از آن تکیه ای به همین نام با حدود 400 سال قدمت، در همین محله وجود داشته است. محدوده مسکونی هاشم آباد، امروز به زمین مسطحی تبدیل شده است که به آن پارکینگ ضلع جنوبی حرم می گویند. برخی کوچه های باریک آن نیز بخشی از بافت مسکونی محله نفرآباد شده است. مشهورترین کوچه این محله، کوچه ای موسوم به «حضرتی» بود که از یک سو به حرم حضرت امامزاده طاهر (ع) و از سمت دیگر به باغ شیخ محمدعلی در مجاورت قبرستان هاشم آباد می رسید. از مشهورترین ساکنان قدیم این محله، کربلایی بلقیس است. وی یکی از زنان آگاه به درمان ها و داروهای گیاهی بود.

منبع: همشهری محله.

هبة الله بن حسن بن منصور طبری رازی، ابوالقاسم

محدث اهل سنت. اصل او از طبرستان

ص: 280

است و به لالکائی شهرت داشت. به بغداد رفت و در آنجا ساکن شد. از عیسی بن علی بن عیسی وزیر و ابوطاهر مخلص و دیگران حدیث شنیده است. در مدتی که در ری زیسته است، از جعفر بن عبدالله فناکی و علی بن محمد بن عمر قصار حدیث شنید. خطیب بغداد از وی روایت نوشته است. به سال 418 ق. در دینور درگذشت. از آثارش مذاهب اهل السنه و رجال الصحابه است.

منابع: تاریخ بغداد، ج 14، ص 70؛ معجم المؤلفین، ج 13، ص 136.

هدایت الله رازی

شاعر و بازرگان ری در اوائل عهد صفوی. این مطلع از او است:

به حال من نظری کن که عاشق زارم/ *** غریب و خسته دل و ناتوان و بیمارم.

منبع: تحفه سامی، ص 177.

هدایتی، میر سید احمد

متولی آستانه عبدالعظیم حسنی (ع)، فرزند میر سید هدایت الله هدایتی و از نوادگان دختری محقق کرکی. مادر وی دختر ملا علی کنی بود. جدّ میر احمد، سید ابوالحسن، مشهور به «آقا میر»، داماد فتحعلی شاه قاجار است که تولیت ابنیه و آثار عبدالعظیم حسنی (ع) را برعهده داشته است. پدر سید ابوالحسن، میرزا سید علی، مشهور به «میرزا بزرگ متولی» است که در وادی السلام نجف، در مقبره خانوادگی «شاه عبدالعظیمی ها» مدفون است و بر روی سنگ قبر وی نوشته اند: «قد ارتحل من دار الفناء الی دار البقاء السید الجلیل و الحبر النبیل المتولی لبقعة حضرت عبدالعظیم (ع) میر سید علی الحسینی طاب ثراه عام 1271 الهجری.» منصب تولیت آستانه عبدالعظیم حسنی (ع) از زمان بنای «بقعه ایوان» که در دولت صفویه ساخته شد، در اختیار این خاندان بوده است.

سید احمد، در سال 1287 ق. / 1250 ش. در شهر ری به دنیا آمد. دروس حوزه را در مدرسه خان مروی تهران، نزد استادانی همچون مدرس زنوزی، عبدالنبی نوری و سید محمد تنکابنی آموخت و آنگاه در دارالفنون لیسانس حقوق گرفت و نیز زبان فرانسه را آموخت. پدرش هدایت الله، متولی آستانه عبدالعظیم حسنی (ع) بود و او نایب التولیه؛ تا اینکه پس از فوت پدر در سال 1298 ش. از سوی وزارت معارف و اوقاف، به مقام تولیت منصوب شد و تا پایان عمر (25 شهریور 1334 ش.) این سمت را در دست داشت. پس از او نیز تولیت آستان، برای مدتی در این خاندان باقی ماند. سید احمد هدایتی، به میرسید حسین خاتم

ص: 281

المجتهدین (م 1002 ق) از علمای جبل عامل و داماد محقق کرکی نسب می‌رساند. میرزا حبیب‌الله فرزند خاتم‌المجتهدین، به حکم شاه طهماسب صفوی، تولیت آستانه حضرت معصومه (س) را بر عهده گرفت و سازمان این آستانه از آن زمان بنیان نهاده شد. میرسید محمد فرزند دیگر خاتم‌المجتهدین پس از درگذشت پدر، متصدی امور شرعی اردوی شاه در اصفهان شد. نوه پسر او، میرزا ابراهیم، شیخ الاسلام ری و متولی آستان عبدالعظیم حسنی (ع) شد و خاندان هدایتی ری از نسل او هستند و پس از او، این منصب در خاندان هدایتی، دست به دست شد. سید احمد هدایتی چند سالی نیز ریاست یکی از شعب دیوان عالی کشور را بر عهده داشته است. در زمان صدارت او بر شعبه، پرونده ای به دست او می‌رسد که در آن گروهی از روستاییان مازندران از رضا شاه شکایت کرده بودند. وی در این پرونده، به محکومیت شاه حکم می‌دهد در نهایت نیز ماجرا به نفع روستاییان پایان می‌پذیرد.

سید احمد هدایتی در هفتاد سالگی در 29 محرم 1375 ق. / 25 شهریور 1334 ش. درگذشت. سفرنامه ای از او باقی مانده است به نام «خاطرات سفر مکه» که در آن به شیوه سفرنامه نویسان غربی، بیشتر دیده‌ها و شنیده‌های خود را شرح می‌دهد تا حالات درونی خویش را. این کتاب، نخست در سال 1343 ش. به همّت فرزند مؤلف، دکتر سید محمدعلی هدایتی چاپ شد. بار دیگر در سال 1384 ش. با عنوان «باریافتگان» به سعی انتشارات مشعر، منتشر شد.

منابع: ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، ج 2، ص 63-75؛ آستانه ری، ص 37-38؛ انجم فروزان، ص 143؛ راهنمای قم، ص 105.

هسنجان

هسنجان یا هسنگان، از قرای مهم ری بوده است، و دانشمندانی از آن برخاسته‌اند. شاید سنگان که هم‌اکنون در شهرستان شمیران موجود است، همان هسنگان قدیم باشد که تخفیف یافته است؛ مانند رشکان و ارشکان، یا فریدون و آفریدون، یا مرداد و آمداد.

منبع: ری باستان، ج 3، ص 639.

هشام بن عبدالله / عبیدالله رازی مازنی

فقیه حنفی و از عالمان بنام ری. دروازه هشام ری باستان، که در مشرق شهر قرار داشت و از آنجا به خراسان می‌رفته‌اند، ظاهراً به نام او است.

منابع: الکنی و الاسماء، ج 2، ص 142؛ تذکره الحفاظ، ج 1، ص 351؛ الاعلام، ج 9، ص 85.

ص: 282

هشام بن منتهی رازی

از شیعیان ری و از اصحاب امام صادق (ع).

منابع: منهج المقال، ص 367؛ نقد الرجال، ص 369.

هلاکو، مسجد

پیشتر در محل مقبره ناصرالدین شاه مسجدی بود که مسجد هلاکو خوانده می شد. این مسجد دری داشت که پس از تخریب مسجد، در گوشه جنوب شرقی مسجد بالاسر نصب شد. این در که منبت کاری هنرمندانه ای دارد در شمال ایوان حضرت امامزاده حمزه (ع) نصب شده است و تاریخ روی آن، 848 است که به دوره سلطنت شاهرخ میرزا پسر امیر تیمور برمی گردد.

منابع: مجله معارف اسلامی، ش 26، سال 1355 ش. ص 89-91، مقاله «آثار تاریخی آستانه حضرت عبدالعظیم»، نوشته ابوالقاسم مشیری.

هوسنج / هوشنگ، مزرعه

نام این مزرعه در فرمان شاه طهماسب است. این فرمان به سال 961 ق. در باب رقبات موقوفه آستانه عبدالعظیم حسنی (ع) صادر شده است.

منابع: تاریخ آستانه ری، ص 32؛ ری باستان، ج 2، ص 641.

هوخوانی ← گل دسته خوانی

هیثم بن یمان رازی، ابوبشر

محدث. از قاسم بن معن و عبث و شریک و اسماعیل بن زکریا خلقانی و محمد بن اسماعیل بن رجاء زبیدی و عمرو بن ابی مقدم و ایوب بن جابر و عباد بن عباد و هشیم و ابواحوص و مالک بن عمرو بن حارث روایت کرده است و ابوحاتم رازی و عبدالملک بن ابی عبدالرحمن مقرئ و علی بن حسین بن جنید و محمد بن حسن زعفرانی از او روایت کرده اند. ابوحاتم رازی و ذهبی او را «صالح الحدیث»، و ابوالفتح ازدی، «ضعیف» شمرده است.

منابع: الجرح و التعديل، ج 9، ص 86؛ المغنی من الضعفاء، ج 2، ص 488؛ لسان المیزان، ج 6، ص 211-212؛ تاریخ الاسلام، ج 17، ص 393.

ص: 283

یارحسین ← حسین، امامزاده پاکدشت

یحیی بن ابی بکر، ضریب رازی

از رجال شیعه و از اصحاب امام هادی (ع).

منابع: نقد الرجال، ج 5، ص 59؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 8، ص 183.

یحیی بن [ابی] علاء رازی، ابوجعفر

محدث، از راویان امام صادق (ع) و قاضی ری. در مسند خویش، از امام صادق (ع) روایت کرده است.

نام او در طریق شیخ صدوق آمده است. کتاب او را زکریا بن آدم و دیگران، روایت کرده اند. پسرش جعفر نیز از محدثان بوده و از پدر روایت کرده است.

از عبارات تراجم نگاران، به درستی معلوم نمی شود که یحیی بن علاء رازی، همان یحیی بن ابی علاء رازی است، یا خیر؛ زیرا به هر دو نسبت صحبت با یکی از باقرین _ علیهما السلام _ را داده اند.

منابع: الرسائل الرجالیه، ج 4، ص 288-290؛ معجم رجال الحدیث، ج 21، ص 25-27.

یحیی بن احمد بن علی صائغ، ابوسعید

محدث. از ابوالحسن علی بن حسن قاضی جراحی و ابومحمد جعفر بن محمد بن احمد بن حکم روایت کرد و احمد بن حسین بیهقی در ری از او حدیث شنید.

منابع: سنن الکبری، ج 1، ص 80؛ شعب الإیمان، ج 3، ص 332؛ الأنساب، ج 3، ص 517.

یحیی بن حسن حسنی رازی، ابوالحسن

محدث قرن ششم. ابوبکر نیشابوری معروف به صنوبری در بغداد از او حدیث شنیده است.

منبع: تاریخ مدینه دمشق، ج 53، ص 244.

ص: 285

یحیی بن حسین بن زید جرجانی

محدث، از احفاد امام حسن مجتبی (ع)، صاحب امالی. نسب او به این قرار است: یحیی بن حسین جرجانی بن زید بن حسن بن جعفر بن محمد بن جعفر بن عبدالرحمن شجری بن قاسم بن حسن بن زید بن حسن بن علی بن ابی طالب (ع). در سال 412 ق. متولد شد. مظفر بن عبدالرحیم حمدونی و شیخ ابوالعباس احمد بن حسن بن قاسم و شیخ اسماعیل بن علی القزاز و علی بن حسین (مؤلف المحيط) از او روایت کرده اند. در روز شنبه، پانزدهم ربیع الثانی سال 499 ق. درگذشت و در خانه خواهرش در ری دفن شد. خواهرش بر مزار او خانقاهی ساخت.

منبع: الامالی الخمیسیه، ج 1، ص 3.

یحیی بن ضریس بن یسار بجلي رازی، ابوزکریا

محدث، مصنف و قاضی ری. برادرش (صالح) و فرزندش (ایوب) و نوه اش (محمد بن ایوب، مؤلف فضائل القرآن) نیز از محدثان نامدارند. وی از یاران نزدیک سفیان ثوری بود. او را به وثوق، کیاست و حفظ ستوده اند. نسایی و ابن حبان نیز او را ثقة دانسته اند. ابوحاتم رازی می گوید: فقط از حماد بن سلمه و سفیان ثوری، بیست هزار حدیث نزد او بود. در فتوح البلدان، بکر بن هیشم از وی در باب نقض عهد مردم ری پس از فتح نخستین آن شهر و گشودن آن در آخرین بار به دست قرضة بن کعب انصاری مطالبی نقل می کند.

از ابراهیم بن طهمان، اسرئیل بن یونس، حسن بن دینار، حماد بن سلمه، خارجه بن مصعب، زائدة بن قدامه، زکریا بن اسحاق مکی، زهیر بن معاویه، سفیان ثوری، شریک بن عبدالله نخعی، عبدالعزیز بن ابی داود، عبدالملک بن جریح، عکرمه بن عمار یمامی، عمرو بن شمر جعفی، عمرو بن ابی قیس رازی، ابومودود فضه، فضیل بن مرزوق، محمد بن اسحاق بن یسار، نصر بن حمید، نعیم بن میسرّه نحوی، ابوجعفر رازی، ابوسنان شیبانی اصغر، مبارک بن فضاله، جراح بن ضحاک، عنبسة بن سعید (قاضی ری)، ریاح بن ابی معروف، ابان بن عبدالله بجلي، ابوهلال راسبی، یعقوب قمی و... روایت کرده است. از او روایت کرده اند ابراهیم بن موسی فراء، احمد بن ابراهیم بزاز، نرمقی، احمد بن اسماعیل بن ابی ضرار اصبهانی، جریر بن عبدالحمید رازی، حسین بن منصور نیشابوری، سعید بن یعقوب طالقانی، برادرش صالح بن ضریس بجلي، عبدالله

ص: 286

بن جهم رازی، عبدالله بن عمران اصفهانی، عبدالسلام بن عاصم، عبید بن ابی قره، عتاب بن زیاد مروزی، عثمان بن محمد بن ابی شیبیه، علی بن حسن کلبی، عیسی بن ابی فاطمه رازی، محمد بن حمید رازی، ابوجعفر محمد بن عمار بن حارث رازی، هشام بن عبیدالله رازی، محمد بن عمرو زنیج رازی، یحیی بن اکثم قاضی، ادیس بن علی رازی. یحیی بن معین، یحیی بن مغیره رازی، مقاتل بن محمد رازی، ابوسهل موسی بن نصر بن دینار رازی. در سال 203 ق. در ری درگذشت.

منابع: تهذیب الکمال، ج 31، ص 383-386؛ سیر اعلام النبلاء، ج 13، ص 499-453؛ تاریخ الاسلام، ج 13، ص 475-476؛ الجرح و التعديل، ج 9، ص 158-160؛ الطبقات الكبرى، ج 7، ص 380؛ فتوح البلدان، ص 319؛ لسان المیزان، ج 5، ص 436.

یحیی بن محمد ابوبشر بصری رازی، ابوزکریا

مجهول و از سلسله روات شیخ طوسی.

منبع: رجال الکشی، ص 588.

یحیی بن محمد بن سدید رازی

مجهول و از سلسله روات شیخ طوسی.

منبع: رجال الکشی، ص 437.

یحیی بن محمد بن علی بن مطهر رازی، عزالدین

محدث و نقیب. وی نقابت طالبیه ری و قم و آمل را به عهده داشت، و سیدی عالم و فاضل بود. او و پدرش محمد بن علی بن مطهر قمی از رجال مشهور خاندان بزرگ نقبای ری (از خاندان های قدیم و اصیل شیعه) بودند.

عزالدین یحیی به دست علاءالدین تکش خوارزمشاه در سال 592 ق. کشته شد، و فرزندان او به بغداد گریختند. در فهرست منتجب الدین آمده است:

«چون عزالدین یحیی نقیب ری و قم و آبه با ابن القصاب (وزیر خلیفه) هم داستان بود، خوارزمشاه پیش از رفتن به همدان یا در بازگشت از آن سفر در ری او را به خواری بسیار کشت و پسرش شرف الدین محمد به بغداد گریخت و به وسیله نصیرالدین ناصر بن مهدی که پیش از آن نیابت یحیی را داشته و در همان واقعه ری به بغداد گریخته و پس از مردن ابن القصاب به وزارت ناصر [عباسی] رسیده بود، به دربار خلیفه عباسی راه یافت و به منصب نقیب الطالبیین رسید.»

منابع: فهرست منتجب الدین، ص 376؛ مصادقة الاخوان، ص 26.

محدث، صوفی و واعظ. از مشایخ و رجال طریقت، و معاصر بایزید بسطامی و احمد خضرویه بود. از اسحاق بن سلیمان رازی، مکی بن ابراهیم بلخی و علی بن محمد طنافسی استماع حدیث کرد و کسانی از اهالی ری و همدان و خراسان از او روایت کرده اند. احادیث مسند او اندک است. یحیی و دو برادر دیگرش: اسماعیل و ابراهیم، از زهاد روزگار خود بودند. یحیی با برادرش ابراهیم از ری به خراسان کوچید؛ اما برادرش در میانه راه وفات کرد و یحیی به سوی بلخ رهسپار شد و مدتی در آنجا ماند و سپس به نیشابور برگشت و تا پایان عمر در نیشابور ساکن شد. گفته شده است هنگامی که به بغداد مسافرت کرد، مشایخ صوفیه گرد او جمع شدند.

یحیی در فن خطابه مقامی والا داشت. از یوسف بن حسین رازی نقل کرده اند که گفت: «در صد و بیست شهر رفته ام به دیدار علما و حکما و مشایخ، هیچ کس ندیده ام قادرتر بر سخن چون یحیی معاذ رازی.» قزوینی در آثار البلاد می گوید: «یحیی بن معاذ، شیخ وقت بود و صاحب زبانی گویا در مواعظ و مقبول در نزد مردم.» در کشف المحجوب آمده است: «نخست کس از مشایخ این طایفه از پس خلفای راشدین که بر منبر شد، او بود.» همو می نویسد: «خداوند تعالی را دو یحیی بود: یکی از انبیا و دیگر از اولیا. یحیی بن زکریا (ع) طریق خوف را چنان سپرد که همه صدیقان به خوف او از فلاح خود نومید گشتند، و یحیی بن معاذ طریق رجا را چنان سلوک کرد که دست همه مدعیان به رجا فرو بست... وی را اندرین تصانیف بسیار است، و نکت و اشارت بدیع.» نوشته اند: «یحیی را در ری وام بسیار بر آمد، که بر غازیان و حاجیان و فقرا و علما و صوفیان صرف کرده بود. داینان مطالبه کردند. پس راه خراسان در پیش گرفت. چون به بلخ رسید، به خواهش مردم مدتی آنجا سخن گفت و ایشان را پند داد، و صد هزار درم سیم، وی را فراهم آمد. از آنجا بازگشت تا به ری برود و وام بگذارد، اما دزدان راهش بزدند و سیمش بستند. پس به هرات رفت و هفت شتر نقره وی را فراهم شد، و چون به نیشابور رسید، در آنجا در جمادی الأولى سال 258 ق. درگذشت، و در مقبره باب معمر مدفون شد، و وصیت کرد که مال را به غریمان دهند.» در الفهرست ابن ندیم، کتابی به نام مراد المریدین به وی منسوب شده است.

منابع: طبقات الصوفیه، ص 107؛ تاریخ بغداد، ج 14، ص 213؛ الفهرست ابن ندیم، ص 235؛ کشف المحجوب، ص 112؛ تذکره الاولیاء، ج 1، ص 266.

یحیی بن معلی بن منصور رازی، ابوزکریا

محدث. در بغداد ساکن بود. وی را ابوعوانه نیز گفته اند. از ابوسلمه تبودکی، کامل بن طلحه، عبدالرحمن بن متوکل، موسی بن مسعود نهدی، یحیی بن صالح و حاضی، عتیق بن یعقوب زبیری، اسماعیل بن ابی اویس، خالد بن خدش و پدرش حدیث شنیده است، و اسماعیل بن فضل بلخی، عباس بن علی نسائی، قاسم بن زکریا مطرز، یحیی بن صاعد، قاضی حسین بن اسماعیل محاملی و ابوحاتم رازی (در ری) و دیگران از او روایت کرده اند. خطیب بغدادی و دیگران، وی را ثقه دانسته اند.

منابع: تاریخ بغداد، ج 14، ص 215-216؛ خلاصة تذهیب تهذیب الکمال، ص 428؛ الجرح و التعديل، ج 9، ص 192؛ الکاشف فی معرفة من له رواية فی کتب السنه، ج 2، ص 376؛ تقریب التهذیب، ج 2، ص 316؛ تهذیب التهذیب، ج 11، ص 246.

یحیی بن مغیره رازی

محدث. از ثعلبة بن سهیل طهوی و نعیم بن میسره رازی روایت کرده است و علی بن ولاد رازی از وی. شاگرد و راوی جریر بن عبدالحمید، از محدثان اهل سنت ری (م. 188 ق.)، نیز بوده و از وی نقل کرده است که نزد او نشسته بودم که شخصی از اهل عراق وارد شد. جریر از احوال اهل عراق پرسید و او گفت: هارون الرشید امر کرده است به قطع درخت سدره که در زمین کربلا، نشانه قبر حسین (ع) بود. در این هنگام جریر گفت: الله اکبر. حدیثی به ما رسید از رسول الله (ص) که سه بار فرمود خدا لعنت کند قطع کننده سدره را. و ما نفهمیدیم معنی این حدیث را تا این زمان.

منابع: الامالی طوسی، ص 325؛ الجرح و التعديل، ج 8، ص 462؛ الضعفاء، ج 1، ص 196.

یزید بن ابی یزید قطان، ابو خالد کوفی

محدث. در ری زیست و از عنبسة بن عبدالواحد و حمید بن عبدالرحمن رواسی و محمد بن عیسی و ابشی روایت کرده است. ابوحاتم رازی از او حدیث شنیده است.

منبع: الجرح و التعديل، ج 9، ص 278.

یزید بن حجة / حجة بن عامر بن تیم الله بن ثعلبة بن عکابه

والی ری در زمان امام علی (ع) و شاعر.

در جنگ های جمل و صفین و نهروان در سپاه حضرت علی (ع) بود و از سوی ایشان والی ری و دستی (ناحیه ای میان ری و همدان) شد.

در زمان ولایت بر ری، در بیت المال به نفع خود تصرف کرد. پس از آن به یاران معاویه

پیوست و در هجو حضرت علی (ع) و اصحاب ایشان شعر گفت. پس از پناهنده شدن به معاویه در شام، یکی از پسرعموهایش برای او نامه ای منظوم می نویسد و از او می خواهد که به کوفه بازگردد؛ اما وی در پاسخ، به ماجرای حکمیت و منازعات اصحاب امام علی (ع) اشاره کرده، خلافت را حق معاویه می شمارد.

منابع: الاخبار الموقیات، ص 576-575؛ البیان و التبین، ج 2، ص 292؛ تاریخ طبری، ج 5، ص 272؛ فتوح البلدان ج 2، ص 391.

یزید بن عبدالعزیز رازی طلاس

محدث. از داوود عطار، عبدالحمید بن بهرام، سجد بن ابی یحیی، عبدالرحمن بن زید بن اسلم، یعقوب قمی و عباد بن عوام روایت کرده است و ابوحاتم رازی و ابوزرعه از وی.

منبع: الجرح و التعذیل، ج 9، ص 278.

یعقوب، امامزاده _ عباس آباد علاقند

بقعه این امامزاده در دهستان قلعه نو، در مسیر روستای عباس آباد واقع است. در زیارت نامه امامزاده، وی از نوادگان امام سجاد (ع) معرفی شده است؛ بدین شرح: یعقوب بن هادی بن عقیل بن امام زین العابدین (ع). برای این زیارت نامه، سند

ص: 290

در گذشته، بنای امامزاده اتاقی از خشت و گل با گنبدی کوچک بوده است. در سال 1380 ش. ضریح پیشین، به امامزاده ای در کریم آباد منتقل شد و ضریح جدید، جایگزین آن گردید. صحن جدید، چهار ورودی دارد. ورودی اصلی (صحن جنوبی) به صورت آستانه و دارای گلدسته های هشت متری است. در ضلع های شرقی، غربی و شمالی صحن، سه ورودی دیگر ساخته اند. پیرامون بقعه، سنگ فرش است و بقعه تقریباً در وسط صحن قرار دارد. نماهای مختلف بقعه ساده و آجری است. ازاره ای از سنگ گرانیت خاکستری به ارتفاع حدود 1/20 متر در نماهای مختلف دیده می شود.

نماهای بقعه متقارن و دو به دو مشابه یک دیگرند. نمای شمالی مشابه نمای جنوبی و متشکل از یک در ورودی در وسط و دو پنجره در دو طرف است. نمای شرقی نیز مشابه نمای غربی و متشکل از یک در ورودی در میانه آن است. در جداره های داخل حرم، ازاره ای از سنگ مرمر سفید به ارتفاع 1/20 سانتی متر ساخته شده و پس از آن، جداره ها با آجر سه سانتی متری آجرنما شده است. در متن این آجرکاری تزیینات آینه کاری و کتیبه هایی از کاشی به صورت عمودی اجرا شده است. این کتیبه ها با رنگ سفید و روی کاشی های آبی رنگ نوشته شده اند و شامل زیارت «وارث»، زیارت «حضرت رسول (ص)» و زیارت «عاشورا» هستند.

در انتهای فوقانی جداره ها نیز کتیبه ای از کاشی و حاوی نوشته ای به صورت افقی چرخیده است. متن عربی این کتیبه ها به خط ثلث، همراه با ترجمه فارسی به خط نستعلیق است. نوشته های عربی آن از این قرارند: «آية الكرسي» به رنگ سفید، بر روی کاشی های سبز که با «بسم الله الرحمن الرحيم» شروع می شود و در پایان آن آمده است: «آمنّا بالله صدق الله العلی العظيم 1420/1/29-1378/2/26 ه. ق» آیات سوره «عصر»، که در آخر آن آمده است: «1420/1/29-1378/2/26 کاشی ساز صاحب و دهخدا» آیات سوره «کوثر» که در پایان آن آمده است: «آمنّا بالله». آیات سوره «قدر»، آیات سوره «توحید»، که در پایان آن آمده است: «آمنّا بالله 1378/2/26-1420/1/29 ه. ق»؛ آیات سوره «حمد» و حدیث «علی مع الحق و الحق مع علی»، به رنگ سفید روی کاشی سبز حک شده است. سقف بنا مسطح و آینه کاری است و در آن کاسه سازی هایی نیز اجرا شده است.

روزن گنبد در سقف به صورت چندضلعی نمایان است. گنبد از داخل گچ کاری و سفید شده است، که هشت نورگیر کوچک به ابعاد تقریبی $1/10 * 1/50$ متر در اطراف آن تعبیه شده اند. تاریخ ساخت گنبد 1380 ش. است. ضریح، به صورت مشبک، از جنس فلز و مسی رنگ است و $3/20 * 3/25$ متر اندازه دارد، با $2/46$ متر ارتفاع. ضریح روی پایه ای از سنگ مرمر به ارتفاع 27 سانتی متر استقرار یافته است. قبر متولی پیشین امامزاده، آقای کربلایی علی ابوالقاسمی (1284-1366 ش.) فرزند غلام در جلو در ورودی حرم قرار دارد.

طرح جامع بقعه در سال های اخیر اجرا شده و بقعه مزبور نوسازی گردیده است. افزایش مساحت امامزاده از سه هزار متر به 15 هزار متر، ساخت شبستان 1400 متر مربعی با آینه کاری و کاشی کاری و ساخت گنبد به ارتفاع 14 متر با گلدسته هایی به ارتفاع 40 متر، ساخت 2 هزار متر مربع سالن و آشپزخانه مجهز، ساخت 2 سالن تجاری در کنار امامزاده، کاشت 1000 نهال در محوطه امامزاده، ساخت خانه عالم، وضوخانه، غسلخانه و سردخانه از کارهای انجام شده است.

منابع: مزارات ری، ص 508-511؛ امامزاده ها و تربت برخی پاکان و نیکان، ج 1، ص 443-444.

یعقوب بن اسحاق کلینی، بقعه

بقعه یعقوب بن اسحاق کلینی، پدر ثقة الاسلام کلینی، مؤلف الکافی، در روستای کلین، در سه کیلومتری حسن آباد، واقع در

ص: 292

جاده قدیم تهران - قم قرار دارد. نمای بیرونی بقعه، آجری است و متعلق به عصر صفویه است. طرح جامع این بقعه را دفتر فنی و عمران اداره کل اوقاف استان تهران تهیه و اجرا کرده است.

منبع: مشایخ فقه و حدیث در جماران، گلین، درشت و تجریش.

یعقوب بن اسحاق کلینی رازی

عالم دینی و پدر ثقة الاسلام کلینی، صاحب الکافی. به فضیلت و تقوا مشهور بود و فرزندش از او روایت می کند. قبرش در کلین از قراء فشافویه است. بقعه کلینی، حدود 300 سال قدمت دارد و به دلیل وجود این بقعه، روستای کلین به عنوان هدف گردشگری ثبت شده است.

منابع: جنة النعیم، ص 515 و 516؛ سفينة البحار، ج 2، ص 495، س 3.

یعقوب بن محمد رازی، ابویوسف

ریاضی دان. از آثار او است: الجوامع فی الحساب و حساب الخطأین. وی در قرن سوم می زیست.

منابع: الفهرست ابن الندیم، ص 504؛ معجم المؤلفین، ج 13، ص 252.

یوسف بن حسین بن علی رازی، ابویعقوب

صوفی و از مشایخ عصر خویش و در طبقه دوم روات. به انواع علوم ظاهری و باطنی آراسته بود، و شیخ ری و امام جبال و مقتدای طایفه صوفیان بود. طریق ملامت داشت و مردم را بر خود می شورانید، و قبول ایشان را بر خویشتن ویران می ساخت، و خود را از چشم ها می افکند، و در اسقاط تصنع نظیر نداشت. زبانش در بیان معارف و اسرار سخت گویا بود، با بسیاری از مشایخ صحبت داشت، شاگرد ذوالنون مصری است، و با ابوتراب نخشی و یحیی بن معاذ رازی و غیر ایشان مصاحبت کرد. در سفر، رفیق ابوسعید خراز بود. وی را با جنید مکاتباتی است. عمری دراز یافت و در سال 303 یا 304 ق. درگذشت. از احمد حنبل و دحیم و غیر آن دو روایت کرده است.

منابع: طبقات الصوفیه، ص 185؛ تاریخ بغداد، ج 14، ص 314؛ طبقات الکبری، ج 1، ص 77؛ کشف المحجوب، ص 124؛ تذکره الاولیاء، ج 1، ص 280؛ الکامل فی التاریخ، ج 6، ص 157؛ العبر، ج 2، ص 128؛ شرح رساله قشیریه، ص 167؛ هفت اقلیم، ج 3، ص 8؛ حلیة الأولیاء، ج 10، ص 238.

ص: 293

یوسف بن عاصم رازی، ابویعقوب

محدث. ابوسعید رازی، علی بن احمد بن صالح و گروهی دیگر از محدثان، از وی روایت کرده اند. در سال 98 ق. درگذشت.

منبع: تاریخ الاسلام، ج 22، ص 327.

یوسف بن محمود بن محمد طهرانی رازی، عزالدین / جمال الدین

فقیه حنفی قرن هشتم. از تألیفاتش شرح کنز الدقائق فی فروع الفقه الحنفی است که به سال 773 ق. در قاهره از تألیف آن فراغت یافته است.

منبع: معجم المؤلفین، ج 13، ص 334.

یوسف بن موسی نستری

محدث. اصل او از شوشتر بود؛ اما در ری سکونت داشت و از یحیی بن سعید قطان و عبدالرحمن بن مهدی و ابوقتیبه سلم بن قتیبه و اسماعیل بن محمد بن حجاجه و ابراهیم بن عیینه و وکیع و ازهر سمان و عبدالصمد بن عبدالوارث و ابوداود طیالسی روایت کرده است، و ابوحاتم رازی و علی بن حسین بن جنید از او روایت کرده اند.

منبع: الجرح و التعديل، ج 9، ص 231.

یونس آباد

روستا، از توابع بخش فشافویه شهرستان ری. این روستا در دهستان حسن آباد قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال 1385 ش. جمعیت آن زیر سه خانوار بوده است.

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1385 ش.

یونس بن حماد رازی

محدث و از اصحاب امام صادق (ع).

نام او در چهار کتاب اصلی رجال شیعه ذکر نشده است. ثقة الاسلام کلینی از طریق ابراهیم بن سندی و محمد بن علی بن ابی عمران همدانی، از او روایت کرده است.

منابع: ثواب الاعمال، ص 236؛ وسائل الشیعه، ج 10، ص 245؛ مستدرکات علم رجال الحدیث، ج 8، ص 299؛ معجم رجال الحدیث، ج 21، ص 201؛ قاموس الرجال، ج 11، ص 164.

نُور و پوس ← تاریخ ری

عالم، مدرس فلسفه و شاعر، متخلص به واله. وی چهارمین و کوچک ترین پسر آیه الله میرزا محمدحسن آشتیانی (1319 ق - 1248 ق) مجتهد مشهور تهران و رهبر نهضت تنباکو است. در سال 1300 ق. در تهران دیده به جهان گشود. سطوح فقه و اصول را از پدر آموخت. در سال 1340 ق. راهی عراق شد و از محضر میرزا حسین نائینی (م 1355 ق.) و آیه الله آقاضیاء الدین عراقی (م 1361 ق.) استفاده کرد. در مدت اقامت ده ساله در نجف، چند سالی نیز به تدریس فلسفه مشغول بود. در سال 1350 ق. به ایران بازگشت و در تهران به تدریس فقه، اصول، طب و علوم عقلی و همچنین تألیف کتب و ارشاد مردم پرداخت و بعد از برادر بزرگ ترش آیه الله مرتضی آشتیانی (م 1365 ق.) تولیت مدرسه مروی و موقوفات آن را بر عهده گرفت. در سوم تیرماه 1354 ش. درگذشت و در جوار بارگاه حضرت عبدالعظیم (ع)، در مقبره خانوادگی دفن شد. آثار مکتوب بسیاری در فقه، اصول، کلام، حکمت، اخلاق، نجوم، هیئت، طب، ادبیات و... از وی به یادگار مانده است.

منبع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 120؛ دانشمندان و مشاهیر حرم عبدالعظیم (ع) و شهرری، ج 1.

نگارگر، شاعر، متخلص به شعله. در سال 1271 ش. / 1310 ق. در تهران به دنیا آمد. پدرش شیخ مرتضی آشتیانی (م 1365 ق.) از علمای دین بود. نگارگری را در دارالفنون آموخت و سپس به مدرسه صنایع مستظرفه

کمال الملک (م 1319 ش.) رفت و دیپلم گرفت. نخست به معلمی در مدرسه صنایع و سپس به ریاست آن انتخاب شد. همچنین در مدرسه دارالفنون، دانشکده ادبیات، دانشسرای عالی و دانشکده فنی تدریس کرد. در سال 1325 ش. نشان درجه اول هنر و دکترای افتخاری به وی اعطا شد.

حدود صد تابلو نقاشی از او بر جای مانده است. در نهم اردیبهشت 1349 ش. درگذشت و در جوار بارگاه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) رخ در نقاب خاک کشید. از آثار او است: دیوان اشعار، شرح حال و آثار کمال الملک، نماز در اسلام، سفرنامه اروپا، مناظر و مرایای عملی یا چشم اندازهها (پرسپکتیو).

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 1، ص 406؛ اطلاعات عمومی، ص 48.

آشتیانی، محمدباقر

فقیه. فرزند آیه الله میرزا احمد آشتیانی در سال 1323 ق. به دنیا آمد. مقدمات علوم اسلامی را در تهران فراگرفت و در سال 1340 ق. برای ادامه تحصیل به نجف رفت و در درس آقا سید ابوالحسن اصفهانی، آقا ضیاء الدین عراقی، میرزا حسین نائینی، شیخ ابوالحسن مشکینی شرکت نمود. سپس به ایران بازگشت و در مدرسه مروی مشغول تدریس شد و تولیت مسجد و مدرسه را برعهده گرفت.

در سال 1404 ق. درگذشت و در جوار حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد. کتاب های النکاح، الطلاق، تعلیقات بر فرائد الاصول، تعلیقاتی بر صلاة حاج آقا رضا همدانی و شرح مبسوط کفایة الاصول، از آثار قلمی او است.

ص: 298

منابع: چهل مقاله فارسی؛ اختران فروزان ری و تهران؛ گنجینه دانشمندان.

آشتیانی، محمدصادق

عالم دینی و فعال اجتماعی. در سال 1286 ش. در تهران به دنیا آمد. نزد پدرش آیه الله میرزا احمد آشتیانی و برادرش میرزا محمدباقر آشتیانی (م 1404 ق.) فقه و اصول را فراگرفت. بیشتر عمر خود را صرف کمک به مردم و امور خیریه کرد. در پنجم اردیبهشت 1365 ش. درگذشت و در جوار عبدالعظیم حسنی (ع) در مقبره خانوادگی خود کنار پدر و برادرش به خاک سپرده شد.

منابع: چهل مقاله فارسی؛ اختران فروزان ری و تهران؛ گنجینه دانشمندان.

آشتیانی، میرزا جعفر

فقیه، حکیم، ادیب، ملقب به «میرزای کوچک»، برادرزاده و داماد آیه الله میرزا حسن آشتیانی (م 1319 ق.) فقه و اصول را از میرزا حسن آموخت و حکمت و فلسفه را از آقا محمد رضا قمشه ای (م 1306 ق.) و آقا علی مدرس زنوزی (م 1307 ق.) و میرزا ابوالحسن جلوه (م 1314 ق.) علاوه بر فقه، اصول و حکمت، در عرفان، نجوم، طب، حساب و هندسه نیز تخصص داشت و در دو رشته ادبیات و ریاضیات صاحب نظر بود. آشتیانی در سال 1324 ق. درگذشت و در جوار مرقد شریف حضرت سیدالکریم (ع) در شهر ری مدفون گردید.

منابع: اثر آفرینان؛ تاریخ حکما و عرفای متأخر؛ ریحانه الادب؛ مجموعه مصنفات حکیم مؤسس آقاعلی مدرس تهرانی؛ نقباء البشر.

آشتیانی، میرزا مصطفی

عالم دینی، شاعر، متخلص به «صهبا»، ملقب به افتخار العلماء، فرزند میرزا محمدحسن آشتیانی. در سال 1282 ق. در تهران به دنیا آمد و از کودکی به فراگیری علوم عربی و ادبیات پرداخت. علاقه وافری به شعر و شاعری داشت و از نوجوانی شعر می سرود. «افتخارنامه حیدری» را در هجده سالگی به نظم درآورد که موجب حیرت بسیاری از ادبای عصر شد. در جنبش تنباکو در کنار پدر و از افراد فعال و مؤثر بود. در ماجرای اعتراض به موسیو نوز بلژیکی، نقشی مهم داشت و در مشروطه نیز فعالانه شرکت جست؛ ولی در دوره استبداد صغیر، در

ص: 299

شهر ری خانه نشین شد و همان جا در سال 1327 ق. به دست مأموران حکومتی شهید شد.

منابع: تاریخ مشروطه، احمد کسروی، اختران فروزان ری و تهران؛ ریحانة الادب؛ گنجینه دانشمندان.

آشتیانی، هدایت الله

دولتمرد، پسر میرزا حسین آشتیانی و معروف به میرزا هدایت الله وزیر دفتر. وی دست پرورده میرزا تقی خان امیرکبیر و از مستوفیان دیوان اعلی بود و در شعر، اخلاق، حکمت و فلسفه از مشاهیر قرن سیزدهم محسوب می شود. در سال 1290 ق. در دوران سلطنت ناصرالدین شاه، وزیر مالیّه شد و نوه عباس میرزا قاجار را به همسری گرفت و دکتر محمد مصدّق، پسر اوست. در سال 1303 ق. نیابت پسر خردسال صدر اعظم میرزا یوسف را پذیرفت. از تألیفات او است: کشف و اشراق، المکتوم فی شرح دعاء السحر، تحفة الخواص و سرّ کلام در آداب کشورداری. در سال 1310 ق. بر اثر بیماری و با درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون گردید.

منابع: رجال ایران، ج 4؛ چهل سال تاریخ ایران، ج 1؛ طرائق الحقایق، ج 3، ص 134؛ حدیقة الشعراء، ج 3؛ گلزار جاویدان ایران، ج 2.

آل احمد، جلال

نویسنده، ناقد و نظریه پرداز سیاسی - اجتماعی. در تهران به سال 1302 ش. زاده شد. پس از پایان تحصیل دبیرستان، پدرش او را به نجف نزد برادر بزرگش (سید محمد تقی) فرستاد تا در آنجا به تحصیل در علوم دینی بپردازد؛ اما در نجف نماند و به ایران بازگشت. آل احمد در سال 1322 ش. وارد دانشسرای

عالی تهران شد و در رشته ادبیات فارسی تحصیل کرد. سپس آموزگار مدارس تهران شد. پس از لیسانس، در دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی مشغول تحصیل شد؛ ولی این دوره را به اتمام نرساند. در 1323 ش. به حزب توده پیوست و در آذر 1326 ش. از حزب توده جدا شد. او نویسندگی را از دهه سوم زندگی خویش آغاز کرد و یکی از نویسندگان مشهور گردید. هنر برجسته آل احمد داستان نویسی او است و در این زمینه دارای سبک و شیوه خاص است. زبان محاوره را بسیار خوب و بجا به کار می گیرد؛ تصویرها و شخصیت پردازی هایش روشن و دقیق است، و در گنجاندن نکات اجتماعی و سیاسی در ضمن داستان توانا است. ذهنیت غرب ستیز او بر افکار انقلابیون مسلمان ایران تأثیر فراوان داشت. در 18 شهریور 1348 ش. در «اسالم» گیلان درگذشت. پیکر او در مسجد فیروزآبادی شهر ری آرام گرفت. از آثار او است: دید و بازدید، از رنجی که می بریم، مدیر مدرسه، زن زیادی، نفرین زمین، اورازان، دُرّ یتیم خلیج، خسی در میقات، ولایت عزرائیل، هفت مقاله، کارنامه سه ساله، ارزیابی شتابزده، یک چاه و دو چاله. چند ترجمه نیز از او بر جای مانده است: قمارباز از داستایوسکی، بیگانه از کامو، دست های آلوده از سارتر، بازگشت از شوروی از آندره ژید.

منابع: یادنامه جلال آل احمد؛ غروب جلال.

ابطحی، سید رضا

عالم دینی، فرزند ارشد حجت الاسلام سید ضیاءالدین ابطحی اصفهانی. در سال 1303 ش. در اصفهان به دنیا آمد. پس از اتمام تحصیلات در دبیرستان یگانگی تهران، وارد حوزه علمیه شد و دوره سطح را در حوزه علمیه تهران گذراند. سپس به قم رفت و در درس خارج فقه و اصول شرکت کرد و موفق به دریافت اجازه اجتهاد از میرسید محمد مهدی سلطان العلمائی، میر سید علی ابطحی و محمدرضا تنکابنی، و اجازه امور حسبیه از سید جمال الدین گلپایگانی، سید عبدالهادی شیرازی، مرعشی نجفی، میرسید علی بهبهانی، سید محسن حکیم و سید کاظم شریعتمداری شد. پس از آن، به تهران بازگشت و بر کرسی تدریس در حوزه علمیه تهران نشست. از تألیفات او است: منتهی الهدایة فی عظمة مقام الولاية؛ البرهان فی

أفضيلة العترة على القرآن؛ هداية المهتدين في دفع شبهات الملحدين؛ مجمع المعارف؛ ردى بر كتاب روحانيت در شيعه؛ چهل حديث در معرفت امام؛ كشكول المطالب لأرباب المنابر؛ مجموعة في المعاد؛ اسوة حسینی.

وفات او در آبان 1393 ش. رخ داد و پیکرش در هشتم آبان از مقابل مسجد فخرآباد به سوی حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) تشییع شد.

منبع: محمد دیباج و علماء خاندان ابطحی، ص 226-231.

ابن جنید اسکافی

ابوعلی محمد بن احمد کاتب اسکافی، معروف به ابن جنید اسکافی، فقیه، محدث، ادیب، لغوی و متکلم امامی سده چهارم هجری. در کتاب های فقهی هرگاه «ابوعلی» به صورت مطلق به کار رود، مقصود او است. به دلیل مهارتش در نگارش و فن انشا، به «کاتب» نیز ملقب شد و لقب ابن جنید به جهت انتساب به جدش «جنید» است. در فقه، از او و ابن ابی عقیل به «القدیمین» یاد می کنند. از گفته های شیخ مفید چنین بر می آید که بیشتر در عراق، به خصوص بغداد، اقامت داشته است. درباره وفات وی در منابع به نقل از مأخذی نامعلوم گفته شده است که در سال 381 ق. در ری درگذشته است، ولی با توجه به اینکه ابن ندیم از او با عبارت «قریب العهد» یاد کرده است، باید مدتی پیش از سال 377 ق. وفات یافته باشد.

منبع: گلشن ابرار، ج 7، ذیل عنوان.

احمدخان، سرتیب

نظامی، نویسنده. اصل او از شیراز است و در سال 1251 ق.، در مسقط به دنیا آمد. اهل دانش و فضل بود و در منطقه خلیج فارس مشاغل گوناگونی بر عهده داشت. چندین رساله درباره اوضاع و احوال خلیج فارس و امرای ایرانی و عرب و خانواده های ساکن بنادر و جزایر خلیج فارس نوشته است و نیز کتابی درباره جواهرات تألیف کرده است. در سال 1315 ق. در شصت و چهار سالگی در تهران درگذشت و در ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 3، ص 243.

اخگر لاریجانی، احمد

احمد فرسیو، سیاستمدار، روزنامه نگار، شاعر، مشهور و متخلص به اخگر لاریجانی. در سال 1267 ش. در تهران به دنیا آمد. پدرش، ابراهیم آملی معروف به ملباشی از مجتهدان مازندران بود که علاوه بر معلمی، کتابخانه مدرسه سپهسالار را نیز اداره می کرد.

اخگر، مقدمات عربی را در مکتب خانه و نیز نزد پدر آموخت، و سپس به مدرسه ادب رفت. در سال 1280 ش. وارد مدرسه دارالفنون شد و در رشته نظام تحصیل کرد. همزمان با جنبش مشروطه، به صف مشروطه خواهان پیوست و در واقعه میدان توپخانه (9 ذی القعدة 1325 ق.)، مجاهدان را مشق نظامی داد. پس از فتح تهران در سال 1288 ش. با درجه نایب سومی وارد ژاندارمری شد، ولی پس از شش ماه استعفا کرد و برای تحصیل به خارج از کشور رفت. در سال 1290 ش. مجدداً وارد خدمت نظام گردید و پس از اتمام دوره با درجه وکیل اولی، ریاست یکی از گروهان های پیاده نظام را بر عهده گرفت.

اخگر از جمله افسران ایرانی بود که مورگان شوستر، او را دعوت به همکاری کرد. تأسیس مدرسه احمدیه در ورامین از فعالیت های او در این دوره است. در سال 1294 ش. به دستور یالمارسن سوئدی، راهی جنوب کشور شد و چند ماه حاکم نظامی کازرون بود. در آبان 1294 ش. همراه عده ای از اعضای حزب دموکرات و افسران ژاندارمری، «کمیته ملی حافظین استقلال ایران» را تأسیس کرد که مهم ترین اقدام این گروه دستگیری فردریک اوکانر، کنسول انگلستان در شیراز بود. او در اعتراض مردم فارس به تجاوز انگلستان به بوشهر، نقش مهمی داشت و به محمدتقی پسیان برای تشکیل دولت موقت کمک کرد. در سال 1299 ش. احمد شاه، نشان شیر و خورشید به او داد.

در سال 1302 ش. در دوره پنجم قانون گذاری، از بوشهر به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب شد و همراه سیزده نماینده دیگر، فراکسیون اقلیت مجلس را در مخالفت با جمهوری خواهی تشکیل دادند. اعضای این فراکسیون در مخالفت با رضا خان و افزایش قدرت او کوشش می کردند و در هفتم مرداد 1320 ش. به رهبری آیه الله سید حسن مدرس، رضا خان را که در آن زمان که رئیس الوزراء بود، برای استیضاح به مجلس کشاندند. موضع سیاسی اخگر به تدریج تغییر

کرد و در مجلس پنجم به انقراض قاجاریه رأی داد. پس از آن، از سیاست کناره گرفت و دوباره وارد ارتش شد. پس از شهریور 1320 ش. انگلیسی‌ها اخگر را به اتهام همکاری با آلمانی‌ها دستگیر و زندانی کردند. در این دوران، کتابی درباره فن و قواعد شعر نوشت و نیز دیوان خود را تدوین کرد. در مرداد 1324 ش. از زندان آزاد شد و در همین سال مجله اخگر را منتشر کرد.

اخگر همزمان با ملی شدن صنعت نفت، بار دیگر به عرصه فعالیت‌های سیاسی برگشت و در سال 1331 ش. از طرف مردم بوشهر به نمایندگی دوره هفدهم مجلس شورای ملی انتخاب شد. در تیر 1331 ش. به اتفاق عده‌ای از نمایندگان، فراکسیون نهضت ملی را تشکیل داد و همچون سایر نمایندگان عضو فراکسیون نهضت ملی به طرفداری از مصدق در مجلس متحصن شد. در بهمن 1332 ش. پیش از انتخابات دوره دوم مجلس سنا، جمعیت تأمین آزادی انتخابات را تأسیس کرد و بر اثر پاره‌ای فعالیت‌های ضد سلطنت دستگیر شد. پس از آزادی از زندان، در انتخابات مجلس بیست و یکم، از طرف جبهه ملی، به نمایندگی بوشهر معرفی شد؛ اما به دلیل انصراف جبهه ملی از حضور در انتخابات، او نیز کنار کشید. چاپ قرآن مجید و حضور در محافل ادبی، آخرین فعالیت‌های او در سال‌های پایانی عمر بود. سرانجام نیز در دوم بهمن 1348 ش. در بیمارستان ارتش، چشم از جهان فرو بست و در امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپرده شد. افزون بر مقالات بسیار، چندین کتاب نیز تألیف کرد؛ از جمله: دیوان شعر؛ اسرار خلقت به همراه مثنوی بی چون‌نامه؛ امثال منظوم؛ راهنمای قرائت قرآن؛ زندگی من در طول هفتاد سال تاریخ معاصر ایران؛ علم عروض؛ علم قافیه؛ چراغ برق؛ سالنامه اخگر.

منابع: زندگی من در طول هفتاد سال تاریخ معاصر ایران، ج 1، ص 7-12؛ فرهنگ ناموران معاصر ایران، ج 1، ص 245-248؛ رجال پارلمانی ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، ص 51-54؛ شرح حال رجال سیاسی و نظامی، ج 1، ص 63؛ دانشمندان و رجال مازندران، ص 168.

ادیب الممالک فراہانی، محمدصادق

شاعر، ملقب به امیر الشعراء و متخلص به امیری و پروانه، ادیب و روزنامه‌نگار دوره مشروطه.

در سال 1239 ش. در قریه گازران از توابع

ص: 304

اراک به دنیا آمد. در پانزده سالگی به تهران رفت و به دستگاه طهماسب میرزا مؤیدالدوله راه یافت و در دارالترجمه دولتی مشغول به کار شد. در سال 1275 ش. هنگامی که مدرسه لقمانیه تبریز افتتاح شد، نیابت ریاست آنجا را بر عهده گرفت و در همین سال روزنامه ادب را در تبریز منتشر کرد. در سال 1279 ش. راهی خراسان شد و انتشار روزنامه ادب را تا سال 1280 ش. پی گرفت. در سال 1281 ش. به تهران آمد و سردبیری روزنامه ایران سلطانی را تا سال 1282 ش. عهده دار شد. در سال 1285 ش. سردبیری روزنامه مجلس به او سپرده شد. در سال 1286 ش. روزنامه عراق عجم را در همین شهر منتشر ساخت. در دوران استبداد محمدعلی شاه (سال 1289 ش.) ادیب به صف مشروطه خواهان پیوست. در سال 1290 ش. وارد عدلیه (دادگستری) شد و تا پایان عمر، رئیس چندین شعبه عدلیه در شهرهای اراک، سمنان، ساوجبلاغ و یزد بود. در سال 1295 ش. درگذشت و در شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: دائرة المعارف تشیع، ج 2، ص 44-45.

ادیب پیشاوری

احمد بن سید شهاب الدین، مشهور به سید شاه بابا، از نوادگان سید عبدالرزاق رضوی، ادیب و عالم دینی. پدران او از سادات پیشاور و اغلب اهل زهد و معرفت بودند، و نسبت سلوکی به سلسله سهروردی می رسانند. ادیب در حدود سال 1260 ق. در پیشاور هند (پاکستان امروز) به دنیا آمد و مقدمات را در همان جا آموخت.

هم زمان با دوران نوجوانی او، ساکنان سرحدات غربی هند با قوای انگلیسی در جنگ بودند و در این جنگ، پدر و بسیاری از خویشان دور و نزدیک او کشته شدند. ادیب به کابل رفت و دو سال نزد آخوند ملا محمد آل ناصر شاگردی کرد و از آنجا به غزنین و سپس هرات رفت و در بیست و دو سالگی ساکن مشهد شد. در مشهد از میرزا عبدالرحمن، حکمت و ریاضی آموخت و نزد غلام حسین شیخ الاسلام، فلسفه و علوم عقلیه خواند و در علوم ادبی نیز به عالی ترین مراتب آن روزگار

ص: 305

رسید. در سی سالگی (حدود 1287 ق.) به سبزوار رفت و به حلقهٔ درس ملاهادی سبزواری پیوست و پس از فوت حاجی سبزواری به مشهد بازگشت و در مدرسهٔ میرزا جعفر سکونت گزید. در این زمان به «ادیب هندی» شهرت یافته بود. در سال 1300 ق. رخت اقامت به تهران کشید و در سوم صفر 1349 ق. بدرود حیات گفت. جنازهٔ او را در امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپردند.

از تألیفات او است: حواشی و تعلیقات بر تاریخ ابوالفضل بیهقی؛ دیوان، مشتمل بر 4200 بیت فارسی و 370 بیت عربی، به ضمیمهٔ دو رساله در باب قضایای بدیهی؛ تصحیح دیوان ناصر خسرو، که در سال 1312 ق. در تهران چاپ شد؛ مثنوی قیصرنامه، در بحر تقارب، راجع به جنگ جهانی اول، با بیش از 14000 بیت. ادیب تا پایان عمر مجرد زیست و پیکرش در شهر ری دفن شد.

منابع: احوال و اشعار ادیب پیشاوری، ص 15؛ سخنوران نامی ایران در تاریخ معاصر، ص 15؛ از صبا تا نیما، ج 2، ص 317؛ شرح رجال ایران، ص 77؛ طبقات اعلام الشیعه، ج 1، ص 83؛ شفیع کدکنی، «ادیب نیشابوری در حاشیهٔ شعر مشروطه»، ص 11-12؛ مینوی، مجموعه گفتارها، ص 17-18.

آرانی، تقی

نویسنده و فعال سیاسی. پدرش، ابوالفتح آرانی، از کارمندان عالی رتبهٔ وزارت دارایی بود. آرانی، نام تاریخی سرزمین های شمال رود ارس است.

در سال 1281 ش. در تبریز متولد شد و تحصیلات دبستانی خود را در مدرسهٔ شرف تهران به پایان رساند. سپس وارد مدرسهٔ دارالفنون شد و پس از اتمام آن و احراز مقام شاگرد اولی، وارد دانشکدهٔ پزشکی تهران گردید. در سال 1301 ش. به برلین عزیمت کرد و پس از شش سال تحصیل در رشتهٔ فیزیک و شیمی به درجهٔ دکتری رسید. در 1309 ش. در دانشگاه برلین به تدریس علم بدیع در اشعار فارسی و عربی و ترکی نیز پرداخت و با

ص: 306

همکاری فریدریش روزن مستشرق و ادیب آلمانی، کتاب «شرح ما اشکل علی مصادرات کتاب اقلیدس» را تألیف کرد. در همین سال به ایران بازگشت و تا سال 1315 ش. به تدریس در وزارت جنگ و وزارت صناعت مشغول بود. وی از اعضای برجسته گروه 53 نفر بود که به اتهام همکاری با کمونیست های روس و زمینه چینی برای کودتای ارتش، از اواخر سال 1315 ش. تا اوایل سال 1316 ش. به تدریج دستگیر و در زندان موقت تهران و زندان قصر زندانی شدند. فعالیت سیاسی تقی ارانی هنگام اقامت وی در آلمان (1301-1308 ش.) با پایه گذاری «فرقه جمهوری انقلابی ایران» در سال 1304 ش. وارد مرحله جدیدی شد. سپس در تهران، تدریس در دبیرستان های شرف، ثروت، معرفت و مدرسه صنعتی و تماس روزانه با دانش آموزان و دانشجویان، حوزه فعالیت های او را گسترش داد. همچنین کوشش بسیاری برای شناساندن میراث فرهنگی و تمدن ایران به جهان کرد؛ از جمله همکاری علمی برای چاپ «وجه دین» اثر ناصر خسرو قبادیانی، رساله خیام، رباعیات خیام و بدایع سعدی. انتشار مجله ماتریالیست «دنیا»، از دیگر کوشش های فرهنگی او است. اعضای ارشد حزب توده، وی را بنیان گذار این حزب می دانند. وی در یکی از روزهای بهمن 1318 ش. به طرز مشکوکی در زندان درگذشت و در امامزاده عبدالله به خاک سپرده شد.

منبع: تاریخچه فرقه جمهوری انقلابی ایران و گروه ارانی.

اردلان، امان الله

سیاستمدار، کارگزار دولتی، از شاگردان کمال الملک و ملقب به حاج عزالممالک. در سال 1263 ش. در تهران دیده به جهان گشود. مادرش از نوادگان محمد شاه قاجار بود. تحصیلات معمول زمان را همراه با زبان فرانسه نزد معلمان خصوصی گذارند و هنر نقاشی را نیز از کمال الملک آموخت. در زمان صدارت عین الدوله، پدرش وزیر تجارت شد و او را نیز در کارهای حکومتی گمارد. در دوران مشروطه، وی از مؤسسان انجمن سعادت بود. در سال 1288 ش. نایب الحکومه دزفول شد و در همان سال پس از برگزاری انتخابات مجلس دوم، به عنوان نماینده مردم دزفول به

دوره دوم مجلس شورای ملی راه یافت و یکی از اعضای مؤسس حزب لیبرال مجلس گردید. پس از انحلال مجلس دوم، با وساطت حسین پیرنیا، مشغول به خدمت در اداره خزانه داری کل تهران شد و در دوره سوم مجلس شورای ملی از سوی حزب دمکرات به مجلس راه یافت و در دوران جنگ جهانی اول، پس از حمله روسیه به ایران، همراه عده ای از نمایندگان مجلس و آزادی خواهان از تهران به طرف قم و کرمانشاه مهاجرت کرد.

در سال 1301 ش. در کابینه مشیرالدوله، به مدیرکلی وزارت دارایی و سپس به پیشکاری مالیه فارس منصوب گردید و سال بعد در دوره پنجم مجلس شورای ملی از دزفول به عنوان نماینده به مجلس رفت و در همین سال از سوی آرتور میلسپور رئیس کل مالیه، مأموریت بازرسی مالیه گیلان و مازندران و استرآباد را برعهده گرفت و همچنین در کابینه رضاخان به وزارت فوائد عامه و تجارت منصوب شد. در سال 1308 ش. به وزارت داخله منتقل شد و سپس حاکم استرآباد (گرگان و توابع) گردید و در سال 1311 ش. به حکومت لرستان و بروجرد منصوب شد و پس از گذشت سه سال حاکم بنادر جنوب گردید. پس از شهریور 1320 ش. و تبعید رضا شاه از ایران، در تشکیل حزب توده ایران با سلیمان میرزا اسکندری همکاری کرد، اما به همکاری خود ادامه نداد. اردلان در فروردین 1323 ش. در دولت محمد ساعد وزیر پیشه و هنر و بازرگانی شد و در مرداد همان سال به همراه جمعی از رجال سیاسی از جمله مرتضی قلی بیات، مصطفی کاظمی و محمد صادق طباطبایی حزب مردم را تشکیل داد. مسئولیت های وی از آذر 1323 تا 1330 ش. بدین قرار است: وزیر دارایی در کابینه مرتضی قلی بیات، وزیر دادگستری در کابینه دوم ابراهیم حکیمی، وزیر راه در کابینه ترمیمی ابراهیم حکیمی، وزیر دارایی در کابینه هژیر، استاندار فارس، نماینده مردم سنندج در مجلس مؤسسان، وزیر کشور در کابینه حسنعلی منصور، وزیر کشور در کابینه رزم آرا و نایب رئیس کانون شکار ایران. در دوره های هیجدهم و نوزدهم مجلس شورای ملی از حوزه انتخابیه سنندج به مجلس راه یافت و در دوره نوزدهم به عنوان یکی از اعضای حزب ملیون، ریاست فراکسیون آن حزب را در مجلس شورای ملی برعهده داشت. چهار بار نیز منصب امیر الحاجی در کارنامه او است. از تألیفات او است: اولین قیام مقدس ملی در جنگ بین المللی اول؛ خاطرات عزالممالک. امان الله اردلان در سال 1366 ش. در تهران دارفانی را وداع گفت و در مقبره خانوادگی اعتضادالسلطنه در حرم

حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: خاطرات حاج عزالممالک اردلان: زندگی در دوران شش پادشاه، ص 1-59؛ حزب سوسیالیست و انتقال حکومت از قاجار به پهلوی، ص 46-56؛ کژراهه: خاطراتی از تاریخ حزب توده، ص 44؛ دولت های ایران: از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی، ص 186؛ فرهنگ رجال و کارگزاران دیپلماسی ایران، ص 47-48.

اسفندیاری، حسن

سیاستمدار و کارگزار دولتی، رئیس مجلس شورای ملی، ملقب به محتشم السلطنه. در سال 1283 ق. به دنیا آمد. پدرش میرزا محمد صدیق الملک از کارمندان وزارت امور خارجه بود. پس از اتمام تحصیلات مقدماتی در تهران به مدرسه دارالفنون رفت. مدتی در وزارت امور خارجه فعالیت کرد و سپس نایب سفارت ایران در برلین شد. در این مأموریت، زبان های فرانسه، آلمانی و انگلیسی را آموخت.

وی در کابینه های سپهدار تنکابنی، صمصام السلطنه و عین الدوله، منصب وزارت یافت. در مخالفت با قرارداد 1919 م. در مجلس سخنرانی کرد و به همین دلیل به کاشان تبعید شد؛ اما با روی کار آمدن احمد قوام به وزارت معارف رسید. از دوره پنجم تا دوره سیزدهم مجلس شورای ملی نماینده تهران و مازندران و از دوره دهم برای چهار دوره متوالی سمت ریاست مجلس را از آن خود کرد. با تبعید رضا شاه در شهریور بیست، به تدریج از سیاست کناره گرفت و به امور دینی پرداخت؛ به گونه ای که به «آخوند اعیان» معروف شد. سرانجام در هفتاد و نه سالگی در سال 1362 ق. در تهران درگذشت. مدفن او در آرامگاه خانوادگی در ابن بابویه است.

منابع: ذکاء الملک فروغی و وقایع شهریور بیست؛ بازیگران سیاسی عصر رضا شاهی و محمد رضا شاهی.

اسلامی، هادی

بازیگر تئاتر و سینما. در سال 1318 ش.

در محله پامنار تهران به دنیا آمد و فعالیت هنری خود را از دوره دبیرستان شروع کرد. سپس در دانشکده تئاتر به تحصیل پرداخت و با مدرک فوق دیپلم این رشته،

ص: 309

در سال 1342 ش. فارغ التحصیل شد. در همان سال با بازی در نمایشنامه «روسری قرمز» به جرگه هنرمندان حرفه ای تئاتر پیوست و در سال 1346 ش. با اجرای نمایشنامه «زیر گذر لوطی صالح» به عنوان نویسنده و کارگردان هم شهرت یافت.

در سال های پس از انقلاب اسلامی به سینما پیوست و در فیلم هایی همچون: «دست شیطان»، «آتوبوس»، «آوار»، «سرب»، «مستأجر» و «طعمه» ایفای نقش کرد. هادی اسلامی در طرح ارزشیابی هنرمندان به کسب درجه دکترای تئاتر نائل گردید و در چهارمین جشنواره بین المللی فیلم فجر در سال 1364 ش. بهترین بازیگر مرد شناخته شد. وی در هفتم مرداد 1372 ش. در تهران درگذشت و در ابن بابویه آرمید.

منبع: روزنامه ایران، ش 3624،

2/9

/ 1386 ش. ص 24.

اشتری، احمد

نقاش، شاعر، متخلص به یکتا، پسر میرزا مهدی. در سال 1299 ق. در جوشقان زاده شد و در سال 1319 ق. با پدر خود به تهران آمد. مدتی دادستان، حاکم گیلان و معاون وزیر دادگستری بود. در سال 1334 ش. در تهران درگذشت و در صفائیه شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 22.

اشتری، علی

شاعر، متخلص به فرهاد. در سال 1301 ش. به دنیا آمد. پدرش احمدخان اشتری، شاعر، نقاش و صاحب مناصب مهم دولتی و عضو فرهنگستان زبان و ادب فارسی بود.

علی، نزد پدر فنون ادب را آموخت و تحصیلات خود را در مدرسه شرف به پایان رساند. اولین دفتر شعر او در سال 1324 ش. به نام «ستاره سحری» در تهران منتشر شد. در

ص: 310

انجمن ادبی ایران حضور می یافت و با شاعرانی همچون رهی معیری، ابوالحسن ورزی، امیری فیروزکوهی، مهرداد اوستا، مشفق کاشانی، گلشن کردستانی، بیژن ترقی، نیاز کرمانی و بهادر یگانه دوستی و مراوده داشت. در یازده دی 1340 ش. پیش از چهل سالگی _ در حالی که از ستارگان شعر فارسی شمرده می شد _ درگذشت و در صفايي شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: سخنوران نامی معاصر، ج 2، ص 2701-2706.

اشکوری گیلانی، هاشم

استاد فلسفه و عرفان نظری. در نیمه قرن سیزدهم هجری در اشکور رودسر به دنیا آمد و برای تحصیل به قزوین و سپس به تهران رفت. در تهران از محضر آقا محمدرضا قمشه ای، آقا علی مدرس و میرزا ابوالحسن جلوه بهره برد و از شاگردان برجسته آقا محمدرضا قمشه ای شد. در سال های پایانی عمر در مدرسه سپهسالار تهران به تدریس معقول و معارف عرفانی اشتغال داشت، تا اینکه در سال 1332 ق. / 1293 ش. رخ در نقاب خاک کشید و در جوار بارگاه حضرت عبدالعظیم (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: بزرگان تنکابن، ص 292؛ نام ها و نامداران گیلان، ص 604؛ مقدمه تمهید القواعد، ص 88؛ ریحانة الادب، ج 4، ص 454؛ تاریخ حکما و عرفای متأخر، ص 349؛ تاریخ علما و شعراي گیلان، ص 55؛ معارف الرجال، ج 3، ص 271؛ منتخب معجم الحکما، ص 135.

اصطهباناتی، احمد

عالم، ادیب و مشهور به شیخ المحققين و شیخ الاسلام. در سال 1291 ق. در اصطهبانات به دنیا آمد و سال های بسیار در شیراز در محضر پدرش و سید علی حکیم کازرونی تحصیل علم و کمال کرد. در علوم غریبه مانند جفر نیز دست داشت. با سید عبدالحسین مجتهد لاری، مجاهد و آزادی خواه مشهور استان فارس، معاصر و دوست بود و به خواهش او رساله ای در وجوب نماز جمعه نوشت. برخی دیگر از آثار وی عبارتند از: بیان الحق (در مهدویت شخصیه و شخصیت مهدویه، با تقریظ سید ابوالحسن اصفهانی)، کشکول الادباء، کشکول العرفاء، تنبیهات عشر. در سال 1354 ق. درگذشت.

منابع: دانشمندان و سخن سرايان فارس، ج 1، ص 197-200؛ الذریعه، ج 3، ص 179-180؛ گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 119.

ص: 311

خوشنویس. در سال 1246 ق. در اصفهان به دنیا آمد. وی یکی از خوشنویسان بزرگ و معاصر میرزا محمدرضا کلهر بود. خطوط نستعلیق، از شش دانگه کتیبه تا کتابت خفی و غبار را استادانه می نوشت و در شکسته نویسی نیز مهارت داشت. خط خود را با رقم های «غلام رضا، یا علی مدد» و «یا علی مدد» مشخص کرده است. او در سال 1304 ق. درگذشت. مقبره اش در صفائیه شهر ری است.

منابع: احوال و آثار خوشنویسان، ج 2، ص 550-556؛ اطلس خط، ص 573-575؛ تاریخ اصفهان، ص 154-156؛ تاریخ هنرهای ملی، ج 1، ص 656؛ تذکره خوشنویسان معاصر، 25-26؛ گلستان هنر، بیست و یک.

اعتضادالسلطنه، علی قلی

پسر فتحعلی شاه قاجار، مؤلف و از فضلاى تهران. حدود 1234 ق. متولد شد. در 1272 ق. به اعتضادالسلطنه ملقب و در 1274 ق. به ریاست مدرسه دارالفنون و در سال 1275 ق. به وزارت علوم (وزارت فرهنگ) منصوب گردید. در 1288 ق. در دوران سلطنت ناصرالدین شاه، به عضویت دارالشوری انتخاب گردید. در 1289 ق. حکومت بروجرد را نیز بر عهده گرفت. در 1290 ق. در سفر اول ناصرالدین شاه به اروپا از همراهان شاه بود. در سال 1283 ق. روزنامه هفتگی «ملت سنیة ایران» را با چاپ سنگی منتشر کرد که پس از انتشار دو شماره نام آن به روزنامه «ملتی» تبدیل شد.

در شب عاشورای 1298 ق. در تهران درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد. از تألیفات او است: تاریخ وقایع و سوانح افغانستان؛ فلك السعادة در ابطال ستاره گویی؛ احوال حضرت عبدالعظیم و دیگر امامزادگان مدفون در ری (مشمول بر چهار رساله)؛ اکسیر التواریخ؛ تاریخ متنبین، کیفیت ظهور سید علی محمد باب.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 4، ص 442.

معروف به حاج سید حاج آقا، از رؤسای آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و پدر حجة الاسلام سیدحسین اثنا عشری و حسن اثنا عشری (صاحب الزمانی). اجدادش از حومه مشهد (طرقه) به زاویه مقدسه آمدند و منصب کلیدداری حرم مطهر را به عهده داشتند. سید احمد، در ماه رمضان 1369 ق از دنیا رفت و در رواق مطهر به خاک سپرده شد.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 68.

افسر، محمد هاشم میرزا

ادیب، شاعر، روحانی، از رجال سیاسی عهد قاجار و پهلوی، نوه فتحعلی شاه قاجار، ملقب به شیخ رئیس و متخلص به افسر. لقب شیخ رئیس برای او، پس از مرگ ابوالحسن میرزا شیخ رئیس قاجار در سال 1338 ق. به کار رفت. افسر، در 1258 ش. در سبزوار به دنیا آمد. پدرش نورالله میرزای جناب، دیپلمه دارالفنون بود. افسر، دانش های مقدماتی را در سبزوار آموخت و زبان فرانسه را نیز نزد پدر فراگرفت. منطق و کلام را در محضر میرزا حسن حکیم، شاگرد و داماد حاجی ملاهادی سبزواری، ریاضی و فلسفه را در خدمت محمد اسماعیل افتخارالحکما، و فقه و اصول را نزد حاجی میرزا حسین مجتهد سبزواری آموخت. وی از پیشگامان مبارزه با استبداد قاجار بود و به همین سبب در سال 1281 ش. از سبزوار به مشهد تبعید شد و پس از چهار ماه از این شهر رخت به نیشابور کشید. چندی نیز در زمره آزادی خواهان فرقه دمکرات درآمد. در 1328 ق. از سوی مردم سبزوار به نمایندگی دوره دوم مجلس شورای ملی برگزیده شد و در دوره سوم از نیشابور، و در دوره چهارم از مشهد، و از دوره پنجم تا نهم از سبزوار به مجلس شورا راه یافت. او در ادوار نمایندگی، غالباً نیابت ریاست مجلس را داشت. پس از کودتای سال 1299 ش. و تشکیل کابینه سید ضیاءالدین طباطبایی، شاهزاده افسر، یکی از دشمنان سرسخت این کابینه در مجلس شورا بود؛ اما قانون انقراض سلطنت قاجاریه را امضا کرد.

افسر، از آغاز جوانی به سرودن شعر رغبت داشت و بر سبیل تقنن اشعاری می سرود. محمدتقی بهار، مقام وی را در قطعه سرایی پس از ابن یمین فریومدی دانسته است. درونمایه های شعری وی، بیشتر مسائل

اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی، میهنی و زندگی مردم است. افسر از نخستین اعضای مؤثر «انجمن ادبی ایران» نیز بود که به همت و حید دستگردی در تهران دائر شد و افسر سال ها عهده دار ریاست آن بود.

شیخ رئیس افسر در هجده شهریور 1319 ش. در شصت و دو سالگی بر اثر سکتة قلبی درگذشت و در آستان امامزاده عبدالله، در ری، به خاک سپرده شد.

منبع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 9، ص 488.

اقبال آشتیانی، عباس

محقق، مورخ، ادب پژوه و نویسنده. در سال 1277 ش. در آشتیان به دنیا آمد. پس از تحصیل علوم ابتدایی به تهران آمد و دروس جدید را در دارالفنون آموخت و به مقام استادی رسید. همچنین به دعوت وزارت فرهنگ، در تألیف کتاب های درسی تاریخ و جغرافیای اقتصادی ایران برای دبیرستان ها و رشته های علوم انسانی مدارس عالی شرکت کرد و بعدها به تدریس در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران مشغول شد. انتشار مجله «یادگار» از مهم ترین فعالیت های فرهنگی و علمی او است. تصحیح مجمع التواریخ و تصحیح بیان الادیان و تألیف تاریخ مفصل ایران نیز از دیگر یادگارهای او است. در 21 بهمن 1334 ش. در پنجاه و هفت سالگی درگذشت و در شهر ری در جوار حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 287؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم (ع) و شهر ری، ج 1.

اکبر، فتح الله خان

فرمانده نظامی، معروف به سپهدار رشتی و سردار منصور، فرزند میرزا محمدعلی امشه ای معروف به حاجی خان. در سال 1234 ق. دیده به جهان گشود و پس از اتمام تحصیلات در حد مُنشی گری، وارد تشکیلات عمومی خود اکبرخان بیگلربیگی (مالک و حاکم مشهور دوره ناصری و اجاره دار گمرکات شمال ایران) گردید. اکبرخان در سال 1307 ق. بدرود حیات گفت و فتح الله خان برای حفظ دارایی بیگلربیگی در خانواده، با بیوه عمومی خود ازدواج کرد. در همان سال (1307 ق.) با درجه امیرتومانی و عنوان بیگلربیگی اجاره دار گمرکات شمال ایران شد و بر جای عمومی خود

ص: 314

نشست و به تدریج ملقب به سالار افخم، سالار اعظم و سردار منصور شد. همزمان با انقلاب مشروطیت، برای اداره تلگراف خانه راهی پایتخت و در آنجا با آزادی خواهان و مشروطه طلبان آشنا شد و به آنان پیوست. در سال 1326 ق. دو هفته پیش از به توپ بسته شدن مجلس شورای ملی توسط محمدعلی شاه، به کلات و خراسان تبعید شد؛ ولی پس از آنکه مشروطه خواهان، رشت و پس از آن قزوین و تهران را فتح کردند، او نیز بازگشت و به عضویت کمیسیون بیست و هشت نفره سران مشروطه (هیئت مدیره موقت کشور) درآمد و به وزارت پست و تلگراف منصوب شد. نامبرده پس از آن در کابینه های اول، دوم و سوم محمدولی خان تنکابنی سپهدار اعظم در سمت خود ابقا شد و در کابینه چهارم نیز به سمت وزارت عدلیه منصوب گردید. در کابینه های عین الدوله و فرمانفرما نیز وزارت عدلیه و پست و تلگراف را بر عهده داشت. در سال 1334 ق. که محمدولی خان تنکابنی با لقب سپهسالار اعظم مجدداً رئیس الوزراء شد، فتح الله خان هم با لقب سپهدار اعظم مجدداً وزیر پست و تلگراف شد. در تاریخ، محمدولی خان به سپهدار تنکابنی و فتح الله خان به سپهدار رشتی نامبردارند.

در سه کابینه وثوق الدوله نیز وزیر داخله و وزیر جنگ شد. تا اینکه در آبان 1299 ش. / 1339 ق. احمدشاه فرمان رئیس الوزرای را به نام او صادر کرد؛ اما کابینه او پس از سه ماه، با وقوع کودتای رضاخان سقوط کرد. سپهدار رشتی در سال های 1300 ش. تا 1304 ش. نمایندگی رشت را در ادوار چهارم و پنجم مجلس شورای ملی بر عهده داشت، ولی پس از انقراض قاجاریه و روی کار آمدن سلسله پهلوی از فعالیت سیاسی کناره گرفت. در سال 1317 ش. در تهران چشم از جهان فرو بست و در گورستان ابن بابویه در آرامگاه خانوادگی به خاک سپرده شد.

منبع: زندگینامه رجال و مشاهیر ایران، ج 1، ص 246-249.

امام شوشتری، سید محمدعلی

ادیب، محقق و نویسنده. در سال 1281 ش. در شوشتر به دنیا آمد. بیشتر نیاکان او از دانشمندان دینی و اهل علم بودند و مشهورترین آنها سید نعمه الله جزایری و سید عبدالله سبط

ص: 315

است. سید عبدالله، همان کسی است که خطابه شهرداری نادرشاه افشار را نوشته و در حضور شاه خوانده است.

سید محمدعلی، فرزند سید محمد شریف امام جمعه شوشتر و نوه هشتم سید نعمه الله جزایری و مادرش ساره بیگم نوه حاج شیخ جعفر شوشتری، مجتهد بزرگ عصر ناصری است. وی، علوم دینی را تا درجه اجتهاد و منطق، اصول و تاریخ ادبیات عرب را نزد دایی خود، شیخ محمدکاظم شوشتری و برادرش سید نورالدین فراگرفت و سپس به آموختن زبان انگلیسی پرداخت و به خدمت وزارت معارف آن زمان درآمد. خدمت اداری را از کارآموزی و دبیری شروع کرد. پس از دوازده سال خدمت در وزارت آموزش و پرورش به خدمت وزارت دارایی درآمد، به اداره کل گمرک منتقل شد. در سال 1326 ش. به گمرک تهران رفت و به مقام های مستشار فنی وزارت گمرکات، ریاست امور قضایی کل گمرک و ریاست گمرک تهران رسید و در اصلاح قوانین گمرکی کوشید. در سال 1337 ش. از خدمت دولت بازنشسته شد و چندین بار به اروپا سفر کرد. در سال 1345 ش. به ریاست بخش عربی کتابخانه پهلوی منصوب گردید. سخنرانی های او درباره تاریخ ایران و زبان فارسی در همایش های مختلف و برنامه های رادیویی، چاپ شده است. در 15 مهر 1351 چشم از جهان فرو بست و در حسینیه رحمتی، در شرق صحن حضرت عبدالعظیم (ع) به خاک سپرده شد. برخی از تألیفات او به این شرح است: تاریخ جغرافیایی خوزستان؛ تاریخ مقیاسات و نقود در حکومت اسلامی؛ فرهنگ واژه های فارسی در زبان عربی، شامل بیش از سه هزار ریشه لغت فارسی در زبان عربی؛ ترجمه اندرزنامه اردشیر بابکان؛ ایران گهواره دانش و هنر؛ تاریخ شهرداری در شاهنشاهی ایران؛ آب و فن آبیاری در ایران باستان. از وی بیش از سی مقاله علمی نیز باقی مانده است.

منبع: امام شوشتری، سید محمدعلی، و شهیدی، یحیی، «دوازده مقاله تاریخی»، نشریه ستاد بزرگ ارتشتاران، ش 10 تهران، نشر چاپخانه ارتش، 1351.

امامی کاشانی، ابوتراب

عالم دینی، پدر آیه الله محمد امامی کاشانی، امام جمعه موقت تهران. در کاشان متولد شد و نزد علمای کاشان، از جمله ملا حبیب الله کاشانی و سید محمدرضا یثربی و فرزندش میرزا سید علی یثربی تحصیل علم کرد. در دهه پنجاه شمسی پس از اقامت گزیدن فرزندش در تهران، به این شهر آمد. در سال 1363 ش. درگذشت و پیکرش را در

حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپردند.

منبع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 99.

امیر اعلم، دکتر امیرخان

پزشک و استاد دانشگاه تهران. در سال 1256 ش. به دنیا آمد. پدرش علی اکبرخان قزوینی، رایزن فرهنگی ایران در بغداد بود. امیرخان، تحصیلات مقدماتی را در بیروت گذراند و در زمان مظفرالدین شاه، جهت ادامه تحصیل در رشته طب به هزینه دولت، به اروپا رفت و در سال 1280 ش. فارغ التحصیل شد. در اواخر سال 1900 م. دوباره به فرانسه رفت و در مدرسه طبی نظامی لیون مشغول تحصیل شد.

در سال 1904 م. تحصیلات خود را در دانشگاه لیون به اتمام رساند. در کنفرانس بین المللی بهداشت در سال 1902 م. بوشهر را به عنوان بندر صحتی رسمی ایران شناساند و به این علت موفق به دریافت نشان درجه اول از دولت فرانسه گردید. در سال 1906 م. به ایران بازگشت و به استادی تشریح در مدرسه طب و عضویت در مجلس شورای ملی انتخاب گردید. در سازمان جدید دانشکده پزشکی دانشگاه تهران، استادی کالبدشناسی و ریاست دستگاه ابن سینا (بنای تشریح نعش) به او واگذار شد. در سال 1321 ش. ریاست دانشکده پزشکی را بر عهده گرفت. در سال 1327 ش. به وزارت بهداشتی انتخاب شد، ولی پس از مدت کوتاهی به دلیل بیماری از کار کناره گرفت. در سال 1329 ش. به تقاضای خود بازنشسته شد. از اقدامات مهم او، اجرای عمومی واکسیناسیون در ایران است. به پاس خدمات بهداشتی و فرهنگی او، طبق نظر شورای دانشگاه، طی مراسمی بیمارستان نسوان را که خود پایه گذار و مؤسس آن بود، به نام ایشان، «بیمارستان امیراعلم» نامگذاری کردند. وی در سال 1340 ش. در هشتاد و چهار سالگی در تهران درگذشت و در قبرستان ابن بابویه دفن شد.

منبع: رؤسای دانشکده پزشکی تهران از ابتدا تاکنون، ذیل عنوان.

امیرفضلی، حسین

کارگردان، نویسنده، تهیه کننده و بازیگر تئاتر، سینما و تلویزیون و صدایشه رادیو، مشهور به هوشنگ امیرفضلی. در سال 1299 ش. در تهران به دنیا آمد. فعالیت هنری خود را با بازیگری در نمایش «قربانی در مقدم

ص: 317

ابوالهول»، به کارگردانی صادق بهرامی در سال 1322 ش. آغاز و در سال 1327 ش. در فیلم «طوفان زندگی» به کارگردانی «علی دریابیگی» بازی کرد. همزمان در رادیو نیز از پرکارترین هنرمندان بود. سال 1329 ش. با مشارکت «احمد افسانه» دفتر سینمایی «صحرا فیلم» را تأسیس کرد و در سال 1337 ش. دفتر دیگری را نیز به نام «کسری فیلم» راه انداخت. نویسندگی و کارگردانی سه فیلم دیگر نیز در کارنامه او به چشم می خورد: «دزدان معدن» (1335 ش.)، «هالو» (1338 ش.) و «عشق و حماقت» (1340 ش.). در 24 اسفند 1370 ش. درگذشت. مدفن او امامزاده عبدالله شهر ری است.

منبع: «سندهای زنده تاریخ سینمای ایران»، ماهنامه سینمایی فیلم، ش 87، اسفند 1368 ش.، ص 7-9.

امیری فیروزکوهی، سید کریم

عالم و شاعر، متخلص به امیر و از سادات فیروزکوه.

در فرح آباد متولد شد و در هفت سالگی به تهران آمد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در تهران گذراند. سپس به تحصیل منطق و کلام و حکمت همت گماشت و از محضر استادانی چون آقا شیخ عبدالنبی کجوری و آقا سید حسین مجتهد کاشانی استفاده کرد. امیری، شاعر غزل و قصیده و از شیفتگان صائب تبریزی و سبک هندی بود. در زبان عربی تبحر داشت و به آن زبان نیز شعر می سرود. در تهران درگذشت و در آستانه امامزاده طاهر در صحن حرم عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون گردید. از آثار او است: ترجمه مکاتیب نهج البلاغه، ترجمه نفس المهموم، و جیزة فی علم النبی، دیوان اشعار، احقاق الحق در حمایت از شعرای صفوی و دفاع از سبک هندی. خانم دکتر امیربانو

ص: 318

کریمی، استاد ادبیات فارسی دانشگاه تهران، فرزند اوست.

منبع: اثر آفرینان، ذیل عنوان.

انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم

محقق و نویسنده. در سال 1300 ش. در شیراز به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را در مدارس علمیه تهران و مشهد آغاز کرد و سپس در تهران، در دبیرستان دارایی تحصیلات خود را پی گرفت. پس از دریافت مدرک لیسانس، در سال 1329 ش. به سوئیس رفت و تحصیلات خود را در رشته علوم سیاسی و اجتماعی در ژنو تکمیل کرد. بعد از شهریور 1320 ش. و سقوط رضا شاه، به فعالیت های سیاسی روی آورد و از حدود سال 1322 ش. نیز فعالیت های مطبوعاتی خود را آغاز کرد. از چهل سالگی به گردآوری فرهنگ عامه و حفظ و نگهداری آن همت گماشت. در شهریور 1372 ش. در تهران درگذشت و در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: یادنامه سید ابوالقاسم انجوی شیرازی.

انواری، محمدباقر محی الدین

عالم دینی، مبارز سیاسی و از همراهان امام خمینی (ره) در انقلاب اسلامی ایران. در سال 1305 ش. در شهر قم به دنیا آمد. پدرش آیه الله زین العابدین انواری همدانی، از شاگردان شیخ عبدالکریم حائری بود که در سال 1310 ش. به همدان رفت و در آنجا رحل اقامت افکند.

محمدباقر تا سال 1324 ش. دوره دبستان و دبیرستان را در همدان سپری کرد و سپس برای تحصیل علوم دینی به قم رفت. دو سال بعد، به تهران رفته، در مدرسه مروی سکونت گزید. سطح عالی فقه و اصول را از محضر میرزا احمد آشتیانی، سید عباس فشارکی،

عمادالدین غروی رشتی، سید محمد حسین شیرازی و میرزا یوسف ایروانی آموخت و سپس در درس خارج محمدتقی آملی و آشتیانی حضور یافت. فلسفه را نیز نزد میرزا ابوالحسن شعرانی، الهی قمشه ای، رفیعی قزوینی خواند. از سال 1340 ش. فعالیت خود را در حوزه مسائل اجتماعی و سیاسی آغاز کرد. به جرم مخالفت با کاپیتولاسیون و به اتهام هم دستی در کشتن حسنعلی منصور (نخست وزیر وقت) در سال 1343 ش. بازداشت و به پانزده سال زندان محکوم شد؛ اما در سال 1356 ش. از زندان آزاد شد و برای شکل گیری جامعه روحانیت مبارز تهران کوشید و تا پایان عمر عضو شورای مرکزی این مجموعه بود. پس از پیروزی انقلاب، نماینده امام خمینی (ره) در ژاندارمری جمهوری اسلامی شد و در انتخابات دوره اول مجلس شورای اسلامی، از سوی مردم رزن به مجلس راه یافت. در انتخابات دوره دوم نیز از سوی مردم تهران به نمایندگی برگزیده شد. عضویت در مجلس خبرگان رهبری نیز از دیگر مشاغل وی بود. وی در هنگام رحلت، سرپرست تشکیلات ائمه جماعات استان تهران و نماینده رهبری در مرکز رسیدگی به امور مساجد بود. در بیست و سوم مهر 1391 ش. در هشتاد و شش سالگی درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: یاران امام به روایت اسناد ساواک، کتاب 39.

باغچه بان، جبار

میرزا جبار عسگرزاده معروف به جبار باغچه بان، بنیان گذار نخستین کودکانستان و نخستین مدرسه کر و لال های ایران در تبریز و اولین مؤلف و ناشر کتاب کودک در ایران. میرزا جبار عسگرزاده در سال 1264 ش. در شهر ایروان به دنیا آمد. پدرش اهل ارومیه بود و برای قنادی و بنایی به ایروان رفته بود. باغچه بان به روش مکتبخانه ای تحصیل کرد

وی نخست در تبریز، کودکانستانی را تحت عنوان «باغچه اطفال» دایر کرد و به همان دلیل خود را باغچه بان نامید. او مدرسه ناشنویان را در سال 1303 ش. با وجود مخالفت های زیاد در تبریز دایر کرد و از سال

ص: 320

1307 ش. با وجود دشواری های وسیع چاپ و کلیشه، چاپ کتاب های ویژه کودکان را با نقاشی هایی که خود می کشید، آغاز کرد. یکی از کتاب های وی با عنوان «بابا برفی»، بعدها توسط کانون پرورش فکری کودکان در تهران به چاپ رسید و شورای جهانی کتاب کودک آن را به عنوان بهترین کتاب کودک سال برگزید. باغچه بان در چهارم آذر 1345 ش. درگذشت و در خاک شهر ری آرمید.

منابع: مشاهیر آذربایجان؛ زندگی نامه جبار باغچه بان به قلم خود؛ پیشگامان تاریخ و فرهنگ آذربایجان، ص 31.

بامداد خراسانی، محمدعلی

نویسنده و روزنامه نگار. در سال 1263 ش. به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی و سطوح میانی را در خراسان گذراند و سپس به تهران رفت. زبان های فرانسه و عربی را نیز در تهران آموخت. همزمان با مشروطیت، علیه استبداد مقاله می نوشت و سردبیر روزنامه «آفتاب» و «شورا» شد. در اوایل جنگ جهانی اول روزنامه ای به نام «بامداد روشن» تأسیس کرد. چون با قرارداد وثوق الدوله مخالفت ورزید، به کاشان تبعید شد. بامداد پس از سقوط محمدعلی شاه، چندی به خدمت دولت درآمد و عهده دار سمت های مختلف شد. در دوره ششم مجلس شورای ملی وکیل مردم شیراز بود. در سال 1330 ش. در تهران درگذشت و در امامزاده عبدالله شهر ری دفن شد. از تألیفات او است: حکمت عملی، حافظشناسی یا الهامات خواجه، ادب چیست و ادیب کیست.

منابع: تاریخ جراید، ج 2، ص 5-7؛ سخنوران نامی معاصر، ج 1، ص 462-465؛ شرح حال رجال ایران، ج 3، ص 420-423؛ فرهنگ سخنوران، ص 123؛ گلزار معانی، ص 127-135؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 4، ص 139-140.

بامداد، مهدی

نویسنده و از پیشگامان رجال نویسی در دوره معاصر، فرزند رفیع الممالک خراسانی. در سال 1276 ش. در مشهد متولد شد. تحصیلات قدیم داشت و به زبان فرانسه مسلط بود. در مشاغل دولتی به مدارج عالی رسید، و در دولت حکیمی در سال 1324 ش.

ص: 321

معاون نخست وزیر شد. شهرت بامداد، بیشتر به سبب تألیف «شرح حال رجال ایران در قرن 12 و 13 و 14 هجری» است. این کتاب دائرة المعارف تاریخ رجال ایران و یکی از مراجع مهم برای محققان و دانش پژوهان است. مؤلف با پشتکار، مطالعه و تحقیق چند ساله و بر اثر معاشرت طولانی با خانواده های رجال سیاسی موفق به تألیف آن شد. اثر دیگر بامداد، «آثار تاریخی کلات و سرخس» است که انجمن آثار ملی ایران، آن را در سال های 1333 و 1344 ش. منتشر کرد. چندین اثر دیگر از او در دست است که منتشر نشده است. بامداد در سال 1352 ش. درگذشت و در گورستان امامزاده عبدالله شهرری به خاک سپرده شد.

منابع: شرح حال رجال ایران؛ خاطرات سیاسی حسین مکی؛ دانشنامه جهان اسلام.

بدر، احمدخان ← نصیرالدوله بدر

برغانی، مرتضی

خوشنویس و از شاگردان محمدرضا کلهر. در تهران متولد شد. آثار و کتابت های بسیاری از وی باقی مانده است. در سال 1308 ش. درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: احوال و آثار خوشنویسان.

برکشی، مهدی

محقق و نویسنده. در سال 1291 ش. به دنیا آمد. در عرصه موسیقی نظری و مبانی فیزیکی آن، شناخت اصول پردگانی و مختصات فیزیکی نسبت های فواصل مخصوص موسیقی ایرانی، تحقیق و تألیف کرده است.

ص: 322

خسرو مولانا، پرویز مشکاتیان، علیرضا افتخاری، اکبر محسنی، سهیل ایوانی و عبدالله طریقت از شاگردان او هستند. برکشلی در صبحگاه 29 دی 1366 ش. درگذشت و در قبرستان امامزاده عبدالله شهرری به خاک سپرده شد.

منبع: مردان موسیقی سنتی و نوین ایران، ج 1، ص 58.

بزرگ نیا، مصطفی

عضو کمیته مرکزی سازمان جوانان حزب توده ایران و یکی از سه دانشجوی مقتول در حمله نیروهای امنیتی به اعتراض دانشجویان دانشگاه تهران در 16 آذر 1332 ش. به شروع محاکمه نظامی دکتر مصدق در آستانه سفر نیکسون، رئیس جمهور آمریکا (دولت کودتاکننده در 28 مرداد) به ایران. در امامزاده عبدالله شهرری دفن شد.

بساطی سمرقندی، سراج الدین

از شاعران نیمه دوم قرن هشتم و اوایل قرن نهم. در سمرقند به دنیا آمد و 88 سال عمر کرد. برخی، وفات او را در 815 ق. در سمرقند و برخی در هفده رجب 814 ق. در ری نوشته اند. وی از شاگردان خواجه عصمت بخارایی، متخلص به «نصیری» و خواجه عبدالملک سمرقندی، متخلص به «عصامی» بود. در ابتدای شاعری به حصیربافی اشتغال داشت؛ از این رو «حصیری» تخلص می کرد، اما با پیشنهاد استادش خواجه عصمت، تخلص «بساطی» را برگزید. بساطی در مدح، تغزل، عرفان، لغز و اخلاق شعر سروده و در اشعارش به پاره ای از اساطیر و قصه های کهن اشاره کرده است. همچنین اصطلاحات علوم و فنون گوناگون، از جمله نجوم، تصوف، موسیقی، شطرنج و نرد، در دیوان او به چشم می خورد.

منبع: دانشنامه جهان اسلام، ج 3، ص 378.

بُشرویہ ای، علی

عالم دینی، شاعر، طبیب سنتی، معتمد محلی، پدر بدیع الزمان فروزانفر. وی از بزرگان

ص: 323

منطقه بشرویه (در خراسان جنوبی) و از شعرای دوره مشروطه است. در طبابت و مداوای بیماران، مهارت داشت. نسبت وی با چند واسطه به ملا احمد تونی می‌رسد. در سال 1335 ش. درگذشت و در امامزاده عبدالله شهرری به خاک سپرده شد.

منبع: boshroye.farhang.gov.ir

بغایری، عبدالرزاق

مهندس و ریاضی‌دان، سرتیپ ارتش. در سال 1248 ش. در منطقه بام و صفی آباد سبزوار به دنیا آمد. همراه خانواده خود به اصفهان و سپس به تهران رفت. مقدمات را نزد پدر آموخت و آنگاه وارد دارالفنون شد و در رشته‌های ریاضیات، نجوم و مهندسی و نقشه برداری تحصیل کرد. در مدارس تهران، ریاضیات و جغرافیا درس داد و نیز در مدرسه علوم سیاسی وزارت خارجه، جغرافیا و هیئت تدریس کرد. از خدمات علمی او، ترسیم نخستین نقشه ایران، تعیین «انحراف قبله»، تهیه «نقشه پنج قاره عالم» و «نقشه تهران» و ساختن قطب‌نمای قبله نما است. سه کتاب نیز از او باقی مانده است، به نام‌های «اصول علم جغرافیا»، «معرفة القبلة»، «ما مهندس داریم».

بغایری، در هشتاد و چهار سالگی در نوزده اردیبهشت 1332 ش. درگذشت، و چون داماد میرزا محمدحسین فروغی و شوهرخواهر محمدعلی فروغی بود، جنازه اش را در گورستان ابن بابویه، در مقبره خانوادگی فروغی، به خاک سپردند.

منبع: «شرح مختصری از تاریخ تولد و کارهای مرحوم مهندس عبدالرزاق بغایری»، نشریه انجمن آثار ملی، ش 3-4، پاییز - زمستان 1335 ش.

بودری، ابراهیم

عالم دینی، خوش‌نویس، خطشناس، ردیف‌دان موسیقی. در سال 1274 ش. در طالقان دیده به جهان گشود. پس از تحصیل علوم دینی، در رشته قضاوت نیز دانش آموخت. برخی از استادان او عبارتند از: میرزا خلیل کمره‌ای، سید ابوالقاسم کاشانی و علی شوشتری. خط نستعلیق را نزد حاجی

ص: 324

زین العابدین ساعت ساز، محمد عماد طاهری و عمادالکتاب فرا گرفت، و ثلث را از امیرالکتاب و نسخ را از علی عبدالرسولی. سال ها به فرمان نگاری و خوش نویسی احکام در مجلس شورای ملی اشتغال داشت و نیز کارشناس رسمی خطوط در وزارت دادگستری بود. ردیف های آوازی را نزد ابوالحسن اقبال آذر (اقبال السلطان) و ابوالحسن صبا آموخت و به هنر تعزیه خوانی نیز علاقه مند شد. روح الله خالقی در کتاب «سرگذشت موسیقی ایران» به تبحر او در ردیف دانی و آوازخوانی گواهی داده است. محمدرضا شجریان، از شاگردان او در خوش نویسی است. بوذری در سال 1365 ش. در تهران دیده از جهان فرویست و در امامزاده عبدالله شهرری به خاک سپرده شد. از او آثاری در خوش نویسی باقی مانده است؛ از جمله کتابت: ملخص مثنوی، منتخب دیوان سعد سلمان، جلد اول جوامع الحکایات، پارسی نغز، تاریخچه آب شیراز، وقف نامه بیمارستان نمازی شیراز، وقف نامه موقوفات مسجد فخرالدوله، جزءهایی از قرآن، ارمغان پاک، دیوان حافظ، کتیبه آرامگاه سعدی، کتیبه شاه خلیل الله در یزد، کتیبه دروازه قرآن شیراز به خط ثلث، و چندین کتاب درسی.

منبع: «فهرست خوشنویسان دوران قاجار تا معاصر». پایگاه اطلاع رسانی خوشنویسی ایران، 27 خرداد 1389 ش.

بهرام میرزا، معزالدوله

دولت مرد قاجاری، پسر دوم عباس میرزا نایب السلطنه. در سال 1242 ق. به حکومت خوی و سپس قراجه داغ منصوب شد. پس از حمله روس به ایران در سال 1242 ق. عباس میرزا به ارومیه رفت و بهرام میرزا را فرمان داد تا در سلماس به او ملحق شود. با آغاز مذاکرات صلح بین عباس میرزا و پاسکیویچ در دهخوارقان، بهرام میرزا همراه میرزا تقی خان قوام الدوله و یوسف خان توپچی باشی و سواره نظام و هزار سوار پیاده کرمانی و دو فوج افشار، به دستور عباس میرزا در کنار رود چغاتو اردو زد. هنگام لشکرکشی عباس میرزا به خراسان در سال 1247 ق. بهرام میرزا از حکومت قراجه داغ استعفا داد و به دیدار پدر در خراسان رفت و پس از همراهی با

ص: 325

عباس میرزا در نبرد قلعه چناران، به قصد زیارت مشهد رضوی به آن شهر رفت. پس از به سلطنت رسیدن محمد شاه به پیشنهاد قائم مقام، برای حکومت کردستان و کرمانشاه فرمان گرفت. هنگام سفر ناصرالدین شاه به اصفهان، بهرام میرزا نایب الحکومه تهران شد.

بهرام میرزا، که نزد معلمین انگلیسی درس خوانده بود، کتابی به نام «نظام ناصری» نوشت که در 1267 ق. به چاپ رسید. این کتاب اولین نوشته فارسی در فن نظام است که به روش علمی تألیف شده است. هنگام بنای دارالفنون، بهرام میرزا به کار عمارت آن رسیدگی می کرد و زمانی که کاخ گلستان مرمت می شد، او بناهایی بر آن افزود. بهرام میرزا در 1299 ق. درگذشت و در آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در شهر ری به خاک سپرده شد.

منابع: امیرکبیر و ایران؛ شرح حال رجال ایران؛ ناسخ التواریخ؛ خاطرات ظل السلطان؛ روضة الصفا، ج 8، ص 10.

بهزاد، حسین

مشهورترین نگارگر (مینیاتورساز) معاصر ایران. در سال 1273 ش. به دنیا آمد. نیای او لطف الله، واعظ مسجد وکیل شیراز، به فرمان ناصرالدین شاه به تهران آمد تا در سوگواری محرم و صفر در تکیه دولت به منبر برود. پدرش، میرزا فضل الله اصفهانی، علاوه بر قلمدان سازی، در نقاشی آبرنگ نیز مهارت داشت. بهزاد در شش سالگی به مدرسه شرف مظفری رفت، اما پس از چند ماه، به سبب علاقه بسیار به نقاشی و بی توجهی به درس، از مدرسه اخراج شد. پدرش او را به استاد ملاعلی قلمدان ساز در «مجمع الصنایع» سپرد تا فنون نقاشی سنتی و قلمدان سازی و کار زیرلاکی را بیاموزد. اندکی بعد، استاد و پدرش، تقریباً همزمان به بیماری وبا درگذشتند. پس از مرگ پدر، با وجود سختگیری های ناپدری و مادرش و محرومیت از امکانات، حدود دوازده سال دیگر به آموختن قلمدان سازی و نقاشی، زیر نظر میرزا حسن پیکرنگار همت گماشت.

در هجده سالگی، کارگاه شخصی خود را راه انداخت و بیش از پیش به نقاشی پرداخت. فتوح السلطنه تبریزی که از

علاقه مندان به آثار بهزاد بود، ترسیم صورتی از يك نسخه خطی خمسة نظامی را به او و چند نقاش دیگر سفارش داد. چون کار بهزاد از دیگران زیباتر و جالب تر درآمد، کشیدن همه مجلس ها به او واگذار شد. در 1336 ش. بهزاد همراه فتوح السلطنه برای فروش نقاشی های خمسة، راهی اروپا شد، اما در تقلیس ماند و پس از هفتاد روز به وطن بازگشت. بهزاد بسیاری از مضامین معروف شاعران بزرگ ایران، مانند فردوسی، خیام، نظامی، مولوی، سعدی و حافظ را به تصویر کشیده است؛ از جمله پنجاه تابلو که در دهه 1330 ش. به سفارش اسفندیاری برای مصورسازی چاپ چندزبانه و نفیس رباعیات خیام کشید. این کتاب در 1349 ش. دو سال پس از مرگ بهزاد، در ژاپن به طبع رسید. شش سال نیز مشغول تابلوهای «فردوسی»، «ایوان مدائن»، «شب قدر حافظ» و «نفت» شد. همچنین، به آفرینش تک چهره های شماری از بزرگان ادب و فرهنگ ایران پرداخت: چهره رودکی، سه تابلو از حافظ و تابلو شمس و مولوی. تابلو «رقص و دف» او چنان با مهارت تصویر شده است که بیننده می تواند ارتعاش دست مرد دف زن را بر روی دایره احساس کند. بهزاد در 1325 ش. زمانی که ملك الشعراى بهار، تصدی وزارت فرهنگ را بر عهده داشت، به استخدام اداره باستان شناسی درآمد. معروف ترین آثار او، دو تابلو بزرگ «شاهنامه فردوسی» و «فتح بابل» است. در دهه های 1330 و 1340 ش. که اوج شهرت او بود، نمایشگاه های متعددی از آثار خود در ایران، از جمله نمایشگاهی به مناسبت برگزاری جشن هزاره ابوعلی سینا در موزه ایران باستان در 1333 ش. و در خارج (فرانسه، بلژیک، چکسلواکی، لهستان، آمریکا، هندوستان و ژاپن) بر پا کرد. وی در سال 1347 ش. درگذشت و در ابن بابویه شهر ری به خاک سپرده شد.

منابع: یادنامه بهزاد: شرح احوال استاد حسین بهزاد و مختصری در تاریخ نقاشی ایران؛ دانشنامه جهان اسلام، ج 4، ذیل عنوان.

پاینده، ابوالقاسم

سیاستمدار، مترجم، نویسنده، روزنامه نگار. در سال 1278 ش. یا 1290 ش. در نجف آباد

ص: 327

اصفهان به دنیا آمد. مقدمات علوم عربی را در زادگاهش آموخت و سپس به اصفهان رفت و دروس منقول و معقول را نزد محمود مفید و محمد گنابادی، در حوزه علمیه اصفهان خواند. در سال 1312 ش. به تهران رفت و در وزارت پست و تلگراف و تلفن استخدام شد و سپس خود را به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه منتقل کرد. مدتی نیز دبیر فرهنگستان ایران بود و در 1326 ش. به ریاست اداره تبلیغات منصوب شد.

روزنامه نگاری، تألیف و ترجمه از دیگر مشاغل علمی او بود. هفته نامه صبا را در سال 1321 ش. راه انداخت که تا سال 1330 ش. منتشر می شد. همچنین با روزنامه های عرفان اصفهان و شفق سرخ و ایران همکاری داشت. مدتی نیز مدیر مجله تعلیم و تربیت بود. وی به سه زبان فارسی، عربی و فرانسه تسلط داشت و با زبان انگلیسی نیز آشنا بود. از مهم ترین آثار او، ترجمه قرآن است که در 1336 ش. منتشر شد که در میان ترجمه های معاصر از قرآن، جایگاهی ویژه دارد. در ادبیات داستانی نیز چندین مجموعه از او باقی مانده است. پاینده در سال های پس از شهریور 1320 ش. به سیاست روی آورد. در دوره دوم مجلس مؤسسان و دوره های بیست و یکم و بیست و دوم مجلس شورای ملی نماینده نجف آباد بود. سال های پایانی عمر او در انزوا و گمنامی گذشت و تمام وقتش را به تحقیق و تألیف و ترجمه گذراند. سرانجام در هفتاد و سه سالگی از دنیا رفت و در ابن بابویه دفن شد. از آثار او است: در آغوش خوشبختی و در جستجوی خوشبختی (ترجمه)؛ اسرار نیکبختی (ترجمه)؛ زندگانی محمد (ترجمه)؛ تاریخ سیاسی اسلام (ترجمه)؛ نهج الفصاحه، (منتخب ترجمه ای از کلمات قصار حضرت رسول)؛ تاریخ عرب (ترجمه)؛ ترجمه مروج الذهب مسعودی؛ ترجمه التنبیه و الاشراف مسعودی؛ ترجمه تاریخ طبری، در شانزده جلد؛ تاریخ نوشته های جغرافیایی (ترجمه)، تمدن اسلامی (ترجمه بخشی از تاریخ تمدن ویل دورانت)؛ سیر تکامل عقل نوین (ترجمه)؛ قاتل، در سینمای زندگی (داستان)؛ دفاع از ملانصرالدین، و مرده کشان جوزان (داستان)؛ دستور نوشتن؛ علی ابر مرد تاریخ.

منابع: صد سال داستان نویسی در ایران؛ مقالات فرزانه؛ برخی از نویسندگان پیشگام در داستان نویسی امروز ایران؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی؛ «ابوالقاسم پاینده»، مجله آینده، سال 12، ش 7 و 8 (مهر و آبان 1365 ش.)؛ دانشنامه جهان اسلام.

پهلوان رزاز

پهلوان و عالم دینی. سید حسن شجاعت، معروف به پهلوان رزاز در سال 1257 ش. در

تهران به دنیا آمد و مقدمات علوم دینی را در همان شهر خواند و سپس برای ادامه تحصیل تا مرحله اجتهاد به نجف رفت. بعد از ترور ناصرالدین شاه، از سوی استادش آخوند خراسانی، مأموریت یافت که نامه مراجع نجف را به دست علمای پایتخت برساند. محتوای این نامه، مخالفت با زیاده طلبی روس ها و انگلیس ها و نیز جلوگیری از هرج و مرج در کشور بود. در ایران، به مشروطه خواهان پیوست و خدماتش به نهضت مشروطه، موجب دستگیری و حبس او به دستور محمدعلی شاه شد.

رزاز، به ورزش های باستانی علاقه مند بود و با وجود اشتغال به وظایف روحانیت، از طریق برنج فروشی (رزازی) ارتزاق می کرد. کشتی با پهلوان اصغر نجار (پهلوان پایتخت) در زورخانه «سرتخت بربری ها»، او را معروف و صاحب زنگ کرد. عامل دوم در شهرت وی، درگیری با کالسکه چی سفارت روسیه بود. پس از معاهده «ترکمان چای» در عهد فتحعلی شاه قاجار، اتباع دولت روسیه از هر مجازاتی در خاک ایران در امان بودند. بدین ترتیب، مستشاران و کارمندان سفارت روسیه، گاهی دست به رفتارهایی غیر متعارف می زدند. کالسکه چی سفارت روس (شخصی به نام تقی اف) که بسیار تنومند، زورگو و بی رحم بود، از این مصونیت استفاده کرده، از کسبه سرچشمه باج می گرفت و زورگیری می کرد. پهلوان رزاز به درخواست مردم و نیز آیه الله سید محمد طباطبایی، جلو سفارت روس در تهران با تقی اف درگیر شده، او را به شدت خوار کرد.

در سال های سلطنت رضاشاه، در جشن هزاره فردوسی شرکت کرد تا ورزش باستانی ایران را به مهمانان خارجی معرفی کند. این مراسم، موجب شهرت وی در خارج از ایران شد و بارها برای اجرای برنامه های ورزشی به کشورهای اروپایی سفر کرد. سرانجام در نوزدهم اسفند 1320، در 63 سالگی چشم از جهان فرو بست و در ابن بابویه ری دفن شد. ژنرال ساخاروف، سرهنگ قشون شوروی در زمان اشغال تهران، در خاطراتش می نویسد:

«صبح روز نوزدهم اسفند سال 1320 ایرانیان جنازه قهرمان محبوب خود را که مردی سالخورده و از فرزندان امام حسن مجتبی (ع) بود، در يك تابوت قرار داده و يك قالیچه بسیار گران بها روی آن کشیده بودند. پیر و جوان که همگی قوی هیکل و خوش اندام بودند به همراه پهلوان محمدصادق بلورفروش که به رستم زنده مشهور بود، زیر تابوت را گرفته بودند... بی راه نیست اگر بگویم در این تشییع جنازه نیمی از جمعیت تهران حضور داشتند... جنازه در ابن بابویه به خاک سپرده شد و با وجود قحطی و کمبود آذوقه، آن روز به تمام آن جمعیت غذا دادند و حتی برای ما هم غذا فرستادند.»

منابع: ورزش باستانی از دیدگاه ارزش، محمدعلی تهرانچی، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1388؛ جهان پهلوان فرزند ایران؛ پهلوان سیدعلی و ابرمردان طهران، ص 35.

پهلوی، رضا

مؤسس سلسله پهلوی، مشهور به رضاخان. وی در 24 اسفند ماه سال 1255 ش. در قریه آلاشت از توابع سوادکوه مازندران به دنیا آمد. پدرش، عباسعلی، معروف به «داداش بیگ» افسر قزاق از ایل پالانی بود. چند روز پس از تولد رضا، پدرش درگذشت و مادرش که از مهاجران گرجستانی بود، به علت درگیری و اختلاف خانوادگی به تهران مهاجرت کرد و در خانه برادرش ساکن شد.

رضا، دوران کودکی و نوجوانی را زیر نظر دایی اش که خیاط قزاقخانه بود، سپری کرد و به توصیه و وساطت او، در چهارده سالگی وارد بریگاد قزاق شد. نخستین منصب وی در قزاقخانه، وکیل باشی گروهان شصت تیر بود و سپس به فرماندهی آن رسید. عبدالحسین فرمانفرما که از شاهزادگان معروف و قدرتمند قاجار بود، مسئولیت اسلحه جدیدش (مسلسل ماکسیم) را به او سپرد. پس از آن، به سرعت مراتب ترقی را طی کرد و در انجام مأموریت های مختلف، همچون سرکوب نهضت میرزا کوچک خان در گیلان، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. همراه سید ضیاءالدین طباطبایی، از رهبران کودتا در

ص: 330

سال 1299 ش. بود و در کابینه سید ضیاء، به وزارت جنگ و پس از آن به سمت رئیس الوزرای رسید. در سال 1304 ش. با پایان دادن به سلطنت قاجار، سلسله پهلوی را بنیان گذاشت و در شهریور 1320 ش. پس از اشغال ایران توسط متفقین، انگلیسی ها او را به دلیل گرایش به آلمان، به جزیره موریس در اقیانوس هند، تبعید کردند. اقامت رضاخان در موریس، هفت ماه به طول انجامید. پس از آن با انتقال او به ژوهانسبورگ (پایتخت آفریقای جنوبی) موافقت کردند و در همان جا در چهارم مرداد 1323 ش. بر اثر سکته قلبی درگذشت. جنازه مومیایی شده او را نخست در مسجد الرفاعی قاهره دفن و شش سال بعد، در اردیبهشت 1329 ش. به ایران منتقل کردند. جنازه او را پس از تشییع در قم و تهران، در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپردند.

آرامگاهی که از قبل برای او ساخته و آماده شد، بسیار باشکوه بود و محل دفن برخی دیگر از سران رژیم پهلوی نیز گردید. مراسم بین المللی جشن بزرگداشت پنجاهمین سال

ص: 331

سلطنت پهلوی در سال 1354 ش. در محل مقبره و فضاهاى مجاور آن برگزار شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در اردی بهشت 1359 ش. آرامگاه رضا شاه با حضور و دستور آیه الله صادق خلخالی، حاکم شرع وقت، تخریب شد. صادق خلخالی در خاطراتش، درباره تخریب آرامگاه رضا شاه می گوید: «به دفتر امام رفتیم و طبق معمول از هر دری سخن به میان آمد و گفته شد: زمان آن فرا رسیده است که مقبره پهلوی خراب شود. این ایام مصادف بود با ورود مجدد شاه به مصر. سادات با پناه دادن به شاه می خواست او را در بازگشت به ایران کمک کند، ولی ما می خواستیم به او و یاران او نشان دهیم که دیگر در ایران، هیچ گونه ریشه و پایه و خانه ای ندارد. یکی از انگیزه های ما در خراب کردن مقبره پهلوی همین بود و نیز می خواستیم طرفداران او در ایران که همچون ستون پنجم عمل می کردند، به کلی مأیوس شوند. ما آن روز به سپاه رفتیم... حدود دویست نفر، با هم جمع شدیم و با بیل و کلنگ به طرف حضرت عبدالعظیم به راه افتادیم. من در صحن مطهر حضرت عبدالعظیم، سخنرانی پرشوری ایراد کردم و گفتم: دوره قرار گرفتن بناهای زشت و زیبا در کنار هم، پس از انقلاب اسلامی ایران، دیگر به پایان رسیده و مردم مسلمان ایران نمی توانند در کنار مزار شهیدان به خون خفته و چهره های درخشان تاریخ اسلام، مانند حضرت عبدالعظیم، مقبره جنایتکارانی مانند رضاخان و ناصرالدین خان و منصور و دودمان پهلوی را تحمل نمایند. باید به هر وسیله ای که شده، مقبره های سردمداران کفر و الحاد تخریب شود. مردم، لحظه به لحظه تکبیر می گفتند و ابراز شادی می کردند. من حدود سه ربع ساعت برای مردم صحبت کردم و صحن حرم مملو از جمعیت شد. با صدور فرمان حرکت به سوی مقبره پهلوی، مردم بسیج شدند... ساعت حدود چهار و سی دقیقه بعد از ظهر بود که از طرف بنی صدر پیام آوردند که از تخریب مقبره دست بردارید. من اعتنا نکردم. آقای میرسلیم، سرپرست وزارت کشور، نامه رسمی مرقوم و اعلام نمود که دستور از طرف شورای انقلاب و شخص آقای بنی صدر است و شما باید به هر نحو که شده، دست از تخریب بردارید، وگرنه مجبوریم طبق مقررات با شما عمل کنیم... گفتم که به آقای بنی صدر بگوئید هر چه می خواهد طبق مقررات انجام دهد؛ ما تا مقبره را با خاک یکسان نکنیم، از اینجا خارج نخواهیم شد. اطراف مقبره را گروه فداییان اسلام در محاصره داشتند و پاسداران هم مواظب

اوضاع بودند. سرانجام شب فرا رسید، ولی ما نتوانستیم مقبره را بخوابانیم؛ اگرچه خسارت زیادی به آن زدیم و به شکل مخروبه درآوردیم. شاید شما ندانید که این مقبره را تا چه حد محکم ساخته بودند. ما آن را مثنی‌المثنی می‌کنیم و بلدوزر و گریدر و وسایل تخریب عادی هم کارگر نبود. سرانجام مجبور شدیم با دینامیت مقبره را به تدریج خراب کنیم... متجاوز از بیست روز طول کشید تا آن دکور شیطنی فروریخت و به طور کامل تخریب شد. پس از تخریب، صدای هلهله و شادی از مردم بلند شد و شور و شعف به قدری بود که غیر قابل وصف است. ما در جواب آقای بنی صدر، در روزنامه‌ها نوشتیم که این خودکامگی نیست، بلکه تبعیت از آرای ملت است و ملت ما را در این راه تأیید می‌کنند.»

طبق برخی اخبار، محمدرضا پهلوی هنگام فرار از ایران، بقایای جنازه پدرش را با خود برد. خالی بودن قبر از جنازه _ که در خاطرات آیه الله خلخالی آمده _ این احتمال را تقویت می‌کند.

حوزه علمیه جدید حضرت عبدالعظیم (ع) در محل این بنای ویران شده، ساخته شده است.

منابع: مرگ در مرداب: خاطراتی از دوران تبعید رضا شاه، ص 10 و 9 و 72؛ آخرین سفر شاه، ص 63؛ روزنامه اطلاعات 1

7/3

1320؛ خاطرات آیه الله خلخالی.

پیرزاده، محمدعلی

جهانگرد. در حدود سال 1251 ق. در نائین متولد شد و در سال 1272 ق. به تهران آمد و مدتی نیز مشغول سیاحت در ممالک خارجی گردید. در ایامی که در اسلامبول اقامت داشت، به میرزا صفا (صوفی ایرانی) ارادت می‌ورزید و از طرف او لقب پیرزاده را دریافت کرد. دو سفر به اروپا کرد. در سال 1306 ق. که از اروپا بازگشت، سفرنامه خود را نوشت که نسخه خطی آن در کتابخانه مجلس شورای ملی محفوظ است و در دو جلد به طبع رسیده است. در سال 1321 ق. در تهران درگذشت و در صفائیه شهر ری مدفون گردید.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 4، ص 414.

پیشرفت، هادی

شاعر، متخلص به رنجی. در سال 1286 ش. در تهران به دنیا آمد. سرودن شعر را از نوجوانی آغاز کرد و بیشتر به سبک هندی تمایل داشت. پیشه او قفل سازی بود و نیز

ص: 333

شاگرد و شاعر محبوب شیخ رجبعلی خیاط. دیوان اشعار وی، مشتمل بر حدود 3000 بیت است که بیشتر مرثیه های مذهبی است، و کیوان سمیعی، آن را در سال 1341 ش. منتشر کرد. پس از او، مشفق کاشانی، آن را برای چاپ مجدد آماده کرد. گزیده ای از اشعار او را انتشارات امیر کبیر، در مجموعه «یک صد سال ادبیات فارسی»، به نام «تلاطم دریا» انتشار داده است. وی صبح روز پنجشنبه، چهارم اسفند 1339 ش. درگذشت و در ابن بابویه، در مقبره خانوادگی، دفن شد.

منبع: مقام عشق، ضمیمه کیهان فرهنگی، چاپ سوم، ص 112-115.

تحریری، محمود

عالم دینی و استاد اخلاق. در سال 1299 ش. در تهران به دنیا آمد. پس از گذراندن دوران دبستان وارد بازار کار شد و شب ها به تحصیل علوم دینی اشتغال ورزید. مقدمات علوم عربی را در مدرسه حاج ابوالفتح تهران به سرپرستی مرحوم آیه الله سید مرتضی لنگرودی گذراند. در اخلاق و عرفان، نزد شیخ رجبعلی خیاط، آیه الله محمدعلی شاه آبادی، سید مهدی قوام، سید میرزا آقا طاهایی، ملا آقا جان زنجانی و سید رضا دربندی شاگردی کرد. فقه و اصول را نیز در قم از آیات عظام سلطانی، گلپایگانی، نجفی مرعشی، سید محمدتقی خوانساری، سید صدرالدین صدر، سید محمد حجت، امام خمینی و سید محمدحسین بروجردی آموخت. استادان فلسفه او، عبارتند از: آقا جواد خندق آبادی و علامه سید محمدحسین طباطبایی. در دی 1368 ش. درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) کنار قبر مرحوم شاه آبادی دفن گردید.

نختی، غلام رضا

کشتی گیر، فعال سیاسی، عضو مرکزی جبهه ملی و قهرمان ملی. در روز پنجم شهریور سال 1309 ش. در خانی آباد تهران به دنیا آمد. پس از تحصیلات متوسطه، در سال 1329 ش.

ص: 334

برای پیشرفت در ورزش باستانی به باشگاه پولاد رفت. در چهار دوره المپیک حضور داشت و حاصل آن يك طلا و دو نقره بود. در ورزش باستانی و کشتی پهلوانی نیز مقام داشت؛ چنانکه سه بار پهلوان ایران شد و هر بار کشتی گیران نامداری را مغلوب کرد. وی را به دلیل برخورداری از منش و رفتار انسانی و سجایای اخلاقی و جوانمردی، ستوده اند. چهار ماه پس از بازگشت از آخرین سفر ورزشی خود، در آبان 1345 ش. ازدواج کرد و در سال 1346 ش. چهار ماه پس از تولد فرزندش، درگذشت. درباره علت مرگ او اختلاف است؛ اما برخی دوستانش ساواک را مسئول مرگ او شمردند. پیکرش را در این بابویه به خاک سپردند.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 381؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 1.

ترقی جاه، محمدعلی

نقاش. در سال 1322 ش. در تهران به دنیا آمد. در رشته مهندسی تحصیل کرد، اما به نقاشی روی آورد و تا آخر عمر به آن پرداخت. در سال 1346 ش. برنده مدال طلای مسابقات هنری دانشگاه های ایران شد. در 1355 ش. اولین نمایشگاه انفرادی خود را در تهران گالری و سپس در 1357 ش. در نمایشگاه بین المللی هنر بازل سوئیس برگزار کرد.

وی در نقاشی، صاحب سبک بود. موزه بین المللی هنر قرن بیست و یکم آمریکا، نقاشی های وی را به عنوان نماینده هنر ایران برگزید. آثار او در موزه هنرهای معاصر تهران و موزه هنرهای مدرن شارجه و موزه نوتردام هلند

ص: 335

و موزه هنر معاصر تهران (بخش محمدعلی ترقی جاه) نگه داری می شود. وی در شصت و هفت سالگی، در مرداد 1389 ش. پس از بازگشت از ژنوبه ایران، درگذشت و پیکرش را در شهر ری به خاک سپردند.

منبع: روزنامه شاپرک، ش 2018، تاریخ 2

5/4

.1389 /

نقرشی، سید علی اکبر

فقیه، مشهور به مجتهد تهرانی، از شاگردان شیخ مرتضی انصاری. پس از وفات استاد، به ایران بازگشت و مشغول تدریس و تبلیغ شد. همراهی او با نهضت تنباکو، در منابع تاریخی ثبت شده است. در سال 1309 ق. زمانی که به دستور ناصرالدین شاه قاجار جلسه ای برای حل و فصل قضیه تحريم تنباکو با حضور علمای تهران و نمایندگان دربار در منزل کامران میرزا نایب السلطنه تشکیل شد، وی نیز از حاضران در جلسه بود. پس از صدور فرمان تبعید آیه الله میرزا حسن آشتیانی، نقرشی از اولین کسانی بود که جلسه درس را تعطیل کرد و به منزل آیه الله آشتیانی رفت تا از وی حمایت کند. مجتهد تهرانی، روز چهارشنبه بیست و چهار ذی حجه سال 1322 ق. در تهران درگذشت و جنازه اش را در شهر ری، در مقبره ای در کوچه زنگنه به خاک سپردند.

منابع: اختران فروزان ری و تهران؛ سیری کوتاه در تاریخ نقرش و آشتیان؛ نقباء البشر فی القرن الرابع عشر.

تقوی دامغانی، سید باقر

عالم دینی و خطیب. در سال 1280 ش. در روستای حسن آباد دامغان به دنیا آمد. در پانزده سالگی برای تحصیل علوم دینی به مشهد رفت و پس از 12 سال به دامغان بازگشت. پس از مدتی دوباره مشهد را برای تحصیل برگزید و سه سال دیگر اقامت گزید. از استادان او، آیه الله میرزا مهدی اصفهانی، آیه الله مجتبی قزوینی و آیه الله کاظم دامغانی است. وی از آیات عظام سید ابوالحسن اصفهانی، سید جمال گلپایگانی، سید محمود شاهرودی، میرزا حسین نائینی و میرزا مهدی اصفهانی اجازاتی در روایت و امور حسبیه گرفت. در سال 1312 ش. به دامغان بازگشت و به وعظ و خطابه پرداخت. در تاریخ شانزده دی 1346 ش. دار فانی را وداع گفت و در قسمت بالاسر ابن بابویه شهر ری دفن گردید.

منابع: مقاله قرآنی، ص 239-240؛ دانشنامه مشاهیر و مفاخر دامغان، ص 231.

تنکابنی، محمدحسین

عالم دینی. در سال 1285 ق. در تنکابن زاده شد. در کودکی همراه برادرش، محمدرضا

ص: 336

تنکابنی به قزوین رفت و نزد استادان و علمای آن سامان تحصیل کرد. در نجف نیز از محضر علمایی همچون: میرزا حبیب الله رشتی و محمدکاظم طباطبایی یزدی و آخوند خراسانی و علامه مامقانی بهره برد. با دریافت اجازه اجتهاد مطلق از نجف به ایران بازگشت و در تهران ساکن شد و به تدریس فقه و اصول و ترویج مذهب پرداخت. در سال 1368 ق. درگذشت و پیکرش را به شهر ری برده، در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن کردند.

منابع: زندگینامه رجال و مشاهیر، ج 2، ص 292؛ گنجینه دانشمندان، ج 4، ص 409-401.

تنکابنی، محمد طاهر

فقیه، فیلسوف، عارف، طبیب و از رجال سیاسی معاصر ایران. میرزا طاهر تنکابنی فرزند میرزا فرج الله در حدود سال 1242 ش. (1280 ق.) در کلاردشت مازندران به دنیا آمد. در شانزده سالگی برای تکمیل تحصیلات خود راهی تهران شد و در مدرسه سپهسالار به فراگیری علوم پرداخت. میرزا طاهر در درس میرزا محمد رضا صهباي قمشه ای، میرزا ابوالحسن جلوه و آقا علی حکیم، حکمت و نزد میرزا عبدالله، نجوم و هیئت آموخت. پس از مدتی، به واسطه ذکاوت و هوش سرشارش از هم دوره ای های خود پیشی گرفت و مورد توجه خاص میرزای جلوه واقع شد.

میرزا محمد طاهر، علاوه بر احاطه به فلسفه و حکمت، در فقه، اصول، نجوم، ادبیات و ریاضیات نیز تخصص داشت و سالیان طولانی در مدرسه سپهسالار و مدرسه علوم سیاسی تدریس می کرد. با آغاز نهضت مشروطه، به صف آزادی خواهان پیوست و پس از صدور فرمان مشروطیت و تشکیل مجلس شورای ملی، از طرف طبقه طلاب به نمایندگی در مجلس برگزیده شد و در دوره سوم نیز از طرف مردم تهران به مجلس راه یافت. میرزا طاهر به هنگام کودتای سیدضیاءالدین طباطبایی، دستگیر و زندانی شد و بار دیگر در دوران رضاشاه، به زندان افتاد.

ص: 337

وی کتابخانه ای با چهار هزار جلد کتاب داشت که مجموعه ای از نفیس ترین و بهترین کتاب ها را در آن گرد آورده بود و برخی از آنها، نسخه های خطی نایاب بودند.

سرانجام پس از يك دوره بیماری و در پی يك عمل جراحی در چهاردهم آذر 1320 ش. برابر با شانزدهم ذی قعدة 1360 ق. در 78 سالگی وفات یافت و بر حسب وصیت خود، در جوار مزار مرحوم میرزا ابوالحسن جلوه واقع در ابن بابویه در ری مدفون شد.

منابع: زندگینامه رجال و مشاهیر، ج 2، ص 294-295؛ شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 185-186.

تهرانی، عبدالعلی

عالم دینی. تولدش در تهران واقع شد و پدرش از روحانیون مشروطه خواه بود که در کودکی وی به شهادت رسید. پس از فراغت از مقدمات و سطوح به قم مهاجرت کرد و از محضر مرحوم آية الله عبدالکریم حایری و رجال علم دیگر استفاده نمود و پس از آن به تهران مراجعت کرد و به تربیت و تهذیب مردم و اقامه جماعت در مسجد جامع بازار و درس اخلاق مشغول شد. در سال 1371 ق. به قصد مجاورت آستان قدس رضوی به مشهد مقدس عزیمت و چند سال در آنجا اقامت کرد و به تدریس فقه و اخلاق و اقامه جماعت در مسجد بالاسر حضرت رضا (ع) پرداخت. پس از مدتی با اصرار آية الله احمد آشتیانی به تهران بازگشت و در مسجد مرحوم میرزا موسی، معروف به مسجد بزازها به امامت و ترویج دین و نشر معارف اسلامی پرداخت. در تاریخ 1346/9/23 ش. دعوت حق را لبیک گفته، در جوار حضرت عبدالعظیم (ع) دفن شد. آية الله حاج آقا مجتبی تهرانی فرزند اوست.

منابع: گنجینه دانشمندان، جلد 4؛ حضرت آية الله العظمی حاج آقا مجتبی تهرانی به روایت اسناد ساواک.

تهرانی، مجتبی

مجتبی شهیدی کلهری، مشهور به مجتبی تهرانی، عالم دینی. در سال 1316 ش. در تهران به دنیا آمد. پدرش آية الله میرزا عبدالعلی تهرانی از شاگردان شیخ عبدالکریم حائری بود. وی تحصیلات مقدماتی را در تهران و

ص: 338

مشهد آغاز کرد و در هجده سالگی، یعنی در سال 1334 ش. برای تحصیل علوم دینی به قم رفت. از سال 1347 ش. نیز به مدت سه سال در نجف درس خواند. از سال 1351 ش. ضمن اقامه جماعت در مسجد جامع بازار، درس اخلاق و تفسیر می گفت و از سال 1357 ش. تدریس خارج اصول و فقه را آغاز کرد. روز سه شنبه دوازدهم دی 1391 ش. در هفتاد و پنج سالگی درگذشت و آیه الله سید علی خامنه ای بر پیکرش نماز خواند و در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد.

منبع: پایگاه مجازی حضرت آیه الله حاج آقا مجتبی تهرانی.

تهرانی دعانویس، سید عزیز الله

عالم اخلاقی. در تهران از درس ملا هادی مدرّس طهرانی استفاده کرد و سپس برای تحصیل و عبادت به عتبات رفت. پس از بازگشت به ایران، به ری رفت تا در جوار عبدالعظیم حسنی (ع) زندگی کند. مردم برای درمان بیماری های خود از او دعا می گرفتند. در سال 1322 ق. درگذشت و در رواق مطهر حرم عبدالعظیم حسنی (ع)، در حجره ای مدفون گردید.

منابع: اختران فروزان ری و تهران، ص 70.

تهرانی کلانتری، ابوالقاسم

فقیه. در سوم ربیع الثانی 1236 ق. به دنیا آمد. در سال 1246 ق. همراه عمویش به اصفهان رفت و سه سال به فراگیری مقدمات علوم دینی پرداخت و پس از آن به تهران آمد و دو سال دیگر در آنجا ماند. در 1251 ق. به عتبات رفت و نزدیک دو سال نیز در آنجا تحصیل علم کرد. سرانجام در مدرسه مروی تهران ساکن شد و علوم عقلی و نقلی را نزد ملا عبدالله زنوزی و آقا جعفر کرمانشاهی خواند.

بیست ساله بود که برای تکمیل تحصیلاتش به کربلا رفت و چند سال در درس سید ابراهیم قزوینی حاضر شد؛ اما پس از ماجرای قتل و غارت کربلا به دست وهابیان

ص: 339

حجاز، به اصفهان رفت و پس از مدتی دوباره به نجف کوچ کرد و در درس شیخ مرتضی انصاری حضور یافت. در 1277 ق. به تهران بازگشت و یکی از مراجع دینی و علمی پایتخت شد. ملا حبیب الله کاشانی، میرزا ابوالفضل کلانتری تهرانی (فرزندش)، سید حسین صدر الحفاظ قمی، شیخ فضل الله نوری، شیخ عبدالنبی نوری، شیخ حسنعلی تهرانی و محمدصادق تهرانی بلور از شاگردان او در تهران بودند.

سرانجام در سال 1292 ق. در همان روز که به دنیا آمده بود (سوم ربیع الثانی) در پنجاه و شش سالگی درگذشت و در مقبره ابوالفتح رازی در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون شد. معروف ترین تألیف او مطارح الانظار است، که تقریر درس اصول شیخ مرتضی انصاری در مباحث الفاظ است.

منابع: اعیان الشیعه، ج 2، ص 413؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 1، ص 284-285.

تیرافکن، صادق

عکاس و هنرمند مفهومی. در سال 1344 ش. در شهر کربلا به دنیا آمد. در سال 1369 ش. در رشته عکاسی از دانشگاه تهران فارغ التحصیل شد.

عکس های وی در چندین نمایشگاه انفرادی و گروهی در تهران، پاریس، تورنتو، نیویورک و بروکسل به نمایش درآمد. آخرین نمایشگاه انفرادی او در دی 1391 ش. با عنوان «قدم های اولیه» در گالری هما برگزار شد. کتابی نیز با همین عنوان از او به چاپ رسید.

تیرافکن، در نوزدهم اردیبهشت 1392 ش. در چهل و هفت سالگی در شهر تورنتو در کشور کانادا درگذشت. پیکرش را پس از انتقال به ایران، در جوار حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپردند.

تیمورتاش، عبدالحسین

دولت مرد قاجاری و پهلوی، ملقب به معززالملک و سردار معظم خراسانی. در 1258 یا 1260 ش. در خراسان متولد شد. پدرش کریم دادخان نردینی بجنوردی، ملقب به معززالملک و امیر منظم، در دوره مظفرالدین

ص: 340

شاه، حاکم سبزووار و جُوین بود. عبدالحسین، در سیزده سالگی برای ادامه تحصیل به عشق آباد و سن پترزبورگ رفت و در مدرسه سواره نظام نیکلای مشغول تحصیل شد. در آنجا نام خانوادگی «خان نردینسکی» را برای خود برگزید که مشابه خان نخجوانسکی یا خان ایروانسکی (از القاب شاهزادگان) بود. در بازگشت از این سفر، زبان روسی و فرانسه و آداب و رسوم اروپایی را آموخته بود. در بیست و چهار سالگی مترجم زبان روسی در اداره دارالترجمه وزارت امور خارجه شد. در جریان انقلاب مشروطه، به صف مشروطه خواهان پیوست. شجاعتش در واقعه میدان توپخانه در مقابله با نقشه محمدعلی شاه، بر شهرت او افزود.

پس از انقلاب مشروطه، وزارت خارجه را ترک کرد و به سبزووار رفت و از طرف پدر، که حاکم آن منطقه بود، نایب الحکومه بلوک جوین سبزووار شد. در سبزووار نزد شاهزاده میرزا محمدهاشم افسر، ادبیات فارسی را آموخت و از آن پس عمیقاً دلبسته زبان و ادب فارسی شد. مشهور است که او صاحب یکی از بهترین کتابخانه های تهران بود.

معززالملک در دوره دوم مجلس شورای ملی، به نمایندگی مردم مشهد انتخاب شد. سخنرانی وی در دفاع از لایحه دولت مستوفی الممالک برای خلع سلاح مجاهدان تبریزی مقیم تهران، به تصویب آن در مجلس انجامید. با انحلال مجلس دوم در محرم 1330 ق. به خراسان بازگشت و به فرماندهی قشون خراسان منصوب شد. در مجلس سوم، نماینده مردم قوچان، و در مجلس چهارم، نماینده مردم قاینات، و در مجلس پنجم، نماینده مردم نیشابور بود. در دوره چهارم، همراه آیه الله مدرس و سید محمد تدین و گروهی دیگر، حزب «اصلاح طلبان» را تشکیل داد. در تیرماه 1301 ش. به پیشنهاد قوام السلطنه، والی کرمان و بلوچستان شد. در کابینه سردار سپه، وزارت تجارت و فوائد عامه را برعهده او گذاشتند. در پی تصویب قانون لغو القاب و درجات نظامی در 1304 ش. نام خانوادگی تیمورتاش را برای خود برگزید. وی در شمار کسانی است که برای تغییر سلطنت از قاجاریه به پهلوی کوشید و در سال 1304 ش.

وزیر دربار شد و از آن پس به عنوان راهنما و مشاور، کارگزار اصلی رضا شاه در بسیاری از امور گردید. در مرداد 1305 ش. به عنوان نماینده دولت به مسکو سفر کرد. در این سال ها تیمورتاش قدرت مطلق بعد از شاه به حساب می آمد و عملاً کارگردان سیاست خارجی ایران بود و حل مسائل مهمی چون اختلافات ایران و انگلستان را برعهده داشت و نیز نماینده تام الاختیار شاه در مذاکرات الغای امتیاز نفت و عقد قرارداد جدید با دولت انگلستان بود. به استثنای وزارت جنگ، که شاه خود به اداره آن می پرداخت، تیمورتاش بر تمام وزارتخانه ها و دوایر دولتی نظارت داشت. تیمورتاش و پسرش مهرپور، در سفر تحصیلی محمدرضا پهلوی (ولی عهد) به سوئیس در 15 شهریور 1310 ش. جزو همراهان وی بودند. تیمورتاش ضمناً مأموریت داشت که از سوئیس به آلمان، فرانسه، ایتالیا و سپس به انگلیس برود و با مقامات کشورها درباره مسائل مختلف مذاکره کند؛ اما پس از بازگشت، با سرزنش شاه مواجه شد و در دی 1311 ش. بازداشت و از وزارت دربار عزل گردید. سرانجام نیز به جرم ارتشا، به سه سال حبس انفرادی محکوم شد. تیمورتاش در نهم مهر 1312 ش. در زندان قصر به قتل رسید و جنازه اش را در امامزاده عبدالله دفن کردند.

منبع: دانشنامه جهان اسلام، ج 8، ص 816-820؛ جستارهایی در تاریخ معاصر ایران، ج 2؛ صعود و سقوط تیمورتاش.

ثَقَفِي، خَلِيل خان

پزشك، نویسنده و مترجم، ملقب به اعلم الدوله. وی از پزشکان مشهور دوره ناصری و مظفری و نخستین کسی بود که با تحصیل در ایران، لقب دکتر گرفت.

در فروردین 1323 ش. در تهران به دنیا آمد. پدرش میرزا عبدالباقی اعتضاد الاطباء نیز از پزشکان و دانشمندان نامی عصر قاجار بود. پس از فراگیری مقدمات فارسی و عربی، علوم ریاضی، طبیعی، هیئت و نجوم را در محضر میرزا محمدعلی خان مهندس شیرازی، و طب قدیم و حکمت الهی را نزد پدر و آقا

ص: 342

محمدرضا قمشه ای آموخت. در 1293 ق. وارد دارالفنون و در 1304 ق. پزشک رسمی وزارت امور خارجه شد. در 1315 ق. دولت فرانسه، به او نشان علمی شوالیه داد. يك سال بعد، به نمایندگی مجلس شورای صحنی بین المللی پاریس برگزیده شد. ثقفی در اغلب سفرهای مظفرالدین شاه به اروپا همراه او بود. برخی او را از مشوقان مظفرالدین شاه در امضای فرمان مشروطیت برشمرده اند. پس از مرگ مظفرالدین شاه، محمدعلی شاه در نخستین اقدام برای انحلال مجلس سعی کرد تا مدارکی مبنی بر اختلال مشاعر مظفرالدین شاه هنگام صدور فرمان مشروطیت تهیه کند و به امضای سایر پزشکان برساند، که با مخالفت شدید ثقفی روبه رو شد. از این رو در 1325 ق. مجبور به ترك تهران گردید و همراه خانواده به فرانسه رفت. نزدیک سه سال در پاریس ماند و با شماری از آزادی خواهان، انجمنی به نام «ایران جوان» برای مبارزه با حکومت استبداد صغیر تشکیل داد و با همکاری برادرش، دکتر جلیل خان مقالاتی در روزنامه های فرانسه منتشر ساخت. پس از فتح تهران، به ایران بازگشت و اولین رئیس بلدیة قانونی تهران شد. ثقفی در زمان رضا شاه مدتی مدیر کل و سپس وزیر معارف و اوقاف شد.

در اواخر عمر از کارهای دولتی کناره گرفت و ریاست انجمنی به نام انجمن معرفة الروح تجربتی ایران را بر عهده گرفت. هفت سال نیز از کارهای دولتی کناره گرفت و در مطب شخصی به طبابت مشغول شد؛ تا اینکه در 1337 ق. افزون بر ریاست مجلس حفظ الصحة دولتی و مجلس حفظ الصحة بلدی، به ریاست کل امور معارف و تعلیمات وزارت معارف و اوقاف منصوب شد. پس از کودتای 1299 ش. در کابینه مستوفی الممالک، عهده دار معاونت وزارت فرهنگ شد. سپس دوباره از کارهای دولتی کناره گرفت. سرانجام در تهران درگذشت و در گورستان امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپرده شد.

از تألیفات او است: باغ سرور؛ فرائد اللغه؛ خردنامه جاودان؛ هزار و يك حکایت؛ کلید زندگی؛ کلید شناسایی در علم غیر مرئی؛ هفتاد و يك مقاله؛ معرفة الروح.

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج 17، ص 71-72؛ «اعلم الدوله خلیل خان ثقفی، طبیب و ناجی مشروطیت»، گنجینه اسناد (سازمان اسناد ملی)، ش 44، ص 58.

ثقفی، محمد

عالم دینی، مفسر، شاعر، و فرزند میرزا ابوالفضل کلاتر نوری تهرانی (صاحب شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشور). در سال 1313 ش. در تهران به دنیا آمد و از کودکی

تحصیل علوم دینی را آغاز کرد. پس از گذراندن دوره مقدماتی، سطوح عالی فقه و اصول را نزد آقامیرزا کوچک ساوجی و آقابزرگ ساوجی آموخت. در 1341 ق. به قم رفت و حدود هفت سال در درس خارج فقه و اصول شیخ عبدالکریم حائری شرکت کرد و از او تصدیق اجتهاد گرفت. در فلسفه نیز از شاگردان سید ابوالحسن رفیعی قزوینی بود. پس از بازگشت به تهران، در مسجد پامنار به تبلیغ دین و اقامه جماعت و تألیف و تدریس پرداخت. از آثار قلمی او «روان جاوید در تفسیر قرآن» در پنج جلد و «غرر العوائد فی شرح درر الفوائد» است. وی پدر همسر امام خمینی (ره) است. در مرداد 1364 ش. درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: گلشن ابرار، ج 4، ذیل عنوان.

جزایری، سید مرتضی

فقیه معاصر. در آذر 1309 ش. در نجف به دنیا آمد. پدر وی آیه الله سید صدرالدین جزایری از روحانیون نامدار تهران بود. نه ساله بود که همراه خانواده از نجف به تهران آمد و همزمان تحصیلات حوزوی خود را آغاز کرد. در چهارده سالگی، به پیشنهاد علامه طباطبایی به قم رفت و در مدرسه فیضیه ساکن شد. در قم، در درس فقه آیه الله بروجردی و فلسفه علامه طباطبایی حاضر شد. از دیگر استادان او در این دوره، آیات عظام سید روح الله خمینی و سید کاظم شریعتمداری بودند. در دهه 1330 ش. به مبارزه با سلطنت پهلوی وارد شد. در همان سال ها همراه گروهی از طلاب (ناصر مکارم شیرازی، امام موسی صدر، علی دوانی، مجدالدین شیرازی، عبدالکریم موسوی اردبیلی و جعفر سبحانی) و تحت سرپرستی آیه الله شریعتمداری، در تأسیس مجله

ص: 344

«مکتب اسلام» مشارکت کرد. وی در بیست خرداد 1387 ش. در تهران درگذشت.

منبع: آفتاب قدم: ویژه نامه اولین سالگرد مرحوم سید مرتضی جزایری.

جزایری شوشتری، سید صدرالدین

از علمای تهران. در سال 1313 ق. در نجف اشرف به دنیا آمد و در حدود چهارسالگی، همراه پدر به تهران مهاجرت کرد. مقدمات و ادبیات و سطوح را در تهران در خدمت والدش و نیز آیه الله سید محمد تنکابنی و شیخ محمدرضا نوری و میرزا احمد آشتیانی به پایان رسانید و در ماه شعبان 1335 ق. به مشهد مقدس رفت و حدود هفت سال، خدمت جمعی از علما مانند حاج فاضل و آقا زاده کفایی و حاج آقا حسین قمی و دیگران، شاگردی کرد. ده سال نیز در عتبات و نجف اشرف از محضر آیه الله نائینی و آیه الله شیخ محمدحسین غروی اصفهانی و نیز در معنویات از محضر سید عبدالغفار مازندرانی کسب فیض کرد. سپس به تهران بازگشت و در مسجد عباس آباد بازار به اقامه جماعت و تدریس فقه و اصول و سایر وظایف دینی پرداخت. در سال 1386 ق. دیده از جهان بست و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزاده حمزه (ع) آرامید.

منبع: اختران فروزان ری و تهران.

جزایری شوشتری نجفی، احمد بن جعفر

فقیه اصولی. در شوشتر به سال 1307 ق. زاده شد. مقدمات دانش را در همان جا فراگرفت. سپس به نجف رفت و در درس میرزا محمدحسین نائینی و آقا ضیاء الدین عراقی و آقا سید ابوالحسن اصفهانی حاضر شد و تقریرات آنان را در فقه و اصول نوشت. پس از مدتی به علت کسالت به تهران آمد و در سال 1364 ق. درگذشت و در ابن بابویه دفن شد. از آثار او است: تنبیه الجاهلین (در اصول دین)؛ منهج الیقین (به عربی منظوم در اصول و فروع دین).

منابع: الذریعه، ج 4، ص 441 و ج 23، ص 200؛ زندگی نامه رجال و مشاهیر، ج 3، ص 10؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 1، ص 381.

جلوه، میرزا ابوالحسن

سید ابوالحسن طباطبایی، معروف به میرزا

ص: 345

ابوالحسن جلوه، از حکما و علمای شیعی قرن سیزدهم قمری است. «جلوه» تخلص او در شعر بود. پدرش، سید محمد طباطبایی، متخلص و معروف به مظهر، از پزشکان و ادیبان اوایل دوره قاجار بود. ابوالحسن، در سال 1238 ق. در ایام اقامت خانواده اش در هند، در احمدآباد گجرات در غرب هندوستان به دنیا آمد. نَسَبش با سی واسطه به امام حسن (ع) می رسد. پس از مرگ پدر، به اصفهان رفت و در مدرسه کاسه گران اقامت گزید و پس از فراگیری مقدمات، به تحصیل علوم عقلی، الهی، طبیعی و ریاضی پرداخت. در 1273 ق. به تهران رفت و در مدرسه دارالشفای سکنا گزید و 41 سال در این مدرسه به تدریس حکمت و فلسفه و ریاضی و عرفان پرداخت. او در طول زندگی خود فقط دو سفر کوتاه به گیلان و تبریز کرد. برخی از استادان او عبارتند از: میرزا حسن پسر آخوند ملاعلی نوری، ملا محمدجعفر لاهیجی، سید رضی لاریجانی، میرزا حسن چینی، ملا عبدالجواد تونی خراسانی.

وی یکی از مشهورترین فیلسوفان ایرانی در قرن گذشته است و توفیق بسیاری در تربیت شاگرد داشت. نام برخی از شاگردان او بدین قرار است: سید اسدالله خرقانی، حسن وثوق، آقا میرزا محمدطاهر تنکابنی، آقا سید حسین بادکوبه ای، میرزا حسن کرمانشاهی، سید محمد موسوی زنجان، ضیاءالحکمای زواره ای، میرزا مهدی آشتیانی، عبدالرسول مازندرانی، حکیم میرزا ابراهیم حکمی زنجان، حکیم ملا محمد هیدجی زنجان، میرزا علی اکبر حکیم یزدی، میرزا محمود مدرس کهکی قمی، حاج شیخ عبدالنبی نوری، سید عباس شاهرودی، سید محمود حسینی مرعشی نجفی (پدر آیه الله مرعشی نجفی)، حاج میرزا عبدالکریم سبزواری (فرزند ملا هادی سبزواری)، شیخ مرتضی طالقانی، میرزا شهاب الدین نیریزی شیرازی، سید موسی زرآبادی، حاج ملا محمد آملی، میرزا یحیی دولت آبادی، میرزا محمدعلی شاه آبادی، آخوند ملا محمد کاظم خراسانی.

برخی از آثار او عبارتند از: رساله الحركة الجوهرية (در دفاع از نظر ابن سینا و نقد رأی ملاصدرا در اثبات حرکت جوهری)؛ رساله ربط الحادث بالقديم؛ رساله فی اتحاد العاقل و المعقول (در نقد نظریه ملاصدرا)؛ رساله کلی و اقسام آن؛ حاشیه بر مبدأ و معاد ملاصدرا؛ حاشیه بر شرح الهدایة الاثیریة؛ حاشیه بر کتاب المشاعر ملاصدرا؛ تعلیقات بر شرح فصوص الحکم قیصری؛ حواشی بر اسفار اربعه ملاصدرا؛ حواشی بر شفاى ابن سینا؛ حواشی بر شرح اشارات؛ رساله ای درباره جسم

تعلیمی؛ رساله درباره اثبات وجود صور نوعیه و جوهر بودن آن؛ رساله درباره چگونگی انتزاع مفهوم واحد از حقایق متباین؛ حاشیه بر شرح قاضی زاده رومی بر ملخص چغمینی در علوم نجوم؛ رساله القضية المهملة هي القضية الطبيعية؛ رساله فی بیان استجابة الدعاء؛ دیوان جلوه، مشتمل بر قصیده، غزل، قطعه و اشعاری در قالب های دیگر.

میرزا ابوالحسن جلوه در شب ششم ماه ذیقعده سال 1314 قمری در سن هفتاد و شش سالگی در تهران در منزل حاجی محمد کاظم ملك التجار، پدر حاج حسین آقای ملك درگذشت و در ابن بابویه مدفون شد.

منابع: مکارم الاثار، ج 2، ص 1481؛ تاریخ نائین، ص 93؛ «حکیم جلوه»، کیهان اندیشه، ش 10 (بهمن و اسفند 1365).

جم، محمود

مترجم و دولت مرد. در سال 1259 ش.

در تبریز به دنیا آمد و پس از تحصیلات مقدماتی در تبریز نزد دکتر کوپن، داروساز فرانسوی و طبیب ولی عهد، به عنوان مترجم مشغول به کار شد.

در 1288 ش. از تبریز به تهران آمد و به عنوان مترجم در اداره گمرک و سفارت فرانسه، استخدام گردید. در سال 1298 ش. عهده دار ریاست انبار غله دولتی شد. پس از چندی لقب مدیرالملک گرفت و به پیشکاری دارایی تهران و سپس خزانه داری کل منصوب گردید. در کابینه های سید ضیاء و حسن پیرنیا و مشیرالدوله و قوام السلطنه وزیر خارجه و دارایی و خزانه دار شد. در سال 1335 ش.

در دوره سوم و چهارم مجلس سنا به سناتورری کرمان انتخاب گردید و در مردادماه 1348 ش. در سن هشتاد و هفت سالگی در تهران درگذشت. جنازه اش را در ابن بابویه به خاک سپردند.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 3، ص 283.

جندقی، حبیب الله

عالم دینی و شاعر. پدرش از علمای دین بود. حبیب نزد پدر درس خواند. شاعری را از نوجوانی آغاز کرد و تخلص «اقبال» را برگزید. در سال 1315 ش. در تهران درگذشت و در صحن حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)

ص: 347

دفن شد.

منبع: اعیان الشیعه، ج 15، جزء 14.

چهل ستونی (سعید نهرانی)، عبدالله

عالم دینی. در سال 1305 ق. در تهران به دنیا آمد. تحصیلاتش را در حوزه علمیة تهران آغاز کرد و سپس به عراق رفت. برخی از استادان او در تهران عبارتند از: شیخ علی نوری، سید محمد تنکابنی، شیخ مسیح طالقانی و میرزا هاشم شفتی. در حوزه علمیة نجف از محضر آیات عظام نائینی، شریعت اصفهانی و ضیاءالدین عراقی دانش آموخت.

در 1333 ق. به ایران بازگشت و پس از فوت پدر، امامت جماعت مسجد جامع تهران را بر عهده گرفت. در سال 1342 ق. به قم رفت تا از دروس آیات عظام حائری و شیخ ابوالقاسم کبیر استفاده کند. در 1356 ق. به تهران بازگشت و در ذی حجه 1391 ق. در هشتاد و شش سالگی درگذشت. جنازه او را در جوار حرم حضرت امامزاده حمزه (ع) در شهر ری به خاک سپردند.

منبع: گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 483.

حائری مفسر، سید علی

عالم دینی و مفسر قرآن. وی فرزند سید یونس لاریجانی است. در کربلا متولد شد و ادبیات را در آنجا آموخت. سپس به نجف رفته، سطوح فقه و اصول را فراگرفت؛ به ویژه در درس میرزا محمد حسن مجدد شیرازی. همراه مجدد شیرازی به سامرا رفت و در حدود سال 1315 ق. در تهران رحل اقامت افکند. در تهران به درس تفسیر و تربیت اخلاقی شاگردان همت گماشت. از آثار او است: تفسیر شریف؛ مقتنیات الدرر (در دوازده جلد). در سال 1354 ق. از دنیا رفت و پیکرش را در جوار امامزاده عبدالله در شهر ری دفن کردند.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 328.

حاج رضایی، طیب

بازاری، فعال سیاسی، باستانی کار. در سال

ص: 348

1280 ش. در تهران به دنیا آمد. در ادبیات محاوره ای آن زمان، به جاهل یا لوطی مشهور بود. در نوجوانی به ورزش باستانی علاقه مند شد و پس از پایان دوره سربازی، به دلیل حوادث مختلف، در تهران شهرت یافت. در جوانی بارها به دلیل درگیری به زندان افتاد. از سال 1330 تا 1342 ش. از میدان داران بنام میوه و تره بار تهران بود.

در سال 1332 ش. از موافقان رژیم شاهنشاهی پهلوی در کودتای بیست و هشت مرداد بود؛ اما به اتهام حمایت از امام خمینی و همکاری در قیام 15 خرداد در تهران، دستگیر، زندانی و به اعدام محکوم شد. اقدامات خانواده و دوستان طیب به جایی نرسید و حکم اعدام او در بامداد روز 1342/8/11 ش. در میدان تیر حشمتیه به اجرا درآمد. امام خمینی او را «حُر» نامید.

منبع: آزادمرد، ویژه نامه شهید طیب حاج رضایی.

حسینی اصفهانی، سید علی

فقیه، حکیم، ادیب، نویسنده، ریاضی دان و روزنامه نگار، معروف به جناب. در سال 1249 ش. در اصفهان به دنیا آمد. نزد علمای شهر، فقه و اصول و طب و ریاضی و هیئت جدید و قدیم را آموخت، و تمام عمر خود را صرف تحصیل علوم و اشاعه آن از راه روزنامه و کتاب کرد. در سال 1324 ق. انتشار روزنامه «الجناب» را با چاپ سنگی در اصفهان راه انداخت. سرانجام در اسفند 1309 ش. در تهران درگذشت و در امامزاده عبدالله دفن شد. از آثار او است: الاصفهان، راهبر برای مسافری اصفهان؛ فعالیت های فرهنگی بنادر جنوب (بوشهر) در شیخ نشین دویی.

منابع: تاریخ جراید، ج 1، ص 245-248؛ تذکرة القبور، ص 240-241؛ زندگینامه رجال و مشاهیر، ج 3، ص 103؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 4، ص 171-173؛ یادگار، سال 4، ش 4، ص 56.

حق شناس، عبدالکریم

عالم دینی. در سال 1298 ش. در تهران دیده به جهان گشود. تحصیلات مقدماتی و ادبیات را نزد شیخ محمدرضا تنکابنی گذراند و در عرفان و فلسفه شاگرد محمدعلی شاه آبادی و میرزا مهدی آشتیانی و میرزای تنکابنی و محمدحسین زاهد بود. در سال 1358 ق. به قم رفت و از محضر آیات عظام حجت و خوانساری و بروجردی استفاده کرد. اجازه اجتهاد را از آیات عظام خویی،

ص: 349

حجت، عبدالنبی عراقی و شاه آبادی گرفت.

در سال 1373 ق. پس از ارتحال شیخ محمدحسین زاهد تهرانی که در مسجد امین الدوله بازار، اقامه جماعت می کرد، بنا به درخواست اهل مسجد و محل، آیه الله بروجردی به وی مأموریت داد که به تهران رفته، در مسجد مذکور فعالیت کند. برخی از آثار قلمی و عملی ایشان بدین شرح است: رساله ای در ارث زوجه؛ تقریرات فقه مرحوم آیه الله حُجّت؛ تقریرات اصول آیه الله خوانساری؛ تقریرات فقه و اصول آیه الله بروجردی.

وی در مرداد سال 1386 ش. در هشتاد و هشت سالگی دار فانی را وداع گفت و پس از تشییع از مسجد ارك تهران، در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

حکمت، علی اصغر

سیاستمدار، ادیب، شاعر، نویسنده، پژوهشگر و مترجم. در سال 1271 ش. در شیراز به دنیا آمد. پدرش، احمدعلی مستوفی معظم الدوله (حشمت الممالک شیرازی)، از علمای شیراز بود و از طرف مادر نیز نوه حسن فسایی، نویسنده کتاب فارسنامه ناصری بود و جد او سید علیخان کبیر، صاحب شرح صحیفه سجاده. پس از گذراندن تحصیلات ابتدایی و متوسطه در شیراز، برای ادامه تحصیل به تهران رفت و در کنار آموختن علوم جدید در مدرسه آمریکایی، علوم اسلامی را نیز فراگرفت. از استادان او در این دوره، آیه الله میرزا طاهر تنکابنی است.

در سال 1297 ش. وارد خدمات فرهنگی شد و با نشر مقالات تحقیقی و تدریس زبان انگلیسی در مدارس متوسطه، مشهور و وارد فعالیت های سیاسی شد. همان زمان، همراه دوستان همفکرش و به رهبری علی اکبر داور، در تأسیس حزب رادیکال مشارکت کرد. تا سال 1309 ش. در خدمت وزیر معارف بود و در این سال، به تشکیلات جدید داور در دادگستری وارد شد و پس از چندی برای مطالعه در امور قضایی و ثبتي به اروپا اعزام شد. در اروپا وارد دانشکده حقوق و ادبیات شد و در هر دو رشته، مدرک لیسانس گرفت.

ص: 350

مأموریت دیگر حکمت در اروپا مطالعه در امر آموزش و پرورش و دانشگاه بود. در سال 1309 ش. برای تکمیل تحصیلات خود به فرانسه و انگلستان رفت و از دانشگاه سوربن پاریس در رشته ادبیات فارغ التحصیل شد و به تهران بازگشت. در شهریور 1312 ش. وزیر معارف در کابینه ذکاء الملک فروغی و رئیس دانشگاه تهران شد. در کابینه جم نیز وزیر فرهنگ و در دوره بعد، وزیر کشور شد. در کابینه متین دفتری نیز همان سمت را عهده دار بود. در ترمیم کابینه فروغی در 30 شهریور 1320 ش. وزیر بازرگانی و پیشه و هنر شد. در ترمیم دیگر همان کابینه، وزارت بهداری را بر عهده گرفت. در کابینه سهیلی نیز همچنان وزیر بهداری بود. تأسیس کتابخانه های ملی و دانشسرای عالی، احیای انجمن آثار ملی، تأسیس موزه های ایران باستان، و مردم شناسی و پارس شیراز و موزه حضرت معصومه قم، مشارکت در تأسیس دانشگاه تهران و دانشکده معقول و منقول، و دانشسراهای مقدماتی، تأسیس مدارس جدید، و دارالتربیه عشایر، برگزاری کلاس های ملی شبانه برای مبارزه با بی سوادی، تغییر نام مدارس خارجی به فارسی، تأسیس پیشاهنگی و سازمان تربیت بدنی، تأسیس فرهنگستان ایران و تدریس دروس دانشگاهی تا سال 1351 ش. شماری از خدمات او است. شماری از تألیفات او بدین شرح است: امثال قرآن مجید؛ شرح احوال جامی؛ رساله در باب امیر علیشیر نوائی؛ پارسی نغز (مجموعه ای از برگزیده های پارسی گوینان)؛ تصحیح کشف الاسرار میبدی؛ ره آورد حکمت؛ نقش پارسی بر احجار هند. چندین ترجمه نیز از او باقی است؛ از جمله: جلد سوم تاریخ ادبیات ادوارد براون؛ امین و مأمون، از سلسله روایات اسلامی جرجی زیدان؛ رستاخیز، تألیف تولستوی؛ راه زندگانی، تألیف نیکولا حداد مصری؛ تاریخ جامع ادیان، نوشته جان بی. ناس؛ نمایشنامه شاکوتتالا اثر کالبداسا نویسنده هندی.

حکمت روز دوشنبه سوم شهریور 1359 ش. / چهاردهم شوال 1400 ق. در تهران درگذشت و در آرامگاه خانوادگی در باغ طوطی به خاک سپرده شد.

منابع: وزیران علوم و معارف فرهنگ ایران، ص 324 و ص 332؛ رهاورد حکمت، ص 73؛ گلزار مشاهیر، زندگینامه درگذشتگان مشاهیر ایران، ص 140.

حکمت، علینقی

خطاط، مذهب، مترجم و شاعر، متخلص به حکمت و ملقب به مشیر الکتاب. در سال 1293 ق. در تهران متولد شد. نزد پدر تحصیل

علم کرد و نزد میرزا علی محمد صفا خط را آموخت. نسخ و ثلث را خوب می نوشت و در تذهیب و نقاشی و حجاری و نجاری نیز مهارت داشت. در سال های 1314 تا 1315 ق. بنا به دستور وزیر علوم، دو نسخه از ترجمه های کتب خارجی را برای کتابخانه سلطنتی نوشت. بیشتر اشعارش در قالب قصیده و در مدح ائمه (ع) است. لطیفه العرفان و الهی نامه، دو اثر منظوم از او است. در تهران در سال 1344 ق. درگذشت و در صفاییه دفن شد.

منابع: زندگینامه رجال و مشاهیر، ج 3، ص 122؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 4، ص 8، ص 606-609.

حکیم الهی لواسانی، محمدجعفر

متکلم، حکیم، ریاضی دان، مشهور به حکیم الهی اول. پدرش میرزا حسنعلی زبده الفضلاء نیز عالمی سرشناس در لواسان بود و برادرش میرزا محمدعلی صفا از شاعران و خطاطان نامی در سال های نخست سلطنت قاجار است و به «صفا» تخلص می کرد.

میرزا محمدجعفر، از شاگردان طراز اول ملاهادی سبزواری در سبزواری بود و در علم کلام و ریاضی مهارت داشت. پس از پایان تحصیل در سال 1276 ق. از سبزواری به تهران بازگشت و مشغول تدریس در حوزه های پایتخت شد. در تهران، جایگاهی ممتاز یافت و شاگردان بسیاری نیز تربیت کرد. وی، از نمایندگان برجسته حکمت علمی به شمار می رفت. همچنین دوست و مشاور قائم مقام فراهانی بود؛ اما پس از مرگ عباس میرزا از سیاست کناره گیری کرد. در زمان محمد شاه قاجار به فرمان شاه قاجار، تولیت امامزاده عبدالله شهرری را بیست سال (تا سال 1276 ق.) برعهده داشت. از سوی امیرکبیر نیز فرمان یافت که بر امور قضائی و صنعتی پایتخت نظارت کند. از او نوشته ای کوتاه به نام «مسافرت عباس میرزا به ممالک شرقی» باقی مانده است. لقب «الهی» در فرمان محمد شاه به او آمده است و این لقب در خاندان او باقی ماند. به همین دلیل به اراضی مملوک او در تهران «الهی» گفته می شد. در سال 1336 ش. در هشتاد و شش سالگی در تهران درگذشت و در گورستان صفائییه شهرری به خاک سپرده شد.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 152؛ اثرآفرینان، ج 2، ص 303؛ دانشنامه تهران بزرگ، ج 1، ص 400-402.

حکیم الهی لواسانی، میرزا شمس الدین

عالم دینی، ریاضی دان، حکیم، فیلسوف و از بزرگان لواسان و مشهور به حکیم الهی ثانی. میرزا شمس الدین حکیم الهی، فرزند میرزا

ص: 352

محمدجعفر، مشهور به حکیم الهی اول، از خاندان مشهور سادات اخوی ساکن لواسان، در سال 1256 ق. به دنیا آمد. وی با 17 واسطه به خواجه نظام الملک طوسی، وزیر آلب ارسلان و ملکشاه سلجوقی، نسب می‌رساند. پدربزرگ شمس الدین، میرزا حسنعلی زبده الفضلاء نیز عالمی سرشناس و عموی او میرزا محمدعلی صفا از شاعران و خطاطان نامی در عصر قاجار است.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 152؛ دانشنامه تهران بزرگ، ج 1، ص 402.

حکیمی، ابراهیم

طیب و سیاست مدار، مشهور به حکیم الملک. در سال 1288 ق. متولد شد و در حدود سال 1312 ق. برای تحصیل طب، به پاریس رفت. مدتی طبیب مخصوص مظفرالدین شاه بود. در دوره اول مجلس شورای ملی (1324 ق.) وکیل شد و پس از به توپ بسته شدن مجلس شورای ملی (1326 ق.) در سفارت فرانسه تحصن کرد.

در سال 1327 ق. عضو مجلس عالی (هیئت مدیره موقت کشور) و سپس عضو هیئت مدیره آن گردید و در دوره دوم مجلس شورای ملی (1328 ق.) از طرف آذربایجان و تهران، به مجلس رفت. در 1328 ق. / 1289 ش. وزیر مالیه در کابینه میرزا حسن خان مستوفی الممالک شد. پس از آن نیز چهار بار وزیر دارایی، هشت بار وزیر فرهنگ، یک بار وزیر دادگستری، یک بار وزیر مشاور، یک بار وزیر خارجه، سه بار نخست وزیر و یک بار هم وزیر دربار شد. در سال 1337 ش. در نود و یک سالگی درگذشت و در ابن بابویه شهر ری به خاک سپرده شد.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 6، ص 9؛ مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18؛ دانشمندان و مشاهیر حرم و شهر ری، ج 1، ص 11.

حکیمی، محمدرضا

عالم دینی. در سال 1358 ق. در کربلا زاده شد. در حوزه علمیه کربلا از محضر استادانی همچون شیخ عبدالرحیم قمی، شیخ محمد کلباسی، شیخ یوسف بیارجمندی خراسانی و شیخ محمدرضا اصفهانی بهره برد. بسیاری از کتب متداول حوزوی را نیز تدریس کرد. در

ص: 353

سال 1970 م. مجبور به ترك عراق شد و بیست سال در کویت اقامت گزید. در سال 1410 ق. به ایران مهاجرت کرد و تا پایان عمر در تهران ساکن بود. در سال 1412 ق. بدرود حیات گفت و در جوار عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد. از آثار او است: سلونی قبل أن تفقدونی: شرح الخطبة الششقیه؛ علی مع القرآن و القرآن مع علی؛ حیاة اولی النهی؛ بدایة الفرق و نهاية الملوک.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 499؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

حلبی، محمود

عالم دینی و مؤسس انجمن حجّیه. شیخ محمود ذاکرزاده تولائی، معروف به حلبی در 17 شهریور 1279 ش. به دنیا آمد. ادبیات عرب را نزد میرزا عبدالجواد نیشابوری (ادیب نیشابوری یا ادیب اول) فراگرفت. مقدمات فقه و اصول و منطق را از میرزا محمدباقر مدرس رضوی و میرزا جعفر شهرستانی آموخت. سطوح عالی را نیز نزد شیخ محمد نهاوندی و میرزا محمد کفایی (فرزند آخوند خراسانی) گذراند. در کلام و تفسیر، نزد میرزامهدی اصفهانی شاگردی کرد و به او و مکتب فکری اش (مکتب معارفی خراسان) تعلق خاطر یافت. همچنین در درس خارج فقه آیه الله العظمی حسین قمی طباطبایی حضور یافت. در سال های 1328 تا 1332 ش. به فعالیت سیاسی روی آورد و از نهضت ملی شدن صنعت نفت حمایت کرد. یک بار نیز نامزد نمایندگی در مجلس شورای ملی از مشهد شد که رأی نیاورد. پس از کودتای 28 مرداد از سیاست کناره گرفت و انجمن ضد بهائیت را پایه ریزی کرد که به انجمن حجّیه مهدویه نیز نامبردار است. در 26 دی ماه 1376 ش. درگذشت و در کنار مرقد شیخ صدوق (ره) به خاک سپرده شد.

منابع: مجله شهروند امروز، شماره 51، ص 78؛ جریان ها و سازمان های مذهبی سیاسی ایران سالهای 1320 الی 1357.

حیدرقلی پریشان

عالم و ادیب. در نهاوند به دنیا آمد. پدرش نخست حکمران نهاوند و سپس در تبریز امیر دیوانخانه شد. در هفت سالگی همراه پدر به

ص: 354

تبریز رفت و بعد از مراجعت به زادگاهش، سی سال در نهاوند و بروجرد به تحصیل علوم معمول پرداخت و بعد از آن به تهران آمد و سی سال نیز در تهران کسب معارف و فنون کرد. مدتی در محضر آقا محمدرضا قمشه ای حکمت آموخت. در سال های پایانی عمر در مدرسه سپهسالار انزوا گزید، و در تهران درگذشت و در جوار قبر آقا در شهر ری دفن شد. از آثار وی، حاشیه بر شرح چغمینی و مفتاح المفاتیح در شرح قسمتی از «مفاتیح الغیب» است.

منابع: الذریعه، ج 21، ص 329-350؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 2، ص 981-982.

خانمی بروجردی، محمدرضا

فقیه و شارح فلسفه مشاء. در سال 1341 ق. / 1302 ش. در بروجرد متولد شد. تحصیلات ابتدایی و مقدمات را در بروجرد به پایان رساند و در دوازده سالگی به قم رفت و تحصیلات حوزوی را آغاز کرد. دو سال بعد به نجف رفت و شش سال از استادان حوزه نجف، همچون غلام حسین اردبیلی، سید ابوالقاسم خویی، محمدعلی کاظمینی، محمدحسین غروی اصفهانی، سید ابوالحسن اصفهانی استفاده کرد و در بیست سالگی اجازه اجتهاد گرفت. افزون بر فقه و اصول، در فلسفه سینوی نیز به مدارج بالا رسید. در سال 1365 ق. / 1324 ش. به ایران بازگشت و یک سال در بروجرد اقامت کرد و پس از ازدواج، به قم رفت. مناظرات متعدد وی در زمینه های مختلف با اخباریون و اهل حدیث، زبانزد است؛ از جمله مناظرات تابستان 1352 ش. در تهران با سرکردگان مشهور این جریان. همچنین نخستین بار کتاب اشارات و تنبیهات ابن سینا را همراه شرح خواجه نصیر طوسی، از روی کهن ترین نسخه ها ویرایش و منتشر کرد و مقدمه ای مفصل بر آن نوشت. سرانجام در خردادماه 1357 ش. به دلیل ابتلاء به سرطان مغز در سن پنجاه و پنج سالگی در شهر ری درگذشت. سید احمد خوانساری، بر او نماز خواند و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و امامزاده حمزه (ع)، در مقبره ابوالفتح رازی به خاک سپرده شد.

منابع: معجم رجال الفکر و الادب فی النجف؛ تذکره بروجرد؛ شرح حال علما؛ آثار الحججه؛ اختران فروزان ری و طهران، ص 247.

خالدی، مهدی

موسیقی دان. در سال 1298 ش. در محله سنگلج تهران متولد شد. نزد ابوالحسن صبا استاد موسیقی ایران، آموختن ساز ویلون را آغاز کند. در سال 1320 ش. به توصیه صبا، در رادیو تهران برنامه موسیقی اجرا کرد. در

ص: 355

سال 1324 ش. به دعوت رادیو دهلی، به هندوستان رفت و موفق به ضبط تعدادی صفحه شد؛ از جمله سرود «ایران و هند»، «دل پریشان»، «آذربایجان»، «نوروزی»، «پریوش»، «خوان اشم وهو»، «خسرو خوبان» و «تاج محل». همه صفحات با صدای بدیع زاده است. همان سال، ارکستری به نام «جوانان» تأسیس کرد که اعضای آن 16 نفر بودند. در سال 33-1334 ش. از طرف رادیو به عنوان سرپرست موسیقی انتخاب شد. وی فیلمی موزیکال به نام «ماجرای زندگی» نیز ساخت که تنها فعالیت سینمایی او بود. برنامه «گل ها» یکی از پر طرفدارترین برنامه های رادیو بود که خالدی با آن نیز همکاری می کرد. در تاریخ 1369/9/9 ش. درگذشت و در آرامگاه ابن بابویه (شیخ صدوق) به خاک سپرده شد.

منابع: گل‌های جاویدان و گل‌های رنگارنگ؛ فرهنگ موسیقی ایران؛ دایرة المعارف موسیقی ایران.

خانعلی، ابوالحسن

معلم فلسفه و عربی. در سال 1311 ش. به دنیا آمد و در دوازده اردیبهشت 1340 ش. در بیست و نه سالگی، در تجمع صنفی معلمان در میدان بهارستان کشته شد. در هنگام مرگ، دانشجوی دکترای فلسفه دانشگاه تهران بود. پیکر او را در قبرستان ابن بابویه، دفن کردند. پس از این حادثه رئیس کلاتری بهارستان برکنار و بازخواست شد و شریف امامی نخست وزیر وقت استعفا کرد.

محمدرضنا پهلوی استعفای او را پذیرفت و علی امینی را مأمور تشکیل کابینه کرد. همچنین به معلمان، قول مساعد دادند که حقوقشان افزایش یابد و سرانجام پس از «برابر شدن حقوق معلمان با حقوق مهندسين» تحصن یازده روزه معلمان

پایان یافت. حکومت وقت برای دلجویی از آنان، روز 12 اردیبهشت را به یاد مرگ خانعلی روز معلم نام گذاری کرد که پس از انقلاب اسلامی و ترور و شهادت آیه الله مرتضی مطهری در شامگاه یازدهم اردیبهشت 1358، واقعه کشته شدن خانعلی به فراموشی سپرده شد. منبع: «دکتر خانعلی و روز معلم؛ بازخوانی یک واقعه».

خجندی، ابوالمظفر

ابوالمظفر بن محمد بن ثابت خجندی، از پیشوایان شافعیان اصفهان. در سفری که در سال 496 ق. از اصفهان به ری کرد، به دست مردی شیعی کشته شد. پیکرش را در مسجد جامع ری به خاک سپردند.

منابع: الكامل فی التاريخ، ج 10، ص 366؛ المنتظم فی تاریخ الامم و الملوك، ج 9، ص 137.

خرقانی موسوی، سید اسدالله

عالم دینی. چهارم ذی حجه 1254 ق. در روستای «شیزند» در جنوب قزوین متولد شد. نسبش به سادات آل میرسلام در روستای «خرقان» در جنوب قزوین برمی گردد. در پانزده سالگی برای تحصیلات دینی به شهر قزوین نقل مکان کرد. بعد از آنکه فقه و اصول را آموخت، در سال 1275 یا 1276 ق. به تهران رفت و نزد شیخ هادی نجم آبادی و میرزا ابوالحسن جلوه، به تحصیل فقه و فلسفه پرداخت. همزمان علوم روز و زبان فرانسه را آموخت. در سال 1284 ق. همراه خانواده اش به نجف اشرف رفت و بیست و پنج سال در آنجا نزد بزرگانی همچون آخوند خراسانی به تحصیل علوم دینی مشغول شد. پس از اخذ اجازه اجتهاد، به تهران بازگشت و به تدریس و تألیف مشغول شد. در دوره سوم مجلس شورای ملی، نماینده قزوین شد. مخالفت با استبداد رضاخان، به رغم اعتقاد به برخی اصلاحات، از ویژگی های مهم فکری او است. وی را از نخستین قرآنیون شیعه و اصلاح گران دینی در ایران جدید شمرده اند. کتاب «محو الموهوم و صحو المعلوم» را بر همین پایه نوشت. در شب چهارشنبه هفتم صفر 1355 ق. پس از چند سال زندان و تبعید، در تهران درگذشت و در ابن بابویه، کنار مقبره مرحوم میرزای جلوه دفن شد.

منبع: سیداسدالله خرقانی روحانی نوگرای روزگار مشروطه و رضا شاه؛ زمزم عرفان.

ص: 357

خسروشاهی، سید ابراهیم

عالم دینی، مدیر مدرسه علمیّه مروی تهران، از سادات خسروشاهی تبریز، فرزند سید هاشم. در سال 1303 ش. در کرمانشاه به دنیا آمد و در کودکی پدر را از دست داد. تحصیلات حوزوی را در کرمانشاه و قم آغاز کرد و در نجف ادامه داد. آیه الله علی مشکینی و حجت الاسلام ابوالقاسم نحوی از استادان وی در درس ادبیات عرب بودند. از دیگر استادان وی در حوزه، آیات عظام بروجردی، علامه طباطبایی، خمینی، عبدالجواد اصفهانی، گلپایگانی، صافی گلپایگانی و سید عبدالاعلی سبزواری هستند. در دوران مبارزه علیه رژیم پهلوی، به یاران امام خمینی (ره) پیوست. اواخر دهه چهل، به تهران آمد و در مسجد المهدی اقامه نماز جماعت، و در مدارس علمیّه تهران تدریس کرد. از تألیفات مخطوط وی، «شرح گلشن راز» و «حاشیه هایی بر تفسیر المیزان» است. در سال 1389 ش. کتابی به نام «خلوت نشین» با موضوع بررسی و شرح حال آیت الله سید ابراهیم خسروشاهی به اهتمام عباسعلی مردی تألیف و منتشر شد. وی شنبه دوم بهمن ماه 1395 ش. درگذشت. رهبر انقلاب اسلامی، آیه الله خامنه ای، به مناسبت فوت ایشان، طی پیامی نوشت: «درگذشت عالم پارسا و سالک الی الله، مرحوم آیت الله آقای حاج سید ابراهیم خسروشاهی رضوان الله علیه را به شاگردان و ارادتمندان و بویژه به خاندان و بازماندگان مکرم ایشان تسلیت عرض می کنم. این عالم بزرگوار، از شاگردان قدیم حضرت امام خمینی و علامه طباطبائی _ اعلی الله مقامهما _ و از مستفیدان سلوک معنوی در محضر بزرگان اخلاق و معرفت، و خود، آراسته به پرهیزگاری و پارسایی بود.»

منابع: خلوت نشین، عباسعلی مردی؛ پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری.

خسروی کرمانشاهی، محمدباقر میرزا

نویسنده و از بنیانگذاران ادبیات داستانی مدرن. متولد سال 1228 ش. در کرمانشاه و فرزند شاهزاده محمدرحیم میرزا (نوه فتحعلی شاه قاجار) بود. تحصیلاتش را در

ص: 358

کرمانشاه آغاز کرد و در سال 1288 ش. نخستین رمان تاریخی ایرانی را در سه جلد با عناوین «شمس و طغرا»، «ماری و نیسی» و «طغرل و همای» نوشت. وقایع داستانی این رمان در قرن هفتم هجری و عهد حکومت «آبش خاتون» آخرین اتابک در سلسله سلغریان و دختر اتابک سعد بن ابوبکر در فارس می‌گذرد. یحیی آریان پور در کتاب از صبا تا نیما درباره او می‌نویسد: «یکی از پیشوایان نثر نوین ادبی، نویسنده نخستین رمان تاریخی ایران، خسروی کرمانشاهی است.» محمدعلی جمالزاده درباره رمان او گفته است: «در ادبیات نثر قرون اخیر ما به کلی بی نظیر و بی مانند است و بدون شك تنها کتابی است که باید به عنوان نمونه ادبیات جدید فارسی، به زبان های خارجی ترجمه گردد.» از او چند کتاب و دیوان اشعار نیز باقی مانده است. دیوان او را در سال 1304 ش. نوه دختری اش، رشید یاسمی، تصحیح و منتشر کرد. خسروی کرمانشاهی، در سال 1298 ش. در تهران درگذشت و در قبرستان ابن بابویه دفن شد.

منابع: تذکره مدینه الادب، ج 2، ص 798؛ احوال و اشعار رودکی، ج 1، ص 15.

خلخال، سید صالح

از علما و فلاسفه عصر ناصری، شاگرد سید ابوالحسن جلوه. از آثار علمی او برگردان فرآیند الاصول شیخ انصاری به زبان فارسی و نیز شرح قصیده یائیه میرفندرسکی است. در اول ماه صفر 1306 ق. درگذشت و در ابن بابویه دفن شد.

منبع: گنجینه دانشمندان، ج 5، ص 39.

خوشدل تهرانی، علی اکبر

شاعر آیینی. در سال 1293 ش. در تهران به دنیا آمد. پدرش، رحیم صلح خواه کرمانشاهی نیز از شاعران مشهور و آیینی تهران بود و دیوان اشعار وی بارها چاپ شده است. علی اکبر پس از تحصیلات علوم قدیم و جدید در

ص: 359

مدرسهٔ ایرانشهر (ثروت)، به سیاحت در عراق، مصر، ترکیه، حجاز، افغانستان، پاکستان و هندوستان پرداخت. از آن پس در تهران ماندگار شد و به شعر و شاعری روی آورد. در غزل، قصیده، قطعه و مثنوی مهارت داشت و مضامین اشعارش بیشتر مذهبی و آیینی است. بیت مشهور «بزرگ فلسفه قتل شاه دین این است/ که مرگ سرخ به از زندگی ننگین است» از او است. از یادگارهای او مثنوی عمده الاسرار و دیوان اشعار است. در دوم مهر 1365 ش. در هفتاد و دو سالگی درگذشت و در آستانهٔ شیخ صدوق در ری مدفون شد.

منابع: ادبیات معاصر ایران، ابراهیم دلیری، ج 2، ص 141-144؛ خاطرات شیخ حسین لنگرانی، ص 491.

خوشوقت، عزیز

عالم دینی. در سال 1305 ش. به دنیا آمد و پس از تحصیلات رسمی، دروس حوزوی را در تهران و سپس در قم آغاز کرد. در قم، از شاگردان امام خمینی (ره) بود و هفت سال نزد ایشان، فقه و اصول آموخت. حکمت و فلسفه را نیز نزد علامه طباطبایی شاگردی کرد. برخی دیگر از استادان او بدین قرار است: محمد صدوقی، محمد مجاهدی تبریزی و سید مجدالدین قاضی دزفولی. پس از آن، به تهران بازگشت و به اقامهٔ نماز جماعت در مسجد امام حسن مجتبی (ع) و تدریس دروس حوزه و درس اخلاق اشتغال ورزید.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، طی حکمی در شمار نمایندگان امام خمینی (ره) در ستاد انقلاب فرهنگی درآمد. سرانجام روز دوم مرداد 1391 ش. در هشتاد و شش سالگی در مکه درگذشت. پس از نماز آیهٔ الله خامنه ای بر پیکر وی، جنازه اش را به سوی حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) تشییع کردند و در حرم مطهر دفن گردید.

خویی، میرزا حبیب الله

عالم دینی و شارح نهج البلاغه. در سال 1265 ق. در خوی دیده به جهان گشود. برای تحصیل علوم دینی راهی نجف اشرف شد و از محضر آیات عظام حبیب الله رشتی، محمدحسن شیرازی، سید حسین کوه کمری

ص: 360

و میرزا خلیل تهرانی کسب دانش کرد. سپس به خوی بازگشت و مشغول تألیف کتاب منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه گردید. از دیگر آثار او، شرح العوامل فی النحو، تحفة الصائمین فی شرح الادعية الثلاثین و منتخب الفن فی حجية القطع و الظن است. در سال 1324 ق. در تهران دعوت حق را لبیک گفت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) آرام گرفت.

منابع: تراجم الرجال، ج 1، ص 234؛ مقدمه منهاج البراعه فی شرح نهج البلاغه؛ نقباء البشر، ج 1، ص 362؛ علماء معاصرین، ص 385؛ سیمای خوی، ص 184؛ میرزای شیرازی، ص 124؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 2، ص 496.

خیابانی، شیخ محمد

عالم دینی و مبارز سیاسی. پدرش عبدالحمید تاجر اهل خامنه بود. در سال 1259 ش. در قصبه خامنه ارونق زاده شد. تحصیلات مقدمات و ادبی را در زادگاهش گذراند. پدرش در شهر مخاچ قلعه (پتروفسکی دوران شوروی) پایتخت جمهوری داغستان روسیه، تجارتخانه داشت.

در جوانی همراه پدر به پتروفسکی رفت و مدتی در تجارتخانه او به کارهای تجاری پرداخت. در بازگشت به خامنه، کار تجاری را رها کرد و در تبریز به تحصیل علوم دینی روی آورد. در مدرسه طالبیه تبریز، منطق، ادبیات، فقه، اصول، ریاضی، نجوم، تفسیر، کلام، حکمت، حدیث، تاریخ، رجال و علوم طبیعی را آموخت. در سی و سه سالگی با دخترعموی خود خیرالنساء ازدواج کرد که حاصل آن، شش فرزند بود. در دوران فعالیت سیاسی خود طرفدار عدالت، نوسازی و نفی دخالت خارجی در ایران بود. احمدشاه، شیخ محمد خیابانی را «شیخ سرخ» لقب داده بود. خیابانی در تبریز رهبری نهضتی را بر عهده گرفت که به جدایی آذربایجان از ایران تحت

ص: 361

عنوان «جمهوری آزادستان» انجامید؛ اما قصد داشت پس از استقرار نظم در پایتخت، آذربایجان را به ایران بازگرداند. او در دوره های دوم و چهارم مجلس، نماینده تبریز بود. در بیست و چهارم شهریور 1299 ش. در تبریز به فرمان مخبرالسلطنه هدایت کشته شد و پس از دفن موقت در مدرسه ای در تبریز، همسرش جنازه او را به شهر ری آورد و در باغ توتی امامزاده حمزه دفن کرد. محل دفن موقت وی در حال حاضر، در محوطه سبز مقبره الشعراى تبریز واقع شده و سنگ قبری نیز در آن جا دارد.

منبع: قیام شیخ محمد خیابانی در تبریز.

دادپی، مهدی

تیمسار ارتش، دارنده نشان رشادت فتح، از فرماندهان نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در جنگ ایران و عراق و از مدیران خطوط هواپیمایی ایران در دهه هفتاد و هشتاد. در دوم اردی بهشت 1319 ش. به دنیا آمد و پس از تحصیلات رسمی، وارد ارتش شد. او از اولین خلبانان مافوق صوت ایران و مربی خلبانان هواپیمای جنگنده اف 4، در دهه پنجاه بود. با آغاز جنگ ایران و عراق، یکی از فرماندهان و طراحان عملیاتی نیروی هوایی ایران در هدایت و برنامه ریزی عملیات های این نیرو بود.

تا سال 1371 ش، فرماندهی منطقه اول هوایی مهرآباد را بر عهده داشت و پس از آن بازنشسته شد. در دوران بازنشستگی، مدیرعامل شرکت های کیش ایر، فراز قشم، کاسپین، و مؤسس و رئیس هیات مدیره هواپیمایی آریا بود. مؤسسه علمی _ فرهنگی ابوفاضل (وقف عام)، مدرسه خلبانی آرتاکیش و دانشگاه جامع علمی _ کاربردی صنعت هوانوردی از یادگارهای او است. تیمسار دادپی، در مرداد 1388 ش. در يك سانحه هوایی در فرودگاه مشهد جان باخت. پیکر او را در جوار ابن بابویه در شهری به خاک سپردند.

منبع: روزنامه ایران، ش 4271،

5/7

88/، ص 3.

دبستانی، موسی

ادیب، معلم مکتب خانه و از شاگردان سلوکی سید علی قاضی طباطبایی. در نجف، مکتب دار بود و به ایران بازگشت و

ص: 362

در تهران سکنی گزید. در یکم ربیع الاول 1411 ق. درگذشت و در قبرستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: «دس - تور وصل؛ توصیه نامه ای عرفانی از سید علی قاضی»، کیهان فرهنگی، آذر 1382 ش 206.

درخشانی، علی اکبر

سرتیپ ارتش و از پایه گذاران ارتش جدید ایران. در سال 1274 ش. در تهران متولد شد. در نوجوانی به مدرسه نظامی فرزندان صاحب منصبان بریگاد قزاق رفت و سپس وارد مدرسه افسری ژاندارمری شد. در سال 1297 ش. از ژاندارمری استعفا داد و وارد دیویزیون قزاق شد و با درجه سرهنگ دومی، فرماندهی قوای گیلان را بر عهده گرفت. پس از چندی به آذربایجان و بعد از آن به لرستان رفت. فرماندهی قشون مازندران و نیروهای ارومیه از دیگر مأموریت های نظامی او بود. مدتی با درجه سرتیپی فرمانده لشکر آذربایجان و سایر نیروهای نظامی (شهربانی و ژاندارمری) آن منطقه و نیز همزمان استاندار آذربایجان غربی شد. فرماندهی او بر لشکر آذربایجان، مصادف بود با شورش حزب دموکرات و استقرار نیروهای نظامی شوروی در آن استان. سرتیپ درخشانی، روز بیست و هشت آذر 1324 ش. به تهران مراجعت کرد، اما به جرم کوتاهی در انجام وظایف، دستگیر و به پانزده سال حبس محکوم شد. پس از دو سال و ده ماه از زندان آزاد گشت، ولی تا پایان عمر تحت نظر بود. در فروردین 1357 ش. ساواک، درخشانی را به اتهام جاسوسی برای شوروی بازداشت کرد و در همان شب در زندان اوین، بر اثر سکته، درگذشت. او را در گورستان ابن بابویه شهرری به خاک سپردند.

منابع: زندگی و زمانه محمد بی ریا، به انضمام خاطرات سرلشگر درخشانی، ص 81؛ شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران، ج 2، ص 667.

دژی، سید جلال الدین

عالم و واعظ. در حکمت و فلسفه، شاگرد آیه الله محمدعلی شاه آبادی و آیه الله میرزا احمد آشتیانی بود. در تهران به وعظ و خطابه و مبارزه با بهائیت اشتغال داشت. در رمضان

ص: 363

1375 ق. بدرود حیات گفت و در جوار حرم امامزاده عبدالله مدفون گردید. از آثار او است: کتاب چهار شب چهارشنبه، در رد بهائیت.

منبع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 722.

دهخدا، علی اکبر

نویسنده، لغت شناس، پژوهشگر، فعال سیاسی، شاعر و مؤلف بزرگ ترین فرهنگ فارسی. در سال 1297 ق. متولد شد. پدر و نیاکانش اهل قزوین بودند؛ اما علی اکبر در تهران به دنیا آمد. تحصیلات خود را نزد شیخ غلامحسین بروجردی آغاز کرد و سپس در مدرسه سیاسی تهران به تحصیل پرداخت. به علت همسایگی با مرحوم حاج شیخ هادی نجم آبادی، از محضر او نیز بهره جست و در همان زمان به فرا گرفتن زبان فرانسوی پرداخت و سپس برای تحصیل به اروپا رفت. بازگشت دهخدا به ایران همزمان با آغاز مشروطیت بود و در آن هنگام وی در انتشار روزنامه صور اسرافیل که از رسانه های مشروطه خواه بود با میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل و میرزا قاسم تبریزی همکاری کرد. از جمله طنزهای انتقادی با نام مستعار «دخو» می نوشت. پس از به توپ بسته شدن مجلس در دوره محمدعلی شاه، دهخدا با جمعی از آزادی خواهان به اروپا رفت.

پس از خلع محمدعلی شاه، دهخدا از طرف مردم تهران و کرمان به نمایندگی مجلس برگزیده شد و به درخواست آزادی خواهان به مجلس رفت. پس از جنگ به تهران آمد و از کارهای سیاسی کناره گرفت و به خدمات علمی و فرهنگی مشغول شد. لغت نامه، دیوان شعر، امثال و حکم، و چرند و پرند از آثار او است. در اوایل سال 1329 ش. «جمعیت مبارزه با بی سوادی» را تأسیس کرد و در نهضت ملی شدن صنعت نفت، به رغم کناره گیری از سیاست، به حمایت از مصدق برخاست که موجب دشمنی گسترده شاه و دربار با وی گردید. سرانجام در هفتم اسفندماه 1334 ش. در تهران وفات کرد و در قبرستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: دانشنامه زبان و ادب فارسی، ج 3، ص 238.

ص: 364

دین پرور دربندی، سید جعفر

عالم دینی. در سال 1263 ش. در نجف به دنیا آمد و نزد پدر، تحصیلات خود را آغاز کرد. پس از انقلاب 1920 عراق علیه انگلیس، از آن دیار اخراج و همراه خانواده راهی ایران شد. در تهران، محله دربند، به خدمات دینی و علمی پرداخت. در هشتم رجب سال 1343 ش. درگذشت و در ابن بابویه، در مقبره خانوادگی اش مدفون شد.

منبع: گنجینه دانشمندان، ج 4.

رازی، عبدالله

نویسنده، روزنامه نگار و شاعر. در سال 1273 ش. در همدان به دنیا آمد. پس از تحصیلات مقدماتی در ایران، به هندوستان و از آنجا به پاریس رفت و موفق به دریافت لیسانس در رشته حقوق شد. سپس به مصر عزیمت کرد و به نشر مجله های «رستاخیز» و «سودمند» و «عصر پهلوی» پرداخت. وی با روزنامه های «جبل المتین»، «ایران شهر» و «فرهنگستان» نیز همکاری می کرد. پس از مراجعت به ایران، مجله «سودمند» و روزنامه «آزاد شرق» را برای مدت کوتاهی منتشر کرد. سپس به استخدام وزارت کشور درآمد و همچنین به تدریس تاریخ ایران پرداخت که سال ها بعد، آن را به صورت کتاب هایی منتشر ساخت. رازی شعر نیز می سرود. اشعار وی در کتاب های ادبی و مجلات آن روزگار چاپ شده است. در سال 1334 ش. درگذشت و در ابن بابویه دفن شد. از آثار او است: تاریخ ایران از ازمنه باستانی تا سال 1316 ش.؛ تاریخ مختصر ایران؛ تاریخ مفصل ایران از جهاننداری ساسانیان تا زمان حاضر؛ آئین زردشت.

منابع: بزرگان و سخنسرایان همدان، ج 2، ص 255-256؛ تاریخ جراید، ج 2، ص 319-320 و ج 3، ص 47-48 و ج 4، ص 28-29؛ سخنوران نامی معاصر، ج 3، ص 1457-1463؛ فرهنگ سخنوران، ص 361؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 3، ص 962-963.

رزم آرا، حاجعلی

دولت مرد و سیاستمدار. در روز عید قربان 1280 ش. در تهران متولد شد. پدرش سرهنگ محمدخان از افسران تحصیلکرده قزاقخانه بود. تحصیلات خود را در مکتب خانه و سپس در مدارس آلیانس، اقدسیه و دارالفنون ادامه

ص: 365

داد. در سال 1297 ش. در هفده سالگی وارد مدرسه نظام مشیرالدوله شد. دو سال بعد با درجه ستوان دومی وارد ارتش گردید. در سال 1302 ش. از سوی وزارت جنگ و همراه عده ای از افسران جوان، برای آموزش فنون نظامی، به فرانسه اعزام شد. در فرانسه در دانشکده سن سیر تحصیل کرد و پس از مراجعت به ایران، در سال 1306 ش. فرمانده فوج مستقل کرمانشاه شد. در سال 1314 ش. به تهران آمد و مسئولیت دایره جغرافیایی ارتش را بر عهده گرفت.

پس از تشکیل دانشگاه، به سمت مدیر دروس آنجا منصوب شد و در همین سمت دوره دانشگاه جنگ را طی کرد و به استادی آنجا و دانشکده افسری رسید. در سال 1318 ش. پس از نوزده سال خدمت در ارتش، درجه سرتیپی گرفت و به عضویت شورای عالی نظام برگزیده شد. به علت خودداری از اعدام یکی از متهمان، مدت ها از پست های حساس نظامی محروم شد. در شهریور 1320 ش. پس از حمله متفقین به ایران، از امضای مرخصی سربازان وظیفه و پیمانی خودداری کرد و همین اقدام او، موجب تمایل رضا شاه به او شد. پس از استعفا و خروج رضا شاه از کشور، رزم آرا فرمانده لشکر اول مرکز شد و قریب يك سال در این سمت بود. بعد از آن به ریاست واحد جدید لشکر آمادگاه تعلیماتی ارتش منصوب شد. در سال 1322 ش. به ریاست ستاد ارتش برگزیده شد. در فروردین 1327 ش. از شاه جوان درجه سپهبدی و در پنجم تیرماه سال 1329 ش. فرمان نخست وزیری گرفت. در مجلس سنا، دکتر متین دفتری، سید محمد تدین، سرلشکر زاهدی، عدل الملک دادگر، دکتر حسایی و عبدالحسین نیکپور، و در مجلس شورای ملی مصدق و عده ای دیگر با او مخالفت کردند. واگذاری عملیات اکتشاف و بهره برداری نفت به کشورهای اروپایی، دشمنی های بسیاری علیه او برانگیخت.

تا اینکه گروه فداییان اسلام تصمیم گرفتند روز 16 اسفند 1329 ش. که رزم آرا برای شرکت در مجلس ختم آیه الله فیض به مسجد شاه می رفت، او را ترور کنند. گلوله خلیل طهماسبی در حیاط مسجد بر سینه او نشست و در دم جان سپرد. گروه فداییان اسلام به رهبری نواب صفوی، که آن زمان متحد آیه الله کاشانی و جبهه ملی بود، همان روز مسئولیت ترور را به عهده گرفت. طهماسبی، به پیشنهاد شمس قنات آبادی در مجلس و تصویب مجلسو امضای شاه آزاد شد و پس از کودتای بیست و هشت مرداد، که دوباره بازداشت شد، قتل را منکر گشت.

آیه الله کاشانی و دکتر مصدق و مظفر بقایی از جمله کسانی بودند که برای آزادی قاتل رزم آرا کوشیدند.

فردای قتل رزم آرا، روز 17 اسفند 1329 ش. کمیسیون نفت پیشنهاد ملی کردن صنعت نفت را تصویب و اعلام کرد. قانون ملی شدن صنایع نفت در مجلس شورای ملی در تاریخ 27 اسفند 1329 ش. و در مجلس سنا در تاریخ 29 اسفند 1329 ش. به تصویب رسید. رزم آرا در جغرافیای نظامی ایران، چندین تألیف دارد و شوهر خواهر صادق هدایت بود.

منبع: «تاریخ: سپهبد حاج علی رزم آرا رازی ناگشوده». بخارا، ش 32، 1382 ش.

رشتی، میرزا کریم خان

سیاستمدار و از رجال مشروطه خواه. پدرش میرزا کاظم خان وکیل الرعایای امشه ای، از مالکان گیلان بود و برادرزاده اکبرخان بیگلربیگی، از اعیان گیلان در عصر ناصری و اجاره دار گمرکات شمال. میرزا کریم خان علی رغم مساعی فراوان برای اعاده مشروطیت، هیچ مقام و منصبی نپذیرفت و تا پایان عمر در زمره رجال متنفذ پشت پرده باقی ماند. او و برادرانش در جریان مبارزات مشروطه خواهی، خصوصاً در دوره استبداد صغیر، نقش قابل توجهی داشتند؛ به ویژه میرزا کریم خان که مغز متفکر انجمن سری موسوم به کمیته ستار بود که هدف از تشکیل آن، اعاده مشروطیت در دوره استبداد صغیر با توسل به قوه قهریه بود. اقدامات این کمیته، سرانجام به انقلاب محرم 1327 ق. رشت و فتح این شهر به دست مشروطه خواهان انجامید که زمینه را برای فتح تهران و خلع محمدعلی شاه قاجار هموار کرد. اما پس از به قدرت رسیدن رضا شاه پهلوی، وی مغضوب و تا پایان سلطنت وی (شهریور 1320 ش.) تبعید شد. پس از روی کار آمدن محمدرضا شاه پهلوی، به تهران احضار و مشاور و ندیم پادشاه جوان گردید. در سال 1323 ش. در تهران درگذشت و در مقبره خانوادگی اکبر، واقع در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 3، ص 52؛ گیلان در جنبش مشروطیت، ص 199؛ مشروطه گیلان، ص 90؛ ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، ج 2، ص 93.

ص: 367

رضایی، اسماعیل

فعال مذهبی و سیاسی. در سال 1304 ش. در تهران متولد شد و از جوانی به بافروشی در میدان میوه و تره بار شوش مشغول شد. در سال 1339 ش. برای حج به مکه رفت. ساماندهی به هیئت های مذهبی تهران و دسته های عزاداری در ماه محرم و صفر، از فعالیت های مهم او در آن سال ها است.

پس از صدور فتوای علما در منع و تحریم خرید و فروش و مصرف پستی کولا، وی کوشش بسیاری علیه بهائیت و سرمایه داران بهایی کرد. پس از حوادث 15 خرداد 1342، دستگیر و به عنوان متهم شماره 2 و به جرم اقدام علیه امنیت ملی و تحریک اهالی علیه سلطنت مشروطه، در صبح 11 آبان 1342 ش. همراه طیب حاج رضایی، اعدام شد. وی در زمان اعدام، 38 سال داشت. پس از اجرای حکم اعدام، بنا بر تصمیم حکومتی، می خواستند جنازه او را در مسگر آباد دفن کنند، اما سرانجام مردم توانستند او و طیب حاج رضایی را در جوار حرم امام زاده طاهر (ع) به خاک بسپارند.

منابع: آزادمرد شهید طیب حاج رضایی به روایت اسناد ساواک؛ «مصاحبه با آقای حسین شاه حسینی» راجع به شعبان جعفری و طیب حاج رضایی، گفت و گواز: علی ابوالحسنی (منذر)، فصلنامه تخصصی تاریخ معاصر ایران، ش 26، سال هفتم، تابستان 1382؛ سه سال ستیز مرجعیت شیعه؛ انقلاب اسلامی به روایت خاطره (از دوران زعامت آیه الله العظمی بروجردی تا قیام 15 خرداد).

رفعت سمنانی

محمدصادق رفعت سمنانی، شاعر، صوفی. در سال 1261 ش. در سمنان زاده شد و پس از تحصیل، در آغاز جوانی به تهران رفت. پس از سفر به حج، مدت ها در گناباد از محضر سلطان علی شاه استفاده کرد. روزگاری نیز در نیشابور، نهاوند و خراسان به سر برد. در برخی کشورهای آسیایی و عربی نیز به سیر و سیاحت پرداخت. اشعار رفعت را بالغ بر 45000 بیت دانسته اند؛ اما آنچه اکنون در دست است، بیش از 11000

ص: 368

نیست که 6000 بیت آن مثنوی سرالاسرار در تفسیر سوره یوسف است. رفعت تا پایان عمر، مجرد زیست و سال های پایانی عمر را در تهران گذراند و در سال 1310 ش. / 1350 ق. درگذشت و در محوطه حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: مقدمه دیوان رفعت سمنانی.

رفیع بامداد، میرزا محمد

شاعر، نویسنده، خوشنویس، متخلص به رفیع و ملقب به رفیع الممالک. در سال 1237 ش. در مشهد به دنیا آمد و در حوزه علمیه مشهد تحصیل کرد. در سال 1275 ش. به تهران رفت و در تهران با شیخ هادی نجم آبادی، سید احمد ادیب پیشاوری و میرزا رضا کلهر (خوشنویس معروف) محشور بود. در سال 1325 ش. چند سال ریاست محکمه تجارت عدلیه خراسان را بر عهده داشت. از آثار او است: تاریخ مفصل اسلام، دیوان شعر. در هشتاد و دو سالگی به سال 1319 ش. در تهران درگذشت و در امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 5، ص 102.

رقابی، حیدرعلی

فعال سیاسی. در 19 آذر 1310 ش. به دنیا آمد. از دانشگاه برلین دکترای فلسفه گرفت و در پایان نامه اش که «مکتب انقلابی ملت ها» نام داشت، پیش بینی کرده بود که سرانجام دو آلمان شرقی و غربی به هم خواهند پیوست. ویلی برانت، صدراعظم آلمان، پایان نامه او را با هزینه شخصی چاپ کرد. رقابی، در 23 آذر 1366 ش. در تهران درگذشت. مدفن او در گورستان ابن بابویه شهر ری است.

منبع: رویدادها و داوریهها، ج 1.

رهنما، غلام حسین

ستاره شناس، ریاضی دان و فعال فرهنگی. در سال 1259 ش. در شیراز متولد شد. پس از فرا گرفتن مقدمات در دارالفنون قدیم، تحصیلات عالی خود را تکمیل و مدت ها در محضر میرزا عبدالغفار خان نجم الدوله به تکمیل

ص: 369

معلومات خویش پرداخت. مجمع نجومی آکادمی علوم فرانسه در سال 1926 م. / 1305 ش. او را به عضویت دائمی خود برگزید. در سال 1313 ش. درجه دکترا در علوم به وی اعطا شد و مدت ها استاد دانشگاه و رئیس دانشکده فنی بود. در سال 1307 ش. معاون وزارت فرهنگ شد و در سال 1324 ش. وزیر فرهنگ. آثار تألیفی وی بیشتر در حوزه ریاضیات، هیئت و فیزیک است. در اردیبهشت 1325 ش. در شصت و شش سالگی درگذشت و در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 1، ص 174.

ریاضی یزدی، سید محمدعلی

ملك الشعراي آستانه حضرت معصومه (س)، متخلص به «ریاضی» و «قضایی» و ملقب به «شاعر آل الله» و «معین السادات». در سال 1290 ش. در شهر یزد زاده شد. تحصیلات ابتدایی را در یزد گذراند و پس از آن تا شانزده سالگی به تحصیل در علوم دینی و حوزوی پرداخت. در هفده سالگی، همراه برادرش سید کاظم ریاضی یزدی برای تحصیل در علوم جدید به اصفهان رفت و موفق به کسب سبک اول شد. پس از آن، به خدمت نظام وظیفه درآمد و بعد از آن به تهران رفت و در دانشکده معقول و منقول دانشگاه تهران در رشته الهیات تحصیل کرد و با مدرک کارشناسی علوم تربیتی فارغ التحصیل شد. پس از اخذ لیسانس، به استخدام دانشگاه تهران درآمد، تا اینکه در سال 1347 ش. بازنشسته شد. در بیست و نه اسفند 1361 ش. در هفتاد و یک سالگی در تهران درگذشت و در گورستان ابن بابویه دفن گردید.

منبع: رجال و مشاهیر ایران، ج 3.

زاهد تهرانی، محمدحسین

مبلغ دین و اخلاق، با نام شناسنامه ای «جاودان». از ائمه جماعت تهران بود که به تقوا و زهد شهرت داشت. در مسجد امین الدوله (جنب بازار) اقامه جماعت می کرد

ص: 370

و به جوانان و طلاب درس اخلاق می داد. در سال 1373 ق. درگذشت و در مقبره پورصادق، در باغ ابن بابویه مدفون شد.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 371.

زاهدی، فضل الله

سپهبد ارتش، عامل اجرای کودتای بیست و هشت مرداد، فرزند میرزا ابوالحسن خان بصیر دیوان. در 1272 ش. در همدان متولد شد. در جنگ جهانی اول در تیپ قزاق همدان خدمت کرد و از نیروهای اعزامی برای سرکوب نهضت جنگل در گیلان بود. در کوتای رضاخان در 1299 ش. با وی همکاری کرد و پس از کودتا به درجه سرتیپی رسید. همچنین در سرکوبی آقا سمیتقو و شیخ خزعل حضور داشت و به پاس این خدمات به دریافت نشان درجه 4 ذوالفقار از دست احمدشاه نائل آمد و به حکومت خوزستان منصوب شد. در دوران سلطنت رضا شاه، مشاغل نظامی مهمی همچون ریاست ژاندارمری، ریاست شهربانی و ریاست باشگاه افسران را بر عهده داشت. مدتی مورد سوء ظن شاه قرار گرفت و تنزل درجه یافت و به زندان افتاد؛ اما سرانجام بخشوده و آزاد شد. پس از خروج رضا شاه از ایران، متفقین، فضل الله زاهدی را به اتهام همکاری با آلمان ها بازداشت و به فلسطین تبعید کردند. پس از جنگ جهانی دوم، به ایران بازگشت و مدتی ریاست شهربانی کشور را به عهده گرفت. در 1328 ش. سناتور انتصابی همدان در مجلس سنا شد و در 1330 ش. در دولت حسین علاء به وزارت کشور رفت و اردیبهشت 1330 ش. در دولت دکتر مصدق نیز همین سمت را عهده دار بود. پس از وقایع تیر 1330 ش. بین زاهدی و دکتر مصدق اختلاف پدید آمد و از وزارت استعفا داد. پس از انحلال مجلس، در اسفند 1331 ش. بازداشت و پس از دو ماه آزاد شد، اما همکاری خود را با مخالفان دکتر مصدق ادامه داد و بالاخره در 28 مرداد 1332 ش. به عنوان نخست وزیر منصوب شاه، دولت دکتر مصدق را ساقط کرد. زاهدی تا فروردین 1334 ش. در مسند کار بود. پس از آن به سوئیس رفت و سفیر ایران در دفتر اروپایی سازمان ملل شد. در سن هفتاد و یک سالگی در شهریور 1342 ش. درگذشت. پیکر او را در مقبره رضا شاه در شهر ری به خاک

ص: 371

سپردند. این آرامگاه پس از انقلاب، تخریب گردید. پسرش اردشیر زاهدی است که داماد محمدرضا پهلوی شد.

منبع: بانک اطلاعات رجال:

<http://www.rijaldb.com>

سادات ناصری، سید حسن

استاد ادبیات دانشگاه، پژوهشگر، مترجم و شاعر. در اول اردیبهشت سال 1304 ش. در تهران متولد شد. پس از اخذ دیپلم متوسطه از دبیرستان شرف در تهران، دوره لیسانس تاریخ و فوق لیسانس ادبیات فارسی را در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران به پایان برد. در سال 1348 ش. موفق به اخذ دکتری زبان و ادبیات فارسی گردید.

در سال های 1340 تا 1345 ش. در شهر قم به معلمی اشتغال داشت و در سال 1345 ش. رسماً به عضویت هیئت علمی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران درآمد. از سال 1325 ش. با نشریات متعددی از جمله مجلات «وحید»، «یغما»، «ارمغان» و «آموزش و پرورش» همکاری کرد. برخی از آثار وی به این شرح است: بدیع و قافیه (برای دبیرستان های نظام قدیم آموزشی)؛ قرائت و دستور زبان فارسی؛ گل های ادب (برای پنج سال اول دبیرستان ها، با همکاری خزائلی، بدیع الزمان کردستانی، هدایت نیرسینا، میرمیرانی)؛ تصحیح، تحشیه و تعلیق تذکره آتشکده آذر؛ سخن حکمت (اهتمام در طبع اشعار علی اصغر حکمت)؛ تصحیح دیوان ملا محمد رفیع واعظ قزوینی؛ فنون و صنایع ادبی؛ قافیه و صنایع معنوی؛ تصحیح و طبع دیوان لطفعلی بیگ آذر بیگدلی (با همکاری دکتر غلام حسین بیگدلی)؛ تصحیح نهج البلاغه؛ تصحیح دیوان محتشم کاشانی؛ تصحیح دیوان حافظ؛ سرآمدان فرهنگ و تاریخ ایران در دوره اسلامی؛ صناعات ادبی؛ تصحیح و چاپ دیوان کامل صائب تبریزی؛ تصحیح و طبع قصص الخاقانی؛ هزار سال تفسیر فارسی؛ تصحیح و تحشیه بخش های چاپ نشده آتشکده آذر؛ ارتباط افکار حافظ و مولوی.

وی در هفتم بهمن سال 1368 ش. در سفری به همراه استادان ادب فارسی، در کابل درگذشت و در ابن بابویه دفن گردید.

منبع: گلزار مشاهیر، زندگینامه در گذشتگان مشاهیر ایران، ص 156.

سامی، کاظم

روان پزشک، فعال ملی - مذهبی و وزیر بهداشت دولت موقت مهندس بازرگان. در سال 1314 ش. در مشهد به دنیا آمد. پس از آشنایی با محمدتقی شریعتی در مشهد، به کانون نشر حقایق اسلامی پیوست و با جبهه ملی در ماجرای نهضت ملی نفت همکاری کرد. در سال 1330 ش. به حزب ایران پیوست و در بهمن سال 1331 ش. فعالیت خود را با دوستانش در جمعیت آزادی مردم ایران متمرکز ساخت. بعد از کودتای 28 مرداد 1332 ش. فعالیت های سیاسی خود را ادامه داد و در جهت ائتلاف گروه ها، احزاب و سازمان ها نقش بسزایی داشت. سازماندهی دانشجویان خارج از کشور از دیگر فعالیت های سیاسی او در این دوره است. در سال 1338 ش. توانست مدرک تخصص خود در رشته روان پزشکی را از دانشگاه تهران بگیرد. در سال 1340 ش. نشریه ای با نام «پیکار اندیشه» منتشر کرد که توقیف شد. در سال 1342 ش. با تأسیس جنبش انقلابی مردم ایران (جاما) بسیاری از جوانان حزب مردم ایران و برخی فعالان جبهه ملی را با هدف مبارزه و براندازی نظام سلطنتی، گرد هم آورد. در سال 1344 ش. دستگیر و راهی زندان شد. بعد از رهایی از زندان، مجله «تازه های روان پزشکی» را منتشر کرد. با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، سامی در کابینه مهندس بازرگان، وزارت بهداشت را بر عهده گرفت و طرح «طب ملی» را در انداخت. در انتخابات دور اول ریاست جمهوری کاندیدا شد و پس از آن به عنوان نماینده مردم تهران وارد مجلس شد. با اتمام این دوره، تا آخر عمر، کار طبابت را پی گرفت. در دوم آذر 1367 ش. در مطب خود با ضربات چاقوی مردی ناشناس زخمی شد و دوروز بعد درگذشت. آرامگاه وی در ابن بابویه، کمی دورتر از مقبره دکتر حسین فاطمی است.

منبع: یادنامه کاظم سامی.

سبزواری، عمادالدین احمد

عالم دینی، نوه پسری ملاهادی سبزواری.

ص: 373

در سال 1289 ق. / 1247 ش. متولد شد. پس از تعلیمات مقدماتی، همراه برادر بزرگ تر خود شهاب الدین به نجف رفت. به دلیل حافظه قوی، قرآن را حفظ کرد و در تفسیر قرآن و شرح نهج البلاغه، مثنوی مولوی و آثار عطار نیز تبحر داشت. در جوانی به سمت تصوف گنابادی روی آورد و دست ارادت به سلطان علی شاه داد و لقب هدایت علی گرفت. روز پنجشنبه دوم صفر 1376 ق/ پنج مهر 1335 ش. در هشتاد و هفت سالگی درگذشت و در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

ستارخان

سردار ملی در پیروزی مشروطه خواهان بر محمدعلی شاه قاجار در دوره استبداد صغیر. در سال 1284 ق. در روستای بیشک در هفت کیلومتری ورزقان به دنیا آمد. پدرش حسن قراجه داغی، دستفروشی می کرد. پس از قتل برادرش اسماعیل به دست نیروهای دولتی، همراه خانواده به تبریز رفت و در محله امیرخیز اقامت گزید. مدتی به سواره نظام حاکم خراسان پیوست و از آنجا به عتبات عراق سفر کرد. سپس به تبریز بازگشت و به مباشری املاک محمدتقی صراف در سلماش مشغول گردید. به توصیه رضاقلی خان سرتیپ، وارد خدمت قراسوران (ژاندارمری) شد و حفاظت راه مرند و خوی به او محول گردید. چندی مظفرالدین میرزا (ولی عهد) به او لقب خان داد و از تفنگداران ولی عهد در تبریز شد. سال ها بعد از بیم مأمورین محمدعلی میرزا (ولی عهد بعدی) در تبریز، از شهر گریخت. سپس با وساطت بزرگان و معتمدین محل به شهر بازگشت و دلالی اسب را پیشه خود کرد. پس از به توپ بسته شدن مجلس اول به دستور محمدعلی شاه، مجاهدین و آزادی خواهان آذربایجانی و قفقازی به فرماندهی او و باقرخان، به حمایت از مشروطیت قیام کردند و در مقابل قوای 35 تا 40 هزار نفری دولت و خوانین محلی به فرماندهی عین الدوله، مقاومت کردند و مانع تسلط آنها بر شهر

شدند. تبریز یازده ماه در محاصره قشون دولتی بود. مقاومت مردم آذربایجان، به پیروزی آنان انجامید و در روز هشتم ربیع الاول 1328 ق. راهی تهران شدند و با همکاری مشروطه خواهان مسلح سایر ولایات و ایلات، محمدعلی شاه را عزل و تبعید کرده، فرزند نوجوانش احمد شاه را بر تخت نشانند. در تهران استقبال شایانی از آنان شد و مجلس شورای ملی نیز دو لوح نقره ای طلاکوب به ستارخان (با لقب اعطایی سردار ملی) و باقرخان (با لقب اعطایی سالار ملی) داد و برای هر یک، ماهیانه هزار تومان مقرری تعیین شد. پس از ترور آیه الله سید عبدالله بهبهانی، دولت مشروطه تصمیم به خلع سلاح گروه های مسلح مقیم تهران گرفت. ستارخان نپذیرفت و با قوای دولتی به فرماندهی یفرم خان ارمنی وارد جنگ شد. در این جنگ پای او تیر خورد و 300 تن از نیروهای وی نیز کشته شدند. بعد از آن، ستارخان خانه نشین شد و در تاریخ بیست و پنجم آبان 1293 ش. بر اثر زخمی که در پا داشت، در تهران درگذشت. جنازه او را در باغ طوطی / توتی، در جوار بقعه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپردند.

منابع: قیام آذربایجان و ستارخان؛ رجال آذربایجان، ص 478؛ تاریخ هیجده ساله آذربایجان، ص 69؛ واقعات اتفاقیه در روزگار، ج 2، ص 384.

سحابی، یدالله

دانشمند، نویسنده و فعال ملی - مذهبی. در سال 1284 ش. از پدری اصفهانی و مادری تهرانی در محله سنگلج تهران به دنیا آمد. دوره آموزش ابتدایی را در دبستان های شرف احمدی و اتحادیه و دوره دبیرستان را در دبیرستان های شرف و دارالفنون گذراند. سپس به دارالمعلمین مرکزی، که در آن زمان زیر نظر میرزا ابوالحسن خان فروغی اداره می شد، رفت و آموزش پایه را در 1304 ش. به پایان رساند. پس از چند ماه آموزگاری، نزدیک سه سال در سمنان و خراسان به راه سازی پرداخت. اما با آغاز کار دارالمعلمین عالی (تربیت معلم) در سال 1307 ش. به آن مرکز آموزشی وارد شد و پس از سه سال، از

ص: 375

در سال 1310 ش. کار رسمی خود را به عنوان آموزشگر علوم طبیعی در دارالفنون و چند دبیرستان دیگر آغاز کرد. در شهریور 1311 ش. پس از موفقیت در یک مسابقه علمی، به فرانسه اعزام شد. چهار سال در دانشگاه لیل (Lille) دانش آموخت و سرانجام با درجه دکتری در زمین شناسی به ایران بازگشت. از فروردین 1317 ش. تدریس زمین شناسی را در دانشکده علوم دانشگاه تهران آغاز کرد و پس از 5 سال به درجه استادی رسید. در آبان 1325 ش. به ریاست اداره فرهنگ تهران و توابع منصوب شد، اما در دی همان سال از این سمت استعفا داد. از فعالیت های اجتماعی او می توان به همکاری با دکتر محمد مصدق اشاره کرد. وی در سال 1333 ش. همراه یازده استاد دانشگاه تهران به علت اعتراض به قرارداد کنسرسیوم نفت، منتظر خدمت شد و در همین دوران به همراه ده استاد دیگر دانشگاه، شرکت «یاد» را تأسیس کرد. در سال 1337 ش. مدرسه ای با شعار «تحکیم دین از راه ترویج علم» تأسیس کرد. پس از کودتای 28 مرداد، به دعوت آیه الله زنجانی، به «نهضت مقاومت ملی» پیوست. در اواخر دهه 30 که نهضت مقاومت ملی منحل شد، همکاری با جبهه ملی دوم را آغاز کرد. گرایش های دینی او موجب گشت که از جبهه ملی جدا شده، در بنیان گذاری «نهضت آزادی ایران» با مهندس مهدی بازرگان و آیه الله طالقانی همکاری کند. در سال 1341 ش. دستگیر و همراه سران نهضت آزادی ایران به چهار سال زندان محکوم شد. در دوره ای که سحابی دوران زندان را می گذراند، دکتر محمد مصدق رهبر نهضت ملی نفت ایران، درگذشت. سحابی با استفاده از مرخصی در مراسم تشییع و تدفین وی شرکت کرد و دکتر مصدق را غسل میت داد. در سال 1346 ش. از زندان آزاد شد و در همین سال کتاب خلقت انسان در قرآن را که در زندان نوشته بود، منتشر کرد که جنجال بسیاری برانگیخت. در آستانه پیروزی انقلاب، به فرمان امام خمینی به عضویت شورای انقلاب درآمد. در دولت موقت مهندس مهدی بازرگان نیز پست وزیر مشاور در طرح های انقلاب را داشت. پس از گروگان گیری در سفارت آمریکا و استعفای دولت موقت، سحابی نیز از سمت خود استعفا کرد. با برگزاری انتخابات اولین دوره مجلس شورای اسلامی، سحابی همراه چند تن دیگر از هم فکرائش از حوزه انتخابیه تهران، وارد مجلس شد. در دوره های بعد، صلاحیت

وی برای نمایندگی در مجلس، تأیید نشد. سال های پایانی عمر او در سکوت و انزوا گذشت و جز چند نامه به مقامات، فعالیتی نکرد. سرانجام در روز جمعه بیست و سوم فروردین 1381 ش. در پی خونریزی مغزی و چند روز اغما در 96 سالگی درگذشت. پیکر او را در امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپردند. از آثار قلمی او، به جز کتاب خلقت انسان، چندین مقاله در حوزه زمین شناسی ایران است. مقاله ای نیز درباره اثر طوفان نوح از نظر زمین شناسی نوشت که علامه طباطبایی در المیزان در تفسیر سوره هود به آن اشاره کرده است.

منبع: یادنامه دکتر یدالله سبحانی.

سراج، رضا

اهل علم و واعظ، معروف به سراج تهرانی. در سال 1332 ق. در تهران به دنیا آمد. پس از طی مقدمات و سطوح حوزه به قم هجرت کرد و در درس آیه الله میرزا محمد همدانی حاضر شد. خارج فقه و اصول را نزد آیه الله عبدالکریم حائری و آیه الله سید محمدتقی خوانساری تلمذ کرد. در سال 1362 ق. به تهران مراجعت و در مسجد تازه تأسیس سلمان، اقامه جماعت کرد. پس از چندی، مسجد سرچشمه را برای فعالیت های تبلیغی خود برگزید. خطابه ها و منبرهای او در تهران شهرت داشت. در سال 1363 ش. (1405 ق) درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) خاک سپاری شد.

منابع: گنجینه دانشمندان، ج 4 ص 479؛ اختران فروزان ری و طهران، ص 254.

سراج الملك، رضا قلی خان

سیاستمدار و دیوان سالار قاجاری، و از زمین داران بزرگ اوایل مشروطیت. اصل پدرش عباس خان از ایروان بود، ولی در اصفهان زندگی می کرد. رضا قلی خان، پیشکار ظل السلطان حاکم اصفهان و چند شهر دیگر بود که سمتی مهم و کارساز محسوب می شد. در سال 1305 ق.

که ظل السلطان عزل شد، او نیز به امور شخصی خود پرداخت. بنای امامزاده طاهر (ع) و دو مسجد در تهران به دستور او

ص: 377

بود. وی به رغم آنکه در دستگاه ظل السلطان خدمت می کرد، درویش مسلک بود. در سال 1333 ق. درگذشت و در صحن امامزاده حمزه به خاک سپرده شد.

منابع: خاطرات سیاسی و تاریخی، ص 86 85؛ روزنامه ایران، ش 5643، 2821/93، ص 16 (جامعه).

سرمد، سید صادق

حقوقدان، شاعر و نماینده مجلس. در سال 1286 ش. در تهران متولد شد. تحصیلاتش را در رشته حقوق به پایان برد و عضو هیئت مدیره کانون وکلای دادگستری شد. در دوره هجدهم به نمایندگی مجلس شورای ملی از حوزه انتخابیه درگز برگزیده شد. هفت سال روزنامه «صدای ایران» را منتشر کرد و در بیست و هشتم تیر 1339 ش. بر اثر بیماری سرطان در لندن درگذشت. پس از انتقال پیکرش به ایران، در امامزاده عبدالله در شهرری به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران. ج 2، ص 798.

سعدالدوله، جواد

سیاستمدار و دولت مرد قاجاری، فرزند میرزا جبار. از ثروتمندان تبریز بود و تیمچه صفرعلی در بازار تبریز از بناهای پدر بزرگ او است. قبل از مشروطه وزیر تجارت بود و از مخالفان مشروطه؛ ولی مخالفت های او با عین الدوله و در نتیجه با مستشار گمرک ژوزف نوز، باعث تمایل او به جنبش مشروطه شد. پس از صدور فرمان مشروطیت و تشکیل مجلس اول، وی به نمایندگی از سوی اشراف وارد مجلس شد. فعالیت های او باعث عزل نوز بلژیکی گردید. از اقدامات مهم او در مجلس، تدوین متمم قانون اساسی، به کمک تقی زاده، مستشارالدوله، امین الضرب و دیگران بود. با انتخاب صنیع الدوله به ریاست مجلس، او به صف مخالفان مشروطه پیوست و با دربار و کامران میرزا و شیخ فضل الله نوری همکاری کرد. در دوره استبداد صغیر،

ص: 378

محمدعلی شاه قاجار، او را به نخست وزیری (صدر اعظمی) انتخاب کرد؛ اما پس از فتح تهران به دست مشروطه خواهان، از این مقام برکنار شد. بعد از واقعه میدان توپخانه تهران، مجلس خواستار تبعید سعدالدوله گردید. در آذر 1308 ش. درگذشت و در امامزاده عبدالله مدفون گردید.

منابع: رجال آذربایجان، ص 158؛ تاریخ مشروطه، ص 224 و 258؛ ادبیات سیاسی ایران در عصر مشروطیت.

سلم بن قتیبه باهلی بصری، ابوقتیبه

محدث، پدر سعید بن سلم. در زمان مروان بن محمد آخرین خلیفه اموی و ابوجعفر منصور عباسی، والی بصره و در دولت های اموی و عباسی، صاحب مقام و اعتبار بود. در ری در سال 145 ق. درگذشت. از طریق شعبه از ابی عمران جونی (راوی انس بن مالک) و عمرو بن دینار روایت کرده و ابوحفص عمرو بن علی از او حدیث شنیده است. یحیی بن معین، او را توثیق کرده است.

منابع: تاریخ ابن معین، ج 2، ص 101 و ص 136؛ ضعفاء العقیلى، ج 2، ص 166؛ الجرح و التعديل، ج 4، ص 266.

سمیعی، حسین

دولت مرد، ادیب، معروف به ادیب السلطنه، رئیس فرهنگستان ایران در اواخر دوره قاجار و اوائل دوره پهلوی. در سال 1253 ش. در رشت به دنیا آمد. پس از فراغت از دروس مقدماتی، نزد دو تن از عرفا و دانشمندان معروف کرمانشاه به نام ابوالفقراى اصفهانی و میرزای سالک، دانش آموخت. در بیست سالگی وارد وزارت خارجه شد. سپس به وزارت داخله منتقل و به سمت مدیرکل آن وزارتخانه مشغول کار شد و تا معاونت آن وزارتخانه پیش رفت. در انتخابات دوره سوم مجلس شورای ملی از رشت نماینده شد. پس از ورود به مجلس به عضویت فراکسیون دموکرات درآمد. پس از اشغال ایران در جنگ جهانی اول، همراه برخی دیگر از نمایندگان مجلس، به کرمانشاه رفت و در دولت موقت رضاقلی خان نظام السلطنه مافی، وزارت داخله را برعهده گرفت.

در 1296 ش. به تحقیق در ادبیات فارسی و زبان و متون عربی روی آورد. در کابینه فتح الله خان اکبر (سپهدار رشتی) معاونت نخست وزیر را برعهده داشت و در 1300 ش. در کابینه های احمد قوام و مشیرالدوله، وزارت تجارت و فوائد عامه به عهده او قرار گرفت. در سال

1302 ش. که سردار سپه رئیس الوزرا شد، وزارت عدلیه را به او سپرد. در 1304 ش. به عنوان حاکم پایتخت منصوب شد و دو سال در این سمت باقی ماند. در کابینه مخبرالسلطنه هدایت در یازده خرداد 1306 ش. به وزارت داخله منصوب شد و پس از ترمیم کابینه همچنان وزیر داخله بود. در 1308 ش. به استانداری آذربایجان منصوب شد. در 1310 ش. مدتی کوتاه وزیر اقتصاد شد. در 1311 ش. پس از عزل و بازداشت تیمورتاش، وظایف وزیر دربار را برعهده او گذاشتند و تا سال 1318 ش. که جم به وزارت دربار تعیین گردید، در این سمت باقی بود. در سال 1328 ش. در انتخابات دوره اول مجلس سنا، به سناتورگی گیلان رسید و در همین سمت در سال 1332 ش. در هفتاد و نه سالگی درگذشت. بنا به وصیت کتبی او، جنازه اش را در گورستان ابن بابویه دفن کردند.

منبع: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران، ج 2، ص 825.

سه دهی / سدهی، سید جواد

خطیب و مبلغ مذهبی، ملقب به سیدالذاکرین و ثقة المحدثین. وی از منبری های معروف تهران بود و در مرثیه خوانی شهرت داشت. در سال 1385 ق. در تهران درگذشت و در صحن حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد.

منبع: اختران فروزان ری و تهران.

سدهی / سه دهی، سید محمدعلی

خطیب و مبلغ مذهبی. پدرش سید ابوالقاسم سه دهی و برادرش سید جواد سه دهی نیز در کسوت روحانی بودند. سید محمدعلی در تهران منبر می رفت و علاقه مندان بسیاری داشت. در 1402 ق. از دنیا رفت و پس تشییع باشکوه در صحن حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون گردید.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 168.

سهیلی، علی

سیاست مدار و چند دوره نخست وزیر ایران. در 1275 ش. در تبریز به دنیا آمد. در نوجوانی همراه خانواده به تهران رفت و مدتی در بازار تهران شاگردی کرد؛ تا اینکه وارد مدرسه روسی قزاقخانه شد. سپس وارد مدرسه علوم سیاسی شد و از آنجا به خدمت وزارت خارجه درآمد. ضمن خدمت در وزارت خارجه، زبان های انگلیسی و فرانسه و روسی را

ص: 380

آموخت. آشنایی با سید حسن تقی زاده، موجبات ترقی او را فراهم ساخت. در سال 1310 ش. که تقی زاده در کابینه مخبرالسلطنه به وزارت طرق (راه ها) انتخاب شده بود، او را به معاونت خود برگزید. ریاست شیلات، معاونت وزارت امور خارجه و وزارت مختار ایران در لندن، وزیر خارجه در کابینه محمود جم، از دیگر مشاغل دولتی او است. مدتی نیز استاندار کرمان بود و سپس وزیر کشور شد. بعد از شهریور 1320 ش. فروغی که به مقام نخست وزیری انتخاب شده بود، او را به سمت وزارت امور خارجه منصوب کرد و در سال 1321 ش. پس از فروغی، نخست وزیر شد. در مذاکره با سفرای شوروی و انگلیس در زمان اشغال ایران، به نفع استقلال ایران کوشید و به نتیجه رسید. در سال 1337 ش. بر اثر ابتلا به سرطان خون در لندن در شصت و دو سالگی درگذشت. جنازه اش را به تهران آورده، در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) نزدیک مقبره ناصرالدین شاه به خاک سپردند.

منابع: شرح حال رجال ایران، شرح حال رجال سیاسی و نظامی؛ نخبگان سیاسی ایران؛ خاطرات طوفانی؛ وضعیت سیاسی ایران بعد از کنفرانس تهران.

سیاح، احمد

عالم دینی، مؤسس انتشارات اسلام، از شاگردان آیه الله محمدعلی شاه آبادی. بیش از 50 کتاب از او باقی مانده است؛ از جمله لغت نامه عربی به فارسی (با همکاری حسن حسن زاده آملی)؛ زندگی نامه چهارده معصوم (ع)؛ فرهنگ دانشگاهی عربی به فارسی؛ دائرة المعارف سیاح؛ کشکول سیاح؛ پیشگویی های پیشوایان؛ شناخت امام عصر (عج). وی در روز بیست و دوم آبان 1393 ش. درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منبع:

<http://www.ibna.ir/fa/doc/report/211419>

سیاح، فاطمه

نویسنده، منتقد ادبی و مترجم. نام او فاطمه رضازاده سیاح بود و در سال 1281 ش. در

ص: 381

مسکو متولد شد. پدرش جعفر رضازاده سیاح، استاد ادبیات تطبیقی در دانشگاه ها و کالج های مسکو بود. تحصیلات متوسطه و عالی خود را در مسکو گذراند و از دانشکده ادبیات دانشگاه مسکو در ادبیات اروپایی موفق به گرفتن درجه دکتری شد. رساله دکتری خود را درباره آنتول فرانس به رشته تحریر درآورد و سپس در 1313 ش. در سی و دو سالگی به ایران آمد. چون در زبان فارسی مهارت نداشت، مقالات خود را به زبان روسی می نوشت و دیگران به فارسی برمی گرداندند.

در سال 1326 ش. در تهران دار فانی را وداع گفت و در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد. از او آثار بسیاری در ادبیات و ادبیات تطبیقی برجای مانده است، از جمله تاریخ ادبیات روسی (به کوشش سعید نفیسی) و نقد سیاحت (به کوشش محمد گلبن). وی را بنیان گذار ادبیات تطبیقی در ایران شمرده اند.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 401؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

سینکی، میرزا محمد خان مجدالملک

منشی و سیاستمدار قاجاری، خوش نویس، پدر بزرگ مادری حسن وثوق (وثوق الدوله) و احمد قوام (قوام السلطنه) و خانواده حسین علا و نیای خاندان امینی. در سال 1224 ق. در منطقه سینک لواسانات از توابع فعلی تهران به دنیا آمد. پدرش، آقا فتحعلی خان، از اعیان مازندران بود که در سینک قلعه و لواسان، املاک و نفوذ محلی داشت. ناظم الاسلام کرمانی در کتاب تاریخ بیداری ایرانیان، خانواده او را از نجبای ایرانی دانسته است.

پس از تحصیلات مرسوم تا مدارج عالی، به یاری دایی اش میرزا آقاخان نوری، وارد دستگاه دولتی گردید و کتابدار باشی قهرمان میرزا پسر عباس میرزا نایب السلطنه شد. پس از فوت قهرمان میرزا در سال 1262 ق. به تهران آمد و در سمت پیشکاری مهد علیا مشغول به کار شد و همراه او به عتبات رفت. مهارتش در نامه نگاری و حسن خط و روانی نثر، باعث شد که در زمره منشیان زبردست عصر قاجار درآید و در سال 1268 ق. در عهد ناصر، وارد

ص: 382

وزارت امور خارجه شد. وی در زمان صدارت میرزا تقی خان امیرکبیر، از همکاران و شیفتگان او بود و در زمره رجال روشنفکر و اصلاح طلب قرار گرفت؛ تا آنجا که پس از صدارت دایی اش میرزا آقاخان نوری، با وی از در مخالفت درآمد؛ اگرچه سرانجام همکاری با دستگاه حکومتی را ترجیح داد. در سال 1275 ق. در سلك خدمتگزاران دولت درآمد و برای حل و فصل امور و بهبود مناسبات دولتی ایران و عثمانی و تسویه قراردادهای دولتی به بغداد رفت. پس از عزل میرزا آقاخان نوری، به عضویت مجلس مصلحت خانه درآمد و در همین زمان به فراموشخانه پیوست. در سال 1279 ق. وزیر وظایف و اوقاف شد و در 1284 ق. در رکاب ناصرالدین شاه به خراسان رفت و به تولیت آستان قدس رضوی منصوب شد و لقب «مجدالملک» گرفت. پس از یازده ماه، به تهران احضار و خانه نشین شد. با قدرت گیری میرزا حسین خان سپهسالار و فراهم شدن زمینه برای حضور اصلاح طلبان در دربار، مجدالملک به عضویت دارالشورای دولتی درآمد و همزمان به ریاست انبار غله دولتی گماشته شد. تدبیرات او در این سمت، باعث شد که قحطی و خشکسالی سال های 1287-1288 ق. تلفات چندانی بر کشور وارد نکند. پس از عزل سپهسالار از صدارت در سال 1290 ق. برای بار دوم وزارت وظایف و اوقاف به مجدالملک سپرده شد و تا پایان عمر در این مقام باقی ماند. در 11 ذی حجه 1298 ق. درگذشت و در صحن شرقی حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد. شیوه خاص او را در خط شکسته نستعلیق، پسرانش پی گرفته، سبکی خاص در نویسندگی و انشای عصر قاجار پدید آوردند. رساله او با نام «کشف الغرایب» که به «رساله مجدی» نیز مشهور است، یکی از مهم ترین رسائل اخلاقی و انتقادی عصر قاجار و در نقد دستگاه حکومتی به حساب می آید.

منابع: دانشنامه تهران بزرگ، ج 2، ص 365-366؛ شرح رجال ایران، ج 3، ص 286-287؛ خاطرات وحید، ص 79؛ رجال وزارت امور خارجه دوره ناصری و مظفری، ص 71 و 25؛ مجله بررسیهای تاریخی، ش 2، سال 5 ص 222.

شاه آبادی، محمدعلی

عالم دینی، عارف و معروف به فیلسوف فطرت. در سال 1251 ش. در حسین آباد اصفهان به دنیا آمد. با مقیم شدن پدرش در تهران (محل شاه آباد)، او نیز مقیم این شهر شد. پس از تحصیلات مقدماتی و سطح و فراگیری عرفان نظری و فلسفه نزد میرزاهاشم اشکوری، به نجف رفت و مدت هفت سال

شاگرد آخوند خراسانی و میرزا محمدتقی شیرازی بود و از این دو مرجع و سه تن از مراجع دیگر اجازه اجتهاد گرفت. از سال 1330 تا 1347 ق. در تهران اقامت گزید و در این مدت به تدریس و امامت جماعت اشتغال داشت و در شمار مراجع تقلید درآمد و فتاوا و آثار فتوایی او منتشر گردید.

در ماه های آخر اقامت دوش در تهران، در اعتراض به سیاست های رضا شاه، یازده ماه در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) متحصن شد و پس از آن به درخواست شیخ عبدالکریم حائری به قم عزیمت کرد و در آنجا به تدریس فقه و اصول و عرفان پرداخت. از مشهورترین شاگردان وی امام خمینی (ره) است که هفت سال متون عرفان نظری را نزد وی خوانده است. در سال 1354 ق. دوباره راهی تهران شد و در آنجا به تدریس و اقامه نماز جماعت پرداخت. شذرات المعارف، رشحات البحار، مفتاح السعادة فی احکام العباد، حاشیه نجات العباد، منازل السالکین، حاشیه کفایة الاصول آخوند خراسانی، حاشیه فصول الاصول، رساله العقل والجهل، تفسیری مشتمل بر توحید و اخلاق و سیر و سلوک و چهار رساله درباره نبوت عامه و خاصه، آثار مکتوب او است. در سوم آذر 1328 ش. / سوم صفر 1369 ق. در هفتاد و هفت سالگی درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد.

منبع: گلشن ابرار، ج 2.

شبستری، سید مرتضی

عالم دینی. پدر و برادر و اجداد او از علمای دینی بودند. در سال 1325 ق. در شبستر به دنیا آمد و مقدمات و ادبیات و فقه و اصول را در زادگاه و تبریز آموخت. سپس به نجف رفت و در درس آیه الله میرزا حسین نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی و آیه الله سید ابوالحسن اصفهانی حضور یافت. پس از بازگشت به وطن، از طرف مردم تبریز به نمایندگی مجلس شورا در مجلس هفدهم انتخاب شد و به تهران رفت و پس از آن به ترویج دین و تبلیغ احکام و تفسیر قرآن در تهران همت گماشت. کتاب اخلاق اجتماعی (تفسیر سوره حجرات) از او است. در هفتاد و شش سالگی در 21 محرم الحرام 1401 ق. / 21 آذر 1359 ش. بدرود حیات گفت و در حرم حضرت عبدالعظیم

ص: 384

حسینی (ع) دفن گردید.

منابع: «زندگی و روش تفسیری آیه الله سید مرتضی شبستری»، فصلنامه بینات، سال اول، شماره 4؛ اختران فروزان ری و تهران.

شریعت رضوی، مهدی (آذر)

دانشجوی شهید در شانزده آذر 1332 ش. در 1311 ش. در مشهد به دنیا آمد.

وی یکی از سه دانشجویی است که در حمله نیروهای امنیتی به اجتماع دانشجویان دانشگاه تهران در اعتراض به محاکمه نظامی دکتر مصدق در آستانه سفر نیکسون، در شانزده آذر 1332 ش. کشته شد. خواهرش (پوران شریعت رضوی) همسر علی شریعتی است. پیکر او را در امامزاده عبدالله شهرری به خاک سپردند.

منبع: طرحی از يك زندگی، ص 44.

شریعتمداری، سید صادق

عالم دینی. در تبریز متولد شد و پس از تحصیل مقدمات و ادبیات و سطوح، به قم رفت و از شیخ عبدالکریم حائری استفاده کرد. پس از فوت استاد، به نجف اشرف عزیمت کرد و چند سالی در محضر آیه الله اصفهانی و آیه الله آقا ضیاءالدین عراقی بود و با دریافت اجازات اجتهاد مطلق به قم بازگشت. سپس به دعوت گروهی از آذربایجانی های مقیم تهران، به تهران رفت و در مسجد سادات هندی (واقع در چهار راه مولوی / وحدت اسلامی) اقامه جماعت نمود و چند سالی نیز در مشهد رحل اقامت افکند. سرانجام بر اثر تصادف جاده ای، معلول شد و پس از چند سال بیماری، در سال 1410 ق. / 1368 ش. بدرود حیات گفت و در ایوان صدوق (گورستان ابن بابویه) مدفون شد.

منابع: اختران فروزان ری و تهران، ص 375.

شریعتمدار، محمود

عالم دینی. در سال 1294 ق. در تهران متولد شد. در هفده سالگی برای تحصیل علوم دینی به نجف رفت. در سامرا نیز از درس میرزا محمدتقی شیرازی بهره برد و پس از دریافت اجازه اجتهاد عازم مشهد شد. ده سال در مشهد و سپس پانزده سال در

ص: 385

سبزوار، به تدریس اشتغال داشت. در سال های پایانی عمر به تهران آمد و در سال 1369 ق. در هفتاد و پنج سالگی درگذشت. جنازه اش را در مقبره خانوادگی در ری به خاک سپردند.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 638؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

شریعتمداری، قوام الدین

عالم دینی. در سال 1301 ش. در تهران به دنیا آمد و مقدمات و سطوح را در مدرسه مروی، نزد شیخ رضا قاضی و آقا میرزا محمدباقر آشتیانی و دیگران آموخت. در تهران به خدمات دینی اشتغال داشت و در سال 1368 ش. از دنیا رفت. جنازه او را در باغچه طوطی / توتی (مدرسه امین السلطان) به خاک سپردند.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 298.

شریعتمداری، محمدحسن

عالم دینی، فرزند محمدجعفر استرآبادی. در سال 1249 ق. در کربلا متولد شد و در هفده سالگی به نجف رفت و در محضر شیخ انصاری، شیخ مشکور حولاوی، شیخ محسن خنفر و شیخ راضی، به درجه اجتهاد رسید. پس از آن به تهران بازگشت و به امامت و تدریس پرداخت و در تهران مرجعیت یافت. در ربیع الثانی 1318 ق. درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در مقبره خانوادگی آرمید. از آثار و تألیفات او ست: مظاهر الآثار؛ ینابیع العقول فی علم الاصول؛ اساس الاحکام فی شرح شرایع الاسلام (در چهار مجلد)؛ نصره المستبصرین فی شرح التبصره؛ معراج المؤمنین فی شرح الألفیه؛ التعلیقہ فی الصلوٰة.

منابع: اختران فروزان ری و تهران، ص 295.

شعرانی / شعرائی، میرزا ابوالحسن

فقیه و متکلم معاصر. به سال 1320 ق.

در تهران زاده شد. در مدرسه مروی تهران، تحصیل کرد و سپس به قم رفت. در سال 1346 ق. رهسپار نجف اشرف شد

ص: 386

و در درس سید ابوتراب خوانساری و دیگران حضور یافت و در رشته های مختلف علمی به درجات عالی رسید. سپس به تهران بازگشت و تا پایان عمر به تدریس، تحقیق، تألیف و تتبع اشتغال داشت. مهم ترین استادان وی در فقه و اصول و فلسفه و نجوم و رجال و حدیث عبارتند از: میرزا محمود قمی، میرزا طاهر تنکابنی، عبدالنبی نوری، حکیم هیدجی، میرزا مهدی آشتیانی، سید ابوتراب خوانساری، حاج آقا بزرگ ساوجی، شیخ مسیح طالقانی، ادیب لواسانی، شیخ محمدرضا قمشه ای، میرزا علی اکبر یزدی و میرزا حبیب الله ذوالفنون.

وی به جز عربی، به زبان های ترکی، عبری و فرانسه مسلط بود و انگلیسی را هم می فهمید. از وی آثار تألیفی، ترجمه ای و تصحیحی بسیاری در موضوعات تفسیر و علوم قرآنی، حدیث و علوم حدیث، فقه و اصول، فلسفه و کلام، هیئت و نجوم، تاریخ و فنون دیگر برجای مانده است. میرزا ابوالحسن شعرانی در 1393 ق. (1352 ش.) بدرود حیات گفت و در جوار حرم عبدالعظیم حسنی (ع)، در مقبره خانوادگی زمردی (رو به روی باغ طوطی) به خاک سپرده شد.

منابع: مجله نور علم، ش 50-51، ص 86 به بعد؛ علماء معاصرین، ص 139-143؛ معارف الرجال، ج 3، ص 310.

شمشیری، محمدحسن

فعال ملی - مذهبی. در سال 1273 ش. در تهران به دنیا آمد. وی از بازاریان متمول تهران و از مهم ترین حامیان جبهه ملی و محمد مصدق در جریان نهضت ملی شدن صنعت نفت بود.

وی با خرید اوراق قرضه دولت و نیز تشویق دیگران به آن، کمک بسیاری به دولت مصدق کرد. پس از کودتای 28 مرداد، مدتی نیز در زندان و تبعید به سر برد. نام رستوران «شمشیری»، بارها و به دلایل مختلف در تاریخ معاصر ایران ذکر شده است. حیدر رقابی متخلص به «هاله» شاعر ترانه مشهور «مرا ببوس» خواهرزاده او است. وی در دوازده مهر 1340 ش. درگذشت و در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: سرنوشت یاران دکتر مصدق، ص 129-139؛ خاطرات محمد مهدی عبدخدایی.

ص: 387

موسیقی دان و نوازنده سرشناس تار. در سال 1276 ش. در تهران به دنیا آمد. آموزش تار و ردیف ها را از هشت سالگی نزد پدرش آغاز کرد. مدتی نیز از محضر درویش خان بهره برد. اولین صفحه اش را با دماوندی در چهارده سالگی در بیات ترک و افشاری در تهران ضبط کرد. پس از درگذشت پدر در سال 1294 ش. او در هجده سالگی، آموزش شاگردان پدر را به عهده گرفت.

در سال های دهه 1300 ش. معروف ترین نوازنده تار ایران بود. در سال 1305 ش.

به دعوت کمپانی هیز ماسترز ویس صفحاتی از او با آواز اقبال آذر ضبط شد. در سال 1308 ش. هنرستان موسیقی شهنازی را تأسیس کرد. با تأسیس رادیو در برنامه های هفتگی موسیقی رادیو، تار نواخت. در سال 1334 ش. در هنرستان آزاد موسیقی به آموزش مشغول شد. در سال 1341 ش. ردیف آقا حسینقلی و در سال 1356 ش. ردیف دوره عالی را ضبط کرد. وی در بیست و هشت اسفند 1363 ش. در هشتاد و هفت سالگی در بیمارستان شرکت نفت در تهران درگذشت. آرامگاه وی در امامزاده عبدالله ری است.

منبع: بزرگان موسیقی سنتی ایران.

شهیدی، دکتر سیدجعفر

نویسنده، محقق، تاریخ دان، لغت شناس، مترجم. در سال 1297 ش. در بروجرد به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در زادگاهش گذارند و سپس در تهران ادامه داد. وی نخست به نام «سجادی» معروف بود اما تغییر شهرت داده، نام خانوادگی شهیدی را برگزید.

در سال 1320 ش. برای تحصیل علوم دینی و فقه و اصول راهی نجف شد و تحصیلات حوزوی را تا درجه اجتهاد پی گرفت. در قم، از محضر آیه الله بروجردی و مراجع و بزرگان حوزه قم استفاده کرد. برای ترجمه متون عربی، با دکتر سنجابی (وزیر فرهنگ وقت) همکاری کرد و مدتی نیز در دبیرستان ابومسلم مشغول تدریس شد. در همین ایام لیسانس الهیات گرفت. پس از تشکیل مؤسسه لغت نامه دهخدا، دهخدا از او دعوت به همکاری کرد

و در نامه ای به وزیر فرهنگ وقت نوشت: «او اگر نه در نوع خود بی نظیر، ولی کم نظیر است.» در سال 1340 ش. با مدرک دکتری ادبیات به دانشگاه تهران منتقل شد. بعد از مرگ محمد معین، شهیدی مسئولیت اداره سازمان لغت نامه دهخدا را بر عهده گرفت. از استادان او، می توان بدیع الزمان فروزانفر، دهخدا، جلال الدین همایی و محمد معین را نام برد. از تألیفات او است: جنایات تاریخ؛ ترجمه نهج البلاغه؛ تاریخ تحلیلی اسلام؛ پس از پنجاه سال: پژوهشی تازه پیرامون قیام حسین (ع)؛ زندگانی علی بن حسین؛ زندگانی حضرت زهرا؛ شرح مثنوی شریف.

دکتر شهیدی در سال 1374 ش. منزل مسکونی اش را به شهرداری نارمک واگذار کرد تا ثواب آن به روح فرزند طلبه شهیدش برسد و این خانه در همان سال به کتابخانه عمومی دکتر شهیدی تبدیل شد. پس از مرگ وی اتفاقی در این کتابخانه به نگهداری برخی آثار او اختصاص داده شد. پیکر وی صبح روز چهارشنبه بیست و شش دی 1386 ش.

از برابر بنیاد لغتنامه دهخدا به سمت دانشگاه تهران تشییع و در امامزاده عبدالله شهر ری دفن شد.

منبع: فرزانه پارسا (یادنامه ای به مناسبت چهلمین روز درگذشت او).

شهیدی قزوینی، ابوتراب

عالم دینی، نوه محمدتقی برغانی معروف به شهید ثالث. در سال 1287 ق. در قزوین به دنیا آمد. پس از گذراندن دروس مقدماتی نزد پدر، وارد مدرسه صالحیه قزوین شد و دوره سطح علوم حوزوی را گذراند. در سال 1312 ق. به کربلا رفت و به حلقه شاگردان میرزا علی نقی حائری پیوست.

در نجف نیز در درس آیات عظام: سید محمدکاظم طباطبایی یزدی (صاحب عروة الوثقی)، آخوند خراسانی و شیخ الشریعه اصفهانی شاگردی کرد. آخوند خراسانی در اجازه ای که برای اجتهاد او نوشت، به مراتب علمی او اشاره می کند. در سال 1323 ق. مقارن با جنبش مشروطیت، به درخواست مردم قزوین به زادگاهش برگشت. وی از مخالفان سرسخت مشروطه بود و علیه آن چندین رساله نوشت. در سال 1340 ق. در تهران ساکن شد و

روز دوشنبه 18 تیر 1335 ش. در نود و هشت سالگی در تهران درگذشت. جنازه وی را در ابن بابویه به خاک سپردند. از تألیفات او است: المکاسب؛ رساله در مواسعه و مضایقه؛ رساله در خراج و مقاسمه؛ رساله در قضا و مسائل متفرقه؛ رساله سؤال و جواب؛ عقل و عاقل در اصول دین؛ رساله در استصحاب و مباحث الفاظ؛ رساله در رد بایه از کلمات خود آنها؛ توضیح المظهر در رد بهائیه؛ رساله ای در توحید و تفسیر آیه نور؛ معنای لا اله الا الله.

منابع: «آیت الله حاجی میرزا ابوتراب شهیدی قزوینی». تاریخ معاصر ایران، ش 39 (پاییز 1380 ش.). مینودر یا باب الجنه قزوین، ج 2؛ شرح حال و آثار رجال و دانشمندان قزوین.

شیخ رئیس قاجار، ابوالحسن

خطیب، عالم دینی، شاعر، متخلص به حیرت، ملقب به شیخ رئیس، نواده فتحعلی شاه قاجار. ابوالحسن، پسر شاهزاده محمدتقی میرزا حسام السلطنه، در سال 1264 ق. در تبریز متولد شد. فنون ادب و ریاضی را نزد ملا محمدتقی مزینانی و میرزا نصرالله شیرازی، حکمت و کلام را از حوزه درس ملا ابراهیم حکیم سبزواری و مدرس زنوزی فرا گرفت. در سال 1288 ق. به خراسان رفت و نزد ملا محمدرضا مجتهد سبزواری و ملاعبدالله کاشانی، فقه و اصول آموخت. در اواخر سال 1289 ق. به عراق سفر کرد. در سامرا از حوزه درس میرزای شیرازی بهره برد. در سال 1294 ق. پس از کسب اجازه اجتهاد از میرزای بزرگ، به ایران بازگشت. در تهران، فلسفه بوعلی تدریس می کرد و در همین ایام بود که از ناصرالدین شاه لقب شیخ رئیس گرفت و مأمور خدمت در آستان قدس رضوی شد. در خراسان با آصف الدوله حاکم آن ولایت درافتاد و از راه عشق آباد به استانبول رفت و در آنجا به عضویت انجمن اتحاد اسلام درآمد و کتاب «اتحاد اسلام» را برای سلطان عبدالحمید عثمانی نوشت. پس از چندی به ایران بازگشت و در نهضت مشروطه با مشروطه خواهان همراهی کرد و در انتخابات دور دوم مجلس، نماینده مردم مازندران شد.

بعد از به توپ بسته شدن مجلس به دستور محمدعلی شاه، در باغشاه محبوس گردید. مدتی نیز به اتهام بایبگری (که در آن دوره، اتهامی رایج بود که گریبان مخالفان را می گرفت) حبس و شکنجه شد. در سال 1299 بر اثر بیماری تیفوس درگذشت و در ایوان آرامگاه ناصرالدین شاه به خاک سپرده شد.

او بر نظم و نثر پارسی تسلط داشت و دیوانش نخستین بار در بمبئی چاپ شد. از آثار او است: دیوان شعر؛ اتحاد اسلام؛ کتاب الابرار؛ منتخب النفیس؛ رساله نقد فرقه ها؛ فصل الخطاب؛ سفرنامه استانبول.

منابع: ماهنامه ارمغان سال 53، دوره چهارم، ش 3. خردادماه 1350 ش، ص 165-170؛ آثار عجم، ج 30، ص 529؛ رهبران مشروطه، ج 1، ص 575-585؛ تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، ج 1، ص 124.38.

شیبانی، محمد بن حسن، ابو عبدالله

فقیه نامدار حنفی و شاگرد ابوحنیفه، ابویوسف قاضی، مالک بن انس و سفیان ثوری. اصل او از دمشق است و در واسط عراق، در سال 132 ق. به دنیا آمد و بیشتر در کوفه زیست. از چهارده سالگی نزد ابوحنیفه فقه خواند و حدیث را از امام مالک فراگرفت. هارون الرشید او را به قضاوت در شهر «رقه» و نیز خراسان منصوب کرد و سپس در سال 187 ق. خلع نمود. وی در انتشار مذهب استادش ابوحنیفه، سهم بسیاری داشت. از زعمه ثوری و بکیر بن عامر و ابویوسف یعقوب و سفیان ثوری روایت کرده است و ابوسلیمان جوزجانی، علاء بن زهیر، اسماعیل بن توبه، محمد بن ادریس شافعی و هشام بن عبدالله رازی از وی روایت کرده اند و شافعی او را بسیار ستوده است.

شیبانی و کسایی که همراه هارون به ری آمده بودند، هر دو در یک روز درگذشتند. در سال فوت او اختلاف است. ابن اثیر در حوادث سال 189 ق. ذکر کرده، و سمعانی در الأنساب، و ابن خلکان در وفیات و یاقوت در معجم البلدان نیز همان سال را نوشته اند؛ اما ابواسحاق در طبقات الفقهاء، و محیی الدین در الجواهر المصنیه، سال 187 ق. و قفطی در انباه الرواة سال 180 ق. را نقل کرده اند. چنین اختلافی در موضوع محل فوت و مدفن وی نیز وجود دارد؛ چنانکه یاقوت و ابن خلکان، و قفطی، در قریه ارنبویه یا رنبویه ری نوشته اند، و ابن فقیه و ابن حوقل و اصطخری و مؤلف حدود العالم و صاحب نقض و صاحب طبقات الفقهاء و صاحب الجواهر المصنیه و مؤلف نزهة القلوب در ری ذکر کرده اند. اما بی گمان وی در ری به خاک رفته است؛ زیرا ابواسحاق در طبقات الفقهاء، در احوال هشام بن عبدالله رازی گفته است: «فی منزله مات محمد

بن الحسن.» و نیز محیی الدین در الجواهر المصنیه فی طبقات الحنفیه صریحا آورده است: «مات محمد بن الحسن فی منزله بالرّی و دفن فی مقبرتهم.» همچنین از سخن سمعانی در الأنساب، چنین برمی آید که در ری بقعه وی و کسایی را زیارت کرده است. شاهرخ تیموری نیز به سال 832 ق. قبر او را در ری زیارت کرده است؛ چون کاتب وی نوشته است: «از آنجا (سمنان) عنان سمنند جهان پیما به صوب ولایت ری تافت، و چهارم ماه مبارک رمضان ظاهر طبرک به فرّ نزول همایون غیرت فزای فضای فلک آمد، و زیارت سید عبدالعظیم، و شیخ ابراهیم خوّا، و امام محمد شیبانی به واجبی نموده، مراسم آن به جا آورد.» اگر روایت طبقات الفقهاء و الجواهر المصنیه را بپذیریم که محمد بن حسن در منزل هشام بن عبدالله درگذشته، و در گورستان خاندان وی به خاک رفته، حدود تقریبی بقعه وی به دست می آید.

پیشتر باید دانست که ری از سوی مشرق دروازه ای به نام «باب هشام» داشته که از آنجا به خراسان می رفته اند. این دروازه به احتمال نزدیک به یقین، به نام هشام بن عبدالله سنّی رازی، از اکابر عالمان حنفی مذهب ری بوده و محل باب هشام در حدود هشت یا نه کیلومتری امتداد مسیل حسین آباد (شارع ساربانان قدیم) است. بقعه محمد بن حسن و هشام بن عبدالله هر دو باید در آن حدود واقع باشد؛ زیرا معمول زمان چنان بوده است که بزرگان را در منزل آنان، یا در محلی که مقیم بوده اند به خاک می سپرده اند.

منابع: الجرح و التعديل، ج 7، ص 227؛ الملل و النحل، ص 160؛ ری باستان، ج 1، ص 20 و ص 434؛ تاریخ مدینه دمشق، ج 56، ص 25؛ معجم البلدان، ج 4، ص 16؛ بلوغ الامانی فی سیره الامام محمد بن الحسن الشیبانی.

شیخ خزعل

شیخ خزعل، حکمران خرمشهر، شیخ و رئیس قبیله مُحَسِن. در 1280 ق. به دنیا آمد. او از طایفه عرب بنی کعب خوزستان و پسر جابرخان نصرت الملك، حکمران خرمشهر بود. در سال 1316 ق. از طرف مظفرالدین شاه با درجه امیر تومانی و لقب

ص: 392

معزالسلطنه به حکمرانی و سرحداری جنوب تعیین گردید. تمام زمین های اطراف رود کارون، در آبادان، اهواز و فلاحیه به او واگذار شد و نیز اجاره گمرک خرمشهر را می گرفت. پس از انقلاب مشروطه و تأسیس شرکت نفت ایران و انگلیس، شیخ خزعل خود را تحت الحمايه انگلیس قرار داد و با خوانین بختیاری و صولت الدوله قشقایی، برای استقلال سرزمین های تحت حکومتش از ایران به توافق رسید. پس از کودتای 1299 ش. رضاخان، وزیر جنگ، پس از درگیری های بسیار، شیخ خزعل را دستگیر و به تهران تبعید کرد و همه اموالش را به دولت برگرداند. خزعل، تا یازده سال تحت محافظت زندگی کرد و در خرداد 1315 ش. مأموران مخفی حکومت، او را کشتند. جنازه او در امامزاده عبدالله ری دفن شد.

منبع: فراز و فرود شیخ خزعل.

شیرازی، سید جعفر

عالم دینی، پسرعمو و شاگرد میرزا علی آقا شیرازی (فرزند میرزای مجدد شیرازی) و میرزا عبدالهادی شیرازی. در نجف اقامت داشت و بعد از فوت میرزا عبدالهادی شیرازی در مسجد شیخ انصاری نجف اقامه جماعت می کرد. برای معالجه سرطان به تهران آمد و در آنجا در سال 1370 ق. از دنیا رفت و در جوار عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: اختران فروزان ری و تهران، ص 239.

صابر همدانی، اسدالله

شاعر، متخلص به صابر. در سال 1271 ش. در همدان به دنیا آمد. در کودکی پدرش را از دست داد. علوم قدیمه را در مکتب های آن زمان آموخت. در آغاز شاعری به سرودن مراثی و مدایح ائمه اطهار (ع) پرداخت. آنگاه به انجمن ادبی همدان که ریاست آن را غمام همدانی به عهده داشت، راه یافت.

صابر به تهران و مشهد مسافرت کرد و در آنجا با شاعران و ادیبان آن سامان آشنا شد. وی در سرودن انواع شعر، به ویژه غزل مهارت داشت. دیوان او با مقدمه غلام رضا کیوان سمیعی به چاپ رسیده است. صابر

ص: 393

در روز عید فطر سال 1375 ق. در تهران از دنیا رفت و در جنب مزار امامزاده عبدالله مدفون شد.

منابع: بزرگان و سخن سرايان همدان، ج 2، ص 312-307؛ الذریعه، ج 9، ص (574)؛ سخنوران نامی معاصر، ج 4، ص 2213-2207؛ فرهنگ سخنوران، ص 534؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 1، ص 551-550.

صادقی، علی اکبر

عالم دینی، حقوقدان، استاد دانشگاه، فرزند آیه الله مصطفی صادقی، داماد آیه الله سید صدرالدین صدر و پدر همسر سید محمد خاتمی، رئیس جمهور اسبق ایران. در سال 1308 ش. در خاندان مشهور صادقی در قم به دنیا آمد. فلسفه را نزد امام خمینی و علامه طباطبایی و فقه را نزد پدرش و حضرات آیات بروجردی و صدر و دیگران آموخت و استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی تهران بود. پس از سی و هشت سال تدریس بازنشسته شد. وی تولیت مدرسه علمیه جدش آخوند ملا محمد صادق قمی را در قم برعهده داشت. تألیفات وی بیشتر در زمینه های فقه و حقوق است.

وی در هجدهم فروردین 1393 ش. چشم از جهان فرو بست و در صحن باب الرحمه حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

صادقی آشتیانی، فضل الله

عالم دینی. در سال 1298 ق. متولد شد. علوم دینی و حکمت را از محمدرضا قمشه ای (م 1306 ق.) آقا علی مدرّس زنوزی (م 1307 ق.) سید ابوالحسن جلوه (م 1314 ق.) میرزاهاشم اشکوری گیلانی (م 1332 ق.) میرزا حسن کرمانشاهی (م 1336 ق.) و میرزا حسن آشتیانی (م 1319 ق.) آموخت. پس از فراغت از تحصیل به خدمت دستگاه قضایی درآمد. از آثار علمی او تحقیق رساله حملیه، نوشته آقا علی مدرّس زنوزی و رساله ای در باب حدوث عالم جسمانی است. در ربیع الاول 1382 ق. درگذشت و در جوار بارگاه حضرت سیدالکریم (ع) در باغچه علیجان مدفون است.

ص: 394

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 418؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

صبا، محمودخان

ملك الشعراى دربار ناصرى. در 1228 ق. در تهران متولد شد و در رشته هاى مختلف ادبيات، هيئت، حكمت، عرفان و تاريخ تحصيل كرد.

در اواخر سلطنت محمد شاه پيشكار الله قلى خان ايلخان قاجار بود. پس از مرگ پدرش به مقام ملك الشعراى دربار منصوب شد. ناصرالدين شاه به او علاقه اى وافر داشت و در سوگ او مدتى اندوهگين شد. محمودخان در خط و نقاشى ايرانى نيز مهارت بسيارى داشت و در نقاشى صاحب سبك بود. نقاشى هاى او اكنون در كاخ گلستان نگه دارى مى شود. وى در سال 1311 ق. درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظيم حسنى (ع) به خاك سپرده شد.

منبع: دانشنامه هنرمندان ايران و جهان اسلام، ص 818-816.

صديقى نورى، غلامحسين

دولت مرد و استاد دانشگاه تهران، وزير پست و تلگراف و تلفن در دولت اول، و وزير كشور و نايب نخست وزير در دولت دوم محمد مصدق. در آذر 1284 ش. در تهران به دنيا آمد. در بهار سال 1314 ش. از دانشسراى عالى سن كلو در حومه پاریس فارغ التحصيل شد و در رشته هاى فلسفه، روان شناسى، روان شناسى كودك، آموزش و پرورش، اخلاق، جامعه شناسى و تاريخ ادیان به مقام استادى رسيد. در اسفند 1316 ش. از دانشگاه پاریس درجه دكتورى جامعه شناسى گرفت و رساله او با عنوان «جنبش هاى دينى در قرون دوم و سوم هجرى» با درجه ممتاز پذيرفته شد. در فروردين 1317 ش. به ايران بازگشت و دانشيار دانشگاه تهران شد.

در فروردين 1322 ش. به رتبه استادى ارتقا يافت و در بهمن 1323 ش. به مديريت كل دبیرخانه دانشگاه تهران منصوب شد. در مهر 1324 ش. به عضویت هیئت نمایندگی ایران در کنفرانس تأسیس سازمان تربیتی و علمی و

ص: 395

فرهنگی ملل متحد (یونسکو) انتخاب شد و به لندن رفت. در اسفند 1325 ش. نیز از سوی دانشگاه تهران برای شرکت در کنفرانس ملت های آسیایی به هند اعزام شد و ریاست هیئت نمایندگی ایران را بر عهده داشت. تأسیس مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در دانشگاه تهران در 1327 ش. که در سال 1351 ش. به دانشکده علوم اجتماعی تبدیل شد، از مهم ترین خدمات او است. وی را پدر علم جامعه شناسی در ایران دانسته اند. روز دوشنبه بیست و نه اردیبهشت 1371 ش. در تهران در گذشت و در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: همه هستی ام نثار ایران: یادنامه دکتر غلام حسین صدیقی فرزانه ایران زمین.

صفا / پیرصفا، رضا قلی خان

در سوادکوه به دنیا آمد. تحصیلات علوم دینی را در تهران آغاز کرد و در قم و نجف ادامه داد. شاگرد شیخ محمدحسن صاحب جواهر بود. از آن جا که بر مشرب تصوّف بود، در تهران حلقه ارشاد برقرار کرد. میرزا حسین خان سپهسالار از مریدان او بود و صفا در سال های آخر عمر، به دعوت وی در باغ او در ری (مجاور مسجد ماشاءالله) زندگی می کرد و همان جا به سال 1291 ق. درگذشت و مدفون گردید. میرزا حسین بر فراز قبر او مقبره ای احداث کرد که زیارتگاه درویش بود و به نام او «صفائیه» نامیده شد. به تبع آن، آن باغ را باغ صفائیه و سپس گورستان صفائیه نامیدند.

منبع: تاریخ عرفا و حکما، منوچهر صدوقی.

صفربان، محمدعلی

زبان دان و مترجم. در هشتم اردیبهشت 1308 ش. در آبادان به دنیا آمد. زبان انگلیسی را در دانشکده نفت آبادان آموخت و در شرکت نفت استخدام شد. برای ادامه تحصیل در رشته خبرنگاری به انگلستان اعزام شد و پس از بازگشت، فعالیت های ادبی خود را در حوزه های نگارش و ترجمه آغاز کرد. با نجف دریابندری، احمد شاملو، اسماعیل فصیح، جلال آل احمد، محمدعلی سپانلو، رضا سید حسینی، فریدون مشیری، اخوان ثالث، طاهره صفارزاده، سیروس طاهباز، پوران صلح کل، فروغ فرخزاد و صفدر تقی زاده، دوستی و همکاری داشت. وی در سال 1367 ش. در امریکا درگذشت و پیکرش برای دفن در امامزاده عبدالله شهر ری به ایران آوردند.

منبع: روزنامه اعتماد، شماره 1256، مورخ

ص: 396

1385 ش. ص 15.

ضرغامی، عزیزالله

از امرای ارتش در زمان رضا شاه. در سال 1263 ش. به دنیا آمد. پدرش حسین پاشاخان ضرغام السلطنه شقاقی از سران ایل شقاقی بود. در جوانی وارد مدرسه قزاقخانه شد و درجه افسری گرفت. تا درجه سروانی در قزاقخانه اشتغال داشت. سپس به ژاندارمری رفت. پس از آن، با درجه سرهنگی مأمور تشکیل مدارس نظام شد. دو سالی در آنجا بود که به ریاست اداره مباشرت قشون منصوب گردید. در 1309 ش. ریاست ژاندارمری کل کشور را بر عهده گرفت. در سال 1313 ش. با درجه سرلشکری، برای ریاست ستاد ارتش فرمان گرفت و تا پایان سلطنت رضا شاه در آن سمت بود. در سال 1328 ش. در اولین دوره مجلس سنا، سناتور انتصابی شد. درگذشت او در 1357 ش.

در تهران اتفاق افتاد و در امامزاده عبدالله مدفون شد.

منبع: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران.

طالقانی، محمدتقی

عالم دینی. در تهران متولد شد و برای تحصیل علوم دینی به نجف رفت. در نجف، در درس شیخ انصاری، سید حسین کوهکمری و سید مهدی قزوینی شرکت کرد و در حدود سال 1300 ق. به ایران بازگشته، در تهران رحل اقامت افکند. در محرم 1325 ق. از دنیا رفت و در جنب قبرستان صدوق در جوار امامزاده هادی معروف به مسجد ماشاء الله، مدفون گردید. از آثار علمی وی، کتاب «المظاهر العقلیه» است که درباره اصول دین و برخی فروع فقهی است.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 396.

طالقانی، میرزا مسیح

عالم دینی، فرزند قاسم طالقانی. تحصیلاتش را در طالقان آغاز کرد و در تهران در محضر آیه الله محمدحسن آشتیانی، آیه الله محمد آملی و شیخ فضل الله نوری ادامه داد. مدتی نیز در قم از درس حکیم جلوه بهره مند شد. سپس به تهران بازگشت و در مدرسه مروی (فخریه) علوم دینی تدریس کرد. از شاگردان او میرزا مهدی آشتیانی فرزند میرزا جعفر آشتیانی است. از آثار قلمی او است: «در القلائد و منبع الفوائد فی الشرح علی فرائد الاصول؛ مظاهر الاحکام الالهیه (در فقه، در پنج جلد)؛ مشکوة انوار الآیات القرآنیة و مرآة

ص: 397

میرزا مسیح در شب سیزدهم جمادی الاول سال 1339 ق. / اسفند 1299 ش. در هفتاد سالگی در تهران درگذشت و در شمال شرق مقبره ابن بابویه در ری به خاک سپرده شد.

منبع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 648؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

طاووس العرفاء

از درویش نعمة اللهی و از مریدان سلطان علی بیدختی گنابادی. محمدکاظم اصفهانی، مشهور به طاووس العرفاء، ملقب به سعادت علیشاه، در اصفهان به دنیا آمد و در جوانی به تجارت اشتغال داشت. پس از اتصال به حلقه یاران و مریدان مست علیشاه، به جرگه درویش نعمت اللهی پیوست. در سال 1253 ق. که مست علیشاه درگذشت، زین العابدین رحمت علیشاه شیرازی جانشین او شد. در 1278 ش. رحمت علیشاه نیز درگذشت و طاووس العرفاء بر مسند او تکیه زد. در سال 1281 ق. در تهران اقامت گزید و در سال 1289 ق. از راه تقلیس و باکو به مکه رفت. در سال 1290 ق. نیز از راه جبل به نجف و کربلا مشرف شد. مشهور است که لقب طاووس العرفاء را محمد شاه قاجار به او داده است؛ زیرا خوش اندام و زیباپوش بود. وی عامی بود و تا پایان عمر، هیچ گونه تحصیل رسمی نداشت. در بیست و دوم محرم 1293 ق. درگذشت. جنازه او را در صحن امامزاده حمزه (ع)، در حجره سراج المملک که از مریدان وی بود، به خاک سپردند.

منابع: شرح حال رجال ایران؛ رساله سعادتیه به انضمام بخشی از کتاب سلطان فلك سعادت.

طباطبایی، سید ضیاء الدین

روزنامه نگار، نخست وزیر احمد شاه و عامل کودتای 1299 ش. در سال 1268 ش. در شیراز متولد شد. پدرش سید علی آقا طباطبایی یزدی، از سخنوران مشهور عصر قاجار، خطیب و روضه خوان دربار بود.

سید ضیاء، مدیر روزنامه رعد بود. با کودتای سوم اسفند 1299 ش. رئیس الوزرای حکومت کودتا شد و تا چهارده خرداد 1300 ش. در این مقام بود و دوبار کابینه تشکیل داد. پس از پایان دوره نخست وزیری او که بیشتر از صد روز نبود، از صحنه

سیاست خارج شد و از راه عراق به اروپا رفت و در سوئیس و سپس فلسطین _ که آن روزها تحت قیمومیت انگلستان بود _ اقامت گزید و مشغول کشاورزی شد. بعد از وقایع شهریور 1320 ش. مجدداً وارد تهران شد و فعالیت سیاسی خود را از سر گرفت. مخالفان او، به خصوص حزب توده، وی را مظهر ارتجاع و عامل انگلستان معرفی کردند و تبلیغات بسیاری علیه او راه انداختند. سید ضیاء ناگزیر به سعادت آباد (شمال غربی تهران) رفت و دوباره به کشاورزی روی آورد. اسدالله علم در خاطرات روزانه اش از دهه سی شمسی، او را از نزدیکان شاه شمرده و هم زمان، حاج باقر پوراستاد (از فداییان اسلام) نیز او را از حامیان مالی فداییان و از مردان پشت پرده ترور رزم آرا معرفی کرده است که گویای شخصیت رازآلود اوست. در شهریور ماه سال 1348 ش. درگذشت و در مقبره ناصر الدین شاه قاجار در شهرری به خاک سپرده شد.

منبع: سید ضیاء: مرد اول یا مرد دوم کودتا؛ شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 122-128.

طباطبایی، سید محمد

عالم دینی و از رهبران مشروطه. در سال 1257 ق. در کربلا به دنیا آمد. پس از یک سال، همراه جدش (سید مهدی) به همدان منتقل شد. فقه و اصول را نزد پدرش سید صادق طباطبایی سنگلجی، از فقهای نامدار عصر ناصری آموخت و حکمت را از میرزا ابوالحسن جلوه. از دیگر استادان او شیخ هادی نجم آبادی و میرزای شیرازی است. در 1311 ق. به توصیه میرزای شیرازی به تهران آمد. مردم تهران از وی استقبال شایان کردند و نهضت مشروطه نیز به رهبری وی و آیه الله سید عبدالله بهبهانی (سیدین سندین) در تهران آغاز شد. تحصن در حرم شاه عبدالعظیم (ع) در شهرری و حرم حضرت معصومه (س) در قم از مهم ترین حوادث زندگی سیاسی این عالم دینی است. پس از به توپ بسته شدن مجلس مشروطه به دست لیاخوف روسی، وی را با غل و زنجیر به باغشاه برده، به دستور محمدعلی شاه، حبس کردند و سپس به مشهد تبعید شد. در 1327 ق. مدتی پس از فتح تهران، به تهران بازگشت. با شروع جنگ جهانی اول به همراه سیدحسن مدرس و نظام السلطنه مافی، به استانبول مهاجرت کرد و در 1336 ق. دوباره به تهران آمد. در 1339 درگذشت و جنازه اش

را در مقبره خانوادگی طباطبایی ها در کنار حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپردند. وی نواده پسری سید مهدی بحرالعلوم و نواده دختری وحید بهبهانی بود. احمد کسروی در تاریخ مشروطه، او را با اخلاص ترین مشروطه خواه ایران شمرده است.

منبع: یادداشت های سید محمد طباطبایی از انقلاب مشروطیت، به کوشش حسن طباطبایی.

طباطبایی، سید محمدصادق

روزنامه نگار، پسر میرزا سید محمد طباطبایی (از رهبران مشروطه). در سال 1262 ش. به دنیا آمد. پس از تحصیلات حوزوی، دروس جدید را نیز خواند. در دوره اول مجلس (1324 ق.) مدیر روزنامه مجلس بود و پس از به توپ بسته شدن مجلس در 1326 ق. همراه پدرش که به دستور محمدعلی شاه به خراسان تبعید شده بود، به خراسان رفت و از مشهد به استانبول و اروپا مسافرت کرد. پس از افتتاح دوباره مجلس در سال 1327 ق. از سوی حزب اعتدال خراسان نامزد نمایندگی شد و به مجلس رفت. در دوره سوم از تهران وکیل مجلس شد. سفیر کبیر ایران در آنکارا و ریاست مجلس مؤسسان، از دیگر سمت های او است. در سال 1340 ش. برابر با 1381 ق. درگذشت و در مقبره آقا سید صادق طباطبایی در شهر ری به خاک سپرده شد.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 6، ص 410.

طباطبایی سنگلجی، میر سید احمد

عالم دینی، مشهور به سنگلجی، فرزند سید صادق طباطبایی همدانی، از علمای تهران. همراه برادرش سید محمد طباطبایی (م 1320 ق.) از فقهای تهران به سامرا رفته، از محضر میرزای شیرازی استفاده کردند و پس از 1300 ق. به تهران بازگشتند. در تهران، مدیریت مدرسه سنگلجی را که از تأسیسات پدرش بود به عهده گرفت. در حدود سال 1325 ق. درگذشت و در کنار والدش در جنب حرم عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون گردید.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 135؛ دانشمندان و مشاهیر حرم عبدالعظیم (ع) و شهر ری، ج 1.

طباطبایی سنگلجی، سید جعفر

ادیب و فاضل، فرزند سید صادق طباطبایی همدانی. در شعر و شاعری دستی

ص: 400

توانا داشت و به «انیس» تخلص می کرد. در زمان حیات پدرش از دنیا رفت و در مقبره خانوادگی در شهر ری دفن شد.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 187؛ دانشمندان و مشاهیر حرم عبدالعظیم (ع) و شهر ری.

طباطبایی سنگلجی، سید محمدرضا

فقیه، فرزند سید صادق طباطبایی همدانی. در سال 1306 ق. درگذشت، و در جوار حرم عبدالعظیم حسنی (ع) در مقبره خانوادگی خود مدفون شد.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 505؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

طباطبایی سنگلجی، سید محمدصادق

عالم دینی. در سال 1227 ق. در همدان متولد شد و مقدمات علوم را از محضر پدر و سایر علمای آن شهر فراگرفت. برای ادامه تحصیل به عتبات رفت و از شیخ محمدحسین اصفهانی، سید ابراهیم قزوینی حائری، شیخ محمدحسن نجفی (صاحب جواهر الکلام) و صاحب الفصول فی علم الاصول استفاده کرد. سپس به ایران بازگشت و در تهران مقیم شد. در سال 1300 ق. درگذشت و در شهر ری نزدیک حرم مطهر حضرت سیدالکریم (ع) دفن شد. پسرش سید احمد سنگلجی نیز از علمای تهران بود. پسر دیگرش نیز سید محمد طباطبایی مجتهد بزرگ مشروطه خواه تهران است. آثار وی به این شرح است: حاشیه علی الفصول فی الاصول؛ رساله فی علم الباری؛ حاشیه الشرایع؛ فائده فی الجذر الأصم؛ رساله فی صلاة الاحتیاط.

منابع: مآثر و آثار، ص 150 و 225؛ قصص العلماء، ص 129؛ علماء معاصرین، ص 11؛ الفوائد الرضویه، ص 210؛ اختران فروزان ری و تهران، ص 299.

طباطبایی، سید ابوالقاسم

عالم شیعی، فرزند سید محمد طباطبایی سنگلجی. در سال 1287 ق. متولد شد. از تألیفات او است: حاشیه بر ریاض؛ رساله ای در وجوب حجاب؛ دیوان شعر؛ الدرّة البیضاء (ارجوزة فی الفقه). در تاریخ 1343 ق. از دنیا رفت و در مقبره خانوادگی طباطبایی سنگلجی در جنب حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: اختران فروزان ری و تهران، ص 302؛ علماء معاصرین، ص 12.

طغرل بیک

رکن الدین ابوطالب، طغرل بن میکائیل بن سلجوق، مؤسس سلسله پادشاهی

سلجوقیان، معروف به طغرل اول و طغرل بزرگ. وی یکی از ترکمان های سلجوقی و در جست و جوی چراگاه مناسب برای چهارپایان ایل خود بود و کم کم از فرارود وارد ایران و خراسان شد. سلطان مسعود غزنوی، نخست مانع ورود او به سرزمین های تحت فرمانش شد، اما چون سرگرم جنگ در هندوستان بود، در جنگ دندانقان از طغرل شکست خورد و غزنویان برای همیشه برچیده شدند. طغرل در آغاز محرم 429 ق. وارد نیشابور شد و در کوشک شادیاخ بر تخت سلطنت نشست و خطبه به نام خود خواند. طغرل پس از استوارسازی قدرت خود در خراسان، گرگان و طبرستان را نیز به اطاعت خویش درآورد. بعد از آن نیز چندی در ولایات جبال تاخت و تاز کرد و بالاخره در سال 446 ق. به سوی آذربایجان شتافت. در 445 ق. القائم بامر الله، خلیفه عباسی، فرستاده ای به نام ابومحمد هبة الله بن محمد بن حسن بن مأمونه نزد طغرل روانه کرد و او را به بغداد فراخواند. فرستاده خلیفه، سه سال نزد طغرل باقی ماند تا اینکه طغرل در سال 447 ق. عازم بغداد شد. القائم بامر الله، از او استقبالی شایان کرد و پادشاهی عراق عجم و عراق عرب را به او بخشید و دستور داد که نام طغرل بیگ را در خطبه بخوانند و سکه به نام او زنند و بدو لقب «سلطان رکن الدوله ابوطالب» داد. چندی بعد که فتنه بساسیری و اسماعیلیه عراق، موجب فرار خلیفه از بغداد شد، طغرل، خلیفه را با احترام به بغداد بازآورد. آنگاه، با اصرار و الزام، سیده النساء دختر خلیفه را به ازدواج خود درآورد.

طغرل روز جمعه هشتم رمضان سال 455 ق. در ری در سن هفتادسالگی درگذشت. ابن الهمدانی و سماعانی در ذیل کتاب الأنساب، گفته اند که طغرل را در خاک ری دفن کردند؛ اما در تاریخ و فیات الاعیان آمده است که جنازه او را به مرو بردند و نزدیک قبر برادرش دفن کردند.

منابع: تاریخ حبیب السیر، ج 2، ص 482؛ دائرة المعارف فارسی، ذیل عنوان.

طوطی همدانی

ابوالحسن توحیدی امین، عارف، شاعر

ص: 402

و ادیب معاصر، متخلص به طوطی و مشهور به طوطی همدانی. در سال 1281 ش. در همدان متولد شد و پس از تحصیلات مکتب خانه ای، مقدمات علوم دینی و قدیمه را آموخت و در بیست سالگی روانه تهران شد و از درس آیه الله شاه آبادی و آیه الله شفیعی استفاده کرد. در تهران، آشنایی با حکیم شیخ ابراهیم امامزاده زیدی، وی را به وادی عرفان کشید.

سال های پایانی عمر را در شهر ری به سر برد و از راه خیاطی امرار معاش کرد. در سال 1366 ش. درگذشت و در جوار حرم امامزاده طاهر شهر ری دفن شد. آثار وی تاکنون چند بار چاپ و منتشر شده است. در سال 1381 ش. «پندنامه طوطی همدانی» در 55 صفحه و در 1384 ش. قسمتی از دیوان طوطی در 504 صفحه و سپس دیوان «جذبه عشق» شامل مجموعه غزلیات عرفانی وی در 216 صفحه چاپ و منتشر گردید. کلیات دیوان طوطی همدانی نیز در 800 صفحه منتشر شده است.

منبع: مقدمه پندنامه طوطی همدانی، محمود توحیدی امین.

عباس میرزا مُلک آرا

عباس میرزا مُلک آرا، فرزند دوم محمد شاه و برادر ناتنی ناصرالدین شاه و شاگرد رضاقلی خان هدایت. در ششم آذر 1218 ش/ رجب 1255 ق. به دنیا آمد. پدرش محمد شاه او را به یاد و نام پدر خود، عباس نامید. محمد شاه، عباس میرزا را بیش از سایر فرزندانش دوست می داشت و به او لقب «نایب السلطنه» داده بود، اما سن کمتر و گُرد و سنی بودن مادر او، مانع ولی عهدی اش شد.

عباس میرزا همواره مغضوب ناصرالدین شاه بود؛ زیرا او را مدعی تاج و تخت می پنداشت. از این رو عباس میرزا بیست و هفت سال را در تبعید در بغداد و استانبول به سر برد. در 1294 ق. به ایران بازگشت و شاه به او لقب مُلک آرا و حکومت زنجان را داد. اما پس از مدتی به قفقاز گریخت و این بار با وساطت میرزا حسین مشیرالدوله به ایران بازگشت. در سال 1274 ش. وزیر عدلیه شد و دو سال بعد (فروردین 1276 ش/ ذی قعدة 1314 ق.) هنگام اسب سواری در دوشان تپه بر اثر سکنه قلبی، در پنجاه و نه سالگی درگذشت. جنازه او را دقیقاً در همان روزی به شهر ری آوردند که جنازه ناصرالدین شاه را

پس از یکسال امانت در تهران به انتظار احداث بنای قبر، برای حمل به سوی زاویه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) تشییع کردند.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 5، ص 222؛ لغت نامه دهخدا، ذیل عنوان.

عبدالله خان

منشی دربار، شاعر، متخلص به امیر، معروف به اتابکی و از نوادگان نشاط اصفهانی. در 1284 ق. متولد شد و در 1332 ق. در چهل و هشت سالگی درگذشت و در ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 4، ص 145.

عبرت نائینی

محمدعلی مصاحبی، شاعر، متخلص به عبرت و ملقب به عارف علی. در نائین در سال 1247 ش. به دنیا آمد. صرف و نحو را نزد شیخ محمد اعمی آموخت و بیان و بدیع و منطق و مقدمات حکمت را از محضر ملا محمد کاشی استفاده کرد. در هنر خطاطی نیز به مقام استادی رسید. هفده سال از عمرش را به سیر و سیاحت گذراند و به نقاط مختلف ایران سفر کرد. آنگاه به زادگاهش بازگشت و از راه استساخ کتب زندگی کرد. سپس به تهران آمد و تا پایان عمر در این شهر زیست. پس از مرگ در سال 1321 ش. جنازه اش را در ابن بابویه به خاک سپردند. «دیوان شعر» و «مدینه الادب یا نامه فرهنگیان، مشتمل بر شرح حال 35 شاعر معاصر» از آثار او است.

منابع: تذکره شعرای معاصر اصفهان، ص 331-333؛ دویست سخنور، ص 231-233؛ الذریعه، ج 9، ص 750، 20، ص 24 251، ص 24؛ سخنوران نامی، ج 2، ص 351-362؛ سخنوران نامی معاصر، ج 4، ص 2478-2482؛ کتابنامه نخستین دهه انقلاب، ص 245؛ گلزار معانی، ص 441-450؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 4، ص 317-318.

عدل، سید مصطفی

حقوق دان و سیاست مدار، ملقب به منصورالسلطنه. در سال 1261 ش. در تبریز به دنیا آمد. وی از نخستین حقوق دان های ایران

ص: 404

بود. در دوران حکومت رضا شاه، تدوین قانون تجارت و قانون مجازات عمومی را برعهده گرفت و دو بار وزیر فرهنگ و دو بار وزیر دادگستری (عدلیه) در دوره پهلوی اول شد. ریاست صدمین دوره اجلاسیه شورای جامعه ملل نیز بر عهده او بود. برخی از تألیفات او بدین شرح است: حقوق اساسی؛ حقوق مدنی محشی؛ حقوق تجارت بین الملل؛ ترجمه قانون جزای عمومی و قانون تجارت ایران (به زبان فرانسه). در بیست و دوم تیر 1329 ش. بر اثر بیماری سرطان درگذشت. پیکرش در آرامگاه خانوادگی عدل در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در شهر ری به خاک سپرده شد. وی پسرعموی دکتر یحیی عدل است.

منبع: شرح حال رجال ایران، ص 107.

عراقی، حبیب الله

عالم دینی، ستاره شناس، تقویم نگار، ریاضی دان، مشهور به ذوالفنون. حبیب الله سلطان آبادی عراقی (اراک) در 1239 ش. در اراک (سلطان آباد) به دنیا آمد. مقدمات علوم را در اراک آموخت و در سال 1301 ق. به نجف رفت و نزد میرزا حبیب الله رشتی و فاضل شریانی و میرزا حسین خلیلی تهرانی، ده سال دروس حوزوی را فراگرفت. در سال 1311 ق. به ایران بازگشت و در سال 1317 ق. در تهران رحل اقامت افکند و به تألیف و تدریس مشغول شد. پس از سال ها مطالعه، در دانش ستاره شناسی پیشرفت کرد و در شمار دانشمندان زمان خود قرار گرفت. از یادگارهای او، جدول نجومی پیشرفته ای است که حاصل بیش از چهل سال مطالعه و بررسی های علمی و فکری او در علم نجوم است. در زمینه تناسب مکعبات هم به نظریات جدیدی دست یافت. دیدگاه های او در این باره مدت ها مورد توجه استادان دانش ریاضی و مهندسی بود. از وی، در زمینه تفسیر قرآن اثری به زبان فارسی چاپ و منتشر شده است. در دارالمعلمین عالی، مثلثات کروی و نیز در مدرسه عالی سپهسالار علم نجوم و هیئت تدریس کرد. در دی 1326 ش. / یازدهم صفر 1367 ق. در هشتاد و هفت سالگی درگذشت و در جوار امامزاده عبدالله شهر ری در مقبره نظام السلطنه مافی مدفون گردید.

منابع: سرآمدان فرهنگ و تاریخ ایران،

ص: 405

ص 363؛ نامداران اراك، ص 82؛ زندگینامه مشاهیر رجال پزشکی معاصر ایران، ج 1، ص 249-251؛ گفتارهایی درباره چندتن از رجال ادب و تاریخ ایران، ص 136-137.

عصّار، سید ابوالقاسم

عالم دینی، برادر بزرگ تر سید محمدکاظم عصار، فیلسوف و عارف نامدار معاصر. پدرش سید محمد عصّار از علمای طراز اول پایتخت بود. سید ابوالقاسم در تهران متولد شد. مقدمات و ادبیات و سطوح را در تهران و نجف فراگرفت. در تهران به کار تدریس و اقامه جماعت اشتغال داشت. در بیست و ششم آذر 1349 ش. دیده از جهان فرو بست و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در مقبره شیخ ابوالفتوح رازی دفن شد.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 245.

عصار لواسانی، سید محمدکاظم

فیلسوف، مدرّس عرفان، فقیه و استاد دانشگاه. پیش از سال 1301 ق. در سامرا یا کاظمین به دنیا آمد. اجدادش از مشاهیر لواسان بودند و چون یکی از نیاکان او کارگاه روغن کشی داشت، به «عصّار» شهرت یافتند. پدرش از علمای طراز اول تهران بود. محمدکاظم در کودکی همراه خانواده از عراق به تهران آمد و در سه سالگی آموختن ادب فارسی و نیز خوش نویسی را آغاز کرد و در پنج سالگی به تحصیل زبان عربی و منطق پرداخت.

پس از تحصیل ریاضیات و فلسفه نزد علی اکبر حکیم یزدی و آقاجمال اصفهانی، برای تحصیل علوم جدید، به ویژه جبر و مقابله و فیزیک و نجوم به مدرسه دارالفنون رفت. در 1323 ق. به اصفهان رفت و در آن شهر به تحصیل فلسفه مشغول شد و پس از مراجعت، به تحصیل فقه، اصول، فلسفه و عرفان ادامه داد. در سال 1327 ق. برای تدریس ریاضیات به تبریز رفت و از آن جا برای تحصیل طب، عازم پاریس گردید. در آن جا بر اثر رؤیایی صادقه، در 1330 ق. رهسپار عراق شد تا در سامرا در درس میرزا محمدتقی شیرازی حضور یابد. در نجف نیز از میرزای نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی بهره مند شد؛ تا به مدارج اجتهاد و استادی نائل گردید. سپس به تهران بازگشت و به تدریس علوم عقلی و نقلی در دانشگاه تهران و غیره پرداخت. در

ص: 406

زمان وزارت عدلیه علی اکبر داور، یکی از فقیهانی بود که قانون مدنی به تأیید آنها رسید. از آثار علمی او، علم الحدیث، تفسیر سوره حمد، رساله وحدت وجود، رساله بدهاء، اجابة الدعاء فی مسألة البدهاء، و شذراتی در جبر و اختیار است. مجموع آثار وی در 1376 ش. با نام مجموعه آثار عصار به کوشش سید جلال الدین آشتیانی منتشر شد. وی در نوزده دی 1353 ش. در تهران درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در مقبره شیخ ابوالفتح رازی به خاک سپرده شد.

منابع: حاشیه بر منتخب معجم الحکماء، ص 162؛ زندگی نامه رجال و مشاهیر ایران، ج 4، ش 326؛ دانشنامه تهران بزرگ، ج 2، ص 178-180؛ کیمیای محبت.

علی بن لیث صفار

برادر کهنتر یعقوب لیث صفاری. پس از مرگ یعقوب، به رغم آنکه فرمانروایی برای او فراهم بود، امارت را به برادر دیگر خود عمرو واگذار کرد؛ اما سپس پشیمان شد و میان آن دو نزاع افتاد. در سال 283 ق. در ری درگذشت.

منابع: الکامل فی التاریخ، ج 7، ص 457؛ لغت نامه دهخدا، ذیل عنوان.

عمادالکتاب سیفی قزوینی، محمدحسین

خطاط، نقاش، شاعر، ملقب به عمادالکتاب. در 1240 ش. در قزوین به دنیا آمد و بیشتر عمرش را در تهران، به نوشتن و تعلیم خط گذرانید. خوش نویسی را با نسخ نویسی آغاز کرد و سپس به خط نستعلیق روی آورد و پیرو شیوه میرزا رضا کلهر شد. شکسته و ثلث را نیز در کمال زیبایی می نوشت و با نقاشی سیاه قلم و آبرنگ نیز آشنایی داشت. شعر نیز می سرود. در تهران در سال 1315 ش. درگذشت و در امامزاده عبدالله دفن شد. آثار خوش نویسی عمادالکتاب، قطعات مختلف سیاه مشق است و همچنین يك دوره «رسم المشق» برای نوآموزان دبستان ها و دبیرستان ها تحریر و منتشر کرد. از دیگر آثار او است: کتیبه سردر مدخل مسجد سپهسالار؛ تحریر شاهنامه در سال 1336 ق؛ تحریر نامه دانشوران ناصری، در 1318 ق؛ تحریر «ترجیع بند» هاتف. از آثار نقاشی وی، تصویر یکی از حواریون حضرت مسیح به همراه کتابه ای به خط شکسته و تعلیق زیبا، و نیز تصویر سیاه قلمی از کریم خان زند است.

منابع: احوال و آثار خوشنویسان، ج 3، ص 697-700؛ احوال و آثار نقاشان، ج 2، ص 706-707؛ اطلس خط، ص 594-595؛ تاریخ برگزیدگان، ص 470-472؛ تاریخ هنرهای ملی، ج 2، ص 1021-1023؛ تذکره خوشنویسان معاصر، ص 27-33؛ دائرة المعارف فارسی، ج 2، ص 1767؛ شرح حال رجال ایران، ج 3، ص 382-383؛ قزوین در گذرگاه هنر، ص 247-250.

ص: 407

عالم دینی. در سال 1305 ش. دیده به جهان گشود. پدرش آیه الله سید محمدباقر علوی تهرانی، از نوادگان سید حیدر علوی تهرانی است. تحصیلاتش را در پنج سالگی شروع کرد و از دانشگاه تهران نیز مدرک کارشناسی در رشته حقوق گرفت. در تهران از درس آیات عظام شاه آبادی، میرزا ابوالحسن شعرانی، محمدتقی آملی، احمد آشتیانی، مهدی آشتیانی، سید کاظم عصار و فاضل تونی استفاده کرد و دروس ادبیات، منطق، اصول، فقه، هیئت، فلسفه و عرفان را نزد آن بزرگان فراگرفت. برای تکمیل تحصیلات حوزوی خود، به قم رفت و در درس آیات عظام بروجردی، حجت، محقق داماد، خمینی، گلپایگانی و علامه طباطبایی حاضر شد و اجازه اجتهاد گرفت.

در سال 1345 ش. با ارتحال پدرش به تهران بازگشت و سطح و خارج علوم حوزوی را تدریس کرد. همچنین در مسجد سپهسالار قدیم (واقع در بازارچه مروی) اقامه جماعت کرد. روز چهارشنبه بیست و سوم آبان 1375 ش. درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) خاک سپاری شد.

منبع: پایگاه اطلاع رسانی بنیاد فارس المؤمنین <http://fares.ir/Presentation.aspx>

علی آبادی، عبدالحسین

حقوق دان، شاعر و استاد دانشگاه تهران. در سال 1281 ش. در تهران متولد شد. پس از فراگرفتن مقدمات زبان و ادبیات فارسی و علم حقوق، برای ادامه تحصیل به روسیه رفت و از دانشگاه مسکو درجه دکتری در حقوق جزا گرفت. سپس در سال 1302 ش. عازم فرانسه شد و از دانشگاه پاریس نیز دکترای حقوق مدنی دریافت کرد.

بعد از مراجعت به ایران، کار خود را از دادگستری آغاز کرد. سال ها ریاست اداره فنی و ریاست اداره حقوقی با او بود و مدتی نیز مستشار و رئیس شعبه بود. در 1330 ش.

هنگام خلع ید از شرکت سابق نفت، عضو هیئت مدیره خلع ید بود. نزدیک ده سال سمت دادستان کل کشور را داشت؛ تا اینکه در هفتاد و پنج سالگی بازنشسته شد. پس از کودتای بیست و هشت مرداد نیز آشکارا از دکتر مصدق حمایت می کرد.

وی تألیفات متعددی در علم حقوق، به ویژه در حقوق جزا و حقوق جنایی دارد. کتاب سه جلدی «حقوق جنایی» او همچنان از منابع و مراجع مهم دانشجویان و استادان رشته حقوق است.

قبل از خروج شاه از کشور در دی ماه 1357، توسط محمدرضا شاه به عضویت شورای سلطنت تعیین گردید. در سال 1366 ش. در تهران درگذشت و در امامزاده عبدالله مدفون شد. علی آبادی از مؤسسان حسینیه ارشاد بود و بنا به وصیت او اموالش پس از مرگ، وقف حسینیه ارشاد شد.

منابع: شرح حال رجال سیاسی معاصر ایران، ج 3؛ چهره ها در تاریخچه نظام عالی حقوق و عدلیه نوین؛ تاریخچه حسینیه ارشاد، ص 5.

غفاری، ابوالحسن

نقاش، مشهور به ابوالحسن ثانی و ملقب به صنیع الملک. برای هنرآموزی و آشنایی با فن چاپ سنگی به ایتالیا رفت. بنابراین نخستین هنرمند ایرانی است که در اروپا آموزش دید. در موزه های فلورانس و رم به رونگاری از آثار هنرمندان عصر رنسانس پرداخت. وقتی به ایران بازگشت، ناصرالدین شاه که تازه بر تخت پادشاهی نشسته بود، او را به مقام نقاش باشی دربار منصوب کرد.

وی تحت تأثیر آثار استادان اروپایی، تحولی در اسلوب و شیوه نقاشی پدید آورد؛ ولی همواره کوشید که روح سنت ایرانی را در نقاشی ها زنده نگه دارد. در مقام نقاش باشی دربار، اجرای دو سفارش بزرگ را بر عهده گرفت: یکی، نقاشی مراسم سلام نوروزی ناصرالدین شاه و دیگری، مصورسازی کتاب هزار و یک شب. در سال 1277 ق. ریاست دار الطباعه و اداره امور چاپ و نشر روزنامه وقایع اتفاقیه به او واگذار شد. او نام روزنامه را به روزنامه دولت علیه ایران تغییر داد و با قطع بزرگ تر و کاغذ و خط بهتر منتشر ساخت. از

این زمان به بعد در هر شماره از این روزنامه تصاویری با شیوه‌گراورسازی از رجال عصر ناصری منتشر می‌شد. با اعتبار و منزلتی که صنایع الملك نزد ناصرالدین شاه پیدا کرد، مکانی را در جنوب ارگ دولتی و عمارت سلطنتی در اختیار او گذاشتند تا امور مربوط به نقاشی و چاپ و غیره را پیش ببرد. بدین ترتیب، مقدمات تأسیس نخستین مدرسه نقاشی به سبک اروپایی و با عنوان «نقاش خانه دولتی» فراهم شد و تأسیس آن را در شماره 518 روزنامه دولت علیه ایران، مورخ سوم شوال 1278 ق. به اطلاع عموم رساند و از مردم خواست تا فرزندان خویش را برای یادگیری نقاشی به این مؤسسه بفرستند. شاه در سال 1279 ق. نشان سرتیپی و حمایل به او اهدا کرد. سرانجام در ذی قعدة 1283 ق. در حدود پنجاه و چهار سالگی چشم از جهان فرو بست و در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: «نخستین معلم نقاشی نوین ایران»، محمد هادی، نشریه هنر، ش 13، زمستان 1365 و بهار 1366؛ «پنج ابوالحسن نقاش در يك قرن»، احمد سهیلی خوانساری، نشریه هنر و مردم، ش 169 و 170، آبان و آذر 1355.

غفاری صفت، علی اکبر

محدث، محقق و نسخه شناس.

در سال 1303 ش. در تهران به دنیا آمد و پس از تکمیل تحصیلات ابتدایی، به تحصیل دروس دینی و تفسیر قرآن پرداخت و دروس سطح حوزه را در مدرسه خان مروی آموخت. از استادان او، آیه الله اشراقی در قم و شریعت سنگلچی و میرزا خلیل کمره ای و آیه الله سید کاظم گلپایگانی و محدث ارموی و میرزا ابوالحسن شعرانی در تهران بودند. غفاری در دو دهه پایانی عمر، در کنار تصحیح و چاپ متون حدیث و علوم حدیث (الکافی، التهذیب، کتاب من لا یحضره الفقیه، تلخیص مقباس الهدایة و...)، در حوزه تهران و دانشگاه تربیت مدرس نیز مشغول تدریس شد. با این همه، او شغل اصلی اش (یعنی کتاب فروشی و اداره انتشاراتی شخصی اش مکتبه الصدوق) را هیچ گاه رها نکرد. در آبان ماه سال 1383 ش. بر اثر تصادف، دیده از جهان فرو بست و در کنار مزار شیخ صدوق در

ابن بابویه آرام گرفت.

منبع: یادنامه استاد علی اکبر غفاری، فصلنامه سفینه، پاییز 1383، ش 4، ص 100-142.

فاضل گروسی، محمد

ادیب، نویسنده، شاعر و سیاست مدار در دوره فتحعلی شاه و محمدشاه قاجار، متخلص به راوی. بنا بر آنچه در پایان کتاب انجمن خاقان، در شرح زندگی خود آورده است، اصل او از ترکمانان بایندری است و در چهارده ذی حجه 1198 ق. در شهر گروس (در شمال شرقی استان کردستان) به دنیا آمده است. مقدمات علوم و ادبیات فارسی را نزد پدرش آموخت و در شانزده سالگی، پس از فوت پدر و بر اثر دشمنی های حاکم گروس با خاندان او به عراق رفت و از آنجا به تهران رحل اقامت افکند. در تهران، به دلیل فضیلت های بسیاری که داشت، جذب دربار فتحعلی شاه قاجار شد. در دربار، نخست راوی اشعار صبا شد. نقد شعر شاعران دربار نیز بر عهده او بود. پس از مدتی به مقام «جارچی باشی» رسید که عالی ترین مقام تبلیغات و تشریفات درباری بود. در 1244 ق. همراه عده ای از درباریان و شاهزادگان به مأموریت سیاسی به روسیه رفت و در همین سفر با پوشکین نویسنده و شاعر نامدار روسی دیدار کرد. پوشکین در یکی از اشعارش از او یاد کرده و وی را ستوده است. در اواخر سلطنت فتحعلی شاه حاکم همدان شد. از نامه هایی که در این دوره به آقاخان محلاتی و قائم مقام فراهانی نوشته است، پیدا است که در همدان، روزگار سختی را از سر گذرانده است. به وساطت قائم مقام، شاه قاجار وام های او را پرداخت و او را به تهران فراخواند تا منشی مخصوص او باشد. سرانجام در سال 1259 ق. درگذشت و در حیاط آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) خاک سپاری شد. فاضل خان گروسی، از پیشگامان شیوه ساده نویسی است؛ شیوه ای که پس از او در دوره مشروطه سرمشق نویسندگان شد. از آثار اوست: هرکسی کار خودش بار خودش.

منابع: دانشنامه زبان و ادب فارسی، ج 4، ص 763-765؛ از صبا تا نیما، ج 1، ص 55؛ تذکره انجمن خاقان، ص 664-669.

فاضل لاریجانی، جواد

مترجم و نویسنده نام دار و صاحب سبک. در سال 1295 ش. در آمل به دنیا آمد. دروس مقدماتی ادبیات عرب و فارسی را نزد پدرش میرزا ابوالحسن لاریجانی فرا گرفت. در دبستان پهلوی آمل تحصیل کرد و در دانش سرای آمل، ادبیات و روان شناسی تدریس کرد. در 1318 ش. به تهران رفت و نزد

ص: 411

آیة الله محمد آشتیانی فقه و اصول آموخت. در سال 1324 ش. از دانشکده معقول و منقول در رشته فلسفه فارغ التحصیل شد. سپس در وزارت کشاورزی، به عنوان مترجم مشغول خدمت شد. مدتی نیز دبیر و سرپرست بعضی مدارس دولتی تهران بود. از سال 1319 ش. همکاری با مطبوعات را آغاز کرد و از آن تاریخ به بعد، یادداشت ها و داستان های بسیاری از او در مجلات مختلف به چاپ رسید. اما شهرت وی بیشتر به سبب ترجمه روان و شیوای متون دینی، همچون نهج البلاغه است. از وی حدود 80 اثر باقی مانده است که برخی از آنها عبارتند از: سخنان علی (ترجمه نهج البلاغه)؛ سخنان امام حسین (ع)؛ وصیت امام علی (ع) به امام حسن (ع)؛ طب و بهداشت در اسلام (ترجمه طب النبی، طب الصادق و طب الرضا)؛ فرمان مبارک (ترجمه عهدنامه مالک اشتر)؛ ترجمه صحیفه کامله سجادیه؛ اسرار انهدام اروپا، نوشته محمد احمد صاوی؛ خون و شرف (ترجمه)، اثر موريس دوکبرا؛ نخستین معصوم، محمد بن عبداللّه (ص)؛ معصوم دوم، امیرالمؤمنین (ع)؛ معصوم سوم، فاطمه زهرا (س)؛ معصوم چهارم، امام مجتبی (ع)؛ معصوم پنجم، امام حسین (ع)؛ فرزندان ابوطالب؛ شعله؛ قلبی در موج خون؛ یتیم؛ تهران؛ هفت دریا؛ فریب؛ مهتاب.

جواد فاضل در 28 مرداد سال 1340 ش. در تهران در چهل و پنج سالگی زندگی را بدرود گفت و در سمت قبله بقعه شیخ صدوق در قبرستان ابن بابویه در آغوش خاک آرمید.

منابع: اختران جاوید، مشاهیر آمل؛ الذریعه؛ شعرای مازندران و گرگان؛ فهرست کتاب های چاپی؛ مؤلفین کتب چاپی؛ وفيات العلماء یا دانشمندان اسلامی.

فاطمی، سید حسین

دولت مرد ملی گرا و از همراهان محمد مصدق در نهضت ملی نفت. در سال 1296 ش. به دنیا آمد. پدرش سید علی محمد فاطمی معروف به سیف العلماء از روحانیون بنام نائین بود. تحصیلاتش را در نائین آغاز کرد و از کالج انگلیسی اصفهان دیپلم گرفت. همزمان برای روزنامه برادرش، با نام «باختر»

پس از چندی، راهی تهران شد و در آنجا با روزنامه «ستاره» همکاری کرد و پس از مدتی مدیریت روزنامه را برعهده گرفت. در سال 1318 ش. بعد از اینکه برادرش سیف پور به شیراز سفر کرد او به اصفهان بازگشت و مدیر روزنامه «باختر» شد. در مقاله ای، نمایندگان مجلس را عروسک های خیمه شب بازی خواند و همان، موجب دستگیری و حبس او شد. پس از شهریور 1320 ش. به تهران بازگشت و در چهاردهم تیر 1321 ش. با همکاری چند تن از دوستانش دوره جدید باختر را در تهران منتشر کرد. چندی بعد به فرانسه رفت و پس از کسب دکترای حقوق سیاسی با پایان نامه «وضعیت کار در ایران» از دانشگاه پاریس و دیپلم روزنامه نگاری از مدرسه «هوت اهود انترناسیونال»، در شهریور سال 1327 ش. به ایران بازگشت. پس از انتقادات فاطمی از قرارداد «گس - گلشایان»، باختر امروز توقیف شد. با تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت در مجلسین، و نخست وزیری محمد مصدق در اردیبهشت 1330 ش. فاطمی به سمت معاونت پارلمانی نخست وزیر و سخنگوی دولت منصوب شد. در انتخابات مجلس هفدهم که در بهمن ماه 1330 برگزار شد، دکتر فاطمی به عنوان نماینده مردم تهران به مجلس رفت، اما عصر روز 25 بهمن 1330 ش. در حالی که در چهارمین سالگرد ترور محمد مسعود در گورستان ظهیرالدوله شمیران پشت تریبون قرار گرفته بود، نوجوان پانزده ساله ای به نام محمد مهدی عبدخدایی، از اعضای جمعیت فداییان اسلام به سوی او تیراندازی کرد. فاطمی در این سوء قصد به شدت مجروح شد، ولی بهبود یافت. پس از قیام سی تیر و قطع رابطه با دولت انگلستان، فاطمی وزارت امور خارجه را برعهده گرفت. در نیمه شب بیست و چهار مرداد 1332 ش. یگان ویژه گارد سلطنتی (که از سرفرماندهی کودتا دستور می گرفت)، فاطمی را بازداشت و به کاخ سعدآباد منتقل کرد. صبح روز 25 مرداد با خنثی شدن توطئه ارتش، اعضای دولت و سران جبهه ملی با نخست وزیر تشکیل جلسه دادند و فاطمی در این جلسه خواهان تشکیل دادگاه صحرایی و مجازات کودتاچیان شد؛ اما مصدق نپذیرفت. کودتای مجدد مخالفان دولت در 28 مرداد 1332 ش. موجبات سقوط دولت مصدق و بازگشت شاه را فراهم آورد. فاطمی نیز مخفی شد. هشت ماه بعد، وی را بازداشت کردند. حدود یکسال در زندان ماند تا اینکه در مهر 1333 ش. محاکمه وی، همراه دو چهره دیگر ملی (دکتر شایگان و مهندس رضوی) آغاز شد. در 19 مهر ماه 1333 ش. پس

از ده جلسه دادگاه، وی محکوم به اعدام شد و نوزدهم آبان همان سال حکم را اجرا کردند. پیکر دکتر فاطمی را پس از اعدام در ابن بابویه شهر ری و در جوار شهدای سی تیر به خاک سپردند.

منبع: روزنامه اطلاعات، مهر و آبان، 1332 و 1333 ش.

فخرالاسلام ارومی، محمدصادق

عالم دینی، نویسنده و روزنامه نگار. میرزا محمدصادق فخرالاسلام ارومی یا موشه بن یوحنا بن وراده بن شموئیل بن پاتریس، در حدود سال 1260 ق. در خانواده ای مسیحی ساکن روستای کلیسا کندی، در حوالی ارومیه متولد شد. پدر و اجداد فخرالاسلام، همه از روحانیان و کشیشان بزرگ مسیحی در شهر ارومیه بودند. وی در سی و چند سالگی به اسلام گروید و پس از 16 سال تحصیل در نجف و اخذ درجه اجتهاد به ایران برگشت و از سوی ناصرالدین شاه به «فخرالاسلام» ملقب گردید. مطالعات تطبیقی اسلام و مسیحیت و روش مباحثه با پیروان ادیان دیگر، از تعلیمات او به طلاب بود. در دوره مشروطیت، روزنامه تدین و کتاب ارجمند انیس الأعلام را منتشر کرد و در سال 1330 ق. در تهران درگذشت و در گورستان ابن بابویه دفن شد.

منبع: «فخرالاسلام»، مجله هفت آسمان، پاییز 1382 - شماره 19، ص 25 تا 42.

فخرالدوله، اشرف الملوك

فعال اجتماعی، دختر مظفرالدین شاه، مادر دکتر علی امینی، واقف مسجد فخرالدوله تهران، از بزرگ ترین تجار عصر پهلوی. در سال 1261 ش. به دنیا آمد. در چهارده سالگی به عقد محسن خان امین الملک، پسر امین الدوله (صدر اعظم) درآمد. پیش از این ازدواج، خاله اش

ص: 414

نجم السلطنه، او را برای پسر خود محمد مصدق خواستگاری کرده بود، اما شاه تمایل داشت که دخترش با خاندان قدرتمندتری وصلت کند. لقب «امینی» نیز برگرفته از نام امین الدوله است. فخرالدوله بنیانگذار نخستین مؤسسهٔ تاکسیرانی در تهران بود و قصد تأسیس بورس ملی را نیز داشت که مقدمات آن فراهم نشد. ضمناً در دورهٔ نخست وزیری مصدق، از حامیان مالی دولت او بود. فخرالدوله سرپرستی تعدادی فرزند یتیم را بر عهده گرفت و امکان تحصیل را برای آنان فراهم کرد. هنگام وفات او، تعداد آنان به 28 تن رسیده بود. در اواخر عمر بر اثر فوت پسرش حسین امینی، دچار اندوه فراوان شد.

در آخرین سفرش به عتبات، آرامگاهی در نجف برای خود خرید، اما پیش از فوتش وصیت کرد که او را در گورستان ابن بابویه در کنار مزار پسرش به خاک بسپارند. در دی ماه 1334 در سن هفتاد و سه سالگی بر اثر سکته قلبی درگذشت.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 199؛ «اشرف الملوك امینی»، گنجینهٔ اسناد، ش 60 (1384)، ص 34-51.

فخر عظمی ارغون

فخر عادل خلعتبری، متخلص به ارغون، روزنامه نگار، شاعر و مادر سیمین بهبهانی. در سال 1277 ش. به دنیا آمد. عضویت در انجمن نسوان وطن خواه، کانون بانوان، حزب دموکرات ایران، سردبیری روزنامه و مجلهٔ بانوان، برخی از فعالیت های او است. در تأسیس مدارس دخترانه نیز بسیار کوشید و خود زبان فرانسه تدریس می کرد و آموزگار رسمی آموزش و پرورش بود. سال ها در دبیرستان های ناموس، دارالمعلمات و نوباوگان تهران تدریس کرد تا اینکه در سال 1337 ش. بازنشسته شد. فخر عظمی ارغون در 1345 ش. در سن شصت و هشت سالگی درگذشت و مطابق وصیتش در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: تذکرهٔ اندرونی: شرح احوال و شعر شاعران زن در عصر قاجار تا پهلوی اول، ص 151 تا 156.

فرزان، محمد

محقق، نویسنده و صاحب منصب در وزارت فرهنگ و معارف و اوقاف در دورهٔ پهلوی، از مؤسسان مدارس جدید و استاد دانشگاه تهران. در سال 1273 ش. در قریهٔ سندادان از توابع شهر بیرجند چشم به جهان

ص: 415

گشود. پس از امتحانات کلاس پنجم به همراه خانواده، از راه ترکیه و لبنان عازم سفر حج شد. هنگام مراجعت، مادرش در حلب درگذشت. در سال 1290 ش. به ایران بازگشت و طی سال های 1291 تا 1295 ش. در مدرسه معصومیه بیرجند مشغول تحصیل علوم دینی شد. یک سال نیز در مدرسه ابدال خان مشهد، از محضر ادیب نیشابوری، آیه الله زاده خراسانی، آقا حسین قمی و آشتیانی دروس ادبی و دینی آموخت. در سال 1306 ش. به بیرجند بازگشت و در مدرسه شوکتیه تدریس کرد. سپس برای تأسیس مدارس جدید به استان سیستان و بلوچستان سفر کرد. در سال 1307 ش. نماینده مردم زابل در مجلس شورای ملی شد، اما همان سال او را به مشهد تبعید کردند. در سال های 1330 تا 1336 ش. عضو هیئت تدوین کتب درسی مدارس شد. در تهران نیز چندی به تدریس در دانشکده های الهیات و ادبیات پرداخت، و با بنگاه ترجمه و نشر کتاب همکاری علمی داشت، و در مجله یغما مقالات محققانه و انتقادی درباره چند کتاب مشهور نوشت؛ از جمله بر ترجمه ابوالقاسم پاینده از قرآن و نیز تصحیح کلیله و دمنه عبدالعظیم قریب و تصحیح مرزبان نامه محمد قزوینی و تصحیح دیوان حافظ، اثر پرویز ناتل خانلری. وی در 23 فروردین ماه 1349 ش. برابر با پنجم صفر 1390 ق. در تهران درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: دانشنامه زبان و ادب فارسی، ج 5، ص 5-6.

فرمانفرما، عبدالحسین میرزا

دولت مرد قاجاری. در سال 1274 ق. / 1236 ش. متولد شد. پدرش فیروز میرزا ملقب به نصرت الدوله، پسر عباس میرزا نایب السلطنه و عموی ناصرالدین شاه بود. مادرش شاهزاده حاجیه هما خانم نیز نوه فتحعلی شاه بود. ادبیات فارسی و عربی و آداب دینی و خط و تیراندازی را در کودکی و نوجوانی آموخت. در مدرسه نظام اتریشی تهران، زبان فرانسه را یاد گرفت و پس از آن مسئول تعلیم سربازان و انتظامات جنگی شد. مدتی زیر نظر کامران میرزا نایب السلطنه، مشغول خدمت گردید. در 1299 ق. به درجه

ص: 416

سرهنگی رسید و ریاست فوج کرمان به او واگذار شد. در 1301 ق. منصب سرتیپی گرفت و سال بعد عازم آذربایجان شد و به نام نصرت الدوله در آن ایالت معروف گردید. در تبریز به دستگاه مظفرالدین میرزا ولی عهد پیوست و ریاست قراسوران (ژاندارمری) آذربایجان را بر عهده گرفت. در همین ایام با دختر مظفرالدین میرزا (ولی عهد) ازدواج کرد و در 1309 ق. به جای برادر خویش حاکم کرمان شد و در این زمان به او لقب فرمانفرما دادند. در کرمان، دیوان اشعار میرزا آقاخان کرمانی، از آزادی خواهان ضد حکومت قاجار را که در زندان بود، چاپ کرد و به خانواده او نیز رسیدگی کرد. در 1311 ق. مظفرالدین میرزای ولی عهد، او را به فرماندهی قشون آذربایجان منصوب کرد و حکومت خوی و ارومیه را نیز به او داد. پس از عزل امین السلطان از مقام صدارت و به صدارت رسیدن میرزا علی خان امین الدوله در 1314 ق. فرمانفرما به سمت وزارت جنگ منصوب شد و یک سال بعد، از این مقام معزول و به عراق تبعید شد. در اولین کابینه بعد از مشروطیت، وزیر دادگستری شد و در اواسط 1325 ق. به استانداری آذربایجان منصوب گردید و در آنجا درگیری هایی نیز با دولت عثمانی داشت. در کابینه مستوفی الممالک در 1328 ق. نیز وزارت جنگ را بر عهده گرفت و در کابینه عین الدوله وزیر کشور شد. در هشتاد و دو سالگی در تهران درگذشت و در شهر ری به خاک سپرده شد.

منابع: زندگی عبدالحسین فرمانفرما، ج 1، ص 39-105؛ عبدالحسین میرزا فرمانفرما، ص 67؛ شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 251-123.

فروزانفر، بدیع الزمان

محقق، نویسنده، ادیب و استاد دانشگاه تهران. محمدحسین بشرویه ای، معروف به بدیع الزمان فروزانفر در سال 1276 ش. در بشرویه زاده شد. مقدمات علوم را در زادگاه خود آموخت و آنگاه راهی مشهد شد و از محضر استادان ادب حوزه خراسان بهره برد.

ص: 417

در حدود 1300 ش. به تهران رفت و تحصیلات خود را در مدرسه سپهسالار ادامه داد و در همان مدرسه به تدریس پرداخت و در 1305 ش. به سمت معلمی دارالفنون و دارالمعلمین عالی منصوب شد. در 1313 ش. معاون دانشکده معقول و منقول (الهیات) شد. در سال 1314 ش. هیئت ممیزه دانشگاه تهران (نصر الله تقوی، علی اکبر دهخدا و ولی الله نصر) تألیف او به نام «تحقیق در زندگانی مولانا جلال الدین بلخی» را ارزیابی و به او گواهینامه دکتری اعطا کرد. به استناد این گواهینامه در همان سال به سمت استادی دانشسرای عالی و دانشکده های ادبیات و معقول و منقول منصوب شد. فروزانفر در سال 1346 ش. به مجلس سنا راه یافت. مدتی نیز ریاست کتابخانه سلطنتی را بر عهده داشت. در 16 اردیبهشت 1349 ش. درگذشت و در باغ طوطی (صحن حرم حضرت عبدالعظیم حسنی) به خاک سپرده شد. از او آثار بسیاری بر جای مانده است؛ از جمله: شرح مثنوی شریف؛ سخن و سخنوران.

منابع: سخن آشنا، یادنامه بدیع الزمان فروزانفر.

فروغی، محسن

استاد معماری و رئیس دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران.

وی فرزند محمدعلی فروغی (ذکاء الملك) ادیب و سیاست مدار ایرانی است. در سال 1316 ش. از مدرسه عالی هنرهای زیبای پاریس فارغ التحصیل شد و همان سال به ایران بازگشت و در زمره نخستین معماران معاصر ایرانی به استخدام دولت درآمد. او به همراه آندره گدار، ماکسیم سیرو و رولاند دابرو از بنیان گذاران و استادان دانشکده معماری دانشگاه تهران و پس از آندره گدار، دومین رئیس دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران بود و پانزده سال ریاست دانشکده را برعهده داشت. محسن فروغی به همراه حیدر غیائی در 1342 ش. به اتهام اقدامات غیر قانونی در طرح ساختمان مجلس سنا، مدتی را در زندان گذراند. پس از تبرئه، وارد مجلس سنا شد. در میان سال های 1345 تا 1357 ش. در کابینه های جعفر شریف امامی و غلام رضا ازهاری، سمت وزیر فرهنگ و علوم را عهده دار بود. پس از انقلاب

ص: 418

اسلامی و در روز دوازده فروردین 1358 ش. دستگیر شد و مجموعه اشیا و آثار هنری شخصی وی ضبط و به موزه ایران باستان تهران منتقل شد. در ششم دی 1361 از زندان آزاد شد و ده ماه بعد درگذشت. او را در ابن بابویه به خاک سپردند.

منبع: روزنامه اعتماد، ش 1916، مورخ 1

1/5

/ 1388 ش.

فروغی، محمدحسین ذکاء الملک اول

ادیب، نویسنده، مترجم، روزنامه نگار، شاعر و پدر محمدعلی فروغی. در سال 1255 ق. زاده شد. ابتدا فدایی، سپس ادیب و سرانجام فروغی تخلص کرد. در جوانی شغل تجارت را برگزید و سپس در دستگاه وزارت انطباعات و دارالترجمه میرزا محمدحسن خان اعتمادالسلطنه به منشی گری پرداخت. در 1291 ق. از طرف ناصرالدین شاه ملقب و متخلص به فروغی شد. مدتی نیز مدیریت دارالترجمه و دارالطباعة دولتی و مترجمی زبان عربی و فرانسه را عهده دار بود و روزنامه های دولتی «ایران»، «اطلاع»، «رسمی» و «شرف» معمولاً به قلم او بود. در 1311 ق. ملقب به ذکاء الملک شد. روزنامه «تربیت» را در 1314 ق. منتشر کرد. در سال 1317 ق. به ریاست مدرسه عالی علوم سیاسی منصوب شد. در سال 1325 ق. درگذشت و در ابن بابویه شهر ری دفن شد. آثار وی بدین قرار است: تاریخ سلاطین ساسانی یا تاریخ ساسانیان (ترجمه، با همکاری فرزندش محمدعلی فروغی)؛ تصحیح بوسه عذرا؛ تاریخ ادبیات در ایران؛ چرا و به این جهت (ترجمه)؛ سفر هشتاد روزه دور دنیا (ترجمه)؛ عشق و عفت (ترجمه)؛ عجز بشر (تصحیح)؛ علم بدیع؛ غرائب زمین و عجایب آسمان (ترجمه)؛ کلبه هندی (ترجمه).

منابع: تاریخ جراید، ج 1، ص 198، 306، 2، ص 116-124؛ حدیقة الشعراء، ج 2، ص 1338-1343؛ سرآمدان فرهنگ، ص 360-362؛ شرح حال رجال ایران، ج 3، ص 384-388؛ فهرست کتاب های چاپی، ج 1، ص 661، 712، 2، ص 2311، 2334؛ مکارم الآثار، ج 5، ص 1491-1492.

فروغی، محمدعلی

ادیب، پژوهشگر، مترجم، مورخ فلسفه، نویسنده، روزنامه نگار، دیپلمات،

ص: 419

سیاست مدار، ملقب به ذکاءالملک.

در پنجم آذر سال 1256 ش. به دنیا آمد و در سال 1310 ق. به مدرسه دارالفنون رفت تا در رشته طب تحصیل کند؛ ولی طب را رها کرد و به ادبیات روی آورد. مدتی در دارالترجمه ناصری کار کرد و سپس شغل معلمی را برگزید. در انتخابات دوره دوم مجلس شورای ملی (1327 ق.) از تهران به نمایندگی انتخاب شد، و ریاست مجلس را بر عهده گرفت. تا پایان عمر در سمت های مختلف دولتی، از جمله در پست نخست وزیری (در آغاز حکومت رضا شاه و نیز در زمان انتقال حکومت به فرزند او) فعالیت کرد. تأسیس و ریاست فرهنگستان ایران از دیگر خدمات فرهنگی او است. در سال 1321 ش / 1361 ق. در تهران درگذشت و در ابن بابویه دفن شد. مهم ترین تألیفات او، سیر حکمت در اروپا و تصحیح کلیات سعدی است.

منابع: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران، ج 2، ص 1108؛ ذکاءالملک فروغی و شهریور بیست؛ خاطرات محمود فروغی؛ پژوهشگران معاصر، ج 1، ص 78؛ ریشه های تجدد، ص 101؛ نقد حال، ص 537.

فرهنگ اورنگ شیرازی، محمود

خطاط، ادیب و شاعر، متخلص به اورنگ، مشهور به وقارالسلطنه. وی نواده وصال شیرازی است و علوم ادبی و فارسی و عربی را در محضر پدر آموخت.

مدتی مقیم اصفهان و تهران بوده و در دوره سوم از سوی ایل خمسه فارس به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب و در تهران ساکن شد. مدتی نیز رئیس دفتر وزیر فواید عامه بود.

پس از مرگ پدر به عتبات سفر کرد و بعد از شش ماه در سال 1313 ق. به تهران بازگشت و در سال 1305 ش. درگذشت. پیکر او را در ابن بابویه به خاک سپردند. از آثار او، دیوان اشعاری به نام «نصاب الرجال» است که منظومه ای فکاهی در نقد مردم و اوضاع ایران است.

منابع: احوال و آثار خوشنویسان، ج 3، ص 866-867؛ دانشمندان و سخن سرایان فارس، ج 1، ص 371-376؛ شرح حال رجال ایران، ج 6، ص 259.

ص: 420

فصیح الزمان شیرازی، سید محمد

واعظ، فرزند سید ابوالقاسم مجتهد شیرازی، مشهور به فصیح الزمان. در سال 1255 ق. در شیراز به دنیا آمد. مقدمات و ادبیات و سطوح فقه و اصول و حکمت را در مدارس شیراز آموخت. در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار به تهران آمد و خطابه های او مقبول خاص و عام افتاد و از همین رو در بسیاری از مسافرت های شاه ملازم رکاب و روضه خوان حرمسرای شاه بود. در شعر نیز طبعی روان داشت و به رضوان تخلص می کرد. در صد و ده سالگی در سال 1364 ق. در تهران درگذشت و جنازه اش را در سمت غربی بقعه صدوق (ره) دفن کردند.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 384.

فلسفی، محمدتقی

خطیب مذهبی. در سال 1326 ق. / 1287 ش. در تهران متولد شد. پدر او آیه الله شیخ محمدرضا تنکابنی از علمای برجسته تهران بود. صرف و نحو را در مدرسه حاج ابوالفتح خواند. پس از آن به تحصیل فقه و اصول روی آورد و از درس شیخ محمدعلی کاشانی در مدرسه عبدالله خان، آقا شیخ مهدی در مدرسه محمدیه، میرزا مهدی آشتیانی (استاد فلسفه)، شیخ ابراهیم امامزاده زیدی، سید کاظم عصار و میرزا طاهر تنکابنی و پدرش بهره برد. سپس به قم رفت و در درس خارج شیخ عبدالکریم حائری حضور یافت. در خطابه و منبر، مهارت داشت و در این فن زبانزد شد. در 27 آذر 1377 ش. در نود و چهار سالگی، هنگام سخنرانی برای مبلغان دینی فوت کرد و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون گردید.

منبع: خاطرات و مبارزات حجت الاسلام محمدتقی فلسفی، مقدمه.

فلسفی، نصرالله

نویسنده، مورخ و مترجم. در سال 1280 ش. به دنیا آمد و در تهران در مدرسه های آلیانس و دارالفنون تحصیل و سپس در دانشگاه تدریس کرد. مجلات «پست و تلگراف»، «تعلیم و تربیت»، «دانشسرای عالی»، «مهر» و

ص: 421

«امید» از مجلاتی است که او عهده دار مدیریت شان بود. مقالات تاریخی و ادبی وی در روزنامه ها و مجله های «شفق سرخ»، «اتحاد»، «مرد آزاد»، «اطلاعات»، «یغما»، «دانشکده ادبیات» و «سخن» به چاپ می رسید.

از 1335 تا 1340، به سمت رایزن فرهنگی ایران در ایتالیا و اسپانیا منصوب گردید. در سال 1360 ش. درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد. از آثار او است: زندگانی شاه عباس اول (پنج جلد)؛ تاریخ اروپا در قرن نوزدهم و بیستم؛ تاریخ روابط اروپا و ایران در دوران صفوی؛ تاریخ ایران پیش از اسلام؛ تاریخ ایران بعد از اسلام؛ ترجمه «منظومه بیچارگان» اثر ویکتور هوگو؛ ترجمه «در وادی فراغنه» اثر میریام هری؛ ترجمه «سرتنگ بلور» اثر موریس اویلان؛ ترجمه «تاریخ سلطنت قباد و ظهور مزدک» اثر آرتور کریستن سن؛ ترجمه «منتخب اشعار ویکتور هوگو».

منابع: نثر فارسی معاصر؛ سخنوران نامی معاصر، ج 1؛ نصر الله فلسفی استاد هنرور دانشگاه، روزنامه ایران ما، شماره 133؛ تذکره شعرای معاصر ایران، ج 2؛ مجله راهنمای کتاب، سال پنجم، شماره 4-5 تیر و مرداد 1341 ش؛ نصر الله فلسفی، نویسنده، مترجم و تاریخ شناس معاصر، مجله فردوسی، دوشنبه 10 اسفند 1349.

فومنی حائری، جواد

عالم دینی. در سال 1291 ش. در کربلا به دنیا آمد. در ده سالگی لباس روحانیت پوشید. سطح را نزد استادان کربلا، از جمله شیخ جعفر رشتی خواند. با عزیمت به نجف اشرف، در دروس حاج آقا ضیاءالدین عراقی و آیه الله سید ابوالحسن اصفهانی شرکت جست. در سال 1317 ش. عازم تهران شد و ضمن اقامه نماز جماعت به نشر احکام و هدایت مردم پرداخت. در تهران به تأسیس بنیادهای اجتماعی، فرهنگی و اسلامی همّت گمارد که برخی از آنها عبارتند از: اتحادیه

دینی؛ مسجد نو؛ دبستان نو (دخترانه و پسرانه)؛ نخستین کودکان تربیت بدنی؛ شرکت تعاونی «روزی ده شاهی». در سال 1334 ش. درگذشت و در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: آیه الله شیخ جواد فومنی حائری به روایت اسناد ساواک.

قآنی

شاعر، نویسنده. میرزا حبیب الله شیرازی، متخلص به «حبیب» و سپس «قآنی»، در حدود 1222 ق. همزمان با سلطنت فتحعلی شاه در شیراز متولد شد. پدرش میرزا محمدعلی شاعر بود و «گلشن» تخلص می کرد. پدران او از ایل زنگنه و ساکن کرمانشاه و فارس بودند. وی در جوانی برای تحصیل علوم دینی به خراسان رفت و در همان جا سرودن شعر را آغاز کرد. به تدریج شهرت یافت و در نزد حسنعلی میرزا شجاع السلطنه حاکم آن سامان، تقرب یافت و قصائدی در مدح او سرود. به امر شجاع السلطنه، تخلص خود را از «حبیب» به «قآنی» که نسبتی به نام فرزند او (قآن) بود، برگرداند.

قآنی مدتی در خراسان و کرمان ملتزم رکاب شجاع السلطنه بود و همین شاهزاده او را نزد فتحعلی شاه فرستاد. در تهران نیز شهرت یافت و در دربار محمد شاه و ناصرالدین شاه تقرب بسیار پیدا کرد. میرزا تقی خان امیرکبیر که با مدیحه گویی مخالف بود، او را تکلیف کرد که زبان فرانسه بیاموزد و سپس ترجمه چند کتاب فرانسوی درباره کشاورزی و باغبانی را به او واگذار و مواجب او را موکول به این امور کرد. نسخه هایی از این ترجمه ها اکنون موجود است. وی مشهورترین شاعر عهد قاجار است. در قصیده، مسمط و ترجیع بند و غزل، مهارت داشت و بیشتر مدح و مرثیه می گفت. ناصرالدین شاه را بسیار ستوده است. افزون بر دیوان اشعار، تألیفی نیز به نثر دارد به نام «پیشان» که به شیوه گلستان سعدی است. مقدمه ای نیز بر دیوان فریدون میرزا قاجار نوشته که چاپ شده است. رساله ای در علم هندسه جدید و مقالاتی در نیرنجات از او موجود است. قآنی در سال 1270 ق. در تهران درگذشت و آرامگاه او در

شهر ری، در جوار قبر ابوالفتح رازی است.

منابع: مجمع الفصحاء، ج 2، ص 402؛ سبک شناسی، ج 3، ص 156 و 334 و 339؛ تاریخ ادبیات ایران ادوارد براون، ج 4، ص 131-222.

قائم مقام فراهانی، سید ابوالقاسم

صدر اعظم ایران در عهده محمد شاه قاجار، ادیب و نویسنده. در سال 1193 ق. در هزاوه اراک به دنیا آمد. پدرش سید الوزراء میرزا عیسی، معروف به میرزابزرگ (قائم مقام فتحعلی شاه) از سادات حسینی بود. ابوالقاسم، نخست زیر نظر پدر دانشمندش تربیت یافت و علوم متداول زمان را آموخت. در آغاز جوانی به خدمت دولت درآمد و مدت ها در تهران بود. در سال 1237 ق. که میرزابزرگ درگذشت، میرزا ابوالقاسم به امر فتحعلی شاه، جانشین پدر و وزیر نایب السلطنه ولی عهد (وزیر عباس میرزا در تبریز) شد؛ اما یک سال بعد، به اتهام دوستی با روس ها برکنار شد. در سال 1241 ق. دوباره منصب پیشکاری آذربایجان و وزارت نایب السلطنه را به او دادند. همان سال، با یکی از دختران فتحعلی شاه به نام گوهر ملک، معروف به شاه بی بی، خواهر عباس میرزا نایب السلطنه ازدواج کرد. در جنگ دوم ایران و روس مشاور عباس میرزا بود. عهدنامه ترکمانچای در پنجم شعبان 1243 ق. به خط قائم مقام تنظیم و امضا شد و قائم مقام که خود حامل نسخه ای از عهدنامه بود، به تهران آمد و درباره آن توضیحات لازم را داد و شش کرویر تومان غرامت را که مطابق عهدنامه بایستی به دولت روس پرداخت شود، گرفت و بار دیگر با سمت پیشکاری آذربایجان و وزارت ولی عهد به تبریز مراجعت کرد. اقدامات و جایگاه قائم مقام در خاندان قاجار، کم کم دشمنی درباریان را علیه او برانگیخت؛ تا اینکه میرزا آقاسی موفق شد در دومین سال سلطنت محمد شاه، فرمان قتل قائم مقام را از وی بگیرد و پس از شش روز حبس در حوضخانه قصر نگارستان، شب آخر ماه صفر 1251 ق. او را خفه کردند. جسد قائم مقام را شبانه به حرم عبدالعظیم حسنی (ع) برده، در صحن امامزاده حمزه، جنب مزار ابوالفتح

ص: 424

رازی به خاک سپردند. از آثار او است: منشآت و مکاتیب قائم مقام؛ مثنوی جلایرنامه.

منابع: سیاستگران دوره قاجار؛ شرح حال رجال ایران؛ تاریخ سیاسی قاجار و فتنه اجنبی.

قاسم زاده، قاسم

حقوق دان، نویسنده، استاد دانشگاه. در سال 1267 ش. در بادکوبه به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در همان شهر گذراند و تحصیلات حقوق را در دانشکده حقوق پتروگراد به پایان رساند. سپس به پاریس رفت و در رشته حقوق دکتری گرفت. در 1309 ش. به تهران آمد و در دانشکده حقوق تدریس کرد. چند سال نیز ریاست دانشکده حقوق را بر عهده داشت. در 1338 ش. درگذشت و در باغ طوطی عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد. حقوق اساسی و حقوق اساسی فرانسه، از تألیفات او است.

منابع: فهرست کتابهای چاپی، ج 1، ص 1185؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 4، ص 899-900.

قریب گرکانی، محمدحسین

عالم دینی، ادیب، ملقب به شمس العلما و متخلص به ربانی. در سال 1262 ق. در گرکان آشتیان متولد شد. تحصیل را در قم آغاز کرد و برای تکمیل تحصیلات خود به نجف اشرف و سامرا رفت و از محضر میرزا محمد حسن شیرازی (م 1312 ق.) و میرزا حسین میرزاخلیل (م 1326 ق) بهره برد. در تهران نیز از میرزا محمد حسن آشتیانی (م 1319 ق) و میرزا ابوالفضل کلانتری تهرانی (صاحب شفاء الصدور فی شرح زیارة عاشور) استفاده کرد. آیه الله مرعشی نجفی (م 1411 ق) از او اجازه روایت داشت. افزون بر علوم دینی، در خط و شعر نیز دستی توانا داشت. در خط، شاگرد علی محمد لواسانی مشهور به صفا بود. سال ها در مدارس تهران، فقه و ادبیات تدریس کرد و از سوی وزارت عدلیه به عضویت دیوان عالی تمیز (دیوان عالی کشور) درآمد. در شب نیمه شعبان 1345 ق. / 27 بهمن 1305 ش. درگذشت و در شهر ری، در جوار شیخ صدوق (ابن بابویه) دفن گردید. ابداع البدایع، قطوف الربیع فی صنوف البدیع، [کتاب] معانی، تاریخ موسیقی، تاریخ وهابیت، مقصد الطالب فی احوال اجداد النبی (ص) و نور الحدیقه و الانتصار للشیعه، از آثار او است.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 467؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

قریب گرکانی، عبدالعظیم

ادیب و عالم دینی. در سال 1296 ق. در گرکان چشم به جهان گشود. تحصیلات

ص: 425

مقدماتی را در زادگاهش نزد برادر بزرگش میرزا غلام رضا گرکانی طی کرد. برای ادامه تحصیل به تهران رفت و از محضر استادانی چون میرزا طاهر تنکابنی و آقا سید احمد قاهانی استفاده کرد تا به مقام استادی دارالفنون و دارالمعلمین (دانشسرای عالی) و مدرسه علوم سیاسی رسید.

وی را پدر دستور زبان فارسی نامیده اند. فراید الادب و بدایة الادب، دوره های دستور زبان فارسی، تصحیح کلیله و دمنه بهرامشاهی با مقدمه ای جامع و مفصل، تصحیح گلستان سعدی با مقدمه مفصل، شرح حال و زندگینامه شیخ اجل سعدی شیرازی، تصحیح بوستان سعدی با مقدمه، تصحیح دیوان حافظ و تصحیح و چاپ تاریخ برامکه با حواشی و تعلیقات، همراه ضمیمه ای در احوال برمکیان، از آثار او است. در سال 1344 ق. درگذشت و در جوار عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: نام های ماندگار؛ فرهنگ فارسی معین.

فروینی، محمد

محقق، مصحح، نویسنده و از بنیانگذاران شیوه علمی پژوهش در ایران. در سال 1294 ش. در محله سنگلج تهران متولد شد و مقدمات صرف و نحو را نزد پدرش ملا- عبدالوهاب آموخت. نزد سید مصطفی قنات آبادی، شیخ محمدصادق تهرانی، شیخ فضل الله نوری مازندرانی، ملا- علی نوری حکمی، آخوند محمد آملی و میرزا حسن آشتیانی نیز علوم عقلی و نقلی را فراگرفت. برای مطالعه و بررسی نسخ خطی عربی و فارسی به لندن رفت و سی و شش سال در اروپا مشغول تصحیح و انتشار متون کهن بود. در سال 1318 ش. به ایران بازگشت و به اشتغالات علمی خود ادامه داد. او را یکی از

برترین محققان ایرانی در دقت و تصحیح انتقادی متون و تحقیقات ادبی و تاریخی می دانند. در سال 1328 ش. در تهران درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد. از آثار اوست: یادداشت ها، تصحیح دیوان حافظ با همکاری قاسم غنی،....

منبع: دائرة المعارف فارسی.

قمشه ای، آقا محمدرضا

مدرس فلسفه و عرفان. در سال 1234 ق. در قمشه (شهرضا) متولد شد. پس از تحصیل حکمت نزد آقا میرزا حسن نوری و محمد جعفر لاهیجی، عرفان نظری و آثار محیی الدین و صدرالدین قونوی را نزد آقا سیدرضی لاریجانی آموخت و سپس بر کرسی تدریس عرفان نظری در اصفهان و تهران نشست. در اول صفر 1306 ق. درگذشت و او را در مقبره خاندان امام جمعه تهران، نزدیک میدان شوش، معروف به «سر قبر آقا» دفن کردند و بعد از احداث خیابان و تخریب مقبره امام جمعه، استخوان های او را در قبرستان ابن بابویه به خاک سپردند.

منابع: اثر آفرینان؛ تاریخ حکما و عرفای متأخر؛ نخبگان علم و عمل ایران.

قندچی، احمد

از شهدای شانزده آذر. در سال 1312 ش. به دنیا آمد و روزی که در اعتراض به محاکمه نظامی دکتر مصدق و ورود رئیس جمهور امریکا (حامی کودتای 28 مرداد) به ایران کشته شد، دانشجوی سال اول دانشکده فنی دانشگاه تهران بود. از طرفداران جبهه ملی به شمار می آمد و یکی از سه دانشجویی است که در حمله نیروهای امنیتی به دانشگاه تهران در 16 آذر 1332 کشته شدند. او را در امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپردند.

کاتب السلطان شیرازی، محمدحسین

منشی دربار. از کاتبان دربار ناصرالدین شاه بود و از طرف او به کاتب السلطان ملقب شد. وی یکی از خوش نویسان طراز اول خط نستعلیق است و این خط را، از شش دانگ جلی تا کتابت خفی و غبار، بسیار خوش می نوشته است. پس از قتل ناصرالدین شاه،

ص: 427

در دربار مظفرالدین شاه در سمت خود باقی ماند. کاتب السلطان در حدود 1317 ق. در هشتاد سالگی در تهران درگذشت و جنازه او را در شهر ری دفن کردند.

منابع: احوال و آثار خوشنویسان، ج 3، ص 689-694؛ اطلس خط، ص 569-570؛ تاریخ هنرهای ملی، ج 2، ص 988-990؛ تذکره خوشنویسان معاصر، ص 63.

کاشانی، سید ابوالقاسم

مجتهد، سیاست مدار و از رهبران نهضت ملی نفت. در 1260 ش. در تهران به دنیا آمد. پدرش سید مصطفی کاشانی، عالم دینی بود و از حامیان مشروطه و از مراجع تقلید ساکن عراق. در پانزده یا شانزده سالگی برای تحصیلات دینی به نجف رفت و نزد پدر و میرزا خلیل تهرانی و آخوند خراسانی علم آموخت. در بیست و پنج سالگی، از برخی مراجع عراق، اجازه اجتهاد گرفت. در قیام مردم عراق بر ضد دولت انگلیس، اسلحه به دست گرفت و جنگید، تا در اکتبر 1920 م. تحت تعقیب مقامات انگلیسی قرار گرفت و به تهران گریخت. در تهران به مبارزات ضد انگلیسی خود ادامه داد و در 1304 ش. وارد مجلس مؤسسان شد و همان جا به پایان حکومت قاجار و پادشاهی رضاخان در مجلس رأی داد. پس از جنگ جهانی دوم و ورود متفقین به ایران، به بهانه همکاری با آلمان ها دستگیر و 16 ماه در اراک، کرمانشاه و رشت زندانی شد. پس از آن نیز 18 ماه را در تبعید به قزوین به سر برد. در دی 1326 ش. که دولت اسرائیل در فلسطین تأسیس شد، مردم را بر ضد آن دعوت به تظاهرات کرد و سپس به اتهام دست داشتن در سوء قصد به جان شاه دستگیر و در بهمن 1327 ش. به قلعه فلك الافلاك خرم آباد منتقل و از آنجا به لبنان تبعید شد. پس از رأی آوردن غیابی در انتخابات مجلس شانزدهم از تبعید بازگشت. مصدق و سران جبهه ملی برای استقبال از او به فرودگاه رفتند. در روز ورود وی از فرودگاه تا محله «پامنار»، 27 طاق نصرت بستند. کاشانی در موفقیت نهضت نفت، نقش مهمی

ایفا کرد؛ از جمله، توانست روحانیان مهم کشور را نیز با نهضت ملی همراه کند. با نخست وزیری مصدق، کاشانی طی پیامی که برای او فرستاد، مصدق را «برادر لایق و دانای» خود نامید. زمانی که دولت مصدق در مضیقه اقتصادی قرار گرفت و اقدام به فروختن اوراق قرضه عمومی کرد، کاشانی مردم را به حمایت از دولت تشویق کرد. برکناری مصدق و نخست وزیری قوام در تابستان 1331 ش. اعتراض شدید او را در پی داشت. بدین رو از مردم خواست که روز سی تیر به خیابان ها بیایند. مردم نیز درخواست او را اجابت کردند و بدین ترتیب، مصدق دوباره فرمان نخست وزیری از شاه دریافت کرد. پس از این واقعه، کاشانی نیز به ریاست مجلس برگزیده شد. اندک اندک با نفوذ عوامل انگلیس و دربار به اطرافیان نخست وزیر و رئیس مجلس، اختلافات وی با مصدق نیز رو به فزونی گذاشت تا اینکه به کودتای 28 مرداد 1332 ش. انجامید که وی در این واقعه، به دلیل بی اعتمادی به مصدق و ترس از چپ ها (عوامل شوروی)، دولت کودتا را بر دولت مصدق ترجیح داد. آیه الله کاشانی در اسفند 1340 ش. در تهران درگذشت و جنازه اش را برای دفن به شهر ری بردند. مکان قبر او پیشتر به رواق ناصری شهرت داشت، اما به سبب دفن او در آنجا پس از انقلاب به مقبره کاشانی نامبردار شد.

منابع: مصدق و تاریخ، ص 333-396؛ مجموعه ای از مکتوبات و سخنرانی های آیه الله کاشانی، ج 3، ص 111-112.

کرمانشاهی تهرانی، محمدخان

پزشک. در سال 1266 ق. در کرمانشاه زاده شد. برای تحصیل علوم دینی، در جوانی به نجف رفت. سپس در تهران رحل اقامت افکند و در مدرسه دارالفنون نزد میرزا عبدالباقی طب آموخت. طب جدید را از تولوزان فرانسوی فراگرفت و پس از آن برای تکمیل دانش پزشکی خود به پاریس رفت. در سال 1296 ق. به تهران بازگشت و به ریاست بیمارستان دولتی تهران منصوب شد. به دلیل اعتراض به سیاست های دولت وقت، از تدریس در دارالفنون برکنار شد. اجتهادیه، امراض اطفال و امراض قلبی، نام برخی کتاب های او است. در سال 1326 ق. درگذشت و در ابن بابویه آرمید.

منابع: الذریعه، ج 2، ص 348؛ المآثر والآثار، ص 223؛ مکارم الآثار، ج 4، ص 1254-1256؛ شرح حال رجال ایران، ج 6، ص 275.

کسائی

ابوالحسن علی بن حمزه، ادیب و نحوی، پیشوای نحویان کوفی، لغت شناس، یکی از قراء سبعه و از نوادگان بهمن بن فیروز. اصل او

ص: 429

از عجم کوفه بود و در بغداد می زیست. نحو را از ابو عمرو بن علاء آموخت و مدتی نیز در حلقه شاگردان خلیل بن احمد نحوی درآمد. هارون عباسی و پسرش امین نزد او درس خواندند. جلسات بسیاری با قاضی ابویوسف و محمد بن حسن فقیه حنفی داشته است که در کتاب های تاریخ نحو ذکر آن آمده است. مناظره او با سیبویه مشهور است. کسائی پیشوای یکی از دو مکتب مهم نحوی است که به «کوفیین» شهرت دارد؛ در مقابل مکتب «بصریین» که پیشوای آن سیبویه و سپس اخفش است. شاگرد نامدار او مبرد است که نحو کوفی را سامان داد. کسائی در سال 192 یا 189 ق. در ری درگذشت.

منابع: ابجد العلوم، ج 3، ص 32 و 33؛ اخبار الطراف و المتماجنین، ص 55؛ غایة النهایه، ج 1، ص 535؛ وفيات الاعیان، ج 1، ص 330؛ تاریخ بغداد، ج 11، ص 403؛ طبقات النحویین، ص 138؛ الأعلام، ج 4، ص 283.

کفای نجفی خراسانی، محمد

عالم دینی، فرزند آخوند خراسانی، مشهور به آقازاده. در نجف در سال 1294 ق.

متولد شد و علوم دینی را نزد پدر آموخت و از او اجازه اجتهاد گرفت. در نجف، پدر را در رهبری نهضت مشروطه ایران یاری رساند. به خواست پدر در سال 1325 ق.

در مشهد اقامت گزید. ضمن تدریس علوم دینی برای طلاب، در مسجد گوهرشاد، اقامه جماعت می کرد.

در سال 1304 ش. از شهر سبزوار به عنوان نماینده مجلس مؤسسان برگزیده شد و از جمله فقیهان حامی انحلال سلطنت قاجار و پادشاهی رضاخان در این مجلس بود. از سال های 1310 ش. به بعد به جبهه مخالفان رضا شاه پیوست. بدین رو به یزد تبعید شد. پس از چهارماه به مشهد بازگشت و پس از چند روز حبس در زندان مشهد، به تهران انتقال یافت. طی محاکمه ای در تهران، به اعدام محکوم شد، اما به دلیل نفوذی که در حوزه نجف داشت و نیز تلاش عده ای از مراجع، این حکم لغو شد و به اقامت اجباری در تهران محکوم گردید. در زمستان 1316 ش. به طرز مشکوکی درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، در جنب قبر ملا علی

ص: 430

کنی دفن شد. برخی از تألیفات او بدین قرار است: القضاء و الشهادات؛ مبحث الفاظ؛ حاشیه بر کفایة الاصول؛ التقریرات.

منابع: الذریعه، ج 4، ص 385؛ نباء البشر، ج 5، ص 275؛ گنجینه دانشمندان، ج 1، ص 244 و ج 7، ص 93-94؛ حیات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی آخوند خراسانی، ص 57 و 612.

کلانتری تهرانی، ابوالفضل

عالم دینی. در سال 1273 ق. در تهران به دنیا آمد. پدرش میرزا ابوالقاسم تهرانی نیز عالم نامی پایتخت بود. علوم و فنون مقدماتی را نزد پدر آموخت و دوره درس خارج را نزد سید محمدصادق طباطبایی و عبدالرحیم نهاوندی، و فلسفه و عرفان را از محمد رضا قمشه ای و ابوالحسن جلوه. در سال 1300 ق. به نجف رفت در درس حبیب الله رشتی شرکت کرد و در سامرا نیز از میرزای شیرازی استفاده کرد. سپس به تهران بازگشت و زعامت شرعی پایتخت را به عهده گرفت. در سال 1312 ق. مدرسه سپهسالار را که بانی آن حسین خان سپهسالار بود، افتتاح کرد. در هشتم صفر 1316 ق. بر اثر بیماری حصبه در تهران درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در کنار پدرش در مقبره ابوالفتح رازی به خاک سپرده شد. برخی از آثار او عبارتند از: دیوان اشعار عربی؛ دیوان اشعار فارسی؛ شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشور؛ الإصابه فی من أجمعت علیه العصابه (در علم رجال)؛ تمیمة المحدث/ الحدیث (منظومه ای به عربی در علم درایه)؛ صرْحُ الحَمَامَة فی احوال الوالد العَلَّامه (در شرح زندگانی پدرش و نیز قسمت هایی از زندگانی خود، به عربی)؛ قلاند الدرر فی نظم اللؤلؤ المنتشر (در علم صرف و به نظم)؛ تنقیح المقالة فی تحقیق الدلالة (در منطق و اصول فقه)؛ حاشیه الاسفار؛ الرسالة العشقیه (در بیان مسئله ای عرفانی، به زبان عربی)؛ مَنیة البصیر فی بیان کیفیة الغدیر؛ حاشیه فرائد الاصول؛ حاشیه المکاسب.

منابع: مکارم الآثار، ج 6، ص 2044؛ اعیان الشیعه، ج 2، ص 475؛ ریحانة الادب، ج 3، ص 373-374؛ الذریعه، ج 1، ص 54 و ص 501 و ج 2، ص 140 و ج 4، ص 435 و ج 6، ص 216 و 88 و ج 8، ص 67 و ج 14، ص 203 و ج 15، ص 27 و ج 17، ص 162 و ج 20، ص 312 و ج 26، ص 239؛ مصفی

ص: 431

کمال، رضا

مشهورترین نمایش نامه نویس دوره پهلوی اول، مشهور به شهرزاد. در سال 1277 ش. در تهران به دنیا آمد. دوره متوسطه را در مدرسه فرانسوی سن لویی تهران به پایان رساند و به عنوان مترجم وارد وزارت جنگ شد. فعالیت های ادبی خود را با ترجمه آغاز کرد و آنها را برای چاپ به روزنامه شفق سرخ، به مدیریت علی دشتی و مجله وفا با مدیریت نظام وفا می داد. ترجمه سالومه، اثر اسکار وایلد، او را در میان خوانندگان ایرانی به شهرت رساند.

کار نمایش را با بازی در نمایش های گروه «ایران جوان» در سال 1301 ش. آغاز کرد. سپس با همکاری سعید نفیسی، نمایش نامه الهه، نوشته پری را از فرانسه به فارسی برگرداند. اجرای این نمایش نامه در تهران، بر شهرت او افزود. پس از آن چند نمایش نامه نیز نوشت؛ از جمله «پریچهر و پریزاد» که به کارگردانی مسیو طریان در سالن گراند هتل به اجرا درآمد. در همان سال ها گروه «کمدی موزیکال» را با همکاری سعید نفیسی و مشفق کاظمی و سید مجتبی طباطبایی راه انداخت. به دلیل شیفتگی به داستان های کتاب هزار و یک شب، نام مستعار شهرزاد را برای خود برگزید و بارها با همین نام، نمایش نامه هایی را تألیف یا اجرا کرد. مهم ترین اثر او «شب هزار و یکم» است که با اقبالی بی نظیر روبه رو شد و همین نمایش نامه، نام او را در صدر فهرست نمایش نامه نویسان ایران در زمان رضاشاه قرار داد. برخی دیگر از نمایش نامه های او به این قرار است: زرتشت (1298 ش.)؛ دکتر از فرنگ آمده (1303 ش.)؛ گل های حرم (1311 ش.)؛ عروس ساسانیان (1311 ش.)؛ پروانه (1307 ش.)؛ مجسمه مرمر (1308 ش.)؛ در ظلمت شب.

وی در شهریور سال 1316 ش. بر اثر خودکشی درگذشت و در امامزاده عبدالله شهر ری دفن شد.

منبع: دانشنامه زبان و ادب فارسی، ج 5، ص 422-424.

کمال، محمد تقی

عالم دینی، فقیه و خطاط. در تهران به دنیا آمد. کتاب های شمسیه و مغنی و مطول را نزد شیخ محمد ساوجی و علوم ادبی و عربی را نزد سید علم الهدی و شمس العلماء محمد حسین گرکانی و قسمتی از فقه و اصول

ص: 432

و علوم حکمت را در محضر شیخ عبدالحسین فراگرفت. فنون خط نسخ را از میرزا محمدصادق شریف شیرازی، پسرعموی وصال، و زین العابدین محلاتی آموخت و در خط نستعلیق از استادانی چون میرزا محمدکاظم و کاتب همایون مشق خط گرفت و سپس به خدمت عمادالکتاب رسید و هنر خود را تکمیل کرد. در 1290 ش. وارد وزارت فرهنگ شد و تا 1313 ش. به تدریس ادبیات فارسی و دروس عربی مشغول بود. در سال 1338 ش. در تهران درگذشت و در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد.

منبع: تذکره خوشنویسان معاصر، ص 113-115.

کنی، ملا علی

فقیه پایتخت و فعال سیاسی. در سال 1220 ق. در بخش کن تهران متولد شد. در فقه شاگرد صاحب ضوابط و صاحب جواهر است و در اکثر علوم دینی به درجه استادی رسید. نفوذ فراوان در دربار قاجار و نیز بر مردم، و نیز ثروت فراوان، موجب حضور مؤثر وی در برخی تحولات آن روز ایران شد. وی از مخالفان سرسخت تجدد بود و با بسیاری از صدر اعظم های ناصرالدین شاه درگیر و باعث سقوط آنها شد. در محرم سال 1306 ق. در تهران وفات کرد و در جنب مرقد مطهر عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون شد. آثار او در موضوع فقه و رجال است، از جمله: توضیح المقال که در آن به شرح احوال خود نیز اشاره کرده است.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 357؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 1.

کوهی کرمانی، حسین

ادیب، محقق، روزنامه نگار و شاعر. در سال 1276 ش. در کرمان به دنیا آمد. در سال 1302 ش. روزنامه «نسیم صبا» را چاپ و منتشر کرد. سپس از کار روزنامه نگاری دست کشید و به عضویت وزارت فرهنگ درآمد. وی از ارادتمندان ملک الشعرای بهار و از طرفداران سرسخت سید حسن مدرس بود. همچنین از نخستین کسانی است که به گردآوری ادبیات

ص: 433

عامیانه پرداخت و مدت ها در کار تصحیح نسخه ها و چاپ آثار متقدمین فعالیت کرد.

«ترانه های ملی _ فهلویات» وی را پروفیسور کریستین سن به آلمانی و پروفیسور هانری ماسه به فرانسه ترجمه کرده اند. از دیگر آثار او، «از شهریور 1320 ش. تا فاجعه آذربایجان»، «غوغای جمهوری»، «افسانه های روستایی ایران»، «خلنامه»، «هفتصد ترانه»، «سوگواری های ادبی در ایران»، «راهنمای اهل ذوق یا بهترین غزل های سعدی و حافظ» و «گلچینی از مثنوی» است. در سال 1337 ش در تهران درگذشت و در ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منابع: از نیما تا روزگار ما، ص 466-467 و 460-461؛ تاریخ جراید، ص 301/4-302؛ تذکره شاعران کرمان، ص 417-415؛ زندگینامه رجال و مشاهیر، ص 316-314/5؛ ستارگان کرمان، ص 315-313.

گرچی، ابوالقاسم

مجتهد و حقوق دان. در سال 1300 ش. در تهران به دنیا آمد. پس از تحصیلات ابتدایی، به تحصیل و تدریس علوم حوزوی روی آورد. در حدود سال 1322 ش، برای ادامه تحصیل، به نجف اشرف رفت. در این دوره از تحصیل بیش از همه از آیه الله خویی استفاده کرد.

در سال 1330 ش، پس از گرفتن گواهی اجتهاد از برخی مراجع، به تهران بازگشت و در مدرسه های ابوالفتح، فیروزآبادی و مروی، دروس سطح حوزه را تدریس کرد. برخی از استادان او در تهران و نجف، بدین قرار است: سید محمد قصیر، حاج آقا حسین بروجردی، محمدعلی شاه آبادی، ابراهیم امام زاده زیدی، محمدرضا تنکابنی، سید ابوالقاسم خویی، محمدعلی کاظمینی، سید عبدالهادی شیرازی، محمدکاظم شیرازی. در سال

ص: 434

1332 ش. برای تحصیل وارد دانشکده الهیات دانشگاه تهران شد. در سال 1335 ش، دوره لیسانس منقول و در سال 1338 ش. دوره دکتری فلسفه و حکمت اسلامی را به پایان رساند و در سال 1342 ش. از پایان نامه دکتری خود دفاع کرد. از سال 1332 ش. به تدریس در دبیرستان ها و از سال 1338 ش. به تدریس ادبیات عرب و بالاخره اصول و فقه در دانشکده الهیات مشغول شد. از سال 1342 ش. رسماً به دانشگاه تهران منتقل شد و عنوان استادیاری گرفت. در بین سال های 1343 تا 1347 ش. در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، به تدریس ادبیات عرب و در دانشکده الهیات دانشگاه تهران به تدریس اصول و فقه پرداخت. از سال 1348 ش. تمام وقت در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران به تدریس حقوق اسلامی مشغول بود. برخی از موفقیت های علمی او بدین شرح است: برگزیده بخش علوم انسانی در همایش چهره های ماندگار (1381 ش.)، دریافت جایزه جشنواره بین المللی خوارزمی، دریافت نشان درجه یک دانش از رئیس جمهور در سال 1375 ش. برگزیده فرهنگستان علوم ایران در مراسم مشترک فرهنگستان ها، انتخاب «تصحیح تفسیر جوامع الجامع» و «تاریخ پیامبر اسلام (ص)» به عنوان اثر برگزیده تحقیقی در سال 1362 ش، انتخاب کتاب تحقیقی «تصحیح جوامع الجامع» به عنوان کتاب برگزیده ممتاز ده ساله اول انقلاب در سال 1367 ش، کسب درجه استادی ممتاز در دانشگاه تهران و نشان استاد نخبه از طرف نهاد ریاست جمهوری در سال 1368 و 1369 ش. برخی از آثار او بدین شرح است: *الصرف و النحو و القرائه*؛ *تصحیح الذریعة الی اصول الشریعه*، تألیف سید مرتضی علم الهدی؛ ترجمه و تلخیص کتاب *عدة الاصول*؛ *تصحیح کتاب تاریخ پیامبر اسلام*، تألیف محمدابراهیم آیتی؛ *تصحیح تفسیر جوامع الجامع*، تألیف امین الاسلام طبرسی؛ *حدود، تعزیرات و قصاص*؛ ترجمه جامع الشتات، تألیف میرزای قمی؛ *مبانی حقوق اسلامی*؛ *اندیشه های حقوقی*؛ *تاریخ فقه و فقها*؛ *آیات الاحکام*؛ *ادوار اصول فقه*؛ *اسلام: بررسی تطبیقی حقوق خانواده*؛ *ارتداد در اسلام*.

وی در هفتم اسفند سال 1389 ش / بیست و دوم ربیع الاول 1432 ق. در هشتاد و نه سالگی درگذشت و در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: فصلنامه نامه فرهنگستان علوم، ش 5، سال دوم، 1376 ش؛ مجله حوزه، ش 36، بهمن و اسفند 1368 ش؛ مجله

لرزاده، حسین

معمار. در سال 1285 ش. در تهران به دنیا آمد. پدرش، استاد محمد لرزاده، از معماران نامی دوره قاجار و همکار حسن صنیع دیوان بود. در هفت سالگی به مکتب خانه میرزا حسن رفت و نزد پدر نیز هنر معماری آموخت. مدتی نیز در مدرسه کمال الملک و نیز نزد سید محمدتقی نقاش باشی شاگردی کرد؛ تا اینکه توانست در فن و هنر معماری به مقام استادی برسد. معماری مسجد اعظم قم (به درخواست آیه الله بروجردی)، طراحی و ساخت ساختمان مقبره فردوسی در توس قبل از بازسازی هوشنگ سیحون، گنبدخانه مدرسه و شبستان زمستانی مسجد سپهسالار، مرمت حرم امام حسین (ع) و تجدید بنای ایوان بزرگ آن و ساختمان مسجد و مدرسه لرزاده تهران، از یادگارهای او است. وی در سال 1381 ش. نشان درجه یک فرهنگ و هنر را دریافت کرد و روز 23 شهریور 1383 ش. در نود و هشت سالگی درگذشت. پیکر او را در مقبره خانوادگی اش که خود ساخته بود، در مسجد افضلیه شهر ری به خاک سپردند. کتاب مفصل و مصور معماری سنتی ایران (با همکاری حسین زمرشیدی) و کتاب احیای هنرهای از دست رفته از آثار اوست.

منابع: سایت فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران؛ «زندگی نامه حسین لرزاده» همشهری آنلاین، کد 63026، 20 شهریور 1387.

لسانی نائج، ابوالفضل

قاضی، نویسنده و روزنامه نگار، فرزند میرزا نصرالله لسان المحدثین. در سال 1276 ش. در شهر نور مازندران به دنیا آمد. پدرش از وعاظ و علمای معروف مازندران بود و نیاکانش اهل

دین و از روحانیون مشهور بودند. کتابخانه ای از آنان باقی مانده است که به آستانه حضرت معصومه (س) در قم اهدا شده است. ابوالفضل لسانی دوره مقدماتی صرف و نحو عربی و معانی و بیان را نزد ملا مرتضی نوری آغاز کرد. سپس در مدارس علمیه تهران، در رشته های معقول و منقول ادامه تحصیل داد. سپس به استخدام وزارت فرهنگ درآمد. هم زمان با تدریس در دبیرستان های تهران، به مطالعات خود در زمینه تاریخ جهان و فرهنگ ایران ادامه داد. مدتی نیز به روزنامه نویسی در روزنامه های اواخر دهه 1290 ش. و اوائل دهه 1300 ش (روزنامه وطن، روزنامه اقتصاد ایران و روزنامه کار) روی آورد. پس از روی کار آمدن حکومت پهلوی، روزنامه نگاری را رها کرد و به کارهای فرهنگی و معلمی پرداخت. با تشکیل دادگستری جدید، به دعوت علی اکبرخان داور، با سمت مستنطقی (بازپرسی) به شهر اصفهان رفت. یک سال و نیم بعد، دادستان اصفهان شد. ریاست دادگستری یزد (1310 ش)، ریاست دادگاه های شیراز (1312 ش)، ریاست دادگستری کرمان (1318 ش) و دادستانی خراسان (1319 ش) از دیگر سمت های او است. در سال 1320 ش. حکم دادستانی دو استان برای او صادر شد، اما به دلایلی نپذیرفت و از کار قضایی کناره گرفت. در همین تاریخ، جواز وکالت خود را گرفت و تا آخر عمر به وکالت دادگستری مشغول شد. چند سالی نیز در کسوت نماینده مجلس شورای ملی و سناتور مجلس سنا انجام وظیفه کرد. برخی از تألیفات او بدین قرار است: مقالات تاریخی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی؛ نفت، طلای سیاه یا بلای ایران. وی بر اثر یک مزاحمت تلفنی دچار حمله و سکته قلبی شد و سرانجام در روز جمعه نوزدهم دی 1337 ش. در تهران درگذشت. پیکرش را در امامزاده عبدالله شهر ری به خاک سپردند.

منبع: چهره ها در تاریخچه نظام آموزش عالی حقوق و عدلیه نوین.

لنکرانی، حسین

عالم دینی. در سال 1268 ش. در سنگلج

ص: 437

تهران به دنیا آمد. پدرش، آیه الله علی لنکرانی، و پدر بزرگش، از مجتهدان تهران بودند. وی خواندن و نوشتن و بخشی از مقدمات علوم اسلامی را نزد پدر و بخشی دیگر را در حوزه علمیه تهران آموخت. سپس به نجف رفت و تحصیلات خود را تا اجتهاد ادامه داد. پس از بازگشت به وطن در 1303 ش، افزون بر فعالیت های دینی، به صف مبارزان با رژیم پهلوی پیوست و روزنامه «اتحاد اسلام» را راه انداخت که با تبعید او به مشهد متوقف شد. در انتخابات دوره چهاردهم، از اردبیل به مجلس راه یافت. در این مدت، با آیه الله کاشانی و نواب صفوی نیز ارتباط داشت. در اسفند 1341 ش. با طرح «انقلاب سفید» شاه مخالفت کرد. یک هفته پیش از 15 خرداد با امام خمینی در قم دیدار و اعلام همراهی کرد. شب 15 خرداد، تصویر امام را در شمارگانی وسیع در تهران چاپ و روز بعد در میان تظاهرکنندگان که از میدان شاه (قیام فعلی) به سمت دانشگاه می رفتند، پخش کرد. در 20 خرداد 1342 ش. دستگیر و روانه زندان شد و اواخر تیر همان سال آزاد گردید. پس از تصویب کاپیتولاسیون در مجلس، او بود که متن مذاکرات مجلس را به اطلاع امام خمینی رساند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به رغم کهولت سن و ضعف مزاج، به هم فکری و همکاری خود با امام خمینی ادامه داد. وی در 18 خرداد 1368 ش. درگذشت و در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: یاران امام در آینه اسناد ساواک: شیخ حسین لنکرانی؛ گلشن ابرار، ج 6، ص 277-270؛ روابط و مناسبات آیه الله حاج شیخ حسین لنکرانی و امام خمینی؛ تاریخ معاصر ایران، س 6، ش 21 و 22 (بهار و تابستان 1381)، ص 95 و 98 و ش 23 (پاییز 1381)، ص 14؛ نگاهی بر زندگانی بزرگ مرد دین و سیاست: آیت الله حاج شیخ حسین لنکرانی، ص 28-31.

لواسانی، ملا شکرالله

فقیه و مجتهد عصر ناصری، فرزند ملا لطف الله سینکی. در سینک لواسان به دنیا آمد و برای تحصیل به اصفهان رفت. در اصفهان نزد محمدعلی قانلی، ریاضیات خواند و نزد میر سید حسن مدرس اصفهانی، فقه و اصول آموخت. سپس به تهران بازگشت و پس از چندی برای ادامه تحصیل به نجف رفت. در نجف به محضر درسی شیخ مرتضی انصاری و دیگر استادان بزرگ حوزه راه یافت. پس از اتمام تحصیلات حوزوی به تهران بازگشت و عهده دار امور شرعی و تألیف و تدریس شد. مدتی نیز در خانقاه معصومیه، مهمان معصوم علی شاه بود. معصوم علی شاه در کتاب طرائق الحقائق از دیدارهای خود با او خبر می دهد. لواسانی در چهاردهم شوال

1319 ق. در تهران درگذشت و در جوار امامزاده حمزه در آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) دفن شد. فضائل السادات و منتخب الختوم (در ادعیه) از آثار او است.

منابع: دانشنامه تهران بزرگ، ج 2، ص 348؛ المآثر والآثار، ج 1، ص 250.

لواسانی، سید عبدالکریم

عالم دینی و قاضی. تاریخ تولد او دانسته نیست؛ جز اینکه در اواخر دوره ناصرالدین شاه قاجار متولد شد. در دوره رضا شاه و هم زمان با تأسیس دادگستری در ایران، در دادگاه های همدان و کرمان قضاوت کرد. در دوران قضاوت، به سعه صدر، اخلاق نیکو و دانش فراوان شهرت یافت. بیش از 100 سال عمر کرد و در سال 1369 ش. در تهران درگذشت. پیکر او را در ابن بابویه دفن کردند.

منبع: دانشنامه تهران بزرگ، ج 2، ص 349.

مازندرانی حائری، عبدالله

فقیه و صوفی، فرزند آیه الله زین العابدین مازندرانی. در سال 1282 ق. به دنیا آمد. ضمن تحصیلات دینی در نجف، در سال 1306 ق. به حلقه مریدان ملا سلطان علی گنابادی پیوست و به رحمتعلی شاه ملقب شد. با گواهی های متعدد اجتهاد وارد تهران شد و شیخ این سلسله گشت. از وی کتابی به نام «متمم لایحه» و کتاب دیگری به نام «رساله در اثبات توحید و رد الحاد» چاپ شده است. در ذی الحجه 1356 ق. در تهران درگذشت و در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) در حجره طاووس العرفا دفن گردید.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 311؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 1.

مؤذن زاده اردبیلی، رحیم

اذان گوی ایرانی، گوینده اذان مشهور در آواز بیات ترک و در گوشه روح الارواح. در سال 1304 ش. در اردبیل به دنیا آمد. اذان مشهور او در سال 1334 ش. در استودیوی شماره یک رادیو ضبط شد. در سال 1387 ش. اذان رحیم مؤذن زاده اردبیلی اثر ملی معنوی شناخته شد. وی در ابتدای سال 1384 ش.

ص: 439

به دلیل ابتلا به سرطان، در بیمارستان مدائن تهران بستری شد و در 5 خرداد همان سال درگذشت. جنازه او را در گورستان ابن بابویه دفن کردند.

متین دفتری، احمد

نخست وزیر رضا شاه، ریاست دبیرخانه جامعه ملل در ایران، رئیس جمعیت طرفداران ملل متحد، نماینده سازمان بین المللی حقوق بشر در ایران، عضو فرهنگستان ایران، عضو دائمی دیوان بین المللی لاهه، رئیس شورای عالی بین المجالس. در شعبان 1314 ق. / بهمن 1275 ش. در تهران متولد شد. در کودکی به تقاضای جدش میرزا حسین خان وزیر دفتر، از طرف مظفردالدین شاه به اعتضاد خاقان ملقب شد و شغل لشکرنویسی فوج های دماوند و فیروزکوه و آتریاد پیاده سیستان و فوج منطقه تبریز از طریق ارث به او رسید. پس از چندی متین الدوله لقب گرفت.

پس از آموختن دروس مقدمات به مدرسه «ایران و آلمان» رفت. هشت سال در این مدرسه تحصیل کرد و زبان های آلمانی، فرانسه و انگلیسی آموخت. زبان عربی و درس های اسلامی را نیز نزد محمد عبده فراگرفت. آنگاه به استخدام دولت درآمد و همانند اکثر فرزندان اشراف و رجال آن ایام، در وزارت خارجه به کار مشغول شد. همزمان به فعالیت مطبوعاتی نیز روی آورد و در روزنامه «عصر طلایی» مسئولیت ترجمه اخبار انگلیسی را بر عهده گرفت. در همین ایام، فقه و اصول و ادبیات عرب را در محضر آیه الله سید اسدالله خارقانی خواند. پس از پایان جنگ جهانی اول، هنگامی که عموی پدرش، دکتر محمد مصدق، و نظام السلطنه مافی و نصرت الدوله فیروز و ذکاءالدوله غفاری نشریه «مجله علمی» را راه انداختند، به آنان پیوست و از نخستین شماره تا پایان حیات این نشریه با آن همکاری داشت. با تأسیس مدرسه حقوق در 1297 ش. به همت فیروز میرزا نصرت الدوله در تهران، متین دفتری وارد مدرسه حقوق، و در 1300 ش. از آن فارغ التحصیل شد. پس از کودتای 1299 ش. محمد مصدق، والی آذربایجان، او را که نوه

برادرش بود، نماینده خود در تهران کرد. آشنایی متین دفتری با رضاخان از همین زمان آغاز شد و متین دفتری که در آن زمان، جوانی 25 ساله بود، ضمن بردن پیغام ها و تلگراف های رمزی دکتر مصدق و حبیب الله خان شیبانی فرمانده لشکر آذربایجان برای رضاخان و تهیه جواب تلگراف های رمز والی آذربایجان، توجه سردار سپه را به خود جلب کرد. در سال 1310 ش. به معاونت وزارت عدلیه منصوب شد. در همین زمان تیمورتاش وزیر دربار، مغضوب رضا شاه شد و متین دفتری او را محاکمه کرد. دفتری در این دوران با دختر دکتر مصدق ازدواج کرد و به این ترتیب علاوه بر نسبت فامیلی از سوی پدر، داماد او هم شد. در آن زمان، مصدق در احمدآباد کرج زندگی می کرد و مغضوب رضاشاه بود. در سوم آبان 1318 ش. (25 اکتبر 1939 م.) محمود جم از مقام نخست وزیری برکنار و احمد متین دفتری وزیر دادگستری کابینه به نخست وزیری منصوب شد. علت این تغییر، گویا ارتباط نزدیک متین دفتری با آلمانی ها بود و رضا شاه که از پیروزی های هیتلر در آغاز جنگ جهانی دوم خوشحال بود، با انتخاب نخست وزیر طرفدار آلمان راه دوستی و اتحاد با آلمان را هموارتر کرد. پس از حمله هواپیماهای متفقین به ایران - که در جنگ، اعلام بی طرفی کرده بود - رضا شاه صبح روز چهارم تیرماه 1319 ش. در حالی که به شدت عصبانی و برافروخته بود، احمد متین دفتری و علی اصغر حکمت (وزیر کشور) را احضار و سپس هر دو را از کار برکنار کرد. بعد از شهریور 1320 ش. متین دفتری در پناه دکتر مصدق وارد فعالیت های سیاسی شد و نامزد نمایندگی مجلس از تهران شد، اما قبل از انتخابات به جرم طرفداری از آلمان توسط متفقین دستگیر شد. یک سال تحت نظر انگلیسی ها و یک سال تحت نظر روس ها بود، تا این که بعد از جنگ جهانی دوم آزاد شد. در انتخابات دوره پانزدهم، از حوزه مشکین شهر به نمایندگی انتخاب شد. در زمان نخست وزیری رزم آرا، در انتخابات اولین دوره مجلس سنا، سناتور دوم تهران شد و در مجلس از منتقدان اصلی رزم آرا و حامیان مصدق و ملی شدن نفت بود. پس از کودتای 28 مرداد، سناتور انتصابی تهران شد. از سال 1342 ش. به بعد سکوت سیاسی اختیار کرد. وی در کنار مشاغل سیاسی، از بدو تأسیس دانشگاه تهران، در آنجا به تدریس اشتغال داشت و بر زبان های آلمانی، انگلیسی، فرانسه و عربی مسلط بود. چندین کتاب حقوقی نیز تألیف کرد که در دانشکده حقوق تدریس می شد؛ از جمله آثار وی می توان به «روابط

بین المللی از قدیم الایام تا سازمان ملل متحد»، «روابط و حقوق بین الملل»، «خاطرات یک نخست وزیر» اشاره کرد. سرانجام در تیر 1350 ش. در هفتاد و پنج سالگی در تهران درگذشت و در باغچه علیجان عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: یادی از دوران کودکی، شانزدهمین سالنامه دنیا، 1339 ش؛ خاطراتی از عنفوان جوانی، هفدهمین سالنامه دنیا، 1340 ش.

مجدالملك، تقی خان

از رجال سیاسی دوره ناصرالدین شاه تا احمدشاه قاجار. پدرش، میرزا محمدخان مجدالملك و برادرش میرزاعلی خان امین الدوله (صدر اعظم مظفرالدین شاه) بود. در سال 1278 ق. به دنیا آمد. در نوجوانی صرف و نحو و منطق آموخت و پس از آنکه محمدحسن خان اعتمادالسلطنه مدرسه مشیریه را در سال 1289 ق. تأسیس کرد، در آنجا به تحصیل علوم جدید و زبان فرانسه مشغول شد. در دربار ناصری، به او سمت «دواتداری و حمل لوازم تحریر خاصه همایونی» دادند و از ناصرالدین شاه لقب «منشی حضور» گرفت. در 1299 ش. حدود یک سال پس از مرگ پدرش، لقب «مجدالملك» را از پدر به ارث برد.

در 1300 ق. در بیست و دو سالگی، از جانب برادرش امین الدوله، که وزیر وظایف و اوقاف بود، به اداره امور آن وزارتخانه منصوب شد و تا 1308 ق. که دوره وزارت امین الدوله پایان یافت، این مقام را داشت. با برکناری امین الدوله از مقام وزارت به سبب وابستگی او به لژ بیداری فراماسونری و در کشمکش قدرت بین هواداران روسیه و انگلیس در دربار ناصری، تقی خان نیز ناگزیر از کناره گیری شد. حضور دوباره او در دربار، با حکومت مظفرالدین شاه (1313-1324 ق.) و بازگشت امین الدوله به عرصه سیاست آغاز شد.

پس از انتصاب امین الدوله به صدراعظمی در 1315 ق. تقی خان به وزارت وظایف و اوقاف و سپس وزارت داخله و معاونت صدراعظم رسید. امین الدوله در محرم 1316 ق. به دستور شاه برکنار شد

و به رشت رفت. تقی خان نیز از منصبش کناره گرفت و همراه او راهی رشت شد و پس از چندی با اجازه شاه به سفر حج رفت. وی بار دیگر در 1320 ق. به عرصه سیاست بازگشت و در دوره صدر اعظمی عین الدوله، حدود دو سال وزیر وظایف و اوقاف بود. در 1325 ق. در کابینه میرزا احمدخان مشیرالسلطنه که فقط 31 روز دوام آورد، وزیر تجارت بود. در سال 1327 ق. از محله عودلاجان تهران که محل زندگی اش بود، در انتخابات مجلس شورای ملی وکیل اعیان تهران شد. در 1332 ق. به عنوان پیشکار محمدحسن میرزا، ولی عهد احمدشاه، به تبریز رفت. در سال 1344 ق. درگذشت و در باغ طوطی / توتی در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

تقی خان خوش نویسی و نقاشی می کرد و شعر نیز می سرود. «عبقری» تخلص او در شعر بود. محمدابراهیم مدایح نگار، «تذکره مجدیه» را به نام او نوشت.

منبع: دانشنامه جهان اسلام، ج 7، ص 882-883.

محدث ارموی، سید جلال الدین

محقق، مصحح، نسخه شناس و نویسنده. در سال 1283 ش. در ارومیه به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را در ارومیه فرا گرفت و سپس به حوزه علمیه مشهد رفت و در سال 1320 ش. به تهران آمد و در کتابخانه ملی به خدمت مشغول شد. از سال 1335 تا 1347 ش. در دانشکده الهیات تدریس کرد و از همان جا مدرک دکتری گرفت. یکی از استادان او آیه الله سید حسین عرب باغی به او لقب محدث داد. وی تا آخرین روز عمرش به تألیف و تحقیق متون کهن اشتغال داشت. وی حدود هفتاد کتاب از آثار کهن شیعی را تصحیح و تحقیق کرده است و مهم ترین اثر وی، تصحیح نقض و نگارش تعلیقات آن است. برخی دیگر از آثار او به این شرح است: تصحیح و تحقیق: الغارات، الايضاح، تفسیر گازر، شرح غررالحکم آقاجمال خوانساری و ترجمه و شرح مصباح الشریعه (تألیف ملا عبدالرزاق گیلانی). محدث ارموی در سال 1358 ش. درگذشت و در جوار آرامگاه ابوالفتوح رازی در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

ص: 443

منابع: مقدمه تقض، چاپ دارالحديث؛ کتاب ماه کلیات، ش 119، آبان 1386 ویژه نامه محدث ارموی.

محلالتی، ذبیح الله

عالم دینی و محقق رجالی. حدود سال 1310 ق. در تهران به دنیا آمد. دروس مقدماتی را در تهران خواند و در سال 1330 ق. به نجف رفت. در نجف، دروس عالی حوزه را نزد میرزا آقا اصطهباناتی، شیخ ابوالحسن رشتی، سید محمد فیروزآبادی و شیخ محمد جواد بلاغی آموخت و از آیات عظام سید ابوالحسن اصفهانی، میرزای نائینی، سید حسن صدر کاظمی و آقابزرگ تهرانی اجازه روایت گرفت. در سال 1341 ق. به سامرا رفت و در آنجا از پدر همسر خود، میرزا محمد عسکری تهرانی، علم رجال و درایه الحدیث آموخت. در سال 1376 ق. به تهران بازگشت و به تبلیغ دین مشغول شد. سرانجام در سال 1406 ق. در تهران درگذشت و پیکرش را در جوار مرقد ابوالفتح رازی در ری به خاک سپردند. از آثار او است: 1. فرسان الهیجاء، در شرح حال امام حسین و ذکر حوادث کربلا. این کتاب بارها چاپ شده است. 2. ریاحین الشریعه، در ترجمه بانوان دانشمند شیعه، در پنج جلد.

3. اختران تابناک یا کشف الکواکب، در زندگی امامزادگان و علمای شیعه. 4. الحق المبین فی قضیه امیرالمؤمنین، درباره داوری های حضرت علی (ع). 5. ترجمه قرة العین فی حقوق الوالدین، نوشته ابوالفتح محمد بن علی کراچکی. 6. مآثر الکبراء فی تاریخ سامرا، در دوازده جلد. 7. کشف الغایشه، درباره عایشه و نقد دیدگاه های اهل سنت درباره او. 8. السیوف البارقه، در شرح حال برخی از صوفیان. 9. کشف المغیبات فی اخبار غیبیه امیر المؤمنین (ع). 10. کشف حقیقت در شرح حال پیشوایان اهل سنت.

منابع: اختران فروزان ری و طهران، ص 197-199؛ الذریعه، ج 3، ص 255 و ج 7، ص 285 و ج 11، ص 313 و...؛ دائرة المعارف تشیع، ج 15، ص 113.

محمد طاهر میرزا

ادیب و دانشمند، نوه نایب السلطنه عباس میرزا. روز جمعه، 11 شوال 1250 ق. در تبریز به دنیا آمد. علوم سنتی و نیز زبان فرانسه و

ریاضیات را آموخت. پس از فراغت از تحصیل به مصر رفت و پنج سال در «جامع الازهر» به تحصیل علوم دینی اشتغال ورزید. با ابوالحسن جلوه، از دانشمندان و عرفای ایران، دوست و همنشین بود و نزد شاه عزت و احترام داشت. اما از خدمات دولتی گریزان بود و عمر خود را به مطالعه و تحریر و ترجمه گذراند و سرانجام به سال 1316 ق. به بیماری سکتة درگذشت و در ابن بابویه به خاک سپرده شد.

ترجمهٔ رمان های «سه تفنگدار»، «کنت دومونت کریستو»، «لویی چهاردهم و عصرش» و چندین رمان دیگر از آثار قلمی او است و چند کتاب و نمایشنامه نیز از او باقی مانده است.

منبع: فرهنگ ادبیات جهان، ج 6، ذیل عنوان.

محمود محمود

محقق و نویسنده. در سال 1261 ش. در تبریز متولد شد. تحصیلات مقدماتی و عالی را در تبریز و تهران گذراند و در وزارت پست و تلگراف خدمت کرد. مدتی نیز استاندار تهران و در دورهٔ پانزدهم نمایندهٔ مجلس شد. پیش از کودتای اسفند 1299 ش. معروف به پهلوی بود و پس از آن محمود را برای نام خانوادگی خویش برگزید. مهم ترین تألیف او، دورهٔ تاریخ مفصل «روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن 19» است که در هشت جلد چاپ و منتشر گردیده است. محمود محمود که در اواخر عمر نابینا شده بود، در روز جمعه 28 آبان ماه 1344 ش. در هشتاد و چهار سالگی در تهران درگذشت و در ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 1، ص 44.

محیط طباطبایی، سید محمد

محقق، تاریخ پژوه، نسخه شناس. در سال

ص: 445

1281 ش. در روستای گزلا از توابع اردستان چشم به جهان گشود. در مکتب خانه زواره اردستان تحصیل کرد. زبان فرانسه را در مدرسه کاسه گران اصفهان آموخت.

از سال 1302 ش. به تهران رفت و سه سال در مدرسه دارالفنون به تحصیل در رشته ادبیات و حقوق پرداخت. از سال 1306 ش. حرفه روزنامه نگاری را با نوشتن مقالات تاریخی و ادبی آغاز کرد. در شهریور سال 1321 ش. مجله «محیط» را منتشر کرد.

در سال 1337 ش. سرپرستی برنامه «مرزهای دانش» را در رادیو به عهده گرفت که حدود سی سال ادامه یافت. در طی شصت سال، بیش از دو هزار مقاله نوشت. در سال 1369 ش. به عضویت فرهنگستان زبان و ادب ایران درآمد و در 27 مرداد 1371 ش. چشم از جهان فانی فرو بست و بنا به وصیتش در محوطه برج طغرل شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: «به یاد محیط ادب»، مجله دنیای سخن، ش 50، تیر - مرداد - شهریور 71.

مختاری، رکن الدین

رئیس شهربانی رضا شاه، مشهور به سرپاس مختاری. در سال 1266 ش. در کرمانشاه به دنیا آمد. پدرش کریم خان مختارالسلطنه، مدتی رئیس نظمی و بنیانگذار ژاندارمری ایران بود. در جوانی به خدمت شهربانی درآمد و در شهرستان های مختلف ایران ریاست شهربانی را به عهده داشت. با فرار سرلشکر محمدحسین آیرم به اروپا، مختار که درجه سرهنگی داشت، به درجه سرپاسی (سرتیپ) نایل شد و به ریاست شهربانی رضا شاه رسید. پس از وقایع شهریور 1320 ش. بازداشت و به دلیل دخالت و مسئولیتش در چند مورد از قتل های سیاسی دوره رضاخان، همراه عده ای دیگر محاکمه و به هشت سال زندان محکوم شد. وی نوازنده ویولون و از شاگردان حسین اسماعیل زاده و به لحاظ هنری، یکی از برجسته ترین هنرمندان عرصه موسیقی ایران نیز بود. آهنگ های بسیاری از او بر روی صفحه و نوار موجود است. در سال 1350 ش. درگذشت و در ابن بابویه دفن شد.

منابع: بازیگران سیاسی عصر رضا شاهی و محمدرضا شاهی؛ سرگذشت موسیقی ایران.

مدرس زُنوزی، آقاعلی

فیلسوف و فرزند ملا عبدالله زُنوزی، مؤسس حوزه فلسفی تهران، مشهور به آقاعلی حکیم و حکیم مؤسس. در سال 1234 ق. به دنیا آمد. پس از شاگردی نزد پدر و استادان بزرگ فلسفه و عرفان نظری در تهران، اصفهان و قزوین بر کرسی تدریس فلسفه و حکمت در مدرسه سپهسالار تهران نشست و حدود چهل سال به تدریس حکمت و فلسفه متعالیه پرداخت. از آثار او است: تعلیقات بر اسفار اربعه؛ بدایع الحکم. در سال 1307 ق. رحلت کرد و نزدیک ضریح امامزاده حمزه (ع) دفن شد.

منبع: دائرة المعارف تشیع، ج 1، ص 127-128.

مدرسی یزدی، سید محمود

پزشک. در سال 1277 ش. به دنیا آمد. سال ها ریاست بیمارستان های فاطمی و سهامیه قم را بر عهده داشت و از اوائل تأسیس حوزه علمیه در بهبود سلامت مردم قم و علما و طلاب کوشش کرد. در بیست و ششم اردیبهشت 1356 ش. از دنیا رفت و در مقبره طباطبایی در شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 643؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

مرآت، اسماعیل

سیاستمدار و فعال فرهنگی. متولد سال 1272 ش. در سال 1290 ش. همراه عده ای دیگر برای تکمیل تحصیلات در رشته های گوناگون به فرانسه فرستاده شد. در فرانسه، در رشته آموزش و پرورش تحصیل کرد و پس از گرفتن دانشنامه به ایران بازگشت. مدتی در مدارس مشغول تدریس شد و سپس رئیس تعلیمات ابتدایی در وزارت فرهنگ گردید. در سال 1316 ش. استاندار کرمان و در سال 1318 ش. وزیر فرهنگ شد و تا سال 1321 ش. در چند کابینه وزیر فرهنگ بود. در سال 1328 ش. درگذشت و جنازه اش را در باغچه

ص: 447

مرداواج / مرداویژ / مرداویج زیاری

مرداویج بن زیار بن وردان شاه گیلی، مؤسس سلسله زیاری در سده چهارم هجری. او یک قرن پس از شکست سرخ جامگان و سپیدجامگان، فرماندهی تیره های گیل و دیلم را به دست گرفت و با پیروزی بر سپاه المقتدر، خلیفه عباسی، قلمرو حکومتی خود را از طبرستان در شمال تا خوزستان در جنوب گسترش داد. مرداویج، مخالف وابستگی حکومت های داخلی ایران به دستگاه خلافت بود و خود را میراث دار شاهان ساسانی می دانست. به دستور وی، تختگاه تیسفون (طاق کسری) بازسازی شد. زیاریان، میان سال های 316 تا 435 ق. بر بخش هایی از سرزمین های گرگان، قومس، طبرستان، دیلم، گیلان، قزوین، ری، اصفهان و خوزستان فرمان راندند. مرداویج در سال های نخست فرمان روایی نصر بن احمد سامانی (301-330 ق.) در سپاه سامانیان خدمت می کرد. سپس به خدمت اسفاریز شیره و سردار گیل درآمد و سپهسالار وی شد. اسفاریز، نخست در خدمت ماکان بن کاکلی بود و پس از او به حکومت ری رسید. مرداویج به یاری محمد بن مسافر بر اسفاریز شورید و او را در سال 319 ق. کشت. پس از آن، بر ری، قزوین، ابهر، گرگان و طبرستان چیره شد. سپس خواهرزاده خود ابوالکرادیس را با لشکر بسیار به فتح همدان فرستاد تا حکومت همدان را از دست نماینده خلیفه بازستاند. در نبردی که میان این دو نیرو درگرفت مردم همدان به یاری عامل خلیفه شتافتند، در نتیجه سپاه مرداویج شکست خورد و خواهرزاده او همراه چهارهزار نفر به قتل رسید. مرداویج، با سپاهی عازم همدان شد و پس از کشتار بسیاری از مردم همدان با سپاه خلیفه در محلی میان قزوین و همدان درگیر و بر آن پیروز شد.

ابوعلی مسکویه می گوید: او ترکان را خوار می شمرد و به آنان اعتماد نداشت و یاران دیلمی خویش را می نواخت و برعکس بر غلامان ترک سخت می گرفت. در شمار لشکریان او، غلامان زر خرید ترک نیز یافت می شدند. در یکی از روزهای سال 323 ق. در اصفهان، تنی چند از این غلامان که تا پاسی از شب سرگرم تیمار اسبان بودند، با سر و صدای خود مانع خفتن مرداویج شدند. مرداویج بر آنان خشمناک شد و فرمان داد که آنان را افسار زده، در طویله اسبان اندازند. این توهین موجب شد که غلامان ترک، وی را در گرمابه کشتند. جنازه مرداویج را به ری بردند و

پس از تشییعی باشکوه در شمال دامنه کوهی که به نام او مشهور است، دفن کردند.

منابع: ری باستان، ج 1، ص 445؛ الکامل فی التاریخ، ج 1، ص 246 و ج 6، ص 198؛ تاریخ گزیده، ج 1، ص 417؛ تاریخ طبرستان، ص 185؛ «مردآویج زیاری»، مجله تخصصی زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد (دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد)، 1379.

مرشد چلویی

شاعر، مربی اخلاق. میرزا احمد عابد نهاوندی مشهور به حاج مرشد چلویی، متخلص به ساعی. در بازار تهران جنب مسجد جامع، طباحی داشت. چون با مردم به زبان شعر و پند و اندرز سخن می گفت، به حاج مرشد معروف شد.

تنها نسخه دیوان اشعار عرفانی ساعی در زمان خودش در آتش سوزی مغازه اش سوخت. اما عده ای اشعار او را گردآوری کردند و با نام دیوان سوخته انتشار دادند. از اشعار او است:

کو آن کسی که کار برای خدا کند/ *** بر جای بی وفایی مردم وفا کند//

هر چند خلق سنگ ملامت بر او زنند/ *** بر جای سنگ، نیمه شب ها دعا کند.

وی از شاگردان و مریدان رجبعلی خیاط بود و حیدرآقا معجزه، فرزند اوست. در حدود نودسالگی در 25 شهریور 1357 ش. در تهران درگذشت. قبر وی در جنب ابن بابویه تهران داخل مسجد ماشاء الله است.

منبع: بهترین کاسب قرن: خاطرات مرحوم حاج مرشد چلویی.

مروستی ندامانی، سید یحیی

عالم دینی، سیاستمدار، ملقب به ناصرالاسلام. در سال 1292 ق. به دنیا آمد و در رشت و تهران تحصیل کرد و از روحانیون معتبر گیلان بود که از مشروطه حمایت کرد. در دوره استبداد صغیر، به عضویت کمیته ستار درآمد که هدف آن، احیای مشروطیت بود. پس از پیروزی مشروطه خواهان و فتح تهران در سال

ص: 449

1327 ق. به نمایندگی از رشت در دوره دوم مجلس شورای ملی انتخاب شد، ولی پس از اولتیماتوم دولت روس، همراه جمعی دیگر، به یزد تبعید شد. در سال 1332 ق. مجله «شوری» را منتشر کرد و در سال 1333 ق. به نمایندگی فومن در دوره سوم مجلس شورای ملی برگزیده شد. بار دیگر در سال 1342 ق/ 1302 ش. از فومن به نمایندگی دوره پنجم انتخاب شد و رأی به انقراض قاجاریه و تأسیس سلطنت پهلوی داد. وی در سال 1308 ش. در پنجاه و پنج سالگی بدرود حیات گفت و در مقبره خانوادگی خاندان اکبر واقع در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: «نمایندگان گیلان در مجالس قانونگذاری»، مجله گیله وا، ش 64، ص 34.

مستوفی صدرالممالک، محمدعلی

دولت مرد و معروف به صدر قزوینی یا صدر دیوانخانه. در سال 1286 ق. ملقب به صدر دیوانخانه (صدرالممالک) شد و از این تاریخ تا سال 1300 ق. صدر دیوانخانه (وزیر دادگستری) بود. در این سال میرزا شفیع پسر بزرگش به جای او صدر دیوانخانه شد. در روز شنبه دهم ربیع الثانی 1303 ق. به سمت تولیت آستان قدس رضوی تعیین و تا ماه صفر سال 1314 ق. در این سمت باقی بود. در سال 1319 ق. در تهران درگذشت و در مقبره خاص خود در حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال ایران.

مسعودی، عباس

روزنامه نگار، سیاستمدار، پایه گذار روزنامه اطلاعات. در سال 1274 ش. به دنیا آمد. کار روزنامه نگاری را از همکاری با روزنامه «کوشش» به مدیریت شکرالله صفوی آغاز کرد. سپس چند چاپخانه کوچک راه انداخت و پس از آشنایی کامل با امور چاپ، روزنامه اطلاعات را راه اندازی کرد که خیلی زود پرتیراژترین روزنامه کشور شد. فعالیت های پارلمانی را از سال 1314 ش. آغاز کرد. در این سال، به وکالت دوره دهم مجلس شورای ملی از تهران برگزیده شد و شش دوره متوالی، در آن

ص: 450

سمت باقی ماند. در 1328 ش. که نخستین انتخابات مجلس سنا در تهران برگزار شد، با سمت سناتور تهران به این مجلس راه یافت. پس از وقایع شهریور 1320، به دست افراد ناشناس مورد سوء قصد قرار گرفت و تا سر حد مرگ پیش رفت. مسعودی مجلات اطلاعات هفتگی، اطلاعات ماهانه، اطلاعات بانوان و مجله الاخاء (به زبان عربی) را نیز انتشار داد و سپس به تأسیس مؤسسه اطلاعات و چاپ خانه بزرگ ایران چاپ اقدام کرد. روز سه شنبه 27 خرداد 1353 ش. در هفتاد و سه سالگی درگذشت و در امامزاده عبدالله شهر ری دفن شد.

منبع: رجال عصر پهلوی به روایت اسناد ساواک، ص 11-12.

مشکان طبسی، حسن

استاد دانشگاه، نویسنده، مترجم و شاعر. در سال 1258 ش. در طبس به دنیا آمد. حساب و هیئت و نجوم را نزد پدر آموخت و علوم عرب را نزد حسن ملا سلطان محمد. برای ادامه تحصیل به یزد و اصفهان رفت و علوم عقلی و نقلی و ریاضیات و فنون و ادب و اسطرلاب را نزد استادان وقت فراگرفت. در اواخر جنگ جهانی اول به خراسان بازگشت و در مشهد به خدمت وزارت معارف درآمد. وی در 1301 ش. مجله «دبستان» را در مشهد تأسیس و منتشر کرد. مدتی نیز در تهران، شغل دولتی (مستشاری دیوان عالی کشور) داشت و در دانشکده معقول و منقول، مدرس فلسفه بود. سرانجام در تهران فوت کرد و در شهر ری در جوار بقعه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منابع: تاریخ جراید، ج 2، ص 277-280؛ چهارصد شاعر برگزیده پارسی گوی، ص 998-999؛ شرح حال رجال ایران، ج 6، ص 78-79؛ گلزار معانی 627-647.

ممتاز الملك، مرتضی خان

فعال فرهنگی و سیاسی. در جوانی به خدمت وزارت امور خارجه درآمد. در 1285 ش. وزیر مختار ایران در آمریکا شد. مدتی نیز در کابینه های سپهسالار و وثوق الدوله و مستوفی الممالک وزیر معارف و

ص: 451

اوقاف بود. از مهم ترین کارهای وی در زمان وزارت اوقاف و معارف، تأسیس موزه ملی و بیمارستان زنان بود. ممتازالملک پس از کناره گیری از وزارت معارف به وزارت امور خارجه رفت و چند سالی با سمت وزیر مختاری ایران در پتروگراد (پترزبورگ) خدمت کرد. وی در سال 1304 ش. درگذشت. مدفن او در امامزاده عبدالله شهر ری است. از آثار او است: تربیت یا دوره تعلیمات ممتازیه.

منابع: روز شمار تاریخ، ج 1، ص 114، 123، 175؛ فهرست کتاب های چاپی، ج 1، ص 847، 1469؛ وزرای معارف ایران، ص 64-65؛ وزیران علوم و معارف و فرهنگ، 153-158.

منجم باشی، عبدالباقی

دولت مرد و داماد فتحعلی شاه قاجار. وی از خاندان منجم باشی بود که نزدیک به یک قرن حکومت گیلان را در دست داشتند. در لنگرود و مشهد تحصیل کرد و علوم عقلی و ریاضیات آموخت. همچنین در مورد نجوم و کیمیاگری مطالعه کرد. در سال 1250 ق. با شاه جهان خانم سی و چهارمین دختر فتحعلی شاه قاجار ازدواج کرد. در جمادی الاول 1267 ق. به تولیت آستان قدس رضوی منصوب شد و تا رمضان 1270 ق. در این مقام بود. پس از آن به تهران رفت و مقیم آن شهر گردید. حدود سال 1275 ق. در تهران درگذشت و در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال ایران.

منصور، حسنعلی

دولت مرد. فرزند علی منصور الملک و متولد 1302 ش. در تهران بود. پس از فارغ التحصیلی از دانشگاه، به استخدام وزارت امور خارجه درآمد. در دهه 1320 ش. مدارج ترقی را پیمود تا اینکه پس از ورود به مجلس شورای ملی و سنا در شهریور 1342 و تأسیس حزب ایران نوین، راه برای صدارت او باز شد. از اسفند 42 تا بهمن 1343 ش. به مدت کمتر

ص: 452

از يك سال نخست وزير بود. تصویب کاپیتولاسیون اتباع امریکا، افزایش قیمت بنزین و تبعید امام خمینی (ره) در دوره نخست وزیری او رخ داد. در ساعت 10 صبح روز اول بهمن 1343 ش. هنگام پیاده شدن از اتومبیل در جلو در ورودی مجلس شورای ملی، هدف گلوله محمد بخارایی، از اعضای شاخه اجرایی هیئت مؤتلفه اسلامی و از نزدیکان مجتبی میرلوحی معروف به «نواب صفوی»، قرار گرفت و چند روز بعد درگذشت. پیکر او را در آرامگاه رضا شاه در شهر ری دفن کردند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به دستور آیه الله صادق خلخالی، آرامگاه رضا شاه و مقابر پنجاه تن از وابستگان حکومت پهلوی، از جمله قبر حسنعلی منصور، خراب شد.

منابع: ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، ج 2، ص 355-356.

موبد بیدگلی، عبدالعلی

روزنامه نگار، شاعر مشروطه خواه و عالم دینی. در منطقه بیدگل به دنیا آمد و نام پدرش محمدباقر بود. تحصیلات دینی خود را در نجف و تهران گذراند و از شاگردان نامدار شیخ هادی نجم آبادی به شمار می رفت. در انجمن سری آزادی خواهان برای رهایی ایران از استبداد فعالیت کرد و پس از به توپ بسته شدن مجلس، در سفری به روسیه در مطبوعات این کشور، به دفاع دولت آن کشور از استبداد در ایران اعتراض کرد و خشم حاکمان پطروگراد را برانگیخت. وی از فعالان سرّی آزادی خواه انجمن باغ میکده نیز بود. بر ادبیات فارسی و عربی و تاریخ ایران باستان تسلط داشت و مقام شاعری او را ستوده اند. انتشار هفته نامه، کتاب خجسته نامه، مجموعه موبد، نسخ موبد، تصحیح شاهنامه، صرب موبد، هنایش خرد و دیوان موبد بیدگلی، شماری از آثار علمی و قلمی او است. در 1318 خورشیدی درگذشت و در شهر ری دفن شد.

منبع: تاریخ جراید و مطبوعات ایران، ج 4، ص 197-220.

موسوی درچه ای، سید حسین

عالم دینی، فرزند حاج سید نصرالله موسوی درچه ای. در بیست و هشت ربیع الاول 1346 ق/ سوم مهر 1306 ش. در شهر درچه اصفهان متولد شد. در چهارده سالگی وارد

ص: 453

حوزه علمیه اصفهان شد. در بیست و دو سالگی، در سال 1328 ش. به قم رفت و دوازده سال در درس خارج فقه و اصول آیات عظام: محقق داماد، بروجردی، امام خمینی، گلپایگانی و سیداحمد خوانساری حضور یافت.

پس از پانزده سال اقامت در قم، در سال 1343 ش. به توصیه آیه الله گلپایگانی، به شهر ری رفت و در محله ابن بابویه (شیخ صدوق) ساکن و تولیت و امامت جماعت مسجد صدوق را عهده دار شد. پس از فوت آیه الله مصطفی خمینی، مجلس بزرگداشتی برای ایشان در شهر ری برگزار کرد و پس از آن دستگیر شد. برخی از مسئولیت های وی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بدین شرح است: نماینده امام در استان زنجان در اجرای فرمان هشت ماده ای، نماینده امام در کمیته انقلاب اسلامی، ریاست هیئت امنای بقاع متبرکه شهر ری، خطیب نماز جمعه شهر ری. در چهارم آبان 1384 ش. درگذشت و در جوار مرقد شیخ صدوق به خاک سپرده شد.

موسوی مدنی کرمانی، سید جواد

خطاط، شاعر، نویسنده، معروف به بنان الشریعه. در سال 1257 ش. در سعادت آباد سیرجان به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را همان جا گذراند و در سی سالگی برای تحصیل علوم دینی به عتبات رفت. پس از شش سال به کرمان بازگشت و در حدود سال 1307 ش. به تهران آمد و وارد وزارت معارف شد. در خط شکسته، توانا و مبتکر بود و شیوه مخصوصی ابداع کرد. در سال های 1310 تا 1314 ش. نزد میرزا مهدی آشتیانی، حکمت و فلسفه خواند. از آثار او است: شرح دعای صباح. در سال 1339 ش. درگذشت و در ابن بابویه دفن شد.

منبع: تذکره خوشنویسان معاصر، ص 96-98.

موسوی ملایری، ابوالقاسم

عالم. در کربلا به دنیا آمد و برای تحصیل علوم دینی به مشهد رفت. نزد آقازاده کفایی و میرزا مهدی اصفهانی دروس خارج فقه و اصول را فراگرفت. در سال 1344 ق. به نجف رفت و از دروس آقاضیاء عراقی و سید

ص: 454

ابوالحسن اصفهانی استفاده کرد. در سال 1349 ق. به مشهد بازگشت و در جامع گوهرشاد فقه و اصول تدریس کرد. در 1366 ق. در تهران از دنیا رفت و در شهر ری، در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) آرمید.

منبع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 698؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

مهدوی کنی، محمدرضا

روحانی انقلابی و از مسئولان عالی رتبه جمهوری اسلامی. وی در 14 مرداد سال 1310 ش. در روستای کن از توابع تهران به دنیا آمد. پس از طی دوره دبستان در کن، وارد مدرسه علمیه لرزاده در تهران شد و از محضر آیه الله برهان و میرزا ابوالحسن شعرانی بهره های علمی و اخلاقی برد. سال 1327 ش. در هفده سالگی برای ادامه تحصیل به قم مهاجرت کرد و تا سال 1340 ش. در محضر استادان مبرز آن زمان، همچون علی مشکینی، عبدالجواد سدهی (جبل عاملی)، شهید صدوقی، سلطانی، مجاهدی، رفیعی قزوینی، علامه طباطبایی، محمدحسین بروجردی، روح الله خمینی و محمدرضا گلپایگانی دروس عالی فقه، اصول فقه، تفسیر، حکمت و کلام را آموخت. پس از بازگشت به تهران در سال 1340 ش. در مدرسه مروی به تدریس علوم حوزوی مشغول شد و از سال 1342 ش. امامت جماعت مسجد جدید التاسیس جلیلی در نزدیکی میدان فردوسی را پذیرفت. این مسجد پایگاه مناسبی برای فعالیت های اجتماعی و سیاسی ایشان شد. مبارزات او علیه حکومت طاغوت، باعث دستگیری های متعدد و تبعید شد. برخی از سوابق او پس از پیروزی انقلاب اسلامی به این شرح است: عضو شورای انقلاب، وزیر کشور، نخست وزیر کابینه موقت (دوبار)، عضو ستاد انقلاب فرهنگی، امام جمعه موقت تهران، عضو شورای نگهبان قانون اساسی، دبیر جامعه روحانیت مبارز تهران، عضو شورای بازنگری قانون اساسی، ریاست مرکز رسیدگی به امور مساجد، عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام، تولیت حوزه علمیه مروی، عضو و رئیس مجلس خبرگان

ص: 455

رهبری و رئیس دانشگاه امام صادق (ع). برخی از تألیفات او از این قرار است: تقریرات درس های خارج فقه آیات عظام بروجردی و امام خمینی؛ نقطه های آغاز در اخلاق عملی؛ اصول و مبانی اقتصاد اسلامی در قرآن؛ بیست گفتار؛ شرح دعای افتتاح.

وی در 14 خرداد 1393 ش. در پی حمله قلبی به کما رفت و در تاریخ 29 مهر 1393 ش. در هشتاد و سه سالگی درگذشت. مراسم خاک سپاری وی در روز پنجشنبه، اول آبان انجام شد و پس از اقامه نماز میت به امامت آیه الله خامنه ای، پیکر وی را طبق وصیتش در آرامگاه حضرت عبدالعظیم کنار قبر جدش ملاعلی کنی دفن کردند.

منبع: خاطرات آیت الله مهدوی کنی.

میرعماد غلام شاهی میر فندرسکی

خوشنویس. در تهران به دنیا آمد. وی در نوشتن خطوط نستعلیق و شکسته تحریر توانا بود و در موسیقی نیز دست داشت. مدتی نیز منشی و خوشنویس وزارت امور خارجه بود. در تهران در سال 1324 ش. درگذشت و در امامزاده عبدالله دفن شد. از آثار خطی وی، چند اثر به یادگار مانده است که گلستان سعدی، به خط نستعلیق خفی، از آن جمله است.

منبع: تذکره خوشنویسان معاصر، ص 100.

میرزاده عشقی

روزنامه نگار، شاعر و نمایشنامه نویس. سید محمدرضا همدانی، مشهور به میرزاده عشقی در سال 1312 ق. در همدان به دنیا آمد. در مدارس الفت و آلیانس تهران تحصیل کرد و زبان فرانسوی را آموخت. شغل مترجمی را برای امرار معاش برگزید و در 1333 ق. روزنامه «نامه عشقی» را در همدان منتشر کرد. در اوایل جنگ جهانی اول به استانبول رفت و ضمن تحصیل، به انتشار اشعار خود پرداخت. پس از بازگشت به ایران، در 1339 ق. روزنامه «قرن بیستم» را در تهران تأسیس و منتشر کرد و بر اثر نشر مقالات تند و انقلابی، به دستور وثوق الدوله دستگیر و زندانی شد و بعد از کودتای 1339 ق (1299 ش) و روی کار آمدن سید ضیاءالدین از زندان آزاد شد. در 1342 ق (1302 ش) به دست دو ناشناس در منزلش کشته و در قبرستان ابن بابویه به خاک سپرده شد. در جریان دادگاه های پس از شهریور 1320 که

ص: 456

افشاگری بر ضدّ رضاشاه امکان پذیر شد، برخی متهمان عضو شهربانی، ترور او را سازماندهی شده از سوی دولت وقت اعلام کردند. «نوروزی نامه»، «کفن سیاه»، «ایده آل»، «رستاخیز شهرياران ايران»، «نمایشنامه منظوم» و «دیوان شعر» از آثار او است.

منابع: ادبیات معاصر، ص 71-73؛ از صبا تا نیما، ج 2، ص 361-381؛ تاریخ جراید، ج 4، ص 105-108؛ چون سبوی تشنه، ص 65-68؛ الذریعه، ج 9، ص 724؛ روز شمار تاریخ، ج 1، ص 107، 133-134؛ سخنوران نامی معاصر، ج 4، ص 2490-2496؛ شرح حال رجال، ج 6، ص 235؛ فرهنگ سخنوران، ص 636-637؛ فهرست کتاب های چاپی، ج 1، ص 409-410 و ج 2، ص 1728؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 3، ص 181-183؛ یادگار، سال 2، شماره 5، ص 80.

مین باشیان، غلامحسین

موسیقی دان، نظامی، فرزند سرتیپ غلامرضا مین باشیان. در دوره رضا شاه، معاون اداره کل موزیک قشون و سرپرست ارکستر سمفونی شهرداری بود و چون تحصیلات عالی اش در رشته موسیقی کلاسیک بود، با حفظ سمت های پیشین، به ریاست هنرستان موسیقی نیز منصوب شد. در سال 1317 ش. که اداره موسیقی کشور تأسیس شد، ریاست آن را بر عهده وی گذاشتند. در مهرماه 1320 ش. وزیر فرهنگ وقت، به خدمت او و صادق هدایت و عبدالحسین نوشین و نیما یوشیج که از سال 1317 ش. از طرف مین باشیان در اداره موسیقی کشور استخدام شده بودند، خاتمه داد. وی در چهارم فروردین 1359 ش. درگذشت و در گورستان ابن بابویه دفن شد.

منبع: وبگاه هنرستان موسیقی پسران.

ناصرالملک همدانی، ابوالقاسم قره گزلو

دولت مرد و مترجم. وی فرزند احمدخان

ص: 457

قاجار و نوه محمودخان ناصرالملک فرمانفرما بود و در سال 1245 ش. متولد شد. در سفر دوم ناصرالدین شاه به اروپا، محمودخان ناصرالملک که از همراهان شاه بود، ابوالقاسم را نیز برای تحصیل به لندن برد. ابوالقاسم در دانشگاه آکسفورد به تحصیل پرداخت و پس از فراغت از تحصیل، مدتی با سمت وابسته سفارت ایران در لندن خدمت کرد و دو بار هم به نیابت سفیر فوق العاده به دربار هلند و دربار آلمان رفت. در سال 1301 ق. به ایران آمد و یک سال بعد به خواهش پدر بزرگش از طرف ناصرالدین شاه به عنوان «مشیر حضور» ملقب شد. در دستگاه ناصرالدین شاه به کار مترجمی مشغول شد و پس از سفر سوم ناصرالدین شاه به اروپا، در شورایی که عباس میرزا ملک آرا به دستور شاه برای تنظیم قوانین تشکیل داد، عضویت داشت و قوانین و آیین نامه های خارجی را ترجمه می کرد. همچنین در غیاب محمدحسن خان اعتمادالسلطنه، روزنامه های خارجی را برای شاه می خواند و خطابه های سفرای خارجی را برای او و بیانات شاه را برای سفیران ترجمه می کرد. پس از انتخاب میرزا علی خان امین الدوله به عنوان صدراعظم در سال 1314 ق. ناصرالملک به سمت وزارت مالیه برگزیده شد و با کنار رفتن امین الدوله در سال 1316 ق. از وزارت مالیه کنار رفت و پس از آن مأمور حکومت کردستان شد. پس از پیروزی انقلاب مشروطه در کابینه های میرزا نصرالله خان مشیرالدوله، سلطان علی خان وزیر افخم و امین السلطان، وزیر مالیه بود. پس از سقوط کابینه میرزا احمدخان مشیرالسلطنه، نمایندگان مجلس شورای ملی در نشستی محرمانه و خصوصی، وی را نامزد رییس الوزرایی کردند. با تأیید این تصمیم از سوی محمدعلی شاه، فرمان رییس الوزرایی ناصرالملک در سوم آبان 1286 ش. صادر شد. ناصرالملک بعد از چند روز مشورت با نمایندگان بدون مراعات نظر شاه، وزیران خود را به مجلس معرفی کرد. تنش میان او و دربار، به خشم شاه انجامید و دستور قتل او را صادر کرد؛ اما با شفاعت جانشین سفیر انگلیس، فرمان قتل او اجرا نشد. بدین ترتیب ناصرالملک، صبح فردای آن روز ایران را به قصد اروپا ترک کرد و تا سال 1329 ق. به ایران بازنگشت. در تمام طول دوران حضور در لندن، علیه شاه قاجار فعالیت کرد. پس از خلع محمدعلی شاه و جانشینی احمد شاه، ناصرالملک به ایران آمد. بعد از مرگ عضدالملک، نایب السلطنه، او از سوی شورای ایل قاجار به نیابت سلطنت منصوب شد و سپهدار تنکابنی را مأمور تشکیل کابینه

کرد. ناصرالملک، احمد شاه هجده ساله را به تخت سلطنت نشانید و خود به اروپا رفت. پس از خلع قاجاریه و آغاز سلطنت رضا شاه پهلوی، بار دیگر به ایران آمد و سرانجام در روز چهارم دی 1306 ش. در تهران درگذشت. پیکر او را در جوار حرم عبدالعظیم حسنی (ع) در شهر ری به خاک سپردند.

منابع: شرح حال رجال ایران؛ گزارش ایران؛ تاریخ انقلاب مشروطیت ایران؛ خاطرات احتشام السلطنه؛ روزنامه ایران، شماره 2567، 5 دی 1306 ش. ص 3.

ناظرزاده کرمانی، احمد

شاعر، نویسنده، پژوهشگر و روزنامه نگار. در سال 1292 ش. در کرمان به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را نزد پدر و تحصیلات ابتدایی را در زادگاهش و تهران به پایان برد و از دارالفنون در رشته ادبی فارغ التحصیل شد و به موازات علوم جدید، علوم قدیم و فقه و عربی و فلسفه را نیز آموخت. رشته علوم سیاسی را در دانشکده حقوق و رشته ادبیات فارسی را تا درجه دکتری گذراند. عنوان رساله اش، «شرح حال و آثار عمادالدین علی فقیه کرمانی» است. سپس از طرف دانشگاه تهران برای مأموریتی به پاریس رفت و توانست همزمان با وظایف محوله، دوره دکتری جامعه شناسی ادیان را نیز در دانشگاه سوربن به پایان برساند و رساله خود را با عنوان «تحقیق درباره مذهب جعفری» زیر نظر پروفیسور هانری درش بنویسد.

از 1335 ش. تدریس در دانشگاه تهران را آغاز کرد و در 1341 ش. با سمت نمایندگی ایران در نشست سازمان کنفرانس اسلامی شرکت کرد. ناظرزاده در کار مطبوعاتی نیز دست داشت و مقالات متعددی برای روزنامه ها و مجله های داخلی و خارجی نوشت و مدتی معاون مجله «ایران امروز» و چندی هم سردبیر مجله «سلامت فکر» بود و زمانی نیز روزنامه «شهر آشوب» را شخصاً منتشر کرد. از دیگر مشاغل دولتی او می توان به شهردار تهران، پیشکار دارایی کرمان، بازرس استانداری کرمان و کفیل استانداری تهران اشاره کرد. وی بر اثر بیماری قند نایینا شد و سرانجام در سال 1355 ش. بر اثر سکته درگذشت و در گورستان ابن بابویه دفن شد. از دیگر آثار او است: «آوازه های جوانی»، «اختر»، «بر فراز سیحون»، «دختر شامگاه»، «رقص با سه خنجر»، «شام شوم»، «آفات قرن»، «دیوان».

منبع: اثرآفرینان، ج 6، ذیل عنوان.

ص: 459

ناهید شیرازی، ابراهیم

روزنامه نگار. کار خود را با حروف چینی در روزنامه رعد به مدیریت سید ضیاءالدین طباطبایی، آغاز کرد. سپس در 1300 ش. روزنامه «ناهید» را در تهران بنیان گذاشت که اولین روزنامه کاریکاتوریستی و انتقادی - اجتماعی بود و با استقبال شایانی رو به رو شد. پس از چند بار توقیف، در سال نهم انتشار، محل روزنامه آتش گرفت و دیگر انتشار نیافت. ناهید شیرازی در سال 1333 ش. در تهران درگذشت و در گورستان ابن بابویه به خاک سپرده شد.

ناهید همدانی

شاعر. میرزا یعقوب الستی، متخلص به ناهید، در سال 1266 ش. در همدان متولد شد. از آغاز جوانی عضو اصلی انجمن ادبی همدان شد و از محضر غمام همدانی بهره جست. سپس رئیس انجمن ادبی همدان شد. در سال 1343 ش. درگذشت و در شهر ری به خاک سپرده شد.

منبع: سایت اداره کل میراث فرهنگی استان همدان.

نجفی میرلوحی، سید علی

عالم دینی. در اصفهان به دنیا آمد و پس از تحصیلات مقدماتی به نجف اشرف رفت. در صحن شریف برای نمازگزاران احکام شرعی می گفت. در سال 1366 ق. به ری آمد و در صحن آستانه، نماز جماعت اقامه می کرد. در سال 1380 ق. دعوت حق را لبیک گفت و در صحن امامزاده حمزه (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 203.

نجم الدوله / نجم الملك اصفهانی

ریاضی دان و منجم. در سال 1259 ق. در اصفهان به دنیا آمد. ریاضیات قدیم را نزد پدرش آموخت و ریاضیات کلاسیک را در دارالفنون. پس از فوت میرزا رضا نجم الملك، منجم باشی عباس میرزا نایب السلطنه، به سمت منجم باشی وی منصوب و ملقب به نجم الملك شد. همچنین سال ها به استخراج تقویم رسمی کشور مأمور بود. در تهران در سال 1326 ق. درگذشت. چون اهل تصوف بود، در صفائیه شهر ری به خاک

ص: 460

سپرده شد. از آثار او است: اصول جغرافیا؛ آسمان (در هیئت و نجوم)؛ کفایة الحساب؛ رسالۀ تطبیقیه (در تطبیق سال های هجری قمری با سال های میلادی)؛ بدایة الجبر؛ مجموعه علم ایرانی؛ المثلثات البسیطة.

منابع: الذریعه، ج 3، ص 58 و ج 19، ص 79 و ج 24، ص 399؛ ریحانة الادب، ج 6، ص 136-137؛ شرح حال رجال، ج 2، ص 273-274؛ فهرست کتاب های چاپی، ج 1، ص 157، 210، 247، 268، 272، 467، 910، 1015، 1206، 1207 و ج 2، ص 1994، 2335، 2410، 2615، 2645، 2646، 2878، 2925، 3059، 3359؛ المآثر و الآثار، ص 191-192؛ مکارم الآثار، ج 5، ص 1599-1600؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 3، ص 891-894.

نسیم شمال

شاعر، نویسنده، روزنامه نگار، مدیر روزنامه نسیم شمال. سید اشرف الدین قزوینی گیلانی، مشهور به نسیم شمال در سال 1287 ق. در قزوین به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را در مدرسه صالحیه قزوین نزد ملا علی طارمی و ملا محمدعلی صالحی برغانی به پایان رساند و سپس رهسپار عتبات شد. در کربلا در درس فقه و اصول میرزا عبدالله و میرزا علی نقی صالحی برغانی حاضر شد و پس از حدود پنج سال به قزوین بازگشت. پس از آن در تبریز به ادامه تحصیل فقه پرداخت. چندی بعد به گیلان رفت و در رشت اقامت گزید و نخستین شعرهای خود را همان جا سرود. در سال 1325 ق. روزنامه ادبی و فکاهی کوچکی به نام «نسیم شمال» در رشت منتشر کرد که با استقبال مردم روبه رو شد. در سال 1326 ق. که مجلس گلوله باران و روزنامه ها و انجمن ها برچیده شد، نسیم شمال نیز توقیف شد. در سال 1327 ق. پس از فتح تهران دوباره انتشار یافت. سید اشرف الدین در سال 1333 ق. به تهران آمد و روزنامه نسیم شمال را در تهران راه انداخت. در سال 1352 ق. چشم از جهان فرو بست. او را در گورستان ابن بابویه به خاک سپردند.

منبع: دائرة المعارف فارسی، ذیل عنوان.

نصر، سید علی

نمایشنامه نویس، مترجم و مؤسس. از

ص: 461

سادات کاشان بود و در تهران در سال 1270 ش. به دنیا آمد. تحصیلات خود را در مدارس شرف، علمیه و آلیانس فرانسه به پایان رساند و سپس معلم زبان فرانسه و ریاضیات در مدارس تهران شد. مدتی نیز در وزارت مالیه خدمت کرد. از دیگر مشاغل او، معاونت وزارت پیشه و هنر، وزیر پست و تلگراف، سفیر کبیر ایران در چین و هندوستان و نماینده ایران در سازمان ملل متحد است. وی در آغاز مشروطیت به کار نمایش و تئاتر روی آورد و تئاتر ملی را تأسیس کرد. وی را پدر تئاتر ایران می دانند. در سال 1340 ش. در تهران درگذشت و در امامزاده عبدالله دفن شد. از آثار او است: تاریخ ایران و دنیا؛ فیزیک گاز؛ حفظ الصحه؛ علم الاشياء؛ هنرآموز دوشیزگان.

منابع: از صبا تا نیما، ج 1، ص 327-342 و ج 2، ص 291؛ بنیاد نمایش در ایران، 81، 231-256؛ سیمای هنرمندان، ج 1، ص 296-298؛ شخصیت های نامی، 479-480؛ فهرست کتاب های چاپی، ج 1، ص 642، 730، 747، 1167، 1177 و ج 2، ص 2333، 2497، 3422؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 4، ص 430-431.

نصر، ولی الله

طبیعو سیاستمدار. فرزند سید احمد نصرالاطباء کاشانی و پدر سید حسین نصر. در رجب سال 1293 ق. برابر با 1255 ش. در کاشان متولد شد و در دوازده سالگی به تهران آمد و در مدرسه دارالفنون در رشته طب تحصیل کرد و به درجه دکتری در پزشکی نایل گردید. هم زمان، در محضر اساتید دیگری در تهران، علوم دینی و فلسفه و نجوم آموخت و داماد شیخ ضیاءالدین نوری (پسر شیخ فضل الله نوری) گردید. چند سالی نیز رئیس مدرسه علوم سیاسی بود و مدتی هم وزیر دادگستری و سپس کفیل وزارت فرهنگ شد. در سال 1324 ش. در هفتادسالگی بدرود جهان گفت و در امامزاده عبدالله در شهر ری به خاک

ص: 462

سپرده شد. وی پدر دکتر حسین نصر است. از آثار اوست: جغرافیای اقتصادی عالم؛ جغرافیای طبیعی و سیاسی ایران؛ حیوان شناسی؛ دانش و اخلاق.

منبع: شرح حال رجال ایران، ج 3، ص 325.

نصیرالدوله بَدْر، احمدخان

ریاضی دان، نویسنده، مترجم، دولت مرد قاجاری. در سال 1248 ش. در رشت به دنیا آمد. برای ادامه تحصیل به تهران رفت و در رشته های ادبیات فارسی، فقه، اصول، حکمت الهی، زبان فرانسه و علوم ریاضی تحصیل کرد. در زمان ناصرالدین شاه به عنوان منشی دربار برگزیده شد و پس از قتل شاه، به خدمت وزارت امور خارجه درآمد و چندی سفیر ایران در بلژیک بود. در 1297 ش. در کابینه دوم وثوق الدوله، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه را به عهده گرفت. در زمان وزارت وی برای اولین بار در ایران، مدارس دولتی رایگان و دانشسرای مقدماتی پسران و دختران تأسیس گردید. همچنین مدرسه موزیک را تأسیس کرد. در 1309 ش. در تهران درگذشت و در صحن حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد. از دیگر آثار او است: رساله در خواص اعداد؛ رساله در هندسه؛ شرح حال حسین بن منصور حلاج؛ تاریخ نادرشاه افشار (ترجمه)؛ زمین یا معرفة الارض (ترجمه).

منابع: دانشمندان و سخن سرایان فارس، ج 5، 66-671؛ وزرای معارف ایران، ص 70-71؛ وزیران علوم و معارف و فرهنگ ایران، ص 176-187.

نصیری، لطفعلی

شاعر و نویسنده و معلم فرزندان مظفرالدین شاه، مشهور به صدرالافاضل. در سال 1268 ق. به دنیا آمد. پدرش محمدکاظم امین السفراء شیروانی تبریزی، به ادب و عرفان شهره بود. در نوجوانی به تهران آمد و علوم عقلیه را از آقا علی مدرس و میرزای جلوه فراگرفت. از آثار او است: دیوان اشعار، اندرزنامه، قصیده انصافیه و شرح آن، ایضاح الادب، ترجمان الحال (زندگی نامه خودنوشت، با حواشی مهدی الهی قمشه ای)، جواهر البلاغه (منشآت)، مفتاح الخط کوفی، مقدمه اصلاح المنطق، الملخص (تذکره

ص: 463

شعرا)، نمکدان، هزارستان (در محاضرات). پس از هشتاد و دو سال زندگی، در سال 1350 ق. درگذشت.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 427؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

نظام الدین مشارالدوله

فعال سیاسی و فرهنگی. در سال 1262 ش. متولد شد. در دوره سوم مجلس، نماینده مردم شیراز بود و در سال 1303 ش. کفالت وزارت معارف را بر عهده داشت. در سال 1310 ش. به حکومت کردستان و چندی بعد به استانداری کرمان منصوب گردید. در سال 1314 ش. وزیر پست و تلگراف شد و در سال 1315 ش. بر اثر سکت در پنجاه و سه سالگی در تهران درگذشت و در باغ طوطی شهر ری مدفون گردید.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 1، ص 318.

نظام السلطنه مافی، حسینقلی خان

رئیس الوزرای آغاز عهد مشروطه و شروع سلطنت محمدعلی شاه قاجار. در آغاز «سعدالملک» لقب داشت. در 29 آذر 1286 ش. کابینه اش را به مجلس معرفی کرد. دو بار کابینه اش را ترمیم کرد، ولی به علت ناسازگاری های محمدعلی شاه، استعفا داد. شاه قاجار نیز میرزا احمدخان مشیرالسلطنه را مأمور تشکیل کابینه کرد.

وی به هنگام مرگ هشتاد و پنج سال داشت. مقبره او در جوار امامزاده عبدالله شهر ری قرار دارد.

منابع: ادبیات سیاسی ایران در عصر مشروطیت؛ خاطرات و اسناد حسینقلی خان نظام السلطنه مافی، مقدمه.

نظام مافی، رضاقلی

سیاستمدار و دولت مرد قاجاری، ملقب به نظام السلطنه، مجیرالسلطنه، سالار معظّم،

ص: 464

سردار مکرم، فرزند حیدرقلی خان برهان الدوله. در 1246 ش. متولد شد. تا پانزده سالگی به تحصیل اشتغال داشت و پس از آن، فنون نظامی را آموخت و وارد دستگاه عمومی خود (حسینقلی خان) گردید. ریاست عدلیه خوزستان، نایب الحکومه بندر، ریاست گمرکات جنوب، حکومت بندر و دشتستان، فرمانده قشون آذربایجان، حکمرانی در لرستان، خوزستان، کرمان، کرمانشاه و فارس از جمله مناصب او است.

در 1333 ق. در بحبوه جنگ بین المللی اول عده ای از رجال و معاریف و روحانیون برای مبارزه با قوای روس و انگلستان تهران را ترک کرده، به قم، اصفهان و کرمانشاه رفتند و هسته مرکزی مبارزه با نیروهای روس و انگلیس را فراهم ساختند. نظام السلطنه، والی خوزستان به مهاجرین پیوست و به حمایت دولتین آلمان و عثمانی، در کرمانشاه یک حکومت موقت تشکیل داد که خود، در آن دولت رئیس الوزرا بود. وزرای حکومت وی عبارت بودند از سید حسن مدرس وزیر عدلیه و اوقاف، حاج عزالممالک اردلان، محمدعلی خان کلپ، ادیب السلطنه سمیعی، محمدعلی خان سالار معظم و میرزا قاسم خان تبریزی (صوراسرافیل). سالار لشکر، داماد نظام السلطنه، فرمانده کل قشون این دولت بود. دولت موقت در چند منطقه با روس ها جنگید و سرانجام قوای روسیه کرمانشاه را تصرف کردند و نظام السلطنه و ارکان دولت او به کرکوک و موصل و سپس به استانبول رفتند. دولت مرکزی نیز تمام نشان ها و امتیازات نظام السلطنه را لغو و اموال او را مصادره کرد. نظام السلطنه، در سال 1298 ش. که احمدشاه از طریق ممالک عثمانی عازم اروپا بود، به حضور شاه رسید و فرمان عفو گرفت. نظام السلطنه در همان سال به ایران بازگشت. پس از شکست کلنل محمدتقی خان پسیان در خراسان، قوام السلطنه رئیس الوزراء، نظام السلطنه را والی خراسان کرد. در 1302 ش. بیمار شد و برای مداوا به تهران رفت. در 1303 ش. در هفتاد و پنج سالگی درگذشت و در امامزاده عبدالله در مقبره خانوادگی به خاک

منبع: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران، ج 3.

نظام مافی، محمدعلی

سیاست مدار، دولت مرد و فرزند رضاقلی خان نظام السلطنه. در سال 1300 ق. به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی خود را در تهران به اتمام رساند و برای ادامه تحصیل به روسیه رفت و از دانشکده حقوق سن پترزبورگ لیسانس گرفت. پس از بازگشت به ایران، در مدرسه عالی علوم سیاسی تدریس کرد و مجله ای نیز در تهران انتشار داد. چندی نیز در بوشهر و بنادر جنوب حکمرانی کرد.

در دوره سوم قانون گذاری از طرف مردم خرم آباد به مجلس رفت و در ماجرای مهاجرت پدرش به کرمانشاه و تشکیل دولت موقت، وزارت خارجه را عهده دار بود. در دوره چهارم از طرف مردم تون و طبس به مجلس راه یافت و در دوره ششم اهالی بوشهر او را وکیل کردند. بعد از خاتمه مجلس به کار ملک داری و کشاورزی مشغول شد و سال ها دور از سیاست، املاک پدر را اداره می کرد. در 1327 ش. در کابینه عبدالحسین هژیر به سمت وزیر دادگستری تعیین شد و چند ماهی در این سمت بود. در دوره اول سنا از خوزستان سناتور شد. حدود صد سال عمر کرد و در امامزاده عبدالله در مقبره خانوادگی به خاک سپرده شد.

منبع: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران، ج 3.

نظام وفا

شاعر و معلم. نظام الدین در سال 1267 یا 1266 ش، در آران به دنیا آمد. پدرش میرزا محمود آرانی، شاعر و امام جمعه کاشان بود، و مادرش، منور آرانی، دختر وفایی کاشانی، شعر می گفت و «حیا» تخلص می کرد. نظام وفا از شش سالگی به مکتب رفت و خواندن و نوشتن آموخت. پس از تحصیلات مقدماتی به تحصیل علوم ادبی و زبان عربی روی آورد و چندی نیز در سلك طلاب حوزه علمیه قم به تحصیل علوم دینی مشغول شد و مدتی نیز به

تحصیل طب قدیم پرداخت. دو سال در نجف دروس حوزه خواند و پس از بازگشت به ایران زبان فرانسه را در مدرسه آلیانس تهران فراگرفت. زمانی که مجلس شورای ملی به دستور محمدعلی شاه قاجار به توپ بسته شد، در مدرسه «سپهسالار» همراه مجاهدین مشغول دفاع بود و به همین دلیل مدتی در زندان به سر برد. پس از آزادی از زندان دست از فعالیت های سیاسی کشید و به کار تدریس و تعلیم در مدرسه «سن لویی» مشغول شد. در همین مدرسه با دانش آموزی به نام علی اسفندیاری (نیما یوشیج) آشنا شد. نیما خود در این باره می گوید: «در مدرسه، مراقبت و تشویق يك معلم خوش رفتار که نظام وفا شاعر بنام امروز باشد، مرا به خط شعر گفتن انداخت.» نظام وفا در آن روزگار، در حاشیه شعر نیما نوشت: «روح ادبی شما قابل تعالی و تکامل است. من مدرسه را به داشتن چون شما فرزندی تبریک می گویم.» این عبارت در نیما اثری شدید گذاشت و او را تشویق کرد. نیما مجموعه «افسانه» خود را به نظام وفا تقدیم کرد و در دیباچه کتاب نوشت: «به پیشگاه استاد نظام وفا تقدیم می کنم، هر چند که می دانم این منظومه هدیه ناچیزی است؛ اما او اهالی کوهستان را به سادگی و صداقتشان خواهد بخشید.» از نظام وفا تاکنون آثار متعددی همچون «یادگار سفر اروپا» شامل دیدنی ها و نامه های دوستانه، «مثنوی حبیب و رباب» شامل نظم و نثر و نمایشنامه های «ستاره و فروغ»، «فرزانه و فروز»، «بهرام و ناهید» و منظومه های «پیروزی دل» و «گذشته ها» به چاپ رسیده است. وی در شعر، «نظام» تخلص می کرد و کلیات اشعارش نزدیک به پانزده هزار بیت است. نظام وفا در بهمن ماه سال 1343 ش. بر اثر سکته مغزی در بیمارستان پاستور تهران درگذشت و در جوار بقعه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در شهر ری به خاک سپرده شد.

منابع: سخنوران نامی معاصر ایران، ج 6، ص 3657؛ مجموعه آثار استاد نظام وفا، ج 1، مقدمه.

نظریات کجوری، میرزا یدالله

عالم دینی. در سال 1257 ش. در قریه کندلوس از بلوک زانوس رستاق کجور متولد شد. در 1275 ش. در حدود هجده سالگی،

ص: 467

وارد تهران شد و نزد میرزا جعفر گلپایگانی، فقه و اصول و کلام آموخت و از درس آیه الله عبدالنبی نوری نیز استفاده کرد تا به درجه اجتهاد رسید. حکمت و فلسفه را در نزد آقا علی مدرّس زنوزی و میرزا محمدطاهر تنکابنی آموخت. خط نسخ را نزد زین العابدین محلاتی شاگردی کرد و در خوش نویسی به درجه استادی رسید.

از وی کتاب های متعددی به خط نسخ موجود است که یکی از آنها رساله دکتری خود اوست. سال ها مدرس مدرسه سپهسالار بود و در دانشکده معقول و منقول نیز فلسفه و حکمت تدریس کرد. در سال 1323 ش. درگذشت و در صحن حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپرده شد.

منبع: فرزندگان و ستارگان کجور.

نقیب الاشراف تبریزی، یوسف

از سادات شیخ الاسلامی تبریز، فرزند میرزا شفیع نقیب الاشراف (م 1281 ق). در تبریز منصب نقیب الاشراف (رئیس السادات) داشت. در سال 1317 ق. در پنجاه و پنج سالگی درگذشت و در سمت شرقی صحن عبدالعظیم حسنی (ع) در مقبره اول ضلع جنوب شرقی دفن شد.

منبع: شجره نامه سادات وهابی تبریز، ص 23.

نکوگویان، رجبعلی

عارف و استاد عرفان عملی، معروف به شیخ رجبعلی خیاط. در سال 1262 ش. در تهران به دنیا آمد. پدرش، مشهدی باقر، پیشه ور بود؛ اما او خیاطی می کرد و کاربرد عنوان «شیخ» درباره او به این دلیل است که در صنف خود، بزرگ و مورد اعتماد بود. شاگردان شیخ، کرامات بسیاری به او نسبت می دهند و درباره قدرت تأثیرگذاری او بر دیگران، اخبار فراوانی نقل شده است. در میان شاگردان او، از پیشه ور عامی تا استادان بزرگ دانشگاه در رشته های جدید مانند شیمی و فیزیک و نیز فقیهان برجسته به چشم می خورد. درباره پایبندی او به شریعت و حفظ شئون دینی و عبادات مأثور، اتفاق نظر است. در احکام از آیه الله محمد حجت کوه کمری، تقلید می کرد و علمایی همچون محمدعلی

ص: 468

شاه آبادی وی را تأیید کرده اند. کتاب های «کیمیای محبت» نوشته محمد محمدی ری شهری و «مقام عشق» به همت تحریریه مجله کیهان فرهنگی، درباره او و روش سلوک عرفانی و اخلاقی او نگارش یافته است. روز 22 شهریور 1340 ش. در هفتاد و هشت سالگی درگذشت و در ابن بابویه دفن گردید. کیمیای محبت، تا کنون بیش از پنجاه بار تجدید چاپ شده و نویسنده، عواید فروش آن را صرف امور خیریه کرده و ثواب آن به روح آن مرحوم اهدا می شود.

منبع: کیمیای محبت.

نگارنده، عبدالعلی

شاعر، متخلص به نگارنده. در شعر ابتدا سرباز تخلص می کرد. در سال 1278 ش. در اصفهان به دنیا آمد و در زادگاهش از محضر بزرگان شعر و ادب کسب دانش کرد. بعد از آن به عتبات عراق رفت و در آنجا به تحصیل علوم دینی و زبان عربی پرداخت و با زبان فرانسه آشنا شد. سپس به ایران بازگشت و به خدمت ارتش درآمد. وی سال ها مقیم مشهد بود و به همین علت شاعری خراسانی شناخته می شود. وی مؤسس انجمن ادبی فردوسی، از پربرترین انجمن های ادبی خراسان است. در سال 1346 ش. در تهران درگذشت و در قبرستان ابن بابویه به خاک سپرده شد. از آثار او است: الفبای شعر؛ آیین من (به نظم و نثر درباره پاره ای از مباحث اعتقادی).

منابع: سخنوران نامی معاصر، ج 6، ص 3679-3685؛ فهرست کتاب های چاپی، ج 2، ص 2101.

نواب اصفهانی، محمدباقر

عالم دینی، مفسر، حکیم و منجم. اصلش از لاهیجان و ساکن اصفهان بود. از حکما و علمای عهد فتحعلی شاه قاجار به شمار می آید. چندی نیز عهده دار سمت وزارت جعفرخان زند (حاکم اصفهان) بود. با مرگ جعفرخان، به کار تألیف و تدریس در اصفهان مشغول شد و از عالم سیاست کناره گرفت. در تهران درگذشت و در شهر ری به خاک سپرده

ص: 469

شد. مهم ترین تألیف او تحفة الخاقان (در تفسیر قرآن، در چهار جلد) است که به درخواست فتحعلی شاه قاجار نوشت. در سال 1240 ق. درگذشت.

منابع: أعيان الشيعة، ج 9، ص 407؛ تذكرة القبور، ص 188-189؛ الذريعة، ج 3، ص 431-432 و ج 4، ص 144-145؛ روضات الجنات، ج 7، ص 146-147؛ ريحانة الادب، ج 5، ص 123؛ طبقات اعلام الشيعة، ج 13، ص 188-189؛ الفوائد الرضوية، ص 621؛ كتاب گیلان، ج 2، ص 675-676؛ مكارم الآثار، ج 4، ص 1229-1234؛ نام ها و نامدارهای گیلان، ص 508.

نوبرانی، علی

از فضلا و علمای اخلاقی تهران. در مدرسه سنگلجی سکونت داشت و در همان مدرسه در سال 1322 ق. درگذشت و در مزار ابن بابویه به خاک سپرده شد.

منابع: مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 18، ص 375؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 1.

نوری، عبدالنبی

عالم دینی. بین سال های 1265 تا 1270 ق. در شهر نور به دنیا آمد. تحصیل علوم دینی را در مدارس تهران آغاز کرد و سپس به نجف رفت. در میان استادانش در تهران، می توان حکیم جلوه، آقاعلی مدرس، محمدرضا قمشه ای و پدرش میرزا ابوالقاسم نوری را نام برد. در نجف نیز نزد میرزا حبیب الله رشتی شاگردی کرد. پس از سال 1300 ق. به سامرا رفت و پنج سال از درس میرزا محمدحسن شیرازی بهره برد و از وی اجازه اجتهاد گرفت.

در سال 1306 ق. در زمان حیات میرزای شیرازی و با تأیید او، به تهران بازگشت و در محله «عودلاجان» ساکن و مشغول تدریس و تبلیغ دین شد. پس از رحلت میرزای شیرازی و اعدام شیخ فضل الله نوری، در شمار علمای طراز اول تهران قرار گرفت. وی همچنین از علمای مخالف مشروطه و از همراهان شیخ فضل الله نوری بود. حمایت نظری و عملی از شهید مدرس، از اقدامات سیاسی وی در عصر پهلوی است. شماری از شاگردان او بدین شرح است: سید حسن صدر (مؤلف تأسیس الشيعة)، سید ابوالحسن رفیعی قزوینی، میرزا ابوالحسن شعرانی، محمدتقی

ص: 470

آملی (صاحب مصباح الهدی فی شرح العروة الوثقی)، عبدالله چهلستونی تهرانی، میرزا مهدی آشتیانی، سید شهاب الدین نجفی مرعشی، آخوند ملاعلی معصومی همدانی، میرزا محمد ثابتی همدانی، سید محمد مشکات بیرجندی، سید محمدکاظم عصار تهرانی، سید محمدصادق حسینی لاله زاری تهرانی، سید صدرالدین موسوی جزایری، سید علی اصغر موسوی جزایری و سید محسن صدرالاشراف محلاتی. برخی از آثار قلمی او بدین قرار است: شرح قواعد الأحكام، در چند مجلد؛ رساله در تحریم مشروطیت؛ حاشیه بر فرائد الاصول؛ حاشیه بر اسفار؛ حاشیه بر مطول. وی در محرم 1344 ق. بدرود حیات گفت. پیکر او را در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) کنار قبر ملاعلی کنی به خاک سپردند.

منابع: گلشن ابرار، ج 7؛ خدمات متقابل ایران و اسلام، ص 533-534؛ گنجینه دانشمندان، ج 3، ص 242؛ اختران فروزان ری و تهران، ص 107.

نیرزاده نوری، حسن

از آموزگاران سرشناس ایران. در سال 1307 ش. در محله پامنار تهران متولد شد. چند ماه پس از تولد وی، پدرش دکتر غلام حسین نیرزاده، سردبیر روزنامه غربال درگذشت. در سال 1332 ش. آموزگاری را آغاز کرد و پس از آشنایی با سید جعفر بهشتی شیرازی و علی اصغر علامه کرباسیان در مدارس نیکان و علوی مشغول تدریس شد. پس از مطالعه روش باغچه بان، روشی نو برای تدریس الفبا ابداع کرد. در سال های اول پیروزی انقلاب کلاس درس وی با نام «بر و بچه های پشت پنجره» در برنامه کودک شبکه یک سیما پخش می شد و طرفداران بسیاری در میان دانش آموزان و حتی بزرگسالان داشت. در سال 1386 ش. درگذشت و آرامگاه او در باغ طوطی / توتی حرم عبدالعظیم حسنی (ع) است.

منبع: سلام بچه ها، ش 302، اردیبهشت 1394، فاطمه بختیاری، «آنقدر معروف شوی که مردم با انگشت تو را نشان دهند».

واعظ همدانی، محمدرضا

واعظ، پسر کوثرعلی شاه همدانی

ص: 471

(م 1296 ق.) و نواده ملا-رضای همدانی (م 1247 ق.). وی و اسماعیل واعظ سبزواری و باقر واعظ، مشهورین واعظ تهران در عهد ناصری بودند. در ربیع الاول 1318 ق. درگذشت و در زاویه عبدالعظیم حسنی (ع) مدفون شد. از آثار او است: الانوار القدسیة؛ هدیة النملة الی رئیس الملة؛ مفتاح النبوه؛ الاشارات فی المعارف؛ انارة الباسق باشراق وجه الصادق.

مجموعه آثار کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ج 19، ص 522؛ دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری، ج 2.

وحدت کرمانشاهی

طهماسب قلی خان، شاعر عهد قاجار، متخلص به وحدت و ملقب به افصح المتکلمین. در سال 1236 ق. در روستای ماهی دشت کرمانشاه به دنیا آمد. پدرش رستم خان از خوانین ایل کلهر بود. علوم مقدماتی را در کرمانشاه آموخت. در جوانی به مریدان آقا میرزا حسن از مشایخ سلسله نعمة اللهیه پیوست. با مهاجرت میرزا حسن، وحدت نیز به عتبات سفر کرد و چندی در کربلا اقامت گزید. پس از بازگشت از عتبات، به همدان نزد ملا ولی الله مازندرانی رفت و از او دستور سلوک گرفت. سپس به تهران رفت و سی سال مشغول تحصیل و ریاضت و تربیت معنوی شاگردان شد. از او بیش از شصت غزل باقی مانده است که همگی عاشقانه و عارفانه است. دیوان وحدت کرمانشاهی چندین بار چاپ شده است. در سال 1311 ق. درگذشت و در ابن بابویه جنب بارگاه شیخ صدوق دفن شد.

منبع: مقدمه دیوان وحدت کرمانشاهی.

وحید دستگردی، حسن

عالم، ادیب، نویسنده و روزنامه نگار. در سال 1298 ق. در روستای دستگرد اصفهان متولد شد. تحصیلات مقدماتی را در زادگاهش فراگرفت و در پانزده سالگی به اصفهان رفت و در مدرسه میرزا حسن، علوم ادبی و دینی را آموخت. در آغاز نهضت مشروطیت به جرگه آزادی خواهان پیوست و شعرها و مقاله هایی در این زمینه در

ص: 472

روزنامه های اصفهان منتشر کرد. دستگردی در آغاز جنگ بین الملل اول، روزنامه درفش کاویان را در اصفهان انتشار داد. همچنین با روزنامه های پروانه، زاینده رود و مفتش ایران نیز همکاری کرد.

در 1338 ق. به تهران آمد و انجمن ادبی ایران و انجمن ادبی حکیم نظامی را بنیان گذاشت و در سال 1298 ش. مجله ادبی ارمغان را در تهران منتشر کرد که مدت بیست و دو سال، دوام یافت. در همین دوران جلسات درس و بحث دایر کرد و کتاب های بسیاری تصحیح و تحشیه و چاپ کرد. وحید از همان اوایل ورود خود به تهران در حلقه مریدان صفی علی شاه درآمد. مدتی نیز در اداره «انطباعات وزارت معارف» مشغول کار شد. در 8 دی 1321 ش. در شصت و چهار سالگی در تهران درگذشت و در امامزاده عبدالله شهر ری دفن شد.

منابع: تذکره شعرای معاصر اصفهان، ص 526-529؛ تذکره القبور، ص 273؛ چهار صد شاعر برگزیده پارسی گو، ص 1143؛ دائرة المعارف فارسی، ج 2، ص 3149؛ الذریعه، ج 9، ص 1265-1266؛ سخنوران نامی، ج 2، ص 498-514؛ سخنوران نامی معاصر، ج 6، ص 3842-3847؛ شخصیت های نامی، ص 506؛ شرح حال رجال، ج 5، ص 66؛ فهرست کتاب های چاپی، ج 1، ص 213، 303، 377، 801، 838، 986، 1046، 1266، 1288، 1289، 1504، 1505، 1512، 1562، 1556، 1589، 1595 و ج 2، ص 1667، 1668، 1669، 1796، 1965، 2143، 2668، 2781، 2833، 2961، 3170، 3396، 3405؛ گلزار معانی، ص 729-737؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 2، ص 623-624.

وکیل، سید هاشم

حقوق دان و از وکلای مبرز دادگستری. در سال 1265 ش. در قم به دنیا آمد و بیش از

ص: 473

پنجاه سال به شغل وکالت اشتغال داشت. از سال 1316 تا 1322 ش. نایب رئیس کانون وکلا و از سال 1331 تا 1347 ش. مدت هفده سال رئیس کانون وکلای دادگستری بود. در سال 1326 ش. از تهران نماینده مجلس شد و در 30 خرداد 1348 ش. در هشتاد و سه سالگی بر اثر سکته قلبی در تهران درگذشت و در امامزاده حمزه شهر ری به خاک سپرده شد.

منابع: شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 328.

هاشم، محمد

عالم دینی و شاعر، متخلص به افسر. در سال 1257 ش. در سبزوار به دنیا آمد و علوم مقدماتی را در زادگاه خود فراگرفت. فقه و اصول را نزد میرزا حسین مجتهد سبزواری و علم ریاضی و کلام و فلسفه را از محضر میرزا حسن حکیم و افتخار الحکماء آموخت و سپس وارد خدمات دولتی شد. سمت هایی مانند نمایندگی مجلس شورای ملی را نیز در چندین دوره بر عهده داشت. وی از مؤسسان انجمن ادبی ایران در تهران بود و سال ها جلسات انجمن به ریاست او برگزار می شد. در سال 1319 ش. در تهران درگذشت. آرامگاهش در امامزاده عبدالله شهر ری است.

منابع: ادبیات معاصر، ص 16؛ دویست سخنور، ص 25-26؛ زندگینامه رجال و مشاهیر، ج 1، ص 238-239؛ سخنوران نامی، ج 2، ص 57-72؛ سخنوران نامی معاصر، ج 1، ص 305-311؛ شرح حال رجال، ج 6، ص 254-255؛ فرهنگ سخنوران، ص 73؛ گلزار معانی، ص 77-83؛ مؤلفین کتب چاپی، ج 6، ص 746-747؛ یادداشت های قزوینی، ج 8، ص 152؛ یادگار، س 3، ش 3، ص 36-37.

هزارجریبی مازندرانی، محمد

عالم دینی. در حدود سال 1274 ق. در هزارجریب متولد شد و علوم دینی را در مشهد، نزد محمد آفازاده کفایی و آقا حسین قمی طباطبایی و دیگران آموخت. پس از دریافت گواهی اجتهاد، به تهران رفت و در شهر ری اقامت کرد و در سال 1359 ق. در هفتاد و پنج سالگی درگذشت. مزار او در جوار حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) است.

منبع: اختران فروزان ری و تهران، ص 205.

هژیر، عبدالحسین

ص: 474

سیاست مدار، نویسنده و مترجم. در سال 1281 ق. زاده شد و در مدرسه علوم سیاسی تحصیل کرد. زبان های روسی، فرانسه و انگلیسی را آموخت و در وزارت خارجه، با سمت مترجمی سفارت روس مشغول به کار شد. در کابینه های علی سهیلی، احمد قوام، ساعد و حکیمی نیز به پست وزارت رسید و در سال 1327 ش. نخست وزیر شد. در سال 1328 ش. به دلیل مقاومتش در برابر ملی شدن صنعت نفت ایران و تلاش برای تمدید قرارداد نفت ایران و انگلیس، در مدرسه عالی سپهسالار به دست سید حسین امامی از اعضای جمعیت فداییان اسلام با ضرب گلوله به قتل رسید. وی را در صحن حرم عبدالعظیم حسنی (ع) به خاک سپردند. ترجمه کتاب های «پترزبورگ تا قسطنطنیه»، «تاریخ قرون وسطی تا جنگ صدساله»، «تاریخ ملل شرق و یونان» از آثار او است.

منابع: دولت های ایران در عصر مشروطیت، ج 1، ص 316؛ شرح حال رجال ایران، ج 2، ص 258-260.

همایون، محمد

سرمایه گذار نیکوکار و بانی حسینیه ارشاد. در سال 1273 ش. در روستای برگ جهان تهران به دنیا آمد. در کارنامه خدماتی او ساخت حمام، جاده، مدرسه و سرپرستی کودکان بی بضاعت به چشم می خورد. در سال 1346 ش. با جلب نظر افراد نیکوکار، ساخت حسینیه ارشاد را آغاز کرد.

در پنجم بهمن 1356 ش. در هشتاد و سه سالگی درگذشت. مدفن وی در مسجد فیروزآبادی شهر ری، نزدیک قبر جلال آل احمد است.

منبع: بنیان گذار حسینیه ارشاد کیست؟ سید هادی خسروشاهی، مجله آسمان، شماره 76، ص 24.

هیبت، علی

عالم دینی و حقوق دان. در سال 1306 ق. / 1267 ش. در تبریز به دنیا آمد و تحصیلات خود را در نجف نزد شریعت اصفهانی، آخوند خراسانی و احمد شیرازی به درجه اجتهاد رساند. همزمان با نهضت

ص: 475

مشروطه به تبریز بازگشت و رابط علمای آذربایجان با علمای نجف بود. مدتی ریاست دادگستری همدان و عدلیه آذربایجان و ریاست یک شعبه دیوان عالی کشور را بر عهده داشت و از دیگر منصب های او، وزارت دادگستری در کابینه دکتر مصدق است. علی هیئت در هفتم فروردین 1345 ش. در سن هفتاد و هشت سالگی در تهران درگذشت و در گورستان ابن بابویه شهرری دفن شد.

منبع: رجال آذربایجان، ص 285.

یمینی شریف، عباس

از نخستین شاعران و نویسندگان کودک در ایران. در سال 1298 ش. در تهران زاده شد و کودکی خود را در روستای دربند سپری کرد. از دوران کودکی شعر می سرود و سرودن را برای کودکان، هنگامی آغاز کرد که در دانشسرای مقدماتی آموزگاری، با ادبیات کودکان دیگر کشورها آشنا شد. در سال 1321 ش. سروده ای از او در روزنامه نونهالان چاپ شد. یک سال بعد جایزه نخستین مسابقه شعر کودک را برد و از سال 1324 ش. سروده هایش به کتاب های درسی دوره دبستان راه یافت.

یمینی شریف در همان سال مجله «بازی کودکان» را منتشر کرد که نخستین نشریه کودکان در ایران است. از دیگر نشریه هایی که مدیریت آنها را بر عهده داشت، مجله های دانش آموز، سازمان شیر و خورشید ایران و کیهان بچه ها است. در سال 1332 ش. برای گذراندن دوره کارشناسی آموزش و ادبیات کودکان به امریکا سفر کرد. پس از بازگشت به ایران در سال 1336 ش. همراه همسرش توران مقومی، دبستان روش نور را تأسیس کرد، که پس از مدتی تا دبیرستان گسترش یافت و تا 1358 ش. به کار خود ادامه داد. او پیش از سی کتاب برای کودکان نوشت؛ از آن میان است: «شعر با الفبا»، «باغ دوستی»، «پلنگ یکه تاز» و «کتاب توکا». او از بنیان گذاران شورای کتاب کودک و انجمن پژوهش های آموزشی پویا است. از دیگر فعالیت های او، بنیان گذاری جایزه ادبی عباس یمینی شریف برای تشویق نویسندگان و تصویرگران ایرانی، برای تولید آثار مناسب برای کودکان است. در 28 آذر 1368 ش. به سبب بیماری درگذشت و در گورستان ابن بابویه شهرری دفن شد.

منبع: تاریخ ادبیات کودکان ایران؛ ادبیات کودکان در روزگار نو.

ص: 476

الف. کتاب های مستقل کهن و مرجع، به ترتیب تاریخ تألیف

1. رساله فی فضل عبدالعظیم (ع)، صاحب بن عباد (- 385 ق.). این رساله کوتاه، نسب، زندگانی، فضل زیارت، وصف علم و برخی روایات حضرت عبدالعظیم (ع) را به اختصار گزارش کرده و بسیار مهم، پرفایده و قدیم ترین نوشته ای است که به صورت مستقل درباره حضرت عبدالعظیم (ع) حسنی، تألیف شده و به دست ما رسیده است. این رساله به جهت اختصارش، در منابع متعددی در ضمن دیگر کتاب ها چاپ شده است، از جمله: 1. نفائس المخطوطات، محمدحسن آل یس، المجموعه الرابعه، ص 17 به بعد. 2. خاتمة مستدرک الوسائل، حسین نوری طبرسی، قم، انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، 1416 ق. ج 22، ص 403-408 (چاپ سنگی، ج 3، ص 614). 3. عبدالعظیم الحسنی حیاته و مسنده: زندگانی حضرت عبدالعظیم (ع)، عزیزالله عطاردی، تهران، انتشارات عطارد، چاپ سوم، 1373 ش. 4. مجله نور علم، ش 50-51، ص 285-288، از روی چاپ نخست. 5. مسند الامام الجواد ابی جعفر محمد بن علی الرضا علیهم السلام، عزیزالله عطاردی، قم، انتشارات کنگره جهانی حضرت رضا، 1410 ق. ص 302-304.6. مزارات اهل البيت و تاریخها، سید محمدحسین حسینی جلالی، بیروت، مؤسسه الاعلمی، چاپ سوم، 1415 ق. ص 206-209.

2. تاریخ ری، ابوسعید منصور آبی (قرن 5 ق.). نخستین تاریخ مستقل شهر ری است. اثری از این کتاب بر جای نمانده است. کسانی چون رافعی قزوینی (- 623 ق.) و یاقوت حموی بغدادی (- 626 ق.) و حافظ ابرو (763-834 ق.) این کتاب را دیده و مطالب پراکنده ای از آن نقل کرده اند. تمام یا قسمتی از کتاب تا قرن نهم موجود بوده است. رافعی، قدیم ترین کسی است که تاریخ ری را در اختیار داشته و در کتاب خود (التدوین فی اخبار قزوین، در بیان احوال صاحب بن عباد)

آورده است. یاقوت حموی نیز در دو کتاب معجم البلدان و معجم الادباء مطالب بیشتری از آبی ذکر کرده است. در معجم البلدان، در مدخل «ارز» می نویسد: «قال ابوسعد منصور بن الحسين الآبی فی تاریخه: الارز قلعة بطبرستان لایوصف فی الارض حصن یسبها او یقاربها حصانة و امتناعا و انفساحا و اتساعا. و بها بساتین و أرحیة دائرة و ماء یزید علی الحاجه، یصب الفضل منه الی أودیة...» و در معرفی جناشک: «قال الوزیر أبوسعد الآبی: و هی مستغنیة بشهرتها عن الوصف و هی من القلاع التي یقف الغمام دونها و تمطر افنیتها و لا تمطر ذروتها لفوتها شأو الغمام و علوها عن مرتقی السحاب.» و در معرفی جوسق: «و الجوسق من قری الری. عن الآبی ابی سعد منصور الوزیر.» و ذیل عنوان روزبار: «و قال ابوسعد الآبی فی تاریخه: روزبار قصبة بلاد الدیلم.» و در معرفی محمدیه: «و قرأت فی تاریخ ابی سعد الآبی ان المهدی لما قدم الری بنی بها المسجد الجامع فذكر انه لما اخذ فی حفر الاساس اتی الی اساس قدیم.» همچنین در کتاب دیگرش معجم الادباء، در شرح حال صاحب بن عباد می نویسد: «و ذکر الوزیر ابوسعد منصور بن الحسين الآبی فی تاریخه من جلاله قدر الصاحب و عظم قدره فی النفوس و حشمته ما لم یذكر لوزیر قبله...»

3. تاریخ ری، منتجب الدین ابوالحسن علی بن عبیدالله ابن بابویه رازی (قرن 6 ق.). این اثر هم جزء کتب مفقوده به شمار می رود. رافعی قزوینی (- 623 ق.)، شاگرد شیخ منتجب الدین در کتاب التدوین، علت این امر را فوت نابهنگام مؤلف ذکر کرده و می نویسد: «کان یسود تاریخا کبیرا للری فلم یقض له نقله الی البیاض و اظن ان مسوده قد ضاعت بموته»، اما پذیرش این سخن، سخت است، زیرا سبکی (- 771 ق.) و ابن حجر عسقلانی (- 852 ق.) در کتاب های خود مواردی را از تاریخ ری منتجب الدین نقل می کنند. سبکی در جزء چهارم طبقات الشافعیه در ذکر رجالی که میان سال های پانصد و ششصد هجری می زیسته اند، چنین آورده است: «سعد بن محمد بن محمود بن محمد بن أحمد، ابوالفضائل المشاط، فقیه متکلم واعظ مفسر مذكر عارف بالمذهب و الخلاف، ذکره علی بن عبیدالله بن الحسن صاحب تاریخ الری فی کتابه.» اما بیش از سبکی، ابن حجر عسقلانی (- 852 ق.) در کتاب لسان المیزان به نقل از تاریخ ری شیخ منتجب الدین رازی مبادرت ورزیده است. از ملاحظه این مقدار نقلیات به نظر می رسد که یا همه کتاب تاریخ ری به دست ابن حجر نرسیده یا آن که اصل کتاب ناقص بوده و با فوت مؤلف تکمیل نشده است. زیرا در کتاب لسان المیزان فقط در حروف الف و سین و عین و میم از تاریخ ری نقل شده است. در هر صورت مواردی که ابن حجر از تاریخ

ری نقل کرده بدین شرح است: ج 1، ص 183: «ابراهیم بن علی بن عیسی الرازی، ذکره ابن بابویه فی تاریخ الری و قال شیخ من الشیعہ.»
ج 1، ص 190: «ابراهیم بن القاسم بن علی بن حسن بن ابی بکر بن هارون بن نفع السکاکی. ذکره ابوالحسن بن بابویه فی تاریخ الری و
قال کان من شیوخ المعتزله.» ج 1، ص 206: «ابراهیم بن محمد بن علی بن عبس بن الحسن بن سلیمان بن ندیر بن ابی ایوب ابوالمعالی
الانصاری... قرأت فی تاریخ الری لابی الحسن بن بابویه و قال روی لنا عنه عمر بن علی بن الحسن البلخی.» ج 1، ص 219: «ابراهیم بن
هاشم بن الخلیل ابواسحاق القمی، اصله کوفی... قال ابوالحسن بن بابویه فی تاریخ الری: قدم الری مجتازا.» ج 1، ص 238: «احمد بن
ادریس الفاضل ابوعلی القمی الاشعری... و ذکره ابوالحسن بن بابویه فی تاریخ الری و نسبه فقال.» ج 1، ص 241: «احمد بن اسماعیل
بن احمد بن محفوظ البستی، ابوالحسن الواعظ. ذکره ابوالحسن بن بابویه فی تاریخ الری و قال کان متکلماً علی مذهب المعتزله.» ج 1،
ص 267: «احمد بن حمدان بن احمد الورساهی، ابوحاتم الیثی. ذکر ابوالحسن بن بابویه فی تاریخ الری و قال کان من اهل الفضل.»

4. جنات النعیم فی احوال سیدنا الشریف عبدالعظیم (ع)، محمد اسماعیل کزازی اراکی (- 1263 ق.)، تصحیح و تحقیق علی اکبر
زمانی نژاد، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 376 ص. این اثر یکی از مصادر شرح حال حضرت عبدالعظیم (ع) به شمار
می رود و از مقدمه و هشت فردوس و خاتمه تشکیل شده است. مقدمه، در بیان آن است که چرا امامت در نسل امام حسن قرار داده نشد؟
فردوس اول، پیرامون اسم و رسم حضرت عبدالعظیم و آنچه صاحبان کتاب های رجالی درباره او گفته اند؛ فردوس دوم، در بیان و شرح
سند مطالب و روایاتی که پیرامون آن حضرت در فردوس اول یاد شده است؛ فردوس سوم، پیرامون آبای گرامی آن حضرت (عبدالله - علی
- حسن - زید)؛ فردوس چهارم، در بیان فضایل عامه آن حضرت که شامل سایر امامزاده ها هم می شود؛ فردوس پنجم، در بیان فضایل
عامه آن حضرت که شامل سایر علمای عاملین هم می شود؛ فردوس ششم، در معرفی راویان او (هشت نفر)؛ فردوس هفتم، در معرفی
مشایخ او و کسانی که از آن ها روایت کرده است، به ترتیب حروف تهجی (حدود بیست نفر یاد شده است)؛ فردوس هشتم، در روایات
منقول از آن حضرت. در این بخش شصت روایت و در ذیل هر روایت، روایات مشابه آن و مطالب دیگر را آورده است؛ خاتمه، در بیان
احوال اولاد

امام حسن از غیر زید که جد حضرت عبدالعظیم است.

5. روح و ریحان: جنه النعیم و العیش السلیم فی احوال السید عبدالعظیم الحسنی علیه السلام و التکریم، محمد باقر واعظ طهرانی کجوری مازندرانی (- 1313 ق.)، تحقیق سید صادق حسینی اشکوری، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 5 ج. این اثر فارسی در عصر مؤلف و تحت نظر وی به چاپ رسید. نویسنده پس از چاپ، حواشی بسیاری در تکمیل یا توضیح مطالب، بدان افزوده که در این چاپ افزوده شده است. این کتاب را می توان فرهنگواره ای شیعی در بیان اعتقادات و تاریخ شیعه دانست. مؤلف در این اثر علاوه بر بیان احوال و تاریخ حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، در صدد بیان یک دوره معارف شیعی بوده است. از ویژگی های کتاب، مستند بودن آن و تبحر مؤلف در دسته بندی و نظم بخشیدن به مطالب تاریخی، اعتقادی و انساب و نیز ضمیمه کردن اشعار فارسی و عربی و احادیث گوناگون است. محقق کتاب، در ابتدای جلد اول، فصلی را به مؤلف کتاب و تألیفات وی و نیز ویژگی های این کتاب اختصاص داده است. در جلد اول این مطالب آمده است: مقدمه ای به نام رضوان که دارای سه عنوان است: 1. تکثیر. در کثرت نسل سادات؛ 2. تفضیل. در فضایل سادات؛ 3. تخصیص. در خصایص سادات. سپس عناوین اصلی کتاب که 24 روح و ریحان و یک خاتمه است، می آید که در این جلد هشت بخش آن با این عناوین آمده است: اول در عدد اولاد حضرت امام حسن مجتبی (ع) و در اینکه اعقاب و اولاد آن جناب، منحصر به حسن مثنی و زید گردید؛ دوم در شرح احوال حسن مثنی؛ سوم در شرح احوال زید و اولاد دیگر از ائمه هدی علیهم السلام که موسوم به زید بودند؛ چهارم در شرح احوال اجداد حضرت عبدالعظیم (ع) که منتهی به زید می شوند؛ پنجم در شرح کنیه و لقب و اسم حضرت عبدالعظیم و بیان «السلام علیک ایها المحدث العلیم» و مراتب حدیث و معنای «حدیث» و «محدث» و بیان «السلام علیک ایها الشخص الشریف» و بیان «السلام علیک ایها السید الکریم»؛ ششم در شرح برادران و فرزندان و عیال حضرت عبدالعظیم (ع)؛ هفتم در درک خدمت آن جناب، ائمه ثلاثه را، یعنی حضرت جواد و حضرت هادی و حضرت عسکری علیهم السلام؛ هشتم در شرح حدیث ابا حماد رازی و امر کردن به اخذ دین از حضرت عبدالعظیم (ع). در جلد دوم، بخشی از روح و ریحان نهم گنجانده شده است. روح و ریحان نهم در شرح حال کسانی است که خدمت ائمه طاهرین علیهم السلام عرض دین کرده اند و عرض دین حضرت عبدالعظیم (ع) که تمام عقاید و

اصول و فروع و مطالب حقه در ضمن این شرح، مسطور و مذکور است. در جلد سوم، روح و ریحان نهم و روح و ریحان دهم تا چهاردهم درج گردیده که شامل این مطالب می شود: دهم در شرح مهاجرت حضرت عبدالعظیم (ع) به طرف ری و ایام توقف آن جناب و وضع عبادتش؛ یازدهم. در ترجمهٔ چهل حدیث که از آن جناب مروی است و به فارسی ترجمه شده است و بیان حدیث «من حفظ أربعین حدیثا...»؛ دوازدهم در شرح کیفیت شهادت و وفات آن بزرگوار و مدفن شریف و بناء ری و مدح عجم؛ سیزدهم در شرح معنای زیارت و اخباری که در ثواب زیارت آن بزرگوار مروی است؛ چهاردهم در آداب زیارت زایر و خدام مقابر و کرداری که از ایشان شایسته است و بناهای حسنه ای که مقتضی است در جوار این مزار کثیر الانوار باشد از مدرسه و غیر آن. ده روح و ریحان باقی مانده در جلد چهارم آمده است که عبارت اند از: پانزدهم در معنای «تولیت» و آداب زیارت کردن متولی این آستان و ثمراتی که در این اوقات کالشمس فی رابعة النهار هویدا و آشکار است؛ شانزدهم در شرح بنای قبه حضرت عبدالعظیم (ع) در زمان مجد الملک براوستانی و تذهیب آن در این دولت جاویدمدت و بنای تذهیب قباب ائمه طاهرین علیهم السلام و بناهای جدید دیگر در آن روضه مبارکه؛ هفدهم در شرح اقوال نحاریر و فحول قدمای از علما در مدح و توثیق حضرت عبدالعظیم (ع)؛ هیجدهم در شرح احوال حمزات و امامزاده حمزه موسوی و نسب سلاطین صفویه و نسب مرحوم حاجی سید محمد باقر رشتی؛ نوزدهم در شرح احوال امامزاده طاهر حسینی؛ بیستم در شرح احوال امامزاده عبدالله ابیض؛ بیست و یکم در شرح احوال قاضی صارونکی و امامزاده ای که در فرحزاد مدفون است؛ بیست و دوم در شرح عموم امامزادگان که وارد ری شده اند؛ بیست و سوم در شرح علمای رازیین از زمان ائمه دین تا علمای این زمان که در تهران متولد شدند و وفات یافتند؛ بیست و چهارم در منامات و رؤیای حسنه و کراماتی که از این روضه معظمه ظاهر گردید به امر الله. جلد پنجم به فهراس این مجموعه اختصاص یافته است.

6. التذکره العظیمیه، محمد ابراهیم کلباسی (- 1362 ق.)، تصحیح و تحقیق علی رضا هزار، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 384 ص. هدف نویسنده از تالیف کتاب آن بوده که اثری روان و مختصر درباره زندگی حضرت عبدالعظیم (ع) به فارسی بنگارد تا مورد استفاده عموم مردم قرار گیرد. کتاب از مقدمه، دوازده تذکره و خاتمه تشکیل شده است که عناوین آن چنین است: مقدمه: فضایل و خصایص سادات؛ تذکره اول: نسب و خاندان حضرت عبدالعظیم (ع)؛

تذکره دوم: برادر، همسر و فرزندان حضرت عبدالعظیم (ع)؛ تذکره سوم: فضایل حضرت عبدالعظیم (ع)؛ تذکره چهارم: حدیث عرض دین؛ تذکره پنجم: هجرت ایشان به ری و سخنی در هجرت و انواع آن؛ تذکره ششم: احادیث حضرت عبدالعظیم (ع)؛ تذکره هفتم: محل دفن ایشان؛ تذکره هشتم: شرح شهادت حضرت عبدالعظیم (ع)؛ تذکره نهم: ثواب زیارت ایشان؛ تذکره دهم: آداب زیارت، معنای آن و وظایف خادمان حرم ایشان؛ تذکره یازدهم: فضایل حضرت عبدالعظیم (ع) در سخن عالمان؛ تذکره دوازدهم: در ذکر بانیان و خادمان حرم حضرت عبدالعظیم (ع)؛ خاتمه: شرح حال امامزاده حمزه، بیانی در احوال امامزادگان دیگر، شرح حال شیخ صدوق، شرح حال حاجی کلباسی، نقد وردی بر فتاوی و خرافات وهابیان.

7. امامزادگان ری، محمدحسین تهرانی (قرن 13 ق.). مؤلف از فقها و علمای بزرگ مقیم کربلا- و از شاگردان صاحب ریاض و سید مجاهد و میرزای قمی بوده و شرح احوال او در الکرام البرره، ص 368 بیان شده است. وی در راه زیارت خود به مشهد مقدس، چند روزی در تهران توقف می کند. در همین زمان، هنگام زیارت امامزاده عبدالعظیم (ع) در بین راه به بقعه زبیده خاتون می رسد و چون آن را خراب و ویران می بیند به تعمیر آن می پردازد. سپس تصمیم می گیرد برای اثبات صحت این قبر و داستان آمدن زبیده با مادرش شهربانو به ری، این رساله را بنویسد: «مطلب و منظور از جمع آوری این اخبار ثبوت عروسی قاسم و زبیده خاتون دختر حضرت امام حسین (ع) است در کربلا- و آمدن زبیده خاتون و شهربانوی مادر او به شهر ری و هر يك بقعه علی حده دارند». کتاب به نام فتحعلی شاه قاجار (1211-1250 ق.)، در يك مقدمه و چند فصل و خاتمه نوشته شده است با این عناوین: مقدمه: در ثواب مجملی از زیارت حضرت خاتم المرسلین و ائمه طاهرین صلوات الله علیهم اجمعین. فصل: در اثبات عروسی قاسم. فصل: در ذکر تزویج حضرت شهربانو را به حضرت امام حسین (ع). فصل: در ذکر بعضی از اولاد ائمه که در شهر ری مشهور می باشند. فصل: در خصوص کراماتی که از روضه حضرت زبیده خاتون ظاهر شده. و در آخر اشعار و مرثی در سوگ قاسم. این کتاب، در ضمن کتاب شناخت نامه حضرت عبدالعظیم حسنی و شهرری: مجموعه گفتارها به چاپ رسیده است.

8. آستانه ری: مجموعه اسناد و فرامین، محمدعلی هدایتی (1293-1365 ش.)، شهر ری، انتشارات آستان حضرت عبدالعظیم، 1344 ش. 127 + 3 ص، رحلی بزرگ. مؤلف، که یکی از متولیان آستانه حضرت عبدالعظیم (ع) در سال های پیش از انقلاب بود، این کتاب را برای

تشریح رقبات موقوفه آستانه و تصدیق امر تولیت در خاندان خویش به نگارش در آورده است. وی بدین منظور، مجموعه فرمان های سلطنتی و اسناد و وقف نامه های مربوط به آستانه مبارکه را به چاپ رسانده است که در مجموع شامل 20 فرمان و سند از کسان مختلفی چون شاه تهماسب صفوی (مورخ غره رجب 961 ق. قدیمی ترین فرمان)، شاه عباس دوم، شاه سلیمان، کریمخان زند، محمد شاه، ناصر الدین شاه و مظفر الدین شاه می شود. مقدمه ای نیز در باب ری و سابقه آن از ابتدا تا زمان آقا محمد خان قاجار و مختصری پیرامون حضرت عبدالعظیم و آستانه آن حضرت، به کتاب منضم گردیده است.

9. برخی از آثار بازمانده از ری قدیم، بقایای بناهای ری کهن که بر فراز کوه ها و تپه های آن حدود از شاهان و امراء و بزرگان پیشین بجا مانده، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، مقدمه انوشیروان پویان، تهران، انتشارات دانشگاه ملی ایران، 1350 ش. 10 + 224 ص، وزیری. شرح آثار و بناهای کهن روزگاران باستان و دوره اسلامی در پهنه شهر ری است که بر فراز کوه ها و تپه های آن حدود به جای مانده. مطالب کتاب متکی به اسناد و شواهد و قرائن تاریخی و باستان شناسی است و تنظیم آن در ده بخش صورت گرفته است: آتشکده ری، زاویه ابراهیم خواص، گنبد مرداویج زیاری، سرای صاحب بن عباد، آثار تپه نقاره خانه (طبرک)، گنبد فخرالدین و برج طغرل، آثار کوه سرسره (در رشکان)، بناهای سنگ و گچ قدیمی در کوه ری در مشرق کارخانه سیمان، آثار دیگر کوه بزرگ ری (کوه بی بی شهربانو)، تپه قلعه گبری و تپه های دیگر مشابه آن.

10. ری باستان (جلد 1: مباحث جغرافیایی شهر ری به عهد آبادی)، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1345 ش. سی و دو + 756 ص، وزیری. نقشه، نمایه. چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه ملی ایران، 1354 ش. کاوشی است تفصیلی در تاریخ ری و آنچه بر این شهر گذشته است. این کتاب گسترده ترین و گرانمایه ترین اثری است که در آن پیرامون جهات مختلف جغرافیایی، مذهبی و تاریخی ری، با نگاهی گزارشی و تحلیلی سخن رفته است. مؤلف با بهره گیری از نوشته های مورخان و جغرافی نویسان قدیم و جدید و نتایج کاوش های باستان شناسی و عکس های هوایی و نقشه های متعدد، زوایای پنهانی از تاریخ این شهر را بازگو نموده و سعی داشته جایگاه دقیق محله ها، بازارها، دروازه ها، قلاع، مقابر، مدرسه ها و... را در پهنه فعلی ری مشخص سازد. کتاب مشتمل است بر مقدمه و 4 باب و خاتمه. مقدمه، بحثی است مختصر در باب دو تاریخ از میان رفته ری. باب اول در هفده فصل

در جغرافیای ری و باب دوم در دو فصل در مذهب ری و باب سوم در شش فصل در تاریخ ری، باب چهارم در دو فصل در اسامی دیه ها و روستاهای ری و خاتمه، تحقیقی است پیرامون این که البرز به زمان های قدیم بر کوه قاف اطلاق می شده است. جلد اول دارای فصول زیر می باشد: محل شهر ری در جلگه ری، ذکر ری در کتب مقدس و منابع باستانی، موقع جغرافیای ری، مردم ری، پایه ارجمندی مقام و احترام و اعتبار ری (پیش از اسلام و در عهد اسلامی)، نهرها و کاریزهای ری، فتح ری به دست مسلمانان، پهنه شهر ری به هنگام آبادی، اماکن عمده ری، خانه ها و پاره ای اماکن دیگر ری، برخی از بناهای تاریخی و خانه های رجال، مضامین و مقابر، قلعه طبرک، دزهای دیگر ری، فرهنگ و مدارس و کتابخانه ها، اقتصاد ری و برخی از اوصاف و خصایل و خصایص مردم ری.

11. ری باستان (جلد 2: مذهب و تاریخ و رجال و نواحی ری باستان یا سوابق پهنه طهران و دیه های کهن آن)، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1349 ش. هجده + 932 ص، وزیری. چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، 1371 ش. افسست از چاپ قبل، در دو مجلد هجده + 452 (بخش اول) و 632-453 (بخش دوم)، وزیری. جلد دوم کتاب ری باستان مشتمل است بر ابواب دوم، سوم، چهارم و خاتمه که بدین شرح می باشند: باب دوم: مذهب ری در پیش از اسلام و دوره اسلامی. باب سوم: در تاریخ عمومی ری و دارای شش فصل بدین ترتیب: ری در مسیر تاریخ (پیش از اسلام و پس از آن)، حوادث طبیعی مهم ری در طول تاریخ، تمثیلات و ضرب المثل ها و نمونه طرائف که بر مبنای ری مبتنی است، رجال و معاریف (پیش از اسلام و عهد اسلامی)، درگذشتگان و مدفونان در ری از رجال دیگر بلاد، خرابی ری و علل آن. باب چهارم: درباره نواحی ری و شامل دو فصل کلیاتی در باب روستاها و دیه ها و نام آبادی ها. خاتمه نیز در باب کوه البرز و قاف.

12. قصران (کوهسرا): مباحث تاریخی و جغرافیایی و اجتماعی و مذهبی و وصف آتشفشان منطقه کوهستانی ری باستان و طهران کنونی، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1356 ش. ج 1، بیست و هشت + 591 ص، وزیری. مؤلف منطقه ری را به دو بخش عمده تقسیم کرده است: 1. منطقه جلگه ای که بخش عمده ای از اراضی جنوبی و جنوب شرق و جنوب غرب را در برداشته و تا حد قم می رسیده است و نام آن گرمسیر بوده.

2. منطقه کوهستانی که به سبب خنکی و اعتدال هوا جنبه بیلاقی داشته و اراضی شمال و

پاره ای از شرق و غرب حوزه ری را شامل می شده است. موضوع عمده این کتاب به منطقه کوهستانی، آبادی ها، مردم، مذهب، گویش. آداب و رسوم، ضرب المثل ها و واژه های این ناحیه مربوط می شود. کتاب در سه باب تنظیم شده که باب اول آن: تعریف قصران و تاریخ و آبادی ها و رجال آن در جلد اول به چاپ رسیده است. ج 2، 588 صص 592-1180، وزیری. جلد دوم کتاب قصران مشتمل بر دو باب باقی مانده از کتاب با این عناوین می باشد: 2- مذهب مردم قصران از دیرباز و توصیف معبد ناهید. 3. آداب و رسوم و گویش ها و ضرب المثل ها.

13. پژوهشی در شاهنامه در باب ری: پهنه تهران، البرز، طبرستان، مازندران مغرب و مازندران مشرق در شاهنامه، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، به کوشش علی میرانصاری، تهران، انتشارات سازمان اسناد ملی ایران، 1375 ش. 398 ص، وزیری. پژوهش در جغرافیای اساطیری ایران و شناخت مناطقی که بسیاری از رویدادهای حماسی در آن جای ها شکل گرفته اند، بن مایه های تالیف این کتاب را تشکیل می دهد. این پژوهش به بررسی و تعیین حدود مناطقی از ایران و جهان مانند ری، تهران، طبرستان، مازندران و البرز در شاهنامه پرداخته و نظراتی نو درباره جایگاه دقیق هر یک از آنها ابراز کرده است. مؤلف برای اثبات نظریات خویش بیشترین بهره را از خود شاهنامه و کهن ترین مأخذ برده است.

14. تاریخ آستانه ری، عبدالله عقیلی (1298-1385 ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث با همکاری معاونت فرهنگی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم، 1380 ش. 452 ص، رحلی. اثری درباره پیشینه تاریخی ری و آستانه حضرت عبدالعظیم (ع) و مسایل مربوط به آن است. مؤلف در این کتاب توانسته با تدوین اطلاعاتی که از تطبیق روایات با متون تاریخی حاصل می شود، در مجموع اطلاعاتی را درباره شخصیت تاریخی حضرت عبدالعظیم (ع) گردآوری نماید که به گفته خود: «مصرحا در هیچ یک از نصوص تاریخی و روایی نیامده و در مجموع کلیاتی است که از اوضاع اجتماعی و جو سیاسی دیلمان و طبرستان و ری، به هنگام مهاجرت آن حضرت به این صفحات، متبادر به ذهن می شود.» بقیه مطالب کتاب که مشتمل بر تاریخچه مزار و موقوفات و متولیان آستانه می باشد، همگی مستند به اسناد و فرامین تاریخی است که از عصر صفویان تا امروز، در خانواده نگارنده باقی مانده اند.

15. عبدالعظیم الحسنی حیات و مسنده: زندگانی حضرت عبدالعظیم (ع)، عزیز الله عطاردی (1307-1393 ش.)، تهران، انتشارات عطارد، 1373 ش. 356 ص، وزیری. این کتاب

حاوی اطلاعات گسترده ای در شناخت حضرت عبدالعظیم (ع) است که به روش توصیفی نگارش یافته است. مطالب در 6 فصل تنظیم شده و مؤلف کوشیده است که همه مواردی را که به نحوی با زندگی آن حضرت مرتبط است؛ در تالیف خود بیاورد: فصل اول در شرح زندگانی حضرت عبدالعظیم است. در فصل دوم آباء و اجداد ایشان معرفی می شوند. فصل سوم حاوی اخبار و روایاتی است که در کتب حدیثی قدیم و جدید با سند از حضرت عبدالعظیم روایت شده اند. تعداد این احادیث در مجموع به 79 می رسد که همگی به همراه ترجمه درج شده اند. فصل چهارم مربوط به مشایخ روایتی آن حضرت است که در طرق اخبار و روایات ذکر شده اند. طبق شمارش نگارنده این تعداد به 25 نفر می رسند. راویان و تلامذه ای که از ایشان اخذ حدیث کرده اند 15 نفرند. شرح احوالات این عده در فصل پنجم ذکر شده است. و فصل ششم به شناسایی روضه مطهره حضرت عبدالعظیم حسنی و مؤسسات وابسته به آن می پردازد. در مجموع می توان این کتاب را یکی از جامع ترین تألیفات درباره حضرت عبدالعظیم (ع) تا این زمان دانست.

16. مسند حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، عزیز الله عطاردی (1307-1393 ش.) و علیرضا هزار (1353 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 311 ص. در این کتاب با جستجوی وسیع و استفاده از امکانات رایانه ای، حدود 120 روایت از طریق عبدالعظیم (ع) نقل شده است. ترجمه فارسی این روایات هم آمده است. همچنین در مقدمه کتاب سه بحث کلی درباره مسند و مسندنویسی، زندگینامه حضرت عبدالعظیم (ع) و مشایخ و راویان آن حضرت آمده است. مؤلفان کوشیده اند حتی الامکان روایات را از مصادر اصلی حدیث نقل کنند و برای تسهیل استفاده از مطالب کتاب، فهرست آیات، روایات، اعلام، مصادر، و موضوعات کلی احادیث نیز برای کتاب فراهم آمده است.

17. بزرگان ری، به کوشش محسن صادقی (1342 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 2 ج. کتاب در دو بخش سامان یافته است: بخش اول آن به مشاهیر ری اختصاص دارد. در این بخش شرح حال تفصیلی بیست تن از عالمان ری آمده است. در گزینش این مشاهیر، سعی شده است که دانشمندان و عالمان مشهوری که در رشته های مختلف علوم تبحر داشته اند و شرح حال آنان در اختیار بوده است گزینش شوند، از جمله: محدثان، مفسران، متکلمان، فقیهان، فیلسوفان، طبیبان، شاعران و عارفان. در هر رشته نیز يك یا چند تن نام برده

شده اند. همچنین از عالمانی یاد شده است که شرح تفصیلی از آنها در دست نبوده، اما به دلیل اهمیت یا خدمات آنان به ری، در زمره این مشاهیر گنجانده شده است. «مفاخر ری»، عنوان بخش دوم است که معرفی اجمالی 535 نفر از مفاخر ری را در برمی گیرد که بیشتر آنها از جلد دوم کتاب «ری باستان» تألیف حسین کریمان (1292-1372 ش.) اقتباس شده است. در این بخش اسامی مفاخر ری به ترتیب حروف الفبا تنظیم شده است.

18. امامزادگان و زیارتگاه های شهر ری، محمد قنبری (1350 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 336 ص. شرح زندگی امامزادگان شهر ری است. علاوه بر زندگینامه، درباره بنای مراقد آنها مطالبی را به همراه دارد و برخی از زیارتگاه های مشهور شهر ری را نیز معرفی نموده است. در مقدمه کتاب، از اهمیت و لزوم احترام به خاندان نبوت و روش هایی درباره چگونگی شناخت بقاع متبرک سخن رفته است. در ادامه شرح حال و نسب امامزاده حمزه، امامزاده طاهر، امامزاده ابوعبدالله، امامزاده هادی، امامزاده ابوالحسن آمده است. سپس بقاع مجعولی چون بقعه بی بی شهربانو، بی بی زبیده و جوانمرد قصاب بررسی شده است.

19. امامزادگان ری: بررسی تاریخ و زندگانی امامزادگان شهر ری، محمد مهدی فقیه محمدی جلالی (1351 - ش.)، قم، انتشارات مؤسسه فرهنگی گرگان، 1379 ش. 648 ص، وزیری. بررسی تاریخ و زندگانی امامزادگان شهر ری می باشد. نخست، چکیده ای از تحولات، خصوصیات و اطلاعات عمومی ری گزارش شده و پس از آن به تفصیل به بحث درباره امامزادگان مدفون در داخل شهر پرداخته شده است. در مورد هر امامزاده، به تمام اطلاعاتی که مؤلف بدانها دسترسی پیدا کرده، اشاره و مجموعه ای نسبتاً کامل از زندگانی، اخلاق و رفتار، زمان زندگی، حوادث و رویدادهای مهم تاریخی، کرامات و بقعه و بارگاه آنها جمع آوری شده است. حضرت عبدالعظیم حسنی، امامزاده حمزه، امامزاده طاهر، امامزاده ابوعبدالله حسین معروف به امامزاده عبدالله، بی بی زبیده و امامزاده هادی، شش امامزاده ای می باشند که شرح احوال آنان در این کتاب، از تفصیل بیشتری برخوردارند.

20. دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری، به کوشش علیرضا هزار (1353 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 2 ج. این اثر در دو جلد تدوین یافته و مجموعه ای است از زیست نامه یا شناخت نامه دانشمندان و مشاهیری که در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) و یا در شهر ری مدفون اند. مؤلف، طراحی ساختار کتاب را بیشتر از

کتاب «اختران فروزان ری و تهران» و نیز جلد چهارم کتاب «گنجینه دانشمندان ری»، تألیف محمد شریف رازی اقتباس کرده است. همچنین در تدوین این اثر از کتاب های: دائرة المعارف تشیع، اثر آفرینان، رجال بامداد، مفاخر اسلام و دائرة المعارف بزرگ اسلامی استفاده شده است. جلد اول این مجموعه شرح حال 97 تن از دانشمندان و مشاهیر را در بر دارد که به ترتیب الفبا و براساس نام کوچک آنها تنظیم و از حرف «الف» تا «غ» ادامه یافته است. جلد دوم نیز به مابقی مشاهیر و دانشمندان مدفون در حرم حضرت عبدالعظیم و شهر ری اختصاص دارد؛ یعنی از حرف «ف» تا حرف «ی» که شرح حال 77 تن را در بر می گیرد. بعد از آماده سازی کتاب، مؤلف به زیستنامه 24 تن دیگر از عالمان و مشاهیر مدفون دست یافته است که شرح حال آنان را به پایان کتاب افزوده است.

21. الشریف المعتمد شاه عبدالعظیم الحسنی حیاته و مسنده: من أجلاء تلامذه الإمامین محمد الجواد (ع) و علی الهادی (ع)، عبدالزهراء عثمان محمد، بیروت، دارالهادی، 1422 ق. 155 ص، وزیری. موضوع اصلی کتاب دو بخش سیره و مسند حضرت عبدالعظیم (ع) است. با این که کتب تاریخ و سیره و رجال، به جز اطلاعاتی اندک از زندگی حضرت عبدالعظیم مطلب قابل توجه دیگری ذکر نکرده اند، ولی مؤلف با گردآوری این اطلاعات پراکنده در بخش اول کتاب، عظمت این عالم بزرگوار و جایگاه او را نزد ائمه معصومین علیهم السلام مشخص می کند. ذکر احوالات آن حضرت به همراه شرح اوضاع و احوال سیاسی و فرهنگی آن زمان به نحو مطلوبی در توضیحات مؤلف پیوند خورده اند و باعث روشن تر شدن بیش از پیش زندگانی ایشان شده است. در بخش دوم مؤلف به ذکر 179 حدیث از احادیثی که نام حضرت عبدالعظیم حسنی در سلسله اسناد آن به چشم می خورد، پرداخته است. این احادیث در فصولی با این عناوین ذکر شده اند: صفات الله عز وجل، احادیث الاحکام، احادیث النوادر، من تفسیر الائمة، فرائض الإسلام، القائم من آل محمد (ص)، وصایا الائمة، الاخلاق، کبائر الذنوب، زیارة الائمة، من سیرة الانبیاء و الاوصیاء علیهم السلام، مکانة الحسین (ع).

22. شناخت نامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری (ج 1): مجموعه رساله های خطی و چاپی پیرامون امامزادگان و زیارتگاه های ری، به کوشش سید رسول علوی و علی اکبر زمانی نژاد، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 456 ص. در این کتاب، رساله های خطی و چاپی مرتبط با امامزادگان مدفون در ری و از جمله حضرت عبدالعظیم (ع)، گردآوری شده

است که شامل هشت رساله است. عناوین رساله ها و نام مؤلفان آنها عبارت اند از: 1. شرح حال امامزادگان ری، علی قلی میرزا اعتضاد السلطنه (1264-1313 ق.م)؛ 2. امامزادگان معروف ری، سید محمد صادق حسینی طباطبایی (در سال 1296 ق.م)؛ 3. نسب حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزادگان ری، ولی محمد بیک وردی ترکمانی عراقی (در سال 1304 ق.م)؛ 4. امامزادگان ری، محمد حسین طهرانی (قرن 13)؛ 5. نور الآفاق، جواد شاه عبدالعظیمی (- 1355 ق.م)؛ 6. بارگاه امامزاده عبدالله (ع) در ری، خلیل کمره ای (در سال 1374 ق.م)؛ 7. الرساله العزیه فی ترجمه الجلیل عز الدین یحیی الشهید رحمه الله، سید شهاب الدین المرعشی النجفی؛ 8. حواشی عمده الطالب فی نسب آل ابی طالب (ع)، حضرت آیه الله سید محمدعلی روضاتی اصفهانی.

23. شناخت نامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری: مجموعه کتاب ها و رساله ها، به کوشش مهدی مهریزی و علی اکبر زمانی نژاد، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 568 ص. در این اثر، بخش هایی از ده کتاب و جزوه مستقلی که هر کدام، گوشه ای از جلوه علمی و ملکوتی حضرت عبدالعظیم را تبیین کرده اند، انتخاب شده است. مشخصات عناوین آثار برگزیده عبارت اند از: 1. آستانه حضرت عبدالعظیم (ع)، سید محمد تقی مصطفوی، 1330 ش. 2. زندگانی حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع) و شخصیت دو امامزاده مجاور آن، محمد رازی، 1367 ق. 3. آستانه ری: مجموعه اسناد و فرامین، محمدعلی هدایتی، 1344 ش. 4. زندگانی حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، محمد جواد نجفی، 1344 ش. 5. تاریخ مختصر کتابخانه مقدسه حضرت عبدالعظیم (ع)، جواد موذنی، 1341 ش. 6. شرح احوال حضرت عبدالعظیم (ع) و حضرت امامزاده حمزه (ع)، نشریه آستانه مبارکه حضرت عبدالعظیم (ع)، 1349 ش. 7. ری عروس البلاد، تدوین فرمانداری شهرستان ری، 1373 ش. 8. تاریخ زندگانی حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزادگان مجاور، حسین موذنی، 1378 ش؛ 9. آفتاب ری: حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، محمد باقر پورامینی، 1377 ش. 10. نگین ری: آشنایی با شخصیت حضرت عبدالعظیم (ع)، جواد محدثی، 1378 ش.

24. شناخت نامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری (ج 2): مجموعه گفتارهای پراکنده پیرامون حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزادگان ری، به کوشش علی اکبر زمانی نژاد و ابوالفضل حافظیان بابلی، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 392 ص. در این اثر، مجموعه گفتارهای پراکنده، پیرامون حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزادگان گردآمده است. گفتارهای

پراکنده، مطالب گوناگونی است که از بیش از صد و پنجاه مأخذ (از قرن دوم تا عصر حاضر) انتخاب شده است. منابع و مأخذ کتاب در دو بخش عربی و فارسی تنظیم شده است. مطالب گردآمده در هر بخش نیز به ترتیب زمان وفات مؤلفان آنها مرتب شده است. خاتمه این کتاب، دو نامه از امام خمینی (ره) درباره انتصاب امام جمعه شهر ری و امام جماعت مسجد جامع صحن حضرت عبدالعظیم (ع) است.

25. شناخت نامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری (ج 3): مجموعه مقالات چاپ شده، به کوشش هادی ربانی و علی اکبر زمانی نژاد، قم، انتشارات دارالحديث، 1382 ش. وزیری، 504 ص. در این اثر، بیست مقاله که پیش تر در مطبوعات به چاپ رسیده، گردآمده است. پیش درآمد این مجموعه مقالات، سخنان مقام معظم رهبری حضرت آیه الله خامنه ای است که در جمع مردم شهر ری در سال 1373 ش. ایراد گردیده است. عناوین مقالات بدین شرح است: 1. آشنایی با حضرت عبدالعظیم (ع) و مصادر شرح حال او، رضا استادی؛ 2. عظمت و شخصیت حضرت عبدالعظیم در نظر امامان علیهم السلام و عالمان بزرگ شیعه، سید جعفر شهیدی؛ 3. شرح حال حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، داود الهامی؛ 4. یادگار امام مجتبی (ع) در شهر ری، سید مهدی شمس الدین؛ 5. مناظرات امام جواد (ع) با حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، سید کاظم ارفع؛ 6. بررسی تاریخ ری در مقاله فهرست شیخ منتجب الدین، آقا موسی شیرازی زنجانی؛ 7. مراکز علمی ری و تأثیر آن در فرهنگ و تمدن اسلامی، مهدی محقق؛ 8. سیمای مدرسه ری و قم، محمد مهدی آصفی؛ 9. بازگویی راز ری، حسین کریمان (1292-1372 ش.)؛ 10. یکی از نقوش ری، عباس اقبال آشتیانی؛ 11. مجموعه عبدالعظیم (ع) گنجینه ای از سنت و هنر، سید احمد موسوی؛ 12. محدثان و علمای امامی ری (تا پایان قرن چهارم)، محمد حاجی تقی؛ 13. ری در زمان طبری، پروانه نیک طبع؛ 14. فرمان اشرف افغان و موقوفات آستانه حضرت عبدالعظیم (ع)، سید عبدالله عقیلی؛ 15. تاریخ ری و شخصیت حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع)، ابوالقاسم مشیری؛ 16. مقاله «ری» در ترجمه عربی دائرة المعارف اسلام لیدن، ولادیمیر مینورسکی؛ 17. درگاه و کتیبه آستانه حضرت عبدالعظیم (ع)، محمد کریم پیرنیا؛ 18. دفینه ری، سید عبدالله عقیلی؛ 19. جغرافیای تاریخی ری، حسین قره چانلو؛ 20. فهرست نسخه های خطی کتابخانه آستانه امامزاده عبدالعظیم حسنی در شهر ری، محمد تقی دانش پژوه (حواشی از ابوالفضل حافظیان بابلی).

26. شناخت نامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری (ج 4): مجموعه رساله های خطی و سنگی پیرامون حضرت عبدالعظیم (ع)، سید مجتبیٰ صفحی و علی اکبر زمانی نژاد، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 416 ص. کتاب حاضر مجموعه ای است از رساله های خطی و سنگی پیرامون حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)؛ شامل چهارده رساله خطی و سنگی در ارتباط با آن حضرت و آستان مقدس وی که از قرن چهارم تا اواسط قرن چهاردهم به رشته تحریر درآمده است. از رساله های مهم این مجموعه، «رساله فی فضل عبدالعظیم (ع)»، تألیف صاحب بن عباد (326-385 ق.) است. این رساله، قدیمی ترین شرح حال نگارش یافته درباره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) است. دیگر رساله های گردآمده به ترتیب عبارت اند از:

2. زیارت حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) منسوب به شیخ مفید؛ 3. نسب نامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)؛ احمد غلام عمله خزانه (در سال 1138 ق.)؛ 4. توبه نامه در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) (در قرن 13)؛ 5. وقایع اتفاقیه در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) (در قرن 13 ق.)؛ 6. ریاض الرضوان (فضیلت و زیارت حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزادگان ری)، میرمحمد حسین بن میر محمد صالح حسینی خاتون آبادی؛ 7. پنجاه حدیث با ترجمه از حضرت عبدالعظیم (ع)، ولی محمد بیک وردی ترکمانی عراقی (در سال 1304 ق.)؛ 8. شرح حال حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، اعتضاد السلطنه علی قلی میرزا (1264-1313 ق.)؛ 9. در بیان احوال حضرت عبدالعظیم (ع) (به ضمیمه دو رساله دیگر)، اعتضاد السلطنه علی قلی میرزا (1264-1313 ق.)؛ 10. جغرافیای مشاهد (ذکر مشاهد ری و راز)، سید محمد باقر واعظ حسینی خلخالی (در قرن 14 ق.)؛ 11. اعتقادات و اصول دین و شرح حال حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، وثوق العلما خوراسکانی اصفهانی (در سال 1324 ق.)؛ 12. الخصائص العظیمیه، جواد شاه عبدالعظیمی (1355 ق.)؛ 13. قوانین و موقوفات آستانه حضرت عبدالعظیم (ع) به ضمیمه دو رساله دیگر از دوره صفویه؛ 14. موائد الکریم لزوار عبدالعظیم (ع)، عباس حائری تهرانی (1360 ق.).

27. شناخت نامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری (ج 5): مجموعه گفتارهای پراکنده پیرامون شهر ری، به کوشش سید محمدحسین حکیم و علی اکبر زمانی نژاد، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 416 ص. این اثر با هدف گردآوری مطالب پراکنده و مرتبط با شهر ری، از میان بیش از صد مأخذ (از قرن سوم تا عصر حاضر)، در دو بخش عربی و فارسی

تدوین شده است. بخش نخست به مطالب عربی اختصاص دارد و هر دو بخش، به ترتیب تاریخ وفات مؤلفان تنظیم شده است.

28. مجموعه مقالات کنگره حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، گروهی از نویسندگان، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 4 ج. جلد اول، شامل دوازده مقاله اعتقادی است؛ بدین شرح: 1. شرح حدیث عرض دین حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، لطف الله صافی گلپایگانی؛ 2. نگاهی کوتاه به حدیث شریف عرض دین، احمد عابدی؛ 3. آموزه های حدیث عرض دین، رضا برنجکار؛ 4. معارف فکری و اعتقادی در احادیث حضرت عبدالعظیم (ع)، سید ابراهیم سید علوی؛ 5. پیشینه عرض دین و حدیث، سید محمدکاظم طباطبایی؛ 6. شمیم ولایت، علی مختاری؛ 7. تأویل ولایی در روایات حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، سید ابوالحسن مطلبی؛ 8. امامت در احادیث حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، علی اصغر رضوانی؛ 9. مهدویت در احادیث حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، علی اصغر رضوانی؛ 10. ظهور امام زمان (ع) در روایات حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، شاهرخ محمدیگی؛ 11. تاریخ تشیع در شهر ری، رسول جعفریان؛ 12. تشیع در ری (از قرن دوم تا نهم)، مرتضی دوستی ثانی. جلد دوم کتاب، به دوازده مقاله تاریخی اختصاص دارد: پژوهشی در روایات قرآنی - تفسیری حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، محمد مرادی؛ در بیان شخصیت حضرت عبدالعظیم (ع)، شیخ علی پناه اشتهاردی؛ مقام علمی و فضیلت زیارت حضرت عبدالعظیم (ع)، سید عبدالجواد علم الهدی؛ خلق عظیم شرح احادیث اخلاقی و اجتماعی حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، عبدالهادی مسعودی؛ نسب عبدالعظیم (ع)، رسول آقاجانی؛ آفتاب ری، عباس عبیری؛ شرح حال نفیسه خاتون، عمه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، مرتضی جباریان؛ بر آستان سید الکریم، چهل حدیث حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، محمدحسن ارجمندی؛ آشنایی با موقوفات آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع)، حسین موذنی؛ بست نشینی در حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در دوران قاجار، نورالله عقیلی؛ 11. نقش آستان حضرت عبدالعظیم در تاریخ معاصر ایران، محمدعلی تقوی راد؛ 12. نگاهی گذرا به ری باستان، ابوالفضل عرب زاده. جلد سوم، مقالات متنوعی را در بر دارد که شامل نه مقاله است که عناوین آن بدین شرح است: زیارت حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، رضا استادی؛ بررسی کلی روایات حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، محمدکاظم رحمان ستایش؛ خورشید ری: حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) از منظر

امامان معصوم علیهم السلام، مهدی حسینیان قمی؛ اسوة تقوا: بررسی روایات اخلاقی - اجتماعی حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، علی مختاری؛ عراضة الاخوان: سفرنامه معلم حبیب آبادی به آستانه حضرت عبدالعظیم و شهر ری (شرح حال امامزادگان و برخی از مدفونین ری)، محمدعلی معلم حبیب آبادی، به کوشش صادق برزگر؛ حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) از نگاه آیه الله مرعشی نجفی، ابوالفضل حافظیان بابلی؛ کوچ مسافر ری: تحقیقی جامع پیرامون تولد و شهادت حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، سید صادق حسینی اشکوری؛ رجال ری در کتاب نقض، علی صداری خویی؛ حضرت عبدالعظیم (ع) و شهر ری در سفرنامه ها، محسن صادقی. جلد چهارم در سه فصل تنظیم یافته است: فصل اول حاوی پیام مقام معظم رهبری و سخنرانی های ایراد شده در کنگره است. فصل دوم حاوی چهارده مقاله فارسی و فصل سوم حاوی دو مقاله عربی است. عناوین مقالات و نویسندگان عبارتند از: زن در روایات حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، مهدی مهریزی؛ حضرت عبدالعظیم (ع) از نگاهی دیگر، محمد سروش محلاتی؛ حاشیه ای بر مقاله حضرت عبدالعظیم (ع) از نگاهی دیگر، مهدی حسینیان قمی؛ مروری بر مسندهای نوشته شده برای حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، محمدرضا جدیدی نژاد؛ چند پرسش درباره مسند حضرت عبدالعظیم (ع)، مهدی حسینیان قمی؛ سرداب نشین عرش پیمان، رضا بابایی؛ تأملی در چند روایت حضرت عبدالعظیم (ع)، محمدعلی سلطانی؛ تاریخ و فرهنگ ری در آینه کتاب نقض، علی صداری خویی؛ کتاب جنة النعیم و واعظ کجوری، سید صادق حسینی اشکوری؛ بزرگان ری، علی مختاری؛ کتابشناسی حضرت عبدالعظیم (ع)، ابوالفضل حافظیان بابلی؛ شخصیت علمی و معنوی حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، زهرا موسوی؛ جغرافیای ری، علی ملکی میانجی؛ نیم نگاهی به ری در ادب فارسی، محمدرضا موحدی؛ السید عبدالعظیم الحسنی حیات و حدیث و بیثته و مشایخه و الراون عنه، جعفر سبحانی؛ السبیل المقیم الی عصر عبدالعظیم (ع)، محمد مهدی ارگانی البهبهانی.

ب. کتاب های مستقل معاصر

29. اماکن تاریخی ری، جواد صنفی نژاد، قم: دارالحدیث، 1396 ش.

30. تاریخ اصفهان و ری و همه جهان، میرزا حسن خان جابری انصاری (1249-1335 ق.)، اصفهان، روزنامه و مجله خرد، 1321 ش. ص 8-25، وزیری.

ص: 495

31. نور الآفاق و شهاب لأهل النفاق، جواد شاه عبدالعظیمی شریف رازی لاریجانی (- 1355 ق.)، تهران، چاپخانه حاجی عبدالرحیم، 1334 ق. 120 ص، جیبی.
32. الخصائص العظیمیه، جواد شاه عبدالعظیمی شریف رازی لاریجانی (- 1355 ق.)، تصحیح بهاءالدین معین العلماء، به سعی و اهتمام علی خازن التولیه، تهران، کارخانه آقا میرزا علی اصغر باسمه چی، 1318 ق. 63 + 46 + 18 ص، جیبی.
33. تذکره العظیمیه، محمدابراهیم کلباسی (- 1362 ق.)، سرربی، بی جا، چاپخانه برادران باقرزاده، 1346 ق. 134 + 72 + 12 ص، رقعی.
34. آستانه حضرت عبدالعظیم (ع)، سید محمدتقی مصطفوی (1284-1359 ش.)، تهران، چاپخانه تابان، 1330 ش. 26 ص + تصاویر، رقعی.
35. بنای تاریخی بقعه بی بی شهربانو در ری، سید محمدتقی مصطفوی (1284-1359 ش.)، تهران، چاپخانه بانک ملی، بی تا.
36. بارگاه امامزاده عبدالله (در ری): ری و جغرافیا و تحولات آن، خلیل کمره ای (1277-1363 ش.)، مقدمه مهدی دربان، تهران، چاپخانه اختر شمال، 1334 ش. ب + 39 ص، جیبی.
37. انتخابات دوره شانزدهم در شهر ری و بلوک غار و فشافویه، محمدعلی هدایتی (1293-1365 ش.)، تهران، بی نا، 1328 ش.
38. جغرافیای دره رودبار قصران، میرزا محمد مهندس، به کوشش حسین کریمان (1292-1372 ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1375 ش. ص 63-85 (میراث اسلامی ایران، دفتر سوم)، وزیری.
39. زندگانی حضرت عبدالعظیم بن عبدالله الحسنی (ع) و شخصیت دو امامزاده مجاور آن، محمد شریف رازی (1301-1379 ش.)، تقریظ سید شهاب الدین مرعشی نجفی، تهران، انتشارات علمی، 1367 ق. 152 ص، رقعی.
40. در وصف حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و بی بی شهربانو علیها السلام، حیدر تهرانی (1291 - ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامی، 1401 ق. 39 ص، رقعی.
41. اختران فروزان ری و طهران یا تذکره المقابر فی احوال المفخر، محمد شریف رازی (1301-1379 ش.)، قم، انتشارات مکتبه الزهراء، 1370 ش. ص 20-52، 575، وزیری.
42. شرح حدیث عرض دین حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، لطف الله صافی گلپایگانی (1297 -

ش.)، قم، انتشارات مؤسسه حضرت معصومه، 1376 ش. 95 ص، رقعی.

43. اسناد بنه های شهر ری (غار و فشاپویه)، جواد صفی نژاد (1308 - ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1356 ش.

44. حکمت نامه حضرت عبدالعظیم (ع)، محمد محمدی ری شهری (1325 - ش.) و مرتضی خوش نصیب، قم، انتشارات دارالحدیث، 1393 ش. 340 ص.

45. جغرافیای ری، علی ملکی میانجی (1336 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1383 ش. 200 ص.

46. چشمه علی و باروی ری، ناصر پازوکی طرودی (1337 - ش.)، تهران، انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی، 1388 ش. 30 ص.

47. آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در گذشته و حال، علی اصغر قائدان (1343 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش.

48. تاریخ گسترش تشیع در ری، رسول جعفریان (1343 - ش.)، شهر ری، انتشارات آستان حضرت عبدالعظیم، 1371 ش. 126 ص، رقعی.

49. فهرست نسخه های خطی کتابخانه آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ابوالفضل حافظیان بابلی (1349 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 2 ج.

50. مأخذشناسی حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری، ابوالفضل حافظیان بابلی (1349 - ش.) و سید محمدحسین حکیم، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 408 ص.

51. مزارات ری، محمد مهدی فقیه محمدی جلالی (1351 - ش.)، قم، انتشارات وثوق، 1390 ش. 656 ص، وزیری.

52. تاریخ مختصر کتابخانه آستانه حضرت عبدالعظیم (ع) که به مناسبت جشن افتتاحیه کتابخانه تقدیم می گردد، جواد مؤذنی، تصحیح سید علی اکبر فتوحی، تهران، چاپخانه حیدری، 1341 ش. 24 ص، رقعی.

53. آستانه مقدسه حضرت عبدالعظیم (ع) بر تارك شهر ری، عیسی پور، شهر ری، انتشارات آستان حضرت عبدالعظیم، 1351 ش.

54. اسناد موقوفات زاویه مقدسه حضرت عبدالعظیم (ع)، شهر ری، انتشارات آستان حضرت عبدالعظیم، 1389 ش. 312 ص.

55. ارزش های معاملاتی املاک: تهران، شمیران، شهر ری و حومه، به انضمام نقشه بلوک ها سال 1371 ش. تهران، انتشارات اداره کل اطلاعات و خدمات مالیاتی، 1372 ش. 345 ص، وزیری.
56. ارزشیابی مدیریت تحولات آستان مقدس حضرت عبدالعظیم در سنوات اخیر، فیروز عابدی، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، 1385 ش.
57. اشاراتی به امامزاده های تهران، انتشارات ری و شمیران، احسان یغمایی و سمیرا ایمنی، تهران، انتشارات بهین، 1389 ش.
58. افشای ضد انقلاب در شهر ری (1-7)، هواداران رزمندگان کوثر، تهران، بی نا، بی تا.
59. ام البلاد به انضمام کتابنامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهر ری، علی رضا محمودی، تهران، انتشارات ساکو، 1392 ش. 114 ص.
60. انقلاب اسلامی در شهر ری، حسین کاوشی سیدآبادی، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1391 ش. 2 ج وزیری.
61. اوج تلاش: نگاهی به عملکرد دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری با نیم نگاهی به فعالیت های خیره کننده یکسال اخیر، رحیم سرور، شهر ری، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی ری، 1378 ش.
62. اوضاع اجتماعی و فرهنگی ری در عصر آل بویه، ابراهیم فنایی، بی جا، بی نا، 1380 ش.
63. اینجا کربلاست: حرم حرم حسین (ع) است: تاریخ زندگانی حضرت عبدالعظیم (ع) امامزادگان مجاور و اشخاص مدفون اطراف بقعه، حسین مؤذنی، شهر ری، مؤلف، 1378 ش. 20 ص + تصاویر، رقعی.
64. بازار ری در گذر زمان: بررسی مردم شناسی فرهنگ بازار حضرت عبدالعظیم، مریم احمدی گیوی، شهر ری، مؤلف، 1377 ش.
65. بررسی تاریخی و زندگانی امامزادگان تهران و شهر ری و امامان معصوم، اکبر کشاورز، شهر ری، مؤلف، بی تا.
66. بررسی سفالینه های ری در دوره سلجوقیان، یحیی کوثری و نازنین قزلباش، تهران، انتشارات دانشگاه الزهراء، 1371 ش.
67. بررسی سیستماتیک و مطالعات جغرافیایی و اکولوژی در منطقه باستانی شهر ری، هانیة شیخی نارانی، تهران، انتشارات کلک سیمین، 1391 ش. 144 ص، مصور.
68. پزشکی از ری، بتول سعیدی، تهران، انتشارات شرکت توسعه کتابخانه های ایران، 1382 ش.

69. تحقیقی درباره امامزاده ها و بقعه و قسمتی از مساجد قدیم تهران، ری، قم، ورامین، دماوند، بی جا، مؤلف، بی تا.
70. جغرافیای تاریخی ری - تهران، انتشارات میر حسین یکرنگیان، تهران، چاپخانه درخشان، 1332 ش. 100 ص، وزیری.
71. حدیث عارفان: تاریخ و بررسی شهر ری: شرح و احوال حضرت آیه الله حاج شیخ محمدباقر کمره ای خمینی بزرگ مردی از شهر ری، اکبر کشاورز شیرازی، تهران، انتشارات ایمان، 1383 ش. 414 ص.
72. حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) آفتاب ری، محمدباقر پورامینی، شهر ری، انتشارات آستان حضرت عبدالعظیم/ نشر محبت، 1377 ش. 172 ص، رقعی.
73. حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) آفتاب ری، محمدباقر پورامینی، قم، انتشارات بشیر اندیشه، 1385 ش. 176 ص.
74. خانه های شهر ری، غلامحسین ساعدی، تهران، انتشارات ماه ریز، 1383 ش. 88 ص.
75. خرابه های ری، بهمن میرزا کریمی، تهران، انتشارات اقبال، 1335 ش. 10 ص، رقعی.
76. خلاصه مقالات همایش میراث نجومی ری در دوره اسلامی، شهر ری، انتشارات آستان حضرت عبدالعظیم، 1388 ش.
77. خلاصه ای از زندگانی حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع)، اکبر کشاورز شیرازی، تهران، انتشارات ایمان، 1383 ش. 92 ص.
78. خورشید ری: زندگانی منظوم حضرت عبدالعظیم (ع)، بشیر حسینی میانجی، قم، انتشارات حضور، 1387 ش. 16 ص.
79. خورشید ری: مروری بر زندگی و آثار محمد بن یعقوب کلینی، منصور پهلوان، تهران، انتشارات همشهری، 1388 ش.
80. خورشید ری، روح الله خوبان، تهران، مؤلف، 1384 ش.
81. دائرة المعارف شهدای بسیج شهرستان ری، شهر ری، انتشارات ناحیه مقاومت بسیج شهر ری، بی تا.
82. راهنمای بناهای تاریخی و زیارتی شهر ری، اکبر پیشگامی، شهر ری، انتشارات کانون ایرانگردان و جهانگردان جوان، 80 ص.

83. رگا: جغرافیای تاریخی ری، عباس قدیانی، تهران، انتشارات آرون، 1379 ش. 252 ص، وزیری.
84. ری در تاریخ به انضمام شوش در آیینۀ تاریخ ایران و اسلام، اردشیر خدادادیان (1320 - ش.)، تهران، انتشارات به دید، 1380 ش.
85. ری در دوران اسلامی (بر اساس یافته های کاوش های اریخ اشمیت)، تانیا ترپتو، با همکاری دونالد ویتکامب، ترجمۀ صمد علیون (خواجه دیزج)، علی صدراپی، تبریز، انتشارات پروژ، ترجمۀ حسنلو، 1393 ش. 120 ص، مصور.
86. ری: شهری به قدمت تاریخ بر آستان حضرت عبدالعظیم، تهران، بی نا، 1350 ق.
87. ری: عروس البلاد، شهر ری، انتشارات روابط عمومی فرمانداری شهرستان ری، 1373 ش. 24 ص، بیاضی.
88. ری، علی معصومی، ویراستار رضا شیرازی، تصویرگر مرتضی امین، تهران، انتشارات پیام آزادی، 1375 ش. 64 ص، وزیری.
89. ریحانۀ ری: گلچینی از اشعار و سروده ها در مورد حضرت عبدالعظیم، بیژن روحانی، تهران، انتشارات پیرمغان، 1387 ش. 56 ص.
90. زندگانی حضرت عبدالعظیم (ع)، احمد صادقی اردستانی، تهران، انتشارات حافظ نوین، 1373 ش. 224 ص، رقعی.
91. زیارت حضرت عبدالعظیم (ع) زیارت امامزاده حمزه، زیارت امامزاده طاهر، تهران، انتشارات شریعت، 1375 ش. 32 ص، جیبی.
92. زیارت حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع) و امامزادگان مجاور علیهم السلام، به انضمام زیارت امین الله و وارث، ری، آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع)، 1373 ش. 40 ص، جیبی.
93. زیارت حضرت عبدالعظیم حسنی (شاه عبدالعظیم) همراه با تاریخچۀ ری و حرم آن حضرت، محمودرضا افتخارزاده، تهران، انتشارات مدبر، 1386 ش. 48 ص.
94. زیارت حضرت عبدالعظیم (ع)، امامزاده حمزه، امامزاده طاهر، دعای معراج با ترجمۀ فارسی، ترجمۀ مهدی الهی قمشه ای، تهران، انتشارات نذیر/شهر ری، نشر بنی فاطمه، 1381 ش. 32 ص، جیبی.
95. زیارت حضرت عبدالعظیم (ع)، زیارت امامزاده حمزه و امامزاده طاهر، دعاهایی از قرآن کریم،

آیه الکرسی و دعای توسل، ترجمه مهدی الهی قمشه ای، تهران، انتشارات عفت، 1378 ش. 48 ص، جیبی.

96. زیارت حضرت معصومه علیها السلام، زیارت حضرت عبدالعظیم (ع)، تهران، انتشارات سروش، 1376 ش. 24 ص، جیبی.

97. زیارتنامه آستانه ری، همراه زندگینامه امامزادگان آن، تحقیق سید احمد صدرالحفاظ، تهران، انتشارات سید حسین صدرالحفاظ، بی تا، 32 ص، جیبی.

98. زیارتنامه حضرت عبدالعظیم (ع)، علی رضا حسین پور، تهران، انتشارات آهسته، 1385 ش.

99. زیارتنامه حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع) و حضرت امامزاده حمزه و حضرت امامزاده طاهر به انضمام زیارت عاشورا، جعفر شکر، تهران، انتشارات شهریار، 1385 ش.

100. زیارتنامه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و امامزاده حمزه و امامزاده طاهر، خط عظیم هادی پور، تهران، انتشارات پیام معلم، 1381 ش. 18 ص، جیبی.

101. زیارتنامه حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزاده حمزه و امامزاده طاهر و زیارت عاشورا، زیارت آل یس، زیارت امین الله، دعای توسل، دعای عهد، دعای نور، فیروزآبادی، قم، انتشارات مشهور، 1388 ش. 64 ص، جیبی.

102. زیارتنامه حضرت عبدالعظیم (ع)، امامزاده حمزه و امامزاده طاهر، اسماعیل پزشکیان نژاد، خط غلام رضا مجد، تهران، انتشارات پزشکیان نژاد و پسران، 1364 ش. 24 ص، جیبی.

103. زیارتنامه حضرت عبدالعظیم (ع) به انضمام توصیه امام زمان در خصوص مسجد مقدس جمکران، قم، انتشارات صدر رضوانی، 1379 ش. 32 ص، جیبی.

104. زیارتنامه کامل حضرت علی بن موسی الرضا (ع) حضرت معصومه علیها السلام و حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع) و امین الله، تهران، انتشارات برف، 1378 ش. 72 ص، جیبی.

105. زیارت نامه و زندگی نامه حضرت عبدالعظیم (ع) و امامزاده طاهر (ع)، قم: دارالحدیث، 1387 ش.

106. ستارگان درخشان: زندگانی حضرت امام حسن مجتبی (ع) و حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، محمد جواد نجفی، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، 1356 ش. ج 4، ص 173-231، جیبی.

107. سرزمین کرامت: 20 سرگذشت از کرامات سید الکریم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)،

معاونت فرهنگی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1375 ش. 78 ص، رقعی.

108. سرشماری عمومی صنعت و معدن مرحله اول - 1373 ش. مشخصات پایه ای و چارچوبی کارگاه های کشور، استان تهران، شهرستان ری، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران، 1374 ش.

109. سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1375 ش. شناسنامه آبادیهای کشور: استان تهران، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران، 1376 ش. بیست و دو + 26 ص، رحلی.

110. سرشماری عمومی نفوس و مسکن، 1375 ش. نتایج تفصیلی استان تهران: شهرستان ری، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران، 1376 ش. چهل و چهار + 296 ص، رحلی.

111. سوره مبارکه انعام به انضمام دعای توسل، زیارت عاشورا و زیارت حضرت عبدالعظیم (ع)، ترجمه مهدی الهی قمشه ای، تهران، انتشارات عفت، 1378 ش. 152 ص، وزیری.

112. سید الکریم: مختصری از زندگانی نورانی حضرت عبدالعظیم (ع)، علی پوست شور، تهران، انتشارات مکیال، 1383 ش. 12 ص.

113. سیمای ری، سید حمید میرخندان، تهران، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، 1373 ش. 128 ص، رقعی.

114. شبیه نامه های حضرت عبدالعظیم (ع)، جابر انصاری، تهران، انتشارات رایزن، 1380 ش. 80 ص، رقعی.

115. شرح احوال حضرت عبدالعظیم (ع) و حضرت امامزاده حمزه (ع) و خدمات انجام شده در آستانه مبارکه، مقدمه سید ضیاء الدین شادمان، تهران، سازمان چاپ آبان، 1349 ش. 30 ص، رقعی.

116. شرح حال و اعتقادات حضرت عبدالعظیم (ع)، وثوق العلماء عبدالله بن محمد حسن خوراسکانی اصفهانی، بی جا، کاتب میرزا عبدالکریم شیرازی، بی تا، 22 ص، رقعی.

117. شهر ری در انقلاب، مراد سلیمانی زمانه، تهران، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی/ نشر عروج، 1392 ش. 450 ص.

118. شهر ری: مدفن شریف امام امامزاده واجب التعظیم حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع)، عیسی پور، شهر ری، انتشارات آستان حضرت عبدالعظیم، 1351 ش. 55 ص.

119. شیوه شقایق ها: مجموعه شعر شاعران شهر ری، رحیم زریان، تهران، انتشارات نمایه،

120. فلك: خمسه طيبه، دعای ندبه، امامت، حضرت عبدالعظیم (ع)، رضا استادی، قم، انتشارات دفتر نشر برگزیده، 1385 ش. 464 ص.
121. فهرست کتاب های چاپ سنگی کتابخانه آستانه حضرت عبدالعظیم (ع)، ابوالفضل حافظیان بابل (1349 - ش.) و علی صدرایی خویی، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 566 ص.
122. فهرست نسخه های خطی حوزه و موزه آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ابوالفضل حافظیان بابل (1349 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش. وزیری، 264 ص.
123. قصه عشق: بر اساس یکی از کرامات حضرت عبدالعظیم (ع)، نور الله حسین خانی، تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مسعی، 1375 ش. 215 ص.
124. کتابشناسی موضوعی ری: کتب چاپی، خطی، مقالات، نشریه ها، اسناد و فرامین، اصغر قائدان و مهناز میریان، تهران، انتشارات رایزن، 1373 ش. 183 ص، وزیری.
125. کرامات و زندگینامه حضرت معصومه و حضرت عبدالعظیم (ع)، حضرت امامزاده حمزه، حضرت امامزاده طاهر، مهدی نوری، قم، انتشارات مشهور، 1385 ش. 287 ص.
126. گنجینه سکه های نیشابور مکشوفه در شهر ری، عبدالله قوچانی، تهران، انتشارات سازمان میراث فرهنگی و گردشگری / پژوهشکده زبان و گویش، 1383 ش. 448 ص.
127. مروارید ری: داستانی بر اساس زندگی حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ابراهیم حسن بیگی، ویراستار علی موذنی، تصاویر فاطمه رادپور، تهران، انتشارات سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی / مدرسه، 1372 ش. 36 ص، رقعی.
128. منهاج السالکین فی سیره سیدنا عبدالعظیم: در بیان خصوصیات و ویژگی های عرفانی و مراتب وجودی حضرت عبدالعظیم (ع)، محمدجواد لاریجانی، تصحیح مهدی دانشیار، تهران، انتشارات دانشیاران ایران، 1393 ش. 152 ص.
129. مهمان ری حضرت عبدالعظیم (ع)، طاهر خوش ساروی، ساری، انتشارات شوق، چاپ سوم، 1385 ش. 12 ص خشتی.
130. موائد الکریم لزوار عبدالعظیم: زیارتنامه ناحیه مقدسه حضرت عبدالعظیم (ع) وارث با دعاء کمیل و زیارت عاشورا، عباس حائری تهرانی، تحت نظر محمود یاسری، تهران، چاپخانه

محمدعلی فردین، بی تا، 67 ص، جیبی.

131. موزه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع)، قربان عزیززاده، به سفارش معاونت فرهنگی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم، تهران، انتشارات سنا، 1387 ش. 24 ص.

132. نتایج طرح آماری بررسی مسائل کلی نیروی انسانی و اشتغال: پرسشنامه خانوار 1361 ش. مناطق شهری شهرستان ری، تهران، انتشارات معاونت طرح و برنامه اداره کل آمار نیروی انسانی وزارت کار و امور اجتماعی، 1363 ش. 67 ص، رحلی.

133. نگین ری: آشنایی با شخصیت حضرت عبدالعظیم (ع)، جواد محدثی، قم، انتشارات دارالحدیث/ معاونت فرهنگی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم (ع)، 1379 ش. 48 ص، رقی.

134. یاقوت ری: زندگانی حضرات عبدالعظیم حسنی (ع) و امامزاده حمزه و امامزاده طاهر، طاهر خوش ساروی، ساری، انتشارات شوق، 1390 ش. 152 ص.

ج: کتاب های مشتمل

135. آثار الباقیه... تصحیح و تعلیق پرویز اذکایی.

136. آثار الباقیه عن قرون الخالیه، ابوریحان بیرونی (362-440 ق.)، ترجمه اکبر داناسرشت، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1363 ش. ص 193-196 و 541، وزیری.

137. آثار الحججه یا تاریخ و دائرة المعارف حوزه علمیه قم، محمد شریف رازی (1301-1379 ش.)، قم، انتشارات کتابفروشی برقی، چاپ سوم، 1332 ش. ج 2، ص 278-286، وزیری.

138. آثار تاریخی طهران، سید محمد تقی مصطفوی (1284-1359 ش.)، تنظیم و تصحیح میرهاشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1361 ش. ج 1، ص 147-160 و 291-296 و 421-423، وزیری.

139. آرامگاه های خاندان پاك پیامبر (ص) و بزرگان صحابه و تابعین، سید عبدالرزاق کمونه حسینی (1970 - م.)، ترجمه عبدالعلی صاحبی، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ دوم، 1375 ش. ص 128-134، وزیری.

140. احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، محمد بن احمد مقدسی (- 355 ق.)، بیروت، دارصادر،

ص: 504

بی تا، ص 390-392 و...، افسست از لیدن، چاپخانه بریل، 1906 م. وزیری.

141. احوال و آثار خوشنویسان نستعلیق نویسان، مهدی بیانی (1285-1347 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1348 ش. ج 3، ص 689 و ج 4، ص 61 و 233 و 271 و...، وزیری.

142. احیاء الملوك: تاریخ سیستان تا عصر صفوی، ملك شاه حسین سیستانی (- 1036 ق.)، به کوشش منوچهر ستوده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1344 ش. ص 44 و 60، وزیری.

143. الأخبار الطوال، ابوحنیفه احمد بن داوود دینوری (- 283 ق.)، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران، نشر نی، 1364 ش. ص 63 و 68 و 87 و 113 و 134 و 168 و 205 و...، وزیری.

144. اختران تابناک یا کشف الكواكب زندگانی مشاهیر امامزادگان و علماء آل ابی طالب، ذبیح الله محلاتی (1271-1364 ش.)، تحریر و تصحیح محمد جواد نجفی، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، 1349 ش. ص 213-214 و 270-271 و 311-316، وزیری.

145. از سلاجقه تا صفویه، نصرت الله مشکوتی (1287-1357 ش.)، تهران، انتشارات ابن سینا، 1343 ش. ص 21 و 24 و 49 و 50، وزیری.

146. استان تهران، حسن زنده دل و دستیاران، تهران، انتشارات مؤسسه تحقیقات و ایرانگردان، 1376 ش. ص 33-34 و 106-107 و 110-111 و...، رقعی.

147. اشکال العالم، ابوالقاسم بن احمد جیهانی (قرن 4 ق.)، ترجمه علی بن عبدالسلام کاتب، مقدمه و تعلیقات فیروز منصوری، مشهد، نشر آستان قدس رضوی، 1368 ش. ص 146 و 147 و 149 و...، وزیری.

148. الاعلاق النفیسه، احمد بن عمر ابن رسته (قرن 3 ق.)، ترجمه و تعلیق حسین قره چانلو، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1365 ش. ص 197-198 و 112 و...، رقعی.

149. امامزادگان معتبر ایران و رجال مدفونین کاشان، سید عزیزالله امامت کاشانی (1308 - ش.)، بی جا، کتابخانه گلزار، 1344 ش. ص 13-22، رقعی.

150. امامزاده ها و تربت برخی از پاکان و نیاکان، گروهی از نویسندگان، تهران، انتشارات بنیاد ایرانشناسی، 1388 ش.

151. انساب الاشراف، احمد بن یحیی بلاذری (- 279 ق.)، تحقیق احسان عباس، ویسبادن، دارالنشر فرانسه اشتاینر، 1400 ق. ص 159 و 168، وزیری.

152. الأنساب، عبدالکریم بن محمد سمعانی (- 562 ق.)، تحقیق عبدالله عمر البارودی، بیروت،

153. انوار المشعشعين في ذكر شرافة قم والقميين، محمدعلی نایینی اردستانی کچویبی قمی (- 1335 ق.)، تحقیق محمد رضا انصاری قمی، زیر نظر سید محمود مرعشی نجفی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1381 ش. ج 2، ص 255، وزیری.

154. ایران از نظر خاورشناسان، ترجمه صادق رضازاده شفق (1274-1351 ش.)، تهران، انتشارات اقبال، 1335 ش. ص 37 وزیری.

155. ایران امروز 1906-1907، اوژن اوین (1863 م -)، ترجمه و حواشی علی اصغر سعیدی، تهران، انتشارات زوار، 1362 ش. ص 178 و 271، وزیری.

156. ایران باستان یا تاریخ مفصل ایران قدیم با 44 گراور و 2 نقشه، حسن پیرنیا (1291-1354 ق.)، مقدمه محمد ابراهیم باستانی پاریزی، تهران، انتشارات دنیای کتاب، 1366 ش. ص 93 و 101 و 152 و...، وزیری.

157. ایران بعد از اسلام، عباس خلیلی (1272-1350 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1335 ش. ج 1، ص 254-256، وزیری.

158. ایران در 1839-1840 م (1255-1256 ق.): سفارت فوق العاده کنت دوسرسی، کنت دوسرسی، ترجمه احسان اشراقی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، 1362 ش. ص 150-153، وزیری.

159. ایران در پیش از تاریخ: باستان شناسی ایران از آغاز تا سپیده دم شهرنشینی، صادق ملک شهمیرزادی، تهران، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور، 1378 ش. ص 352-357 و...، وزیری.

160. ایران در دوره سلطنت قاجار، علی اصغر شمیم (1283-1345 ش.)، تهران، انتشارات مدبر، چاپ دوم، 1368 ش. ص 199 و 342، وزیری.

161. ایران در زمان سامانیان، تاریخ سامانیان از آغاز تا سلطنت نصر دوم، جواد هروی (1345 - ش.)، مقدمه محمداسماعیل رضوانی، مشهد، نشر نوند، 1371 ش. ص 20 و 107 و 115 و...، وزیری.

162. ایران زمین، جلیل زاهد و محمدرضا زهتابی، تهران، انتشارات پدیده، 1348 ش.

ص 125-130.

163. ایران قدیم و تهران قدیم، ناصر نجمی، تهران، انتشارات جانزاده، 1363 ش. ص 46-66،

ص: 506

164. ایران و ایرانیان: خاطرات و سفرنامه ساموئل گرین ویلز بنجامین (1883-1885 م.)، ساموئل گرین ویلز بنجامین، ترجمه آوانس خان مساعد السلطنه، به اهتمام رحیم رضازاده ملک، تهران، انتشارات گلبانگ، 1363 ش. ص 113-114، وزیری.
165. ایران و قضیه ایران، جرج کرزن (1859-1925 م.)، ترجمه غلام علی وحید مازندرانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، 1373 ش. ج 1، ص 457-465، وزیری.
166. ایران و مسئله ایران، جرج کرزن (1859-1925 م.)، ترجمه و اقتباس علی جواهر کلام، تهران، انتشارات ابن سینا، 1330 ش. ج 1، ص 34-47، رقعی.
167. ایرانشهر بر مبنای جغرافیای موسی خورنی، یوزف مارکوارت (1864-1930 م.)، ترجمه مریم میراحمدی، تهران، انتشارات اطلاعات، 1373 ش. ص 232-236، وزیری.
168. باستانشناسی ایران باستان، لویی واندنبرگ، ترجمه عیسی بهنام، مقدمه رومن گیرشمن، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1348 ش. ص 120-121، رحلی.
169. باستان شناسی ایران (از 2407 تا 2535 شاهنشاهی)، غلام رضا معصومی، تهران، بی نا، 1353 ش. ص 24، وزیری.
170. البدء و التاريخ، الجزء الاول و الثاني، مطهر بن طاهر مقدسی (قرن 4 ق.)، به کوشش کلمان هوار، پاریس، بی نا، 1899-1901 م.
171. بدایع الأنساب فی مدفن الاطیاب، مهدی حسینی تفرشی لاهوتی بدایع نگار (1241-1319 ش.)، تهران، چاپخانه عالی، 1319 ش. ص 39، رقعی.
172. بدر فروزان متضمن تاریخ آستانه قدس رضوی و لزوم بنای قبه و بارگاه بر روی قبور انبیاء عظام و اولیای کرام، عباس فیض قمی (1287-1353 ش.)، قم، بنگاه چاپ قم، 1324 ش. ص 59-72، رقعی.
173. بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، وحید قبادیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1373 ش. صفحات متعدد، بیاضی.
174. برگزیده مشترك یاقوت حموی (- 626 ق.)، محمد پروین گنابادی، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1362 ش. ص 42 و 50 و...، وزیری.
175. بستان السیاحه، زین العابدین شیروانی (1194-1253 ق.)، تهران، انتشارات سنایی/

کتابفروشی محمدی، 1310 ق. ص 330، رحلی.

176. البلدان، ابن واضح یعقوبی (- 284 ق.)، ترجمه محمد ابراهیم آیتی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1356 ش. ص 51-52 و...، وزیری.

177. بناهای آرامگاهی، گروهی از نویسندگان، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، 1376 ش. ص 135 و 173 و 299 و 349-350 و...، رحلی.

178. پایتخت های نامی ایران در تاریخ شاهنشاهی، احمد محمدی، تهران، انتشارات مرکز مطالعات و هماهنگی شورای عالی فرهنگ، 1357 ش. ص 46-49 و 126، وزیری.

179. پژوهش در نام شهرهای ایران، ایرج افشار سیستانی (1319 - ش.)، تهران، انتشارات روزنه، 1378 ش. ص 362-363، وزیری.

180. تاریخ اجتماعی ایران، مرتضی راوندی (1292-1378 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، 1356 ش. ج 2، ص 241-242 و 250-249 و ج 4، ص 794 و ج 5، ص 268 و 293 و...، وزیری.

181. تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم زندگی، کسب و کار...، جعفر شهری (1293-1378 ش.)، تهران، انتشارات مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، 1368 ش. ج 2، ص 128 و 193 و 420 و...، ج 4، ص 573 و 681 و...، ج 5، ص 21 و 129 و...، وزیری.

182. تاریخ الطبری: تاریخ الامم و الملوك، محمد بن جریر طبری (224-310 ق.)، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارسویدان، 1387 ق. ج 2 ص 82 و 96 و ج 4، ص 32 و 137 و 146 و 148 و 150 و...، وزیری.

183. تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، مهدی ملک زاده، تهران، انتشارات علمی، 1371 ش. ص 91-92، وزیری.

184. تاریخ ایران، سرجان ملکم (1249-1326 ق.)، تهران، انتشارات کتابفروشی سعدی، بی تا، ص 27 و 39 و 57 و 83 و...، وزیری.

185. تاریخ ایرانیان، کنت ژوزف آرتور دوگوبینو (1816-1882 م.)، ترجمه ابوتراب خواجه نوریان، تهران، چاپخانه شرکت مطبوعات، 1336 ش. ص 13-15، وزیری.

186. تاریخ بلعمی: تکمله و ترجمه تاریخ طبری، ابوعلی محمد بلعمی (- 329 ق.)، تصحیح

ص: 508

- محمدتقی بهار و محمد پروین گنابادی، تهران، انتشارات زوار، 1353 ش. ج 1، ص 145 و 146 و 168 و 343 و ج 2، ص 720-733 و 790-799 و 954-976 و...، وزیری.
187. تاریخ بیداری ایرانیان، محمد ناظم الاسلام کرمانی (1280-1337 ق.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، 1371 ش. ص 62-63 و 76، وزیری.
188. تاریخ بیمارستان های ایران: از آغاز تا عصر حاضر، حسن تاج بخش، تهران، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، 1379 ش. ص 65-75، وزیری.
189. تاریخ تشیع در ایران از آغاز تا قرن دهم هجری، رسول جعفریان (1343 - ش.)، قم، انتشارات انصاریان، 1375 ش. ج 1، ص 245-252 و...، وزیری.
190. تاریخ تهران، عبدالعزیز جواهر کلام (1270-1365 ش.)، تقریظ محمد قزوینی، تهران، بی نا، 1325 ش. ج 1، ص 1-64، رقی.
191. تاریخ طبری: تاریخ الامم والملوک، محمد بن جریر طبری (224-310 ق.)، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1353 ش. ج 10، ص 4578-4583 و ج 5، ص 1974-1979 و...، وزیری.
192. تاریخ عالم آرای عباسی، اسکندر بیگ ترکمانی (- 1043 ق.)، مقدمه ایرج افشار، تهران، انتشارات امیرکبیر/ اصفهان، کتابفروشی تایید، چاپ دوم، 1350 ش. ج 2، ص 67 و 212 و 342 و 533 و...، وزیری.
193. تاریخ قم، حسن بن محمد بن حسن قمی (قرن 4 ق.)، ترجمه حسن بن علی بن حسن بن عبدالملک قمی (قرن 9 ق.)، تصحیح سید جلال الدین طهرانی، تهران، چاپخانه مجلس شورای ملی، 1313 ش. ص 22-29 و 79 و 94 و...، وزیری.
194. تاریخ مشروطه ایران، احمد کسروی (1269-1324 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هجدهم، 1376 ش. ج 1، ص 155 و 147 و 376، وزیری.
195. تاریخ مفصل ایران از استیلای مغول تا اعلان مشروطیت، عباس اقبال آشتیانی (1277-1334 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1347 ش. ص 458 و...، وزیری.
196. تاریخ هنر معماری در دوره اسلامی، محمد یوسف کیانی، تهران، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، 1379 ش. ص 170-171، وزیری.
197. تذکره تحفه سامی، سام میرزا صفوی (923-983 ق.)، تصحیح رکن الدین همایونفرخ،

تهران، شرکت سهامی چاپ و انتشارات کتب ایران، 1346 ش. ص 17 و 63 و 66 و 120 و 246 و...، وزیری.

198. تذکره جغرافیای تاریخی ایران، واسیلی بارتولد (1869-1930 م.)، ترجمه حمزه سردادور (طالب زاده)، تهران، انتشارات توس، چاپ دوم، 1358 ش. ص 148-151 و...، وزیری.

199. تذکره هفت اقلیم، امین احمد رازی (- 1002 ق.)، تصحیح سید محمد رضا طاهری، تهران، انتشارات سروش، 1378 ش. ج 2، ص 1153-1156، وزیری.

200. ترجمه تاریخ یمینی به انضمام خاتمه یمینی یا حوادث ایام در سال 603 هجری قمری، محمد بن عبدالجبار عتبی (- 427 ق.)، ترجمه ناصح بن ظفر جرفادقانی (قرن 7 ق.)، به کوشش جعفر شعاع، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1357 ش. ص 144 و 187 و 188 و 240 و...، وزیری.

201. تطبیق لغات جغرافیایی قدیم و جدید ایران، محمد حسن خان اعتماد السلطنه (- 1313 ق.)، تصحیح میرهاشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1363 ش. ص 95-96، رقعی.

202. تعلیقات نقض، چاپ 1358 ش.

203. تعلیقات نقض، میرجلال الدین محدث ارموی (1283-1358 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1358 ش. ج 2، ص 755-765 و...، وزیری.

204. تقویم البلدان، ابی الفداء (- 732 ق.)، به کوشش رنود و دوسلان، پاریس، دارالطباعة السلطانية، 1840 م، ص 420-421، رحلی.

205. تمدن و فرهنگ ایران از آغاز تا دوره پهلوی، ناصرالدین شاه حسینی، تهران، انتشارات دانشگاه سپاهیان انقلاب ایران، 1354 ش. ص 21 و 26 و...، رقعی.

206. التنبیه و الاشراف، علی بن حسین بن علی مسعودی (- 346 ق.)، به کوشش میشل جان دوخویه، لیدن، چاپخانه بریل، 1893 م. ص 43-49 و 63 و 77 و 78 و 86 و...، وزیری.

207. تهران پایتخت دو بیست ساله، شهریار عدل (1322-1394 ش.)، با همکاری برنارد اورکاد (1946 - م.)، ترجمه ابوالحسن سروقد مقدم، سید احمد سیدی، فاطمه و ثوقی خزایی، تهران، انتشارات سازمان مشاور فنی و مهندسی شهر تهران/انجمن ایرانشناسی فرانسه، 1375 ش. ص 17-22 و 262 و 265 و...، وزیری.

208. تهران در گذشته و حال، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه ملی تهران، 1355 ش. ص 46-56 و...، وزیری.
209. تهران سه هزار و دویست ساله بر اساس کاوش های باستانشناسی، سیف الله کام بخش فرد، تهران، انتشارات مؤسسه علمی و فرهنگی فضا، 1370 ش. ص 12 و 141-167، رحلی.
210. حبیب السیر فی اخبار افراد بشر، غیاث الدین بن همام الدین حسینی خواندمیر (- 942 ق.)، به کوشش محمد دبیرسیاقی، مقدمه جلال الدین همایی، تهران، انتشارات خیام، 1330 ش.، ج 1، ص 181-200 و 219 و 222 و... ج 3، ص 688 و ج 4، ص 2020-48 و...، وزیری.
211. حدود العالم من المشرق الی المغرب، ناشناس (تألیف 372 ق.)، به کوشش منوچهر ستوده، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1340 ش. ص 142 و 146 و 29 و 30 و...، وزیری.
212. حدیث صداقت شیخ صدوق ابوجعفر محمد بن علی بابویه، عبدالرحیم ابادزی، قم، انتشارات دارالحدیث، 1379 ش. ص 221.
213. داستان شهربانو: وقایع ایران در پایان عهد ساسانیان و زمان حمله عرب، علی اصغر رحیم زاده صفوی، تهران، چاپخانه بانک ملی ایران، 1327 ش. ج 3، ص 238-247، رقعی.
214. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران، انتشارات مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، 1381 ش. ج 1، ص 353-358 و ج 11، ص 674-676، رحلی.
215. دائرة المعارف تشیع، زیر نظر احمد صدر حاج سید جوادی، کامران فانی، بهاءالدین خرمشاهی، تهران، انتشارات شهید سعید محبی، 1379 ش. ج 1، ص 78-81 و ج 8، ص 416-420 و...، رحلی.
216. دائرة المعارف سرزمین و مردم ایران: مردم شناسی و آداب و رسوم اقوام ایرانی، عبدالحسین سعیدیان، تهران، انتشارات مجله علم و زندگی، چاپ چهارم، 1369 ش. ص 52-58، وزیری.
217. راهنمای شهرستان های ایران، ابراهیم اصلاح عربانی، تهران، انتشارات سازمان فار، 1345 ش. ص 79-81، رحلی.
218. راهنمای صنایع اسلامی، س. م. دیمانند، ترجمه عبدالله فریار، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، 1365 ش. ص 46-52 و 158 و...، وزیری.
219. الرحم الطیب: تذکره بی بی شهربانو، محمد مهدی فقیه محمدی جلالی (1351 - ش.)، قم، انتشارات فقه، 1378 ش. ص 174، رقعی.

220. روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات، محمد باقر موسوی خوانساری (1226-1313 ق.)، تحقیق اسدالله اسماعیلیان، قم، انتشارات اسماعیلیان، 1391 ق. ج 4، ص 207-213، وزیری.
221. روضة الصفاء، میرخواند (-903 ق.)، تهران، انتشارات خیام پیروز، بی تا، ص 532-554 و 728
222. ریاض السیاحه، زین العابدین شیروانی (1194-1253 ق.)، تصحیح اصغر حامد (ربانی)، تهران، انتشارات کتابفروشی سعدی، 1339 ش. ص 669-692، وزیری.
223. زبدة التواریخ: بخش فاطمیان و نزاریان ساخته 700، عبدالله بن علی بن محمد کاشانی مورخ حاسب (-736 ق.)، به کوشش محمد تقی دانش پژوه، تهران، انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ دوم، 1366 ش. ص 31 و 110 و 134 و 138 و 143 و...، وزیری.
224. زبدة التواریخ، اخبار الامراء و الملوك السلجوقیه، علی بن ناصر الحسینی (622-757 ق.)، تحقیق محمد نور الدین، بیروت، دارافراء، 1405 ق. ص 344.
225. زبدة التواریخ، حافظ ابرو (763-834 ق.)، تصحیح سید کمال حاج سید جوادی، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1372 ش. ج 1، ص 23 و 24 ج 2، ص 1097.
226. زکریای رازی، خسرو معتضد، تهران، انتشارات شرکت توسعه کتابخانه های ایران، 1368 ش. ص 13-21، وزیری.
227. زندگی و سفرهای وامبری: دنباله سیاحت درویشی دروغین، آرمینیوس وامبری (1832-1913 م.)، ترجمه محمد حسین آریا، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1372 ش. ص 297.
228. زیارات المراقد المقدسه فی ایران، نبیل شعبان، قم، چاپخانه اهل البیت، 1406 ق. ص 83-89، جیبی.
229. زین الاخبار، عبدالحی بن ضحاک بن محمود گردیزی (-442 ق.)، تصحیح سعید نفیسی، تهران، چاپخانه رنگین، 1333 ش. ص 5 و 27 و 43-63 و 83 و 93 و...، وزیری.
230. سبک شناسی معماری ایران، محمد کریم پیرنیا، تدوین غلامحسین معماریان، تهران، انتشارات پژوهنده/نشر معمار، 1380 ش. ص 156-203، وزیری.
231. سفرنامه ابن حوقل: ایران در صورۃ الارض ابن حوقل (-350 ق.)، ترجمه و توضیح جعفر شعار، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ دوم، 1366 ش. ص 115 و 120-121 و...، وزیری.

232. سفرنامه ابودلف در ایران (در سال 341 هجری)، ترجمه سید ابوالفضل طباطبایی، تعلیقات و تحقیقات ولادیمیر مینورسکی، تهران، انتشارات زوار، 1354 ش. ص 76-71 و 132-134، رقعی.
233. سفرنامه اصفهان و کاشان و قم و طهران، میرزا صالح شیرازی، تصحیح ایرج افشار، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1377 ش. ص 277-278، (میراث اسلامی ایران، دفتر هفتم) وزیری.
234. سفرنامه اورسل 1882 میلادی، ارنست اورسل، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، انتشارات زوار، 1353 ش. ص 216-226، رقعی.
235. سفرنامه اوژن فلاندن به ایران، اوژن فلاندن، ترجمه حسین نورصادقی، اصفهان، چاپخانه روزنامه نقش جهان، 1324 ش. ص 93-99، وزیری.
236. سفرنامه اولیویه: تاریخ اجتماعی - اقتصادی ایران در دوران آغازین عصر قاجاریه، تصحیح و حواشی غلامرضا وهرام، ترجمه محمدطاهر میرزا، تهران، انتشارات اطلاعات، 1371 ش. ص 104-105، وزیری.
237. سفرنامه بارون فیودور کورف 1834-1835، بارون فیودور کورف، ترجمه اسکندر ذبیحان، تهران، انتشارات فکر روز، 1372 ش. ص 214-216، وزیری.
238. سفرنامه بلوشر، وپرت بلوشر (1883-1963 م.)، ترجمه کیکاووس جهاننداری، تهران، انتشارات خوارزمی، 1363 ش. ص 241-243، وزیری.
239. سفرنامه بنجامین، نخستین سفیر ایالات متحده امریکا در ایران، ساموئل گرین ویلز بنجامین (1837-1914 م.)، ترجمه محمدحسین کردبچه، تهران، انتشارات جاویدان، 1369 ش. ص 52-56، وزیری.
240. سفرنامه پولاک: ایران و ایرانیان، یاکوب ادوارد پولاک (1818-1891 م.)، ترجمه کیکاووس جهاننداری، تهران، انتشارات خوارزمی، 1368 ش. ص 60-61 و 324 و...، وزیری.
241. سفرنامه جکسن: ایران در گذشته و حال، ابراهام و. ویلیامز جکسن (1862-1937 م.)، ترجمه منوچهر امیری، فریدون بدره ای، تهران، انتشارات خوارزمی، 1357 ش. ص 482-495 و...، وزیری.
242. سفرنامه حاجی پیرزاده، محمدعلی پیرزاده (- 1321 ق.)، به کوشش حافظ فرمانفرمایان،

تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1342 ش. ج 1، ص 3-5، وزیری.

243. سفرنامه خوزستان، عبدالغفار نجم الملك (1259-1326 ق.)، به کوشش محمد دبیرسیاقی، تهران، انتشارات علمی، 1341 ش. ص 1-2، رقعی.

244. سفرنامه ژنرال سر پرسی سایکس یا ده هزار میل در ایران، سر پرسی سایکس (1867-1945 م.)، ترجمه حسین سعادت نوری، تهران، انتشارات ابن سینا، 1336 ش. ص 207-215، وزیری.

245. سفرنامه سدید السلطنه: التدقیق فی سیر الطريق، محمدعلی سدید السلطنه مینایی (1251-1320 ق.)، تصحیح و تحشیه احمد اقتداری، تهران، انتشارات به نشر، 1362 ش. ص 177-179، وزیری.

246. سفرنامه سیف الدوله: سفرنامه مکه، سیف الدوله سلطان محمد (1227-1288 ق.)، تصحیح علی اکبر خداپرست، تهران، نشر نی، 1363 ش. ص 21-23، وزیری.

247. سفرنامه عتبات ناصرالدین شاه قاجار، ناصرالدین شاه قاجار (1247-1313 ق.)، به کوشش ایرج افشار، تهران، انتشارات فردوسی/ عطار، 1363 ش. ص 203-204، وزیری.

248. سفرنامه عتبات و مکه به سال 1317، نویسنده ناشناس، به کوشش رسول جعفریان، صادق برزگر، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1376 ش. ص 124، (میراث اسلامی ایران، دفتر پنجم) وزیری.

249. سفرنامه عتبات، ابوالقاسم امین الشریعه خویی (1277-1348 ق.)، به کوشش علی صدرایی خویی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1377 ش. ص 518، (میراث اسلامی ایران، دفتر هفتم) وزیری.

250. سفرنامه عضد الملك به عتبات، علی رضا عضد الملك (1238-1328 ق.)، به کوشش حسن مرسلوند، تهران، انتشارات مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، 1370 ش. ص 26-27، وزیری.

251. سفرنامه فرد ریچاردز، فرد ریچاردز (1878-1932 م.)، ترجمه مهین دخت صبا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1343 ش. ص 256، وزیری.

252. سفرنامه قم، از زنجان تا قم (1335 ق.)، سید احمد شبیری زنجانی، تصحیح سید جواد شبیری، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1377 ش.

ص 614-616، (میراث اسلامی ایران، دفتر نهم) وزیری.

253. سفرنامه کلاویخو، روی گولانس د کلاویخو (- 1412 م.)، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1366 ش. ص 176، وزیری.

254. سفرنامه مادام دیولافوا: ایران و کلد، دیولافوا (- 1916 ق.)، ترجمه بهرام فره وشی، تهران، انتشارات خیام، 1332 ش. ص 136-138.

255. سفرنامه مادام کارلا سرنا: آدمها و آینهها در ایران، کارلا سرنا (1884 - م.)، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، انتشارات زوار، 1362 ش. ص 202-211، وزیری.

256. سفرنامه مادام کارلا سرنا: مردم و دیدنی های ایران: کارلا سرنا (1884 - م.)، ترجمه غلام رضا سمیعی، تهران، نشر نو، 1363 ش. ص 244-256، وزیری.

257. سفرنامه ناصر الدین شاه، ناصر الدین شاه (1247-1313 ق.)، خط میرزا رضا کلهر، تهران، انتشارات سنایی، 1353 ش. ص 270.

258. سفرنامه ناصر خسرو قبادیانی مروزی (394-481 ق.)، به کوشش محمد دبیرسیاقی، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1354 ش. ص 4 و 5.

259. سفری به ایران: مجموعه ای از نقاشی های لویی امیل دوهوسه از مناظر و مردم ایران، لویی امیل دوهوسه، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1348 ش. ص 96-97، وزیری.

260. سفری به دربار سلطان صاحبقران 1859-1861 م. هاینریش بروگش (1827-1894 م.)، ترجمه محمد حسین کردبچه، تهران، انتشارات اطلاعات، 1367 ش. ج 1، ص 193-196، وزیری.

261. سه سفرنامه (هرات، مرو، مشهد)، قدرت الله روشنی (زعفرانلو)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1347 ش. ص 69-71، وزیری.

262. سیاحتنامه شاردن، ژان شاردن (1642-1713 م.)، ترجمه محمد عباسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1350 ش. ج 3، ص 54-56 و 376-398، رقعی.

263. سیر الملوك: سیاستنامه، خواجه نظام الملک (- 485 ق.)، به کوشش هیوبرت دارک، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1347 ش. ص 215-313، وزیری.

264. شامگاه اشکانیان و بامداد ساسانیان، شیرین بیانی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1353 ش. ص 68-69 و...، وزیری.

265. شاهکارهای هنر ایران، آرتور آپهام پوپ (1881-1969 م.)، اقتباس و نگارش پرویز ناتل خانلری، تهران، انتشارات صفیعلیشاه/ مؤسسه فرانکلین، 1338 ش. ص 80 و 83-84، رحلی.
266. الشجرة المباركة فی انساب الطالبیه، فخر رازی (- 606 ق.)، تحقیق سید مهدی رجایی، زیر نظر سید محمود مرعشی نجفی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1409 ق. ص 64، وزیری.
267. شناخت شهرهای ایران، عبدالحسین سعیدیان، تهران، انتشارات علم و زندگی، 1379 ش. ص 458-460، وزیری.
268. شناسنامه کتابخانه های عمومی کشور، تهران، انتشارات دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور، 1370 ش. ص 293-294، وزیری.
269. الشيخ الكلینی البغدادی و کتابه الکافی (الفروع)، ثامر هاشم حبیب عمیدی، قم، انتشارات مکتب الاعلام الاسلامی، 1414 ق. ص 25-41، وزیری.
270. شیخ صدوق، پاسدار حریم ولایت، عبدالعلی محمدی شاهرودی، قم، انتشارات نصایح، 1380 ش. ص 45-51 و 60-61 و 285 و 286، وزیری.
271. شیخ فضل الله نوری در ظلمت مشروطه، مجید حسن زاده، تهران، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، 1374 ش. ص 83-93، رقی.
272. الشيعة فی ایران: دراسة تاريخية من البداية حتى القرن التاسع الهجري، رسول جعفریان (1343 - ش.)، تعریب علی هاشم اسدی، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، 1378 ش. صفحات بسیار، وزیری.
273. صنایع دستی کهن ایران، هانس. ای. وولف، ترجمه سیروس ابراهیم زاده، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1372 ش. ص 17 و 69 و 130 و...، وزیری.
274. صورة الارض من المدن و الجبال و الجزائر و الانهار، محمد بن موسی خوارزمی (- 232 ق.)، تحقیق هانس فون مژیک، وین، چاپخانه آدولف هولز هوزن، 1926 م. ص 22-56.
275. صورة الارض، ابن حوقل (- 350 ق.)، بیروت، دارصادر، 1938 م. ج 2، ص 378-380، افسست از لیدن، چاپخانه بریل، 1939 م. وزیری.
276. صورة الارض، ابن حوقل (- 350 ق.)، ترجمه جعفر شعار، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1345 ش. ص 101-121، وزیری.

277. طب اسلامی، ادوارد گرانویل براون (1862-1926 م.)، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1343 ش. ص 67-88، وزیری.
278. طبرسی و مجمع البیان، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، انتشارات 41-1340 ش. ج 1، ص 120-136 و ج 2، ص 303-327، وزیری.
279. الطبقات الکبری، ابن سعد (168-230 ق.)، بیروت، دارصادر، بی تا. ج 3، ص 281-283، ج 5، ص 148 و 168 و 435، ج 6، ص 149 و 336 و 301، ج 7، ص 380، 381، وزیری.
280. طبقات ناصری، ابن منهج الدین عثمان جوزجانی: قاضی منهج سراج (- 658 ق.)، تصحیح عبدالحی حبیبی، کابل، انجمن تاریخ افغانستان، 1342 ش. ص 194 و 206، وزیری.
281. طرائف المقال فی معرفه طبقات الرجال، سید علی اصغر شفیع جابلقی بروجردی (- 1313 ق.)، تحقیق سید مهدی رجایی، زیر نظر سید محمود مرعشی نجفی، مقدمه سید شهاب الدین مرعشی نجفی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1410 ق. ج 1، ص 317، وزیری.
282. طهران قدیم، جعفر شهری (1293-1378 ش.)، تهران، انتشارات معین، 1371 ش. ج 1، ص 18 و 332-344 و ج 2، ص 136 و 137 و...، ج 3، ص 250 و 300 و 381 و...، ج 4 ص 138 و 144 و 250، وزیری.
283. ظفرنامه: تاریخ فتوحات امیرتیمور گورکانی ماجرای خونین ترین قتل عام شهرهای ایران، نظام الدین شامی (قرن 9 ق.)، تصحیح فیلکس تاور، مقدمه پناهی سمنانی، تهران، انتشارات بامداد، 1363 ش. ص 96 و 129، وزیری.
284. عالم آرای شاه اسماعیل، نویسنده ناشناس (قرن 11 ق.)، تصحیح اصغر منتظر صاحب، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1349 ش. ص 115 و 131، وزیری.
285. عجایب المخلوقات، محمد بن محمود بن احمد طوسی (قرن 6 ق.)، به کوشش منوچهر ستوده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1345 ش. ص 67 و 120-130 و 226 و...، وزیری.
286. عجائب الاقالیم السبعة الی نهاية العماره، سهراب (قرن 4 ق.)، تصحیح هانس فون مزیک، چاپخانه آدولف هولز هوزن، 1929 م. ص 28-29، وزیری.
287. عزاداری سنتی شیعیان در بیوت علما و حوزه های علمیه و کشورهای جهان، سید حسین معتمدی کاشانی، قم، انتشارات عصر ظهور، 1378 ش. ج 2، ص 300-310، وزیری.

288. علوم اسلامی در قرن اول هجری، ذبیح الله منصورى (1288-1365 ش.)، تهران، انتشارات چکامه، 1362 ش. ص 204-231، رفقى.
289. علویان طبرستان، ابوالفتح حکیمیان (1306-1384 ش.)، تقریظ عبدالحسین زرین کوب، تهران، انتشارات الهام، 1368 ش. ص 3 و 5 و صفحات متعدد دیگر، وزیرى.
290. فارسنامه، ابن بلخى (قرن 6 ق.)، به اهتمام گى لسترنج (1854-1933 م.)، رینولد آلن نیکلسون، تهران، انتشارات دنیای کتاب، 1363 ش. ص 83 و 120 و 167، وزیرى.
291. فائق المقال فى الحدیث و الرجال، احمد بن عبدالرضا بصرى (1020-1085 ق.)، تصحیح غلام حسین قیصریه ها، قم، انتشارات دارالحدیث، 1422 ق. ص 122، وزیرى.
292. فتوح البلدان: بخش مربوط به ایران، احمد بن یحیی بلاذرى (- 279 ق.)، ترجمه آذرتاش آذرنوش، تصحیح محمد فرزانه، تهران، انتشارات سروش، 1364 ش. ص 76-79 و 55 و...، وزیرى.
293. فتوح البلدان، احمد بن یحیی بلاذرى (- 279 ق.)، تصحیح رضوان محمد رضوان، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1398 ق. ص 313-316، وزیرى.
294. الفخرى فى انساب الطالبین، سید عزیزالدین ابی طالب مروزی ازورقانی (بعد از 614 ق.)، تصحیح سید مهدی رجایی، مقدمه سید شهاب الدین مرعشى نجفى، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشى نجفى، 1409 ق. ص 157، وزیرى.
295. فرهنگ البسه مسلمانان، راینهارت پیتران دزی، ترجمه حسینعلی هروی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1359 ش. ص 75 و 105 و 108 و...، وزیرى.
296. فرهنگ القاب و عناوین شهرها، جعفر ثامنی، مشهد، انتشارات جهان اندیشه کودکان، 1372 ش. ص 18-22 و 264 و...، رفقى.
297. فرهنگ آبادی های کشور، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران، 1370 ش. ص 8 و 9.
298. فرهنگ تاریخی و جغرافیایی شهرستان های ایران، عبدالرفیع حقیقت (1313 - ش.)، تهران، انتشارات کومش، 1376 ش. ص 244-251 و...، وزیرى.
299. فرهنگ جغرافیایی ایران: استان مرکزی (آبادی ها)، تهران، انتشارات دایره جغرافیایی ستاد ارتش، 1328 ش. ج 1، ص 102 و صفحات متعدد دیگر، رحلی.
300. فرهنگ جغرافیایی آبادی های کشور جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات سازمان

جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، 1370 ش. ج 38، ص 166-174، رحلی.

301. فرهنگ واژه های اوستایی بر پایه فرهنگ کانگا و نگرش به فرهنگ های دیگر، احسان بهرامی، تهران، انتشارات بنیاد نیشابور، 1369 ش. ص 498، وزیری.

302. الفصول الفخریه، جمال الدین احمد بن علی بن ابن عنبه (- 828 ق.)، به اهتمام میرجلال الدین محدث ارموی (1283-1358 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1387 ش. ص 107، وزیری.

303. فضاهای شهری در بافت های تاریخی ایران، حسین سلطان زاده، تهران، انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی شهرداری تهران، انتشارات 1370 ش. ص 146-159، وزیری.

304. فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران، نصرت الله مشکوتی (1287-1357 ش.)، تهران، انتشارات سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، 1345 ش. ص 163-169، وزیری.

305. فهرست نسخ خطی قرآن های مترجم کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، محمد آصف فکرت، مشهد، انتشارات کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، 1363 ش. ص 30-32، وزیری.

306. قهرمانان اسلام، علی اکبر تشید، تهران، انتشارات مجله تاریخ اسلام، 1342 ش. ج 2، ص 134-142، وزیری.

307. الكامل فی التاریخ، ابن اثیر (555-630 ق.)، بیروت، دارصادر، 1385 ق. ج 1 ص 57 و 164 و 405 و 421 و ج 3، ص 24 و 120 و 287 و ج 4 ص 144 و 284-287 و...، وزیری.

308. کتاب البلدان، ابوبکر احمد بن محمد همدانی ابن فقیه (قرن 3 ق.)، تحقیق یوسف الهادی، بیروت، عالم الکتب، 1416 ق. ص 537-551، وزیری.

309. کتاب و کتابخانه های شاهنشاهی ایران، رکن الدین همایونفرخ (1297-1379 ش.)، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و هنر اداره کل نگارش، 1347 ش. ج 2، ص 9-10 و 23-25 و 151-152 و...، وزیری.

310. کتابشناسی تهران، ناصر تکمیل همایون (1315 - ش.)، تهران، انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، 1369 ش. ج 1، ص 15-84، وزیری.

311. کتابشناسی سکه، فرامرز طالبی و فرزانه قایینی، تهران، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور، 1373 ش. ص 554 و...، وزیری.

312. کلیات جغرافیای ایران: مشتمل بر اوضاع طبیعی و سیاسی و اقتصادی، میرزا رضا خان

مهندس الملك، تهران، چاپخانه سعادت، 1341 ق. ص 124، وزیری.

313. کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، عزیزالله بیات، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1367 ش. ص 148-154، وزیری.

314. کیمیای محبت: یادنامه مرحوم شیخ رجبعلی خیاط (نکوگویان)، محمد محمدی ری شهری (1325 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، چاپ دوم، 1378 ش. ص 230، وزیری.

315. گزارش کویر: سفرنامه صفاء السلطنه نایینی (تحفه الفقراء)، علی مشتاقی نایینی (1246-1318 ق.)، به اهتمام محمد گلبن، تهران، انتشارات اطلاعات، 1366 ش. ص 96-97، وزیری.

316. گزارشنامه یافقه اللغه اسامی امکنه، ابراهیم دهگان (1268-1363 ش.)، اراک، چاپخانه موسوی، 1342 ش. ص 330-331، وزیری.

317. گلشن مراد، ابوالحسن غفاری کاشانی (1229-1283 ق.)، به کوشش غلام رضا طباطبایی مجد، تهران، انتشارات زرین، 1369 ش. ص 373، وزیری.

318. گنج دانش: جغرافیای تاریخی شهرهای ایران، سید محمد تقی حکیم (1356 ق.)، به اهتمام محمدعلی صوتی، جمشید کیانفر، مقدمه عبدالحسین نوایی، تهران، انتشارات زرین، 1366 ش. ص 464-466 و...، وزیری.

319. گنجینه دانشمندان، محمد شریف رازی (1301-1379 ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، 1353 ش. ج 4، ص 604-608، وزیری.

320. گیتاشناسی ایران، عباس جعفری، تهران، انتشارات مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی، 1379 ش. ج 3، ص 626-627، وزیری.

321. لغت نامه دهخدا، علی اکبر دهخدا (1258-1334 ش.)، زیر نظر محمد معین، سید جعفر شهیدی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1373 ش. ج 8، ص 10970-10971، ج 9، ص 13858، رحلی.

322. مآثر سلطانیة: تاریخ جنگهای ایران و روس، عبدالرزاق مفتون دنبلی (1242 ق.)، به کوشش غلام حسین صدری افشار، تهران، انتشارات ابن سینا، 1351 ش. ص 4-15.

323. مجمل التواریخ و القصص، نویسنده ناشناس (520 ق.)، تصحیح محمد تقی بهار، به کوشش محمد رمضان، تهران، انتشارات کلاله خاور، 1318 ش. ص 43.

324. مراد الاطلاع علی اسماء الامکنة و البقاع، صفی الدین عبدالمومن بن عبدالحق

بغدادی (- 739 ق.)، تحقیق و تعلیق علی محمد بجاوی، بغداد، داراحیاء الکتب العربیہ، 1373 ق. ج 2، ص 651، وزیری.

325. مرآة المعارف فی تعیین مرآة العلویین و الصحابه و التابعین و الرواة و العلماء و الادباء و الشعراء، محمد حرز الدین، تحقیق محمد حسین حرز الدین، قم، انتشارات سعید بن جبیر، 1371 ش. ج 2، ص 52-57، افسست از نجف، مطبعه الآداب، 1391 ق. وزیری.

326. مرآة البلدان، محمد حسن خان اعتماد السلطنه (- 1313 ق.)، به کوشش عبدالحسین نوایی، میرهانشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1368 ش. ج 4، ص 2092-2094 و 2082 و...، وزیری.

327. مرآة العالم تاریخ اورنگ زیب، محمد بخت اورخان (قرن 11 ق.)، تصحیح ساجده س - علوی، لاهور، اداره تحقیقات پاکستان دانشگاه پنجاب لاهور، بی تا، ص 547 و 579، وزیری.

328. مرصاد العباد من المبدأ الی المعاد، نجم رازی (570-654 ق.)، به کوشش محمد امین ریاحی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1352 ش. ص 15 و 18 و 21 و 22 و 31 و 53 و...، وزیری.

329. مروج الذهب و معادن الجوهر، علی بن حسین بن علی مسعودی (- 346 ق.)، به کوشش یوسف اسعر داغر، بیروت، دارالاندلس، 1385 ق. ج 1، ص 107 و 287 و 299 و 435 و ج 3، ص 381، وزیری.

330. مروری بر پنجاه سال باستانشناسی ایران، عزت الله نگهبان، تهران، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور، 1376 ش. ص 387-392 و...، رحلی.

331. مزار، آقا جمال خوانساری (- 1125 ق.)، به کوشش رضا استادی، قم، انتشارات دبیرخانه کنگره آقا حسین خوانساری، 1377 ش. ص 109-113، وزیری.

332. مزارات اهل البیت و تاریخها، محمدحسین حسینی جلالی، بیروت، مؤسسة الاعلمی، 1415 ق. ص 203-210، وزیری.

333. مزدیسنا و ادب پارسی، محمد معین (1291-1350 ش.)، به کوشش مهدخت معین، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1338 ش. ص 172 و 181 و 212-216 و...، وزیری.

334. مساجد ایران: دراسة تاریخیة اُثریة حضاریة فنیة، سید کمال سید جوادی، تهران، انتشارات سروش / وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1375 ش. وزیری.

335. مساجد، کاظم ملازاده و مریم محمدی، تهران، انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، 1379 ش. ص 107-108، رحلی.
336. المسالك و الممالك، ابوالقاسم عبيدالله بن عبدالله ابن خردادبه (قرن 3 ق.)، ترجمه حسين قره چانلو، تهران، انتشارات مترجم، 1370 ش. ص 20 و 147 و 148 و...، وزیري.
337. المسالك و الممالك، ابوالقاسم عبيدالله بن عبدالله ابن خردادبه (قرن 3 ق.)، تحقيق محمد مخزوم، بيروت، داراحياء التراث العربي، 1408 ق. ص 17 و 33 و 34 و 42 و 46 و 58 و 59 و...، وزیري.
338. مسالك و ممالك: ترجمه المسالك و الممالك، ابراهيم بن محمد اصطخرى (- 346 ق.)، به اهتمام ايرج افشار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر كتاب، 1347 ش. ص 162-164 و 166-169 و...، وزیري.
339. مشايخ فقه و حديث در جماران، كلين و درشت، عزيزالله عطاردى (1307-1393 ش.)، تهران، انتشارات عطارد، 1373 ش. ص 248، وزیري.
340. معجم البلدان، ياقوت حموى (- 626 ق.)، تحقيق فريد عبدالعزيز جندى، بيروت، دارالكتب العلميه، 1410 ق. ج 3، ص 132-137، وزیري.
341. معماری ایران، 84 مقاله به قلم 33 پژوهشگر ایرانی، به کوشش آ- جوادی، تهران، انتشارات خوشه، 1363 ش. ص 191-207، وزیري.
342. معماری ایران، آرتور آپهام پوپ (1881-1969 م.)، ترجمه غلامحسين صدرى افشار، تهران، انتشارات دات، چاپ دهم، 1390 ش. ص 85 و 183 و...، وزیري.
343. مقالات تاريخى، رسول جعفریان (1343 - ش.)، قم، انتشارات انصاریان، 1376 ش. ج 2، ص 194-208، وزیري.
344. مقدمه ای بر جغرافیای تاریخی ایران، حسن بيك محمدی، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان، 1378 ش. ص 188-189، وزیري.
345. مقدمه فقه اللغه ایرانی، ای. م. ارانسكى، ترجمه كريم كشاورز، تهران، انتشارات پیام، 1358 ش. ص 56 و 105، وزیري.
346. ممالك و مسالك، ابراهيم بن محمد اصطخرى (- 346 ق.)، ترجمه محمد بن اسعد بن عبدالله تسترى، به كوشش ايرج افشار تهران، انتشارات بنياد موقوفات دكتور محمود افشار يزدي،

1373 ش. ص 216-219 و 132 و...، وزیری.

347. مناقب آل ابی طالب، ابن شهر آشوب (- 588 ق.)، تحقیق یوسف بقاعی، بیروت، دارالاضواء، 1412 ق. ج 3، ص 48 و ج 4، ص 357 و 416، وزیری.

348. مناهل الضرب فی انساب العرب، سید جعفر اعرجی نجفی حسینی (- 1332 ق.)، تصحیح سید مهدی رجایی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1419 ق. ص 97، وزیری.

349. منتخب التواریخ در وقایع مهمه متعلقه بحضرت خاتم النبیین و سیده نساء العالمین و الائمة الاثنی عشر صلوات الله علیهم اجمعین، محمد هاشم خراسانی (1242-1312 ش.)، تهران، انتشارات علمی، 1352 ش. ص 687-693، وزیری.

350. میراث اسلامی ایران، رسول جعفریان (1343 - ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1376 ش. ج 6، ص 506-507، وزیری.

351. میراث ایران، سیزده تن از خاورشناسان، زیر نظر آرتور جان آربری (1905-1969 م.)، ترجمه احمد بیرشک و...، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1336 ش. ص 158 و 216 و 229 و 235 و...، وزیری.

352. نام مکان های جغرافیایی در بستر زمان، مهرازمان نوبان (1331 - ش.)، تهران، انتشارات ما، 1376 ش. ص 271-272، وزیری.

353. نامه شهیدی: جشن نامه استاد دکتر سید جعفر شهیدی، علی اصغر محمدخانی، ویراستار حسن انوشه، تهران، انتشارات طرح نو، 1374 ش. ص 774-775 و 782-787، رقعی.

354. نامه کریمان: یادمان شادروان دکتر حسین کریمان، سید علی محمد سجادی، تهران، انتشارات دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی، 1373 ش. ص 75-80 و...، وزیری.

355. نخبة الدهر فی عجائب البر و البحر، شمس الدین محمد بن ابی طالب انصاری دمشقی (- 727 ق.)، ترجمه سید حمید طیبیان، تهران، انتشارات بنیاد شاهنشاهی فرهنگستان های ایران، فرهنگستان ادب و هنر ایران، 1357 ش. ص 313-314، وزیری.

356. نخبة الدهر فی عجائب البر و البحر، شمس الدین محمد بن ابی طالب انصاری دمشقی (- 727 ق.)، لایپزیک، چاپخانه بریل، 1923 م. ص 20 و 184 و 256 و 257، وزیری.

ص: 523

357. نزهة القلوب، حمد الله مستوفی (- 740 ق.)، به کوشش گی لسترنج (1854-1933 م.)، تهران، انتشارات دنیای کتاب، 1362 ش. ص 9 و 52-56 و...، افست از لیدن، چاپخانه بریل، 1915 م، وزیری.
358. نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، محمد یوسف کیانی، تهران، بی نا، 1365 ش. ص 349 و 350، وزیری.
359. نقش کتابخانه های مساجد در فرهنگ و تمدن اسلامی، محمد مکی سباعی، ترجمه علی شکویی، تهران، انتشارات سازمان مدارك فرهنگی انقلاب اسلامی، 1373 ش. ص 145-146 و 163، وزیری.
360. نقش های هندسی در هنر اسلامی، عصام السعید و عایشه پارمان، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران، انتشارات سروش، 1363 ش. ص 12.
361. نقض: بعضی مثالب النواصب فی نقض بعض فضائح الروافض، عبدالجلیل قزوینی رازی (بعد از 560 ق.)، به اهتمام میرجلال الدین محدث ارموی، (1283-1358 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1358 ش. ص 47 و...، وزیری.
362. وجه تسمیه شهرها و روستاهای ایران، مهرالزمان نوبان (1331 - ش.)، تهران، انتشارات حسینعلی نوبان، 1365 ش. ص 68-69، رقعی.
363. الوزراء و الكتاب، محمد بن عبدوس الجهشیاری (قرن 4 ق.)، ترجمه ابوالفضل طباطبایی، تحقیق مصطفی السقاء، ابراهیم الایاری، عبدالحفیظ شبلی، مقدمه زین العابدین رهنما، تهران، بی نا، 1348 ش. ص 167-200 و 339 و 360، وزیری.
364. هفت اقلیم، امین احمد رازی (- 1010 ق.)، تصحیح جواد فاضل، تهران، انتشارات علمی / کتابفروشی ادیبه، 1340 ش. ج 3، ص 3-6، وزیری.
365. هنر اسلامی، ارنست کونل (1882-1964 م.)، ترجمه هوشنگ طاهری، تهران، انتشارات توس، 1355 ش. ص 84-91 و 125 و...، وزیری.
366. هنر و معماری اسلامی، ریچارد اتینگهاوزن (1906-1979 م.) و الگ گرابر (1929 - م.)، ترجمه یعقوب آژند، ویراسته سعیده کمایی فرد، تهران، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، 1378 ش. ص 305 و 382 و...، وزیری.

1. آتشکده آذر، آذر بیگدلی (1134-1195 ق.)، تصحیح میرهاشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1336 ش.
2. الآثار الباقية عن قرون الخالية، ابوریحان بیرونی (362-440 ق.)، تحقیق ادوارد سخاو، لایپزیک، 1923 م.
3. آثار البلاد و اخبار العباد، زکریا بن محمد قزوینی (- 682 ق.)، ترجمه جهانگیر میرزا قاجار، تصحیح و تکمیل میرهاشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1373 ش.
4. آثار الحججه، یا تاریخ و دائرة المعارف حوزه علمیه قم، محمد شریف رازی (1301-1379 ش.)، قم، انتشارات دارالکتاب، بی تا.
5. آثار تاریخی طهران، سید محمد تقی مصطفوی (1284-1359 ش.)، تصحیح میرهاشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1361 ش.
6. آثار عجم در تاریخ فارسی و تراجم متمم فارسنامه ناصری، محمد نصیر فرصت شیرازی (1271-1339 ق.)، به کوشش منصور رستگار فسایی، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1377 ش.
7. آخرین سفر شاه: سرنوشت یک متحد آمریکا، ویلیام شوکراس، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی (1309 - ش.)، تهران، انتشارات پیکان، 1381 ش.
8. آرامگاه های خاندان پاک پیامبر و بزرگان صحابه و تابعین، سید عبدالرزاق کمونه حسینی (1970 - م.)، ترجمه عبدالعلی صاحبی، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ دوم، 1375 ش.
9. آزادمرد شهید طیب حاج رضایی، تهران، انتشارات مرکز بررسی اسناد تاریخی وزرات اطلاعات، 1378 ش.
10. آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی در گذشته و حال، علی اصغر قائدان (1343 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش.

11. آستانه حضرت عبدالعظیم، سید محمدتقی مصطفوی (1284-1359 ش.)، تهران، انتشارات تابان، 1330 ش.
12. آستانه ری: مجموعه اسناد و فرامین، محمدعلی هدایتی (1293-1365 ش.)، تهران، انتشارات آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی، 1344 ش.
13. آفتاب قدم: به مناسبت بزرگداشت اولین سالگرد مرحوم سید مرتضی جزایری، قم، بی نا، بی تا.
14. آکام المرجان فی ذکر المدائن المشهورة فی کل مکان، اسحاق بن حسین منجم (قرن 5 ق.)، تحقیق فهمی سعد، ترجمه محمد آصف فکرت (1315 - ش.)، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، 1370 ش.
15. آل بویه و اوضاع زمان ایشان، علی اصغر فقیهی (1292-1382 ش.)، تهران، انتشارات صبا، 1357 ش.
16. آیه الله شیخ محمدجواد فومنی (یاران امام به روایت اسناد ساواک)، تهران، انتشارات مرکز اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، 1377 ش.
17. آینه دانشوران، سید علیرضا ریحان یزدی (- 1367 ش.)، مقدمه ناصر باقری بیدهندی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، چاپ سوم، 1372 ش.
18. ابجد العلوم، محمدصدیق حسن خان (1832-1889 م.)، بیروت، دار ابن جزم، 1423 ق.
19. اثر آفرینان: زندگینامه نام آوران فرهنگی ایران از آغاز تا سال 1300 هجری شمسی، زیر نظر محمدرضا نصیری، تهران، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، 1377 ش.
20. احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، محمد بن احمد مقدسی (- 355 ق.)، ترجمه علینقی منزوی (1302-1389 ش.)، تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، 1361 ش.
21. احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، محمد بن احمد مقدسی (- 355 ق.)، بیروت، دارصادر، بی تا.
22. احقاق الحق و ازهاق الباطل، قاضی نورالله شوشتری (956-1019 ق.)، تعلیقات سید شهاب الدین مرعشی نجفی (1276-1369 ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1403-1411 ق.
23. احکام القرآن، احمد بن علی جصاص (305-370 ق.)، به کوشش عبدالسلام محمدعلی شاهین، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1415 ق.
24. الاحکام فی اصول الاحکام، ابن حزم اندلسی (384-456 ق.)، تحقیق سید الجمیلی، بیروت، دارالکتب العربی، 1406 ق.
25. احوال حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و دیگر امام زادگان مدفون در ری و امام زادگان زید و یحیی، علی قلی میرزا قاجار (1298-1234 ق.)، تصحیح طیبیه حاج باقریان، قم، انتشارات دارالحديث،

26. احوال و آثار خوشنویسان، مهدی بیانی (1285-1346 ش.)، تهران، انتشارات علمی، 1363 ش.
27. احوال و آثار نقاشان قدیم ایران، محمدعلی کریم زاده تبریزی، تهران، انتشارات کتابخانه مستوفی، 1376 ش.
28. اخبار الطوال، ابوحنیفه احمد بن داود دینوری (- 283 ق.)، ترجمه محمود مهدوی دامغانی (1315 - ش.)، تهران، نشر نی، 1364 ش.
29. اخبار القضاة، محمد بن خلف وکیع (- 306 ق.)، تصحیح سعید محمد اللحام، بیروت، عالم الکتب، 1432 ق.
30. الاخبار الموفقیات، ابو عبدالله زبیر بن بکار (- 256 ق.)، تحقیق سامی مکی، بغداد، مطبعة العانی، 1972 ق.
31. اختران تابناک یا کشف الکواکب زندگانی مشاهیر امامزادگان و علماء آل ابی طالب، ذبیح الله محلاتی (1271-1364 ش.)، تصحیح محمدجواد نجفی، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، 1349 ش.
32. اختران جاوید مشاهیر آمل، محمدرضا مداحی آملی، بابل، انتشارات مبعث، 1377 ش.
33. اختران فروزان ری و طهران یا تذکرة المقابر فی احوال المفخر، محمد شریف رازی (1301-1379 ش.)، قم، انتشارات مکتبة الزهراء، 1370 ش.
34. الاختصاص، شیخ مفید (336-413 ق.)، تصحیح علی اکبر غفاری (1303-1383 ش.)، سید محمود موسوی زرنندی، بیروت، دارالمفید، چاپ دوم، 1414 ق.
35. اختیار مصباح السالکین من کلام مولانا و امامنا امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب: شرح نهج البلاغة الوسیط، ابن میثم (636-689 ق.)، تحقیق محمدهادی امینی، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، 1366 ش.
36. اختیار معرفة الرجال (رجال الکشی)، شیخ طوسی (385-460 ق.)، تعلیقات میرداماد (- 1040 ق.)، تحقیق سید مهدی رجایی (1336 - ش.)، قم، انتشارات مؤسسه آل البیت لاحیاء التراث، 1404 ق.
37. ادب الاملاء و الاستملاء، عبدالکریم سمعانی (506-562 ق.)، تحقیق سعید محمد اللحام، بیروت، دار و مکتبة الهلال، 1421 ق.
38. ادبیات سیاسی ایران در عصر مشروطیت از استقرار مشروطه تا خلع قاجار، عبدالرحیم ذاکر حسین، تهران، انتشارات علم، 1377 ش.
39. ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری، چارلز امبروز استوری (1888-1967 م.)، به کوشش یو. ا.

- برگل، ترجمه یحیی آیین پور (1278-1364 ش.) و سیروس ایزدی و کریم کشاورز، تحریر احمد منزوی، تهران، انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، 1362 ش.
40. ادبیات فارسی، غلامرضا رشید یاسمی (1275-1330 ش.)، تهران، انتشارات سنایی، 1316 ش.
41. ادبیات معاصر ایران، اسماعیل حاکمی، تهران، انتشارات اساطیر، 1373 ش.
42. ادوار فقه، محمود شهابی (1282-1365 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1326-1329 ش.
43. الاربعون عن الاربعین من الاربعین فی فضایل علی امیرالمؤمنین (الاربعون حدیثا)، منتجب الدین بن بابویه رازی (504-585 ق.)، به کوشش محمدباقر محمودی (1303-1385 ش.)، قم، انتشارات مجمع احیاء الثقافة الاسلامیه، 1392 ش.
44. الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، شیخ مفید (336-413 ق.)، بیروت، مؤسسه الاعلمی، چاپ سوم، 1399 ق.
45. از سلاجقه تا صفویه، نصرت الله مشکوتی (1287-1357 ش.)، تهران، انتشارات ابن سینا، 1343 ش.
46. از صبا تا نیما: تاریخ 150 سال ادب فارسی، یحیی آیین پور (1278-1364 ش.)، تهران، انتشارات زوار، 1387 ش.
47. اسامی دهات کشور، تهران، انتشارات وزارت کشور، 1329 ش.
48. اسباب النزول، واحدی نیشابوری (-468 ق.)، ترجمه علیرضا ذکاوتی فراگوزلو، تهران، نشر نی، 1383 ش.
49. الاستبصار فیما اختلف من الاخبار، شیخ طوسی (385-460 ق.)، به کوشش سید حسن موسوی خراسان، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، 1363 ش.
50. الاستذکار (الجامع لمذاهب فقهاء الامصار و علماء الاقطار فیما تضمنه الموطا من معانی الرأی و الآثار و شرح ذلك كله بالایجاز و الاختصار)، ابن عبدالبر (368-463 ق.)، به کوشش سالم محمد عطا و علی محمد معوض، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1421 ق.
51. الاستیعاب فی معرفة الاصحاب، ابن عبدالبر (368-463 ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1328 ق.
52. اسد الغابه فی معرفة الصحابه، عزالدین ابن اثیر (555-630 ق.)، تحقیق علی محمد معوض و عادل احمد عبدالموجود، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1415 ق.
53. أشكال العالم، ابوالقاسم بن احمد جیهانی (قرن 4 ق.)، ترجمه علی بن عبدالسلام کاتب، مقدمه فیروز منصوری، مشهد، انتشارات به نشر آستان قدس رضوی، 1368 ش.
54. الاصابة فی تمييز الصحابه، ابن حجر عسقلانی (773-852 ق.)، به کوشش علی محمد معوض و

عادل احمد عبدالموجود، بيروت، دارالكتب العلمية، 1415 ق.

55. اصول دين، سيد حسين حسيني شاه عبدالعظيمي (1315-1384 ق.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1384 ش.

56. اطلس تهران، تهران، انتشارات مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی، 1380 ش.

57. اطلس خط: تحقیق در خطوط اسلامی، حبیب الله فضائلی (1301-1376 ش.)، اصفهان، نشریه انجمن آثار ملی اصفهان، 1391 ق.

58. الاعلاق النفیسه، احمد بن عمر ابن رسته (قرن 3 و 4 ق.)، ترجمه و تعلیق حسین قره چانلو، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1365 ش.

59. اعلام النساء فی عالمی العرب و الاسلام، عمر رضا کحاله (1323-1408 ق.)، بیروت، مؤسسه الرساله، 2008 م.

60. اعلام الوری باعلام الهدی، فضل بن حسن طبرسی (468-548 ق.)، تصحیح مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، قم، انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، 1417 ق.

61. الاعلام (قاموس تراجم لاشهر الرجال و النساء من العرب و المستعربین و المستشرقین)، خیرالدین بن محمود زرکلی (1310-1396 ق.)، بیروت، دارالعلم للملایین، چاپ ششم، 1984 م.

62. أعیان الشیعہ، سید محسن امین (1284-1371 ق.)، به کوشش سید حسن امین، بیروت، دارالتعارف، چاپ دوم، 1403 ق.

63. الاغانی، ابوالفرج اصفهانی (- 356 ق.)، تصحیح عبدالله علی مهنا و سمیر جابر، بیروت، دارالكتب العلمیه، 1407 ق.

64. اکلیل المنهج فی تحقیق المطلب، محمدجعفر کرباسی، تحقیق سید جعفر حسینی اشکوری و محمدرضا جدیدی نژاد و نعمت الله جلیلی، قم، انتشارات دارالحدیث، چاپ دوم، 1384 ش.

65. الاکمال فی رفع الارتياب عن المؤلف و المختلف فی الاسماء و الکنی و الأنساب، علی بن هبة الله ابن ماکولا (- 475 ق.)، بیروت، دارالكتب العربی/ دار احیاء التراث العربی، 1411 ق.

66. اماکن تاریخی ری، جواد صفی نژاد، انتشارات دارالحدیث، چاپ اول، 1395.

67. الامالی الخمیسیه، یحیی بن حسین شجری، بیروت، عالم الكتب، چاپ سوم، 1403 ق.

68. الامالی، شیخ صدوق (311-381 ق.)، تصحیح قسم الدراسات الاسلامیه مؤسسه البعثه، تهران، انتشارات بنیاد بعثت، 1417 ق.

69. الامالی، شیخ طوسی (385-460 ق.)، تصحیح محققان بنیاد بعثت، قم، انتشارات دارالثقافه، 1414 ق.

70. الامالی، شیخ مفید (336-413 ق.)، تصحیح حسین استادولی، علی اکبر غفاری (1303-1383 ش.)، بیروت، دارالمفید، 1414 ق.
71. امام در عینیت جامعه، محمدرضا حکیمی (1314 -)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1366 ش.
72. امامزادگان ری، محمدمهدی فقیه محمدی جلالی، قم، مؤسسه فرهنگی انتشارات گرگان، 1379.
73. امامزادگان و زیارتگاه های شهر ری، محمدقنبری (1350 -)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش.
74. امامزاده ها و تربت برخی از پاکان و نیاکان، گروهی از نویسندگان، تهران، انتشارات بنیاد ایرانشناسی، 1388 ش.
75. الامتاع و المؤمنة و هو مجموع مسامرات فی فنون شتی حاضر بها الوزير ابا عبدالله العارض فی نحو اربعین ليله، ابوحيان توحیدی (-414 ق.)، تحقیق احمد امین و احمد زین، قاهره، دار و مكتبة الحياه/قم، انتشارات شریف الرضی، 1939 م.
76. امل الآمل فی علماء جبل عامل (تذكرة المتبحرین فی العلماء المتأخرین)، شیخ حر عاملی (1033-1104 ق.)، تحقیق سید احمد حسینی اشکوری (1310 - ش.)، قم، انتشارات دارالکتاب الاسلامی، 1362 ش.
77. امیرکبیر و ایران، فریدون آدمیت (1299-1387 ش.)، تهران، انتشارات خوارزمی، چاپ پنجم، 1355 ش.
78. انباه الرواة علی انباه النحاة، علی بن یوسف قفطی (568-646 ق.)، قاهره، دارالکتب المصریه، 1369 ق.
79. الانتصار فی انفرادات الامامیه، شریف المرتضی علم الهدی (355-436 ق.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1415 ق.
80. انجم فروزان، عباس فیض قمی (1287-1353 ش.)، قم، بی نا، 1322 ش.
81. انساب الاشراف، احمد بن یحیی بلاذری (-279 ق.)، تحقیق احسان عباس، ویسبادن، دارالنشر فرانتس اشتاینر، 1400 ق.
82. الأنساب، عبدالکریم سمعانی (506-562 ق.)، تحقیق عبدالله عمر البارودی، بیروت، دارالکتب العلمیه/دارالجنان، 1408 ق.
83. انقلاب اسلامی به روایت خاطره (از دوران زعامت آیه الله العظمی بروجردی تا قیام 15 خرداد)، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1382 ش.
84. اوستا کهن ترین سرودها و متن های ایرانی، گزارش و پژوهش جلیل دوستخواه، تهران، انتشارات مروارید، 1370 ش.

85. ایران باستان یا تاریخ مفصل ایران قدیم با 44 گراور و 2 نقشه، حسن پیرنیا (1291-1354 ق.)، مقدمه محمدابراهیم باستانی پاریزی (1304-1393 ش.)، تهران، انتشارات دنیای کتاب، 1366 ش.
86. ایران در دوره سلطنت قاجار قرن سیزدهم و نیمه اول قرن چهاردهم، علی اصغر شمیم (1283-1345 ش.)، تهران، انتشارات بهزاد، 1387 ش.
87. ایران در زمان ساسانیان: تاریخ ایران ساسانی تا حمله عرب و وضع دولت و ملت در زمان ساسانیان، آرتور کریستین سن، ترجمه غلامرضا رشید یاسمی (1275-1330 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ پنجم، 1367 ش.
88. ایران زمین، جلیل زاهد و محمدرضا زهتابی، تهران، انتشارات پدیده، 1348 ش.
89. ایران قدیم و طهران قدیم، ناصر نجمی، تهران، انتشارات جانزاده، 1363 ش.
90. ایران و قضیه ایران، جرج. ن. کرزن (1859-1925 م.)، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، 1373 ش.
91. ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون، اسماعیل پاشا بغدادی (1839-1920 م.)، به کوشش محمد شرف الدین بالتقایا و رفعت بیلکه الکیسی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1945 م.
92. بازیگران سیاسی عصر رضا شاهی و محمدرضا شاهی، ناصر نجمی (1300 -)، تهران، انتشارات انیشتین، 1373 ش.
93. بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار، محمدباقر مجلسی (1037-1111 ق.)، تصحیح محمدباقر بهبودی (1308-1393 ش.) و سید ابراهیم میانجی (1292-1370 ش.) و سید محمدمهدی موسوی خراسان، بیروت، دار احیاء التراث العربی / مؤسسة الوفاء، 1403 ق.
94. بحر الأنساب او المشجر الکشاف لاصول السادة الاشراف، رکن الدین حسینی موصلی (قرن 11 ق.)، به کوشش سید محمود حسینی مرعشی، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیه، 1358 ش.
95. بحر المحيط فی اصول الفقه، محمد بن بهادر زرکشی (745-794 ق.)، تحریر عبدالقادر عبدالله العانی، تحقیق عمر سلیمان الاشقر، کویت، وزارة الاوقاف و الشؤون الاسلامیه، بی تا.
96. البدء و التاریخ، مطهر بن طاهر مقدسی (قرن 4 ق.)، قاهره، مكتبة الثقافة الدينية، بی تا.
97. البداية و النهاية فی التاریخ، ابن کثیر (700-774 ق.)، بیروت، دارالفکر، 1407 ق.
98. البدر المنیر فی تخریج الاحادیث والآثار الواقعة فی الشرح الكبير، ابن ملقن (723-804 ق.)، تحقیق مصطفی ابوالغیط و دیگران، ریاض، دارالهجره، 1425 ق.
99. بدر فروزان، متضمن تاریخ آستانه قدس رضوی و لزوم بنای قبه و بارگاه بر روی قبور انبیاء عظام و

اولیای کرام، عباس فیض قمی (1287-1353 ش.)، قم، انتشارات بنگاه چاپ قم، 1324 ش.

100. برخی از آثار بازمانده از ری قدیم، بقایای بناهای ری کهن که بر فراز کوه ها و تپه های آن حدود از شاهان و امراء و بزرگان پیشین بجا مانده، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، مقدمه انوشیروان پویان، تهران، انتشارات دانشگاه ملی ایران، 1350 ش.

101. برخی از نویسندگان پیشگام در داستان نویسی امروز ایران، علی اکبر کسمایی (1299-1372 ش.)، تهران، انتشارات شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، 1363 ش.

102. البرهان فی تفسیر القرآن، سید هاشم بحرانی (- 1107 ق.)، تهران، انتشارات بنیاد بعثت، 1415 ق.

103. برهان قاطع، محمدحسین خلف تبریزی، به اهتمام محمد معین (1297-1350 ش.)، چاپ دوم، تهران، انتشارات ابن سینا، 1342 ش.

104. بزرگان تنکابن، محمد سمسامی حائری، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1372 ش.

105. بزرگان ری، محسن صادقی، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش.

106. بزرگان و سخنسرایان همدان، مهدی درخشان، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم، 1372 ش.

107. بشارة المصطفی لشیعة المرتضی، عمادالدین طبری آملی (قرن 7 ق.)، مقدمه محمدحسن جواهری، نجف، مطبعة الحیدریه، 1369 ق.

108. بغیة الطلب فی تاریخ حلب، ابن عدیم (588-660 ق.)، به کوشش سهیل صادق زکار، بیروت، دارالفکر، 1408 ق.

109. بغیة الوعاة فی طبقات اللغویین و النحاة، عبدالرحمن سیوطی (849-911 ق.)، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارالفکر، 1399 ق.

110. بقاع متبرکه استان تهران، محمدجعفر سروقدی، تهران، انتشارات اداره کل اوقاف و امور خیریه استان تهران، 1384 ش.

111. البلدان، ابن واضح یعقوبی (- 284 ق.)، به کوشش محمد امین الضناوی، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1422 ق.

112. البلدان، ابن واضح یعقوبی (- 284 ق.)، ترجمه محمد ابراهیم آیتی (- 1342 ش.)، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1356 ش.

113. بلوغ الامانی فی سیره الامام محمد بن الحسن الشیبانی، محمد زاهد کوثری (1879-1952 م.)، قاهره، مکتبه خانجی، 1355 ق.

114. بناهای آرامگاهی، پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی، تهران، انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات

115. بناهای آرامگاهی، محمد مهدی عقیبی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی، 1378.
116. بنیاد نمایش در ایران، ابوالقاسم جنتی عطایی، تهران، بی نا، بی تا.
117. بهترین کاسب قرن: خاطرات مرحوم حاج مرشد چلوبی، علی عابد نهاوندی، تهران، انتشارات سبحان، چاپ پنجم، 1385 ش.
118. بیان خطاء محمد بن اسماعیل البخاری فی تاریخه، ابن ابی حاتم رازی (240-327 ق.)، حیدرآباد دکن، دائرة المعارف العثمانیه، 1380 ق.
119. البیان و التبيين، عمرو بن بحر جاحظ (150-255 ق.)، به کوشش عبدالسلام محمد هارون، بیروت، دارالفکر، 1409 ق.
120. پژوهش در نام شهرهای ایران، ایرج افشار سیستانی (1319 -)، تهران، انتشارات روزنه، 1378 ش.
121. پژوهشگران معاصر ایران، هوشنگ اتحاد، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، 1385 ش.
122. پندنامه طوطی همدانی، به کوشش محمود توحیدی امین، تهران، انتشارات سروش، 1384 ش.
123. پیشگامان تاریخ و فرهنگ آذربایجان، امیر چهره گشا (1358 - ش.)، تهران، انتشارات تک درخت، 1389 ش.
124. تاج العروس من جواهر القاموس، محمد بن محمد مرتضی زبیدی (1145-1205 ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دارالفکر، 1414 ق.
125. تاریخ ابن خلدون (العبر و دیوان المبتدأ و الخبر فی ایام العرب و العجم و البربر و من عاصرهم من ذوی السلطان الاکبر)، ابن خلدون (- 808 ق.)، بیروت، مؤسسة الاعلمی، 1391 ق.
126. تاریخ ابن معین، یحیی بن معین بغدادی (- 233 ق.)، به کوشش عبدالله احمد حسن، بیروت، دارالقلم، بی تا.
127. تاریخ ادبیات ایران از آغاز عهد صفویه تا زمان حاضر، ادوارد براون، ترجمه غلامرضا رشید یاسمی (1275-1330 ش.)، تهران، انتشارات روشنایی، 1316 ش.
128. تاریخ ادبیات در ایران، ذبیح الله صفا (1290-1378 ش.)، تهران، انتشارات فردوس، 1378 ش.
129. تاریخ ادبیات کودکان ایران: ادبیات کودکان در روزگار نو، محمد هادی محمدی، زهره قایینی، انتشارات چیستا، تهران، 1380 ش.
130. تاریخ اسماء الثقات مما نقل عنهم العلم، عمر بن احمد بن شاهین (- 385 ق.)، صبحی السامرایی، کویت، دارالسلفیه، 1404 ق.
131. تاریخ اصفهان و ری و همه جهان، حسن خان جابری انصاری (1249-1335 ق.)، اصفهان، روزنامه

و مجله خرد، 1321 ش.

132. تاریخ اصفهان، جلال الدین همایی (1278-1359 ش.)، به کوشش ماهدخت بانوهمایی، تهران، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، 1375 ش.

133. تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الاعلام، محمد بن احمد ذهبی (673-748 ق.)، به کوشش عمر عبدالسلام تدمری، بیروت، دارالکتب العربی، 1410 ق.

134. تاریخ الحکماء و هو مختصر الزوزنی المسمى بالمنتخبات الملتقطات من کتاب اخبار العلماء باخبار الحکماء، به کوشش یولیوس لیبرت، لایپزیک، 1903 م.

135. التاریخ الصغیر، محمد بن اسماعیل بخاری (194-256 ق.)، تحقیق محمود ابراهیم زائر، بیروت، دارالمعرفه، 1406 ق.

136. تاریخ الطبری (تاریخ الامم و الملوك)، محمد بن جریر طبری (224-310 ق.)، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارسویدان، 1387 ق.

137. تاریخ الفی: تاریخ هزارساله اسلام، قاضی احمد تتوی و آصف خان قزوینی، تصحیح غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1382 ش.

138. التاریخ الکبیر، محمد بن اسماعیل بخاری (-256 ق.)، بیروت، دارالفکر، 1407 ق.

139. تاریخ الیعقوبی، احمد بن یعقوب (-284 ق.)، بیروت، دارصادر، 1415 ق.

140. تاریخ آستانه ری، عبدالله عقیلی (1298-1385 ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث با همکاری معاونت فرهنگی آستان مقدس حضرت عبدالعظیم، 1380 ش.

141. تاریخ آل سلجوق در آناتولی، مؤلف ناشناخته، به کوشش نادره جلالی، تهران، انتشارات میراث مکتوب، 1377 ش.

142. تاریخ آل مظفر، محمود کتبی (قرن 9 ق.)، به کوشش عبدالحسین نوایی (1302-1383 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1364 ش.

143. تاریخ برگزیدگان، امیر مسعود سپهرم، تهران، انتشارات زوار، 1341 ش.

144. تاریخ برمکیان، سید صادق سجادی (1333 - ش.)، تهران، انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، 1385 ش.

145. تاریخ بغداد او مدینه الاسلام، خطیب بغدادی (-463 ق.)، قاهره، مکتبه الخانجی / مطبعة السعادة، 1349 ق.

146. تاریخ بیداری ایرانیان، محمد ناظم الاسلام کرمانی (1280-1337 ق.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، 1371 ش.

147. تاریخ بیمارستان های ایران از آغاز تا عصر حاضر، حسن تاج بخش، تهران، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، 1379 ش.
148. تاریخ بیهقی، ابوالفضل بیهقی (385-470 ق.)، تصحیح علی اکبر فیاض، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، 1356 ش.
149. تاریخ پزشکی ایران و سرزمین های خلافت شرقی، سیریل لوید الگود، ترجمه باهر فرقانی، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1356 ش.
150. تاریخ پیامبران و شاهان: تاریخ سنی ملوک الارض و الانبیاء، حمزة بن حسن اصفهانی (قرن 4 ق.)، ترجمه جعفر شعار (1304-1380 ش.)، تهران، انتشارات بنیادفرهنگ ایران، 1346 ش.
151. تاریخ تهران، عبدالعزیز جواهر کلام (1270-1365 ش.)، تقریظ محمد قزوینی (1256-1328 ش.)، تهران، بی نا، 1325 ش.
152. تاریخ جراید و مجلات ایران، محمد صدر هاشمی (1284-1344 ش.)، اصفهان، کمال، چاپ دوم، 1363 ش.
153. تاریخ جرجان، حمزة بن یوسف سهمی (- 427 ق.)، به کوشش محمد عبدالمعید، بیروت، عالم الکتب، چاپ چهارم، 1407 ق.
154. تاریخ جهانگشای جوینی، عطاملک جوینی (- 658 ق.)، به کوشش محمد قزوینی (1256-1328 ش.)، تهران، انتشارات دنیای کتاب، 1385 ش.
155. تاریخ حکما و عرفای متأخر، تحریر ثانی، منوچهر صدوقی سها، تهران، انتشارات حکمت، 1381 ش.
156. تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه، احمدرضا خضری (1345 - ش.)، تهران، انتشارات سمت، 1378 ش.
157. تاریخ رویان، مولانا اولیاء الله آملی (قرن 8 ق.)، تصحیح عباس خلیلی (1272-1350 ش.)، تهران، انتشارات اقبال، 1313 ش.
158. تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، سید ظهیرالدین بن نصیرالدین مرعشی (- 892 ق.)، به اهتمام برنهارد دارن، مقدمه یعقوب آژند، تهران، انتشارات گسترده، 1363 ش.
159. تاریخ طبرستان، محمد بن حسن ابن اسفندیار (قرن 7 ق.)، تصحیح عباس اقبال آشتیانی (1277-1334 ش.)، به اهتمام محمد رضائی، تهران، انتشارات کلاله خاور، 1320 ش.
160. تاریخ طبری (تاریخ الامم و الملوک)، محمد بن جریر طبری (224-310 ق.)، ترجمه ابوالقاسم پاینده (1287-1363 ش.)، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1353 ش.

161. تاریخ عالم آرای عباسی، اسکندریگ ترکمانی (968-1043 ق.)، تصحیح محمد اسماعیل رضوانی، تهران، انتشارات دنیای کتاب، 1377 ش.
162. تاریخ علما و شعرای گیلان، شمس گیلانی، تهران، انتشارات دانش، 1328 ش.
163. تاریخ غزنویان و سامانیان و آل بویه از جامع التواریخ، رشیدالدین فضل الله همدانی (648-717 ق.)، به کوشش سید محمد دبیرسیاقی (1298 - ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی فروغی، 1338 ش.
164. تاریخ قم، حسن بن محمد حسن قمی (قرن 4 ق.)، ترجمه حسن بن علی بن حسن بن عبدالملک قمی (قرن 9 ق.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1385 ش.
165. تاریخ کاشمر، محمدرضا خسروی، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، 1376 ش.
166. تاریخ کامل بزرگ اسلام و ایران، عزالدین ابن اثیر (555-630 ق.)، ترجمه علی هاشمی و ابوالقاسم حالت (1298-1371 ش.) و عباس خلیلی (1272-1350 ش.)، تهران، انتشارات داد، 1374 ش.
167. تاریخ گزیده، حمدالله مستوفی (- 740 ق.)، به کوشش عبدالحسین نوایی (1302-1383 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1364 ش.
168. تاریخ گزیده، حمدالله مستوفی، به کوشش عبدالحسین نوایی، تهران، 1362.
169. تاریخ گسترش تشیع در ری، رسول جعفریان (1343 - ش.)، تهران، مشعر/ری، آستان مقدس حضرت عبدالعظیم، 1371 ش.
170. تاریخ ماد، ایگور میخائیلویچ دیاکونوف (1914-1999 م.)، ترجمه کریم کشاورز، تهران، انتشارات پیام، 1357 ش.
171. تاریخ مدینه دمشق و ذکر فضلها و تسمیه من حالها من الامثال او اجتاز بنواحیها من واردیها و اهلها، ابن عساکر (- 571 ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دارالفکر، 1415 ق.
172. تاریخ مردم ایران، عبدالحسین زرین کوب (1301-1378 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم، 1381 ش.
173. تاریخ مشروطه ایران، احمد کسروی (1269-1324 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1340 ش.
174. تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطیت، ادوارد براون (1862-1926 م.)، محمدعلی تربیت، رضا صالح زاده، تهران، انتشارات معرفت، 1337 ش.
175. تاریخ مغول از حمله چنگیز تا تشکیل دولت تیموری، عباس اقبال آشتیانی (1277-1334 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1384 ش.

176. تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران، حسین محبوبی اردکانی (1294-1356 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1354 ش.
177. تاریخ نائین، سید عبدالحججه بلاغی (1274-1356 ش.)، تهران، انتشارات مظاهری، 1369 ش.
178. تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، سعید نفیسی (1274-1345 ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی فروغی، 1363 ش.
179. تاریخ نیشابور المنتخب من السياق، ابوالحسن عبدالغافر بن اسماعیل فارسی (-529 ق.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1362 ش.
180. تاریخ و فلسفه کتابداری، آجیت کومار موکهرجی، ترجمه اسدالله آزاد، مشهد انتشارات آستان قدس رضوی، 1375 ش.
181. تاریخ هنر معماری ایران در دوره اسلامی، محمد یوسف کیانی، تهران، انتشارات سمت، 1379.
182. تاریخ هنرهای ملی و هنرمندان ایرانی، عبدالرفیع حقیقت، تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، 1369 ش.
183. تاریخچه فرقه جمهوری انقلابی ایران و گروه ارانی 1304-1316، حمید احمدی (1336 - ش.)، تهران، انتشارات آتیه، 1379 ش.
184. تاریخچه کتابخانه های ایران و کتابخانه های عمومی، رکن الدین همایون فرخ (1297-1379 ش.)، تهران، انتشارات سازمان کتابخانه های عمومی شهرداری تهران، 1344 ش.
185. تاریخچه وقف در اسلام، علی اکبر شهابی (1287-1367 ش.)، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ، 1343 ش.
186. التبصیر فی الدین و تمییز الفرقة الناجية عن الفرق الهالكین، ابوالمظفر اسفراینی (-471 ق.)، به کوشش محمد زاهد کوثری، قاهره، مکتبه الازهریه، 1374 ق.
187. تتمه المنتهی، عباس قمی (1254-1319 ش.)، تصحیح علی محدث زاده، قم، انتشارات داوری، چاپ سوم، 1397 ق.
188. تجارب الامم، ابن مسکویه (320-421 ق.)، تصحیح هنری فردریک امدروز (1854-1917 م.)، قاهره، مطبعة شركة التمدن الصناعیه، 1332 ق.
189. تجارب السلف، هندوشاه صاحبی نخجوانی (-730 ق.)، به کوشش عباس اقبال آشتیانی (1277-1334 ش.)، تهران، انتشارات طهوری، 1357 ش.
190. التبحیر فی المعجم الكبير، عبدالکریم سمعانی (506-562 ق.)، بغداد، مطبعة الارشاد، 1975 م.
191. التحریر الطاوسی المستخرج من کتاب حل الاشکال فی معرفة الرجال للسید احمد بن طاوس

- الحسينى، حسن بن شهيد ثانى (959-1011 ق.)، تحقيق فاضل جواهرى، قم، انتشارات كتابخانه بزرگ حضرت آية الله العظمى مرعشى نجفى، 1411 ق.
192. تحفة الازهار و زلال الانهار فى نسب ابناء الائمة الاطهار، ابن شدقم حسيني (- 109 ق.)، به كوشش سلمان الجبورى، تهران، انتشارات ميراث مكتوب، 1420 ق.
193. تخريج الاحاديث و الآثار، جمال الدين الزيلعى (- 762 ق.)، به كوشش عبدالله بن عبدالرحمن السعد، رياض، دار ابن خزيمة، 1414 ق.
194. التدوين فى اخبار قزوین، عبدالكريم رافعى قزوینى (- 623 ق.)، به كوشش عزيزالله عطاردى (1307-1393 ش.)، بيروت، دارالكتب العلميه، 1408 ق.
195. تذكرة الاولياء، عطار نيشابورى (627-537 ق.)، تصحيح رينولد آلن نيكلسون (1868-1945 م.)، به كوشش عبدالحميد روح بخشان، تهران، انتشارات اساطير، 1383 ش.
196. تذكرة الحفاظ، محمد بن احمد ذهبى (673-748 ق.)، تحقيق عبدالرحمن بن يحيى المعلمى، بيروت، داراحياء التراث العربى، 1374 ق.
197. تذكرة الشعراء، دولتشاه سمرقندى (قرن 9 ق.)، به كوشش محمد رمضانى، تهران، انتشارات كلاله خاور، 1338 ش.
198. التذكرة العظيمة، محمد ابراهيم كلباسى (- 1362 ق.)، تصحيح و تحقيق عليرضا هزار، قم، انتشارات دارالحدیث، 1382 ش.
199. تذكرة القبور يا دانشمندان و بزرگان اصفهان، سيد مصلح الدين مهدوى (1294-1374 ش.)، اصفهان، كتابفروشى ثقفى، چاپ دوم، 1348 ش.
200. تذكرة الملوك، ميرزا سميعا (قرن 12 ق.)، تصحيح ولاديمير مينورسكى (1877-1966 م.)، به كوشش سيد محمد دبیرسبائى (1298 - ش.)، تهران، انتشارات اميركبير، چاپ دوم، 1368 ش.
201. التذكرة فى انساب المطهره، عبيدلى احمد بن محمد مهنا، تحقيق سيد مهدى رجاى (1336 - ش.)، قم، انتشارات كتابخانه بزرگ حضرت آية الله العظمى مرعشى نجفى، 1379 ش.
202. تذكرة مجالس النفائس، اميرعليشير نوابى (844-906 ق.)، به كوشش على اصغر حكمت (1271-1359 ش.)، تهران، انتشارات منوچهرى، 1363 ش.
203. تذكرة اندرونى: شرح احوال و شعر شاعران زن در عصر قاجار تا پهلوى اول، بنفشه حجازى (1333 - ش.)، تهران، انتشارات قصيده سرا، 1382 ش.
204. تذكرة تحفه سامى، سام ميرزا صفوى (923-983 ق.)، تصحيح ركن الدين همايون فرخ (1297-1379 ش.)، تهران، شركت

سهامی چاپ وانتشارات کتب ایران، 1346 ش.

ص: 548

205. تذکره جغرافیای تاریخی ایران، واسیلی بارتولد (1869-1930 م.)، ترجمه حمزه سردادور (طالب زاده)، تهران، انتشارات توس، چاپ دوم، 1358 ش.
206. تذکره خوشنویسان معاصر، علی راهجیری، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1346 ش.
207. تذکره ریاض العارفین، رضا قلی خان هدایت (1215-1288 ق.)، تصحیح نصرت الله فروهر، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1388 ش.
208. تذکره شعرای کرمان، عبدالله دهش (1288 - ش.)، کرمان، بی نا، بی تا.
209. تذکره شعرای معاصر اصفهان، سید مصلح الدین مهدوی (1294-1374 ش.)، اصفهان، انتشارات تایید، 1334 ش.
210. تذکره شعرای معاصر ایران، سید عبدالحمید خلخالی، تهران، بی نا 1337 ش.
211. تذکره لباب الألباب، محمد عوفی (قرن 7 ق.)، به کوشش ادوارد براون، لیدن، چاپخانه بریل، 1906 م.
212. تذکره میخانه، عبدالنبی فخرالزمانی قزوینی، تصحیح احمد گلچین معانی (1295-1379 ش.)، تهران، انتشارات روزنه، 1366 ش.
213. تذکره نصرآبادی، محمد طاهر نصرآبادی (- 1027 ق.)، تصحیح احمد مدقق یزدی، یزد، انتشارات دانشگاه یزد، 1379 ش.
214. تذکره هفت اقلیم، امین احمد رازی (- 1002 ق.)، تصحیح سید محمدرضا طاهری، تهران، انتشارات سروش، 1378 ش.
215. تراجم الرجال، سید احمد حسینی اشکوری (1310 - ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1414 ق.
216. تربت پاکان: آثار و بناهای قدیمی محدوده کنونی دارالمؤمنین قم، سید حسین مدرس طباطبایی (1320 - ش.)، قم، انجمن آثار ملی / چاپخانه مهر، 1355 ش.
217. ترجمه تاریخ یمینی به انضمام خاتمه یمینی یا حوادث ایام در سال 603 هجری قمری، محمد بن عبدالجبار عتبی (- 427 ق.)، ترجمه ناصح بن ظفر جرفادقانی (قرن 7 ق.)، به کوشش جعفر شعار (1304-1380 ش.)، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1357 ش.
218. ترجمه تجارب الامم، ابن مسکویه (320-421 ق.)، ابوالقاسم امامی، تهران، انتشارات سروش، 1366 ش.
219. ترجمه رساله قشیریه، عبدالکریم قشیری (376-465 ق.)، ابوعلی حسن بن احمد عثمانی، تصحیح بدیع الزمان فروزان فر (1278-1349 ش.)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هشتم، 1383 ش.

220. تسلیة المجالس وزینة المجالس (مقتل الحسین)، محمد بن ابی طالب مجدی (قرن 11 ق.)، تحقیق فارس الحسون، قم، انتشارات مؤسسه المعارف الاسلامیه، 1418 ق.
221. تصحیفات المحدثین، ابواحمد عسکری (-382 ق.)، قاهره، مطبعة العربية الحديثه، 1402 ق.
222. تطبیق لغات جغرافیایی قدیم و جدید ایران، محمدحسن خان اعتماد السلطنه (-1313 ق.)، تصحیح میرهاشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1363 ش.
223. تطهیر الفؤاد من دنس الاعتقاد، محمد بخیت حنفی (1854-1935 م.)، استانبول، دارالشفقه، 1408 ق.
224. تعجیل المنفعه بزوائد رجال الاثمه، ابن حجر عسقلانی (773-852 ق.)، بیروت، دارالبشائر الاسلامیه، 1996 م.
225. التعديل و الترجیح لمن خرج عنه البخاری فی الجامع الصحیح، سلیمان بن خلف مالکی، تحقیق علی ابراهیم مصطفی، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1389 ش.
226. التعرف لمذهب اهل التصوف، ابوبکر محمد بن ابراهیم کلاباذی (-380 ق.)، تحقیق عبدالحلیم محمود (1328-1398 ق.) و طه عبدالباقی سرور، قاهره، مکتبه الثقافه الدینیه، 1377 ش.
227. تعلیقات نقض، میرجلال الدین محدث ارموی (1283-1358 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1358 ش.
228. تعلیقه علی منهج المقال، محمداقر وحید بهبهانی (-1285 ق.)، تهران، بی نا، بی تا.
229. تغلیق التعلیق علی صحیح البخاری، ابن حجر عسقلانی (773-852 ق.)، به کوشش سعید عبدالرحمن موسی القزقی، بیروت، المکتب الاسلامی، 1405 ق.
230. تفحصی در تاریخ سربداران خراسان و مازندران، محمدعلی شهرستانی، بی جا، بی نا، 1387 ش.
231. تفسیر السمرقندی (بحرالعلوم)، نصر بن محمد سمرقندی (-375 ق.)، به کوشش عمر بن غرامه و محمود مطرجی، بیروت، دارالفکر الاسلامی الحدیث، 1416 ق.
232. تفسیر الصراط المستقیم، سید حسین طباطبایی بروجردی (1253-1340 ش.)، به کوشش غلامرضا بروجردی، قم، انتشارات انصاریان، 1416 ق.
233. تفسیر القرآن العظیم، ابن ابی حاتم رازی (240-327 ق.)، تحقیق اسعد محمد الطیب، بیروت، دارالفکر، 1424 ق.
234. تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر (700-774 ق.)، به کوشش یوسف عبدالرحمن مرعشلی، بیروت، دارالمعرفه، 1409 ق.
235. تفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، فخر رازی (544-606 ق.)، مقدمه عبدالرحمن محمد، بیروت، دار

احياء التراث العربى، 1415 ق.

236. التفسير المنسوب الى الامام ابى محمد الحسن بن على العسكري، به كوشش سيد محمداقمر موحد ابطحي (1313-1392 ش.)، قم، انتشارات مدرسة الامام المهدي، 1409 ق.

237. تفسير كنز الدقائق و بحر الغرائب، محمد بن محمدرضا قمى مشهدي (- 1125 ق.)، به كوشش حسين درگاهى، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامى، 1411 ق.

238. تقريب التهذيب، ابن حجر عسقلانى (773-852 ق.)، به كوشش مصطفى عبدالقادر عطا، بيروت، دارالكتب العلميه، 1415 ق.

239. تقويم البلدان، ابى الفداء (672-732 ق.)، ترجمه عبدالمحمد آيتى، تهران، انتشارات بنياد فرهنگ ايران، 1349 ش.

240. تلامذة العلامة المجلسى و المجازون منه، سيد احمد حسينى اشكورى (1310 - ش.)، قم، انتشارات كتابخانه بزرگ حضرت آية الله العظمى مرعشى نجفى، 1401 ق.

241. تمهيد القواعد الاصولية و العربية لتفريع قواعد الاحكام الشرعيه، شهيد ثانى (911-966 ق.)، قم، انتشارات دفتر تبليغات اسلامى حوزه علميه قم، 1416 ق.

242. تمهيد القواعد، تركه اصفهانى (770-835 ق.)، حواشى محمدرضا قمشه اى و محمود قمى، تصحيح سيد جلال الدين آشتيانى، قم، انتشارات بوستان كتاب، 1381 ش.

243. التمهيد لما فى الموطا من المعانى و الاسانيد، ابن عبدالبر (368-463 ق.)، به كوشش مصطفى بن احمد العلوى و محمد عبدالكبير البكرى، مغرب، وزارة الاوقاف و الشئون الاسلاميه، 1387 ق.

244. التنبيه و الاشراف، على بن حسين بن على مسعودى (- 346 ق.)، بيروت، دارصادر، 1893 م.

245. تنزيه الشريعة المرفوعة عن الاخبار الشنيعة الموضوعه، على بن محمد الكنانى (907-963 ق.)، تحقيق عبدالوهاب عبداللطيف و عبدالله محمد صديق غمارى، بيروت، دارالكتب العلميه، 1401 ق.

246. تنقيح المقال فى علم الرجال، عبدالله مامقانى (1290-1355 ق.)، تحقيق محيى الدين مامقانى و محمدرضا مامقانى، قم، انتشارات مؤسسة آل البيت لاحياء التراث، 1423-1431 ق.

247. التوحيد، شيخ صدوق (311-381 ق.)، تصحيح سيد هاشم حسينى تهرانى، مقدمه على اكبر غفارى (1303-1383 ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامى، 1375 ش.

248. توضيح المشتبه (فى ضبط اسماء الرواه و انسابهم و القابهم و كناهم)، محمد بن عبدالله قيسى (- 842 ق.)، به كوشش محمد نعيم عرقسوسى، بيروت، مؤسسة الرساله، 1993 ق.

249. تهذيب الاحكام فى شرح المقنعه للشيخ المفيد، شيخ طوسى (385-460 ق.)، به كوشش سيد حسن موسوى خراسان و على

آخوندی، تهران، انتشارات دارالکتب اسلامیة، 1365 ش.

ص: 551

250. تهذيب الأنساب ونهاية العقاب، شيخ الشرف عبيدلى (338-435 ق.)، تعليقات ابراهيم بن طباطبا حسنى (- 449 ق.)، تحقيق محمد كاظم محمودى، زير نظر سيد محمود مرعشى نجفى (1320 - ش.)، قم، انتشارات كتابخانه بزرگ حضرت آية الله العظمى مرعشى نجفى، 1413 ق.
251. تهذيب التهذيب، ابن حجر عسقلانى (773-852 ق.)، به كوشش مصطفى عبدالقادر عطا، بيروت، دارالكتب العلميه، 1415 ق.
252. تهذيب الكمال فى اسماء الرجال، يوسف مزى (- 742 ق.)، به كوشش احمد على و حسن احمد، بيروت، دارالفكر، 1414 ق.
253. تهران به روايت تاريخ، مسعود نوريخش، تهران، انتشارات علم، 1381 ش.
254. تهران در گذشته و حال، حسين كريمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه ملي تهران، 1355 ش.
255. الثقات العيون فى سادس القرون، آقابرگ تهرانى (1255-1348 ش.)، تحقيق على نقى منزوى (1302-1389 ش.)، بيروت، دارالكتاب العربى، 1392 ق.
256. الثقات، ابن حبان بستى (270-354 ق.)، به كوشش سيد عبدالحسين شرف الدين عاملى (1290-1377 ق.)، بيروت، دارالفكر، 1395 ق.
257. ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، شيخ صدوق (311-381 ق.)، تصحيح على اكبر غفارى (1303-1383 ش.)، تهران، انتشارات كتابخانه صدوق، 1391 ق.
258. ثورة النجف بعد مقتل حاكمها الكابتن مارشال، عبدالرزاق حسنى (1903-1997 م.)، بيروت، دارالكتب العلميه، 1402 ق.
259. جامع احاديث الشيعة، اسماعيل معزى ملايرى (1302-1387 ش.)، زير نظر سيد حسين طباطبايى بروجردى (1253-1340 ش.)، قم، چاپخانه علميه، 1399 ق.
260. جامع البيان عن تاويل آى القرآن (تفسير الطبرى)، محمد بن جرير طبرى (224-310 ق.)، بيروت، دارالمعرفه، 1412 ق.
261. جامع الجوامع، فضل بن حسن طبرسى (468-548 ق.)، تصحيح ابوالقاسم گرجى، تهران، انتشارات دانشگاه تهران/ مشهد، انتشارات آستان قدس رضوى، 1377 ش.
262. جامع الرواة و ازاحة الاشتباهات عن الطرق و الاسناد، محمد بن على اردبيلى غروى حائرى (- 1101 ق.)، مقدمه سيد محمدحسن طباطبايى بروجردى، بيروت، دارالاضواء، 1403 ق.
263. جامع بيان العلم و فضله و ماينبغى فى روايته و حملته، ابن عبدالبر (368-463 ق.)، بيروت، دارالكتب العلميه، 1398 ق.

264. الجامع لاحكام القرآن المبین لما تضمنه من السنة و آی الفرقان (تفسیر قرطبی)، ابو عبدالله انصاری قرطبی (- 671 ق.)، به کوشش عبدالله بن عبدالمحسن ترکی، بیروت، مؤسسة الرساله، 1427 ق.
265. الجامع لاخلق الراوی و آداب السامع، خطیب بغدادی (- 463 ق.)، منصوره مصر، دارالوفاء، 1429 ق.
266. الجرح و التعديل، ابن ابی حاتم رازی (240-327 ق.)، بیروت، داراحیاء التراث العربی، 1371 ق.
267. جریان ها و سازمان های مذهبی سیاسی ایران از روی کار آمدن محمدرضا شاه تا پیروزی انقلاب اسلامی 1320-1357، رسول جعفریان (1343 - ش.)، تهران، انتشارات خانه کتاب ایران، چاپ دوم، 1387 ش.
268. جغرافیای استان تهران، انتشارات وزارت آموزش و پرورش، 1363 ش.
269. جغرافیای تاریخی ایران (در قرن نهم هجری)، برگرفته از کتاب فلقشندی (- 821 ق.)، ترجمه محجوب وزیری، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه، 1380 ش.
270. جغرافیای تاریخی ری - تهران، انتشارات میرحسین یک رنگیان، تهران، انتشارات درخشان، 1332 ش.
271. جغرافیای تاریخی سرزمینهای خلافت شرقی بین النهرین، ایران و آسیای مرکزی از زمان فتوحات مسلمین تا ایام تیمور، گی لسترنج (1854-1933 م.)، ترجمه محمود عرفان (1279-1355 ش.)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1364 ش.
272. جغرافیای ری، علی ملکی میانجی (1336 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث، 1383 ش.
273. جغرافیای مفصل ایران، مسعود کیهان (1269-1345 ش.)، تهران، انتشارات ابن سینا/ چاپخانه مجلس شورای ملی، 1311 ش.
274. جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع، سید بن طاوس (589-664 ق.)، تحقیق جواد قیومی اصفهانی، تهران، انتشارات آفاق، 1371 ش.
275. جوابات اهل الموصل فی العدد و الرؤیه، شیخ مفید (336-413 ق.)، تحقیق مهدی نجف، مقدمه سید محمدرضا حسینی جلالی، قم، انتشارات کنگره جهانی شیخ مفید، 1413 ق.
276. جواهر الاخبار، بوداق منشی قزوینی (قرن 10 ق.)، به کوشش محسن بهرام نژاد، تهران، انتشارات میراث مکتوب، 1387 ش.
277. الجواهر السنیه فی الاحادیث القدسیه، شیخ حر عاملی (1033-1104 ق.)، بیروت، مؤسسة الاعلمی، 1402 ق.
278. جوله فی اماکن المقدسه، سید ابراهیم موسوی زنجانی، بیروت، مؤسسة الاعلمی، 1405 ق.

279. جهان نامه، محمد بن نجیب بکران (قرن 6 ق.)، تصحیح محمدامین ریاحی، با مقدمه روسی برشچفسکی، و با ترجمه و مقدمه محسن ابراهیمی، تهران، انتشارات ابن سینا، 1342 ش.
280. چون سبوی تشنه: تاریخ ادبیات معاصر فارسی، محمدجعفر یاحقی (1326 - ش.)، تهران، انتشارات جامی، 1374 ش.
281. چهار سو و نگرشی کوتاه بر تاریخ و جغرافیای تاریخی، حسین شهیدی، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1365 ش.
282. چهار مقاله درباره مولی علی و داستان ضامن آهو، احمد مهدوی دامغانی (1306 - ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر/ بین الملل، 1385 ش.
283. چهار مقاله: مجمع النوادر، نظامی عروضی (قرن 6 ق.)، تصحیح محمد قزوینی (1256-1328 ش.)، به کوشش محمد معین (1297-1350 ش.)، تهران، انتشارات جامی، 1372 ش.
284. چهار مقاله، عروضی سمرقندی، تصحیح احمد مهدوی دامغانی، تهران، نشر بین الملل، 1385.
285. چهارصد شاعر برگزیده پارسی گوی، میرابوطالب رضوی نژاد، تهران، انتشارات تهران، 1369 ش.
286. چهره ها در تاریخچه نظام آموزش عالی حقوق و عدلیه نوین، عباس مبارکیان (1347 - ش.)، تهران، انتشارات پیدایش، 1377 ش.
287. چهل سال تاریخ ایران در دوره پادشاهی ناصر الدین شاه: المآثر و الآثار، محمدحسن خان اعتماد السلطنه (- 1313 ق.)، به کوشش ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات اساطیر، 1363 ش.
288. چهل مقاله: کتابنامه/ کتابشناسی/ شرح حال، رضا استادی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1413 ق.
289. حبیب السیر فی اخبار افراد بشر، غیاث الدین خواندمیر (880-942 ق.)، به کوشش سید محمد دبیرسیاقی (1298 - ش.)، مقدمه جلال الدین همایی (1278-1359 ش.)، تهران، انتشارات خیام، 1330 ش.
290. حدائق السحر فی دقائق الشعر، رشید وطواط (480-573 ق.)، عباس اقبال آشتیانی (1277-1334 ش.)، تهران، انتشارات طهوری، 1362 ش.
291. حدائق السیاحه، زین العابدین شیروانی (- 1253 ق.)، مقدمه سلطان حسین تابنده گنابادی رضا علیشاه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1348 ش.
292. حدود العالم من المشرق الی المغرب، نویسنده ناشناس (372 ق.)، تصحیح منوچهر ستوده (1292-1395 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1340 ش.
293. حدیقه الشعراء، سید احمد دیوان بیگی، تصحیح عبدالحسین نوایی (1302-1383 ش.)، تهران،

294. حزب سوسیالیست و انتقال حکومت از قاجار به پهلوی، کمال الدین طباطبایی، تهران، انتشارات زیبا، 1387 ش.
295. حلیه الاولیاء وطبقات الاصفیاء، ابونعیم اصفهانی (336-430 ق.)، قاهره، مكتبة السعادة، 1399 ق.
296. حياة الامام على بن موسى الرضا، باقر شريف قرشي، قم، انتشارات سعيد بن جبیر، 1372 ش.
297. حياة الامام موسى بن جعفر، باقر شريف قرشي، بيروت، دارالبلاغه، 1413 ق.
298. حیات سیاسی فرهنگی و اجتماعی آخوند خراسانی مجتهد عصر مشروطه، محسن دریابیگی، تهران، انتشارات مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، 1386 ش.
299. خاتمة مستدرک الوسائل، حسین نوری طبرسی (- 1320 ق.)، تصحیح مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، قم، انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، 1416 ق.
300. خاطرات احتشام السلطنه، به کوشش سید محمد مهدی موسوی، تهران، انتشارات زوار، 1367 ش.
301. خاطرات آية الله مهدوی کنی، محمدرضا مهدوی کنی (1310-1393 ش.)، به کوشش غلامرضا خواجه سروی، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1386 ش.
302. خاطرات آية الله خلخالی، صادق خلخالی (1305-1382 ش.)، تهران، انتشارات سایه، 1379 ش.
303. خاطرات حاج عزالممالک اردلان: زندگی در دوران شش پادشاه، امان الله اردلان (1260-1366 ش.)، به کوشش باقر عاقلی (1307-1392 ش.)، تهران، انتشارات نامک، 1372 ش.
304. خاطرات سیاسی و تاریخی، سیف الله وحیدنیا، انتشارات فردوسی، چاپ اول، 1362
305. خاطرات سیاسی، حسین مکی (1290-1378 ش.)، تهران، انتشارات علمی، 1368 ش.
306. خاطرات لیدی شیل همسر وزیر مختار انگلیس در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه، لیدی شیل (- 1865 م.)، ترجمه حسین ابوترابیان، تهران، نشر نو، 1362 ش.
307. خاطرات و اسناد حسین قلی خان نظام السلطنه مافی، حسینقلی نظام السلطنه مافی (1248-1326 ق.)، به کوشش معصومه نظام مافی، منصوره اتحادیه و سیروس سعدوندیان، تهران، نشر تاریخ ایران، 1362 ش.
308. خاطرات و اسناد، سیف الله وحیدنیا، تهران، انتشارات وحید، 1363 ش.
309. خاطرات و خطرات: توشه ای از تاریخ شش پادشاه و گوشه ای از دوره زندگی من، مهدی قلی هدایت (1242-1334 ش.)، تهران،

انتشارات زوار، چاپ سوم، 1361 ش.

310. خاطرات و مبارزات حجة الاسلام فلسفی، محمدتقی فلسفی (1283-1377 ش.)، به کوشش علی

ص: 555

دوانی (1308-1385 ش.)، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1382 ش.

311. الخراج و صناعة الكتابه، قدامة بن جعفر (- 337 ق.)، تحقیق محمد حسین زبیدی، بغداد، دارالرشید، 1979 م.

312. الخصال المحموده و المذمومه، شیخ صدوق (311-381 ق.)، به کوشش علی اکبر غفاری (1303-1383 ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1410 ق.

313. الخصائص الحسينیه، جعفر شوشتری (1230-1303 ق.)، قم، انتشارات دارالکتاب.

314. خصائص الوحي المبين، ابن بطریق (523-600 ق.)، تحقیق محمداقرا محمودی (1303-1385 ش.)، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1406 ق.

315. خلاصة تذهيب تذهيب الكمال في اسماء الرجال، احمد بن عبدالله خزر جي (قرن 10 ق.)، تحقیق مجدی منصور الشوری، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1422 ق.

316. الخلاف في الاحكام، شیخ طوسی (385-460 ق.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1407 ق.

317. خیامی نامه در تجزیه و تحلیل آثار علمی و ادبی حکیم خیام، جلال الدین همایی (1278-1359 ش.)، تهران، انتشارات هما، 1387 ش.

318. دانشمندان و رجال مازندران، اسماعیل مهجوری (1273-1351 ش.)، به کوشش هدایت الله مهجوری، تهران، بی نا، 1353 ش.

319. دانشمندان و سخنسرایان فارس، محمدحسین رکن زاده آدمیت (1278-1352 ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیة/خیام، 1337 ش.

320. دانشمندان و مشاهیر حرم حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) و شهرری، به کوشش علیرضا هزار (1353 - ش.)، قم، انتشارات دارالحديث، 1382 ش.

321. دانشنامه ایران و اسلام، زیر نظر احسان یارشاطر، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1354 ش.

322. دانشنامه تهران بزرگ، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی (1321 - ش.)، تهران، انتشارات مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، 1392 ش.

323. دانشنامه جهان اسلام، زیر نظر غلام علی حداد عادل و دیگران، تهران، انتشارات بنیاد دائرة المعارف بزرگ اسلامی، 1378 ش.

324. دانشنامه دانش گستر، علی رامین، کامران فانی، محمدعلی سادات، تهران، انتشارات مؤسسه دانش گستر روز، 1389 ش.

325. دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی، به کوشش بهاءالدین خرماهی (1324 - ش.)، تهران، انتشارات دوستان/ناهدی، 1377 ش.

326. دانشنامه مشاهیر و مفاخر دامغان، میرزا محمد کاظمینی، یزد، انتشارات بنیاد فرهنگی ریحانه الرسول، 1385 ش.
327. دانشنامه هنرمندان ایران و جهان اسلام از مانی تا معاصرین کمال الملک، عباس سرمدی (1318-1385 ش.)، تهران، انتشارات هیرمند، 1380 ش.
328. دائرة المعارف الاسلامیة الشیعیة، حسن امین، بیروت، دارالتعارف، 1395 ق.
329. دائرة المعارف الاسلامیة، گروهی از خاورشناسان، ترجمه به عربی: احمد شنتاوی، ابراهیم زکی خورشید، عبدالحمید یونس، بیروت، دارالمعرفة، 1933 م.
330. دائرة المعارف بناهای تاریخی ایران، بناهای عام المنفعة، کاظم ملازاده و مریم محمدی، تهران، انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، 1379 ش.
331. دائرة المعارف تشیع، زیر نظر احمد صدر حاج سید جوادی، کامران فانی، بهاءالدین خرمشاهی (1324 - ش.)، تهران، انتشارات شهید سعید محبی، 1379 ش.
332. دائرة المعارف فارسی، غلامحسین مصاحب (1289-1358 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1356 ش.
333. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران، انتشارات دائرة المعارف بزرگ اسلامی، 1368 ش.
334. دائرة المعارف موسیقی کهن ایران، مهران پورمندان (1342 - ش.)، تهران، انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، 1379 ش.
335. الدر المنثور فی التفسیر بالماثور و هو مختصر تفسیر ترجمان القرآن، عبدالرحمن سیوطی (849-911 ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1421 ق.
336. دراسة حول نهج البلاغه، سید محمدحسین حسینی جلالی (1321 - ش.)، بیروت، مؤسسة الاعلمی، 1421 ق.
337. درر التیجان فی تاریخ بنی الاشکان، تاریخ اشکانیان، محمدحسن خان اعتمادالسلطنه (- 1313 ق.)، به کوشش و اهتمام نعمت احمدی، تهران، انتشارات اطلس، 1371 ش.
338. دلایل النبوة و معرفة احوال صاحب الشریعه، اسماعیل بن محمد اصفهانی (457-535 ق.)، به کوشش مساعد بن سلیمان الراشد الحمید، ریاض، دارالعاصمه، 1412 ق.
339. دو سفرنامه از جنوب ایران در سال های 1256-1307 ق، به ضمیمه جغرافیای طبیعی ایران از مسعود کیهان، تصحیح سید علی آل داود (1331 - ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1368 ش.
340. دوره کامل دستور زبان فارسی، سید مصطفی آرننگ و محمدعلی خیر، تهران، انتشارات شمس،

341. دولت عباسیان، محمد سهیل طقوش، ترجمه حجت الله جودکی، قم، انتشارات پژوهشکده حوزه و دانشگاه، 1380 ش.
342. دولت های ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی، به کوشش بعقوب آژند (1328 - ش.) و علیرضا اسماعیلی و روح الله بهرامی و علی امیر علی اکبری، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1378 ش.
343. دولت های ایران در عصر مشروطیت 1285-1357 ش، حسین ملکی، تهران، انتشارات اشاره، 1370 ش.
344. دویست سخنور (تذکره الشعراء منظوم و منثور)، علی نظمی تبریزی، تهران، انتشارات علمی، چاپ دوم، 1363 ش.
345. دیوان ادیب پیشاوری، سید احمد ادیب پیشاوری (1260-1349 ق.)، تصحیح علی عبدالرسولی، تهران، انتشارات ما، 1362 ش.
346. دیوان دعبل بن علی الخزاعی (148-246 ق.)، تحقیق عبدالصاحب عمران الدجیلی، بیروت، دارالکتاب اللبنانی، 1417 ق.
347. دیوان رفعت سمنانی، تصحیح نصرت الله نوح، تهران، انتشارات بامداد، 1363 ش.
348. دیوان شرف الشعراء بدر الدین قوامی رازی، قوامی رازی (قرن 6 ق.)، به تصحیح و اهتمام میرجلال الدین محدث ارموی (1283-1358 ش.)، تهران، انتشارات سپهر، 1334 ش.
349. دیوان منوچهری دامغانی، تصحیح سید محمد دبیرسیاقی (1298 - ش.)، تهران، انتشارات زوار، 1384 ش.
350. دیوان سالاری در عهد سلجوقی: وزارت در عهد سلجوقی، کارلا کلوزنر، ترجمه یعقوب آژند، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1363 ش.
351. ذخیره المعاد فی شرح الارشاد الازهان، علامه حلی (648-726 ق.)، شرح محمدباقر سبزواری (-1090 ق.)، قم، انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، بی تا.
352. الذریعة الی تصانیف الشیعه، آقابزرگ تهرانی (1255-1348 ش.)، بیروت، دارالاضواء، 1403 ق.
353. ذکاء الملك فروغی و شهرپور 1320، باقر عاقلی (1320 - ش.)، تهران، انتشارات علمی، 1370 ش.
354. ذکر اخبار اصبهان (تاریخ اصبهان)، ابونعیم اصفهانی (336-430 ق.)، لیدن، چاپخانه بریل، 1931 م.
355. ذم الکلام و اهله، خواجه عبدالله انصاری (396-481 ق.)، مدینه، مکتبه الغرباء الاثریه، 1419 ق.

356. ذیل تاریخ بغداد، ابن نجار (- 643 ق.)، تصحیح قیصر ابوفرّج و مصطفی عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1417 ق.
357. ذیل تاریخ گزیده، حمدالله مستوفی، زین الدین بن حمد الله مستوفی (قرن 8 ق.)، به کوشش ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، 1372 ش.
358. راحة الصدور و آية السرور در تاریخ آل سلجوق، محمد راوندی (- 599 ق.)، تصحیح محمد اقبال، تهران، انتشارات علمی، 1333 ش.
359. راویان امام رضا در مسند الرضا، عزیزالله عطاردی (1307-1393 ش.)، مشهد، انتشارات کنگره جهانی حضرت رضا، 1367 ش.
360. راه آهن در ایران، منوچهر احتشامی (1317 - ش.)، تهران، انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی، 1382 ش.
361. راهنمای دانشوران در ضبط نام ها نسب ها و نسبت ها، علی اکبر برقی (1278-1366 ش.)، تهران، انتشارات تابش، بی تا.
362. راهنمای قم، سید علی اکبر برقی قمی (1278-1366 ش.)، قم، انتشارات آستانه مقدسه، بی تا.
363. رجال ابن داود (کتاب الرجال)، ابن داود حلی (647-707 ق.)، به کوشش سید محمدصادق آل بحرالعلوم، نجف، مکتبه الحیدریه، 1392 ق.
364. رجال البرقی، احمد بن خالد برقی (- 274 ق.)، به کوشش جواد قیومی، تهران، انتشارات قیوم، 1419 ق.
365. رجال الشیعه فی اسانید السنه، محمدجعفر طبسی، قم، انتشارات مؤسسه المعارف الاسلامیه، 1420 ق.
366. رجال الطوسی، شیخ طوسی (385-460 ق.)، به کوشش جواد قیومی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1415 ق.
367. رجال العلامه الحلی، علامه حلی (648-726 ق.)، تصحیح سید محمدصادق بحرالعلوم، نجف، مطبعة الحیدریه، 1381 ق.
368. رجال النجاشی (فهرس اسماء مصنفی الشیعه)، احمد بن علی نجاشی (- 450 ق.)، تحقیق سید موسی شبیری زنجانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ چهارم، 1413 ق.
369. رجال پارلمانی ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، منوچهر نظری (1348 - ش.)، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، 1388 ش.
370. الرجال لابن الغضائری، احمد بن حسین غضائری (قرن 5 ق.)، تحقیق سید محمدرضا حسینی

جلالی، قم، انتشارات دارالحدیث، 1422 ق.

371. رجال وزارت امور خارجه دوره ناصری و مظفری، مهدی ممتحن الدوله (1263-1327 ق.) و میرزا هاشم خان نوری (قرن 13 ق.)، به کوشش ایرج افشار (1304-1389 ش.) و حسینقلی خان شقاقی (1288 - ش.)، تهران، انتشارات اساطیر، 1365 ش.
372. الرخصة فی تقبیل الید، محمد بن ابراهیم ابن مقری (285-381 ق.)، به کوشش ابوعبدالله محمود بن محمد حداد، ریاض، دارالعاصمه، 1408 ق.
373. الرد النفیس علی اباطیل عثمان الخمیس، حسن عبدالله علی، بیروت، دارالکاتب العربی، 1424 ق.
374. رسائل ابن حزم الاندلسی، ابن حزم اندلسی (384-456 ق.)، تحقیق احسان عباس، بیروت، مؤسسه العربیه، 1401 ق.
375. الرسائل الرجالیه، محمد بن محمد ابراهیم کلباسی (1247-1315 ق.)، تصحیح محمد حسین درایتی، قم، انتشارات دارالحدیث، 1423 ق.
376. رسائل الشهد الثانی، شهید ثانی (911-966 ق.)، قم، انتشارات مکتبه بصیرتی، بی تا.
377. رسائل فقهیه، سید عبدالله شیرازی (- 1405 ق.)، نجف، بی تا، 1393 ق.
378. رستم التواریخ، محمد هاشم آصف رستم الحکما، به کوشش محمد مشیری (1288-1365 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1357 ش.
379. روح و ریحان یا جنة النعیم و العیش السلیم فی احوال السید عبدالعظیم، محمداقصر واعظ کجوری مازندرانی (1255-1313 ق.)، تصحیح سید صادق حسینی اشکوری (1351 - ش.)، قم، انتشارات دارالحدیث 1382 ش.
380. رودها و رودنامه ایران، عباس جعفری، تهران، انتشارات مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی ایران، 1376 ش.
381. روزشمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، باقر عاقلی، تهران، انتشارات گفتار، 1370 ش.
382. روزگاران: تاریخ ایران از آغاز تا سقوط سلطنت پهلوی، عبدالحسین زرین کوب (1301-1378 ش.)، تهران، انتشارات سخن، چاپ دوازدهم، 1390 ش.
383. روس و انگلیس در ایران 1864-1914: پژوهشی درباره امپریالیسم، فیروز کاظم زاده (1303 - ش.)، ترجمه منوچهر امیری، تهران، انتشارات فرانکلین، 1354 ش.
384. روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، ابوالفتوح رازی (قرن 6 ق.)، تحقیق محمدجعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، 1365 -

385. الروض المعطار فی خبر الافطار، محمد بن عبدالله المنعم الحمیری (- 900 ق.)، تحقیق کامل سلمان الجبوری، تهران، انتشارات میراث مکتوب، 1420 ق.
386. روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات، سید محمدباقر موسوی خوانساری (1226-1313 ق.)، تحقیق اسدالله اسماعیلیان، قم، انتشارات اسماعیلیان، 1391 ق.
387. روضة الصفا، میرخواند (837-903 ق.)، تهران، انتشارات خیام/ پیروز، بی تا.
388. روضة المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه (شرح مشیخه الفقیه)، محمدتقی مجلسی (1003-1070 ق.)، تحقیق سید حسین موسوی کرمانی و علی پناه اشتهاردی (1296-1387 ش.)، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمدحسین کوشانپور، 1399 ق.
389. روضة الواعظین، محمد بن فتال نیشابوری (- 508 ق.)، به کوشش سید محمد مهدی حسن خراسان، قم، انتشارات شریف الرضی، 1386 ق.
390. رهاورد حکمت: شرح مسافرت ها و سفرنامه های میرزا علی اصغر خان حکمت شیرازی، به کوشش سید محمد دبیرسیاقی (1298 - ش.)، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، 1379 ش.
391. رهبران مشروطه، ابراهیم صفایی (1292 - ش.)، تهران، انتشارات جاویدان، 1363 ش.
392. رؤسای دانشکده پزشکی از بدو تأسیس تاکنون، علی نجفی (1353 - ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی، 1387 ش.
393. ری باستان (جلد 1، مباحث جغرافیایی شهر ری به عهد آبادی)، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1345 ش.
394. ری باستان (جلد 2، مذهب و تاریخ و رجال و نواحی ری باستان یا سوابق پهنه طهران و دیه های کهن آن)، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1349 ش.
395. ریاض السیاحه، زین العابدین شیروانی (1196-1253 ق.)، تصحیح اصغر حامد (ربانی)، تهران، انتشارات کتاب فروشی سعدی، 1339 ش.
396. ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، عبدالله افندی (- 1130 ق.)، به کوشش سید احمد حسینی اشکوری (1310 - ش.)، زیر نظر سید محمود مرعشی نجفی (1320 - ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1403 ق.
397. ریحانة الادب فی تراجم رجال المعروف بالکنیة او اللقب یا کنی و القاب، محمدعلی مدرس تبریزی (1296-1373 ق.)، تهران،

انتشارات خيام، 1374 ش.

398. زبدة التواريخ اخبار الامراء و الملوك السلجوقيه، على بن ناصر حسيني (622-757 ق.)، تحقيق

ص: 561

399. زبدة التواریخ، حافظ ابرو (763-834 ق.)، تصحیح سید کمال حاج سید جوادی، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1372 ش.
400. زبدة المقال فی خمس الرسول و الآل، عباس ابوترابی (1304-1379 ش.)، تحقیق عبدالسلام کاظم جعفری (1342 - ش.)، قم، انتشارات پیام آزادگان، 1387 ش.
401. زبدة النصره و نخبه العصر، ابوابراهیم علی بن محمد البنداری (-643 ق.)، ترجمه: محمدحسین خلیلی، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1356 ش.
402. زندگانی حضرت عبدالعظیم، احمد صادقی اردستانی، تهران، انتشارات حافظ نوین، 1373 ش.
403. زندگانی حضرت عبدالعظیم، عزیزالله عطاردی (1307-1393 ش.)، تهران، انتشارات عطارد، چاپ سوم، 1373 ش.
404. زندگانی شاه عباس اول، نصرالله فلسفی (1289-1360 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1352 ش.
405. زندگانی شگفت آور تیمور: ترجمه عجایب المقدور فی اخبار تیمور، ابن عربشاه (-854 ق.)، ترجمه محمدعلی نجاتی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1339 ش.
406. زندگانی علی بن الحسین، سید جعفر شهیدی (1297-1386 ش.)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1378 ش.
407. زندگی سیاسی اردشیر جی ریپورتر، حسین خزایی، امیرکبیر، چاپ اول. 1390.
408. زندگی طوفانی (خاطرات)، سید حسن تقی زاده (1256-1348 ش.)، به کوشش ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات علمی، 1371 ش.
409. زندگی من در طول هفتاد سال تاریخ معاصر ایران، احمد اخگر (1268-1348 ش.)، تهران، انتشارات اخگر، 1366 ش.
410. زندگی و زمانه محمد بی ریا به انضمام خاطرات سرلشگر درخشانی از فرقه دموکرات آذربایجان، محمد بی ریا (1293-1363 ش.) و علی امیر درخشانی (1274-1357 ش.)، به کوشش علی مرادی مراغه ای (1346 - ش.)، تهران، انتشارات اوحدی، 1385 ش.
411. زندگینامه ریاضیدانان دوره اسلامی، ابوالقاسم قربانی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، 1365 ش.
412. زندگینامه جبار باغچه بان به قلم خودش، جبار باغچه بان (1264-1345 ش.)، تهران، انتشارات ارژنگ، 1356 ش.
413. زندگینامه رجال و مشاهیر ایران (1299-1320 ش.)، حسن مرسلوند، تهران، انتشارات الهام، 1369 -

414. زندگینامه مشاهیر رجال پزشکی معاصر ایران، محمدمهدی موحدی (1308 - ش.)، تهران، انتشارات مؤسسه نشر علوم و فنون، 1371 ش.

415. زید الشهدا ابن الامام علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب، سید عبدالرزاق موسوی مقرر (1316-1391 ق.)، نجف، مکتبه الحیدریه، 1372 ق.

416. زین الاخبار، عبدالحی بن ضحاک بن محمود گردیزی (- 442 ق.)، تصحیح سعید نفیسی (1274-1345 ش.)، تهران، انتشارات رنگین، 1333 ش.

417. سالنامه آماری استان تهران 1380، تهران، وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران، 1380 ش.

418. سبک شناسی یا تاریخ تطور نثر فارسی، محمدتقی بهار (1265-1330 ش.)، تهران، انتشارات زوار، 1386 ش.

419. ستارگان کرمان، حسین بهزادی (1314 - ش.)، تهران، انتشارات توس، 1355 ش.

420. سخن آشنا: یادنامه بدیع الزمان فروزانفر، به کوشش محمدجعفر یاحقی (1326 - ش.)، شیراز، انتشارات داستان سرا، 1383 ش.

421. سخن و سخنوران، بدیع الزمان فروزان فر (1278-1349 ش.)، تهران، انتشارات خوارزمی، چاپ چهارم، 1369 ش.

422. سخنوران نامی معاصر ایران، سید محمدباقر برقی (1306-1394 ش.)، قم، انتشارات خرم، 1373 ش.

423. سر السلسله العلویة فی انساب السادة العلویه، ابونصر بخاری (- 341 ق.)، به کوشش سید محمدصادق بحرالعلوم، نجف، مکتبه الحیدریه، 1382 ق.

424. سرآمدان فرهنگ و تاریخ ایران در دوره اسلامی، سید حسن سادات ناصری (1304-1368 ش.)، تهران، انتشارات مرکز مطالعات و هماهنگی فرهنگی، 1353 ش.

425. سرزمین من، دی 1391، ش 40.

426. سرشماری عمومی نفوس و مسکن 1375: شناسنامه آبادی های کشور: شهرستان ری، استان تهران، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران، 1376 ش.

427. سرنوشت یاران دکتر مصدق، عبدالرضا هوشنگ مهدوی (1309 - ش.)، تهران، انتشارات علمی، 1383 ش.

428. سفرنامه ابن بطوطه (رحله ابن بطوطه)، ترجمه محمدعلی موحد، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1359 ش.

429. سفرنامه ابودلف در ایران (در سال 341 هجری)، ترجمه سید ابوالفضل طباطبایی، تعلیقات و تحقیقات ولادیمیر مینورسکی (1877-1966 م.)، تهران، انتشارات زوار، 1354 ش.
430. سفرنامه اورسل 1882 میلادی، ارنست اورسل، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، انتشارات زوار، 1353 ش.
431. سفرنامه پیترو دلا واله، پیترو دلا واله (1586-1652 م.)، ترجمه شعاع الدین شفا، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، 1370 ش.
432. سفرنامه تاورنیه، ترجمه ابوتراب نوری، تصحیح حمید شیرانی، اصفهان، کتاب فروشی تایید، چاپ دوم، 1336 ش.
433. سفرنامه دروویل، گاسپار دروویل، ترجمه جواد محبی (1292-1347 ش.)، تهران، انتشارات گوتنبرگ، 1387 ش.
434. سفرنامه سیف الدوله (سفرنامه مکه)، سیف الدوله سلطان محمد (1227-1288 ق.)، تصحیح علی اکبر خداپرست، تهران، نشر نی، 1363 ش.
435. سفرنامه کلاویخو، روی گولانس د کلاویخو (- 1412 م.)، ترجمه مسعود رجب نیا (1298-1377 ش.)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1366 ش.
436. سفرنامه مادام دیولافوا، ایران و کلد، دیولافوا (- 1916 ق.)، ترجمه علی محمد مترجم همایون فره وشی (1254-1347 ش.)، تهران، انتشارات خیام، 1332 ش.
437. سفرنامه مادام کارلا سرنا، آدمها و آیینها در ایران، کارلا سرنا، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، انتشارات زوار، 1362 ش.
438. سفرنامه ناصر خسرو قبادیانی، ناصر خسرو قبادیانی (481-394 ق.)، به کوشش سید محمد دبیرسیاقی (1298 - ش.)، تهران، انتشارات زوار، 1387 ش.
439. سفینه البحار و مدینه الحکم والآثار، عباس قمی (1254-1319 ش.)، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، 1355 ق.
440. سلجوق نامه، ظهیرالدین نیشابوری (- 599 ق.)، تهران، انتشارات کلاله خاور، 1332 ش.
441. السلفية بين اهل السنة والاماميه، سید محمد الکثیری، بیروت، الغدير للطباعة والنشر والتوزيع، 1417 ق.
442. سماء المقال فی علم الرجال، ابوالهدی کلباسی (- 1315 ش.)، تحقیق سید محمد حسینی قزوینی، قم، انتشارات مؤسسه ولی عصر، 1419 ق.
443. سنن ابن ماجه، ابن ماجه (- 275 ق.)، به کوشش محمد فؤاد عبدالباقی، بیروت، دار احیاء التراث

العربی، 1395 ق.

444. سنن ابی داوود، سلیمان بن اشعث ابوداود سیستانی (202-275 ق.)، به کوشش سعید محمد اللحام، بیروت، دارالفکر، 1410 ق.
445. سنن الترمذی (الجامع الصحیح)، محمد بن عیسی ترمذی (209-279 ق.)، به کوشش بشار عواد معروف، بیروت، دارالغرب الاسلامی، بی تا.
446. سنن الدار قطنی، علی بن عمر دارقطنی (306-385 ق.)، به کوشش مجدی بن منصور سید الشوری، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1417 ق.
447. السنن الصغری، احمد بن حسین بیهقی (384-458 ق.)، ریاض، مکتبه الرشد، 1422 ق.
448. السنن الکبری، احمد بن حسین بیهقی (384-458 ق.)، بیروت، دارالفکر، 1416 ق.
449. سه سال ستیز مرجعیت شیعه در ایران 1341-1343، روح الله حسینیان (1334 - ش.)، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1382 ش.
450. سؤالات الحاکم النیسابوری للدارقطنی فی الجرح و التعديل، علی بن عمر دارقطنی (306-385 ق.)، تحقیق موفق بن عبدالله عبدالقادر، ریاض، مکتبه المعارف، 1984 م.
451. سی مقاله، رضا استادی (1316 - ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1373 ش.
452. سیاحت شرق، سید محمدحسن نجفی قوچانی (1256-1322 ق.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1367 ش.
453. سیاحتنامه شاردن، ژان شاردن (1642-1713 م.)، ترجمه محمد عباسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1350 ش.
454. سیاستگران دوره قاجار، احمدخان ملک ساسانی (1260-1346 ش.)، به کوشش علی خلیلیان، تهران، انتشارات خلیلیان، 1382 ش.
455. سید اسدالله خرقانی روحانی نوگرای روزگار مشروطه و رضا شاه، رسول جعفریان (1343 - ش.)، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1382 ش.
456. سید ضیا: مرد اول یا مرد دوم کودتا: گفته ها و ناگفته های تاریخ معاصر ایران از زبان سید ضیاءالدین طباطبایی، لس آنجلس، انتشارات شرکت کتاب، 1390 ش.
457. سیر أعلام النبلاء، محمد بن احمد ذهبی (673-748 ق.)، تصحیح بشار عواد معروف، زیر نظر شعیب الارنوط، بیروت، مؤسسه الرساله، چاپ دهم، 1413 ق.
458. سیر الملوك (سیاستنامه)، خواجه نظام الملک (- 485 ق.)، به کوشش هیوبرت دارک، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1347 ش.

459. سیرتنا و سنتنا سیرة نبینا و سنته، عبدالحسین امینی نجفی (1281-1349 ش.)، تهران، انتشارات مجمع جهانی اهل بیت، 1429 ق.
460. سیری کوتاه در جغرافیای تاریخ تفرش و آشتیان، مرتضی سیفی تفرشی (1309 - ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1361 ش.
461. سیمای خوی، علی صدرایی خویی (1342 - ش.)، تهران، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، 1373 ش.
462. سیمای هنرمندان ایران: موسیقی / تئاتر / سینما، حبیب الله نصیری فر (1316 ش.)، تهران، انتشارات دنیای نو، 1386 ش.
463. الشجرة المباركة فی انساب الطالبيه، فخر رازی (544-606 ق.)، تحقیق سید مهدی رجایی (1336 - ش.)، زیر نظر سید محمود مرعشی نجفی (1320 - ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آية الله العظمی مرعشی نجفی، 1409 ق.
464. شجره نامه سادات وهابی تبریز، کاظم اعتضاد الملک، تبریز، بی نا، بی تا.
465. شخصیت‌های نامی ایران، محمدرضا زهتابی، تهران، انتشارات پدیده، 1347 ش.
466. شذرات الذهب فی اخبار من ذهب، عبدالحی بن عماد حنبلی (- 1089 ق.)، به کوشش مصطفی عبدالقادر عطاء، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1413 ق.
467. شرح الاخبار فی فضائل الائمة الاطهار، نعمان مغربی (- 363 ق.)، به کوشش سید محمد حسینی جلالی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1414 ق.
468. شرح حال رجال ایران در قرن 12 و 13 و 14 هجری، مهدی بامداد (1276-1352 ش.)، تهران، انتشارات زوار، 1347 ش.
469. شرح حال رجال سیاسی و نظامی ایران، باقر عاقلی (1307 - ش.)، تهران، انتشارات گفتار، 1380 ش.
470. شرح حال و آثار رجال و دانشمندان قزوین، محمدعلی گلریز (1271-1346 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، بی تا.
471. شرح حدیث عرض دین حضرت عبدالعظیم حسنی، لطف الله صافی گلپایگانی (1297 - ش.)، قم، انتشارات مؤسسه حضرت معصومه، 1376 ش.
472. شرح معانی الآثار، احمد بن سلامه الطحاوی (229-321 ق.)، به کوشش محمد زهری النجار، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1416 ق.
473. شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید (586-656 ق.)، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دار احیاء الکتب العربیه، 1378 ق.

474. شعب الایمان، احمد بن حسین بیهقی (384-458 ق.)، به کوشش محمد سعید بن بسیونی زغلول، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1410 ق.
475. شعب المقال فی احوال الرجال، ابوالقاسم بن محمد بن احمد نراقی (- 1319 ق.)، تصحیح محمدعلی نحوی، به اهتمام حسین صفایی نراقی، یزد، چاپخانه گلبهار، 1376 ق.
476. شعر المخضرمین و اثر الاسلام فیہ، یحیی جبوری، بغداد، مکتبة النهضة، 1384 ق.
477. شعرای مازندران و گرگان، علی زمانی شهمیرزادی، بی جا، مؤلف، 1371 ش.
478. شفاء السقام فی زیارة خیر الانام، تقی الدین سبکی (683-756 ق.)، بیروت، دارالجیل، 1411 ق.
479. شناسنامه جغرافیای طبیعی ایران، عباس جعفری (1312 - ش.)، تهران، انتشارات گیتاشناسی، 1363 ش.
480. شواهد التنزیل لقواعد التفضیل فی الآیات النازلة فی اهل البیت، حاکم حسکانی (- 506 ق.)، به کوشش محمدباقر محمودی (1303-1385 ش.)، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1411 ق.
481. شهرهای ایران، محمد یوسف کیانی، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی، 1366 ش.
482. صبح گلشن، علی حسن سلیم، به کوشش مولوی محمد عبدالمجید، بهوپال هندوستان، 1295 ق.
483. صحیح ابن حبان بترتیب ابن بلبان، علی بن بلبان فارسی (- 739 ق.)، به کوشش شعیب الارنوط، بیروت، مؤسسة الرساله، چاپ دوم، 1414 ق.
484. صحیح مسلم بشرح النووی (المنهاج فی شرح صحیح مسلم بن الحجاج)، یحیی بن شرف نووی دمشقی (631-676 ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
485. صد سال داستان نویسی ایران، حسن میرعابدینی، تهران، انتشارات چشمه، 1387 ش.
486. الصداقة و الصدیق، ابوحيان توحیدی (- 414 ق.)، به کوشش علی متولی صلاح، قاهره، مکتبة الآداب، 1972 م.
487. صعود وسقوط تیمورتاش به روایت اسناد محرمانه وزارت خارجه انگلیس، به کوشش محمدجواد شیخ الاسلامی (1303-1379 ش.)، تهران، انتشارات توس، 1378 ش.
488. صفوة الصفا، ابن بزار اردبیلی (قرن 8 ق.)، تصحیح غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، انتشارات زریاب، 1376 ش.
489. صوان الحکمه، ابوسلیمان سجستانی (قرن 4 ق.)، به کوشش عبدالرحمن بدوی (1917-2002 م.)، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1353 ش.

490. صورة الارض، ابن حوقل نصيبى (-350 ق.)، بيروت، دار و مكتبة الحياه، 1979 م.

ص: 567

491. صورة الارض، ابن حوقل نصيبی (- 350 ق.)، ترجمه جعفر شعار (1304-1380 ش.)، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1345 ش.
492. الضعفاء الكبير، محمد بن عمرو عقيلي (- 322 ق.)، تحقيق عبدالمعطي امين قلجعي، بيروت، دارالكتب العلميه، 1404 ق.
493. الضعفاء و المتروكين، احمد بن علي نسائي (215-303 ق.)، تحقيق بوران ضناوى و كمال يوسف حوت، بيروت، مؤسسة الكتب الثقافيه، چاپ دوم، 1407 ق.
494. الضعفاء و المتروكين، علي بن عمر الدارقطني (- 385 ق.)، تحقيق محمد بن لطفى الصباغ، بيروت، مكتب الاسلامي، 1400 ق.
495. طب الاثمه، ابن بسطام نيشابورى (قرن 4 ق.)، قم، انتشارات انصارى، چاپ چهارم، 1385 ش.
496. طب در دوره صفوى، سيريل لويد الگود، ترجمه محسن جاويدان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1357 ش.
497. طبرسى و مجمع البيان، حسين كريمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1341-1340 ش.
498. طبقات اعلام الشيعة، آقابزرگ تهرانى (1255-1348 ش.)، به كوشش عليتنقى منزوى (1302-1389 ش.)، بيروت، مؤسسة الفقه الشيعة، 1391 ق.
499. الطبقات الشافعية الكبرى، تاج الدين سبكي (721-771 ق.)، به كوشش عبدالفتاح محمد الحلو (1356-1414 ق.) و محمود محمد الطناجى (1353-1419 ق.)، قاهره، دار احياء الكتب العربيه، 1976 م.
500. طبقات الصوفيه، ابو عبدالرحمن سلمى (325-412 ق.)، تحقيق نورالدين شريبيه، قاهره، دارالكتاب العربى، 1372 ق.
501. طبقات الصوفيه، خواجه عبدالله انصارى (396-481 ق.)، تصحيح عبدالحى حبيبي (1289-1363 ش.)، كابل، انتشارات ميزان، 1341 ش.
502. طبقات القراء، محمد بن احمد ذهبى (673-748 ق.)، تحقيق احمدخان، رياض، مركز الملك فيصل للبحوث و الدراسات الاسلاميه، 1418 ق.
503. الطبقات الكبرى (الطبقة الخامسة من الصحابه)، ابن سعد (- 230 ق.)، بيروت، دارالصادر، 1409 ق.
504. طبقات المحدثين باصبهان و الواردين عليها، عبدالله بن حبان (- 369 ق.)، به كوشش عبدالغفار سليمان البندارى، بيروت، مؤسسة الرساله، 1412 ق.
505. طبقات المفسرين، محمد بن علي داودى (- 945 ق.)، بيروت، دارالكتب العلميه، 1403 ق.

506. طبقات النحویین و اللغویین، محمد بن الحسن زبیدی (316-379 ق.)، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره، دارالمعارف، چاپ دوم، 1984 م.
507. طبقات ناصری، قاضی منهاج سراج (- 658 ق.)، تصحیح عبدالحی حبیبی (1289-1363 ش.)، کابل، انتشارات انجمن تاریخ افغانستان، 1342 ش.
508. طرائف المقال فی معرفة طبقات الرجال، سید علی اصغر جابلقی بروجردی (- 1313 ق.)، تحقیق سید مهدی رجایی (1336 - ش.)، زیر نظر سید محمود مرعشی نجفی (1320 - ش.)، مقدمه سید شهاب الدین مرعشی نجفی (1276-1369 ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1410 ق.
509. طرائق الحقائق، محمد معصوم شیرازی (1270-1344 ق.)، به کوشش محمد جعفر محجوب (1303-1374 ش.)، تهران، انتشارات سنایی، 1339 ش.
510. طرحی از یک زندگی، پوران شریعت رضوی، تهران، انتشارات چاپخش، چاپ پنجم، 1376 ش.
511. اطلاعات ماهانه، سال چهارم، شهریور 1330، ش 426.
512. طهران قدیم، جعفر شهری (1293-1378 ش.)، تهران، انتشارات معین، 1371 ش.
513. ظفرنامه تاریخ فتوحات امیر تیمور گورکانی ماجرای خونین ترین قتل عام شهرهای ایران، نظام الدین شامی (قرن 9 ق.)، تصحیح فیلیکس تاور، مقدمه پناهی سمنانی، تهران، انتشارات بامداد، 1363 ش.
514. العبر فی خبر من غیر، محمد بن احمد ذهبی (673-748 ق.)، تحقیق محمد السعید بن بسیونی زغلول، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1364 ق.
515. العدة فی اصول الفقه، شیخ طوسی (385-460 ق.)، به کوشش محمدرضا انصاری قمی، قم، چاپخانه تیزهوش، 1417 ق.
516. عرائس الجواهر و نفایس الاطایب، عبدالله بن علی کاشانی (- 738 ق.)، به کوشش ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات المعی، 1386 ش.
517. العقائد الاسلامیه عرض مقارن لأهم موضوعاتها من مصادر السنة و الشیعه، علی کورانی، مرکز المصطفی للدرسات الاسلامیه، 1419 ق.
518. علل الدارقطنی (العلل الواردة فی احادیث النبویه)، علی بن عمر دارقطنی (306-385 ق.)، تحقیق ابی عبدالرحمن عادل بن سعید، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1434 ق.
519. علل الشرائع و الاحکام، شیخ صدوق (311-381 ق.)، به کوشش سید محمدصادق بحر العلوم، نجف، مکتبه الحیدریه، 1385 ق.
520. علما و رژیم شاه: نظری بر عملکرد سیاسی فرهنگی روحانیون در سالهای 1305-1320، حمید

بصیرت منش، تهران، انتشارات عروج، 1376 ش.

521. علماء معاصرین، علی واعظ خیابانی تبریزی (1282-1367 ق.)، تبریز، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، 1325 ش.

522. عمدة الطالب الصغری فی انساب آل ابی طالب، ابن عنبة (748-828 ق.)، تحقیق سید مهدی رجایی (1336- ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1383 ش.

523. عمدة القاری فی شرح صحیح البخاری، بدرالدین محمود بن احمد العینی (-855 ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1995

۴

524. عمدة عیون صحاح الاخبار فی مناقب الائمة الاطهار، ابن بطریق (523-600 ق.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1407 ق.

525. عمر دوباره: مجموعه گفتارها و نوشته های مجتبی مینوی، مجتبی مینوی (1281-1355 ش.)، تهران، بی نا، بی تا.

526. عیون اخبار الرضا، شیخ صدوق (311-381 ق.)، تحقیق حسین اعلمی، بیروت، مؤسسة الاعلمی، 1404 ق.

527. العیون و الحدائق فی اخبار الحقائق، نویسنده ناشناس (-351 ق.)، به کوشش نبیلة عبدالمنعم داود، نجف، بی نا/ بغداد، انتشارات دانشگاه بغداد، 1392 ق.

528. غایة النهایة فی طبقات القراء، محمد بن محمد بن الجزری (-833 ق.)، قاهره، مکتبه ابن تیمیة، 1351 ق.

529. الغدیر فی الكتاب و السنة و الادب، عبدالحسین امینی نجفی (1281-1349 ش.)، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیة، 1366 ش.

530. غرر الفوائد المجموعة فی بیان ما وقع فی صحیح مسلم من الاحادیث المقطوعة، یحیی بن علی قرشی (-662 ق.)، به کوشش محمد خرشافی، بیروت، دارالکتب العلمیة، 1417 ق.

531. غروب جلال، سیمین دانشور (1300-1390 ش.)، قم، انتشارات کتاب سعدی، 1369 ش.

532. غوریان، عتیق الله پژواک، کابل، انتشارات انجمن تاریخ افغانستان، 1345 ش.

533. الغیبة، شیخ طوسی (385-460 ق.)، تصحیح علی اکبر غفاری (1303-1383 ش.) و بهرادر جعفری، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیة، 1423 ق.

534. الغیبة، محمد بن ابراهیم نعمانی (-360 ق.)، به کوشش فارس الحسون، قم، انتشارات انوار الهدی، 1422 ق.

535. فارسنامه ناصری، حسن حسینی فسایی (-1316 ق.)، به کوشش منصور رستگار فسایی، تهران،

536. الفائق فی رواة و اصحاب الامام الصادق، عبدالحسین شبستری (1312 - ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1418 ق.
537. فتاوی السبکی، تقی الدین سبکی (683-756 ق.)، بیروت، دارالمعارف، بی تا.
538. فتح الباری شرح صحیح الامام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل البخاری، ابن حجر عسقلانی (773-852 ق.)، شرح عبدالعزیز بن عبدالله بن باز، تحقیق محمد فؤاد عبدالباقی و محب الدین خطیب، بیروت، داراحیاء التراث العربی، 1408 ق.
539. فتوح البلدان، احمد بن یحیی بلاذری (- 279 ق.)، ترجمه آذرتاش آذرنوش (1316 - ش.)، تصحیح محمد فرزانه، تهران، انتشارات سروش، چاپ دوم، 1364 ش.
540. فتوح البلدان، احمد بن یحیی بلاذری (- 279 ق.)، تصحیح رضوان محمد رضوان، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1398 ق.
541. الفتوح، ابن اعثم کوفی (- 314 ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دارالاضواء، 1411 ق.
542. الفتوح، احمد بن اعثم، دارالاضواء، بیروت، چاپ اول، 1411 ق.
543. فخرالدین رازی و آراؤه الکلامیه و الفلسفیه، محمد صالح زرکان، بیروت، دارالفکر، 1963 م.
544. الفخری فی انساب الطالبیین، سید عزیزالدین ابی طالب مروزی ازورقانی (بعد از 614 ق.)، تصحیح سید مهدی رجایی (1336 - ش.)، مقدمه سید شهاب الدین مرعشی نجفی (1276-1369 ش.)، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1409 ق.
545. فراز و فرود شیخ خزعل، عبدالنبی قیم، تهران، انتشارات کتاب آمه، 1392 ش.
546. فرحة الغری فی تعیین قبر امیر المؤمنین علی، عبدالکریم بن احمد ابن طاوس (648-693 ق.)، ترجمه محمدباقر مجلسی (1037-1111 ق.)، تحقیق جوایا جهانبخش، تهران، انتشارات میراث مکتوب، 1379 ش.
547. فرزانه پارسا: یادمان چهلمین روز درگذشت علامه سید جعفر شهیدی، محمد قنبری (1350 - ش.)، قم، انتشارات دارالحديث، 1386 ش.
548. فرهنگ ادبیات جهان، زهرا خانلری (1294-1369 ش.)، تهران، انتشارات خوارزمی، 1375 ش.
549. فرهنگ آبادیها و مکانهای مذهبی کشور، محمدحسین پاپلی یزدی، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، 1367 ش.
550. فرهنگ آبادیها و مکانهای مذهبی کشور، محمدحسین پاپلی یزدی، نشر آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش های اسلامی، 1388.

551. فرهنگ آبا دیه‌های کشور، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران، 1370 ش.

552. فرهنگ آندراج، محمد پادشاه شاد، به کوشش سید محمد دبیرسیاقی (1298 - ش.)، تهران، انتشارات خیام، 1335 ش.

553. فرهنگ جغرافیایی ایران، استان مرکزی (آبادیها)، تهران، انتشارات دائرة جغرافیایی ستاد ارتش، 1328 ش.

554. فرهنگ جغرافیایی آبادی های کشور جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، 1370 ش.

555. فرهنگ جهانگیری، جمال الدین انجو (قرن 11 ق.)، به کوشش رحیم عفیفی (1297-1375 ش.)، مشهد، انتشارات دانشگاه مشهد، 1351 ش.

556. فرهنگ رجال و کارگزاران دیپلماسی ایران، سید باقر سخایی، علی موجانی، تهران، انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، 1391 ش.

557. فرهنگ سخنوران، عبدالرسول خیامپور (1277-1358 ش.)، تهران، انتشارات طلایه، 1372 ش.

558. فرهنگ فارسی، محمد معین (1297-1350 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هشتم، 1371 ش.

559. فرهنگ فرق اسلامی، محمدجواد مشکور (1297-1374 ش.)، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، 1372 ش.

560. فرهنگ ناموران معاصر ایران، تهران، انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، 1381 ش.

561. فرهنگ نانوایی سنگکی و نان سنگک، جواد صفی، تهران، انتشارات اختران، 1385 ش.

562. فرهنگ واژه های اوستایی بر پایه فرهنگ کانگا و نگرش به فرهنگهای دیگر، احسان بهرامی، تهران، انتشارات بنیاد نیشابور، 1369 ش.

563. فرهنگنامه ایران: دانشنامه فرهنگ و تمدن ایران و پیرامون آن، رضا مرادی غیاث آبادی، ویرایش اول، تهران، 1392.

564. فرهنگنامه ایران: دانشنامه فرهنگ و تمدن ایران و پیرامون آن، رضا مرادی غیاث آبادی، تهران، مؤلف، 1392 ش.

565. فریادی به بلندای تاریخ، علی میرشریفی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1381 ش.

566. الفصول المهمة فی اصول الائمة (تکملة الوسائل)، شیخ حر عاملی (1033-1104 ق.)، به کوشش محمد قاینی، قم، انتشارات مؤسسه معارف اسلامی امام رضا، 1418 ق.

567. الفصول فی الاصول، احمد بن علی جصاص رازی (305-370 ق.)، بیروت، دارالکتب العلمیه،

568. فضائل الاشهر الثلاثة (شهر رجب، شهر شعبان، شهر رمضان)، شيخ صدوق (311-381 ق.)، تصحيح غلامرضا عرفانيان، بيروت، دارالرسول الاكرم/ دارالمحجة البيضاء، 1412 ق.

569. فضائل التسمية بأحمد و محمد، حسين بن احمد صيرفي (327-388 ق.)، بي جا، بي نا، بي تا.

570. الفضائل العددية، محمد حيات انصاري، قم، بي نا، بي تا.

571. فوايد العراقيين، ابن نقاش اصفهاني (- 736 ق.)، بي جا، بي نا، بي تا.

572. الفوائد الرضوية في احوال علماء المذهب الجعفريه، عباس قمي (1254-1319 ش.)، تهران، انتشارات كتابفروشي مركزي، 1327 ش.

573. الفوائد الطوسيه، شيخ حر عاملي (1033-1104 ق.)، تصحيح سيد مهدي لاجوردی و محمد درودی، قم، انتشارات علميه، 1403 ق.

574. فهرس التراث، سيد محمد حسين حسيني جلالی (1363 - ق.)، تحقيق سيد محمد جواد حسيني جلالی، قم، انتشارات دليل ما، 1422 ق.

575. فهرست بناهای تاريخی و اماکن باستانی ايران، نصرت الله مشکوتی (1287-1357 ش.)، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و هنر، 1349 ش.

576. فهرست کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار، ضياءالدين حدائق شيرازی (1283-1366 ش.)، تهران، چاپخانه مجلس شوری، 1313 ش.

577. فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی حضرت آية الله گلپايگانی، ابوالفضل عرب زاده، قم، انتشارات دارالقرآن کریم، 1378 ش.

578. فهرست نسخه های خطی مدرسه علميه نمازی خوی، علی صدرایی خویی (1342 - ش.)، تهران، انتشارات ميراث مکتوب، 1376 ش.

579. الفهرست، ابن نديم (- 438 ق.)، ترجمه و تحقيق محمدرضا تجدد (- 1352 ش.)، تهران، انتشارات اميرکبير، 1366 ش.

580. الفهرست، شيخ طوسی (385-460 ق.)، تحقيق جواد قيومی، قم، انتشارات الفقاهه، 1417 ق.

581. فيض القدير شرح الجامع الصغیر من احاديث البشير النذير، محمد عبدالرؤوف مناوی (952-1031 ق.)، به کوشش احمد عبدالسلام، بيروت، دارالکتب العلميه، 1415 ق.

582. القاب و مواجب دورة سلاطين صفويه، علينقى نصيرى، تصحيح يوسف رحيم لو، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسى، 1372 ش.

583. قاموس الرجال فى تحقيق رواة الشيعة و محدثيهم، محمد تقى شوشترى (1287-1374 ش.)، قم،

ص: 573

584. القاموس المحيط، مجدالدین فیروزآبادی (729-817 ق.)، بیروت، دار احیاء التراث الاسلامی، 1412 ق.
585. قزوین در گذرگاه هنر، محمد باقر آصف زاده، تهران، انتشارات بحرالعلوم، 1374 ش.
586. قصران (کوهسران): مباحث تاریخی و جغرافیایی و اجتماعی و مذهبی و وصف آتشگاه منطقه کوهستانی ری باستان و طهران کنونی، حسین کریمان (1292-1372 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1356 ش.
587. قصص العلماء، محمد تنکابنی (1234-1302 ق.)، تهران، انتشارات علمیة اسلامیة، 1396 ق.
588. قیام شیخ محمد خیابانی در تبریز، علی آذری (1282 - ش.)، تهران، انتشارات صفی علیشاه، 1354 ش.
589. کاروان شعر عاشورا، محمدعلی مجاهدی، قم، انتشارات زمزم هدایت، 1386 ش.
590. الکاشف فی معرفة من له روایة فی الکتب الستة، محمد بن احمد ذهبی (673-748 ق.)، به کوشش محمد عوامه، جده عربستان، دارالقبله، 1413 ق.
591. الکافی فی الفقه، ابوالصلاح حلبی (- 447 ق.)، به کوشش رضا استادی، اصفهان، مکتبة الامام امیرالمؤمنین علی، 1403 ق.
592. الکافی (الاصول من الکافی)، محمد بن یعقوب کلینی (- 329 ق.)، ترجمه و شرح محمد باقر کمره ای (1283-1374 ش.)، علی اکبر غفاری (1303-1383 ش.) و محمدباقر بهبودی (1308-1393 ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، 1382 ق.
593. کامل الزیارات، ابن قولویه قمی (- 368 ق.)، تصحیح عبدالحسین امینی، نجف، مکتبة المرتضویة، 1356 ق.
594. الكامل فی التاریخ، عز الدین ابن اثیر (555-630 ق.)، بیروت، دارصادر، 1385 ق.
595. الكامل فی ضعفاء الرجال، عبدالله بن عدی جرجانی (277-365 ق.)، به کوشش سهیل صادق زکار، بیروت، دارالفکر، 1405 ق.
596. کتاب الصلاة، مرتضی انصاری (1214-1281 ق.)، قم، انتشارات مجمع الفکر الاسلامی، 1415 ق.
597. کتاب ماه ادبیات و فلسفه، دی 1376، ش 3.
598. کتابشناسی موضوعی ری: کتب چاپی، خطی، مقالات، نشریه ها، اسناد و فرامین، اصغر قائدان و مهناز میریان، تهران، انتشارات رایزن، 1373 ش.
599. کتابنامه نخستین دهه انقلاب اسلامی، ناصر مظاهری تهرانی (1309 - ش.)، تهران، بی نا، بی تا.

600. الكرام البررة في القرن الثالث بعد العشرة (من طبقات اعلام الشيعة)، آقابزرگ تهرانی (1255-1348 ش.)، تعليقات سيد عبدالعزيز طباطبائي (1308-1374 ش.)، مشهد، انتشارات مرتضى، 1404 ق.
601. كژراهه: خاطراتی از تاریخ حزب توده، احسان طبری (1295-1368 ش.)، تهران، انتشارات اميرکبير، 1366 ش.
602. كشاف الفهارس و وصف المخطوطات العربية في مكتبات فارس، سيد محمدباقر حجتی (1311 - ش.)، تهران، انتشارات سروش، 1376 ش.
603. كشف الاستار في مرآة ابناء الائمة الاطهار، محمد مهدي فقيه محمدي جلالی (1351 - ش.)، تهران، انتشارات سازمان اوقاف و امور خيريه، 1389 ش.
604. كشف الحجب و الاستار عن احوال الكتب و الاسفار، سيد اعجاز حسين كنتوري (- 1286 ق.)، تحقيق محمد هدايت حسين، قم، انتشارات كتابخانه بزرگ حضرت آية الله العظمى مرعشى نجفی، 1409 ق.
605. كشف الخفاء و مزيل الالباس عما اشتهر من الاحاديث على السنة الناس، اسماعيل عجلوني دمشقي (1082-1162 ق.)، تصحيح محمد عبدالعزيز خالدي، بيروت، دارالكتب العلمية، 1408 ق.
606. كشف الظنون عن اسامي الكتب و الفنون، حاجي خليفه (1017-1067 ق.)، تصحيح محمد شرف الدين يالتقايا و رفعت بيلكه الكبيسي، مقدمة سيد شهاب الدين مرعشى نجفی (1276-1369 ش.)، بيروت، دار احياء التراث العربي، بی تا.
607. كشف الغمة في معرفة الائمة، على بن عيسى اربلي (- 693 ق.)، بيروت، دارالاضواء، 1405 ق.
608. كشف المحجوب، على جلابي هجویری (ق.)، تصحيح ژوكوفسكي، مقدمة قاسم انصاری، تهران، انتشارات طهوری، 1358 ش.
609. كشف المشكل من حديث الصحيحين، ابن جوزی (508-597 ق.)، به كوشش على حسين البواب، رياض، دارالوطن، 1418 ق.
610. كشف الاسرار في شرح الاستبصار، نعمت الله جزائري (1050-1112 ق.)، به كوشش طيب موسوي جزائري، قم، انتشارات دارالكتاب، 1367 ش.
611. الكشف و البيان في تفسير القرآن (تفسير الثعلبي)، احمد بن محمد ثعلبي نيشابوري (- 427 ق.)، تحقيق محمد بن عاشور و نظير ساعدي، بيروت، دار احياء التراث العربي، 1423 ق.
612. كفاية الاثر في النص على الائمة الاثني عشر، خزاز قمی رازی (قرن 4 ق.)، تصحيح سيد عبداللطيف حسيني كوه كمری خويي، قم، انتشارات بيدار، 1401 ق.

613. الكفاية في علم الرواية، خطيب بغدادی (- 463 ق.)، به كوشش احمد عمر، بيروت، دارالكتاب العربي، 1405 ق.
614. کلیات جغرافیای طبیعی و تاریخی ایران، عزیزالله بیات، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1367 ش.
615. الكلینی و الكافی، عبدالرسول غفار، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1416 ق.
616. کمال الدین و تمام النعمه، شیخ صدوق (311-381 ق.)، تصحیح علی اکبر غفاری (1303-1383 ش.)، تهران، انتشارات کتابخانه صدوق، 1390 ق.
617. الکنی و الاسماء، ابن حماد دولابی (224-310 ق.)، تصحیح زکریا عمیرات و احمد شمس الدین، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1420 ق.
618. الکنی و الالقاب، عباس قمی (1254-1319 ش.)، مقدمه محمد هادی امینی (1304-1379 ش.)، تهران، انتشارات مکتبه الصدر، 1368 ش.
619. کوه ها و کوهنامه ایران، عباس جعفری، تهران، انتشارات مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی ایران، 1368 ش.
620. گلزار جاویدان ایران، محمود هدایت، تهران، چاپخانه زیبا، 1353 ش.
621. گلزار مشاهیر: زندگینامه درگذشتگان مشاهیر ایران 1358-1376، مریم آقا شیخ محمد (1342 - ش.)، سعید نوری نشاط (1341 - ش.)، تهران، انتشارات برگ زیتون/انجمن مفاخر فرهنگی ایران، 1377 ش.
622. گلزار معانی، احمد گلچین معانی (1295-1379 ش.)، تهران، انتشارات ما، 1363 ش.
623. گلستان هنر، قاضی احمد قمی (- 1015 ق.)، تهران، انتشارات منوچهری، چاپ سوم، 1366 ش.
624. گلشن ابرار، گروهی از نویسندگان، قم، انتشارات معروف، 1378 ش.
625. گل‌های جاویدان و گل‌های رنگارنگ، حبیب الله نصیری فر (1316 - ش.)، تهران، صفی‌علیشاه، 1373 ش.
626. گنج دانش: جغرافیای تاریخی شهرهای ایران، محمدتقی حکیم (1256 ق.)، به اهتمام محمدعلی صوتی، جمشید کیانفر، مقدمه عبدالحسین نوایی (1302-1383 ش.)، تهران، انتشارات زرین، 1366 ش.
627. گنج سخن: شاعران بزرگ پارسیگوی و منتخب آثار آنان، ذبیح الله صفا (1290-1378 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1354 ش.
628. گنجینه دانشمندان، محمد شریف رازی (1301-1379 ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامی، 1353 ش.

629. اللباب فی تهذیب الأنساب، عزالدین ابن اثیر (555-630 ق.)، به کوشش احسان عباس، بیروت، دار صادر، 1414 ق.
630. لسان المیزان، ابن حجر عسقلانی (773-852 ق.)، تحقیق عبدالفتاح ابوغده، بیروت، مؤسسة الاعلمی، 1390 ق.
631. لغت نامه، علی اکبر دهخدا (1258-1334 ش.)، زیر نظر محمد معین (1297-1350 ش.) و سید جعفر شهیدی (1297-1386 ش.)، تهران، انتشارات مؤسسه لغت نامه/ دانشگاه تهران، 1373 ش.
632. ماضی النجف و حاضرها، جعفر شیخ باقر آل محبوبه، بیروت، دارالاضواء، 1986 م.
633. مأخذ قصص و تمثیلات مثنوی، بدیع الزمان فروزان فر (1278-1349 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1347 ش.
634. متأله قرآنی شیخ مجتبی قزوینی خراسانی، محمدعلی رحیمیان فردوسی، مقدمه محمدرضا حکیمی (1314 - ش.)، قم، انتشارات دلیل ما، 1382 ش.
635. مثالب الوزیرین، ابوحنان توحیدی (- 414 ق.)، به کوشش ابراهیم کیلانی، دمشق، دارالفکر، 1997 ق.
636. مجالس المؤمنین، قاضی نورالله شوشتری (956-1019 ق.)، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامی، 1365 ش.
637. المجروحین من المحدثین و الضعفاء و المتروکین، ابن حبان بستی (270-354 ق.)، تحقیق محمود ابراهیم زاید، مکه، دارالباز، بی تا.
638. مجله معارف، دوره 22، آذر و اسفند 1385، ش 3.
639. مجمع الخواص، صادق بیک افشار، ترجمه عبدالرسول خیامپور (1277-1358 ش.)، تبریز، چاپخانه اختر شمال، 1327 ش.
640. مجمع الرجال فی معرفة أحوال الرجال، عنایت الله بن علی قهپایی (قرن 11 ق.)، تصحیح سید ضیاء الدین علامه اصفهانی، قم، انتشارات اسماعیلیان، 1384 ق.
641. مجمع الزوائد و منبع الفوائد، علی بن ابوبکر هیشمی (735-807 ق.)، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1408 ق.
642. مجمع الفائدة و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، مقدس اردبیلی (- 993 ق.)، به کوشش مجتبی عراقی و حسین یزدی و علی پناه اشتهاودی (1296-1387 ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1403 ق.
643. مجمع الفصحا، رضاقلی هدایت (1215-1288 ق.)، به کوشش مظاهر مصفا، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1336-1340 ش.

644. مجمل التواریخ و القصص، نویسنده ناشناس (520 ق.)، تصحیح محمد تقی بهار، به کوشش محمد رمضان، تهران، انتشارات کلاله خاور، 1318 ش.
645. مجمل فصیحی، احمد بن جلال الدین محمد خوافی (777-845 ق.)، به کوشش محمود فرخ (1260-1375 ش.)، مشهد، انتشارات کتابفروشی باستان، 1341 ش.
646. مجموع الفتاوی ابن تیمیه، ابن تیمیه (- 728 ق.)، به کوشش محمد حامد، بیروت، دارالکتب العربی، بی تا.
647. مجموعه آثار استاد نظام وفا، نظام وفا (1267-1343 ش.)، به کوشش عبدالله مسعودی، کاشان، انتشارات خاطرات قلم، 1382 ش.
648. مجموعه گفتارهایی درباره چند تن از رجال ادب و تاریخ ایران، قاسم صافی (1327 - ش.)، زیر نظر ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1357 ش.
649. مجموعه مصنفات حکیم مؤسس آقا علی مدرس تهرانی، به کوشش محسن کدیور (1338 - ش.)، تهران، انتشارات اطلاعات، 1378 ش.
650. مجموعه ای از مکتوبات، سخنرانیها و پیامهای آیه الله کاشانی، ابوالقاسم کاشانی (1264-1340 ش.)، به کوشش م. دهنوی، تهران، انتشارات چاپخش، 1369 ش.
651. محاضرات الادباء و محاورات الشعراء و البلغاء، راغب اصفهانی (- 502 ق.)، قم، انتشارات مکتبه الحیدریه، 1416 ق.
652. المحاضرات و المحاورات، عبدالرحمن سیوطی (849-911 ق.)، بیروت، دارالغرب الاسلامی، 1424 ق.
653. المحدث الفاصل بین الراوی و الداعی، حسن بن عبدالرحمن رامهرمزی (- 360 ق.)، به کوشش محمد الخطیب، بیروت، دارالفکر، 1404 ق.
654. المحلی بالآثار، ابن حزم اندلسی (384-456 ق.)، به کوشش سلیمان بنداری، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1405 ق.
655. المحيط الا-عظم و البحر الخضم فی تأویل کتاب الله العزیز المحکم، سید حیدر آملی (720-782 ق.)، تحقیق سید محسن موسوی تبریزی، قم، انتشارات نور علی نور، 1385 ش.
656. مختار الصحاح، محمد بن عبدالقادر رازی (- 666 ق.)، تحقیق احمد شمس الدین، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1415 ق.
657. المختصر المحتاج الیه من تاریخ الحافظ ابی عبدالله محمد بن سعید بن محمد ابن الدیثی، تلخیص محمد بن احمد ذهبی (673-748 ق.)، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1405 ق.

658. مختصر کتاب البلدان، ابوبکر احمد بن محمد همدانی ابن فقیه (قرن 3 ق.)، لیدن، چاپخانه بریل، 1302 ق.
659. مدارک العروة الوثقی، علی پناه اشتهاوردی (1296-1387 ش.)، تهران، انتشارات اسوه، 1417 ق.
660. مرآة الكتب، ثقة الاسلام تبریزی (- 1330 ق.)، تحقیق محمدعلی حائری، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1414 ق.
661. مراد الاطلاع علی اسماء الامکنة و البقاع (مختصر معجم البلدان لیاقوت)، صفی الدین عبدالمؤمن بغدادی (- 739 ق.)، تحقیق علی محمد بجاوی، بغداد، دار احیاء الكتب العربیه، 1373 ق.
662. مرآة البلدان، محمدحسن خان اعتمادالسلطنه (- 1313 ق.)، به کوشش عبدالحسین نوایی (1302-1383 ش.)، میرهاشم محدث (1331 - ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1368 ش.
663. مرآة الجنان و عبرة الیقظان فی معرفة ما یعتبر من حوادث الزمان، عبدالله بن سعد یافعی (698-768 ق.)، بیروت، دارالکتب العربیه/ دارالکتب العلمیه، 1417 ق.
664. مرآة العالم تاریخ اورنگ زیب، محمد بخت اورخان (قرن 11 ق.)، تصحیح ساجده س - علوی، لاهور، اداره تحقیقات پاکستان دانشگاه پنجاب لاهور، بی تا.
665. مردان موسیقی سنتی و نوین ایران، حبیب الله نصیری فر (1317 - ش.)، تهران، انتشارات راد، 1370 ش.
666. مرصاد العباد من المبدأ إلى المعاد، نجم الدین رازی (570-654 ق.)، تصحیح محمدامین ریاحی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دهم، 1383 ش.
667. مرگ در مرداب: خاطراتی از روزهای تبعید رضاشاه، ابراهیم محمدحسن بیگی (1336 - ش.)، تهران، انتشارات مدرسه، 1385 ش.
668. مروج اسلام در ایران صغیر به انضمام رساله همدانیه، میرسید علی همدانی (714-786 ق.)، پرویز اذکایی، همدان، انتشارات دانشگاه بوعلی، 1370 ش.
669. مروج الذهب و معادن الجوهر، علی بن حسین بن علی مسعودی (- 346 ق.)، به کوشش محمد محیی الدین عبدالحمید، قاهره، مطبعة السعادة، 1384 ق.
670. مروری بر زندگی استاد سید حسین میرخانی، به کوشش اشرف السادات میرخانی، تهران، فرهنگیان، 1377.
671. المزار (مناسک المزار)، شیخ مفید (336-413 ق.)، به کوشش سید محمداقبر موحد ابطحی (1313-1392 ش.)، قم، انتشارات مدرسة الامام المهدي، 1409 ق.

672. مزارات ری، محمد مهدی فقیه محمدی جلالی (1351 - ش.)، قم، انتشارات وثوق، 1390 ش.
673. مزینسنا و ادب پارسی، محمد معین (1297-1350 ش.)، به کوشش مهدخت معین، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1338 ش.
674. مسالك و ممالك (ترجمة المسالك و الممالك)، ابراهیم بن محمد اصطخری (- 346 ق.)، به اهتمام ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی 1368 ش.
675. مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، حسین نوری طبرسی (1254-1320 ق.)، قم، انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، 1408 ق.
676. مستدرک سفینه البحار، علی نمازی شاهرودی (1293-1363 ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1419 ق.
677. المستدرک علی الصحیحین، حاکم نیشابوری (321-405 ق.)، تحقیق ابو عبدالله عبدالسلام بن محمد بن عمر علوش، بیروت، دارالمعرفه، 1406 ق.
678. مستدرکات أعیان الشیعه، سید حسن امین عاملی، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، 1408 ق.
679. مستدرکات علم رجال الحدیث، علی نمازی شاهرودی (1293-1363 ش.)، قم، انتشارات الادب، 1414 ق.
680. المسترشد فی امامة امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب، محمد بن جریر طبری شیعی (قرن 4 ق.)، تحقیق احمد محمودی، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمد حسین کوشانپور، 1415 ق.
681. المستطرفات، ابن ادریس حلی (- 598 ق.)، به کوشش گروهی از محققان، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1411 ق.
682. مسند الامام ابی حنیفه، ابونعیم اصفهانی (336-430 ق.)، به کوشش نظر محمد الفاریابی، ریاض، مکتبه الکوثر، 1415 ق.
683. مسند الامام ابی یعلی، احمد بن علی بن مثنی (- 307 ق.)، به کوشش حسین سلیم اسد، دمشق، دارالمأمون، 1393 ق.
684. مسند الامام احمد بن حنبل، احمد بن حنبل (164-241 ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1399 ق.
685. مسند الامام الرضا ابی الحسن علی بن موسی، عزیزالله عطاردی (1307-1393 ش.)، مشهد، انتشارات کنگره جهانی حضرت رضا، 1367 ش.
686. مسند الامام السجاد ابی محمد علی بن الحسین، عزیزالله عطاردی (1307-1393 ش.)، تهران، انتشارات عطارد، 1388 ش.

687. مسند الامام الصادق، عزيز الله عطاردی (1307-1393 ش.)، مشهد، انتشارات کنگره جهانی حضرت رضا، 1384 ش.
688. مسند الامام الكاظم ابی الحسن موسى بن جعفر، عزيز الله عطاردی (1307-1393 ش.)، مشهد، انتشارات کنگره جهانی حضرت رضا، 1409 ق.
689. مسند الامام الهادی ابی الحسن علی بن محمد، عزيز الله عطاردی (1307-1393 ش.)، مشهد، انتشارات کنگره جهانی حضرت رضا، 1367 ش.
690. مسند الامام علی، سيد حسن قبانجی (1910 - م.)، به کوشش طاهر السلامی، تهران، انتشارات اسوه، 1379 ش.
691. مسند الشاميين، سليمان بن احمد طبرانی (360-260 ق.)، به کوشش حمدي بن عبدالمجيد السلفی، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1417 ق.
692. مسند الشهاب، قاضي قضاعی (- 454 ق.)، تحقيق حمدي عبدالمجيد السلفی، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1405 ق.
693. مشاهير آذربايجان، صمد سرداری نیا، تبريز، انتشارات شايسته، 1378 ش.
694. مشاهير علماء الامصار و اعلام الفقهاء الاقطار، ابن حبان بستی (270-354 ق.)، به کوشش مرزوق علی ابراهيم، منصوره مصر، دارالوفاء، 1411 ق.
695. مشايخ الثقات، غلامرضا عرفانيان، قم، دفتر انتشارات اسلامي، 1375 ش.
696. مشايخ فقه و حديث در جماران، کلين و درشت، عزيز الله عطاردی (1307-1393 ش.)، تهران، انتشارات عطارد، 1373 ش.
697. المشترك اللفظی فی الحقل القرآنی، عبدالرسول سالم مکرم، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1417 ق.
698. مشهد الامام او مدينة النجف، محمد علی جعفر تميمی (- 1919 م.)، نجف، مطبعة الحيدريه، 1374 ق.
699. مصادقة الاخوان، شيخ صدوق (311-381 ق.)، زير نظر علی خراسانی کاظمی، کاظميه، مكتبة الامام صاحب الزمان العامه، 1402 ق.
700. مصدق و تاريخ، بهرام افراسيابی، تهران، انتشارات نیلوفر، 1360 ش.
701. المصنف فی الاحاديث والآثار، ابن ابی شيبه كوفي (159-235 ق.)، به کوشش سعيد محمد اللحام، بيروت، دارالفكر، 1409 ق.
702. معارج نهج البلاغه، علی بن زيد بيهقي ابن فندق (- 565 ق.)، تحقيق اسعد الطيب، قم، انتشارات بوستان كتاب، 1422 ق.

703. معارف الرجال فى تراجم العلماء و الادباء، محمد حرزالدين نجفى (1273-1365 ق.)، قم، انتشارات كتابخانه بزرگ حضرت آية الله العظمى مرعشى نجفى، 1405 ق.
704. المعارف، ابن قتيبه دينورى (213-276 ق.)، به كوشش ثروت عكاشه، قاهره، هيئة المصرية العامة للكتاب، 1992 م.
705. معالم العلماء (فى فهرسة كتب الشيعة و اسماء المصنفين منهم قديما و حديثا)، ابن شهر آشوب (488-588 ق.)، تحقيق سيد محمدصادق بحر العلوم، نجف، مطبعة الحيدريه، 1380 ق.
706. معالم المدرستين، سيد مرتضى عسكرى (1293-1386 ش.)، تهران، انتشارات مجمع العلمى الاسلامى، 1414 ق.
707. معانى الاخبار، شيخ صدوق (311-381 ق.)، تصحيح على اكبر غفارى (1303-1383 ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامى، 1361 ش.
708. معجم الادباء، ياقوت حموى (- 626 ق.)، بيروت، دارالفكر، 1400 ق.
709. المعجم الاوسط، سليمان بن احمد طبرانى (260-360 ق.)، تحقيق طارق بن عوض الله و عبدالحسن بن ابراهيم حسيني، قاهره، دارالحرمين، 1415 ق.
710. معجم البلدان، ياقوت حموى (- 626 ق.)، بيروت، داراحياء التراث العربى، 1979 م.
711. معجم السفر، ابى طاهر احمد بن محمد سلفى (- 576 ق.)، تحقيق عبدالله عمر بارودى، بيروت، دارالفكر، 1408 ق.
712. المعجم الصغير، سليمان بن احمد طبرانى (260-360 ق.)، اعداد عبدالرحمن محمد عثمان، بيروت، دارالفكر، 1401 ق.
713. المعجم الكبير، سليمان بن احمد طبرانى (260-360 ق.)، به كوشش حمدى عبدالمجيد السلفى، بيروت، دار احياء التراث العربى، 1405 ق.
714. معجم المؤلفين تراجم مصنفى الكتب العربى، عمر رضا كحاله (1323-1408 ق.)، بيروت، داراحياء التراث العربى / مكتبه المثنى، بى تا.
715. معجم رجال الحديث و تفصيل طبقات الرواة، سيد ابوالقاسم موسوى خويى (1317-1413 ق.)، بيروت، دارالزهراء، 1403 ق.
716. المعجم فى معايير اشعار العجم، شمس قيس رازى (قرن 7 ق.)، تصحيح محمد قزوينى (1256-1328 ش.) و سيد محمدتقى مدرس رضوى (1274-1365 ش.)، تبريز، بى تا، بى تا.
717. معجم ما استعجم من اسماء البلاد و المواضع، عبدالله البكرى (- 487 ق.)، به كوشش مصطفى السقاء، بيروت، عالم الكتاب، 1403 ق.

718. معرفة الثقات من رجال اهل العلم والحديث و من الضعفاء و ذكر مذاهبهم و اخبارهم، احمد بن عبدالله عجلي (181-261 ق.)، به كوشش عبدالمعطي امين قلعه جى، بيروت، دار مكتبة للنشر، بى تا.
719. معرفة علوم الحديث، حاكم نيشابورى (321-405 ق.)، به كوشش سيد معظم حسين، بيروت، دارالآفاق الحديث، 1400 ق.
720. معرفى جاذبه هاى گردشگرى، تاريخى، طبيعى و صنايع دستى استان تهران، سازمان ميراث فرهنگى و گردشگرى استان تهران، تهران، 1391.
721. معماری ايران از نگاه تصوير بر اساس طرحهاى اوژن فلاندى و پاسكال كست، تحقيق محمد عليدوست، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامى، 1376 ش.
722. المعيار و الموازنة فى فضائل الامام اميرالمؤمنين على بن ابى طالب، محمد بن عبدالله اسكافى (- 220 ق.)، تحقيق محمداقبر محمودى (1303-1385 ش.)، بيروت، مؤسسة المحمودى، 1402 ق.
723. المغنى فى الضعفاء، محمد بن احمد ذهبى (673-748 ق.)، تحقيق ابى الزهراء حازم القاضى، بيروت، دارالكتب العلميه، 1418 ق.
724. مفاخر اسلام، على دوانى (1308-1385 ش.)، تهران، انتشارات اميركبير، 1364 ش.
725. مفتاح الكرامه فى شرح قواعد العلامه، سيد محمد جواد عاملى (- 1226 ق.)، به كوشش على اصغر مرواريد، بيروت، مؤسسة فقه الشيعه، 1418 ق.
726. المفيد من معجم رجال الحديث، محمد جوهرى، قم، انتشارات محلاتى، 1424 ق.
727. مقابس الأنوار و نفايس الاسرار فى احكام النبى المختار و آله اطهار، اسدالله دزفولى كاظمى (- 1237 ق.)، قم، انتشارات مؤسسة آل البيت لاحياء التراث، بى تا.
728. مقاتل الطالبين، ابوالفرج اصفهانى (- 356 ق.)، به كوشش محمد كاظم مظفر، نجف، مكتبة الحيدريه/قم، انتشارات دارالكتاب، 1385 ق.
729. مقالات فرزان، محمد فرزان (1273-1349 ش.)، به كوشش احمد اداره چى گيلانى، تهران، انتشارات آبان، 1356 ش.
730. مقتل الحسين، موفق بن احمد خوارزمى (484-568 ق.)، نجف، مطبعة الزهراء، 1367 ق.
731. مكارم الآثار در احوال رجال دوره قاجار، محمدعلى معلم حبيب آبادى (1308-1396 ق.)، تصحيح سيد محمدعلى روضاتى، اصفهان، انتشارات نفائس مخطوطات، 1364 ش.
732. الملاحم و الفتن فى ظهور الغائب المنتظر (التشريف بالمنن فى التعريف بالفتن)، سيد بن طاووس (589-664 ق.)، اصفهان، مؤسسۀ صاحب الامر، 1416 ق.

733. الملل و النحل، محمد بن عبدالكریم شهرستانی (479-548 ق.)، به كوشش محمد سید کیلانی،

ص: 583

734. من لا يحضره الفقيه، شيخ صدوق (311-381 ق.)، تحقيق على اكبر غفاري (1303-1383 ش.)، قم، دفتر انتشارات اسلامي، چاپ دوم، 1404 ق.

735. مناظرات امام فخر رازی درباره مذاهب اهل سنت، ترجمه يوسف فضایی، تهران، انتشارات عطایی، 1361 ش.

736. مناقب الامام اميرالمؤمنين على بن ابى طالب، محمد بن سليمان كوفى (- 300 ق.)، به كوشش محمدباقر محمودى (1303-1385 ش.)، قم، انتشارات مجمع احياء الثقافة الاسلاميه، 1412 ق.

737. مناقب الامام على بن ابى طالب، ابن مغازلى (- 483 ق.)، تحقيق محمدباقر بهبودى (1308-1393 ش.)، بيروت، دارالاضواء، 1412 ق.

738. مناهج الاخيار فى شرح الاستبصار، سيد احمد علوى عاملى (- 1060 ق.)، قم، انتشارات اسماعيليان، بى تا.

739. منتخب معجم الحكماء، مرتضى مدرس گیلانی (1295-1378 ش.)، به كوشش منوچهر صدوقى سها، تهران، انتشارات حكمت، 1384 ش.

740. المنتظم فى تاريخ الملوك و الامم، ابن جوزى (508-597 ق.)، به كوشش محمد عبدالقادر عطا و مصطفى عبدالقادر عطا و نعيم زرزور، بيروت، دارالكتب العلميه، 1412 ق.

741. منتقلة الطالبية، ابراهيم بن طباطبا حسنى (- 449 ق.)، تحقيق و مقدمه سيد محمدمهدي خرسان، نجف، مطبعة الحيدريه، 1388 ق.

742. منتهى الآمال فى تواريخ النبى و الآل، عباس قمى (1254-1319 ش.)، تهران، انتشارات كتابچى، 1371 ش.

743. منتهى المطلب فى تحقيق المذهب، علامه حلى (648-726 ق.)، مشهد، انتشارات بنياد پژوهشهاى اسلامى آستان قدس رضوى، 1414 ق.

744. منتهى المقال فى احوال الرجال (رجال ابى على)، ابوعلی حائرى مازندرانی (1159-1216 ق.)، قم، انتشارات مؤسسه آل البيت لاحياء التراث، 1416 ق.

745. منهاج البراعة فى شرح نهج البلاغه، حبيب الله هاشمى خويى (1268-1324 ق.)، قم، انتشارات دارالعلم، 1377 ش.

746. منهاج الكرامة فى معرفة الامامه، علامه حلى (648-726 ق.)، تحقيق عبدالرحيم مبارك، تهران، انتشارات تاسوعا، 1379 ش.

747. المنهج الرجالى و العمل الرائد فى الموسوعة الرجاليه لسيد الطائفة آية الله العظمى بروجردى، سيد

محمدرضا حسینی جلالی، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، 1420 ق.

748. منهج المقال فی احوال الرجال، محمد بن علی بن ابراهیم استرآبادی (- 1028 ق.)، تهران، بی نا، 1306 ق.

749. موارد الظمان الی زوائد ابن حبان، علی بن ابی بکر هیشمی (- 807 ق.)، تحقیق محمد عبدالرزاق حمزه، بیروت، دارالکتب العلمیه.

750. موسوعة احادیث اهل البيت، هادی نجفی (1342 - ش.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1423 ق.

751. موسوعة الامام الجواد، ابوالقاسم خزعلی، قم، انتشارات مؤسسه ولی العصر للدراسات الاسلامیه، 1419 ق.

752. موسوعة الامام المهدي، سید محمد صدر، قم، انتشارات ذوی القربی، 1426 ق.

753. موسوعة طبقات الفقهاء، گروهی از نویسندگان، زیر نظر جعفر سبحانی (1308 - ش.)، قم، انتشارات مؤسسه الامام الصادق، 1418 ق.

754. موسوعة فضائل القرآن الکریم و خواص سوره و آیاته، عبدالله صالحی نجف آبادی، قم، انتشارات مکتبه الحیدریه، 1429 ق.

755. موسوعة فی احادیث المهدي، عبدالعظیم بستوی، بیروت، بی نا، بی تا.

756. موسوعة کلمات الامام الحسين، محمود شریفی و گروهی از نویسندگان مرکز تحقیقات باقرالعلوم، قم، انتشارات معروف/ تهران، انتشارات امیرکبیر، 1373 ش.

757. موسوعة مؤلفی الامامیه، به کوشش گروهی از نویسندگان، قم، انتشارات مجمع الفکر الاسلامی، 1420 ق.

758. الموشح فی مآخذ العلماء علی الشعراء، محمد بن عمران مرزبانی (297-384 ق.)، قاهره، جمعیه نشر الکتب العربیه، 1343 ق.

759. الموضوعات، ابن جوزی (508-597 ق.)، به کوشش عبدالرحمن محمد عثمان، مدینه، مکتبه السلفیه، 1969 م.

760. مهاجران آل ابوطالب به انضمام کشف الارتیاب در مقدمه لباب الأنساب بیهقی، ابراهیم بن طباطبا حسنی (- 449 ق.)، ترجمه محمدرضا عطایی، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، 1372 ش.

761. المهذب البارع فی شرح المختصر النافع، ابن فهد حلی (757-841 ق.)، تحقیق مجتبی عراقی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1407 ق.

762. المهدب فی الفقه، قاضی ابن براج (400-481 ق.)، تحقیق ابراهیم بهادری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، 1406 ق.
763. مؤلفین کتب چاپی عربی از آغاز چاپ تا کنون، خانابا مشار (1279-1359 ش.)، تهران، بی نا، 1340-1344 ش.
764. مؤلفین کتب چاپی فارسی از آغاز چاپ تا کنون، خانابا مشار (1279-1359 ش.)، تهران، بی نا، 1340-1344 ش.
765. میزان الاعتدال فی نقد الرجال، محمد بن احمد ذهبی (673-748 ق.)، به کوشش علی محمد البجاوی، بیروت، دارالمعرفه، 1382 ق.
766. مینودر یا باب الجنه قزوین، محمدعلی گلریز (1271-1346 ش.)، قزوین، انتشارات طه، 1381 ش.
767. ناسخ التواریخ در احوالات حضرت سید الشهداء، محمد تقی سپهر (1216-1297 ق.)، تصحیح محمدباقر بهبودی (1308-1393 ش.)، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامیة، 1398 ق.
768. نامداران اراک، حسن صدیق، به کوشش محمدرضا محتاط، تهران، انتشارات کارا، 1372 ش.
769. نامه دانشوران ناصری، جمعی از نویسندگان، قم، انتشارات دارالفکر، بی تا.
770. نامها و نامداران گیلان، جهانگیر سرتیپ پور، رشت، انتشارات گیلکان، 1371 ش.
771. نامهای ماندگار: مشاهیر و نامداران استان مرکزی، غلامعلی ولاشجردی فراهانی (1335 - ش.)، اراک، انتشارات پیام دیگر، 1380 ش.
772. نثر فارسی معاصر: منتخباتی از بهترین آثار مورخین و محققین نامی ایران، ایرج افشار (1304-1389 ش.)، مقدمه سعید نفیسی (1274-1345 ش.)، تهران، انتشارات کانون معرفت، 1330 ش.
773. النجعة فی شرح اللمعه، محمدتقی شوشتری (1287-1374 ش.)، به کوشش علی اکبر غفاری (1303-1383 ش.)، تهران، انتشارات کتابخانه صدوق، 1406 ق.
774. نخبة الدهر فی عجائب البر و البحر، محمد بن ابی طالب انصاری (- 727 ق.)، ترجمه سید حمید طیبیان، تهران، انتشارات بنیاد شاهنشاهی فرهنگستان های ایران/ فرهنگستان ادب و هنر ایران، 1357 ش.
775. نخبگان سیاسی ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی، مطالعه از نظر جامعه شناسی سیاسی، زهرا شجیعی، تهران، انتشارات سخن، 1372 ش.
776. نخبگان علم و عمل ایران، سید مصطفی محقق داماد، تهران، انتشارات مرکز نشر علوم اسلامی، 1378 ش.
777. نزهة الارواح و روضة الافراح (تاریخ الحکما)، شمس الدین محمد بن محمود شهرزوری، ترجمه

- مقصود علی تبریزی، با دیباچه ای درباره تاریخنگاری فلسفه به کوشش محمدتقی دانش پژوه، محمدرور مولایی (1324 - ش.)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1365 ش.
778. نزهة القلوب، حمدالله مستوفی (- 740 ق.)، به کوشش گی لسترنج (1854-1933 م.)، تهران، انتشارات دنیای کتاب، 1362 ش.
779. نزهة المشتاق فی اختراق الآفاق، شریف ادیسی (- 560 ق.)، بیروت، عالم الکتاب، 1409 ق.
780. نزهة الناظر فی الجمع بین الاشباه و النظائر، یحیی بن سعید حلّی (601-690 ق.)، به کوشش سید احمد حسینی اشکوری (1310 - ش.) و نور الدین واعظی، نجف، مطبعة الآداب، 1386 ق.
781. نزهت نامه علائی، شهردان بن ابی الخیر (قرن 5 ق.)، تصحیح فرهنگ جهانپور، تهران، انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، 1362 ش.
782. نسب معد و الیمن الکبیر، ابن کلبی (- 204 ق.)، به کوشش ناجی حسن، بیروت، عالم الکتاب/ دارالنهضة العربیة، 1408 ق.
783. نصب الرایة لاحادیث الهدایة، عبدالله بن یوسف حنفی زیلعی (- 762 ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1407 ق.
784. نضد الايضاح، علم الهدی محمد بن محسن فیض کاشانی (- 1151 ق.)، تحقیق محمدرضا انصاری قمی، قم، انتشارات کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی، 1434 ق.
785. نظام ایالات در دوره صفویه، کلاوس میساییل ربرورن، ترجمه کیکاوس جهاننداری (1302 - ش.)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، 1383 ش.
786. نفع الطیب من غصن الاندلس الرطیب، احمد بن محمد مقرئ (- 1041 ق.)، به کوشش احسان عباس، بیروت، دار صادر، 1968 م.
787. نفحات الازهار فی خلاصة عقبات الانوار، سید علی حسینی میلانی، قم، انتشارات مرکز تحقیق و ترجمه و نشر آلاء، 1381 ش.
788. نفحات الانس من حضرات القدس، عبدالرحمن جامی (817-898 ق.)، تصحیح محمود عابدی، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ چهارم، 1382 ش.
789. نعباء البشر فی القرن الرابع عشر (من طبقات اعلام الشیعه)، آقابزرگ تهرانی (1255-1348 ش.)، تعلیقات سید عبدالعزیز طباطبایی (1308-1374 ش.)، مشهد، انتشارات مرتضی، 1404 ق.
790. نقد الرجال، سید مصطفی حسینی تفرشی (قرن 11 ق.)، تحقیق عبدالغفار نجم الدوله، قم، انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، 1418 ق.
791. نقض (بعض مثالب النواصب فی نقض بعض فضائح الروافض)، عبدالجلیل قزوینی رازی (بعد از

- 560 ق.، به اهتمام میرجلال الدین محدث ارموی (1283-1358 ش.)، به کوشش محمد حسین درایتی، قم، انتشارات دارالحدیث، 1391 ش.
792. نقض (بعض مثالب النواصب فی نقض بعض فضائح الروافض)، عبدالجلیل قزوینی رازی (بعد از 560 ق.)، به اهتمام میرجلال الدین محدث ارموی (1283-1358 ش.)، تهران، انتشارات انجمن آثار ملی، 1358 ش.
793. نگاهی بر زندگانی پربار بزرگ مرد دین و سیاست: آیه الله حاج شیخ حسین لنکرانی، قم، بی نا، 1368 ش.
794. نوادر المعجزات فی مناقب الائمة الهداة، محمد بن جریر طبری شیعی (قرن 4 ق.)، قم، انتشارات مدرسه الامام المهدي، 1404 ق.
795. النوادر (مستطرفات السرائر)، احمد بن عیسی اشعری قمی (قرن 3 ق.)، قم، انتشارات مدرسه الامام المهدي، 1408 ق.
796. النوادر، فضل الله راوندی (483-571 ق.)، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمدحسین کوشانیور، 1418 ق.
797. نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، محمدباقر محمودی (1303-1385 ش.)، بیروت، دارالتعارف/ مؤسسه المحمودی، 1396 ق.
798. نیل الاوطار شرح منتقى الاخبار من احادیث سید الاخبار، محمد بن علی شوکانی (1173-1250 ق.)، بیروت، دارالجیل، 1973 م.
799. الوافی بالوفیات، خلیل بن ایبک صفدی (696-764 ق.)، به کوشش احمد ارناووط و ترکی مصطفی، بیروت، دارالاحیاء التراث، 1420 ق.
800. الوافی، فیض کاشانی (1006-1091 ق.)، تحقیق سید ضیاء الدین حسینی (1290-1377 ش.) و سید کمال الدین فقیه ایمانی، اصفهان، کتابخانه امیرالمؤمنین، 1406 ق.
801. وزارت در عهد سلاطین بزرگ سلجوقی، اقبال آشتیانی، تهران، 1338 ش.
802. وزارت در عهد سلاطین سلجوقی، عباس اقبال آشتیانی (1275-1334 ش.)، محمدتقی دانش پژوه (1290-1375 ش.) و یحیی ذکاء (1302-1379 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1338 ش.
803. الوزراء و الكتاب، محمد الجهشیری (- 331 ق.)، تحقیق مصطفی السقاء، ابراهیم الیاری، عبدالحفیظ شبلی، قاهره، شركة مكتبة و مطبعة مصطفى البابي، 1401 ق.
804. وزرای معارف ایران: وزیران آموزش و پرورش، احمد عبدالله پور، تهران، مؤلف، 1369 ش.

805. وزیران علوم و معارف و فرهنگ ایران، اقبال یغمایی (1295-1376 ش.)، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، 1375 ش.
806. وسائل الشیعه (تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه)، شیخ حر عاملی (1033-1104 ق.)، قم، انتشارات مؤسسه آل‌البت لاحیاء التراث، 1412 ق.
807. الوضاعون و احادیثهم الموضوعه من کتاب الغدیر للشیخ الامینی، سید رامی یوزبکی، قم، انتشارات مرکز الغدیر، 1420 ق.
808. وضوء النبی من خلال ملابسات التشریح، سید علی شهرستانی، تهران، انتشارات مشعر/قم، چاپخانه ستاره، 1415 ق.
809. وفيات الاعیان و انباء ابناء الزمان مما ثبت بالنقل او السماع او اثبته العیان، ابن خلکان (608-681 ق.)، به کوشش احسان عباس، بیروت، دارصادر/دارالثقافه، 1414 ق.
810. وفيات العلما یا دانشمندان اسلامی، حسین جلالی شاهرودی، مشهد، بی نا، بی تا.
811. ویسپرد (آفرین پیغمبر زرتشت - آتش - هفت کشور - سوگندنامه)، گزارش ابراهیم پورداود (1264-1347 ش.)، به کوشش بهرام فره‌وشی (1306-1371 ش.)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، 1357 ش.
812. هدیة الاحباب فی ذکر المعروفین بالکنی و الالقاب و الأنساب، عباس قمی (1254-1319 ش.)، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1363 ش.
813. هدیة العارفين اسماء المؤلفين و آثار المصنفين، اسماعیل پاشا بغدادی (1839-1920 م.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1951 م.
814. هدیة العباد در شرح صاحب بن عباد، عباس علی ادیب (1276-1371 ش.)، اصفهان، انتشارات صغیر، 1375 ش.
815. هفت وقف نامه: گزیده ای از یکصد و هفتاد سال وقفنامه نویسی در دوره صفویه، محمدعلی خسروی (1334 - ش.)، تهران، انتشارات صائن، 1384 ش.
816. الهفوات النادره، محمد بن هلال صابی (- 480 ق.)، به کوشش صالح اشتر، دمشق، مجمع اللغة العربیة، 1387 ق.
817. همه هستی ام نثار ایران: یادنامه دکتر غلام حسین صدیقی فرزانه ایران زمین، پرویز ورجاوند (1313-1386 ش.)، تهران، انتشارات چاپخش، 1372 ش.
818. یادداشت های قزوینی، محمد قزوینی (1256-1328 ش.)، به کوشش ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات علمی، 1363 ش.
819. یادگارنامه حبیب یغمایی، زیر نظر غلامحسین یوسفی (1306-1369 ش.)، محمد ابراهیم

باستانی پاریزی (1304-1393 ش.)، ایرج افشار (1304-1389 ش.)، تهران، انتشارات توس، 1356 ش.

820. یادنامه آیه الله استاد سید علینقی امین (1297-1379 ش.)، به کوشش: احمد نیکوهمت، نشر دستان، چاپ اول، تهران، 1379 ش.

821. یادنامه اولین سالگرد شهادت دکتر کاظم سامی، به کوشش رسول دادمهر، تهران، انتشارات چاپخش، 1368 ش.

822. یادنامه بهزاد: شرح احوال استاد حسین بهزاد و مختصری در تاریخ نقاشی ایران، ابوالفضل میربهاء، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و هنر، 1350 ش.

823. یادنامه جلال آل احمد، به کوشش علی دهباشی، تهران، انتشارات پاسارگارد، 1364 ش.

824. یادنامه دکتر یدالله سحابی اسوه اخلاق و سلوک اجتماعی، به کوشش محمد ترکمان، تهران، انتشارات قلم، 1383 ش.

825. یتیمه الدهر فی محاسن اهل العصر، ثعالبی نیشابوری (350-429 ق.)، به کوشش مفید محمد قمیحه، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1403 ق.

826. الیقین باختصاص مولانا علی بامرة المسلمین، سید بن طاووس (589-664 ق.)، به کوشش محمدباقر انصاری، قم، انتشارات دارالکتاب، 1413 ق.

ص: 590

فهرست مدخل های جلد 2

عبدالکریم بن ابراهیم بن محمد بن حسن نحوی رازی، ابوسعید

عبدالکریم بن احمد وزان رازی، ابوسعید

عبداللطیف بن عبدالله رازی رومی

عبدالله آباد اجاق

عبدالله اندرمانی رازی

عبدالله بن ابی جعفر رازی

عبدالله بن احمد رازی

عبدالله بن جعفر بن محمد بن موسی دوریستی رازی، نجم الدین ابومحمد

عبدالله بن جهیم رازی، ابوعبدالرحمن

عبدالله بن حاضر بن صباح رازی

عبدالله بن حرب رازی

عبدالله بن حسن بن ایوب بیلی رازی، ابوعبدالله

عبدالله بن داهر بن یحیی رازی، ابوسلیمان

عبدالله بن سعد بن عثمان دشتکی مروزی رازی، ابوعبدالرحمن

عبدالله بن عامر بصری ← جوانمرد قصاب

عبدالله بن عبدالعزیز خواری رازی، ابومحمد

عبدالله بن عبدالقدوس رازی تیمی، ابومحمد/ ابوسعید/ ابوصالح

عبدالله بن عبدالله رازی، ابوجعفر

عبدالله بن عمران اصفهانی رازی، ابومحمد

عبدالله بن عمیر رازی

عبدالله بن محمد بن ابراهيم بن اسد/ ادريس شافعي رازی، ابوالقاسم

عبدالله بن محمد بن احمد بن سماك رازی، ابومحمد

عبدالله بن محمد بن حماد رازی

عبدالله بن محمد بن خالد رازی، ابوبكر

عبدالله بن محمد بن شاهور رازی ← نجم الدين دايمه رازی، ابوبكر

عبدالله بن محمد بن عبدالكريم رازی، ابوالقاسم

عبدالله بن محمد بن عبدالوهاب بن نصير قرشي سجزي رازی، ابوسعید

عبدالله بن محمد رازی ← عبدالله بن احمد رازی

عبدالله بن محمد بن علي بن عباس بن هارون تميمي رازی

عبدالله بن محمد خراز رازی زاهد، ابومحمد

عبدالله بن موسى رازی

عبدالله بن نعمان رازی

عبدالله بن هاشم كوفي

عبدالله بن يحيى بن سليمان رازی، ابوالحصين

عبدالله، امامزاده _ سه راه ورامين

عبدالؤمن بن خالد رازی

عبدالؤمن بن علی زعفرانی اسدی کوفی، ابوعلی

عبدالواحد بن محمد بن علی بن حریش اصفهانی، ابوالقاسم

عبدالوهاب، قنات

عبدوس بن بشر بن شعیب رازی، ابو محمد

عبدل آباد گردنه

عبدالله بن احمد بن منصور کسائی همدانی رازی، ابو محمد

عبد الله بن احمد رازی

عبدالله بن عبدالکریم بن یزید بن فروخ ← ابوزرعۀ رازی

عبدالله بن عبدالله رازی دارانی، ابوالقاسم

عبد الله بن محمد رازی

عبدالله بن مسعود بن عبدالعزیز رازی، ابوالبقاء

عبدالله بن یعقوب بن یوسف رازی انصاری مذکر، ابوالقاسم

عتّاب بن اعین کوفی رازی، ابوالقاسم

عتاب بن محمد بن احمد رازی ورامینی، ابوالقاسم

عتیق، مدرسه علمیه ← برهانیه

عثمان بن حامد ثلاث رازی، ابوسعید

عثمان بن زائده بن قدامه کوفی رازی، ابو محمد

عثمان بن محمد بن سعید انماطی رازی دشتکی بصری، ابوالقاسم / ابو عمر

عجیبی

عدی بن زیاد

عروة بن زيد الخيل طائي

عزالدين

عزيز آباد

عشق آباد

عشق آباد، تالاب

عشق آباد، قلعه

عطايي رازي، ابوالعلاء

عطاء بن يعقوب كاتب رازي، ابوالعلاء ← عطايي رازي

عطية بن نجیح رازي، ابومطهر

عظيم آباد

علاء الدوله رازي

علاء الدين خوارى رازي

علاء بن اخي شعيب بن خالد بجلی رازي

علاء بن حسن رازي

عَلان، خاندان

عَلان كليني ← علي بن محمد بن ابراهيم رازي كليني

علايين

علايين، محله

علي آباد قيصریه

علي آباد مجدالدوله

عليان

علی بن [حسین بن] جنید رازی، ابوالحسن

علی بن ابراهیم بن محمد دهکی رازی، ابوالقاسم

علی بن ابراهیم بن هارون رازی، ابوالحسن مالکی

علی بن ابراهیم رازی خطیب، ابوالحسن

علی بن ابی طالب خیاری رازی، رشیدالدین

علی بن احمد بن ابراهیم بن ثابت رازی بغدادی، ابوالقاسم

ص: 592

علی بن احمد بن علی بن یوسف، ابوالحسین ورامینی رازی

علی بن احمد بن علی خراز رازی، ابوالحسن

علی بن احمد بن محمد بن عمران دقاق رازی، ابوالقاسم

علی بن احمد نسوی، ابوالحسن

علی بن ازهر بن عبد ربه بن جارود رازی، ابوالحسن

علی ابن بَخَّار رازی، ابوالحسن

علی بن جعفر بن محمد سعیدی رازی حذاء، ابوالحسن

علی بن حسن بن سلم اصفهانی

علی بن حسن بن علی بن فهر رازی مصری، ابوالحسن

علی بن حسن بن محمد بن عبدالله بن حسین بن اشنویه رازی

علی بن حسن هسنجانی رازی

علی بن حسین بن جعفر رازی

علی بن حسین وراق رازی

علی بن حسین قرچی رازی

علی بن حمزة بن طلحة بن علی رازی، علم الدین، ابوالحسین

علی بن خلیل بن ابراهیم رازی تهرانی نجفی

علی بن سعد بن عبدالله عسکری، ابوالحسن

علی بن سعید بن بشیر بن مهراں رازی، ابوالحسن

علی بن سلیمان بن داوود رازی

علی بن شهاب بن حماد رازی، ابوالحسن

علی بن صالح رازی

علی بن عباس جراثینی رازی

علی بن عبدالاعلی بن عامر ثعلبی کوفی احوول، ابوالحسن

علی بن عبدالجبار بن عبدالله رازی، ابوالحسن

علی بن عبدالصمد بن عبدالجلیل بن عبدالملک زاهد رازی، بدرالدین، ابوالحسن

علی بن عبدالله بن ابی منصور رازی، ابوالحسن

علی بن عبدالله بن حسن رازی

علی بن عبدالله بن راشد رازی عامری، ابوالحسن

علی بن عبدالله بن عائذ رازی

علی بن عبدالله بن منصور مذکر رازی

علی بن عبدالؤمن بن علی زعفرانی کوفی، ابوالحسن

علی بن عبید الله بن حسن بابویی قمی رازی ← منتجب الدین رازی، ابوالحسن

علی بن عثمان رازی

علی بن عمر بن عباس رازی، ابوالحسن قصار

علی بن قاسم بن عباس بن فضل بن شاذان، ابوالحسن

علی بن مجاهد بن مسلم بن رفیع کابلی رازی کندی، ابومجاهد

علی بن محمد بن ابراهیم رازی کلینی

علی بن محمد بن حسین، ابوالفتح ← ابن عمید

علی بن محمد بن عبدالله وراق رازی

علی بن محمد بن علی خزاز / خزاز رازی قمی، ابوالقاسم

علی بن محمد بن عمر قصار رازی، ابوالحسن

علی بن محمد بن متویه رازی

علی بن محمد بن حسین خزاعی رازی، ابوالحسن

ص: 593

علی بن محمد رازی طیب

علی بن محمد رازی، زین الدین، ابوالحسن

علی بن محمود بن حسن حَمْصی رازی، جمال الدین

علی بن محمود بن محمد شاهرودی بسطامی هروی رازی

علی بن میسرَة بن خالد همدانی رازی

علی بن نعمان اعلم نخعی رازی

علی بن ولاد رازی

علی بن هاشم بن مرزوق هاشمی رازی، ابوالحسن

علی بن یوسف بن جعفر کلینی رازی، ابوالقاسم

علی خلیلی رازی نجفی

علی رازی

علی عصّار، خانقاه و کتابخانه

علی کامه، خانه

علی وقاسم، امامزاده

علیک ← علی بن سعید بن بشیر بن مهران رازی، ابوالحسن

عماد آور

عمار بن حسن بشیر رازی نسایی، ابوالحسن

عمر بن احمد بن ابی بکر رازی

عمر بن ثابت رازی

عمر بن حسین بن حسن رازی، ابوالقاسم

عمر بن حسین بن عبدالرحیم زعفرانی رازی

عمر بن حسین خرم آبادی رازی، ابوحنفص

عمر بن عبدالملک بن خلف بن عبدالعزیز رازی شعیری، ابوالقاسم

عمر بن علاء رازی

عمر بن علی بن بار

عمر بن محمد بن اسحاق عطار رازی

عمر بن محمد بن عبدالله رازی شافعی بغدادی

عمر بن محمود بن ابوبکر رازی، سراج الدین

عمر بن مدرک قاضی رازی، ابوحنفص

عمر و بن ابی قیس رازی ازرق

عمر و بن سلم صیرفی بصری خزاز، ابوعثمان

عمر و بن عباس بصری رازی، ابوعثمان

عمر و بن عثمان رازی

عمید خراسان، ابو عبدالله

عنایت الله رازی

عنبنه بن سعید ضریس اسدی رازی، ابوبکر

عوامل رازی، میر محمد

عیسی بن ابی فاطمه رازی

عیسی بن جعفر ریاحی رازی

عیسی بن حمید رازی

عیسی بن زیاد بن ابراهیم رازی

عیسی بن ماهان تمیمی رازی، ابو جعفر / ابو معد

عين آباد

عين القضاة رازی

غار/قار

الغری

غضائری رازی

غضببان ← احمد بن محمد بن فضل هاشمی رازی، ابوالعباس

غفوری رازی

غنی آباد

غیوری، سید علی

ص: 594

غیبی، امامزاده - اشتهازان

غیبی، امامزاده - زیوان

غیبی، امامزاده - گل تپه کبیر

فاطمه بنت محمد بن حسین بن فضلوویه رازی، ام البهاء

فتح آباد

فخرالدوله و امینی، خانه

فخرالدوله، گنبد

فخرالدوله دیلمی

فخرالدین رازی

فخرالدین ربی

فرات بن خالد رازی، ابواسحاق

فرخان/ فرخام

فرهنگسرای ولا

فرودگاه امام خمینی

فشافویه/ پشاپویه/ فشاپویه

فصیل

فضل الله جلال الدین ملک الکلام خواری رازی

فضل بن اسماعیل رازی

فضل بن شاذان بن عیسی رازی، ابوالعبّاس

فضل بن عباس صائغ رازی مروزی، ابوبکر ← فضلك رازی

فضلك رازی

فضل بن یحیی بن خالد برمکی

فکری رازی نوربخشی

فلیسان ← بلیسان

فلش ← بلیسان

فهمی طرشتی رازی

فیروزآباد

فیروزآبادی، بیمارستان

فیروزآبادی، سید رضا

فیروزآبادی، محله

فیروزآبادی، مسجد

فیروز بران ← فیروز بهرام

فیروز بهرام

فیروزرام ← فیروز بهرام

فیروزه

قاسم آباد تهرانچی

قاسم آباد شورآباد

قاسم آباد قنات شور

قاسم بن عتاب بن اعین

قاسم بن محمد رازی

قاسم بن نوربخش رازی

قاسم دولابی رازی

قاسم، امامزاده

قاسم، امامزاده _ سلمان آباد

قاضی محمد صار

قانعی طهرانی، میرزا احمد رازی

قتیبة بن سعید ثقفی

قتیبة بن مسلم باهلی، ابوحنفص

قرشی، قنات

قصر آل سلجوق ← سرای ایالت

قطان رازی، ابوعمرو

قطب الدین رازی

قطب الدین عمادالدوله ← ساوتکین

قلعه سنگی

ص: 595

قلعه سيد

قلعه شريفى

قلعه شيخ

قلعه عظيم آباد

قلعه كاسنى رى

قلعه گبرى

قلعه نو

قلعه نو چمن زمين

قلعه نو فشاپويه

قلعه محمدعلى خان

قمصر

قمى، خانه

قمى آباد

قنبرآباد

قنبرى

قند كهريزك، كارخانه

قوامى رازى

قوج آغاز

قيامدشت

قيصرآباد

کاروانسرای دوقلو

کاروانسرای عباسی

کاروانسرای کنارگرد

کبیرآباد

کتابخانه های عمومی شهری

کُتیب بن شهاب حارثی مَدِحِجی

کرج، رودخانه

کریم آباد تهرانچی

کریم آباد موقوفه

کریمان، حسین

کلاغ ایه

کلاه دوزان

کلثوم بن محمد حلبی رازی

کُله ← عمید خراسان

کُلین

کلین، یخچال طبیعی

کلیدداری، خانه

کلینی

کلینی، کتابخانه

کمره ای (پژوهش)، محمد باقر

کنارگرد

کنده کوه و سرچاهان

کنی، مهدی (سلطان العلماء)

کنی، شیخ آقا بزرگ

کنی، عبدالرحیم

کنی، مرتضی

کنی، موسی

کنی نجفی، مهدی

کورابلاغ

کوشک

کوشک دشت

کوهه ← طبرک

کهریزک

ص: 596

كهريزك، آسايشگاه

كهريزك، آسايشگاه

كهريزك ري، تپه

كياسارباد

كَيْغَلغ

گبرها، دخمه

گُسلِ ري

گسله جنوب ري

گل تپه کوير

گل حصار

گل دسته خوانی / هوهوخوانی / پیش خوانی

گندم ري

گورستان ري

گیلانی / جیلانی

لاله زاری، سيد مهدي

لپه زنك

لطفی طهرانی رازی

ماد ← تاريخ ري

ماد پايين ← تاريخ ري

ماد راجيانا ← تاريخ ري

ماد رازی ← تاريخ ري

ماد راگیان/راگیانا/رگیانا ← تاریخ ری

ماشاء اللّٰه، مسجد

ماشین دودی

مافتان/ مافتون

ماه جان

ماهک بن بندار مجوسی رازی، ابوسعید

مبارک آباد

مبشر بن احمد بن علی رازی بغدادی شافعی، ابورشید

مجتبی بن حمزة بن زید بن مهدی حسینی رازی، مجد الدین ابوهاشم

مجتبی بن داعی بن قاسم حسنی رازی، ابو حرب

مجتمع فرهنگی _ هنری شیخ صدوق (ره)

مجتمع فرهنگی _ هنری شهید رحیمی

مجتمع کتابخانه ای 13 آبان

محروم رازی، ابوتراب

محسن فانی رازی کشمیری

محمد آباد

محمد آباد امین

محمد آباد چمبورك

محمدباقر بن محمدتقی رازی اصفهانی

محمدباقر رازی، میرزا

محمد بن ابان بن عایشه قصرانی رازی

محمد بن ابراهيم بن احمد رازی قزوینی، ابو عبدالله

محمد بن ابراهيم بن حبيب فوراردی رازی، ابویوب

محمد بن ابراهيم بن زیاد بن عبدالله طيالسی رازی، ابو عبدالله

محمد بن ابراهيم بن محمد بن عبدالعزيز رازی، ابو جعفر

محمد بن ابراهيم بن محمد قَصَّار رازی، ابو عبدالله

محمد بن ابراهيم بن عَلَّان کلینی رازی

محمد بن ابی بکر بن عبدالقادر حنقی رازی، شمس الدین/ زین الدین، ابو عبدالله

محمد بن ابی الیمین بن ابی الشمس مقری رازی، ابوالشمس

محمد بن ابی ثلج عبدالله بن اسماعیل رازی بغدادی

محمد بن ابی رشید رازی نجفی، ابونصر

محمد بن ابی زید رازی

ص: 597

محمد بن احمد بن ابراهيم شاهد رازی، ابو عبدالله

محمد بن احمد بن ابی بکر کاریانی / کرمانی رازی، ابو الفتح

محمد بن احمد بن ابی عوان رازی

محمد بن احمد بن حسن رازی، ابو الحسن

محمد بن احمد بن حسین نیشابوری خزاعی، ابو سعید

محمد بن احمد بن سعید رازی، ابو جعفر

محمد بن احمد بن سلام صوفی رازی

محمد بن احمد بن عباس فاخر دوریستی رازی، ابو جعفر

محمد بن احمد بن علی بن حمدان بن حمویه عثمانی رازی، ابو طاهر

محمد بن احمد بن عیسی بن عبدك رازی، ابو بکر

محمد بن احمد بن محمد رازی، ابو الفتح

محمد بن احمد بن موسی رازی، ابو عبدالله

محمد بن احمد جامورانی رازی، ابو عبدالله

محمد بن احمد فارسی رازی، ابو عبدالله

محمد بن احمد کاتب اسکافی ← ابن جنید اسکافی

محمد بن ادريس بن منذر بن داوود بن مهران حنظلی ← ابو حاتم رازی

محمد بن اسحاق بن عاصم برّاد رازی، ابو عاصم

محمد بن اسماعیل بن احمد برمکی رازی، ابو عبدالله

محمد بن اسماعیل بن موسی بن هارون رازی، ابو الحسن

محمد بن [امیر] یوسف، امیر غیاث الدین شکرابی رازی

محمد بن ایوب بن هشام رازی، ابو عبدالله

محمد بن ایوب بن یحیی بن ضریر رازی، ابوعبدالله

محمد بن بدران / بکران بن عمران بزاز رازی، ابوجعفر / ابوعبدالله

محمد بن جریر بن رستم طبری، ابوجعفر

محمد بن جعفر اشنانی فقیه رازی، ابوبکر

محمد بن جعفر بن حمکویه رازی، ابوالعباس

محمد بن جعفر بن محمد بن عون اسدی کوفی رازی، ابوالحسن

محمد بن جعفر بن محمد فُصَّار رازی، ابوجعفر

محمد بن حسان زینبی / زبیبی رازی، ابوعبدالله

محمد بن حسن بن عبدالرحمن رازی خراسانی، ابوبکر

محمد بن حسن بن مختار تمیمی کوفی

محمد بن حسن رازی، مختص الدین

محمد بن حسن طائی رازی

محمد بن حسن فراء رازی

محمد بن حسین بن محمد بن زید حسنی کیسکی، ابوجعفر

محمد بن حسین بن مصلح، ابوبکر

محمد بن حسین آبی، ابومنصور

محمد بن حسین بن حسن رازی آبی

محمد بن حسین طبرکی رازی، ابومعین

محمد بن حطاب رازی، ابوعبدالله

محمد بن حمدان بن اسحاق بزاز رازی، ابوبکر

محمد بن حمدان بن سفیان رازی طرائفی،

ابوعبدالله

محمد بن حمويه بن عبدالعزيز سويداوى رازى

محمد بن خالد حنظلى رازى، ابوعبدالله

محمد بن خالد رازى، ابوالعباس

محمد بن خالد بن يزيد شيبانى قلوصى رازى، ابوبكر

محمد بن خالد رازى خراز، ابوهارون

محمد بن خلف رازى، ابوبكر

محمد بن زكرياى رازى، ابوبكر

محمد بن سعد بن محمد، مَسَّاط رازى، ابوجعفر

محمد بن سعيد بن بلخ رازى

محمد بن سفیان كوفى

محمد بن سنان رازى

محمد بن سهل بَجَلَى رازى

محمد بن سيف رازى

محمد بن سعد رازى كاتب

محمد بن شعيب بن خَطَّاب رازى مؤدِّب

محمد بن صادق بن باقر خلیلى رازى نجفى

محمد بن صالح بن جعفر رازى، ابوالحسن

محمد بن صالح وِزَّاق رازى، ابوجعفر

محمد بن طلحة رازى، ابوعبدالله

محمد بن عاصم رازى

محمد بن عبدالجبار عتبی رازی، ابونصر

محمد بن عبدالرحمن بن شهر وراق رازی، ابوبکر

محمد بن عبدالرحمن بن قیّہ، ابوجعفر ← ابن قبہ رازی

محمد بن عبدالرحمن هروی، ابو عبدالله

محمد بن عبدالکریم بن احمد رازی وَرَّان، عماد الدین، ابو عبدالله

محمد بن عبدالله بجلی رازی

محمد بن عبدالله بن جورویه/ جروریه رازی، ابوبکر

محمد بن عبدالله بن ابراهیم رازی، ابوالحسن

محمد بن عبدالله بن ابی النجیب طهرانی رازی، ابو عبدالله

محمد بن عبدالله بن بندار خفاف کرجی، ابوبکر

محمد بن عبدالله بن جعفر بجلی رازی دمشقی، ابوالحسین

محمد بن عبدالله بن حسین رازی، ابوبکر

محمد بن عبدالله بن خالد رازی طویل، ابوبکر

محمد بن عبدالله بن شاذان رازی

محمد بن عبدالله بن عبدالعزیز بن شاذان رازی مذکر، ابوبکر

محمد بن عبدالله بن قاسم رازی حارثی، ابوالحسین

محمد بن عبدالله بن یزداد رازی، ابوبکر

محمد بن عبدالله ریس، ابوالفتح

محمد بن عبدالله نصرآبادی رازی، ابو عمر رازی

محمد بن عبدالوهاب بن عیسی سمان رازی، ابوالنجم

محمد بن عبدالوهاب بن مسلم بن اخی هلال رازی، ابو عبیدالله

محمد بن عبید اللہ رازی، ابوالحسن

محمد بن عثمان رازی

محمد بن عثمان صیدنانی رازی

محمد بن عزالدین یحییٰ رازی حسینی دیباجی، شرف الدین

محمد بن عقیل کلینی

محمد بن علی بن ابی القاسم رازی

محمد بن علی بن بابویہ، ابوجعفر ← صدوق، ابن

ص: 599

محمد بن علی بن عمر جَبَّانِ رازی، ابومنصور

محمد بن علی کیا، ابوزید ← غضائری رازی

محمد بن علی رازی، نصیرالدین

محمد بن عماد بن عطیه رازی

محمد بن عمار بن حارث بن وازع رازی، ابوجعفر

محمد بن عمر بن حسین بن حسن تیمی بگری، ابوعبدالله ← فخرالدین رازی

محمد بن عمر بن هشام رازی، ابوبکر

محمد بن عمر عطار رازی، مهران

محمد بن عمران بن جنید دشتکی رازی، ابوالبشر

محمد بن عمرو بن عتبۀ رازی، ابوجعفر

محمد بن عمرو بن بکر زنیج، طلاس رازی، ابوغسان

محمد بن عمیر رازی، ابوبکر

محمد بن عیسی بن زیاد دامغانی رازی، ابوالحسین

محمد بن عیسی رازی تاجر، ابوحاتم

محمد بن عیسی سلمۀ رازی، ابوبکر

محمد بن عیسی بن محمد بن سعید وسقندی رازی، ابوحاتم

محمد بن فضل بن موسی قسطنانی رازی، ابوبکر

محمد بن قارن بن عباس رازی، ابوبکر

محمد بن قدامۀ رازی

محمد بن قطب الدین راوندی، مدرسه

محمد بن كثير بن سهل رازی

محمد بن محمد ابراهيم رازی

محمد بن محمد بن عاصم كليني

محمد بن محمد بابوي، ابو جعفر ← قطب الدين رازی

محمد بن محمود بن ابي زيد رازی رصاصي، ابو عبدالله

محمد بن مرداس رازی قطان

محمد بن مسلم ابن ابي الفوارس رازی، منتجب الدين، ابو عبدالله/ ابو جعفر

محمد بن مسلم بن عثمان بن عبدالله رازی، ابو عبدالله ← ابن واره

محمد بن معلى بن عبدالكريم همداني يامي كوفي

محمد بن مكران بن حمدان رازی، ابو جعفر

محمد بن مقاتل رازی حنفي، ابو بكر

محمد بن منده اصفهاني

محمد/ احمد بن موسى بن معقل، ابو العباس رازی

محمد بن موسى بن جعفر دوریستی رازی، ابو جعفر

محمد بن موسى بن نصر رازی، ابو عبدالله

محمد بن موسى بن بشير رازی

محمد بن مهران رازی، ابو جعفر

محمد بن مهرويه بن عباس رازی، ابو بكر

محمد بن ميكائيل بن سلجوق بن دقاق، ركن الدين و الدوله، ابوطالب ← طغرل اول

محمد بن وزان

محمد بن هارون سرخسي

محمد بن هيثم تميمي رازي

محمد بن يحيى احمري رازي، ابو جعفر ← داهر بن يحيى احمري رازي، ابو جعفر

محمد بن يحيى بن حارث

محمد بن يحيى بن زكريا رازي شافعي، ابوالحسن

محمد بن يزداد رازي

محمد بن يعقوب بن عبدالحى رازي

محمد بن يوسف بن يعقوب رازي، ابو عمر

ص: 600

محمدتقی بن عبدالرحیم طهرانی رازی اصفهانی

محمدتقی بن محمدرضا رازی

محمدحسن رازی

محمدحسین بن شاه قاسم بن شمس الدین ← بهاءالدوله رازی

محمدحسین بن عبدالرحیم طهرانی رازی

محمد خراسانی، ابوجعفر

محمد سلیم رازی

محمدصادق بن محمدرضا رازی

محمدصادق رازی

محمدصادق رازی تبریزی

محمدطاهر رازی

محمدعلی بن شاه قلی رازی

محمدعلی مرتضوی

محمدعلی موسوی آلموتی (گرمارودی)

محمدقاسم بن محمدکاظم رازی تهرانی

محمدقاسم واعظ رازی

محمدقاضی ورامینی رازی

محمدقلی سلیم طهرانی رازی

محمدمسیح بن محمدصادق طیب رازی

محمدمقیم خطیب رازی عبدالعظیمی

محمد مؤمن ← امین احمد رازی

محمد مؤمن بن محمد صالح رازی

محمد نوربخش خراسانی

محمدیه

محمودآباد

محمود بن امیرک، نصره الدین رازی

محمود بن حسن بن خلیل رازی

محمود بن زین الدین محمد بن قاضی عبدالواحد رازی

محمود مزدقانی رازی

محیط طباطبایی، مقبره

مخلد بن مالک بن جابر رازی، ابوجعفر

مخلد بن موسی رازی، ابوالقاسم

مدی ← تاریخ ری

مرتضی بن داعی بن قاسم حسنی رازی، ابوتراب

مرتضی گرد، تپه

مرداویج زیاری / مرداواج / مرداویژ

مرشد ترابی

مرقد امام خمینی (ره)

مرکز ری شناسی

مرندی، ابوالحسن

مساجد شهر ری

مستی رازی

مسجد مهمان کش ← هادی، امامزاده؛ ماشاء الله، مسجد

مسعود بن عبدالعزيز بن سماك رازی، ابو ثابت

مسعود رازی

مسعود رازی قاضی

مُسكویه رازی، ابوعلی ← ابن مسكویه

مسلم بن خالد رازی

مسلمه رازی، ابو عبدالله

مسیح بن محمد سعید رازی طهرانی

مسیحی رازی

مُسكوی

مشهد الشجره ← مسجد شجره

مشهد امیرالمؤمنین

ص: 601

مصلاى رى

مصنفك رازى ← على بن محمود بن محمد شاهرودى بسطامى هروى رازى

مصوغه بن عاصم رازى

مضرس بن عبدالله

مظفر بن صالح رازى مدير، ابوالفتح

مظفريه

معاوية بن بغيل عجلي رازى

معروف بن محمد بن زياد بن معروف، ابومحمد

معلّى بن خالد رازى

معلّى بن منصور رازى، ابويعلّى

معمورين

معينى، سيد حسن

مفيد رازى، ابوالوفاء

مفيد نيشابورى ← عبدالرحمن بن احمد بن حسين نيشابورى خزاعى رازى، ابومحمد

مقاتل بن سليمان بن زيد رازى خراسانى بلخى، ابوالحسن

مقاتل بن محمد ناقد رازى

مقام مكنتى

مقيم آباد

مكتب الهادى (ع)

ملك، امامزاده

ملكشاه غازى لواسانى رازى

منتجب الدين حسنى ← مجتبى بن داعى بن قاسم حسنى رازى، ابو حرب

منتجب الدين بابويى، ابوالحسن

منجيك بن محمد رازى ← ابوالمفاخر رازى

منصور آباد شجاع السلطنه

منصور بن حسين آبي، ابوسعد

منصور بن عباس رازى، ابوالحسين

منصور بن محمد بن عيينه رازى، ابوالسرى

منصوريه/ منگل، محله

منطقى رازى

مؤذنى، جواد

موسوى، سيد محمد

موسى الهادى

موسى بن سهل رازى

موسى بن مبارك رازى

موسى بن محمد رازى

موسى بن نصير رازى، ابوسهل

موسى جوکار

مهدى آباد

مهدى آباد

مهدى بن ميرزا غياث الدين رازى

مهران

مهران بن ابی عمر عطار رازی، ابو عبدالله

مهرقان

میر حیدر رازی

میر عبدالصمد رازی

ناصر بن مهدی علوی رازی، نصیرالدین

ناهك/ ناهق

نبی تهرانی (غبار رازی)

نجفی رستگار، کاظم

نجم آباد

نجم الدین دایه رازی، ابوبکر

نجیب رازی ← سعد بن ابی طالب بن عیسی رازی، معین الدین، ابوالمکارم

ص: 602

نَحَّاسِ رَازِي

نرمة / رسته نرمة

نصرآباد

نصر بن ابی ناصر رازی

نصر بن عبدالعزیز

نصر بن مهدی بن نصر بن مهدی، ابوالفتح ونکی رازی

نصرة الدين، ابوبکر ← پهلوان محمد

نصیب رازی

نُصیر بن ابی نصیر رازی بغدادی، ابومنذر

نظام الدين ساوجی

نظام رازی

نظرآباد

نعیم بن مقرن

نعیم بن میسرہ رازی، ابوعمر و

نقرآباد، تکیه

نقرآباد، محله

نقاره خانه

نقاره خانه، کوه

نماز جمعه شهر ری

نوح بن انس رازی

نور الله رازی

نهر موسى ← گیلانی / جیلانی

نیروگاه گازی ری

نیستی رازی

واریان

ورزنین

وزّان

وزانیان

وسقند

وسقندی رازی، ابوالقاسم

وفائی رازی

ولی آباد

ولید بن ابان ضیبی رازی، ابوالحسن

ولی عصر، فرهنگسرا

وهب بن ابراهیم رازی

وهرنداران/ وهراندازان/ وهرندازان

هاجرخاتون، امامزاده

هادی، امامزاده

هارون الرشید، ابوجعفر

هاشم آباد، محله

هبة الله بن حسن بن منصور طبری رازی، ابوالقاسم

هدایت الله رازی

هدایتی، میر سید احمد

هسنجان

هشام بن عبدالله/ عبیدالله رازی مازنی

هشام بن مثنیٰ رازی

هوهوخوانی ← گل دسته خوانی

هیثم بن یمان رازی، ابوبشر

یارحسین ← حسین، امامزاده پاکدشت

یحیی بن ابی بکر، ضریر رازی

یحیی بن [ابی] علاء رازی، ابوجعفر

یحیی بن احمد بن علی صائغ، ابوسعید

یحیی بن حسن حسنی رازی، ابوالحسین

یحیی بن حسین بن زید جرجانی

یحیی بن ضریر بن یسار بجلی رازی، ابوزکریا

یحیی بن محمد ابوبشر بصری رازی، ابوزکریا

یحیی بن محمد بن سدید رازی

ص: 603

یحیی بن محمد بن علی بن مطهر رازی، عزالدین

یحیی بن معاذ رازی، ابوزکریا

یحیی بن معلی بن منصور رازی، ابوزکریا

یحیی بن مغیره رازی

یزید بن ابی یزید قطان، ابوخالد کوفی

یزید بن حجة / حجة بن عامر بن تیم الله بن ثعلبة بن عکابه

یزید بن عبدالعزیز رازی طلاس

یعقوب، امامزاده _ عباس آباد علاقیند

یعقوب بن اسحاق کلینی، بقعه

یعقوب بن اسحاق کلینی رازی

یعقوب بن محمد رازی، ابویوسف

یوسف بن حسین بن علی رازی، ابویعقوب

یوسف بن عاصم رازی، ابویعقوب

یوسف بن محمود بن محمد طهرانی رازی، عزالدین / جمال الدین

یوسف بن موسی تستری

یونس آباد

نورپوس ← تاریخ ری

مشاهیر مدفون در حرم عبدالعظیم (ع) و شهر ری

آشتیانی، احمد

آشتیانی، اسماعیل

آشتیانی، محمدباقر

آشتیانی، محمدصادق

آشتیانی، میرزا جعفر

آشتیانی، میرزا مصطفی

آشتیانی، هدایت الله

آل احمد، جلال

ابطحی، سید رضا

ابن جنید اسکافی

احمدخان، سرتیپ

اخگر لاریجانی، احمد

ادیب الممالک فراهانی، محمدصادق

ادیب پیشاوری

آرانی، تقی

اردلان، امان الله

اسفندیاری، حسن

اسلامی، هادی

اشتری، احمد

اشتری، علی

اشکوری گیلانی، هاشم

اصطهباناتی، احمد

اصفهانى، غلام رضا

اعتضاد السلطنه، علی قلی

اعتمادی، سید احمد

افسر، محمد هاشم میرزا

اقبال آشتیانی، عباس

اکبر، فتح الله خان

امام شوشتری، سید محمد علی

امامی کاشانی، ابوتراب

امیر اعلم، دکتر امیر خان

امیر فضلی، حسین

امیری فیروزکوهی، سید کریم

انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم

انواری، محمد باقر محی الدین

باغچه بان، جبار

ص: 604

بامداد خراسانی، محمدعلی

بامداد، مهدی

بدر، احمدخان ← نصیرالدوله بدر

برغانی، مرتضی

بزرگ نیا، مصطفی

بساطی سمرقندی، سراج الدین

بشرویہ ای، علی

بغایری، عبدالرزاق

بوذری، ابراهیم

بهرام میرزا، معزالدوله

بہزاد، حسین

پاینده، ابوالقاسم

پهلوان رزّاز

پهلوی، رضا

پیرزاده، محمدعلی

پیشرفت، ہادی

تحریری، محمود

تختی، غلام رضا

ترقی جاہ، محمدعلی

تفرشی، سید علی اکبر

تقوی دامغانی، سید باقر

تنكابنی، محمدحسین

تنكابنی، محمدطاهر

تهرانی، عبدالعلی

تهرانی، مجتبی

تهرانی دعانویس، سید عزیزالله

تهرانی کلاتری، ابوالقاسم

تیرافکن، صادق

تیمورتاش، عبدالحسین

ثقفی، خلیل خان

ثقفی، محمد

جزایری، سید مرتضی

جزایری شوشتری، سید صدرالدین

جزایری شوشتری نجفی، احمد بن جعفر

جلوه، میرزا ابوالحسن

جم، محمود

جندقی، حبیب الله

چهل ستونی (سعید تهرانی)، عبدالله

حائری مفسر، سید علی

حاج رضایی، طیب

حسینی اصفهانی، سید علی

حق شناس، عبدالکریم

حکمت، علی اصغر

حکمت، علینقی

حکیم الهی لواسانی، محمدجعفر

حکیم الهی لواسانی، میرزا شمس الدین

حکیمی، ابراهیم

حکیمی، محمدرضا

حلبی، محمود

حیدرقلی پریشان

خاتمی بروجردی، محمدرضا

خالدی، مهدی

خانعلی، ابوالحسن

خرقانی موسوی، سید اسدالله

خسروشاهی، سید ابراهیم

خسروی کرمانشاهی، محمدباقر میرزا

ص: 605

خلخالی، سید صالح

خوشدل تهرانی، علی اکبر

خوشوقت، عزیز

خویی، میرزا حبیب الله

خیابانی، شیخ محمد

دادپی، مهدی

دبستانی، موسی

درّی، سید جلال الدین

دهخدا، علی اکبر

دین پرور دربندی، سید جعفر

رازی، عبدالله

رزم آرا، حاجعلی

رشتی، میرزا کریم خان

رضایی، اسماعیل

رفعت سمنانی

رفیع بامداد، میرزا محمد

رقابی، حیدرعلی

رهنما، غلام حسین

ریاضی یزدی، سید محمدعلی

زاهد تهرانی، محمد حسین

زاهدی، فضل الله

سادات ناصري، سيد حسن

سامي، كاظم

سبزواري، عمادالدين احمد

ستارخان

سحابي، يدالله

سراج، رضا

سراج الملك، رضا قلي خان

سرمد، سيد صادق

سعدالدوله، جواد

سلم بن قتيبه باهلي بصري، ابوقتيبه

سميعي، حسين

سه دهی / سدهی، سيد جواد

سدهی / سه دهی، سيد محمدعلي

سهيلي، علي

سياح، احمد

سياح، فاطمه

سينكي، ميرزا محمد خان مجدالملك

شاه آبادي، محمدعلي

شبهستري، سيد مرتضی

شريعتمداري، سيد صادق

شريعتمدار، محمود

شريعتمدارى، قوام الدين

شريعتمدارى، محمد حسن

شمشيري، محمد حسن

شهنازى، على اكبر

شهيدى، دكتور سيد جعفر

شهيدى قزوينى، ابوتراب

شيخ الرئيس قاجار، ابوالحسن

شيبانى، محمد بن حسن، ابو عبدالله

شيخ خزعل

شيرازى، سيد جعفر

صابر همدانى، اسدالله

صادقى، على اكبر

صادقى آشتيانى، فضل الله

صبا، محمود خان

ص: 606

صديقي نوري، غلامحسين

صفا / پيرصفا، رضا قلي خان

صفر يان، محمد علي

ضرغامى، عزيز الله

طالقانى، محمد تقى

طالقانى، ميرزا مسيح

طاووس العرفاء

طباطبايى، سيد ضياء الدين

طباطبايى، سيد محمد

طباطبايى، سيد محمد صادق

طباطبايى سنگلجى، مير سيد احمد

طباطبايى سنگلجى، سيد جعفر

طباطبايى سنگلجى، سيد محمد صادق

طباطبايى، سيد ابوالقاسم

طُغُول بِيك

طوطى همدانى

عباس ميرزا مُلك آرا

عبدالله خان

عبرت نائينى

عدل، سيد مصطفى

عراقى، حبيب الله

عصّار، سيد ابوالقاسم

عصار لواسانی، سيد محمدکاظم

علی بن لیث صفار

عمادالکتاب سیفی قزوینی، محمدحسین

علوی تهرانی، سيد محمدرضا

علی آبادی، عبدالحسین

غفاری، ابوالحسن

غفاری صفت، علی اکبر

فاضل گروسی، محمد

فاضل لاریجانی، جواد

فاطمی، سيدحسین

فخرالاسلام ارومی، محمدصادق

فخرالدوله، اشرف الملوک

فخر عظمی ارغون

فرزان، محمد

فرمانفرما، عبدالحسین میرزا

فروزانفر، بدیع الزمان

فروغی، محسن

فروغی، محمدحسین ذکاءالملک اول

فروغی، محمدعلی

فرهنگ اورنگ شیرازی، محمود

فصیح الزمان شیرازی، سید محمد

فلسفی، محمدتقی

فلسفی، نصرالله

فومنی حائری، جواد

قآنی

قائم مقام فراهانی، سید ابوالقاسم

قاسم زاده، قاسم

قریب گرکانی، محمدحسین

قریب گرکانی، عبدالعظیم

قزوینی، محمد

قمشه ای، آقا محمدرضا

قندچی، احمد

کاتب السلطان شیرازی، محمدحسین

کاشانی، سید ابوالقاسم

ص: 607

کرمانشاهی تهرانی، محمدخان

کسانی

کفایی نجفی خراسانی، محمد

کلاتتری تهرانی، ابوالفضل

کمال، رضا

کوهی کرمانی، حسین

گرچی، ابوالقاسم

لرزاده، حسین

لسانی نائیج، ابوالفضل

لنکرانی، حسین

لواسانی، ملا شکرالله

لواسانی، سید عبدالکریم

مازندرانی حائری، عبدالله

مؤذن زاده اردبیلی، رحیم

متین دفتری، احمد

مجدالملک، تقی خان

محدث ارموی، سید جلال الدین

محلاتی، ذبیح الله

محمدطاهر میرزا

محمود محمود

محیط طباطبایی، سید محمد

مختاری، رکن الدین

مدرس زُنوزی، آقاعلی

مدرسی یزدی، سید محمود

مرآت، اسماعیل

مرداواج / مرداویژ / مرداویج زیاری

مرشد چلوبی

مَرَوَسْتی ندامانی، سید یحیی

مستوفی صدرالممالک، محمدعلی

مسعودی، عباس

مشکان طبسی، حسن

ممتاز الملک، مرتضی خان

منجم باشی، عبدالباقی

منصور، حسنعلی

موید بیدگلی، عبدالعلی

موسوی دُرچہ ای، سید حسین

موسوی مدنی کرمانی، سید جواد

موسوی ملایری، ابوالقاسم

مهدوی کنی، محمدرضا

میرعماد غلام شاهی میر فندرسکی

میرزاده عشقی

مین باشیان، غلامحسین

ناصرالملك همدانى، ابوالقاسم قره كُزَلو

ناظرزاده كرمانى، احمد

ناهيد شيرازى، ابراهيم

ناهيد همدانى

نجم الدوله / نجم الملك اصفهانى

نسيم شمال

نصر، سيد على

نصر، ولى الله

نصيرالدوله بدير، احمدخان

نصيرى، لطفعلى

نظام الدين مشارالدوله

نظام السلطنه مافى، حسينقلى خان

نظام مافى، رضاقلى

نظام مافى، محمدعلى

ص: 608

نظام وفا

نظرپاك كجورى، ميرزا يدالله

نقيب الاشراف تبريزى، يوسف

نكوگويان، رجبعلى

نگارنده، عبدالعلى

نواب اصفهانى، محمداقبر

نوبرانى، على

نورى، عبدالنبى

نيرزاده نورى، حسن

واعظ همدانى، محمدرضا

وحدت کرمانشاهى

وحيد دستگردى، حسن

وکیل، سيد هاشم

هاشم، محمد

هزارجربى مازندرانى، محمد

هژير، عبدالحسين

هيئت، على

يمينى شريف، عباس

ص: 609

العمل الموسوعي، جمعُ معلومات متناثرة ومهمّة، في صياغة موحّدة و مترابطة. الموضوعات الواسعة والمتداخلة أكثر ما تتطلب هذا النمط من الكتابة. نظراً إلى الأهمية التاريخية والثقافية لـ «الري» وما لها من مكانة دينية وسياسية، فقد كانت منذ القِدَم إلى يومنا هذا، موضوعاً لبحوث ومقالات ومؤلفات كثيرة؛ ولكن بقيت هناك حاجة لموسوعة تضمّ بين ثناياها كُلاً أو جُلّ ما كُتب من موضوعات حول هذه الحاضرة المهمّة من العالم الإسلامي. وقد حاولت «موسوعة الري» هذه، تلبية هذه الحاجة.

كانت إدارة الموسوعة تُدرك منذ اليوم أنها قد وضعت قدمها على طريقٍ وعِرٍّ؛ وذلك لأن «الري» مدينة مهمّة وتختلف عن غيرها من المدن الأخرى، هذا من جهة، ومن جهة أخرى لأن العمل الموسوعي، عمل شاقّ وابداعي. ولعلّه لا يمكن أن نجد من بين جميع المُدن الإيرانية، مدينة أو منطقة تضاهي الري تاريخاً وجغرافيةً وتراثاً؛ وخاصّة الري القديمة، والري التي عرفناها في القرون الأولى للهجرة، حيث كانت تُعدّ قسماً مهمّاً من إيران القديمة والعالم الإسلامي.

وانطلاقاً من ذلك، بدأنا العمل بالموسوعة بأقل عِدّة وعِدّة، ولكن بأكثر ما يمكن من اندفاع معنوي، وأمل بعونٍ من الله، مبتهلين إليه عزّ وجل أن يشدّ أزرنا بعونه ورعايته، حتّى يتسنى لنا إكمال هذه المجموعة وإغنائها وإظهارها بأزهى حُلّة وأثرى محتوى، أملاً بالمساهمة في رفد الأوساط العلمية لأبناء أمتنا بما هو ثرّ ومفيد.

موسوعة الري، تماثل سواها من الموسوعات الأخرى، ولكن مع بعض الفوارق الطفيفة التي يمكن تلخيصها في ما يلي:

1. إن محتوى عدد من المداخل مستقى من مصدر واحد؛ ولكن مع قليل من التغييرات التي تشمل حذف بعض المعلومات أو التقديم والتأخير فيها، حرصاً على تحقيق مزيد من الإنسجام مع سياقات موضوع الموسوعة وأهدافها.

2. قسم من مقالات الموسوعة، مطوّلة ومبسّطة؛ مثل مدخل «عبد العظيم الحسنی»، و «تاريخ

الري»، و«عتبة عبد العظيم (ع)»، و«نبذة عن تاريخ الحديث والكلام في الري»، و«الري في الأدب الفارسي»، و«الري في التاريخ المعاصر». أضف الى أن لغة وارجاعات هذه المقالات، تختلف قليلاً عما هو الحال في المداخل الأخرى.

3. بما أن عتبة السيّد عبد العظيم الحسنی (ع)، كانت منذ القَدَم موضع اهتمام ومحطّ أنظار أهل الإيمان، فهناك أضرحة كثيرة على أرض الري يرقدُ فيها من العلماء والمشاهير، بل وحتى المجاهيل، في انتظار يوم الحشر. المدفونون في الري من أهالي المدن الأخرى، قد لا تكون لهم صلة بأرض بالري، غير أن وجود مراقدهم فيها يستدعي ذكر أسمائهم ونبذة عن قسمٍ منهم في هذه الموسوعة. وهذا ما حدّا بنا الى إفراد بابٍ لهذا الغرض تحت عنوان «المدفونون في الري»، وفقاً لذات الترتيب الألفبائي.

اسلوب تدوين الموسوعة

1. تعريف

تضمّ موسوعة الري بين دفتيها معلومات وبحوثاً في التعريف بمدينة الري التاريخية بأسلوب علمي وموثق، من خلال تسليط الضوء على وجهها الثقافي والديني والعلمي الى وقتنا الحاضر. وهذا يعني أن موضوع مقالات ومدخل موسوعة الري، لا بدّ أن يتوفّر فيه واحد من الشروط التالية:

— يعكس ما لهذه المنطقة من أهميّة تاريخية أو ثقافية أو دينية أو جغرافية، أو فنيّة، أو علمية، أو غيرها؛

— يتحدّث عن أحد المشاهير ممن عاشوا في الماضي، أو في الدّور المعاصر؛

— له صلة واضحة بالري المعاصرة؛

— يحظى بمكانة جليّة في التعريف بالري القديمة والمعاصرة.

2. الأهداف

2_ 1. إبراز وتوثيق المكانة التاريخية والوضع الحالي لمدينة الري من زوايا مختلفة؛

2_ 2. التنظيم والترتيب الأمثل للمعلومات المتناثرة، التي يجري جمعها حول المكانة التاريخية، والعلمية، والدينية، والثقافية، والسياسية_ والإجتماعية، والفنية للري.

2_ 3. توليد وجمع المعلومات والبيانات المتوفّرة حول الري، في كتابٍ جامعٍ.

3. المجال الموضوعي

يشمل موضوع الموسوعة، الري القديمة والري الجديدة أيضاً؛ مع فارق أن الري القديمة، تكون موضوعاً لمقالات وبحوث تاريخية، بينما الري الجديد، فتكون

موضوعاً لمقالات وبحوث تاريخية وغيرها من المواضيع الأخرى، كالجغرافية، والثقافة، والدين، والأماكن، والأعلام والمشاهير، والحوادث البارزة، والمدفونين فيها).

3 _ 1. يدخل في إطار عمل هذه الموسوعة كلّ حادثة، ومكان، وشيء، وظاهرة، وشخصية علمية، أو سياسية، أو ثقافية، وكلّ موضوع يتّصف بأهميّة أو شهرة تاريخية أو علمية أو ثقافية، مما له صلة بنحو ما بالريّ القديمة أو الجديدة.

3 _ 2. نظراً إلى أن المساحة الجغرافية للريّ القديمة، كانت واسعة جداً، وكانت تضمّ الكثير من المدن الكبرى الحالية مثل طهران ودماوند وكرج، لذلك يدخل ضمن هذه الموسوعة من الناحية الجغرافية، الريّ الحالية فقط. وأما من الناحية التاريخية، فإنّ موضوع الموسوعة، يشمل الريّ القديمة، بشرط وجود ترابط في العنوان؛ بمعنى أنّ كلّ واقعة ورد في نقلها التاريخي اسم الريّ، وكلّ شخصٍ جاءت في اسمه أو لقبه كلمة الرازي [وهي النسبة إلى الريّ] فهو يدخل في عداد مداخل الموسوعة.

3 _ 3. المعيار في الريّ المعاصرة، هو آخر التقسيمات الإدارية الرسمية المقررة من قبل الحكومة الإيرانية.

3 _ 4. المعيار في الشخصيات، يؤخذ بنظر الاعتبار فيه ما لهم من تأثير سياسي أو ثقافي أو علمي، أو أن يكون اسم الريّ قد جاء في محل ولادتهم أو موطن سكنهم الدائم أو المؤقت أو موضع عملهم ونشاطهم أو وفاتهم أو دفنهم، أو لقبهم.

3 _ 5. إن كان الشخص مولوداً أو ساكناً في إحدى مدن الريّ القديمة، ولكن لم ترد في لقبه ولا في نسبته كلمة «الرازي» أو ما شابهها، لا يُدرج ضمن هذه الموسوعة؛ مثل أبو العباس القاضي الكرجي.

3 _ 6. الموضوعات التي لا صلة لها بالريّ حالياً (مثل طهران وتوابعها وما يتعلّق بها)، وقد قُطع ارتباطها بها من حيث الاسم واللقب والأهميّة والشهرة، تُستبعد من هذه الموسوعة. وبعبارة أخرى، إن كان شيء أو حادثة أو شخص، يعود إلى واحدة من نواحي وأرجاء الريّ القديمة، ولكن تلك الناحية أو المنطقة أصبحت الآن ذات عنوان وجغرافية مستقلة (مثل طهران) فهو يدخل في عداد مداخل هنا، فيما إذا كانت النصوص التاريخية قد ذكرت لقب الرازي أو كلمة «الري» عند التعريف به تاريخياً. ومعنى هذا الكلام أن العالم الذي عاش في القرن الخامس في ورامين أو في

كـرج مـثـلاً ولم تُنقل في تسميته كلمة «الرازي»، ولم تكن كلمة «الري» بارزة في ما نُقل بشأنه في النصوص التاريخية، فهو خارج النطاق الموضوعي للموسوعة. وفي المقابل، يدخل العالم أو الشيء أو الحادثة في النطاق الموضوعي لهذه الموسوعة، إذا كانت النسبة إلى الري قد وردت في بيان هويته والتعريف بشخصيته.

3_7. في المداخل الجغرافية، مثل بقاع ذراري الأئمة، والأماكن التاريخية، الموضوع الذي يُؤخذ بنظر الاعتبار هنا هو الري المعاصرة فقط.

3_8. الموضوعات التي لا ترتبط بصِلَة وثيقة بالري القديمة أو الجديدة (مثل موضوع المدفونين في الري)، تُنقل في مداخل عامّة وأشبه ما تكون بأسلوب التغطية.

3_9. المصانع، والأزقة، والشوارع، والحدائق، والحارات، والمدارس، والمراكز الترفيهية، ومساجد البلدة، وما شابه ذلك، إن لم تكن ذات أهمية خاصة، ولا ذات ماضٍ تاريخي، ولم تكن لها شهرة في النصوص القديمة، ويوجد ما يُماثلها في جميع المُدن الإيرانية، فهي خارج موضوع الموسوعة.

4. منهج إعداد وتدوين المقالات والبحوث

جرى إعداد محتوى مقالات الموسوعة، على نحوين:

أ. الإنتاج، بطريقتين: مكتبية وميدانية.

ب. الإقتباس من مصادر معتبرة، كدوائر المعارف، والدراسات التخصصية الرصينة.

5. عناوين المداخل

_ في أعلام الأشخاص، يُجل المدخل إسم الشخص أو لقبه أو كنيته المشهورة. وإذا لم يكن لقب أو كنية أحد ذات صيت شائع، يُدرج اسمه بالكامل.

_ يُكتفى هنا بذكر أسماء الأشخاص، وأبائهم، وأجدادهم، إلا إذا كانت هناك ضرورة وسبب يدعو إلى ذكر ما هو أعلى من ذلك من أنسابهم.

_ في عناوين المداخل، من بعد الإسم، يأتي اللقب والكنية.

_ إذا كان المدخل كُنية، يأتي من بعده الإسم واللقب.

_ ألقاب مثل الحاج والشيخ والميرزا والملا والسيّد، لا تُعدّ من الإسم.

_ المعاصرون؛ تُذكر ألقابهم ثم أسماءهم على التوالي.

ملاحظة: إن كان للشخص كُنية أو لقب مشهور غير لقبه العائلي، يُشار إلى ذلك

في الإرجاعات.

_ في ما يخصّ الشعراء، يُتخذ اسم التخلّص مدخلاً لهم.

_ كلمة «إمام زاده» [التي تعني أن الشخص من أبناء أو أحفاد الأئمة] في حُكم اللقب، ويأتي اسم الشخص من بعدها، مثل: عبد الله، إمام زاده.

ملاحظة: البقاء، إن لم تكن ذات موضوعية، تأتي تحت أسماء المدفونين فيها، وإن كانت ذات موضوعية، يُفرد لها مدخلاً؛ مثل: برج طغرل.

_ في المداخل غير المعبرة، يُطلق تعريفها في المدخل. والمقصود من غير المعبرة، هي الألفاظ غير الدالّة بذاتها على مصداق؛ مثل «محمد بن قطب الدين الراوندي، مدرسة».

6. طريقة ذكر المصادر

1. تُدرج مصادر كلّ مدخل في ختام ذلك المدخل، وأما الوصف الدقيق والتفصيلي لها فيذكر في «المصادر».

2. لا تُذكر المصادر الداخلية للمداخل الإقتباسية.

7. ملاحظات مهمة

1. الوثائق والمعلومات المنشورة من بعد جمادى الثاني من عام 1438 هـ - (= شهر آذار من عام 2017 م)، لم ترد في هذه الموسوعة.

2. ضبط الألفاظ والحركات الإعرابية للمداخل، ورد في «فهرست المداخل» عند نهاية كلّ مجلّد.

3. في الترتيب الألفبائي للمداخل، لم تُؤخذ بنظر الاعتبار الألف واللام الوسطية التي تتصل بالمقطع الثاني لكلمات عربية مثل (أبو المفاخر، أبو الفتوح، وما شابه ذلك).

4. حرصاً على الإلتزام بالصياغة الموسوعية المعمول بها في سائر الموسوعات، جعلنا بعض المعلومات العامّة حول الري، مما ينبغي ادراجه في سياق الأبحاث المطوّلة والجامعة، جعلناها في ختام مداخل أُفردت لها، تحت عناوين مثل: تاريخ الري، وجغرافيا الري، والري في الأدب الفارسي، وتاريخ الكلام في الري، وما إلى ذلك.

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتابخانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارک امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

